De foltering van Eldorado

Een ecologische geschiedenis van de vijf Guyana's

Albert Helman

bron
Albert Helman, *De foltering van Eldorado*. Nijgh & Van Ditmar, Den Haag 1983

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/helm003folt01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

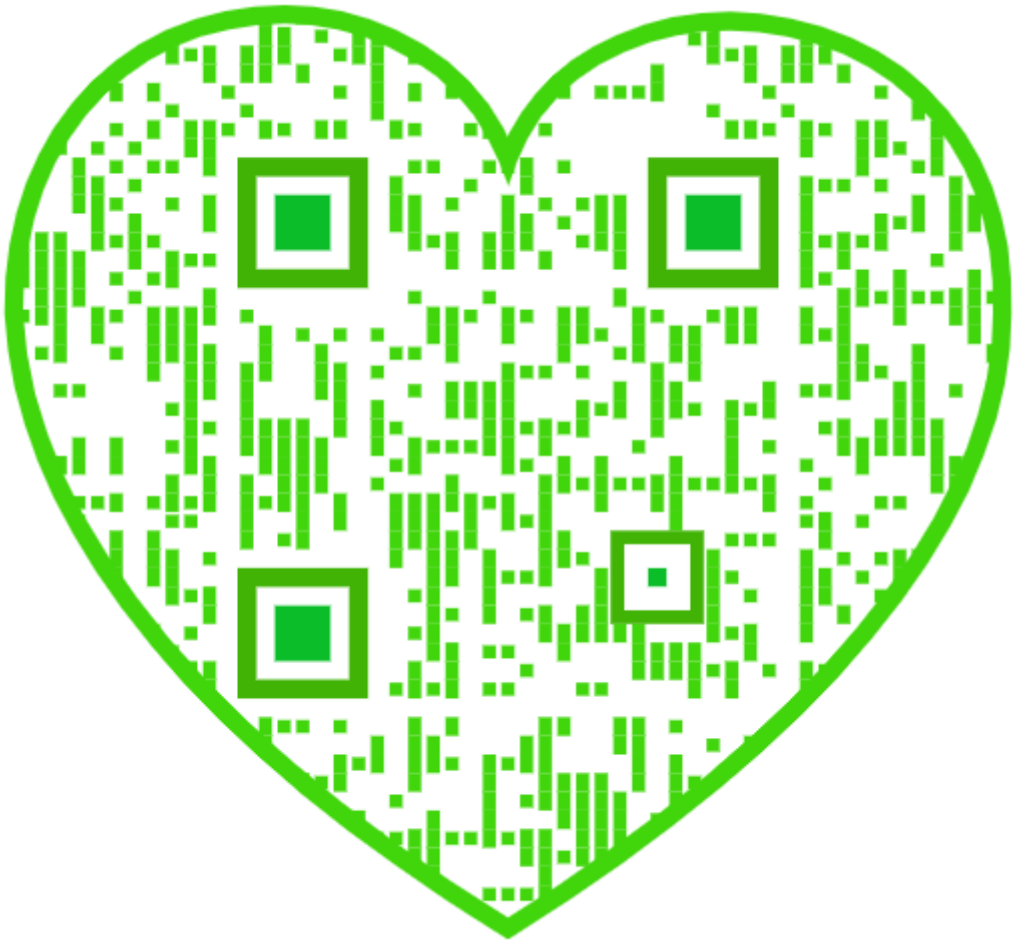

La méthode, c'est le chemin qu'on a parcouru.
René Grousset

Woord vooraf

Weinigen weten dat aan de noordoostzijde van Zuid-Amerika, van oudsher de Wilde Kust genoemd, de Atlantische Oceaan de gemeenschappelijke zeegrens vormt van niet drie of zelfs meer Guyana's, maar van één groot gewest dat sinds de ontdekking van het werelddeel *Guyana* genoemd is. Het strekt zich uit van de Orinoco en de Rio Negro die daarmee in verbinding staat, tot aan de Amazone waarin de Rio Negro zich uitstort. De van noord naar zuid stromende Rio Branco, voornaamste zijtak van de Rio Negro, kan beschouwd worden als de centrale rivier van dit uitgestrekte Zuidamerikaanse Mesopotamië.

Het waren de slechts op goud en weelde beluste Europese mogendheden die dit Groot-Guyana in willekeurige stukken - eerst zeven, daarna vijf - opdeelden. Van west naar oost gerekend zijn deze stukken:

1 het oude *Spaans-Guyana* dat als de landstreek Guyana thans het oostelijkste deel vormt van de Venezolaanse staat Bolìvar en ook het grootste deel van het 'Territorio de Amazonia' omvat;
2 het voormalige *Brits-Guyana*, dat nu de onafhankelijke Coöperatieve Republiek Guiana is, maar voordat het in het begin van de 19e eeuw in Britse handen overging, uit de *drie* Nederlandse kolonies: Essequibo, Demerara en Berbice bestond;
3 het vroegere *Nederlands-Guyana*, dat nu eveneens een onafhankelijke republiek (Suriname) is;
4 de voormalige strafkolonie *Frans-Guyana*, ook weleens Cayenne genoemd, die tegenwoordig de status van Overzees Departement van de Franse Republiek heeft;
5 het *Braziliaans-Guyana*, van oudsher zo geheten, dat, om zijn uitgestrektheid telkens anders administratief werd ingedeeld en, laatstelijk niet alleen de afzonderlijk bestuurde Territorio Federal de Amapà, de deelstaat Rio Branco en het Territorio Federal do Rio Negro omvat, maar ook een klein stuk van de deelstaat Parà beslaat.

Het gehele, over bijna tien breedte- en meer dan vijftien lengtegraden uitgestrekte Guyana is dus thans over vijf republieken verdeeld. Maar op grond van hun geografische en ecologische karaktertrekken behoren al deze, enkel om politieke en historische redenen van elkaar te onderscheiden, landen te worden samengevat onder de éne naam van *Groot-Guyana.* En het is over zowel hun oorspronkelijke (en wellicht toekomstige) eenheid, als over het bijna vijfhonderdjarige drama van hun verdeling en daaropvolgende verdeeldheid, dat dit boek handelt.

Het werd geschreven vanuit het gezichtspunt van de inboorling, het landskind

dat de auteur niet alleen in elk opzicht en van ouder-op-ouder is, maar waarvan hij zich ook steeds bewuster werd, naarmate hij zich meer en meer tot wereldburger en aardbewoner ontwikkelde. Dit is dus allerminst een koloniale geschiedenis, maar veeleer een ecologische, waarin de ‘mensen in een landschap’ en ‘het landschap rondom de mensen’ beide centraal staan. Onvermijdelijk wijkt *dit* geschiedverhaal dan ook in talrijke opzichten en op vele punten af van de gangbare, met hun stille of soms luide ondertoon van ‘daar werd iets groots verricht’. Zulke, volgens hun Europese oriëntatie altijd eenzijdig gedocumenteerde koloniale geschiedenissen zijn, vanuit het inheemse standpunt beschouwd, in hoge mate misleidend en niet minder pijnlijk. Een ontnuchterend tegenwicht hebben ze broodnodig, en de schrijver van een boek dat dit beoogt te zijn, dient er dan ook ten volle van doordrongen te wezen dat hij hiermee heel wat controversen zal oproepen. Hopelijk zet hij echter ook menigeen aan het denken of aan het opnieuw denken.

De titel van dit boek verdient enige verklaring. Hij is met opzet dubbelzinnig. Want wie foltert er nu? Werd de Gouden Man, de personificatie van Groot-Guyana, door ‘anderen’ gefolterd en werd hij een slachtoffer van de avonturiers uit Europa en al degenen die zij uit nog twee andere werelddelen naar de landstreek tussen de Orinoco en de Amazone meesleepten? Of werden juist al deze lieden langzaam, op de oude Indianenmanier, bijna ten dode gefolterd door de geheimzinnige, nog altijd onoverwonnen Gouden Man? Of gebeurde soms èn het een, èn het ander? De lezer moge dit voor zichzelf uitmaken; vandaar het dubbelzinnige van de titel.

Het zij tenslotte de auteur, die naar beste vermogen gepoogd heeft zoveel mogelijk namen van personen te vermijden en daarvoor ‘functies’ in de plaats te stellen, en die ook zijn eigen klein aandeel bij latere gebeurtenissen zoveel mogelijk getracht heeft te objectiveren, niettemin vergund, althans deze voorrede met een persoonlijke noot te besluiten, die tevens de raison d'être van zijn geschrift aangeeft. Hem heeft het een heel mensenleven van studie, nadenken en meemaken gekost, voordat de meeste schellen hem van de ogen vielen - misschien nog lang niet alle - en hij de Europese bril waardoor hij geleerd had te kijken, kon afzetten om de historie van zijn geboortestreek en van zijn voorouders duidelijk genoeg, ontdaan van alle traditionele franjes en frases, te doorzien, zodat hij er ook iets zinnigs over zou durven zeggen.

Dit tracht hij bij deze te doen, omdat niemand anders het doet, op *dit* moment niemand anders ertoe bereid of misschien in staat is - nog niet - en omdat het toch, naar zijn heilige overtuiging, behoort te gebeuren. Thans meer dan ooit om voor de hand liggende redenen.

Dus is het hem een gewetenszaak geworden dit boek - ondanks zijn talrijke diskwalificaties en het nu en dan ontbreken van voldoende gegevens - toch te publiceren. Bij wijze van testament.

Noot: De schrijver dankt hierbij het half dozijn vrouwen en mannen dat hem behulpzaam is geweest bij het langdurig voorbereiden en voltooien van dit werk. Beter dan buitenstaanders zullen zij begrijpen waarom zij hier niet bij name genoemd worden. Des te groter is zijn erkentelijkheid voor hun solidariteit zonder medeplichtigheid. Hij blijft *de enige* die verantwoordelijk is voor hetgeen er in dit boek staat.

I
Land en volk

1
Op de aardbol...

In den beginne... maar daar weten wij niets van. Wel, dat zo'n 3000 miljoen jaren geleden - een onvoorstelbaar lange tijd - al het stenen fundament gevormd werd van de streek die ons zal bezighouden. Onder een jongere bedekking met een ouderdom van ongeveer 2800 miljoen jaar vindt men in de Guyanese binnenlanden een kern van veel oudere oorsprong, waar doorheen breuken lopen, die geleid hebben tot het ontstaan van dolerietgangen, die men een ouderdom van ongeveer 1700 miljoen jaar toekent.

Tijdens dit midden van de zogenaamde Jura-periode, vormden Noord-Amerika, Zuid-Amerika, Groenland, Europa en Afrika samen nog één grote landmassa. Toen, zowat 165 miljoen jaren geleden - we verkijken ons zo ver in het verleden niet op een paar miljoen jaren meer of minder - brak gesmolten magma uit het binnenste der aarde deze landmassa aan stukken in continenten en vormde zich de geleidelijk toenemende scheiding tussen de oostelijke en westelijke vastelanden door de zogeheten continentale drift. Het opstijgende magma dreef de continenten uiteen met de snelheid van een paar centimeters per jaar. Zo ontstond daartussen de Atlantische Oceaan, eerst in zijn noordelijke, pas later in zijn zuidelijke helft. Het oudste, noordelijke gedeelte, had 125 miljoen jaar geleden al een gemiddelde diepte van 4000 m, maar kon bij gebrek aan een goede doorgang niet verder noordwaarts stromen, was echter vóór 80 miljoen jaar al goed ontwikkeld, gemiddeld 5000 m diep. De straat van Gibraltar was nog heel wat wijder dan nu, terwijl Noord-Amerika en Groenland al begonnen waren uiteen te drijven.

De Zuid-Atlantische Oceaan begon zich toen pas te vormen en bereikte 36 miljoen jaar geleden zijn maximale diepte. Door gebrek aan voldoende doorstroming in deze periode, gepaard gaande met veel warmte, vormden zich belangrijke zoutafzettingen langs de beide begrenzende continenten, Zuid-Amerika en Afrika. De Noord-Atlantische Oceaan bleef breder en dieper dan de Zuid-Atlantische, en dit is ook nu nog het geval. De Caribische Zee had zich van een binnenzee - zoals vandaag de Middellandse Zee, alleen misschien veel groter - ook ontwikkeld en in deze tijd al bijna zijn huidige vorm bereikt.

Het is een machtig gebeuren geweest, dat zich eindeloos langzaam, ofschoon soms ook schoksgewijze, voltrokken heeft en dat nog altijd voortgaat. Pas in de laatste twintig jaar heeft de wetenschap deze geschiedenis kunnen reconstrueren en weten wij dat door het midden van de Atlantische Oceaan nog altijd een hoge plooi loopt, bijna van pool tot pool, op sommige plaatsen hoger dan de Himalaya plus de Alpen, terwijl aan weerszijden van deze enorme onderzeese bergketen de

dalen weer geleidelijk oplopen naar de continenten aan de oost- en westkust van de Oceaan, waarvan de bodem ook weer enkele dwarsbreuken vertoont.

Dat de zeebodem drempelsgewijze oploopt naar het vasteland, vindt zijn oorzaak in het feit dat de aardkorst is opgebouwd uit dikke, bovenop elkaar liggende korsten, - de lithosfeer, meestal een paar honderd kilometer dik, die weer drijft op een beweeglijke laag, de asthenosfeer, eveneens van een paar honderd kilometer dikte. De reusachtige bovenste korstplaten bewegen zich ten opzichte van elkaar: van elkaar af, naar elkaar toe zodat ze botsen of langs en over elkaar schuiven. Soms worden de korsten ook geabsorbeerd in de aardemantel, waar uit de ruimte tussen uiteendrijvende korstplaten nog altijd magma omhoog komt, stolt, zinkt, en zo nieuwe lithosfeer vormt, die zich aan de oude toevoegt. Dit proces veroorzaakt de meeste aardbevingen.

Men zou dus kunnen zeggen dat de bodem van de Atlantische Oceaan werkt als een enorme transportband, waarmee lithosfeer wordt vervoerd met de snelheid van een paar centimeter per jaar, terwijl de onderste helft van de transportband diep in het binnenste van de aarde verborgen blijft. Het is goed dit in het oog te houden, want het zal van belang blijken voor het verder verloop der gebeurtenissen, tot zelfs in de historische tijd.

Nog is niet alles opgehelderd omtrent deze even ontzagwekkende als langdurige ontwikkeling. De warmteverspreiding in de Oceaan heeft er grotendeels mee te maken en is een functie van de ouderdom van de zeebodem. Zo loopt de 3000 m dieptelijn over een korst die ‘maar’ 2 miljoen jaren oud is, de 4000 m lijn (isobath) echter over een korst van al 20 miljoen jaren ouderdom en de 5000 meter lijn over 50 miljoen jaren oude bodem. Naarmate men dieper komt, blijkt de verhitting steeds sterker.

De bodem die meer dan 60 miljoen jaar oud is, blijkt daar ook minder vlak en meer geaccidenteerd. Door magnetische waarnemingen kan men voorts nagaan, hoe de korstplaten zich ten opzichte van elkaar bewegen, en men heeft zo de ouderdom van de meeste plooien en naden op de oceaanbodem kunnen vaststellen, althans tot een maximum van 200 miljoen jaren. Hetzelfde geldt ook voor het vasteland.

Ongeveer 125 miljoen jaar geleden begon Zuid-Amerika zich totaal af te scheuren van Afrika en Noord-Amerika verder weg te schuiven van Noordwest-Afrika, van Iberië en wat tegenwoordig Frankrijk heet. En nu is het merkwaardig, hoezeer deze continenten, al zijn ze nog zo ver uiteengedreven, hun oorspronkelijke vorm bij de afscheuring tot vandaag behouden hebben. Want op de wereldkaart valt nog te zien hoe goed ze in elkaar passen, als afgesleten stukjes van een legkaart. Zo past Zuid-Amerika (inclusief het plateau van de Malvina's of Falkland eilanden) precies tegen Afrika aan. De bult van Noordoost-Brazilië en de Wilde Kust der vijf Guyana's precies tegen de Golf van Guinea aan te duwen, vereist slechts een beweging van tien breedtegraden zuidwaarts en een vijfenveertigtal lengtegraden oostwaarts.

Het is ook anderszins nog steeds duidelijk dat de beide werelddelen eens, in het verre proto-historische verleden, verenigd waren. Ze hebben tot vandaag nog allerlei klimatologische kenmerken met elkaar gemeen, evenals allerlei planten en dieren. Er heeft zelfs, zoals wij later zullen zien, in historische tijd een soort van

hereniging plaatsgevonden tussen West-Afrika en de Amerika's; niet door titanische natuurkrachten, maar geforceerd, door menselijke boosaardigheid. Dit alles komt nog uitvoerig ter sprake, want het heeft een grote rol gespeeld bij de avonturen aan de Wilde Kust en de foltering van de Gouden Man.

Laat ons echter eerst eens kijken naar de grond van het nieuwe werelddeel, dat alleen zo genoemd is omdat men aan de oostzijde van de Atlantische Oceaan lang gedacht heeft, dat die grote zee nergens toe leidde, totdat de afgescheiden helft van het oercontinent plotseling ontdekt werd en er opeens gesproken werd van de Nieuwe Wereld. Intussen is die nieuwe wereld minstens even oud als de oude, en het is nu wel duidelijk dat de beide continenten aan weerszijden van de Oceaan ouder zijn dan die Oceaan zelf, althans wat hun fundament, de zogenaamde 'basement' betreft. Dit bestaat in het noordoostelijke gedeelte van Zuid-Amerika hoofdzakelijk uit precambrische gesteenten van zo'n 3000 tot 2000 miljoen jaren ouderdom, granietachtige en vulkanische stollingsgesteenten, die op enkele uitgestrekte plaatsen nog aan het daglicht blootliggen. Dit Guyanese schild, tussen de midden- en de benedenloop van respectievelijk de Amazone en de Orinoco, is stellig het oudste stuk van Zuid-Amerika, waarmee overigens in de loop der tijden in geologisch opzicht heel wat gebeurd is.

Al sinds vele miljoenen jaren liep door geheel het westen van het continent van noord tot zuid een diepe breuk, en omdat door allerlei oorzaken de landmassa vooral vanuit het oosten werd opgestuwd, ontstond daar een gebergte, de Andes. Deze bergketen, beginnend bij Vuurland op ongeveer 55° Z.B. loopt praktisch onafgebroken door tot de landengte van Panama, om zich in feite weer via de 'inzinking' van Midden-Amerika verder uit te strekken (onder andere benamingen) tot Alaska toe. Het is in werkelijkheid de ruggegraat (en een vrij beweeglijke) van het geheel van de drie Amerika's. Deze Andes-keten, die door de druk vanuit het oosten naar de Pacific-zijde steiler, naar de Atlantische zijde veel geleidelijker verloopt en nog altijd veel seismische en vulkanische werking vertoont, moeten wij bij alle afstand toch in het oog blijven houden omdat hij van veel invloed is geweest op de latere migraties van alle levende wezens, ook de mensen, die de Guyana's het eerst kwamen bevolken. De Andes hebben een bijna onoverkomelijke barrière naar het westen gevormd en de richting van al deze migraties mee helpen bepalen.

Om op het oude Guyanese schild terug te komen: omstreeks 1900 miljoen jaar geleden had het 'basement' zich goed en wel gevormd en was de afzetting en metamorfose van allerlei jongere gesteenten al op gang gekomen. Specifiek was hierbij de Roraima-formatie in het midden van de Guyana's, terwijl bij het ontstaan van de Oceaan in het kustgebied een sedimentatie plaatsvond, die - zoals het veel latere 'zich zetten' van de Andes - tot op heden nog voortgaat. Allerlei opschuivingen, verplaatsingen, opheffingen en verzinkingen, breuken en ontwikkeling van de dolerietgangen kenmerken de bodem. De dikte van de sedimentatie neemt van het zuidwesten naar het noordoosten geleidelijk toe en blijkt op sommige plaatsen meer dan 5000 m te bedragen aan de uiterste rand van het Guyanese schild.

Het ondiepe zeegedeelte van dit plat loopt uit tot gemiddeld 150 km buiten de huidige kustlijn, met een waterdiepte van minder dan 200 m, om vervolgens af te glooien naar de echte oceaanbodem van enige duizenden meters beneden de

zeespiegel. Geheel de kustvlakte is, evenals de bovenlaag van het onderzeese plat, een echt sedimenten-gebied dat bij nader onderzoek nog vele verrassingen kan opleveren. De details hiervan zijn voor ons echter minder interessant dan enkele grove feitelijkheden, die het land zijn algemeen aanzien verschaffen.

Om te beginnen strekt oostelijk van de rivier de Orinoco het enorme hoogland met tal van gebergten en bergjes (sierra's) zich uit, tot voorbij Ciudad Bolívar, waar zich de Rio Caroní met de Orinoco verenigt. Het hoogland versmalt zich dan naar het zuiden van voormalig Brits-Guyana toe, waar de Pacaraima Mountains (met inbegrip van de hoogste top, de Roraima, die zich tot ruim 2800 m verheft) een onderdeel vormen van de gelijknamige Sierra met, ten westen daarvan, de Venezolaanse Gran Sabana, en de witte zandvlakten van het Rupununi-gebied. Vervolgens zuidoostwaarts de Sierra Acarí (of Acarai) en de Sierra Tumucumac, die zich uitstrekken aan de zuidgrens van Suriname en Frans-Guyana. Het hoogland beslaat voorts de gehele bovenloop der linker zijrivieren van de Amazone, tussen de Rio Negro en de Jari. Daar sluit dan de uitgestrekte kustvlakte van de deelstaat Amapà aan bij de kustvlakten van de overige Guyana's, - laagland dat bijna de helft van hun territoir uitmaakt.

Naar de zeezijde toe, van het Braziliaanse stadje Macapà tot aan het archeologisch interessante Venezolaanse plaatsje Barrancas, is de noordrand van heel dit gebied uitermate laag, drassig en modderachtig; in eerste instantie dus ontoegankelijk van de Oceaan uit, uit hoofde waarvan het terecht met de naam de Wilde Kust van Zuid-Amerika door de oudste Europese verkenners werd aangeduid.

Tussen dit alluviale kustgebied en het hoogland liggen uitgestrekte savannes, niet aaneengesloten maar verspreid, als een gordel van grote enclaves, bestaande uit meestal grove zanden, kaolinitische en andere keien, en puindelta's, waarschijnlijk afgezet door verwilderde rivieren. Deze lagere stroken zijn lang zo oud niet als het ‘basement’ en de gesteenten van het hoogland. De ouderdom neemt uiteraard af, hoe dichter wij bij de oceaankust komen.

De oude kustvlakte benoorden de savannegordel wordt gevolgd door een voormalig wadden- of lagunengebied, waarin strandwallen of ritsen - uiteindelijk duidelijk herkenbare schelpritsen - en afgezette kleien ontstonden in een vrij recente periode, die van ongeveer pas 5500 v. Chr. tot nog geen 100 jaar v. Chr. loopt. We hebben hier dan ook te maken met een uitermate beweeglijke kust, mede onder invloed van afzettingen van een aantal grote rivieren, die in latere tijd feitelijk de enige toegangswegen vanuit het binnenland naar de zeekust en omgekeerd vormden.

Nu wij het hebben over een gebied dat ligt tussen 8°30' N.B. en de Evenaar, ligt het voor de hand dat het klimaat van de kustvlakte echt tropisch is; in ieder geval reeds vele duizenden jaren. Het heeft bovendien een regenval die met ongeveer 200 cm per jaar tot de hoogste op aarde behoort en zowat tweemaal zo groot is als de regenval ten noorden of ten zuiden van deze strook. De verdamping is hier dan ook bijna even intens als boven het zeeoppervlak, en de temperatuur kent door het jaar heen weinig variatie. De heersende, meestal vochtverplaatsende wind - van nature weliswaar droog - is afwisselend de Noordoost- en de Zuidoost-passaat, die hier slechts zelden tot stormkracht of cyclonen aangroeit. De hitte is in het kustgebied meestentijds veeleer drukkend dan bijzonder hoog.

Iets beter is het met de temperatuur van het hoogland gesteld. Na de hitte overdag koelen de avonden snel enkele graden af, de ochtenden zijn er vaak fris en blijven dit tot een goed uur na zonsopgang. Er kan dan na middernacht en vóór het ochtendgloren, zelfs sprake zijn van relatieve kou, vooral in het heuvelland, bij hoogten van meer dan een 300 m boven de zeespiegel. Hier komt ook meer onweer voor dan in het kustgebied. De verdamping boven de vele rivieren en wouden bouwt gemakkelijk zulke grote vochtigheidsreserves op, dat deze zich tenslotte in de namiddag of tijdens de eerste nachtelijke uren vaak in zware buien ontlasten. Voor het overige liggen alle vijf de Guyana's buiten de zone der tropische cyclonen, want tussen 10° N.B. en de Evenaar.

Toch is het de luchtverplaatsing die hier een zweem van seizoenen markeert. Op zichzelf is de Passaatwind een droge wind en de droge (de droogste) tijd is juist die van de meeste wind. Waar er twee droge seizoenen zijn, corresponderen deze met respectievelijk de Noordoost- en de Zuidoost-passaat, met daar dan beurtelings tussenin twee seizoenen van betrekkelijke atmosferische kalmte en veel, soms hevige neerslag.

Er is toch wel enige verscheidenheid in het algemene klimaat van de vijf Guyana's. Het meest westelijke land kent vooral echte zomerregens, dat wil zeggen tijdens de *Europese* zomermaanden. De drie centrale Guyana's hebben daarentegen twee echte regenseizoenen en daartussen twee droge, waarvan de duur nogal variabel is, althans in onze tijd, terwijl in Braziliaans-Guyana (evenals in de zuidelijke helft van Suriname en Frans-Guyana) de regens vooral in de herfst vallen. Dit alles heeft begrijpelijkerwijze zijn invloed gehad - en heeft die nog - op de plantenwereld, op het daarvan afhankelijke dierenrijk, en laatstelijk ook op de landbouw die de mens aldaar is gaan uitoefenen.

Maar we spreken nog altijd over de grijze voortijd, toen zich nog geen sterveling achter of aan de Wilde Kust vertoond had en Groot-Guyana nog ‘leeg’ was.

2
...een landstreek...

Men heeft het geheel der Guyana's weleens een ‘Mesopotamië-in het groot’ genoemd, omdat het ook een tweestromenland is, ingesloten door twee befaamde rivieren, waarvan de ene, de Amazone, de machtigste op aarde is, en de andere, de Orinoco, in grootte niet behoeft onder te doen voor de meeste rivieren van wereldbekendheid. Het is echter beter te spreken van een ‘Veelstromenland’, want geheel het relatief jonge stuk hoogland en het alluviale noordelijke gedeelte van het vijftal Guyana's wordt letterlijk doorsneden met rivieren van dezelfde grootteorde als Rijn of Rhône en hun talloze zijtakken, terwijl vooral door de twee eerstgenoemde zóveel zoetwater, troebel door modder en andere erosiebestanddelen, in zee wordt uitgestort, dat men dit soms tot meer dan 150 km buiten de kust aan een duidelijke scheidingslijn tussen het vaalbruine rivierwater en het zuivere blauwig-groen reflecterende oceaanwater kan merken. Ook is de invloed van dit rivierentransport op de kustvorming aanzienlijk, waarbij in het bijzonder de Zuidequatoriale Stroom, versterkt door de Passaatwind, er voor zorgt dat de Amazone-afzettingen zich over de gehele kust van de Guyana's verspreiden. Deze is dan ook, met heel kleine plaatselijke uitzonderingen, een onafzienbare modderoever zonder stranden, een echt wilde kust, die moeilijk te benaderen valt.

Wat de twee grote rivieren zelf betreft, die - zeer ruim genomen - het gebied omgrenzen, de Orinoco mag in zijn geheel als de ecologische noord- en westgrens beschouwd worden. Hij is vandaag van begin tot eind een Venezolaanse rivier, en vindt, door meer dan 400 zijarmen gevoed, vermoedelijk zijn oorsprong in de zuidelijke flanken van de Serra Parima - een naam om te onthouden - die nabij de tweede graad N.B. verbonden is met de Serra Pacaraima en samen daarmee de huidige noordoostgrens van Venezuela en Brazilië vormt.

Na eerst merkwaardigerwijs westwaarts te stromen, door de staat Amazonas, buigt de Orinoco bij het plaatsje San Fernando de Atapabo scherp naar het noorden, neemt een aantal in de Andes ontspringende Columbiaanse rivieren, onder andere de Meta, in zich op en keert zich vervolgens naar het oosten, waarbij hij ook een aantal flinke zijrivieren vanuit de staat Bolívar in het zuiden absorbeert. De voornaamste van deze groep zijarmen is de Rio Caroní, die op een flinke afstand beneden Ciudad Bolívar in de hoofdstroom uitmondt, juist waar deze eindelijk de kustvlakte bereikt op de grens van de staat Bolívar en het Delta Amacuro Territorium. Al spoedig daarna verspreidt de Orinoco zich in talloze mondingen over het uitgestrekte drassige deltagebied, dat best een vergelijking met de Nijldelta kan doorstaan, met zijn oppervlakte van ruim 17 000 km^2.

In grote trekken zijn de kenmerken van de Orinoco dezelfde als van de grotere in

zee uitmondende Guyanese rivieren. Hij is evenals zijn rechter zijrivieren in het hoogland vrijwel onbevaarbaar, op enkele korte trajecten na. De vele vallen, stroomversnellingen, drempels en rotsachtige eilandjes waarover of waarlangs hij zich voortstuwt, maken daar zelfs voor de kleinste vaartuigjes het reizen tot een hachelijke onderneming. Want de rechteroever sluit hier het grote massief van de Guyana's af, dat zich zelfs aan de linkeroever nog met wat kristallijne rotsen voortzet. Vervolgens bereikt de rivier, door de Meta versterkt, in zijn west-oostelijke loop al ten dele het geleidelijker glooiende land, en stroomt dan met onafgebroken meanders door de alluviale vlakte. Pas bij Ciudad Bolívar begint hij werkelijk bevaarbaar te worden voor schepen met matige diepgang.

Van de grote rivieren die uit het hartland van de Guyana's komend zich in de Orinoco storten, zoals de Caura, de Carapo en de Caroní, is laatstgenoemde, hoewel de grootste, toch voor scheepvaart van enige betekenis even weinig bruikbaar als de overige. Hij ontspringt in de Serra Pacaraima en stroomt ten westen van het hooggelegen plateau van de Gran Sabana door sterk-geaccidenteerd gebied naar het noorden. Een van zijn zijtakjes (de Carrao) voert naar de befaamde Salto del Angel, een bijna 1000 m diepe waterval.

Een interessante vraag is, of er een verbinding bestaat tussen de Orinoco en de Amazone, met name met de grote zijrivier van de Amazone, de Rio Negro, of met een zijtak dáárvan, de Rio Branco die uit de gebergten nabij de Roraima-top komt. Dit zou immers van belang kunnen zijn voor de vroege menselijke migraties in de binnenlanden. Volgens sommigen, onder andere Alexander von Humboldt, is de machtige Cassiquiare, een kleine zijtak van de Rio Negro, die in de droge tijd een aanmerkelijk geringere hoeveelheid water verplaatst dan in de regentijd, een minder gebruikelijke en jongere verbindingsweg, nabij het plaatsje Piedra Lais. In aanmerking komt veel meer de overlandverbinding, wat verder in het noorden, waar de Rio Negro ‘Guaina’ heet, vanwaar men de Atabajo, een zijarmpje van de Orinoco bereikt over het al vanouds bekende pad van Yavita naar Pimichín, dat slechts 10 km lang heet, met een helling van maar 12 m tussen de twee riviertjes. Geheel betrouwbaar zijn deze gegevens niet, daar dit diepe binnenland nog weinig verkend is en zelfs recente kaarten onderling nog zoveel afwijkingen vertonen, dat men gerust mag aannemen dat het spel van bijna vijf eeuwen ontdekkersverbeelding daar nog steeds niet uitgespeeld is. In ieder geval is het in deze buurt dat in waarheid de grensring om de vijf Guyana's gesloten wordt.

Van dit punt uit is het dan - om in grote trekken te blijven spreken - de Rio Negro die, hoe langer hoe meer met eilandjes bezaaid, het lagere gebied bezuiden de Evenaar bereikt, tot hij eindelijk (om een idee van zijn lengte te geven) na een afstand van zo'n 2000 km te hebben afgelegd, bij de stad Manaus samenkomt met de Solimões en van daar af tot aan de zeemondingen Rio Amazonas heet. Van de vele uitwegen naar de Oceaan, die deze grootste aller stromen er op na houdt, is de meest westelijke, het Canal do Norte, de begrenzing van het gebied dat ons hier bezig houdt, hoewel de lage, meestal moerassige kustvlakte zich nog ver naar het oosten, bezuiden de Evenaar uitstrekt, tot voorbij de stad Belém, aan de Rio do Pará.

Om de vreselijk lange door Brazilië afgelegde weg nog even terug te gaan: vanaf enkele van zijn oceaanmondingen tot aan Manaus is de Amazone gemakkelijk

bevaarbaar voor grote zeeschepen. Met de van noord naar zuid stromende grote rivieren die aan haar linkeroever uitmonden, is het minder gunstig gesteld. Het belangrijkste zijn de Jari en de Paru, die beide in het Tumucumac-gebergte ontspringen en hun bronnengebied nabij de huidige zuidgrens van Frans-Guyana en Suriname hebben. Waar zij en de hoofdrivier in het lagere land (de Varzea) komen, vindt men horizontale banken van zand en rivierklei over het primitieve terrein heen, - stroken van diverse ouderdom, alsook tal van alluviale eilanden. De Paru loopt door een diepe dalweg van vaak hoge, naakte steenmassa's in verschillende terrassen gestapeld. Bij de Jari liggen dit soort terrassen (taboleiro) verder van de oevers verwijderd. Hogerop vindt men telkens dioriet- en diabaasdrempels, die de doorvaart belemmeren. Beneden de vallen zijn er dan weer grote trajecten met een vrij traag verloop.

In Brazilië kent men de benamingen Rio Negro en Rio Branco niet alleen als eigennamen, maar ook als soortnamen. De zwarte rivieren danken hun kwalificatie aan de donkere cola-kleur van de plantaardige bestanddelen in het heldere water, de rios brancos aan de troebele kalkachtige bestanddelen daarin. De rios negros vertonen meer onregelmatige bochten dan de witte, die doorgaans een onafgebroken opeenvolging van uniforme meanders vertonen. De Paru heeft ze zó regelmatig, dat men daar de afstand tussen twee plaatsen kan bepalen door het aantal meanders te tellen, die er tussen de beide punten zijn, - en dit ondanks de voortdurende erosie van de convexe oeverwal. Waar de stroomversnelling vermindert, begint vooral bij de Jari de bedding te zwerven door de bredere dalweg.

Tot de grotere zijrivieren uit het noorden behoort voorts ook de Rio Erepecuru, die zijn bronnen zowel in de Serra Tumucumac als in de Serra Acarà (Acarai) heeft, en uitmondt in de Trombetas. Deze interessante rivier stort zich bij Santarem in de Amazone, en komt met zijn vele zijtakken hoofdzakelijk uit laatstgenoemd gebergte. Hij is minder toegankelijk dan de Rio Negro, die tot ongeveer de Evenaar bevaarbaar is, of zelfs de Rio Branco, die zich met de Rio Negro verenigt voordat deze zo'n 300 km verder de havenstad Manaus bereikt. De Rio Negro is dan weliswaar heel breed, maar vol met honderden eilandjes. Dit is ook het geval met de Rio Branco, die tot aan het opkomend stadje Bõa Vista toegankelijk is voor kleinere vaartuigen, zij het moeizaam. Veel van het leven hier is afhankelijk van minder of meer water.

Een twintigtal kilometers ten zuiden van Bõa Vista liggen uitgestrekte savannes, terwijl in het noordwesten het Braziliaanse massief zich aansluit bij het Guyanese schild in engere zin. Voor de toegang tot het meest centrale deel van Groot-Guyana is de Rio Branco tot dusver echter een rivier van grote betekenis, hoewel een lange omweg om de zee te bereiken. Daarheen verloopt de reis te water in ieder geval tweemaal zo vlug als stroomopwaarts.

De genoemde noordelijke zijrivieren van de Amazone zijn alle ongetwijfeld oeroude verbindingswegen die vanuit het barre hoogland naar het zuidelijke laagland voerden, in *omgekeerde* richting als de rivieren in de noordelijke helft van de Guyana's, of om het nauwkeuriger te zeggen, in het ten noorden van 2° N.B. gelegen grondgebied. De kustlijn volgend, zullen wij deze laatste nader leren kennen.

De Amazonemondingen liggen over een afstand van meer dan 350 km van

elkaar verspreid en voeren een dikke grijze kleisoep (tijuco) de zee in, waardoor de kustoevers aangroeien maar de verste linker rivieroever, bij Macapà, erodeert. Het slib trekt dan verder naar het noordwesten, met de wind en zeestroming mee.

Het tussen de Amazone en Frans-Guyana gelegen Territorio de Amapà, waarin zich het Tumucumac-gebergte krachtig voortzet, is in zijn oostelijk deel laagland, bezaaid met meertjes en doorsneden met kanaaltjes. Het gebied bezit evenwel één grotere rivier, de nog oostwaarts stromende Araguari, en behalve wat kleinere, de nu recht naar het noordwesten uitwaterende Caciporé, door grote moerassen gescheiden van de Baai van Oayapoc, die zowel de gelijknamige rivier als de kleinere Uaca samen opvangt.

Dit is een veelvuldig voorkomend verschijnsel in de drie centrale Guyana's met hun talrijke tweeling-riviermonden, waarbij de oostelijke rivier westwaarts wordt omgebogen naar een benedenloop parallel met de kust, tot hij wordt opgevangen door zijn onbeïnvloede westelijke tweeling, om dan gezamenlijk met een wijde boca in zee te storten. Deze eigenaardigheid wordt mede veroorzaakt, doordat het zoete water uit de rivieren ondanks alle depots daarin boven het zeewater blijft drijven en vertraagd meegevoerd wordt door de Atlantische Noordweststroom, waarbij als de Passaatwind gunstig is een deel van zijn depot als aanslibsel aan de kust wordt afgeleverd, waar het soms (onder minder gunstige omstandigheden) weer wordt weggespoeld.

Genoemde Oayapoc is heden ten dage de grensrivier tussen Brazilië en Frans-Guyana. Hij vindt zijn oorsprong in het Tumucumac-gebergte, in tegenstelling met de kleinere, maar aan zijn solitaire monding vrij brede Approuague, die in het midden van het Franse land begint, waar zich een nieuwe, lagere bergketen vormde, die zich in Suriname als Lely-, Van Loon- en Wilhelmina-gebergte voortzet, om in Brits Guyana over te gaan in de Kanuku Mountains, die zich daarna verder noordwaarts uitstrekken, waar ze (ten onrechte) Pakaraima Mountains worden genoemd en via het Roraimamassief de Venezolaanse Gran Sabana ontmoeten.

De overige Frans-Guyanese rivieren die de Oceaan bereiken - de Comté die op enige afstand van de stad Cayenne uitmondt, de kleine Cayenne-rivier, de Kourou, de Sinnamary en de Mana - zijn vandaag onbetekenend, maar waren dat in de prehistorie vermoedelijk niet. Laatstgenoemde rivier komt op de hierboven aangegeven wijze uit oostelijke richting samen met de Marowijne, die op zijn beurt de huidige grensrivier vormt tussen het Franse gebied en Suriname. Het is in zijn benedenloop een forse rivier die echter, vanwege zijn doortocht door het dwarsliggend middengebergte, evenals alle andere Surinaamse rivieren slechts voor een klein gedeelte in aanmerking komt voor bescheiden scheepvaarttransport. Hogerop draagt de Marowijne verschillende namen, al naar gelang men zijn westelijke of oostelijke aanvoerrivier (waartussen betwist gebied ligt) als de hoofdrivier wil beschouwen. Ze heten respectievelijk Itani en Aoa (Agua?), ‘naer 's lands gelegenheyt verdietst’ uit het Frans tot Litani en Lawa. Met de geografische namen van de Guyana's zijn de Hollanders het gekst omgesprongen. En de twee bronrivieren van de Marowijne, die eigenlijk Ma(r)oni heet, ontspringen allebei ook alweer in een daar ca 700 m hoog gedeelte van de Tumucumac-keten.

De Commewijne (Comaini), begonnen bij het middengebergte, keert zich in het

kustgebied evenwijdig met de Oceaan naar het westen en verenigt zich tenslotte op de getypeerde wijze met de monding van de Suriname-rivier, die eveneens uit het middengebergte komt met soortgelijke accidenten als de Marowijne, al is hij minder fors. Hetzelfde kan gezegd worden van het paar, dat de westelijk afbuigende Saramaca en de naar het noorden slingerende Coppename vormen, terwijl zich met de kleinere Nikéri en de veel machtiger Corantijn hetzelfde herhaalt. De Nikéri ontspringt in het middengebergte, vanwaaruit ook de Corantijn wordt gevoed, en het is merkwaardig dat juist weer deze tussengebergten hier hoger zijn dan de Tumucumac aan de zuidgrens, die daar veeleer een plaatselijke inzinking vertoont.

De Corantijn, de grootste van alle Surinaamse rivieren, en tevens de hedendaagse grensrivier met voormalig Brits-Guyana, heeft twee bronrivieren, zelf weer krachtig gevoed door andere, namelijk de Curuni, die ook al in het Tumucumacgebergte ontspringt, en de New River, die uit de Serra Acarí komt, niet ver van waar de waterscheiding met de bronrivieren van de Rio Trombetas loopt. Tussen de Curuni en de New River (de eigenlijke bovenloop van de Corantijn) ligt een uitgestrekt hoogland dat (analoog met het veel kleinere ‘Mesopotamië’ aan Surinames oostgrens) nog steeds betwist gebied is.

In Brits-Guyana komt de kleine, maar niet onbelangrijke Canje zich op zijn beurt uit het oosten voegen bij de uitwatering van de grotere Berbice River die in het middengebergte ontspringt, waar ook de Demerara River vandaan komt. Vooral tussen deze rivier en de Corantijn liggen ten zuiden van de hier noordwestelijk georiënteerde kuststrook zeer uitgestrekte savanne-gebieden, die aanzienlijk groter zijn dan de Surinaamse in het overgangsgebied tussen de kuststrook en het hoogland.

Anders is het gesteld met de machtige Essequibo, die als het ware heel het oude Brits-Guyana in tweeën deelt. In het zuidelijkste gedeelte van de drie centrale Guyana's ontspringt hij uit de Kamoa Mountains, die een hogere voortzetting zijn van de Serra Acarí, en het is ook hetzelfde gebergte - nu echter Wassari Mountains geheten - waar de twee belangrijke linker-zijrivieren van de Essequibo vandaan komen: de hoofdtoevoer van de Illiwa en van de Rupununi, die de Illiwa in zich opneemt alvorens de Essequibo te bereiken.

Hoog gelegen savannes beslaan bijna geheel het stroomgebied van de Rupununi, waar dwars doorheen het middengebergte loopt, dat hier Kanuku Mountains heet. Verder in het noorden neemt de Essequibo eveneens aan zijn linkeroever nog de Siparuni in zich op, alsook de Potaro die, uit een tweede middengebergte voortkomend, door talloze watervallen in en nabij zijn stroomgebied gekenmerkt wordt. Onder deze is vooral de Kaietur Fall beroemd, wijl de Potaro zich daar uit een hoogte van ruim 300 m loodrecht omlaag stort. Ook de Essequibo zelf wordt tot ver benoorden de zesde breedtegraad door moeilijk te overkomen stroomversnellingen onbruikbaar gemaakt voor scheepvaart naar het binnenland. Dit verbetert pas nadat hij zich tenslotte met de uit het zuidwesten aanstromende Mazaruni in het kustgebied verenigd heeft.

De Mazarum is eveneens een uitzonderlijke rivier omdat hij, uit de Serra Pacaraima en het plateau van de Roraima voortgekomen, eerst op de algemene wijze naar het noorden stroomt, daarna echter, voorbij een uitgebreid vallen-

gebied, pal naar het oosten, dwars door de westelijke helft van Brits-Guyana heen beweegt, tot hij de Essequibo bereikt op dezelfde plaats waar dit eveneens met de van west naar oost stromende Cayuni het geval is. Deze Cayuni of Cuyuni is in zijn bovenloop een Venezolaanse, in zijn benedenloop een Brits-Guyanese rivier. Hij ontspringt - met de Yuruari als zijtak - in de befaamde streek der goudmijnen van de staat Bolívar (iets om even te onthouden!) en vindt geen uitweg naar het nabije stroomgebied van de Orinoco, maar wel naar het oosten, zij het een moeizame weg van vallen en stroomversnellingen, wanneer hij eenmaal de (alweer betwiste) staatkundige grens van de twee westelijke Guyana's bereikt heeft.

Om samen te vatten: bepaalde rivieren van noordelijk Groot-Guyana, de enige aldoor bestaande toegangswegen voor mensen in dat wilde gebied, hebben met elkaar gemeen dat zij zich - misschien al vele honderdduizenden jaren geleden - een doortocht hebben moeten banen om uit het middengebergte te ontsnappen. In de loop der tijden hebben zij grote niveauverschillen vertoond, - een veelvoud van de huidige niveauverschillen in het droge en in het regenseizoen. Daarbij hebben zij ook heel verschillende breedten gehad, hetgeen goed te zien is waar de grootste vallen zijn, met hun menigmaal duidelijke terrassen en uitgestrekte bassins waarin zich het neergestorte water verzamelt, aleer de stroom zich weer vernauwt tussen de hogere oevers.

Dit zijn oudere rivieren, terwijl de jongere veeleer die zijn, welke uit het middengebergte zelf ontspringen. Maar ook de oudere gedroegen zich jong wanneer zij eenmaal de immers nieuwere kustvlakte bereikten, en ze doen dit nog altijd door flink, soms zelfs in hoge mate, te meanderen. Dan verliezen ze ook snel hun helderheid en beginnen veel erosiemateriaal mee te voeren, dat, wanneer het Oceaan-getij zich eindelijk doet gevoelen, heen-en-weer getransporteerd wordt.

Dit, gevoegd bij de reeds vermelde Amazone-invloed, veroorzaakt de vorming van zand- en modderbanken bij hun uitgang en ter hoogte van hun laatste bochten, hetgeen deze rivieren al aan de zeekust moeilijk toegankelijk maakt voor schepen met enige diepgang. De grote modderbanken die zich tot ruim 15 km in zee uitstrekken en een gemiddelde breedte van 20 km vertonen, zijn bovendien beweeglijk. Terwijl hun oostkant afslibt, groeit hun westkant aan, zodat zij zich soms met een snelheid van ongeveer 1500 m per jaar verplaatsen, en zich tenslotte op de plaats van oudere banken weer nieuwe vormen. Pas in de nabijheid van de Orinoco-mondingen vermindert deze beweeglijkheid enigermate. Aanlokkelijk zijn deze rivieringangen dan ook nooit geweest, zomin als de rest van de kust.

Bij onze beschouwingen van het Groot-Guyanese grondgebied, dat een geschatte oppervlakte van 1 800 000 km^2 heeft, is al gebleken, dat men zich bij de staatkundige opdeling daarvan in historische tijd, op een enkele uitzondering na, vrij nauwkeurig gehouden heeft aan natuurlijke geografische grenzen: een lange bergketen aan de zuidgrens van de drie centrale Guyana's; een daarmee verbonden en nog langere bergketen als grens tussen Venezuela en Brazilië; en verder een drietal grote rivieren als scheiding tussen Brazilië en de drie centrale Guyana's onderling. Alleen de noordelijke helft van de grens tussen Brits-Guyana en Venezuela is geografisch minder geprononceerd en dan ook nog steeds aanleiding tot geharrewar tussen beide nabuurlanden. Bij elkaar beslaan de drie centrale Guyana's ‘slechts’ een oppervlakte van zowat 465 000 km^2 (bijna tweemaal de opper-

vlakte van Frankrijk en België samen) hetgeen maar een derde deel is van de grootte van Braziliaans- en Venezolaans-Guyana samen. Van de centrale landen is Brits-Guyana het grootste, Frans-Guyana het kleinste van de drie.

Het Europees imperialisme heeft, nog voordat men nauwkeurig kennis kon dragen van alle geografische gegevens, handig gebruik weten te maken van de vermeende natuurlijke begrenzingen, en zo zijn verdeel- en heers-politiek kracht weten bij te zetten. Dit geldt uiteraard slechts voor de nieuwere tijd; vóór de 16e eeuw is er immers geen sprake geweest van enige opdeling van de Wilde Kust, en was er niemand die behoefte had aan toepassing van dergelijke trucs. Niettemin is de verdeling in natuurlijke gebieden en landschappen, volgens hoogtelijnen, zones en rivieren, wèl van invloed geweest op de prehistorie van Groot-Guyana, evenals op de daar voorhanden flora en fauna. Het is alles van nog meer belang geweest voor het doen en laten van de oudste bewoners, evenzeer als voor degenen die na hen successievelijk het land zijn komen bevolken. De aarde is er om leven voort te brengen; er kwam ook hier leven op aarde.

3
...rijk aan eigensoortig leven...

Omdat er al planten en dieren bestonden, voordat Afrika en Zuid-Amerika door de groeiende Atlantische Oceaan tot op grote afstand gescheiden werden, kan men gevoeglijk de flora en fauna van het westelijke werelddeel en in het bijzonder van de Guyana's in drie soorten verdelen: 1 die welke zij vanouds al met Afrika gemeen hadden, ook al hebben deze planten en dieren zich later op eigen wijze verder ontwikkeld; 2 die welke specifiek genoemd worden omdat men ze nergens anders dan in het Amerikaanse werelddeel aantreft; 3 die welke van elders in de nieuwe wereld werden geïntroduceerd en waarvan sommige ook alweer een eigen ontwikkeling doormaakten. Het spreekt vanzelf dat voor de prehistorie van Guyana alleen de onder 1 en 2 genoemde planten- en dierenwereld in aanmerking komt.

Maar hoezeer ook geschiedkundig gerechtvaardigd, deze verdeling is toch minder relevant voor wat betreft het menselijk bestaan, want voor zover valt na te gaan, verschenen de eerste bewoners van het tenslotte weliswaar van Afrika en Zuidwest-Europa afgescheiden, maar anderzijds nog door een landbrug met Noordoost-Azië verbonden Amerikaanse werelddeel hier niet vóór de eindfase van de laatste Ijstijd, dat is dus zo'n 15 à 20 000 jaar geleden, toen de ontwikkeling en de raciale en culturele diversificatie van Homo Sapiens reeds goed op gang gekomen was. De migratie van de oostelijkste Mongoolse stammen via de Beringstraat naar Alaska en vandaaruit zuidwaarts (ook oostwaarts) door het gehele continent, begon pas tijdens de periode die Laat-Pleistoceen genoemd wordt en waarin zich al kenmerken van het Neolithicum (het nieuwere steentijdperk) begonnen te vertonen, dat is zowat 10 000 jaar terug.

Er zijn nog steeds geen zekere bewijzen dat er langer dan 15 000 jaar geleden al mensen op het Amerikaanse continent leefden, maar wél is gebleken dat waarschijnlijk al vóór, en zeker mèt de lange niet-aflatende intocht van Aziatische migranten, ook planten en dieren uit de oude wereld naar het nieuwe gebied zijn overgekomen. Immers tevoren al, in de Ijstijd die in het midden van het Pleistoceen viel, en met name tijdens de laatste Interglaciale Periode, lag de weg vanuit Siberië niet alleen wijd open, maar doordat het land een vijftigtal meters boven het zeeniveau was opgestuwd en het klimaat niet kouder was dan vandaag, strekte zich daar een grote grasvlakte uit. Daarover konden dieren als mammoet, bison en antilope Amerika gemakkelijk binnentrekken en omgekeerd de voor Amerika specifieke Eohippus - het slechts als een kalf zo hoge oerpaard - naar Azië vertrekken, waar het zich ontwikkelde tot het Paard zoals wij het nu kennen. Het voltooide een wereldreis van vele tienduizenden jaren toen het aan het begin van

de 16e eeuw na Chr. vanuit Europa als vol waardig paard weer in de Nieuwe Wereld werd ingevoerd.

Tot op heden is de nog juist ten zuiden van de Poolcirkel gelegen Beringstraat die de twee werelden scheidt, maar 80 km breed en erg ondiep, terwijl ook de eilandenreeks der Aleoeten, die zich van het schiereiland van Alaska uitstrekken tot dat van Kamchatka, beschouwd kan worden als restant van een verzonken, meer zuidelijke landbrug. Nog altijd is de zee hier tussen 62° N.B. en de Poolcirkel zelden dieper dan 1000 m en meestal nog geen 50 m diep, waarbij de Beringzee zelf wél een diepe dalkom (3000 m en meer) vormt. De uitgestrektheid van de bruggen is dus duidelijk aantoonbaar, en de west-oost-migratie was allesbehalve een 'Rode-Zee-doortocht'.

Tegelijk met het zich terugtrekken van het ijs begonnen de temperaturen en de klimaatzones zich min of meer te stabiliseren en kregen de savannes en de tropische regenwouden waarvan de begroeiing kenmerkend is voor Groot-Guyana, tenslotte hun huidig aanzien. Maar op veel plaatsen waar men vandaag oerwoud aantreft, waren in en kort na de Ijstijd nog savannes. De hogere temperaturen in de Postglaciale Periode leidden tot toenemende bosvorming, die alleen weer werd tegengewerkt door natuurlijke (en in latere tijd door mensen veroorzaakte) branden, waardoor een aantal jongere savannes ontstonden, soms met secundaire vegetatie, - de Braziliaanse capoeira (in Suriname tot kapoeweri, dat is 'moeizaam te kappen' vervormd.)

De Guyana's bestaan uit vijf soorten landschappen. Langs de kust strekken zich lage, moerassige vlakten en delta's uit, die soms overstroomd worden en bedekt zijn met dicht moerasbos van middelbare hoogte, in een strook variërend van 30 tot 150 km breedte. Iets hoger liggen daarachter de uitgestrekte oerwouden, met hier en daar een golvende openheid die meestal uitzicht biedt op een rivierdal. De daartussenin gelegen savannes en gedeeltelijk beboste terreinen gaan over heuvels, met hier en daar bergen langs hun grenzen. Enkele van deze savannes worden ook moerassige weidegrond in het regenseizoen. Een groot gedeelte van het westelijk gebied is echter ruig en bergachtig, met sierra's door vrij veel berg-regenwouden bedekt, behalve waar zulke grote rotsmassa's als de Roraima midden in het landschap opdoemen.

Uiteraard was het primaire deklandschap in eerste instantie afhankelijk van de hoogtelijnen en de bodemgesteldheid. Zo kan men grofweg van noord tot zuid in totaal vijf zones in de Guyana's onderscheiden. Eerst de zeeslibkust, die zich kenmerkt door parwabos met zijn uit de grond omhoogstekende ademwortels; het is een hierdoor haast ontoegankelijk bos, dat zich in evenmaat met de aangrenzende zeekust uitbreidt en soms kilometers breed is langs een strook waarin ook kleinere zoutplanten en soms open, visrijke watervlakken voorkomen. En het zijn dit soort bos en de bij eb tevoorschijn komende moddervlakten en platen, die het land zijn naam van Wilde Kust aan de eerste Europese ontdekkers daarvan hebben ingegeven.

Waar zich ook zand aan de zoute kuststrook en de rivieroevers in het getijdengebied heeft afgezet, ontstonden bovendien mangrovebossen, die met andere steltwortelplanten een zoom achter het parwabos vormen. Het zand is daar soms ook tot strandwallen opgeblazen, met dicht struikgewas bezet.

Meer binnenwaarts liggende strandwallen zijn vaak ook oude schelpritsen, waar zuilcactussen en bromelia's voorkomen, ontzilting en moerasvorming (zwampvorming) heeft plaatsgevonden, veel grassen en waterplanten vaste veenvorming hebben veroorzaakt. Hogerop de rivieren met hun vettige Montrichardia's (mokomoko) en warrige Papilionaceeën (brantimaka), die men ook in de kleizwampen aantreft, groeit dan al - evenals reeds op de oudere ritsen - vrij hoog bos met zachtere houtsoorten, en tussen dit armere zwampbos en het daarachter beginnende hoogbos ook een heel assortiment van palmen, waaronder veel voor allerlei doeleinden bruikbare.

Men belandt vervolgens op een onregelmatige strook oude kustvlakte, nog altijd doorsneden met van west naar oost lopende ritsen waar, door allerlei oorzaken, in de regentijd het water sterk stijgt, maar in de droge tijd de bovengrond sterk uitdroogt, ten gevolge waarvan er slechts savanne-vegetatie mogelijk is, - spaarzaam, met allerlei grassen, passiebloemachtige winden, en verspreide struiken; onder betere omstandigheden zelfs vet-producerende palmen, cactussen en saponine-houdende agaves. Er is vaak een geleidelijke overgang van laagbos naar savanne en verder naar hoogbos. Maar menigmaal treft men op de zandsavannes door uitspoeling ook helwit, in de felle zon oogverblindend zand, nagenoeg zonder enige begroeiing, terwijl er aan de andere kant ook hogere, droge savannebossen voorkomen, over vlakke heuvels met blootgestelde rotsformaties, waar de vegetatie sterk wisselt en men de bos-ananas en wederom allerlei cactussen aantreft. Van de kleisavannes wordt aangenomen dat zij - anders dan de meeste zandsavannes - zijn ontstaan door menselijke brandstichting, veelal in een heel ver verleden.

Eindelijk is daar het enorm uitgestrekte hoogbos (de selva), het beruchte oerwoud met zijn kroondak van tussen de 25 en 35 m hoogte, met uitschieters die zich tot 40 à 45 m in de lucht verheffen. Daaronder bevindt zich een dicht onderbos van jongere bomen en andere van middelmatige grootte. De volwassen exemplaren hebben rechte, dikke stammen en hun eerste zijtak pas op 15 tot 30 m hoogte. Vele zijn met brede plank wortels verstevigd, als een gotische kathedraalbeuk door zijn steunberen, en behangen met talloze lianen en epifyten langs de stam, op de takken en in de kroon; Araceeën, Anthuriumsoorten, varens, mossen, orchideeën en bromelia's, - zelfs hele epifytische bomen! En niet te vergeten allerlei omhoog-klimmende lianen. Daar vlak onder de woudreuzen is er ruimte, - zelfs zware regen kan er nauwelijks doordringen. Ook kruiden zijn daar weinig, hoogstens wat palmen in de ondergroei. De reuzen zijn vooral Ceiba-, Caesalpinia- en Sumaruba-soorten, waarnaast ietwat kleinere andere hardhoutsoorten en de bomen waarvan het melksap ‘balata’ oplevert. In het onderbos vallen Cecropia's, lage palmsoorten en boomvarens op. Mossen en schimmels bedekken het dode hout.

Dit oerwoud zet zich voort tot op ongeveer 700 m hoogte in het bergland, zolang er nog een geschikte bodem is. Op de toppen boven de 800 m, vooral aan de oostzijde, is er soms ook nog echt mistbos, maar andere toppen verheffen zich geheel kaal, met slechts wat grondorchideeën en kleine struiken als begroeiing. Hier spreekt men dan van rotssavannes. Ze komen veel voor in het Acarai- en het Tumucumac-gebied, waar ze zich aansluiten bij respectievelijk de Venezolaanse Gran Sabana en de Braziliaanse hoogvlakte.

Er is in de loop der tijden natuurlijk veel gebeurd waardoor deze globale indeling incidenteel doorbroken is; maar over het geheel genomen vertonen de vijf Guyana's nagenoeg een zelfde landschapsbeeld, en moeten ze ook dienovereenkomstig als één groot geheel beschouwd worden.

In deze aan vegetatie zo rijk gevarieerde, maar niet overal even toegankelijke, laat staan aanlokkelijke wereld huisden ook talloze dieren die voor de prehistorische mensen, toen zij het land kwamen bevolken, van even groot belang waren als de plantengroei en het voor alle dierlijk leven onontbeerlijke water. Voor ons doel kunnen wij de fauna het best indelen zoals die eerste bewoners haar ook beschouwd moeten hebben: dieren welke meestentijds op de grond leven, die welke in de bomen en de andere welke doorgaans in de lucht hun heenkomen zoeken; dan die welke in het water worden aangetroffen, en tenslotte die welke zich in of nabij de grond verschuilen, ofwel heel klein en onaanzienlijk, maar toch op de een of andere wijze goed merkbaar zijn.

Het ging die aangekomen Stenentijdperk-mensen immers om hun levensonderhoud en voortbestaan; daarvoor moesten ze jagen of vissen, vangen of verzamelen. Het is dus nodig dat wij, om te beginnen, het Guyanese woongebied zo zien als zij het zagen. Hierbij kan de moderne mens echter opmerken, dat de buitengewoon verscheiden fauna van Groot-Guyana weliswaar veel eigen ontwikkeling vertoont, maar tevens in niet onaanzienlijke mate bij die van de noordelijke Andes, en in wat geringere mate bij die van Centraal-Amerika en het benoorden de Orinoco gelegen gebied van Zuid-Amerika aansluit.

Tijdens het Paleolithicum hadden de Indianen die tot het Guyanese en het Braziliaanse hoogland doordrongen, te maken met zulke voorwereldlijke dieren als de mastodont (een enorme soort olifant), de glyptodont (een reuzen-armadil) en het megatherium (een reusachtige soort luiaard). Maar er is geen reden om aan te nemen dat zij in staat waren de strijd aan te binden tegen deze kolossale creaturen, die al in Mesolithische tijd waren uitgestorven, toen juist kleinere diersoorten zich in toenemende aantallen begonnen te ontwikkelen. Deze werden toen wel, en in het Neolithicum steeds intensiever gejaagd, - tot op de huidige dag.

In het hoogland, op de savannes en in het daaraan grenzende hoogbos hielden zich reeds de grootste roofdieren, hoefdieren en knaagdieren van het tropische continent op. Katachtigen, zoals de jaguar, koning van de Zuid- en Centraalamerikaanse wildernis, gevlekt met zwarte rozetten of geheel zwart, - een geduchte vijand wiens naam ‘ja-gu-ar’, naar het heet, uit een der Indiaanse talen afkomstig is en ‘hij die met één sprong doodt’ betekent. Hij voedt zich niet alleen met kleinere zoogdieren, maar is ook een uitstekende visser en eet desnoods ook vruchten, net als de mens. Nauwelijks iets kleiner, maar ongevlekt en geelbruin, is de poema, en zelfs de ocelot, met zijn fraai getekende huid, is nog ruim een meter lang. Allerlei kleinere boskatten, tijgerkatten, behoren mede tot deze gevaarlijke familie.

Hier gaat ook de wilde savannehond of boshond op roof uit, evenals de rolstaartbeer met zijn lange grijpstaart, en bij de rivieren en vloedbossen de kleinere wasbeer, die zich het liefst met krabben voedt. Er zijn ook tal van marterachtigen, waaronder de reuzenotter die alles vreet - zoogdieren, vissen, watervogels - en de kleinere martersoorten die ook op vruchten en honing belust

zijn, terwijl de reuzenmiereneter, zo'n twee meter lang met inbegrip van zijn bepluimde staart, de mieren- en termietennesten met zijn scherpe klauwen openwoelt om zich te voeden.

Allerlei evenhoevigen draven over de vlakten of banen zich een weg door het oerwoud; de kleinere peccari-soorten in soms uitgebreide kudden onder een of meer waakzame leiders, of in een grotere, ietwat op wilde zwijnen gelijkende vorm, als solitaire, onverschrokken dieren. Bosherten vinden er eveneens hun weg, net als in het laagland het grotere strandhert of savannehert. Veelal komen de dieren uit de kustvlakte en de savannes, ook in het hoogbos en zelfs op de begroeide bergtoppen voor. Het grootste onder hen, de onevenhoevige tapir, is voor roofdier en mens de meest begeerde jachtbuit; ongeveer twee meter lang en 250 kg zwaar is hij een planteneter die zich gaarne nabij water ophoudt. Voorts springen er nog een menigte knaagdieren rond: de goudhaas (agutí), verschillende eekhoornachtigen, en nabij de zwampen de capua, die ten onrechte waterzwijn genoemd wordt, maar in werkelijkheid met zijn 50 kg gewicht het grootste knaagdier ter wereld is.

Eén enkele blik omhoog, naar de takken met de weelderigste groeisels beladen onder het gebladerte van het hoogbos, en daar vallen al heel wat meer zoogdieren te ontdekken, - veiliger daar dan op de grond. De grote rossige brulapen maken zich ook ongezien al kenbaar door hun machtig geschreeuw, - als ter aankondiging van een naderende stortregen. De slingeraap met zijn lange grijpstaart zwiert er rond van boom tot boom, de moeders met hun kleintje vastgeklemd op de rug, en ook de minder grote, kwieke apensoorten, tot de zeer kleine eekhoornaapjes toe, zijn luidruchtig genoeg en alle even gretig als spilziek. Een en ander in tegenstelling tot het voorzichtige, kleine boomstekelvarken, een knaagdier, en de ook onaanzienlijke kleine miereneter, een tandeloze evenals de luiaard. Als planteneter heeft deze laatste een voorkeur voor dicht bos, waarin hij zich traag langs takken en stammen beweegt met zijn vale vacht waarop vaak groenwieren te zien zijn bij wijze van camouflage, terwijl hij soms maar ergens aan een tak hangt te bungelen als een enorme onappetijtelijke vrucht.

In of nabij de grond, en ook dan niet altijd gemakkelijk zichtbaar, leven de gordeldieren (armadillo's), een aantal buideldieren, menigmaal aanmerkelijk groter dan een rat, - met name de wateropossum, een uitstekende zwemmer, en in dezelfde omgeving de talrijke reptielen die de vijf Guyana's kenmerken: slangen, hagedissen en ook wel boomhagedissen. Van de eerstgenoemde onderorde zijn er behalve de soms levensgevaarlijke slangen, waaronder de anaconda, de crotalus of ratelslang - van zowat anderhalve meter lengte - en de groefadders, ook heel indrukwekkende, zoals de vaak meer dan vier meter lange boa constrictor en andere fraaier getekende, - de wurgslangen, een aantal kleinere kraalslangen en dergelijke. De hagedissen zijn eveneens goed vertegenwoordigd door grotere soorten, in het bijzonder de leguaan, en door kleinere zoals de gekko's en skinken.

Waar water is, houden zich de kaaimans op, vaak in grote aantallen en soms met kanjers van een paar meter lang. Ze leven niet alleen in het moerassige kustgebied, maar ook dieper in het binnenland, aan modderige rivieroevers of nabij zandplaten. Behalve de bosschildpad en de savanneschildpad, ieder met zijn specifieke woongebied, is er nog de waterschildpad met zwempoten, en kan men aan de kust

de grote zeeschildpadden aantreffen die zich, overdadige eierenleggers, daartoe op de schaarse stranden vertonen, evenals diverse krabbensoorten, waarvan de meeste echter in het brakwatergebied en bij de modderkust hun diepe schuilgaten graven.

De meest melodieuze lokroepen, maar ook de afschuwelijkste vogelkreten doorbreken telkens de afwisselend diep-ruisende of volstrekt-doodse stilte van deze wildernissen. In zweefvlucht of met wijde kringen langs het hemelgewelf de roofvogels: aasgieren, harpijarenden, regenvalken en boomvalken; groene papegaaien die altijd paarsgewijze en in troepen vliegen; grote veelkleurige ara's en amazone-papegaaien (vooral in het kustgebied) alsook allerlei parkieten, waarvan sommige de zandritsen prefereren.

Dichter bij de grond houden zich de spechten op, de opvallend groot gesnavelde toekans, de boshoenders en andere hoenderachtigen, waaronder de hokko- en boomhoenders. Waar er kaal gesteente is, springen rotshanen rond; waar het drassiger wordt zijn er verschillende eendensoorten en andere zwampvogels; in het kustgebied steltlopers, pelikanen, ibissen, reigers, flamingo's en egretten. Tal van tanagers in de bontste kleuren laten overal hun gezang horen, maar is eenmaal binnen enkele minuten de avond ingevallen, dan komen de vleermuizen te voorschijn, - vruchteneters en nectareters, maar ook de desmodus, de Zuidamerikaanse vampier, die leeft van het bloed van zoogdieren, vogels en zelfs zijn soortgenoten. Zodra de mens zich in deze streken vertoonde, werd ook hij zijn bloedverschaffer.

Hier is allerwegen voedsel voorhanden, maar ook gevaar en bedreiging. In het water evenzeer als op het land. Behalve de reeds genoemde reptielen vindt men in de Guyanese stromen ook de gemene, goed op de bodem gecamoufleerde stekelrog, de vrij rondzwemmende sidderaal die bij de minste aanraking een elektrische schok van ongeveer 300 Volt kan veroorzaken, en de beruchte handgrote piranha's, verwoede vleeseters die snel in scholen bijeentrekkend nauwelijks een half uur nodig hebben om een flink karkas tot op de botten schoon te vreten. Aan de zeekust zijn de zaagvissen eveneens gevaarlijke bezoekers.

De zwampgebieden daarentegen zijn rijk aan voedzame vis, waaronder de archaïsche, voor de Guyana's typische meerval, die zich bij droogte ook over het land verplaatsen kan naar vochtiger oorden. Voorts snoek- en baarsachtigen, karperzalmen en paddevissen, gymnotus-soorten en in zee een specifieke dolfijn (Sotalia guianensis), terwijl de talloze garnalen, schelpdieren, slakken en tweekleppigen zeker niet vergeten mogen worden; sommige hebben een woongebied tot ver van de kust en de ritsen verwijderd.

De belangrijkste waterbewoner is evenwel de lamantijn of zeekoe, een zoogdier dat ook manatí genoemd wordt, zich tussen de waterplanten in de kreken ophoudt, een ijverige vegetariër is en zowat drie meter groot kan worden. Niet in staat zich op het land te bewegen, zwemt hij vaak de rivieren op, tot waar het laagland ophoudt en de stroomversnellingen een onoverkomelijke barrière voor hem vormen.

Bij deze bonte verscheidenheid dringt zich een ten dele hoogst onaangename vervollediging van het faunabeeld aan ons op, namelijk de àl te rijk vertegenwoordigde insektenwereld. De kleinste wildernisbewoners zijn in feite de hinderlijkste

en maken zich op den duur van alles meester. Mieren in velerlei soorten, waaronder het opvallendst zijn de draagmieren die met hun sterke kaken bloedende wondjes kunnen veroorzaken en die in honderden meters lange drommen kunnen optrekken met hun voorraad van zorgvuldig afgesneden blad- en bloesemdelen, en op zulke tochten ware bospaden maken. Ook sterke maar lichtschuwe termieten die nu eens heuvels op het droge land, dan weer reusachtige harde nesten aan de boomstammen bouwen.

Mijten, teken, zandvlooien en grasluizen, vliegen, muggen en muskieten in diverse formaten kenmerken zich door hun onvermoeide agressiviteit. Ook zijn er sluipwespen en grondwespen evenals sociale wespen die raten bouwen; wilde bijen en melipona's die hetzelfde doen, maar ook honing produceren. Er zijn kevers en torren van iedere grootte en vorm, vuurvliegen en lichtgevende kniptorren die zich 's nachts vertonen, en luidruchtig-snerpende die overdag, maar ook 's nachts hun alles doordringende geluiden maken, terwijl andere soorten dat bij voorkeur doen tegen zonsondergang.

Pas dan vooral op voor de giftige spinnen - de beruchte vogelspin en de black widow - voor de rode of zwarte schorpioenen en de duizendpoot. Overdag echter zijn letterlijk duizenden soorten vlinders te zien; prachtig gekleurde nymphalidae en heliconus-soorten, pijlstaarten en andere van zeldzaam grote afmetingen, alsook waterjuffers en zwamplibellen. Nachtelijke motten en motvlinders ontbreken evenmin.

Het hele etmaal door, het hele jaar door, leeft het oerwoud, leeft de savanne, leven het water en de lucht van Guyana onverstoorbaar, onophoudelijk, met ware tropische exuberantie. Een goed deel van deze landstreek leefde nog maar kort geleden zoals het vele tienduizenden jaren al geleefd had in afwachting van de komst van de mens. Wild was De Wilde Kust wel en ook vol wild, maar nog maagdelijk.

4
...met mensen...

Waar kwamen de Indianen, de eerste bewoners van het al in lange voortijden losgerukte Amerikaanse werelddeel vandaan? Niet alleen voor de historie van de Guyana's, maar veel meer nog voor de geschiedenis van de hele mensheid is dit een fundamentele vraag. Er is al sinds eeuwen over getheoretiseerd en ook nu nog gaan de geleerden er mee door, al lopen de meningen vandaag niet zo sterk meer uiteen als vroeger het geval was.

Naarmate de archeologie en de fysische anthropologie zich breder ontwikkelen en oude vooroordelen terzijde gelegd worden, naarmate er ook meer gegevens door vondsten en systematische onderzoekingen beschikbaar komen, naar dezelfde mate begint zich ook duidelijker af te tekenen, hoe het bevolken van Amerika in het algemeen en van Zuid-Amerika en de vijf Guyana's in het bijzonder heeft plaatsgevonden. Want bijna niemand neemt thans nog aan, dat zich daar een aparte Homo Sapiens Americanus ontwikkelde. De overheersende opvatting is, dat de eerste bewoning van het nieuwe werelddeel te danken is aan migraties van cultureel reeds vrij ontwikkelde mensen afkomstig uit het westen, dus uit Azië.

Het moet, zoals reeds gezegd, tegen het einde van het laatste IJstijdperk geweest zijn, en misschien al 20 à 30 000 jaren vóór vandaag, dat Mongoloïde stammen van benoorden het Baikal-meer in Siberië en uit Noordoost-Azië - het gebied tussen de Lena en de Amur, en dat langs de Zee van Okhotsk - over de toen nog bestaande landbrug tussen de Oostkaap (nog een eindweegs beneden de Poolcirkel) en het Seward Schiereiland van Alaska Amerika binnentrokken. Dit was een weg, ontstaan nadat het ijs geleidelijk-aan gesmolten en het land veel hoger opgestuwd was, voordat het weer verzonk en de Bering Straat zich vormde, die nog in onze tijd slechts 90 km breed is. Van de toppen van die oude landbrug leggen nog steeds de Diomedes-eilanden en wellicht ook het hoge St. Lawrence-eiland getuigenis af.

Ook in een wat later tijdperk zijn bedoelde Mongoloïde nomaden - jagers en vissers - gevolgd door nog andere Paleo-Aziaten die, ook van Kamchatka uit, langs de Aleoeten op zoek waren naar nieuwe jachtgebieden. Deze waren inderdaad in het oosten ontstaan toen daar een milder klimaat ging heersen en grote kudden bisons er al uitgestrekte weidegronden gevonden hadden.

Zelfs duizenden jaren nadat de landbrug weer verdwenen was onder de door het gesmolten ijs gestegen zeespiegel, konden de inmiddels geleidelijkaan wat hoger ontwikkelde Mongoloïden deze reizen nog maken. Ze *moesten* wel, want werden zelf naar het noorden opgedreven door sterkeren dan zij, die beslag kwamen leggen op de Oost-Aziatische oorden met een allengs veel gunstiger klimaat. Zo ging dat voortdurend, en dit opdrijven van de ene mensenhorde door de andere,

dat wij zo goed uit de historische tijd kennen, gebeurt helaas nog altijd, - ook in de oude wereld.

De migratie naar Amerika voltrok zich uiteraard in golven en heeft stellig een lange tijd, mogelijk enige tientallen eeuwen, in beslag genomen. De ene mensenstoot dreef de andere op. De eerstgekomenen trokken verder oostwaarts over het nieuwe continent, dat zij natuurlijk niet als zodanig herkenden, maar waar zij geen menselijke belemmeringen vonden om er steeds verder in door te dringen.

De nakomelingen van een groep laatkomers zijn vandaag het handjevol Eskimo's dat het noordelijkste deel van Amerika, van Alaska tot Groenland, bewoont. Oudere groepen trokken echter meer zuidwaarts, langs de bergachtige zeekust, of zuidoostelijk, dieper het land in. Steeds werden klimaat en levensomstandigheden daar gunstiger, maar moesten de zwakkeren weer het veld ruimen voor de sterkeren en verder trekken.

Zelfs op het hoogland van Mexico en Centraal-Amerika en in het laagland van Yucatán, waar zich onder zeer gunstige omstandigheden tenslotte blijvende vestigingen begonnen te vormen, stuwden nieuwkomers de eerder gearriveerden voort; via de landengte van Panama naar het Zuidamerikaanse Andes-gebied, waar alweer zeer gunstige omstandigheden blijvende vestigingen mogelijk maakten, nadat anderen verder zuidwaarts getrokken waren en - met de oude oostwaarts gerichte nomadenneiging - door Columbia. Sommigen gingen liever de richting van Venezuela en de Guyana's uit, waar de tropische regenwouden hen tot een moeizamer leven dwongen dan zij tevoren gekend hadden.

De trekkers langs de beide flanken van de Andesketen waren ondernemender en er ook beter aan toe; zij bereikten tenslotte het verste zuiden als geharde lieden wier voorvaderen (en dit geldt wel voor de meeste Indianen) met alle denkbare klimaten en ontberingen te maken gehad hebben.

Na een migratie door het continent, die zich over een tijdsverloop van enkele duizenden jaren moet hebben uitgestrekt, was zo bijna heel Amerika bevolkt, zij het uiterst dun, van Alaska tot Patagonië, het uiterste zuiden dat op zijn laatst al omstreeks 7000 v. Chr. bewoond werd door Indianen wier afstammelingen men met de algemene naam Patagoniërs en Vuurlanders is gaan aanduiden.

Als dit alles zich inderdaad zo heeft toegedragen - wat bij de huidige stand van onze kennis zeer waarschijnlijk blijkt - en wij mogen aannemen dat de geleidelijke bevolking van het werelddeel zich in genoemd tijdsbestek heeft voltrokken, zodat de Indianen niet langer dan 5 à 10 duizend jaar nodig hadden om zich over het continent te verspreiden, dan moeten wij daarbij drie hoogst verwonderlijke dingen constateren. Ten eerste, dat zij zich groepsgewijze aan de meest uiteenlopende klimaten, hoogten en levensomstandigheden hebben weten aan te passen en daardoor fysiek uitermate geselecteerd werden. Ten tweede, dat zij zich in een betrekkelijk korte tijd onderling zozeer hebben gedifferentieerd, dat wij thans met zeker meer dan driehonderd grotere volken en een honderdvijfentwintigtal taalfamilies te doen hebben. En ten derde, dat zij op speciale plaatsen zeer hoge culturen hebben weten te ontwikkelen (Mexico, Yucatán, Columbia, Peru en Bolivia) die voor geen antieke westerse behoefden onder te doen, en waarvan toch niet kan worden aangenomen, dat iets ervan afkomstig zou zijn van de oorspronkelijke Mongoloïden uit Azië.

Nu is het waar dat zich in latere, voor de oude wereld bijna historische, maar nog vóór-Columbische tijd andere culturele invloeden kunnen hebben doen gelden. Het is niet onwaarschijnlijk, maar toch nog niet onomstotelijk bewezen, dat een paar duizend jaar geleden ook migraties uit Australië, Tasmanië en Micronesië plaatsvonden, die met de zeestroom mee, via het zuidelijkste tipje van Zuid-Amerika het land, zij het in kleine aantallen, kwamen bevolken. Het is ook meer dan waarschijnlijk dat Austronesiërs en Polynesiërs, eventueel via het Paaseiland en de Galapagos, de noordelijke westkust van het subcontinent bezochten en daar de bewoners van Peru, Ecuador en vooral Columbia op allerlei wijzen cultureel beïnvloedden en zich misschien zelfs met hen vermengd hebben.

De discussies hierover zijn nog in volle gang, maar er zijn positieve aanwijzingen genoeg, dat niet *alles* wat op fysisch en cultureel anthropologisch gebied al in voor-Columbische tijd in Amerika waarneembaar was, van paleo-aziatische herkomst moet wezen. Wel is het zeker, dat alle invloeden hier *uit het westen* kwamen, in oostelijke richting dus zich deden gelden, en dat de sporadische reizen en zelfs kortstondige vestigingen van IJslanders of Noormannen in de elfde tot het begin van de vijftiende eeuw na Chr. aan de oostkust van Noord-Amerika, geen nawijsbare sporen hebben achtergelaten. Wat er van andere voor-Columbische cultuurbrengers verteld of verondersteld wordt, behoort òf tot het rijk der vernuftige, òf tot dat der domme sprookjes.

Amerika's volstrekte isolatie van de oude wereld tot aan het einde van de vijftiende eeuw, is een onbetwistbaar feit. Daarenboven heeft de nauwe doorgang van de Centraalamerikaanse ‘hals’ al vrij vroeg - een dertigtal eeuwen geleden - een duidelijke etnische en culturele scheiding tussen de noordelijke en de zuidelijke helft van het continent teweeg gebracht. Van Noord- en Centraal-Amerika zullen wij dan ook verder niet reppen.

De nomaden die niet naar het Andes-gebied trokken, vonden in het lagere land weliswaar minder aantrekkelijke, maar aan de andere kant onafzienbare woonruimten en door vele rivieren gemakkelijker toegankelijke jacht- en visoorden. Sommige groepen weken bij het bereiken van het Amazone-stroomgebied verder naar het oosten uit, bevolkten de Argentijnse Pampas, de Gran Chaco en Paraguay; weer andere de hoogvlakte van de Mato Grosso, steeds maar in oostelijke richting trekkend, tot zij aan de zeekust van de Atlantische Oceaan niet verder konden. Daar werden zij op hun beurt uit dit ‘voedzame’ gebied, door nieuwe, onderweg geharde en militante volkjes verdreven.

Over laatstgenoemde episode -een langdurige en pas in historische tijd voltooide - dienen wij in bijzonderheden te treden, want in die spanne tijds moet men de oorsprong zoeken van hetgeen zich wat later in de Guyana's en nabij de Wilde Kust zou afspelen. Dit kan echter pas gebeuren als eerst (en hopelijk voorgoed) een eind gemaakt wordt aan allerlei hopeloze naamsverwarring. Immers bij al de bemoeienissen die vreemdelingen gehad hebben met de landstreken en volkeren van de nieuwe wereld, hebben de beschrijvers en onderzoekers ze met een onaangepast gehoor, een willekeurige spelling of met volslagen onbegrip, op de zonderlingste wijzen aangeduid en daardoor onderscheidingen (ook bij de geleerden) veroorzaakt, die in werkelijkheid niet bestonden.

Om te beginnen de term Indianen, die ook wij verder zullen blijven gebruiken,

maar die, ontstaan uit de oude Spaanse misvatting dat Amerika het westelijke deel van Indië zou zijn, alle volkeren, van Eskimo's tot Vuurlanders, die het werelddeel in voorhistorische tijd zijn komen bevolken, onder één noemer brengt. En dit ofschoon heel grote groepen, al hebben ze wel enkele kenmerken met elkaar gemeen, voor het overige in bijna ieder opzicht van elkaar verschillen; niet alleen vandaag de dag, maar reeds duizenden jaren geleden. De vanzelfsprekende en daarom gebruikelijke algemene naam Indiaan werkt zonder nadere toelichting verwarrend, al is hij soms gemakkelijk in het spraakgebruik en te zeer ingeburgerd om nog te worden vervangen. Wel hebben sommigen het liever over Amerindians, maar dat zet niet veel zoden aan de dijk die de verwarring moet weren.

Hetzelfde geldt voor de aanduiding van allerlei specifieke volken (of stammen) die hier nu ter sprake moeten komen.

De Caraï (Spaans meervoud: Caraios) die al vroeg vermeld worden als bewoners van de onafzienbare vlakten aan weerszijden van de Paraguay en de Paraná, heetten elders Carib en zijn geheel identiek met elkaar. Ze zijn door menigeen ook Tupi of Guarani of Tupi-Guarani (Guayani) genoemd, terwijl Tupi slechts ‘oom’ betekent, - een erenaam die aan oudere personen en dan ook door latergekomen stammen aan hun voorgangers werd toegekend, precies zoals het geval is bij zulke volken als de Tupi-nambà en Tupi-niguin. Op hun beurt noemden de Caraï of Carib (wij zeggen onze westerse uitgangen vaarwel) zichzelf guarani, wat betekent ‘een groot, dapper man, een krijger’, - en dit niet ten onrechte want zij verspreidden zich over meer dan de helft van Zuid-Amerika, van Brazilië uit tot in de Guyana's, de Orinoco-vallei, en tenslotte over de Antillen.

De Tupi-Guaraní, Caraï of Carib waren niet alleen krachtige, niets ontziende woestelingen, maar beoefenden ook verschillende vormen van kannibalisme, in het bijzonder als het gedode of krijgsgevangen vijanden betrof, maar soms ook, in allerlei merkwaardige vormen, wanneer het om eigen afgestorvenen ging. Om deze reden werden door de westerse ontdekkers en veroveraars alle wilde volken met soortgelijke praktijken Caribes, Caribales (dat is: Grote Caraï) en tenslotte Canibales genoemd, - bij Shakespeare in *The Tempest* zelfs tot het beestmens Caliban gedegenereerd.

Namen van andere stammen berustten vaak op uiterlijke kenmerken waardoor de ontdekkers getroffen werden. Patagones (Grootpoten) en Frentones (Grootvoorhoofden), Motilones (Kaalkoppen) en Botocudos (Proppendragers) kregen niet anders hun namen dan in Noord-Amerika met de Blackfeet, Nez-Percés, Gros-Ventres of Dakota (Bondgenoten) het geval is.

Veel namen betekenden niet meer dan ‘mens’ in een van de Indianentalen. Die van de Tapuï, het volk waartegen de Caraï verwoed te strijden hadden om het bezit van het kustgebied, betekende ‘tegenstanders’, met de connotatie van ‘monsterachtige bosmensen’. En dat de Tapuï (Tapuyos) inderdaad een geheel ander volk waren, bewijst het feit dat zij smalschedelig, de Caraï of Tupi daarentegen breedschedelig waren. Inzake kannibalisme verschilden zij echter geen haar met de Caraï. Deze moesten van het westen uit eerst bittere gevechten leveren tegen de Charrua, Abipon en andere stammen die hun woongebied in Entre Rios (het laagland tussen de Paranà en de Rio Uruguay) hadden, en zagen zich daardoor in oostwaartse richting gedrongen, waar zij in het woongebied van de Tapuï terecht-

kwamen en daar noordwaarts trokken langs de Atlantische kust van Brazilië, van het Rio de la Plata-bekken af, tot zij ten langenleste aan de mondingen van de Parà en de Amazone belandden. Steeds de Tapuï en nog andere stammen ondanks hun hardnekkig verzet verdrijvend, zetten zij hun strijd tot in de zestiende eeuw nog voort, hetgeen ten gevolge had dat de eerste ontdekkers nog allerlei resten van deze oudere stammen in het kustgebied aantroffen en de Carib, die intussen ook al de Antillen veroverd hadden, hun bijzonder slechte reputatie kregen. De Tapuïvrouwen, die in tegenstelling tot die van de Caraï ook meevochten, werden door de eerste ontdekkers voor Amazones gehouden, en gaven zo hun naam aan de grootste rivier op aarde.

Toen de Caraï lang voordien ter hoogte van ongeveer 20° Z.B. waren doorgedrongen, trok een deel van hen, met name de Tupi-namba, ook langs de Tocantins en de Rio do Parà, evenals langs de Paranaíba, naar de zuidelijke tropenkust van Brazilië, terwijl een derde reeks stammen de Rio São Francisco afzakte naar het oosten en weer een andere reeks de route van de rivieren tussen de Tocantins en de Xingu en van de laatstgenoemde rivier zelf nam, in de richting van de Amazonemondingen.

Ondanks de vele cachoeiras (watervallen en stroomversnellingen) in deze rivieren, as dit geen al te moeilijke weg. Er waren echter ook Caraï die meer westwaarts trokken naar de voet van de Andes en het stroomgebied van de Madeira, zodat inderdaad gezegd kan worden dat het hele noordoostelijke deel van Zuid-Amerika een oorlogs-, handels- en veroveringsgebied van de Caraï werd.

Het lag voor de hand dat nu hun tochten via de Amazone werden voortgezet, waar zij zich verenigden met degenen die de Tapajos, de Xingu en de Tocantins waren afgezakt. En ook hier trokken zij - nu met versterkte krachten - oostwaarts en toen zuidwaarts, waar zij zich in sommige gevallen weer samenvoegden met de andere Caraï, die zoals reeds vermeld, vanuit het zuidelijke kustgebied waren opgetrokken.

Zo vond dus een ware Caribische omcirkeling van een zeer groot gebied plaats, - een en ander volgens de eigen traditionele migratiegeschiedenis van diverse Caraï- en Tupi-volkeren. Het is een lore waarvan langzamerhand de globale juistheid door allerlei wetenschappelijke vondsten wordt gestaafd.

Niet dat deze volken voor lange tijd in vreedzaam bezit bleven van al deze binnengetrokken territoria. Onderlinge twisten ontstonden om de beheersing van landstreken welke elke stam de beste toeschenen. Latere groepen die vanaf de Madeira-monding de Amazone hadden bereikt, voeren deze rivier weer een eindweegs op, tot zij de Rio Negro-monding bereikten, langs welke rivier zij tot aan het stroomgebied van de Orinoco doordrongen langs enkele tot op heden nog gemakkelijke verbindingen over sleeppaden. Ook voeren zij de Rio Branco, een grote zijtak van de Rio Negro op, waar zij eveneens een vrij gemakkelijke verbinding met de Essequibo vonden en op deze wijze in het centrum van Groot-Guyana terecht kwamen. Van de Essequibo uit bezetten zij geheel de Wilde Kust, zodat zij in feite de gehele landstreek van de Orinoco tot de Rio de la Plata, plus nog een zeer groot deel van het achterland hadden bevolkt.

Dit mag niet worden misverstaan, want hiermee is in feite niet méér gezegd dan wanneer wij zouden vaststellen dat al vele eeuwen vóór de officiële Oude Geschie-

denis geheel West-Europa en een deel van West-Azië bevolkt waren door mensen van Indo-Europese afkomst en taal, die zich veelal Arya's (Heren, Heersers, Krijgers) genoemd moeten hebben. Soortgelijke restricties als wij ten aanzien van zo'n ietwat tautologische bewering dienen te maken, gelden ook ten aanzien van de Caribische occupatie van de genoemde landstreken. Groot in aantal kunnen de onderstammen van deze Caraï immers niet geweest zijn. Het is bijvoorbeeld twijfelachtig of het Amazonebekken, van Andes tot Atlantische Oceaan, in die grijze voortijd ooit in staat geweest is meer dan een half miljoen mensen te voeden met uitsluitend de opbrengst van jacht, visserij en het verzamelen van bosprodukten. Want van enige landbouw was daar toen nog geen sprake, en veeteelt is er pas enigermate gekomen in na-Columbische tijd.

Zodra het aantal bewoners toenam en daardoor alleen al voedselschaarste ontstond, drongen niet alleen velen in steeds feller gevoerde krijgstochten op naar de zeekust, maar ook zij die verder door het voetgebergte van de Andes trokken, hadden ofwel te vechten voor hun plaats onder de zon, ofwel zich te voegen bij de stammen in het hoogland, bij wie zij hun heil zochten in medezeggenschap over de talrijke llama- en alpaca-kudden die daar te vinden waren. En aangezien deze koelere regionen aantrekkelijker moeten geweest zijn dan de vochtig-hete laagvlakten of de barre savana's, lag het voor de hand dat wie zich eenmaal had ingepast en aangepast bij gunstiger levensomstandigheden, er kwalijk toe kon komen nogmaals oostwaarts naar de laagte te migreren. Vermengingen waren daar dan ook zoal geen regelmaat, dan toch frequent op de lange duur.

Hiertegenover staat, dat een landstreek als Braziliaans-Guyana bijvoorbeeld, al heel weinig te bieden had en dus aanvankelijk slechts een toevluchtsoord voor zwakkere stammen was geweest, die zich niet konden handhaven in de strijd om prettiger woongebieden. Behalve in de rivierdalen en omgeving komen er geen oerwouden voor; het golvende savanneland is er grotendeels steenachtig of zandvlakte met wat struikgewas en groepjes laag geboomte. De meeste rivieren zijn er onbevaarbaar vanwege de talrijke vallen. Het bleef dan ook zwerfgebied van de meest berooiden, - in casu de oudere Arawak, en wel diegenen van deze belangrijke stam die in tegenstelling tot de overigen die zich in westelijker gebieden en benoorden de Amazone tussen de Andes en de Rio Negro en Orinoco verspreid hadden, tot hun onheil oostwaarts getrokken waren.

Maar niet alleen zij, de westelijke Arawak en andere oudere volkeren die het voedselrijker land trachtten te bewonen, kregen telkens te lijden onder de invallen van de Caraï, vooral van die welke via de Rio Negro naar het noordoosten optrokken tot aan de naar hen genoemde Caribische Zee, waar zij zich ontpopten tot echte Vikings van die wateren. Zij vervolgden de inmiddels ook naar de Antillen uitgeweken Oost-Arawak tot op die eilanden. Daar slaagden zij erin de weerbare mannen van de Arawak grotendeels uit te roeien en zich hun vrouwen toe te eigenen.

Tot deze penetratie in de richting van de Orinoco-monding zagen de Caraï zich wel gedwongen, omdat de oostelijke flanken van de Andes, van een paar graden ten zuiden tot evenzovele ten noorden van de Evenaar, moeilijk bewoonbaar waren vanwege de moordend-vochtige hitte, de ontzettende insekten- en vleermuizenplaag en de waarlijk overstelpende plantengroei die er heersten.

Door hun grote spreiding in tijd en ruimte ontstonden, zoals reeds werd aangeduid, grote verschillen in taal en gebruiken - en zelfs in fysiek opzicht - onder deze rusteloze trekkers en genadeloze vechtersbazen. De vele namen waarmee zij tenslotte, al naar de berichtgevers, door anderen of door zichzelf werden aangeduid, gaan dan ook veelal terug op een en dezelfde oorspronkelijke. Taalkundig beschouwd wordt *k* ook gemakkelijk als zachte plofklank *g* of als *gw* uitgesproken, of verstaan; een onduidelijke klinker *a* ook als *o* of *u* (*oe*) opgevat; de intervocalische *r* als *l* of *y* (*j*). Dit in het oog houdend ziet men aanstonds de verwantschap zoal niet de volkomen identiteit tussen de benamingen Carai(ri), Cali(ni), Garaï(o), Kari-si, Kari-bi, Gali-bi, Caye-na, Guayai-ni, Guaya-na, Guya-na, Goay-na, Waya-na, Wayana-kule, Guaroy(o)(ni), Warai-cu, Guara-u, Warau, Guaya-kuru en dergelijke meer. Bij oude Spaanse en Portugese berichtgevers komen wij nog allerlei spellingsvormen tegen, zoals Guianá, Goyaná, Guayaná, Goaná, Urucuiana, en bij de Fransen: Roucoyenne, Roucuoyenne, Alukuyana, Ouayana, en Gouayana. Voorts vallen hierbij nog te betrekken namen als Carare, Cariri, Kiriri enz. Veel van deze versies waren termen waarmee de Indianen zichzelf benoemden, of waarmee ze door andere stammen werden aangeduid. Overigens is ook het juist waarnemen van de talrijke achtervoegsels in de betreffende talen zelfs voor de hedendaagse linguïst bijzonder moeilijk, om maar te zwijgen van een juiste transcriptie van hun vele, in westerse talen ongebruikelijke, spraakklanken en fonemen. Vaak gaat het om in wezen maar heel kleine dialectische verschillen, zoal geen idiolectische (persoonlijke) uitspraak-varianten.

Het is intussen hoog tijd dat er een einde komt aan deze chaos die de Europese kenners onder elkaar hebben aangericht en die nog altijd elke discussie over deze Indianen bemoeilijkt. Andere benamingen dan Carib voor het volk en Guyana voor het land tussen de Orinoco en de Amazone en de onderstam die het bewoonde, zullen wij hier (om tegemoet te komen aan een algemene gewoonte) slechts gebruiken om speciale onderstammen (volken) van de Caraï aan te duiden. Het zijn tenslotte deze Caraï-bi en Guara-ni die hun naam gegeven hebben aan de laatste landstreek op het continent, die zij kwamen bevolken, - het grote Guayana, woonoord van de Carib- en Wayana-Indianen.

Zij konden de Arawak die zich vóór hen daar ophielden voor een goed deel verdrijven, evenals de Waraouak of Wara-u, omdat beide vreedzamer en al min of meer ‘gevestigd’ waren. Deze eerder-gekomenen spraken bovendien een geheel andere taal, en als overal gold ook hier de regel: horden die niet in staat zijn mondeling met elkaar te verkeren, worden beschouwd als vijanden die òf verdelgd, òf vermeden moeten worden. Maar er voltrokken zich ook eigenaardige vermengingen, die later nader verklaard zullen worden uit de levenswijze van deze volken. Hier moge het voldoende zijn te vermelden dat, al naar plaats en tijd, velerlei veranderingen in de taal der Carib (en ook in die der resterende Oost-Arawak) zijn ontstaan, onder invloed van de anderstaligen met wie zij in aanraking kwamen.

Aan enige natievorming zijn zij nooit toegekomen, zoals met de Indianen die een hogere cultuur konden ontwikkelen, wel het geval is geweest. Dit heeft op de lange duur tot hun bijna totale ondergang geleid.

5
...van ver gekomen...

Alvorens de lotgevallen van de Indianen aan de Wilde Kust verder na te gaan, kan het van nut zijn om nog even, voor zover onze huidige stand van kennis het toelaat, de voorafgaande gebeurtenissen op een chronologisch rijtje te zetten. Daarbij kunnen wij dan de volgende grote perioden onderscheiden:

1 *De lange intocht der Paleo-indianen*, toen 20 à 25 000, misschien wel 30 000 jaar geleden de bevolking van Amerika begon vanuit Noordoost-Azië langs routes bezuiden de Poolcirkel gesitueerd. Wat deze Mongoloïdische (Paleo-aziatische) immigratie betreft, deze kreeg reeds vóór 7000 v. Chr. zijn beslag. Niet uitgesloten is, dat er in latere tijd ook een Australisch-Micronesische migratie in het verre zuiden geweest is, terwijl nog later een Austronesisch-Polynesische beïnvloeding via noord-westelijk Zuid-Amerika waarschijnlijk geacht kan worden.

Intussen valt in Amerika nog geen scherp onderscheid te maken tussen de Laat-Paleolithische en Mesolithische culturen die door migranten van de Oude Wereld naar de Nieuwe werden meegebracht, - zoals blijkt uit vondsten onder meer in Nevada en Arizona, welke van plm. 10 000 jaar terug dateren. De oudste vondsten in de Guyana's geven ook daar aanleiding om te spreken van de aanwezigheid van Paleo-indianen (tot plm. 3000 v. Chr.), daarna van Meso-Indianen (een tussenperiode) en tenslotte van Neo-Indianen (van 2000 v. Chr. af).

2 *De opsplitsing der volkeren*, toen van de stammen die zich via de landengte van Panama over het zuidelijke subcontinent verspreidden, één volkeren-reeks het Andes-gebied in trok, en andere groepen meer oostelijk, landinwaarts hun heil zochten. Op goede gronden wordt door de meeste Amerikanisten aangenomen, dat het grote volk van de Arawak voor het merendeel meteen naar het oosten trok en bij het bereiken van de Guyanese zeekust ter hoogte van de Orinocomondingen in zuidoostelijke richting langs die drassige kust begon te trekken, tot het de Amazone-mondingen bereikte. Van daar uit verspreidden zich veel Arawakgroepen langs de linkeroever van deze rivier stroomopwaarts naar het midden van het subcontinent via de Rio Negro, en kwamen zo wellicht in contact met die Arawak die al van meet af aan zuidwestwaarts getrokken waren. De Arawak zouden dan de oudere bewoners van de Wilde Kust zijn, en omsingelden als het ware geheel het grondgebied van Groot-Guyana, hetgeen reeds geruime tijd vóór de 10e eeuw v. Chr. het geval geweest moet zijn.

De groepen die tot de Caraï gerekend worden, drongen inmiddels zuidwaarts, langs gunstiger jachtgebieden, tot Paraguay door, en van daar uit trokken zij weer

gedeeltelijk naar het noorden, maar voor het merendeel naar het noordoosten. Ook bij hen openbaarde zich, als tevoren bij de Arawak, een drang naar het oosten, waardoor zij - in tegenstelling met anderen die zich langdurig op bepaalde plaatsen wisten te handhaven - nomadische jagers, vissers en verzamelaars van 'wilde produkten' bleven, evenals sommige van de volken die hen waren voorgegaan en vaak door hen werden opgejaagd.

Al 5000 jaar geleden begon zich enige landbouw te ontwikkelen in subtropisch Amerika en van daar uit ook bij de meer honkvaste stammen in Zuid-Amerika. Gerekend moet worden met een tijdsverloop van 3 à 4000 jaren om wilde plantensoorten tot cultuurgewassen te ontwikkelen. Dit is waarschijnlijk wel door de Arawak gedaan, maar niet zozeer bij de Caraï gebeurd.

3 *De opkomst van hogere culturen*. Tussen 3000 en 500 v. Chr. ontstonden deze op gunstige plaatsen waar irrigatie en daardoor surplus-produktie mogelijk was voor het levensonderhoud van beroepskrijgers, bestuurders en gespecialiseerde handwerkslieden en waar vaste vestigingen en beschavingskernen ontstonden, die tot hoge bloei geraakten. In de Andes werd vroeg reeds veeteelt beoefend, maar in het lagere tropische gebied van Zuid-Amerika bleven ook in deze periode de daar aanwezige Indianen nomadisch of op zijn best half-nomadische jagers, vissers en verzamelaars.

Inmiddels hadden tussen 1000 en 600 v. Chr. opgejaagde Arawak en wellicht andere oude stammen uit het zuidoosten, van de Orinocodelta uit door de Carib belaagd, voor een gedeelte naar de Antillen de wijk genomen. Zij hadden toen al in het midden- en beneden-Orinoco-gebied een begin van landbouw en van pottenbakkerskunst - vermoedelijk van meer westelijke herkomst - weten te beoefenen; culturele verworvenheden die geleidelijk-aan ook door de Carib werden overgenomen. Hun cultuur valt dan ook niet meer tot het Mesolithicum te rekenen en wordt terecht als neolithisch beschouwd.

Men is in historische tijd er toe gekomen een vrij groot aantal stammen of volkjes te onderscheiden, die over het grote Guyanese gebied verspreid leefden en voor een gering deel nóg leven. De meeste daarvan zijn, als men hun taal tot criterium neemt, óf onderstammen van de Carib, óf van de Arawak. Vaak genoeg valt dit echter niet met zekerheid uit te maken. Als voornaamste kunnen beschouwd worden: de Warau, de Wapishana, de Arecuna, de Patamonas, van wie wordt aangenomen dat zij ongeveer gelijktijdig het westelijke centrale hoogland binnendrongen; voorts als nakomers daar: de Taruma, de Makushi en de Waiwai. Meer oostwaarts waren het de Piangoto, de Oayana, de Trio, de Emerillon en de Wayapí, terwijl in de grote Orinoco-Rio Branco-boog allereerst de Armagoto, de Pairoa, de Shirianá en de Waicá vermelding verdienen. Hoe en wanneer zij als trekkers elkaar verdrongen, zich afsplitsten of weer verenigden, valt niet meer uit te maken. Menigmaal onderscheiden de diverse stammen zich alleen maar in naam en in enkele onbeduidende gebruiken van elkander.

4 *De Neo-Indianen, van voor-Columbische tot historische tijd.* Terwijl tussen 500 v. Chr. en 1500 na Chr. in Midden-Amerika en in het Andesgebied hoge culturen waren ontstaan en de in dorpen wonende landbouwers alle bebouwbaar

land (weliswaar zonder ploeg) ontgonnen, bleven de savanne- en bosbewoners noodgedwongen hun oude levenswijze voortzetten, al namen zij ook sporadisch sommige cultuurgoederen van de beter-gesitueerde Indianen uit het westen over, voor zover zij geen restanten uit eigen rijker verleden wisten te behouden. Ook ontstond er enig handelsverkeer met de beter-bedeelden, welke ruilhandel evenwel telkens belemmerd werd door de vechtlust der betrokkenen en vooral door de expansiedrang van de Caraï. Deze veroveringszucht bracht ze er toe de uitgeweken Arawak te vervolgen tot op de Antillen, - een bloedig en wreed epos op zichzelf, dat hier niet verder behandeld kan worden.

Als Zee-Carib beheersten zij een aantal van deze eilanden tot aan de komst van de eerste Spanjaarden, die hen ook aan de Wilde Kust aantroffen, zodat er onderscheid valt te maken tussen de Antilliaanse en de Continentale Arawak, evenals tussen de Antilliaanse en de Land-Carib die, gezien de aard van de Guyanese kust er weinig behoefte aan hadden de zeevaart te beoefenen. Opmerkelijk is alweer dat zowel de Arawak als de Carib, in tegenstelling tot de Indianen van hogere cultuur, volstrekt onbekend waren met het gebruik van metalen, voor welk doel ook. Zij leefden, tot hun eerste aanraking met Europeanen aan het eind van de 16e eeuw, en gedeeltelijk zelfs bijna tot op heden, in een echt oud-neolithicum. Zij vonden vaak goud, maar bewerkt werd het door anderen.

Hiermee is het ook duidelijk dat, afgezien van Midden-Amerika en Peru, de Indianen tot aan de ontdekking van Amerika steeds in de prehistorie verkeerd hebben. Dit betekent, dat wij vreselijk weinig met zekerheid van hun verleden afweten, althans in bijzonderheden. Waar zich irrigatie ontwikkeld had, en speciaal in en rondom de beschavingscentra, waren de Indianen geleidelijkaan uit het oude stenen tijdperk en het nieuwe waarin zij zeker gedurende een tiental eeuwen verkeerd hadden, in een hoger stadium beland: zij beoefenden de landbouw intensief, de metallurgie met veel kunstzin, bouwden grote piramiden, tempels en forten, hadden uitgebreide regerings- en religieuze organisaties, gebruikten hiërogliefen of knopenstelsels om herinneringen aan het verleden vast te leggen, en berekenden zelfs de stand en loop van hemellichamen.

Dit alles heeft duidelijke en goed dateerbare sporen nagelaten. Zij waren dus niet alleen in feite ontsnapt aan het neolithicum, maar ook al eeuwenlang vóór de komst van Europeanen historisch geworden. En was hun cultuur niet plotseling tot stilstand gebracht en daarna moedwillig vernietigd door de Spaanse veroveraars, wie weet welke hoogten van beschaving zij nog zouden hebben bereikt, al gebruikten zij toen nog niet het wiel.

Met de overige Indianen is echter het omgekeerde gebeurd. Wat zij tijdens hun zwerftochten, hun deelname aan eindeloze volksverhuizingen, aan hogere cultuur bezaten of van de beterbedeelden konden overnemen - en er zijn aanwijzingen dat dit niet zo heel weinig geweest moet zijn - dat verloren ze weer grotendeels onderweg in hun ononderbroken strijd tegen de wildernis en zijn bewoners, en ook onderling, in een proces van voortdurende verarming en in de onmogelijkheid om wat dan ook, behoudens een paar tradities, vast te houden. Ondanks hun incidentele culturele aanpassing en verwerving (acculturatie) vond ook steevast cultuurverlies (de-culturatie) plaats, met als gevolg dat bijna tot op heden de restanten van deze volken, uitgedund tot betrekkelijk kleine groepjes savanne- en

oerwoudbewoners, zich met een nog altijd neolithische, slechts hier en daar wat aangepaste en op twijfelachtige wijze verrijkte cultuur hebben moeten handhaven. En zelfs dit is ze maar matig gelukt.

Hoe weten wij dan nog iets af van hun ongeschreven voorgeschiedenis? Al is het alles bijeengenomen niet erg veel, toch berust de opgestelde tijdtafel van feiten op een langzaam toenemende hoeveelheid gegevens van geologische, paleontologische en archeologische aard, waarbij dateringen volgens de methode van de isotoop 'Koolstof 14' steeds meer worden aangewend naast jongere datering volgens de jaarringen van grote bomen. Voorts is er de historische traditie van allerlei stammen, vastgelegd in bepaalde verhalen, legenden, gezangen en gebruiken; ze werden menigmaal reeds door de vroegste berichtgevers uit Europa genoteerd. Systematische analyse van de diverse levensvormen der Neo-Indianen, gegevens uit de taalwetenschap en de fysische anthropologie - hoe schaars ook - en de niet even zekere uitkomsten der vergelijkende cultuurkunde, dragen alle het hunne bij tot onze beeldvorming en ons inzicht. Door nieuwe vondsten zullen deze wellicht herzien, wellicht ook verscherpt worden.

Pas naarmate de wetenschap der archeologie - 'de leerschool van de spade' - voortschrijdt, zullen wij meer te weten komen over de oudere, zoal niet oudste bewoners van de landstreek tussen de Orinoco, de Amazone en de Atlantische Oceaan. Vooral in de lage kustvlakte konden bitter weinig bewijzen van hun aanwezigheid gedurende lange tijd bewaard blijven. Beenderen en haren, dierenhuiden, hout, plantendelen en vezels, houtskool en voedselresten van vóór-Columbische tijd, die ons veel hadden kunnen vertellen, worden in de grond niet meer aangetroffen; nauwelijks enkele resten die pas van de laatste paar eeuwen dateren. In het tropische oerwoudgebied vergaat alles snel en alleen werktuigen van steen, schelpen, koraal of been, en soms sieraden uit hetzelfde materiaal gemaakt, alsook scherven van keramische gebruiksvoorwerpen worden wel (meestal toevalligerwijze) gevonden, vooral in hoger gelegen terreinen. En toch...

Het Venezolaanse hoogland binnen de wijde Orinoco-boog, alsook de hoogvlakten aan weerszijden van de Rio Branco in Braziliaans-Guyana leren ons, dat er een belangrijke cultuurspreiding van west naar oost moet hebben plaatsgevonden. Immers op talloze plekken, hoog in de rotsgebergten of elders, waar er maar grotten worden aangetroffen, zijn daarin grote urnen gevonden, die een of meer skeletten bevatten. Deze vorm van primaire, maar vaker nog van secundaire bijzetting (de beenderen zijn dan zorgvuldig schoongeschraapt en rood geverfd of met aromatische hars bestreken) werd evenzeer nabij de midden-Orinoco als in kilometers-lange reeksen nabij de monding van de Trombetas, bij het brongebied van de Oayapoc evenzeer als in zuidwest Brits-Guyana dichtbij de oorsprong van de Essequibo en zijn zijtak Rupununi (Rupu-maoni) toegepast, - maar uiteraard niet meer in de lagere kustvlakte. De naar men aanneemt Arawakse urnen getuigen van een hoog cultureel niveau en tevens van een uitgebreide verspreiding, want ze zijn vaak prachtig versierd, heel groot -soms wel 1,5 m hoog en 1 m in doorsneeën hebben nu eens de vorm van een zittende mens (duidelijk man of vrouw) met een in grote trekken aangegeven gezicht in basreliëf, dan weer een buikvorm met rechte hals, en dikwijls ook de vorm van dieren en vruchten.

Als merkwaardig overblijfsel van deze oude begrafenisgewoonte heeft men in

Braziliaans-Guyana, daar waar geen grotten meer voorkomen, toch kunstmatige onderaardse gangen gevonden, waarin de urnen rij-aan-rij geplaatst stonden. Deze vroege wijze van bijzetting is later ook vervangen door secundaire begrafenis in met vlechtwerk afgedekte potten en tenslotte in vierkante, uit palmbladeren gevlochten manden, - zoals die nabij de Atures (midden-Orinoco) ten getale van ongeveer 600 bijeen gevonden werden.

De verder naar het kustgebied getrokken volken zijn wel soortgelijke potten blijven maken, maar óf heel sober versierd, óf van veel kleiner formaat, zodat ze niet meer voor directe begrafenisdoeleinden konden dienen, maar hoogstens als symbolische miniatuur-begeleidingsgeschenken voor de afgestorvenen. De lijken bleven dan ook veelal aan de lucht blootgesteld (voor zover ze niet werden verorberd) totdat het gebeente kon worden schoongeschraapt en verder behandeld. Soms werden ze nog wel in een gevlochten mat gerold en verlaten, zoal niet begraven in de daarna prijsgegeven hut van de overledene, wat dan in hurkpositie gebeurde, bij wijze van overblijfsel van de bijzetting in potten. De keramische miniatuurtjes van mensen en dieren degradeerden tenslotte tot half-cultische voorwerpen en... tot kinderspeelgoed.

Het proces van geleidelijk cultuurverlies is hier duidelijk. Er zijn echter ook sprekende voorbeelden van cultuurbehoud. Overal in de vijf Guyana's, met name nabij de stroomversnellingen en watervallen, waar groot blootliggend gesteente of vlakke rotswand te vinden is, treft men schilderingen of ingegroefde tekeningen (petrogliefen) aan van diverse, soms reusachtige afmetingen en menigmaal op moeilijk bereikbare plaatsen waar volgens een onder de Indianen nog levende overlevering ‘het water vroeger zó hoog stond, dat degenen die er langs voeren, daar hun merktekens konden aanbrengen’. Doch ook de Indianen weten evenmin als de moderne geleerden enig uitsluitsel te geven over de betekenis van deze voor een deel zeker oeroude inscripties die in aard en configuratie tamelijk wel overeenkomen met rotstekeningen die men ook elders in Midden- en Zuid-Amerika en, in jongere vorm, ook op enkele van de Antillen tegenkomt. Natuurlijk is het Europese onzin te denken dat de prehistorische makers van dit alles het bij wijze van tijdpassering gedaan hebben. Ze hadden echter wel behoefte aan visuele taal en blijvende tekens, - net als de mensen van de Oude Wereld.

De voorstellingen der petrogliefen - groteske menselijke figuren, dieren, sterrebeelden - hebben een onachterhaalbaar verhaal te vertellen. De talrijke bizarre geometrische composities en wellicht symbolische tekens behelzen een voorgoed verloren gegane boodschap. De geschilderde blijken het meest uitgewerkt, de ingekerfde niet zo moeilijk te maken (er zijn Indianen die ze nog steeds maken) maar een slang van 120 m lengte in graniet gegrift - zoals die in de Cerro Pintado bij de Orinoco - *moet* van het een of ander ceremonieel of religieus belang geweest zijn.

De rotstekeningen verminderen in grootte naar het oosten toe, hoewel er aan de Corantijn nog grafitti van meer dan 3 m hoog zijn. De veel kleinere overheersen echter, terwijl de geschilderde het meest voorkomen aan de linkeroever van de beneden-Amazone. Overal vindt men onder de geometrisch aandoende voorstellingen nu eens schematische nabootsingen (hyperstylering) van levende wezens, dan weer echte non-figuratieve voorstellingen waarvan nog iets terug te vinden is

in de versieringen van de pottenbakkersprodukten en het weefwerk van een groot aantal Indianenvolken. In de centrale Guyana's worden de getekende rotsen met de Caribische naam timehri aangeduid, - gemerkte stenen.

Het is intussen opvallend dat onder de afbeeldingen die van bepaalde gevaarlijke dieren overheersen; gevaarlijk vooral, omdat diezelfde dieren de ‘geesten’ zijn waaraan de medicijnman van oudsher zijn magische kracht ontleent. Ook is het niet onwaarschijnlijk dat door middel van deze voorstellingen bepaalde gebeurtenissen herdacht werden of hun fatale herhaling werd bezworen. Hier geldt, zo goed als voor heel de archeologie van de Guyana's, de uitspraak van een der grootste deskundigen: ‘a story of problems unsolved and work still to be done’.

Nog geheimzinniger zijn de schaarse stenen-reeksen en series van kleine, dicht bij elkaar liggende kunstmatige aardheuveltjes. Op enkele hoge punten aan de kust van Braziliaans-Guyana zijn rijen stenen aangetroffen, die van aanmerkelijke afstand moeten zijn aangevoerd en *niet* over graven geplaatst zijn. Zo'n rij, van een 100 m lengte en samengesteld uit zowat 150 steenbrokken van allerlei grootte, waarvan de grootste (200 × 75 × 25 cm) zeker 600 kg weegt, heeft mogelijk religieuze doeleinden gehad, evenals de dolmens die men hier en daar ook aantreft, zoals in de sierra nabij Cuchivero (Midden-Onnoco-gebied) waar zelfs schilderingen aan de binnenzijde van de dolmens zijn aangebracht.

Evenmin valt uit te maken of de terpjes-reeksen die in het zwampgebied van Suriname ontdekt werden, niet van geheel andere aard zijn. Ten dele komen ze overeen met sommige ‘mounds’ die veelvuldig op het grote eiland Marajó (tussen de Amazonemondingen) zijn aangetroffen en bij nader onderzoek oude woonheuvels bleken. Ook sommige van de Surinaamse heuvelrestjes, in rastervormige patronen zichtbaar, hebben stellig ‘late’ landbouwdoeleinden gehad en wijzen op bewoning in een voor-Columbisch verleden. Maar andere, zoals de thans befaamde Hertenrits, die door de vliegende Rudi Kappel ontdekt is, stellen ons voor een heel bijzonder raadsel dat reeds elders de gemoederen - en ook de fantasie - heeft beziggehouden.

Toen een groot stuk dichtbegroeid land in het kustgebied terwille van de aanleg van rijstpolders met moderne landbouwmachines werd schoongemaakt, zag men bij het overvliegen opeens een hele reeks terpjes op de vlakke moerasgrond omhoogsteken. Ze waren kennelijk door mensenhanden aangelegd, en wel lang vóór de komst van de eerste Europeanen aan de Wilde Kust. Dit was op zichzelf niet zo bevreemdend. Uit de lucht ziet men echter ook, dat deze, een kleine afstand van elkaar verwijderde, ‘kopjes’ niet zo maar in het wilde weg waren opgeworpen, maar gesloten configuraties vormden, die op onverklaarbare afbeeldingen geleken, in dezelfde trant als de rotsinscripties uit het hoger gelegen binnenland. Hoe hadden evenwel de vroege Indiaanse makers in het dichtbegroeide laagland deze figuren, die een groot oppervlak beslaan, ooit van bovenaf kunnen zien of als doorknede landmeters puntsgewijze weten aan te leggen? Zelfs de westerse skepsis durft niet vol te houden dat het puur toeval is wanneer zulke grote complexen van terpen-toppen duidelijke tekeningen vormen, die alleen van bovenaf, uit de lucht, maar met van de grond af als zodanig herkenbaar zijn. En wellicht zijn er meer geweest, helaas voorgoed verdwenen door de erosie van wind en water.

Want er zijn ook elders soortgelijke voorkomens, zowel veel noordelijker (in

Zuid-Californië) als veel zuidelijker, in de Pampa Colorada van Peru. De bewoningsresten van deze laatste meent men te kunnen dateren tussen 200 v. Chr. en 600 na Chr. dus over een vrij lange periode; die van de Guyanese zwampvlakte schat men (voorlopig) op een ouderdom van ongeveer 900 jaar, gezien de enkele potscherven die in en nabij de voor niet meer dan één of twee hutten geschikte heuveltjes - dus echte vluchtheuveltjes - gevonden zijn.

Zulke keramische resten, evenals de werktuigen uit steen, koraal, schelpen of been vervaardigd, sieraden uit dezelfde materialen gemaakt, en afvalprodukten zoals houtskool vertellen meer over de algemene levenswijze dan over de latere zwerftochten en volksverhuizingen der Guyanese Neo-Indianen. Zij brengen ons veel nader tot de individuele mens zoals hij ons ‘op de drempel der historie’ van de Wilde Kust tegemoet treedt, en verdienen daarom een nadere beschouwing.

6
...onderweg geoefend...

Het zijn de met de eenvoudigste middelen gemaakte werktuigen en gebruiksvoorwerpen, de artefacten, die ons enig idee moeten geven van de kunde, de aard en gewoonten van hun makers, terwijl dit beeld verder getoetst kan worden aan hetgeen wij uit de directe waarneming van hun latere levenswijze te weten komen. Hier snelt de etnologie de prehistorie in sterke mate te hulp, des te sterker omdat weliswaar niet elke stam, maar toch een groot gedeelte van de overlevende Neo-Indiaanse volken in de Guyana's nog tot in de eerste helft van onze eeuw in een onbedorven Neolithicum heeft geleefd, zij het niet geheel onbeïnvloed door de calamiteuze uitstraling van de Europese beschaving gedurende een kleine 500 jaar.

Onder het in de gehele landstreek aangetroffen stenen gereedschap - bijlen, beitels, stampers, krabbers van diverse grootte - zijn er blijkens hun vorm en de grondlaag waarin ze werden gevonden, echte paleolithische werktuigen, waarvan menig exemplaar is vervaardigd uit een steensoort (meestal opvallend van kleur en structuur) die van zeer ver, tot uit het Andes-gebied moet zijn aangevoerd. Hetgeen alweer een zekere handel in deze artikelen bewijst.

Verreweg de meeste van dergelijke gereedschappen zijn echter onbetwistbaar neolithisch. En op tal van plaatsen ontmoet men op platte stenen diepe slijpgroeven, waarin zij - klaarblijkelijk in aantallen - werden aangescherpt. Dat het er, ook naar het aantal vondsten te oordelen, zovele waren, is niet te verwonderen. Bij stammen die tot voor enkele jaren nog uitsluitend stenen werktuigen gebruikten, heeft men kunnen constateren dat het veel minder moeite kost dan voorheen gedacht werd, om bijvoorbeeld een bruikbare stenen bijl te maken. Uit een welgekozen kei wist een hedendaagse nog geheel in het Neolithicum levende Indiaan al in een uur of zes het lichaam van zo'n bijl klaar te krijgen. Het handvat uit een geschikt stuk takhout waaraan het bijllichaam met vezels en lianen werd vastgebonden, kostte hem nogmaals een halve dag, waarna een niet al te dikke stam met dit instrument kon worden omgehakt. Zo werd het bewijs geleverd dat het onzin is te beweren dat de neolithische mens, over een zee van tijd beschikkend, eindeloos lang zat te urmen om aan zijn jacht- en visgerei te komen.

Er zijn ook wel ‘messen’ en schrapers, gescherpt door het wegslaan van schilfers en wellicht van paleolithische en mesolithische oorsprong, aangetroffen; echter minder stenen pijl- of speerpunten. Beide werden gewoonlijk van een harde houtsoort gemaakt; de dikke splinter scherp geschraapt, soms nog in het vuur gehard en daarna met hars en soepele bastrepen aan de rieten pijlschacht of de houten speerschacht bevestigd. De volksstammen van de westelijke Guyana's gebruikten intussen bij voorkeur blaasroeren, zorgvuldig uit een of twee aan

elkaar gepaste stukken gemaakt. Zulke blaasroeren hebben zich wel naar het zuiden verspreid, echter weinig naar het oosten, en dit pas in na-Columbische tijd toen zij de oude speerwerpers, die de Indianen al uit het oude Mesolithicum hadden, begonnen te vervangen.

Met dit uitsluitend voor de jacht gebruikte wapen, van 2,5 tot 4,5 m lengte, kon men geruisloos (als met alle andere Indiaanse wapens) tot op 30 m afstand het doel raken, en de blaasroeren waren effectief omdat de slechts heel lichte, korte pijltjes die daarmee konden worden weggeblazen, van een dodelijke curare-punt voorzien waren. Deze specifieke jachtmethode met een giftige pijlpunt, die ook ingang vond bij de gebruikers van pijl en boog, kan zich pas laat onder de oostelijke stammen hebben verbreid. Die gebruikten de miniatuur curare-pijltjes, welke ze los in een goedgesloten koker bij zich droegen, als ‘insteek’ op een gewone pijlschacht.

Om de zowat 1,5 à 2 m lange pijlen, met of zonder ingekerfde weerhaken, lanspunt of knods aan hun uiteinde, af te schieten, werd een boog van ongeveer 2 m gebruikt, uit een harde, stugge houtsoort en tot touw gedraaide vezels gemaakt. Hij werd staande gespannen, hoewel grotere bogen ook voorkwamen, die ofwel met de voet werden gespannen, of liggend aangewend. Het is evenwel begrijpelijk dat een wapen dat evenzeer voor de oorlog als voor de jacht - beide even belangrijk voor het voortbestaan - moest dienen, gemakkelijk hanteerbaar en transportabel had te zijn. Overigens werden ook strikken en vallen voor het wild gezet en hield men er speciale jachtmethoden voor bepaalde diersoorten op na.

De oerwoud-Indianen waren, niet minder dan de savannebewoners, uitstekende besluipers van het wild. Maar dat niet alleen, ze wisten het ook door nabootsing van hun geluiden, soms met kleine instrumenten zoals fluitjes en uit palmblad gemaakte toetertjes, te lokken en te verschalken. Ze gebruikten ook weleens toortsen om nachtdieren, onder andere de labba, te bemachtigen. Bij voorkeur jaagden zij echter met honden, het eerste huisdier van de Indianen, dat zij al bij hun trek uit het noorden, in paleolithische tijd hadden meegebracht en die zij nu als Guyanese Neo-Indianen gehoorzaam en ‘scherp’ maakten - een grotere verdienste van de hond dan van de mens - door deze viervoetige jachtkameraad vooraf eerst peper en rupsenmoes in de neusgaten te stoppen. Zelfs op schildpadden werd met honden gejaagd.

De jagers zelf smeerden zich met allerlei magische middelen in, en al wat zij eetbaar of bruikbaar achtten, werd afgeschoten. Alleen bij enkele stammen was het verboden een bepaald dier te doden, dat dus mogelijk voor een totem, een dier behept met een voorouderlijke geest, gold. Deze zou zich immers kunnen wreken.

Alom werd gejaagd op de boshaas (agutí), de pecari, de diverse herten-soorten, de tapir, en waar water was op het watervarken (capybara). Gordeldieren (armadillo's) werden met een graafstok uit hun holen opgegraven en in hun pantser geroosterd. De onsmakelijke miereneter werd vooral om zijn huid en pluimstaart gedood; de talrijke vogelsoorten vaak alleen om hun kleurige veren die voor allerlei alledaagse versiering en voor bijzondere feesttooi gebruikt werden.

Onder-water-zwemmers wisten wilde eenden te grijpen, maar apen - even gewild als de agutí - vergden een schot met de verlammende curare-pijlen, omdat zij anders ook stervend met hun grijpstaart aan onbereikbare takken bleven

hangen. Kaaimans, waarvan vooral de staart als lekkernij gold, moesten met lasso's en grote vallen of door een schot met een gifpijl in de ogen bemachtigd worden. Het doden van jaguars en wilde katten (om hun vel en tanden) werd bij enkele stammen bovendien als bijzonder ‘eervol’ beschouwd.

Nu en dan hebben de savannebewoners bij grote droogte ook oordeelkundig gedeelten van hun woongebied in brand gestoken om aan het verscholen wild te komen, wanneer blikseminslag tenminste niet ongevraagd te hulp kwam. Opzettelijk hebben zij deze oneconomische methode waardoor zij tenslotte gedoemd werden om snel verder te trekken naar nieuwe jachtgebieden, stellig niet zo vaak toegepast. Het bestaan van de vele uitgestrekte hooglandsavannes is maar voor een zeer klein gedeelte hun eigen schuld geweest.

Pijl en boog deden ook dienst om vis af te schieten. Voor grotere vissen of schildpadden gebeurde dit met pijlen waaraan een losse punt met weerhaak zat, door een lang dun touwtje aan de pijlschacht verbonden. De weliswaar getroffen, maar nog wegzwemmende prooi sleepte dan de drijvende pijlschacht achter zich aan en kon zodoende achterhaald worden. Speciale pijlen werden ook als speer of harpoen aangewend om grotere vissen te bemachtigen, terwijl kleinere in helder water met de hand gegrepen werden, vooral achter opzettelijk opgeworpen dammen of gevlochten weringen in kleinere kreken. Nabij modderige oevers maakte men het water zo troebel, dat dit de vissen naar de oppervlakte dreef, hetgeen ook bereikt werd door met stokken op het watervlak te slaan.

Netten kenden de voor-Columbische Indianen niet; wel visten ze soms met simpele fuiken of met lijnen en springlijnen voorzien van haken uit been of hout, - zelden van gesteente. Maar de specifieke Guyanese methode die zich tot ver in het midden-Amazone gebied verbreid heeft, was het vissen met tientallen verdovende middelen, alle van plantaardige herkomst: fijngestampte bast van Lonchocarpussoorten die rotenone bevatten, of bolletjes van Clibadium-soorten. Het gif werd dan in kalm water, liefst achter kleine dammetjes uitgestrooid, waarna de nog altijd eetbare vis vanzelf kwam bovendrijven. Een nog eenvoudiger middel was het uitstrooien van insekten of bessen, om daarna de vraatzieke vis met de hand te grijpen.

Bij het water werd ook op de grote zeekoe, de manatí, gejaagd. In het Orinocogebied werd hij veelal geharpoeneerd vanuit de korjaal die bestuurd werd door de vrouw van de jager; in het Amazonegebied in een grof bouwsel van lianen gevangen en gedood door de manatí een houten prop in de neusgaten te drijven; in de centrale Guyana's evenwel door het dier te beschieten.*

Voor alle Indianen was visserij van het grootste belang; voor de bewoners van de kustzone ongetwijfeld van nog grotere betekenis dan de jacht, al hadden zij zich doorgaans het meest als krijgers tegen nieuwkomers te verdedigen en zich dus ook als mensenjagers te gedragen. Hun onderlinge guerilla's waren doorgaans ook een

* Nog in 1770 werd dit merkwaardige zoogdier door Hartsinck ‘de allergrootste Visch’ genoemd, ‘die in de Rivieren en in Zee gevangen wordt (...) weegende van vijf- tot zeshonderd Ponden. Hy eet het Gras langs de Oevers der Rivieren: zyn Vleesch en vet hebben vrij veel overeenkomst met dat der Kalveren. Het Wyfje heeft Mammen om haare Jongen te zoogen, die zy twee tegelyk werpt, Mannetje en Wyfje, ieder doorgaands omtrent dertig Ponden zwaar. (...)’

vorm van jacht. En op de hoger gelegen vlakten, waar in regenarme seizoenen de kreken gemakkelijk opdrogen, zagen de stammen zich maar al te vaak genoodzaakt tot lange migraties naar de grote rivieren of naar lager gelegen, vochtiger land waar zij behalve de nodige vis ook schildpadden en olierijke schildpadeieren konden vinden.

Was de jacht een uitgesproken mannenbedrijf en de visserij weliswaar het meest door mannen en jongens, maar zonodig ook wel door vrouwen uitgeoefend (vooral bij het vergaren van verdoofde vissen), het zoeken naar bosprodukten was werk waarmee beide seksen en zelfs kinderen zich onophoudelijk bezighielden. De mannen echter ging het meer dan terloops om velerlei andere bruikbare voortbrengselen van de vegetatie: booghout en pijlriet voor de wapens, staken en loofbedekking voor de hutten, lianen, grassen en rietstengels voor de vervaardiging van een hele reeks gebruiksvoorwerpen. Maar met z'n allen, schraal gevoed door de wildernis, waren zij toch in de eerste plaats uit op wat er maar aan eetbaars te vergaren viel: wilde vruchten, waaronder guava, sapodilla, papaya, kaneelappel en wilde banaantjes; bessen en zoete bonen; sommige palmvruchten en pitten en (aan de beneden-Orinoco en in het kustgebied) palmkool. Voorts paddestoelen, bepaalde zaden en brazielnoten.

Bovendien kwamen ook weekdieren, larven, wurmen, rupsen en torren, wespen en bijen als voedsel in aanmerking. Grote mieren golden als een speciale lekkernij. Bijna niets werd versmaad, kikvorsen noch kikkerdril, evenmin als de eieren van kaaimans en leguanen, of de leguanen zelf en andere hagedissen. Alleen zelden, in uiterste nood, werden ook slangen gegeten of zaden tot een papje bereid. Daarentegen at men in het kustgebied grote hoeveelheden slakken en schelpdieren, en overal met bijzondere voorliefde wilde honing. De bijen werden uitgerookt en de honing uit de raat genoten, liefst met larven en al. Bij enkelen werd de honing ook wel met water vermengd. Moest een Indiaan om aan de zoete stof te komen, een boom in, het was hem het moeizaam gebruik van klimtouwen best waard.

Alles bijeengenomen was het maar pover wat regenbos en savanne hem te bieden hadden. En juist aan dierlijke eiwitten kwamen niet zozeer de westelijke, wat meer honkvaste stammen, als de trekkende en vechtende volkeren in het oosten - de Arawak en de Carib daar - enorm veel te kort. Reeds toen laatstgenoemden uit het hoogland en de serra's tussen de Rio Paraguay en de Paraná oosten noordoostwaarts moesten trekken, de barre Matto Grosso in mesolithische tijd al de rug toe kerend, was het onder hen gebruikelijk elkaars hoofdluizen, maar ook de gedode vijanden feestelijk... op te peuzelen. Deze laatsten niet alleen vanwege hun proteïnische voedingswaarde, maar ook omdat de overwinnaars hierdoor meenden iets van de geest van dapperheid en agressiviteit van hun tegenstanders deelachtig te worden. Zij kenden bovendien geen betere manier van totale vernietiging, aldus het nuttige met het aangename verenigend. Met krijgsgevangenen, die nog eens extra goed bijgevoed en vaak gemarteld werden om hun gehardheid te doen toenemen, gebeurde daarna hetzelfde, en meegevoerd vormden deze ook nog een levende voedselvoorraad. Vijandelijke vrouwen en kleine kinderen werden gewoonlijk niet gedood, maar als welkome produktiemiddelen en groepsversterking bij de stam ingelijfd.

De Caraï gingen dikwijls nog een stap verder. Wanneer een van hen stierf - wat

altijd ontijdig gebeurde en tot schade voor de minigemeenschap - en hij daarenboven nog een prominente of krachtige figuur was, zou het dwaas zijn in hun ogen om van de nood geen deugd te maken door voor een laatste maal van zijn sterkte, zijn spieren en zijn organen, maar vooral van zijn geest te profiteren. Geen betere wijze om hem te eren, zich met de nu voorvader geworden afgestorvene verbonden te voelen, dan zich aan zijn kadaver gemeenschappelijk te goed te doen, om daarna, wanneer er gelegenheid toe was, zijn gebeente een secundaire begrafenis te geven en hem vervolgens totaal te vergeten als persoon. De Caraï waren inderdaad kannibalen, maar evenals occasionele menseneters elders, niet zonder reden.

De volkeren die de naar Guyana trekkende Carib bestreden, zagen maar al te duidelijk het nuttige effect van dit gebruik in, dat tegenstanders tot uiterste weerbaarheid en krachtsinspanning noopte; ze ondervonden het aan den lijve en pasten het wederkerig toe. Zo werd ook onder de Arawak en andere stammen in het noordoosten, tot en met de onderstammen aan de Wilde Kust, antropofagie zoal niet alledaags, dan toch wel een gelegenheidsgewoonte. Oorlog kweekt nu eenmaal geen zachte zeden. Maar de slechtste naam in dit opzicht hadden de Carib, en vermoedelijk terecht. In de ‘middens’ die zij op allerlei plaatsen achterlieten, evenals in die van de Arawak en de Warau (het waren afvalhopen op plekken waar zij voor kortere of langere tijd verblijf gehouden hadden) zijn dan ook dikwijls menselijke beenderen, ook gebroken om er het merg uit te halen, tussen de dierlijke aangetroffen.

In de kustzone, waar bovendien veel schelpdieren tot voedsel konden dienen, maakten de Indianen nog allerlei gereedschap uit schelpdelen, op soortgelijke wijze als zij boren, schrapers en zelfs sieraden uit skeletdelen en tanden van viervoeters of uit vogelbotten vervaardigden. En het zijn de oude, soms diep begraven geraakte afvalhopen van de voor-Columbische bewoners van deze streek, die ons bijwijlen het meest kunnen vertellen over hun vroegere en menigmaal veranderende levenswijze, hun migraties en zelfs hun onderlinge contacten of vermenging. Want dergelijke shell mounds vindt men allerwegen, vanaf de Orinoco-delta tot aan de Amazonemonding, en langs de hele linkeroever van deze moederrivier, van de zee tot aan de monding van de Trombetas.

Bij zulke sterk in ouderdom en gelaagdheid variërende afvalhopen worden ook steevast fragmenten van aardewerk aangetroffen, - keukengerei dat stuk ging of werd achtergelaten, maar vandaag, evenals eventuele houtskool- en andere organische resten, soms uitstekend dient voor ‘Koolstof-14’ datering. Dat niet alleen; de ‘stijl’ van de potscherven (bij geluk vindt men weleens een ongeschonden geheel) en de daarop aangebrachte versieringen laten door hun variaties en overgangen van het ene type naar het andere, iets zien van de zwerftochten, achtervolgingen en gedeeltelijke samensmelting (door de vrouwelijke krijgsgevangenen) van verschillende volkeren met soms heel uiteenlopende keramische technieken, vaardigheid en kunstzin.

De pottenbakkerskunst moet een betrekkelijk late verworvenheid van de Guyanese Indianen geweest zijn. De oudste datering die tot nu toe gevonden werd - het betreft keramische fragmenten van Arawak-herkomst die langs de beneden-Orinoco zijn aangetroffen - is van plm 1000 v. Chr. Het is echter heel waarschijnlijk dat pottenbakkerij al veel eerder bij deze Arawak bekend was. Immers op

aanmerkelijk westelijker gelegen plaatsen, met name in Columbia en zuidelijker, in Ecuador, zijn potscherven gevonden met een bewezen ouderdom van 5 tot 4000 jaar. Er heeft dus ook in dit opzicht èn bij de Arawak, èn tenslotte ook bij de Carib cultuurovername plaatsgevonden.

Aan de verschillende fasen waarin de voor-Columbische Guyanese pottenbakkerskunst verdeeld wordt, heeft men allerhande vrij willekeurige benamingen gegeven, die hier niet zoveel ter zake doen. Wel is het interessant op te merken dat de grootste ontwikkeling van de keramiek tegelijk met de ontwikkeling van enige landbouw heeft plaatsgevonden. De pioniers van deze vooruitgang waren alweer de Arawak en de al vroeg van hen afgescheiden onderstam van de Warau. De Carib waren ook in dit opzicht, als in de meeste, de berooide maar gretige nakomers, maar tevens echter de rusteloze veroveraars, de vernietigers en... overnemers; zoiets als in de Oudheid de Romeinen tegenover de Grieken, of in de middeleeuwen de Franki tegenover de Moren. Het is overal dezelfde geschiedenis geweest.

Nu is regen de wellicht voornaamste factor bij landbouw, en wie de tropen kent, weet dat de kikvors daar de heraut bij uitstek is van het regenwater. Vandaar de talrijke stenen en keramische kikvors-amuletten die in de mounds gevonden worden, naast halskettingen en armbanden uit steen, schelpen, visgraten en (in jonge lagen) uit harde pitten gemaakt. Ook andere amuletten in diervormen en van groene steen (kennelijk uit verre streken aangevoerd) of gebakken klei gemaakt, zijn niet zeldzaam. Mogelijk dat de stamaanvoerders of de medicijnmannen en regenmakers ze droegen, als behorende bij hun waardigheid.

Hoe weinig zelfs op de lange duur de Indiaanse landbouw in de Guyana's ook om het lijf had, ze werd van eminent belang voor het levensonderhoud, wilden de stammen niet vanwege de uitputting van elk jacht- en visserijterrein genoodzaakt zijn voortdurend verder te trekken, met alle ellende en gevaren van dien. Landbouw, hoe kortstondig ook op elke plek bedreven, was de enige manier om voor een poos halt-op-de-plaats te kunnen maken. Maar al was dit nog zo vanzelfsprekend, toch is het ontstaan en de aard van de specifieke landbouw der Guyanese Indianen door een waas van geheimzinnigheid omhuld. Zeker, al omstreeks 2500 v. Chr. was er een landbouwbevolking langs de kust van Peru en Chile, en hoewel jacht en zeevisserij bij hen nog een grote rol speelden, verbouwden zij ook van alles, maar géén mais. Toch groeide al meer dan 50 000 jaar tevoren een wilde vorm van mais in de valleien van Mexico, die door enige duizenden jaren heen gecultiveerd werd, zodat er zeker al omstreeks 3000 v. Chr. een veredeld type hiervan bestond, dat grote verspreiding naar noord en zuid ondervond, - ook naar tropisch Zuid-Amerika. Genoemde bevolkingen van Peru en Chile kenden toen wel reeds katoenverbouw en het gebruik van katoen voor het weven van kledingstukken, netten en zakken; zij maakten in de droge, klaarblijkelijk voor maiscultuur ongeschikte valleien ook vlechtwerk uit biezen, riet of bast, voor manden en matten, en kweekten toen al bijen. Dit zijn feiten om even te onthouden.

Maar ofschoon in Midden-Amerika mais, tot een eetbare graansoort ontwikkeld, het hoofdvoedsel werd, is de cultuur van dit gewas slechts in uiterst geringe mate door de Indianen van noordoostelijk Zuid-Amerika beoefend. En àls er dan al mais gegeten werd, dan nooit fijngestampt of tot pap bereid, maar steeds ‘on the

cob', rauw of geroosterd, bij wijze van bijvoeding. Het zetmeeldieet bestond daarentegen in hoofdzaak uit bittere cassave (Manihot utilissima, 'manioc') die vanwege een vrij sterk gehalte aan blauwzuur (HCN) erg giftig is en pas na een nogal ingewikkelde bereidingswijze eetbaar voedsel oplevert. Welnu, hoe de Guyanese inboorlingen, bij wie deze verre van voor de hand liggende voedingswijze zijn oorsprong heeft, er toe gekomen zijn het omslachtige bereidingsproces van de tenslotte met opzet gecultiveerde *giftige* wortelknol te ontdekken en juist dit produkt tot een algemeen gebruikt hoofdvoedsel te adopteren, blijft een groot raadsel.

Van hen uit heeft het gebruik van bittere casave zich naar het zuiden verspreid, onder meer bij de Guaraní en de Tupi-namba, die dan ook met de Carib gerelateerd zijn; voorts naar het westen, bij volkeren als de Tucano, maar de meeste overige Indianen van tropisch Zuid-Amerika voedden zich voor hun zetmeeldieet toch in hoofdzaak met mais en zoete pataten (Ipomoea batata) die tegelijk met arrowroot en zoete cassave (Manihot palmata) dit dieet ook bij de Indianen van de Wilde Kust een weinig aanvulden. Slechts enkele onderstammen als de Macù (de naam betekent 'vijanden') en Caliana (dat is Cayenne) in marginaal gebied bedreven zelfs in latere tijd in het geheel geen landbouw. Deze is in het kustgebied vermoedelijk pas 3000 jaar geleden op enigszins intensieve wijze door de nomadische stammen beoefend, hetgeen aan de moeilijke territoriale omstandigheden - òf te dicht oerwoud, òf een teveel aan water in het moerasland - te wijten valt.

Het omhakken van bomen en het opruimen van onderhout door verbranding, was uitgesproken mannenwerk. Een merkwaardige vorm van collectief optreden bij deze arbeid was de traditionele assistentie door *peito's*. Oorspronkelijk betekent dit Carib-woord 'krijgsgevangene', maar waar deze gingen ontbreken (het woord was ook verwant met 'pui', tot vrouw nemen en 'pei-to', beschaamd maken) werd het de aanduiding van tot dienstverlening verplichte schoonzoons en losse personen die, zoals bij de Rucuyen en de Orinoco-Carib, zich onder de bescherming van het stamhoofd geplaatst hadden. Die *peito* nu, was min of meer verplicht bij zware of ingewikkelde arbeid zijn medewerking te verlenen, bij wijze van de goede relatie verstevigende herendiensten.

De houtas werd als bemesting beschouwd. De beplanting tussen de boomstronken door middel van een graafstok en soms het neerslaan van laag gewas met knuppels, gebeurde door mannen en vrouwen samen. Maar wieden en oogsten was uitgesproken vrouwenwerk, behalve de inzameling van grassen voor vlechtwerk, die uitsluitend aan mannen voorbehouden bleef. Gecultiveerd werd naast de bittere cassave ook ananas, papaya, avocado, peper, tabak, kalebas, katoen en pijlriet.

Deze Indianen waren ook meesters in het tam maken van kleine dieren, niet alleen honden en vogels, maar ook andere zoogdieren, die, wanneer ze erg jong waren, menigmaal aan de borst van zogende vrouwen werden opgekweekt. Ook werden wel wilde honingbijen bereikbaar gehouden in een hol stuk hout of in een kalebas. Echte veeteelt hebben de mensen hier evenwel nooit bedreven.

De voedselbereiding was hoofdzakelijk, maar niet geheel en al vrouwenwerk. Meestal maakten de mannen het vuur op een van de manieren die reeds paleolitische Indianen kenden. De gewone methode in de Guyana's was door 'drillen', -

het snel ronddraaien van een gepunt stuk hout in de kleine holte van een zachter blok, totdat de daarin gevormde houtpoeder door wrijvingshitte begon te gloeien - een kunst waarin de Indianen erg bedreven waren. Slechts occasioneel werden vuurstenen en wat droge palmspons (zwam) voor het vuur maken benut. Van vlees of vis, pepers, groenten en ingedikt ontgift casave-vocht kookte men dan de sterkgekruide 'peperpot'. Eenvoudiger was het roosteren van vlees en vis aan een gepunte stok.

Alleen de bereiding van het hoofdvoedsel cassave vergde een ingewikkelde procedure. Want eerst moest de dikke wortelknol worden fijngeraspt op raspen vervaardigd uit een van scherpe steentjes of dorens voorzien stuk hout; daarna moest de vochtige massa worden uitgeperst in een lange cilindrische, rekbare korf die aan beide uiteinden van een lus voorzien was, - de ene om de tot zijn grootste dikte volgepropte en met een zware steen afgesloten korf op te hangen, de andere, aan het gesloten uiteinde van de korf, om daarin een stok te bevestigen, die als hefboom kon dienen zodat menselijk gewicht daarop de korf uitrekte en het giftige blauwzuurhoudende sap hierdoor langs de buitenrand van de rieten korf omlaag kon vloeien. Het vocht werd dan opgevangen, het fijne bezinksel ervan gedroogd en gebruikt, terwijl het waterige deel zelf gekookt en ingedikt werd tot een stroopachtige saus. De uitgeperste massa uit de korf werd (en wordt nóg) na nog wat aan de drogende lucht te zijn blootgesteld, op een hete bakplaat tot platte koeken (cassavebrood) gebakken of tot kleine korrels ('farina' of 'kwak') geroosterd, waardoor een wekenlang houdbaar produkt verkregen werd.

Zo'n conserveringsmethode was uitermate belangrijk voor nomaden die door hun manier van landbouw die slechts één oogst per akker toeliet, hun heil telkens verder moesten zoeken. De houdbaarheid van het cassave-eindprodukt kan dan ook een van de hoofdredenen geweest zijn, waarom de Guyanese Indianen juist dit gewas zo naarstig gecultiveerd en tot voedingsmiddel bij uitstek aanvaard hebben.

Vlees en vis werden ook, zij het minder duurzaam, geconserveerd door drogen en roken op een boven een vuur geplaatst staketsel. Want veel stammen kenden geen zout; soms werd het op de savannes gevonden of uit de as van bepaalde planten verkregen of aan de zeekust uit het zeewater ingedampt. Over het algemeen werd echter heel weinig zout gebruikt door de weinig transpirerende Indianen, - een verschijnsel dat evenals een aantal andere fysiologische en somatische kenmerken, levendig aan hun Mongoloïde herkomst blijft herinneren.

De bewoners van het Orinoco-bekken pulveriseerden de gedroogde vis; andere stammen wisten olie te bereiden uit schildpadeieren, maar de meesten deden dit uit palmvruchten, zaden of kernen. Zij gebruikten hiervoor stampers en mortieren van hout of steen, die voor de stevigheid wel eens halverwege in de grond verzonken werden. Voor gifbereiding, zoals van curare - mannenwerk - was koken noodzakelijk, voor de verdovende visvergiften raspen of fijnstampen meestal voldoende.

Terwijl degenen die veeleer mais verbouwden, daaruit een licht-fermenterende drank bereidden, maakten de Indianen in de Guyana's bij voorkeur gebruik van hun cassave voor het maken van een licht-alcoholhoudend brouwsel dat, vooral bij ceremoniële gelegenheden in grote hoeveelheden gedronken, tot een ware orgie kon leiden. De bereiding van deze drank was in gelijke mate als het dansfeest

waarbij het dienst deed, een bij uitstek gemeenschappelijke onderneming, - maar dan alleen van de vrouwen. Rond een grote pot of een kleine korjaal gezeten, kauwden zij een hoeveelheid cassavebrood fijn en spuwden dan het kauwsel uit in de vergaarbak, die vervolgens met palmbladeren werd toegedekt. Na het gistingsproces van de aangelengde inhoud werd vervolgens het bovendrijvende, vrij heldere vocht afgeschept, en gereed was de drank voor het bacchanaal!

Uiteindelijk konden deze mensen, die al migrerend met korte oponthouden door de eeuwen heen steeds op zulk een neolithische wijze in hun levensonderhoud moesten voorzien, noodzakelijkerwijze op de lange duur slechts bepaalde vormen van nijverheid blijven beoefenen, die zij in het westen hadden aangeleerd en overgenomen, of zelf al van ouds meebrachten. In de eerste plaats de vervaardiging van hun bewapening, hun jacht- en vistuig; daarnaast die voor hun onderdak dat meestal uiterst eenvoudig bleef, omdat het nooit permanent behoefde te zijn en ook vaak de traditie gehuldigd werd om na iemands dood zijn woning te verwoesten. Van snel gemaakte windschermen of afdakjes tot meer gecompliceerde, aan alle kanten afgesloten hutten kon men aantreffen, al naar gelang de stam waartoe de bewoners behoorden en de landstreek waarin zij vertoefden.

Het gewone type was dat van een simpel zadeldak steunend op een rechthoekig staketsel, open aan de voor- en achterzijde. Bij het meer blijvende type had het dak, dat zich tot op de grond voortzette, een ietwat gebogen, gotieke vorm, - in latere tijd veel gebruikelijk bij de oostelijke Carib. Ook hutten met een kegelvormig dak op een aantal verticale staken rustend, kwamen onder andere bij de Warau aan de kust voor.

Al deze vormen van hutten, met loof afgedekt, waren gewoonlijk ééngezinswoningen; op het hoogland echter, onder de reeds meer sedentaire volkeren, bestonden ook grotere bouwsels van wel 15 m doorsnee en een twintigtal meters hoogte. Ze dienden voor gemeenschappelijk gebruik van de dorpelingen en vertoonden alweer invloeden vanuit de meer gecultiveerde woongebieden langs de voet van de Columbiaanse Andes. Als bijkomende beveiliging tegen muskieten werden ook weleens ronde, bijenkorfachtige hutten gebouwd, aan alle kanten afgesloten, zoals bij de Rucuyenne in de buurt van de Oayapoc.

De Neo-Indianen waren uiteraard onvermoeibare lopers en verkenners, gewend aan het afleggen van grote afstanden. Maar voor hun veelvuldige verplaatsing te water gebruikten zij bootjes, ‘korjalen’ (curiara is een Caribisch woord voor vaartuig) die gemaakt werden van boombast en dus nogal klein waren (het oudste type) of van uitgebrande en uitgehakte boomstammen (een latere ontwikkeling). Ook werden er wel vlotten gebruikt. In het savannegebied dienden zulke vlotten en bootjes meestal slechts voor het oversteken van rivieren en niet voor verdere verplaatsing zoals elders. Een klein half-cilindrisch dakje midscheeps diende om eventuele vracht te beschermen, en in het centrale kustgebied werd weleens met vierkante, uit palmblad-repen gevlochten zeilen kracht aan het peddelen toegevoegd.

Behalve staken waarmee zij zich voortboomden, waren pagaaien - van spits toelopende vorm uit taai hout gesneden - het meest gebruikte middel om de bootjes voort te bewegen. Bij de naar de Antillen trekkende zee-Arawak en stellig bij de zee-Carib die hen achterna kwamen, werden dat later grote boten, die met een dozijn of meer koppen bemand konden worden.

De individuele hangmatten waarin het merendeel van de Indianen sliep en een gedeelte van de dag doorbracht, werden aan de staken binnen de hut vastgebonden. De vrouwen stelden ze samen uit katoen of vezels die zij met een spindel, of om een staak geslagen, tot dunne, maar stevige koorden draaiden. Daaruit maakten zij ook de schering voor buik-, arm- en beenbanden, vislijnen en touwen. Bij sommige stammen ontwikkelde zich een eenvoudige weeftechniek, mede ten behoeve van hun verdere opsmuk en speciaal voor korte schortjes ter bedekking van hun schaamdelen, voor zover de vrouwen geen tanga (concave driehoekjes uit klei gebakken en van drie touwtjes voorzien) in plaats daarvan droegen.

Veel volkeren liepen echter geheel naakt, ook wanneer ze zich wel tooiden met snoeren uit pitten, tanden of allerlei ander materiaal samengesteld. Deze werden, vaak in veel rijen, zowel door mannen als vrouwen gedragen. De eersten zetten soms nog een klein kroontje van kleurige vogelveertjes op; de laatsten, vooral onder de Arawak, droegen door de onderlip een scherpe doren of splinter gestoken, - de enige veilige bewaarplaats voor een onontbeerlijk instrumentje om snel zandvlooien en andere onder de huid gekropen ongedierte te verwijderen.

Wel bedekten allen hun lichaam met smeersels, bij voorkeur met het roodbruine vocht van de Rucu-vrucht (Bixa orellana) en versierden vooral de mannen hun gezicht met blauwzwarte strepen van sap afkomstig van de Genipa (G. americana). Aan de rosse huidskleur die de Rucu hun menigmaal vrij gelig-blanke lichamen gaf, dankten zij de naam van Roodhuiden, waarmee zij in na-Columbische tijd door de Europeanen categorisch zijn aangeduid en misduid.

Bijzonder knap waren de volkeren van Guyana in het maken van allerhande vlechtwerk - matten, manden, draagkorven, schalen, zeven en waaiers - waarin zij menigmaal de mooiste, hoekige en soms Grieks aandoende patronen wisten aan te brengen; alles lichte voorwerpen en uitstekend geschikt voor transport. Als regel werd de vlechtkunst door mannen beoefend, zoals het spinnen voornamelijk door vrouwen, aan wie ook het maken van aardewerk was toevertrouwd.

Uit al of niet gemagerde kleistangen bouwden zij de vorm op van bakplaten, kookpotten, kruiken, schotels en aardige figuurtjes, die intussen *geen* idolen waren, maar wel knappe nabootsingen van mensen en vooral dieren. De kleivorm werd daarna in de zon gedroogd, al of niet met dunne lijnen gegraveerd of met dikkere beschilderd, bij sommige stammen nog met een witte ondergrond van pijpaarde of met geboetseerde ornamenten opgesierd, dan wel met harsen geglazuurd. Vervolgens werd de vorm in een open vuur hard gebakken. Kleiner vaatwerk werd bovendien niet alleen van gebakken klei gemaakt, maar ook wel gesneden uit de uitgeschraapte vrucht van de kalebas (Crescentia cujete), een in de regenwouden veel voorkomende boom.

Menigerlei fantastische randen en versiersels werden zo in bepaalde stijlen op het vaatwerk aangebracht. Sommige lijnornamenten vertoonden een treffende overeenkomst met die van bepaalde petrogliefen, maar hadden hoogstwaarschijnlijk geen verdere symbolische, slechts een traditionele functie. De versieringen werden met een houtje of de vingernagel aangebracht, de potten met een glad steentje gepolijst. De totale vorm was dikwijls heel fraai, hoewel deze interessante Arawakse en Caribische kunst het op geen stukken na haalde bij die van de Columbiaanse en Peruaanse keramiek. Ook op dit gebied moet een enorm cul-

tuurverlies zich bij de Arawak tijdens hun migraties naar het oosten en hun verdrijving door de Carib hebben voltrokken, terwijl de Carib, die ook in cultureel opzicht de minder-bedeelde nakomers waren, op hun beurt een achteruitgang te zien gaven, - met name in de ornamentiek die zij van de Arawak overnamen of trachtten te imiteren.

Wellicht is het zo, dat het oudste cultuurgoed het langst blijft voortbestaan en dat de *techniek* van het kerven, graveren, schilderen en boetseren niet zo gauw verloren gaat, maar wel de vaardigheid en de kunstzinnigheid waarmee zulke technieken bedreven worden. Eigenlijk is het verwonderlijk en tevens veelzeggend voor de menselijke geest, dat onder de barre omstandigheden van oerwoud of savanne, van voortdurende omzwervingen en onderlinge oorlogen, nog zoveel hiervan zich heeft kunnen handhaven. Bij ‘de laatsten der Mohikanen’ zelfs bijna tot op heden.

Samenvattend kan worden geconstateerd, dat alle Indianen van de Guyanese oerwouden op den duur een aantal kenmerken op materieel gebied met elkaar gemeen hadden, namelijk: 1 De verbouw van bittere cassave en andere wortelknollen als hoofdvoedsel; 2 doelmatige vaartuigen; 3 hangmatten als slaapplaats en dagverblijf; 4 uitgebreide pottenbakkerij; 5 het gebruik van giftige schietwapens; 6 visverdoving. 7 veelkleurige lichaamsbeschildering. Waar echter bos en grotere stromen niet meer voorkwamen - dus in het hoger gelegen land en in de uitgestrekte savannes van het westen en het zuidwesten - vertoonden de bewoners aan weerszijden van zulke barrières aanmerkelijke culturele verschillen met de oerwoud- en kust-nomaden. Hiertegenover staat dan weer, dat er alom grote diffusie en vermenging heeft plaatsgevonden, - een onwillekeurige uitwisseling, met winst en verlies aan beide zijden soms.

Zo hebben tot ver buiten het regenwoudengebied onder meer visverdoving, beschildering met Rucu en Genipa, alsook de ‘couvade’ (waarover later) zich door overname verspreid. Duizenden jaren lang in hun geschiedkundig tijdeloos bestaan is er haast onafgebroken een culturele en interraciale wisselwerking geweest, waaraan pas door de komst van volslagen vreemdelingen aan de Wilde Kust een abrupt einde gemaakt is, terwijl dieper landinwaarts zich een geleidelijker afremming heeft voltrokken, die al eeuwen geleden daar een totale culturele stagnatie heeft teweeg gebracht. Ook op meer geestelijk gebied, dat nu eerst ter sprake komt.

7
...en met zonderlinge zeden...

Wanneer hier tot dusver over Indiaanse stammen of volkeren zonder nadere aanduiding gesproken is, werden daarmee slechts kleine samenwonende groepjes mensen bedoeld, die niet meer dan 15 tot 50 leden telden en alleen bij uitzondering konden aangroeien tot een paar honderd personen. Het waren meest bloedverwanten van elkaar, - familiekernen die om allerlei redenen wel eens uit elkaar gingen of omgekeerd ook niet-verwanten in de groep opnamen en meestal slechts in naam onder leiding stonden van een door zijn ervaring, weerbaarheid of kunde op de voorgrond tredende hoofdman. Slechts onder sommige Arawak kwam zoiets als erfelijk leiderschap voor, en alleen die van het kustgebied waren wat meer georganiseerd als sibbe, waarbij de afstamming naar de moederlijke lijn berekend werd, zoals trouwens bij de meeste andere stammen. Bij enkele echter, zoals de Wapishana, groepeerde men de kinderen volgens de afstamming in vaderlijke lijn. Overigens vermengden de sibben zich gemakkelijk met elkaar.

Voorkeur genoot een huwelijk van neven en nichten over en weer, zodat geen extra-diensten (‘peito’-diensten) door de bruidegoms verleend behoefden te worden aan hun respectievelijke schoonvaders. Menigmaal werden ook twee zusters tot vrouw genomen: de jongste bij wijze van reserve voor de tijd van aftakeling of dood van de oudere zuster. Intussen leefden zij vreedzaam samen in dezelfde echtelijke hut, - ook in de vele gevallen van polygamie wanneer de vrouwen geen naaste verwanten waren. Het probleem van vrouwenoverschot loste zich zo moeiteloos op, en de kinderen werden gemeenschappelijk grootgebracht.

Het vaderschap manisfesteerden deze Indianen door de alom onder hen verspreide ‘couvade’: de vrouw beviel gewoonlijk in staande houding en ging, als het maar enigszins kon, haar kind meteen zelf wassen, terwijl de man al steunend in zijn hangmat bleef liggen en zich door de vrouw van stonde af aan tot dagenlang daarna liet verzorgen alsof *hij* in de kraam lag. Om aldus te tonen dat hij degene was die alsnog bezig was aan het pasgeboren kind zijn langzaam op krachten komende ‘ziel’ en dus ‘leven’ te schenken. Het vaderschap van de man kon daarna voor niemand meer een onduidelijke zaak zijn. Dit vertoon had des te meer zin, omdat al deze volkeren geheel onbevangen waren in hun erotische opvattingen en weinig geremd in hun seksueel gedrag. Tegenover deviaties stonden zij mild, om niet te zeggen onverschillig.

Niet alleen in dit opzicht waren zij steeds Mongoloïden gebleven. Na zoveel duizenden jaren vertoonden de baby's bij hun geboorte nog altijd de bekende ‘mongolenvlek’ op de benedenrug en de dito ooglidplooi.

De beide ouders moesten zowel vóór als na de bevalling bepaalde voedseltaboes

in acht nemen en dienden tevens bepaalde werkzaamheden na te laten. Overigens werd door allen weleens abortus opgewekt, onder de meeste stammen ook langs mechamsche weg. Bij het beëindigen van de couvade werd het kind een ‘eigen’ naam gegeven, vaak door de piyai (medicijnman), welke naam echter nooit als aanspreekvorm gebruikt werd en na de dood van zijn drager in het geheel niet meer genoemd mocht worden.

De meeste stammen kenden ook puberteitsriten in de vorm van speciale arbeidsprestaties, maar ook als beproeving met een zuiverende, karaktervormende werking, - voor de jongens door het doorstaan van wespesteken of mierebeten, toegebracht door de talloze in een gevlochten vest of mat vastgezette insekten, en voor de tijdens hun eerste menstruaties opgesloten meisjes door het ondergaan van zweepslagen. Op gezette tijden ondergingen ook volwassenen zulke ‘sterkende’ beproevingen.

Rouw werd door naaste verwanten betoond door het afsnijden van hun hoofdhaar, en terwijl crematie bij veel volkeren voorkwam - met name bij die langs de Orinoco en aan de andere uithoek van de Wilde Kust, in Braziliaans Guyana - gebeurde dit soms alleen maar met de piyai's, zoals onder de Rucuyenne. Bij enkele Arawak-onderstammen werden de ter aarde bestelde lijken na een poos wet opgegraven en de botten onder de nabestaanden verdeeld. Aparte begraafplaatsen hielden de zwervers er uiteraard niet op na. De rouwtijd eindigde bij hen vaak feestelijk, met dansen en het verdrijven van de boze geesten door het toedienen van zweepslagen aan de feestgangers.

In het bijzonder de Carib trouwden menigmaal met leden van een andere stam, teneinde zo macht en invloed te kunnen uitoefenen of hun gedunde gelederen te versterken. Dit gebeurde door kleine oorlogen, echte guerilla's, en later ook op vreedzame wijze door onderhandelingen, waarbij allerlei ‘ruil’ werd betrokken. Nergens evenwel betekende het stamverband meer dan een losse, ongeorganiseerde, taalkundige, culturele en plaatselijke eenheid, en dit vooral maakte de Indianen zo uitermate kwetsbaar zodra zij geconfronteerd zouden worden met de grote groepen goed-georganiseerde vijanden die eens - weldra - uit het oosten (in casu Europa) zouden komen opdagen.

Aleer een veldtocht te ondernemen, kwamen de krijgers van de stam in beraad bijeen, werd een leider *ad hoc* aangewezen en riepen zij in een krijgsdans de jaguargeest aan, die hen tot moed moest inspireren; waarbij zij ook cassavedrank vermengd met de wurmen uit bedorven lichaamsdelen van dit dier, van gifslangen en verslagen vijanden nuttigden, en andere magische handelingen verrichtten. De vijand werd liefst 's nachts beslopen, de eigen nederzetting gecamoufleerd en met palissaden omheind. Sommigen verdedigden zich met lichte houten schilden, anderen - vooral de Arawak en Carib langs de kust - vochten ook man-tegen-man met houten knuppels. Oorlogen uit weerwraak waren niet ongewoon, het maken van fluiten uit de botten van opgepeuzelde vijanden evenmin.

Een echte economie hebben de Guyanese Indianen nooit gekend, al legden bepaalde stammen een uitgesproken talent voor ruilhandel aan de dag, zoals de Macushí die specialisten waren in het maken van raspen en curaregif, of de Guinau die veelal hangmatten, weefwerk en vederbos-versierselen verhandelden, of de Warau in de kuststreek, die als experts golden in het vervaardigen van uitgeholde

korjalen, steviger en groter dan die uit boomschors gemaakt. Dit soort surplusgoederen werd, zoals het stenen gereedschap in de voortijd, druk verhandeld, en met name de Acawai (Acarai) maakten grote handelsreizen, dikwijls van het Amazone-bekken 'binnendoor' tot aan de Orinoco-monding, waarbij zij langs de naar hen genoemde bergketen trokken.

Niettemin hadden al deze volken weinig gevoel voor persoonlijk eigendom, laat staan voor cumulatie van bezit. Behalve het hoognodige behield niemand iets voor zich alleen, en afgezien van hun opschik kenden zij volstrekt geen weelde. Zij gebruikten elkaars goederen, want als kleine groepen deden zij ook zeer veel gezamenlijk.

Bij hun onderlinge omgang kenden zij weliswaar allerlei ceremoniële begroetingen (soms langdurig huilen en klagen om...de lange weg die de bezoeker had moeten afleggen) maar verder waren zij nogal zwijgzaam, behalve bij bijzondere gelegenheden zoals hun onderling beraad, of bij langdurige onderhandelingen. Dan wisten zij niet alleen blijk te geven van grote redenaarstalenten, maar werd het ook bijzonder eervol geacht een welbespraakt man te zijn. De meesten waren ook niet gespeend van een zekere zin voor humor en ironie; en als er dan onderling wat geconverseerd werd, dan gebeurde het dikwijls schertsenderwijze.

Vol wantrouwen tegenover alle onbekenden, konden de Indianen nadat hun vertrouwen eenmaal gewonnen was volkomen onbevangen zijn in de omgang, ook in die tussen de beide seksen. Het waren vrije, wel voorzichtige, maar toch vreesloze mensen, al is dit later door de Europese godsdienstijveraars (niet door de soldaten) steeds tegengesproken; omdat zij toch *ergens* van verlost moesten worden!

De onderlinge binding werd in hoge mate bevorderd door hun feesten, - een combinatie van drankorgie, zang, dans en erotische uitbundigheid. Elke stam had zijn eigen dansvormen; de Arawak en de Carib aan de Wilde Kust bijvoorbeeld hadden een 'kolibri-dans', de Macushi en Wapishana een variant daarvan. Veelal waren het dansen die het gedrag van een of ander beest of vogel ritmisch nabootsten, ofwel het waren imitatie-krijgsdansen. De liederen bestonden uit eindeloze herhalingen zowel van de tekst als van de meestal zeer eenvoudige vier- of vijftonige melodie; maar juist deze langdurige herhaling werkte blijkbaar stimulerend. De muziekinstrumenten varieerden al naar de stam: fluiten van bamboe, hout, been of steen, soms met de neus aangeblazen (door onder andere de Oayana en de Carib uit het centrale gebied); voorts ocarina-achtige instrumenten, meestal van hout, maar ook wel van gebakken klei of kalebas gemaakt; panfluiten en klarinetachtige trompetten met een rieten tongetje. Alleen echte slaginstrumenten kenden zij bijna niet; het ritme werd door stampen met de voeten of met holle dansstokken aangegeven, en op zijn best versterkt door ratels en het raspen over een schildpadrug of buik.

De feestkledij bestond hoofdzakelijk uit allerlei kleurige veren; van de grote slagpennen van de ara tot aan de donsveertjes van kleine vogels, al wat een blijvend heldere tint had, werd aan de armen en in een krans op het hoofd gedragen, door het neustussenschot gestoken, langs de rug bevestigd, - al naar de 'mode' van elke stam, waaraan speciaal de mannen zich hielden. Hetzelfde gold trouwens ook voor de haardracht. Bij vele Carib droegen de mannen het haar tot

op de schouders; vaak werd langs het voorhoofd een rechte pony afgesneden met de vlijmscherpe kaken van een gedroogde piranha-kop. De vrouwen droegen het haar langer, ook wel in tressen of vlechten. Niet alle stammen bezaten het rechte dikke mongoloïde haar; bij sommige krulde het in natuurlijke grote of zelfs kleinere golven. Maar haast alle mannen vertoonden weinig baardgroei, en dat weinige werd zorgvuldig geëpileerd, evenals alle verdere secundaire lichaamsbeharing, ook die van de vrouwen. Precies zoals bij vele Oostaziatische volken het geval is!

Verschillende groepen beoefenden naast de noodzakelijke scherpschutterij wel de een of andere behendigheidssport, zuiver om de superieure prestaties. Hardloopwedstrijden zoals die welke bij de Macushí aan hun dansfeesten voorafgingen; worstelpartijen, schildstoten als bij de Warau, en zwemwedstrijden. Hier en daar waren wellicht balspellen in zwang (waarvoor balata het materiaal leverde), maar met zekerheid alleen onder de verwante zee-Arawak op de Antillen. Het 's avonds vertellen van half-gedramatiseerde verhalen diende mede tot opvoeding van de jeugd, die zich met tal van touwspelletjes en andere kleine vermakelijkheden wist bezig te houden buiten hun oefen- en werktijd.

Waar zij en geheel hun stam vandaan kwamen, werd hun bijgebracht door een reeks van mythen en legenden, bij voorkeur verteld door de traditie-behoedende medicijnman. Menig scheppings- en zondvloedverhaal was daar dan bij.

Al erkenden de meeste stammen het bestaan van een ‘tamushi’, een ‘Oude’ of ‘al-vader’, vereerd werd hij niet. Slechts op passieve wijze bleef hij het heelal overzien. De totale of gedeeltelijke schepping van het bestaande werd meestal toegekend aan een door elke stam met een eigen naam genoemde voorouderlijke ‘demiurg’ of cultuurheld. Deze is er opeens, menigmaal uit het oosten zomaar gekomen, en maakt dan de dieren uit afgebroken delen van een wonderboom, of hij doodt een vervaarlijke slang, uit de brokstukken waarvan mensen en dieren ontstaan. Ook zijn het weleens beesten of vogels, als bij de Carib, die de mensen leren hoe zij de landbouw moeten beoefenen of bepaalde kunsten moeten toepassen.

Zo vertellen bijvoorbeeld de Warau, dat zij vroeger allen boven het hemelgewelf woonden, waar verder alleen vogels waren, die hun tot jachtbuit dienden. Iedereen was toen nog jong en sterk. Een van hen, op zoek naar een verloren pijl, ontdekte een gat waar doorheen hij ver in de diepte hele kudden wilde varkens op de aarde zag grazen. Tezamen met zijn makkers vlocht hij een lange ladder van katoen, waarmee hij tenslotte het aardoppervlak bereikte en daar zag hoe allerlei dieren elkaar opvraten, zodat hij op het denkbeeld kwam er ook een te schieten. Het was een jong hert, dat hij roosterde en dat hem zo goed smaakte, dat hij besloot om ondanks alle extra inspanning die dit vergde, er een stuk van mee te nemen naar boven. Daar vond men het vlees zo heerlijk, dat er een kleine uittocht door het gat omlaag begon. Er bevond zich echter onder deze nieuwsgierigen ook een heel dikke vrouw die in het gat bleef steken, zodat na haar niemand er meer doorheen kon. Dus moest een aantal Warau op aarde blijven wonen, terwijl nog altijd een aantal Warau - de eeuwig jongen - boven het hemelgewelf verblijven.

Dezelfde Warau vertelden evenwel van de Carib, dat deze afstammen van een verschrikkelijke reus, die gewapend en al te voorschijn kwam uit de grafheuvel van

het door zijn vier ooms vermoorde zoontje van hun zuster, dat een waterslang bij haar verwekt had. Het als magische reus wedergeboren slachtoffer zorgde voor bloedige weerwraak op de vier gebroeders en hun Warau-aanhang. Ze moesten vluchten en de reus nam hun achtergelaten vrouwen tot zich. Op soortgelijke wijze werden telkens en overal historie en mythe met elkaar vermengd.

Talloos waren ook de mythe-achtige verhalen waarmee de Indianen de aard en gedragingen van alles in de natuur trachtten te verklaren. Want zij beschouwden al het bestaande als 'bezield', zij het op honderden wijzen gevarieerd. Heel de natuur, van de zon, de sterren, de regen en de bliksem, tot aan de planten en dieren, de rotsen, rivieren en stroomversnellingen, zelfs de voorwerpen werden net als de mens bezield geacht; niet alleen individueel, maar vooral ook als verzameling of klasse, dat wil zeggen, behept met een soortgelijke eigenheid die geabstraheerd kon worden, zich kenbaar maken en als het ware categorisch optreden. Zo werd een jaguarsgeest, een katoenboomgeest, een Beneden-Orinoco-geest erkend. Erkend, maar niet aanbeden of vereerd, alleen ontzien en zo mogelijk gunstig gestemd, omdat men zich bewust was van een voortdurend onderling contact van alles met allen in de natuur.

Wel konden èn de individuele, èn de categorische geest zich in uitzonderlijke gevallen in een menselijke of dierlijke gestalte zichtbaar maken, op spookachtige wijze of door vreemde individuele gedragingen van mens of dier. Doorgaans was het echter alleen de speciaal-begaafde die dit kon zien. Een geest was overigens niets dan een bewustzijn en een wil, totaal onbelichaamd en alleen kenbaar door zijn manifestaties.

Dat Europese beschrijvers en vorsers zo lang miskend hebben dat zulke geesten voor de Indianen inderdaad zuiver spiritueel en mentaal waren, analoog met de Platonische ideeën en het Kantiaanse 'Ding an sich', ligt aan het rauwe, door middeleeuws christendom en de scholastiek beperkte begripsvermogen van deze heren. De Arawak en de Carib waren wel wijzer. Maar terwijl alles voor hen een geest (abstract gedacht) bezat, was deze niettemin toegankelijk voor ter zake kundige menselijke beïnvloeding, en niet afkerig om van zijn kant de mens gunstig of ongunstig te beïnvloeden. In deze zin kenden de Indianen dan ook geen religie, maar wel een bijzondere bezweringskunst die bovenal door specialisten op dit gebied - de piyai of medicijnman - werd beoefend.

Deze piyai waren dan ook geen priesters en vormden geen kaste; het waren slechts degenen die door een lange voorbereiding welke het krijgen van visioenen bewerkstelligde, in staat waren in contact te treden met de 'goede' voorouderlijke geesten en deze aan zich dienstbaar te maken. Hierdoor hadden de piyai tevens het vermogen vijandige en schadelijke geesten die in mens of dier huisden, te ontdekken en uit te bannen.

Bovenal waren dit de geesten van ziekte en dood, die zij uitrookten door beblazing met tabakswalm, door trances, liederen en ritmische geluiden, en waartegen zij kruiden en andere in- en uitwendige middelen wisten te bereiden, evenals de amuletten waarmee men zulke boze geesten verre van zich kon houden. Vandaar dat men de piyai medicijnmannen genoemd heeft. Zij hadden ook het meeste verstand van goede amuletten.

Een andere functie hadden zij niet, en met orakels en waarzeggerij - onbekend

onder de Guyanese Indianen - hielden zij zich niet op. Wel werden zij in staat geacht om met hun bijzondere kunde ook kwaad aan te richten, - hetgeen mede een reden was dat zij werden ontzien, zoal niet met respect behandeld.

Om van de kunst van de piyai en de gunst van de 'bovenwereld' zo min mogelijk afhankelijk te zijn, had een ieder zich te gedragen volgens bepaalde ethische regels, welke tezamen ongetwijfeld een soort van filosofie vormden, die soms zelfs leidde tot een diepere zelfbeschouwing en sententieuze uitspraken op sociaal gebied. De Indianen geloofden niet dat de sterren het individuele mensenlot beheersten, al vereerde een enkele stam wel een paar speciale sterrebeelden, maar zij namen wèl aan dat de 'kenaima' - karma-achtige wraakgeesten, die zich op allerlei manieren wisten te manifesteren - door vijanden, vooral vijandige piyai konden worden gemanipuleerd om anderen te teisteren.

Tot de attributen van de piyai in functie behoorden een soms in diervorm uitgesneden zitbankje, een rammelaar waarvan de inhoud tot 'geestenspraak' in staat was, een afzonderlijke hut voor de séances, een hallucinogeen drankje van tabakssaus of andere planten, en een brandende sigaar of pijp om eveneens een roes teweeg te brengen bij de dan helderziende geworden piyai, die zo in staat was een nuttig contact met de geestenwereld te onderhouden. Andere magie en geneeskunst bleef aan de gewone man overgelaten. Traditie en lange ervaring werden van geslacht op geslacht overgedragen, deels vergeten, deels verrijkt. Maar alles bijeen genomen bezaten de Indianen toch veel praktische wetenschap, ook wat betreft het berekenen van de tijd en de seizoenen.

Zij kenden de sterren, met name zulke sterrebeelden als Orion en het Zevengesternte, beeldden deze soms af aan de 'hemel-discus', de dakafsluiting rondom de middenpaal van hun kegelvormige hutten - als bij de Oayana - en deelden de tijd in per 'maan', terwijl zij de dagen telden door inkepingen te maken in een stok, of afspraken voor een bepaalde tijd maakten door uit een bundeltje stokjes waarvan het aantal dat de te verlopen etmalen moest voorstellen, er dagelijks een te verwijderen. Tijdbewust waren zij dus terdege, al hadden zij van uren, laat staan minuten, geen notie. De zonnestand en de honger bepaalden voor hen het levensritme.

Het valt moeilijk uit te maken of deze mensen gelukkig waren. Dat is tenslotte een Europees begrip, en welk volk ter wereld valt met recht gelukkig te noemen? Welk levenslot is uiteindelijk niet tragisch? Maar ook de Guyanese Indianen koesterden hun collectieve verlangens en hoop. Zij hielden er vage noties van een beter hiernamaals op na, waar de voorvaderlijke geesten onbezorgd voortbestonden, zonder de vijandschap uit nooddruft, de voortdurende vlucht bij overmacht, de onophoudelijke vrees voor overval, voor honger, voor ziekten of ongeval. Bij hun levenseinde wachtte de goede lieden een simpel paradijs, al was de weg erheen - als alle aardse wegen - niet zonder gevaren. Want aleer dit verre oord te bereiken, moest de ziel van de afgestorvene eerst de geesten passeren van alles en allen met wie hij tijdens zijn leven te maken had. En de geest van een mishandelde diersoort, een misbruikt goed of een ernstig benadeelde familie kon hem dan de doortocht naar het oosten beletten of bemoeilijken.

Voor de meesten, met name de Carib en hun diverse onderstammen aan de Wilde Kust, was dit dodenland immers ergens in het oosten, achter het hemel-

gewelf gesitueerd. Al tijdens hun vroegste prehistorische migraties hadden zij als levenden een geheimzinnige drang naar het oosten gevolgd, niet alleen om voedsel en levensruimte te vinden, maar ook omdat zij geloofden die richting uit te moeten om het betere leven, het onbedreigde leven-zonder-eind te ontmoeten. Ook hun oude cultuurhelden, de demiurgen die hun alle goeds gebracht of geleerd hadden, om daarna westwaarts te vertrekken, zouden eenmaal, wie weet wanneer, weer uit het oosten terugkomen, net als in de mythische voortijd.

Buiten de Guyana's heerste bij velen eenzelfde hoop. Zon en leven kwamen uit het oosten, - geen gevaren van ernstige aard. Dit was de grote ‘onschuld’ waarin zij leefden, ook al waren zij kannibalen. En juist deze onschuld en collectieve verwachtingen zouden hun weldra duur te staan komen.

Men schat tegenwoordig dat bij de ontdekking van Amerika het gehele werelddeel ongeveer 45 miljoen inwoners telde, - niet meer dan één per km^2; die hadden dus de ruimte! Vandaag, na een kleine 500 jaar, is dit aantal evenwel tot één derde geslonken, waarvan de grotere helft (8 700 000) in Zuid-Amerika, en de kleinere (6 400 000) in Centraal Amerika leeft. In Noord-Amerika zijn ze, op ongeveer 400 000 na, geheel uitgemoord. Het merendeel van de Zuidamerikaanse Indianen bewoont nog altijd het Andes-gebied en het lagere land ten zuiden van de Amazone. Hoeveel er tegen het einde van de voor-Columbische periode de Guyana's bewoonden, kan zelfs bij benadering niet worden geschat, maar gezien de voedingsmogelijkheden zullen het nauwelijks meer dan een miljoen geweest zijn, waarvan in het kustgebied tussen Orinoco en Amazone stellig minder dan de helft. Hoe dan ook, hun aantal vandaag bedraagt nog geen 20% van dit totaal, (sommigen berekenen slechts 220 000 zielen) met een gemiddelde bewoning van nog geen 15 per 100 km^2, en aan het kustgebied slechts 5 per 100 km^2. Van een hernieuwde toename van hun aantal - zoals in Mexico of sommige Andes-landen - is geen sprake, en of dit ooit nog het geval zal zijn, blijft hoogst twijfelachtig.

Vreesloos en zelfs hoopvol traden de Indiaanse bewoners van de Wilde Kust voor de eerste maal de machtige sneeuwblanke nieuwkomers uit het oosten tegemoet. Wat hun uit deze richting werd bijgebracht in de historische tijd die nu ook voor hen was aangebroken, is echter altijd gepaard gegaan met directe of indirecte verdelging - genocide dus - onder de fraaiste leuzen en met een aan genocide gelijkstaande verwoesting van hun leefgebied. Het heeft de nieuwe veroveraars maar weinig baat opgeleverd.

II
De ‘Ontdekkers’

8
Avonturiers verschenen...

Tot aan de laatste decennia van de zestiende eeuw is de historie van de Wilde Kust in feite een verborgen onderdeel geweest van de algemene geschiedenis der Spaanse verovering van het door hen ontdekte werelddeel. Het oevergebied van de vijf Guyana's, toen nog onverdeeld, werd door de veroveraars wel hier en daar verkend, maar niet geoccupeerd, laat staan geëxploiteerd, tenzij incidenteel en in het voorbijgaan. De Spanjaarden hadden elders in het nieuwe Indië nog te veel om handen, om meer dan zijdelingse aandacht te kunnen schenken aan een ‘costa brava’, die moeilijk toegankelijk, weinig aantrekkelijk en niet veelbelovend leek. Toch is het voor een goed begrip van hetgeen zich later in die landstreek ging afspelen, nuttig om eens nader te bezien hoe de entree van de eerste Europese pioniers in het noordoostelijke deel van Zuid-Amerika geweest is.

De steeds langduriger zeiltochten die de Spanjaarden, maar vooral de Portugezen, in de vijftiende eeuw langs de westkust van Afrika ondernamen om tenslotte hopelijk langs die route Indië, het begeerde goud- en specerijenland te bereiken, maakten het onvermijdelijk dat een van hen de een of andere dag Amerika zou ontdekken, om het eerst jarenlang voor een pseudo-Indië of China te houden. Immers, wanneer hun schepen nabij de Evenaar kwamen, geraakten ze in die voortdurende windstilte waarin de Noordoost- en Zuidoost-Passaat of de moessons elkaar opheffen, zodat de schepen, om te ontkomen aan eindeloos ronddobberen zonder voortgang te maken, ver westwaarts moesten laveren om eindelijk weer naar het zuidoosten te kunnen oploeven.

De Italiaan Cristoforo Colombo, een echte avonturier, maar een doorzetter, aangespoord door Marco Polo's en Pierre d'Ailly's beschrijving van de onuitputtelijke rijkdommen van Oost-Azië, dacht er anders over en meende door westelijk te blijven aanhouden, een kortere en door de Portugezen onbetwiste weg te vinden naar dat veelbelovende land. In partnerschap met de Spaanse redersfamilie Pinzon en met het door een lange oorlog tegen de Moren berooid geraakte Spaanse vorstenpaar, aanvaardde hij met drie huikjes van schepen zijn eerste ontdekkingsreis naar het onbekende westen van de Oceaan. De meesten die hem nastaarden, dachten dat hij iets onzinnigs deed.

Ondanks tal van moeilijkheden bereikte Columbus op 12 oktober 1492 - het is een omineuze datum gebleken, ondanks alle moderne viering van die dag - een van de kleinere Bahama's nabij de Kreeftskeerkring. Daar, al in de mening verkerend bij een voor-eiland (Ant-ilha) van Indië te zijn aangeland, ontmoette hij de eerste inboorlingen, die hij dan ook in zijn dwaling Indianen noemde. Het waren Taino, die door de Arawak achterna gezeten werden, terwijl de Arawak op

hun beurt waren opgejaagd door de felle Carib. Columbus zou het spoedig genoeg merken en er gebruik van maken.

Na eerst in zijn journaal verteld te hebben hoe hij als Admiraal van de Oceaan Zee, met zijn gevolg aan land ging en plechtig de plaats in bezit nam voor zijn vorsten Ferdinand en Isabella, terwijl 'veel volk van het eiland zich daar verzamelde', noteerde hij letterlijk: 'opdat zij grote vriendschap jegens ons zouden voelen en omdat ik wist dat zij een volk waren dat veeleer door liefde dan door geweld bevrijd en tot ons heilig geloof bekeerd moesten worden, gaf ik hun wat rode mutsen en wat glazen kralen die zij om hun hals hingen, en allerlei andere dingen van weinig waarde.' In deze enkele zin, die men niet aandachtig genoeg kan overdenken, ligt een heel stuk toekomstige historie van het werelddeel vervat.

De Admiraal, met zijn eveneens omineuze voornaam van Christusdrager, stelde vervolgens vast, dat de mensen erg blij waren en het verwonderlijk was, hoe volledig zij vrienden van de Spanjaarden werden. Ze kwamen naar hun roeiboten toe gezwommen, brachten de bezoekers papegaaien, katoenwol en katoendraad, speren en veel andere zaken, die zij omruilden tegen snuisterijen, 'zoals kleine glazen kralen en haviksbelletjes. (...) Inderdaad namen zij alles en gaven zij al wat zij hadden vrijwillig (...) maar ze schenen mij heel arm aan alles, lopen allen zo naakt er bij als hun moeder ze baarde; ook de vrouwen, hoewel ik maar één nauwelijks volgroeid meisje zag.'

Zo meende de allereerste Europeaan die met Indianen in contact trad, al voordat hij ze nog goed en wel gezien had, toch precies te weten hoe ze waren, terwijl hij in werkelijkheid nog alleen weerbare mannen ontmoet had; want hij vervolgt meteen: 'Ik zag er niet één die boven de dertig jaar oud was; ze waren zeer welgebouwd met heel mooie lichamen en heel knappe gezichten.' Het viel hem direct op, dat zij geen zwaarden en geen ijzer kenden, want toen hij ze enkele zwaarden toonde, pakten ze deze bij het lemmet vast, 'en bezeerden ze zichzelf uit onwetendheid'. Naar aanleiding van de littekens op hun lichaam maakten de inboorlingen hem min of meer duidelijk, dat zij vochten met volk dat van andere eilanden kwam om hen gevangen te nemen. En stellig met de gedachte in het hoofd aan de handel in negerslaven uit Afrika, die in Zuid-Europa ijverig bedreven werd, tekende de Admiraal hierbij aan: 'Ik geloofde en geloof nog steeds dat die [indringers] hierheen kwamen om ze als slaven mee te nemen,' hetgeen hem tot de conclusie bracht, dat zijn nieuwe vrienden 'goede bedienden zouden kunnen zijn, snel van begrip, daar ik merk dat ze heel vlug alles herhalen wat tegen ze gezegd wordt; en ik geloof dat ze makkelijk tot christenen gemaakt kunnen worden, want het kwam me voor dat ze geen geloof hebben'. Van heidendom naar dienstbaarheid, van kerstening naar nog grotere bruikbaarheid om te dienen, was voor hem als voorbeeldige aanvoerder van avontuurlijke Europeanen een logische gedachtengang. Hij nam dan ook alvast enkele bewoners van dit eiland mee om hem als gids te dienen bij zijn verdere verkenning van het westelijke 'Indië'.

Punt een van het imperialistische veroveringsprogramma der Blanken was aldus van stonde af aan duidelijk aangegeven: dienstbaarmaking van de inheemse bevolking door verchristelijking, en hun eventuele beloning met waardeloze prullen. Want al de volgende dag tekende Columbus aan, dat in het verkeer de Indianen zelfs 'scherven van potten en glazen graag in ruil namen voor wat ze maar

bij zich hadden'. Hij verbood zijn bemanning voorlopig elk handeltje in gesponnen katoen van de inboorlingen, maar tekende wel aan, dat ze goud aan de neus droegen, 'wellicht van plaatselijke herkomst'. En bij het naderen van een echt dorp tijdens zijn verdere verkenning hoorde hij - het zou nog talloze malen gebeuren - hoe de mannen en vrouwen luidkeels bijeen geroepen werden: 'Komt kijken naar de mensen die uit de hemel gekomen zijn; brengt hun eten en drinken'. Hoe hij dit zonder tolken al in de eerste dagen zo goed verstond, weten wij niet, maar in ieder geval werden de vreemdelingen met groot ceremonieel opgewacht. De Admiraal durfde echter niet te landen en vertrok verder westwaarts.

De vele eilanden die Columbus hierna passeerde, nam hij in zijn haast maar niet meer in bezit, 'aangezien één mocht gelden voor allemaal,' zoals hij aantekende. Waarmede dan meteen punt twee van het veroveringsprogramma is aangegeven: het willekeurig naasten van land waarop men zelfs geen voet gezet had, onder klakkeloos voorwenden dat het aan niemand, ook niet aan zijn huidige bewoners toebehoorde. Deze waren immers maar heidenen, die zelfs al zouden zij gekerstend zijn, voor eeuwig inferieur bleven. Waar de Admiraal wat later langs ging, zag hij wel 'veel goud dat ze als manchetten aan de armen en benen dragen, en aan de oren, de neus en de hals,' maar soms moest hij ook teleurgesteld noteren dat er weinig of niets te halen viel en dat de bewoners blijkbaar waren weggevlucht.

Na dergelijke wederwaardigheden bereikte hij het grote eiland dat de Indianen Colba en hij gemakshalve Cuba (kuip) noemde, hoewel hij er van overtuigd was, dat dit het Oostaziatische eiland Cipango (Japan) moest zijn, waar hij, al was het niet in de stad Cathay, namens het Spaanse koningspaar brieven zou kunnen overhandigen aan de Grote Khan van India. Bovendien meende hij van de inwoners verstaan te hebben, dat er op het vasteland veel goud en paarlen te vinden waren; hij verbood dus alle ruilhandel behalve voor goud, 'opdat ze zouden weten dat de Admiraal niets anders dan goud zocht, dat zij nucay noemen'.

Hier zien we dan punt drie van het veroveringsprogramma duidelijk te voorschijn komen: het zo snel en goedkoop mogelijk bemachtigen van kostbaarheden, edele metalen, paarlen en edelstenen, zeldzame houtsoorten. Aangezien de inboorlingen daar toch niet veel prijs op zouden stellen... Hebzucht was de collectieve, maar bovenal ook de individuele drijfveer. Van Ferdinand en Isabella met hun hofhouding, tot aan de minste schepeling die in hun dienst stond, allen werden bezield door een onstelpbare begeerte naar snelle, moeiteloos verkrijgbare rijkdom, al was het ten koste van wie ook. Om tegelijkertijd alle gewetens te sussen, werd aan de drie programmapunten nog een vierde toegevoegd: het kerstenen van zoveel mogelijk Indianen, opdat hun zielen gered en hun personen tot willige werktuigen van 'de Katholieke Konmgen' gevormd zouden worden.

In de waan dat hij weldra in de door Marco Polo beschreven steden Zayto en Guinsay zou komen, zond Columbus een paar verkenners, van wie één van joodse afkomst, die 'Hebreeuws, Chaldees en ook wat Arabisch kende', uit met specerijen-monsters, om contact te maken met 'de koning van dat land' en eerst maar eens te zien of men op vriendschappelijke basis zaken kon doen. Onderwijl begon hij de wonderlijkste verhalen te horen - goed verstaander als hij dacht te zijn - over onnoemelijke hoeveelheden goud en parels die 'ergens', op een plaats die de Indianen Bohio noemden, te vinden waren. Maar tegelijkertijd vernam hij ook,

dat er op een afstand van daar ‘mensen waren met één oog en anderen met hondesnoeten die mensen aten, iemand de nek afsneden als ze hem vingen, om zijn bloed te drinken en hem zijn mannelijkheid af te snijden.’ Maar de verkenners vertelden bij hun terugkeer slechts dat zij in een groot dorp met voedsel overladen waren en behandeld werden alsof zij uit de hemel waren gekomen, terwijl de mensen bij hun vertrek meenden dat zij weer daarheen terugkeerden - een gevolg van het legendarische geloof aan de demiurgen uit het oosten, dat nog zo menigmaal de Indianen overal parten zou spelen.

Onderweg leerden de verkenners als eerste Europeanen ook het gebruik van tabak kennen, en wel in de vorm van ruwe sigaren die de Indianen (Taino), zowel vrouwen als mannen, op pad naar hun dorp rookten ‘met een brandend hout in de hand, kruiden om in te ademen zoals ze gewend waren’. Gauw genoeg namen de Spanjaarden deze gewoonte van hen over en begon de nicotine zijn eeuwenlange veroveringstocht in... de Oude Wereld, - net als nog zoveel andere Indische zaken.

Meteen al schrok Columbus er niet voor terug om onder allerlei voorwendsels zes jongelieden, een zevental vrouwen, oudere en jonge, en drie knaapjes te schaken, en hun om genade smekende familieleden ook mee te nemen om ze in Spanje te vertonen. De twee oudste jongelui wisten later te ontvluchten, en geen van de overlevenden van deze eerste mensenroof door Blanken onder de Indianen maakte een behouden terugreis.

De stille uitmoording van hun volkeren begon van stonde af aan. Voor het naburige eiland Bohio (in het Arawaks betekent dit ‘huizen’) dat later tot Hispaniola gedoopt werd, toonden de Indianen die Columbus aan boord had een panische angst, bewerend dat de lieden daar heel groot waren, ‘met één oog in het voorhoofd en anderen die canibales genoemd werden (...) die hen zouden opeten en die sterk bewapend waren.’ Waarmee voor de eerste maal het fatale woord viel, alvast betreffende de zee-Carib. Iets later had de Admiraal het in zijn journaal over de ‘Caniba of Canima die ze Carib noemen’ en die hij als onderdanen van El Gran Can beschouwde, woonachtig in het land Caribata. In de eerste jaren van de Spaanse tijd zijn al deze benamingen vaak door elkaar gebruikt, en nog vaker reden geweest om al deze ‘menseneters’ uit te roeien.

Columbus ontmoette hen echter nog niet op zijn eerste reis, die hij wegens allerlei moeilijkheden te snel moest afbreken. Vooralsnog waren de inboorlingen die hij tegenkwam, vaak ‘haast even blank als in Spanje’, uitermate gastvrij en vooral goedgeefs met voedsel voor iedereen. (Hij leerde hier cassave-koeken kennen). Het waren Taino en zee-Arawak, die hem tenslotte de kans gaven om vóór zijn terugreis een flinke hoeveelheid goud te verzamelen, al had hij er voortdurend op moeten letten dat zijn metgezellen de Indianen niet plunderden en zo de vrede misschien in gevaar brachten. Overigens vond hij, durfal van nature, hen nogal laf, omdat ze liever op de vlucht sloegen dan met hun weinig effectieve speren de steeds welbewapende Spanjaarden te bevechten, ook al lieten zij duidelijk merken dat deze niet overal even welkom waren in Hispaniola (Haiti).

Zó bijgelovig was Columbus, tot hij bij het ontwaren van enkele manati's (zeekoeien), deze dieren voor werkelijke zeemeerminnen aanzag. Hij richtte dan ook een groot kruis op in het dorp van een nog in heidense onwetenheid levende ‘koning’ die hem bijzonder goedgezind was. En omdat mannen zo goed als

vrouwen - erg mooi en erg naakt - daar ‘alles zonder tegenspraak doen wat hun bevolen wordt’, zouden ze, schreef hij, best christenen kunnen worden, zodra ze maar Castiliaans leerden verstaan. De opperhoofden, constateerde hij, waren heren ‘van weinig woorden en heel hoffelijke manieren: ze bevelen hoogstens met een handgebaar en het wordt wonderwel begrepen’. De commando's van Spaanse leiders werden heel anders gegeven...

Nauwelijks was Columbus in het voorjaar van 1493, na een afwezigheid van nog geen driekwart jaar, in Spanje terug, en nog voordat hij zelf mondeling verslag aan ‘de katholieke koningen’ had kunnen uitbrengen, of de samenvatting van zijn wedervaren, opgesteld door hem zelf, werd gedrukt, ook in het Latijn en Italiaans vertaald en terstond gretig verslonden door alle geïnteresseerden, de Portugezen niet op de laatste plaats. Er ontstond dadelijk een enorme touwtrekkerij tussen deze laatsten en de Spaanse kroon. Immers de Paus, die pretendeerde het recht te hebben om alle heidense landen die nog niet namens christenvorsten in bezit genomen waren, onder hen te mogen verdelen (welk recht door deze vorsten ook erkend werd), had al in 1481 naar aanleiding van de Portugese veroveringen langs de westkust van Afrika bepaald, dat alle ontdekte of nog te ontdekken en nog ongenaaste landen ten zuiden van de parallel die over de Canarische eilanden liep, aan Portugal toevielen. Daar behoorden nu kennelijk ook de door Columbus ontdekte landen toe, plus alles wat hij nog in die buurt in de naaste toekomst beloofde te vinden.

Maar zó gemakkelijk lieten de Spanjaarden zich deze jonge kaas niet van het zuurverdiende brood stelen. Zij hadden het geluk dat al kort na het vertrek van de Admiraal een nieuwe Paus, de Spanjaard Rodrigo de Borja, dankzij hun intriges als Alexander VI op de pauselijke troon kwam, zodat zij van deze landgenoot - een echte schobbejak, zoals al zijn mede-Borgia's - de nodige wederdiensten konden eisen.

Alexander haastte zich in te leveren, en al in mei 1493 vaardigde hij een bul uit, snel nog door enkele aanvullingen gevolgd, waarin hij de concessies van zijn voorgangers ongedaan maakte en een nieuwe demarcatielijn vaststelde: ditmaal van pool tot pool, de meridiaan die 100 reismijlen (zo'n kleine 560 kilometer) ten westen van de Azoren en de Kaap-Verdische eilanden zou lopen. Alles ten oosten daarvan mochten de Portugezen behouden en verder uitbreiden; alles ten westen daarvan kwam voortaan de Spanjaarden toe.

Begrijpelijkerwijze namen de Portugezen als oudste christelijke veroveraars met deze kennelijk partijdige uitspraak geen genoegen. Zij hadden een sterke en geoefende vloot, terwijl de Spanjaarden berooid en op maritiem gebied nog onervaren waren, althans minder dan zij en de Italianen, gelijk Columbus er tenslotte ook een was. Er dreigde dus oorlog, ofschoon beide partijen wel tot onderhandelen bereid waren, want beiden wachtte immers een rijke buit onder de heidenen. Ze kwamen dan ook al gauw tot zaken en sloten in juni 1494 het verdrag van Tordesillas, waarbij de meridiaan die 370 reismijl van de Kaap-Verdische eilanden ergens in het onbekende deel van de wereld liep (in casu 46°30 W.L.), de definitieve scheidingslijn zou zijn tussen Spaans en Portugees bezit. Geen van beide partijen kon toen weten, dat deze lijn dwars door Brazilië sneed, niet ver ten oosten van de Rio do Parà, zodat de Portugezen naderhand van die scheidingslijn

uitgaande geheel dat onmetelijke land voor zichzelf zouden opeisen. Bovendien was een van Alexanders opvolgers, de Italiaanse Paus Leo X, gezegend met de handelsinzichten van een echte dé Medici, de Portugezen zo goed gezind, dat hij hun door zijn bul Praecelsae devotionis in 1514 weer bedacht met alles wat zij alsnog in Afrika, in Indië, evenals waar ook ter wereld, zelf zouden ontdekken. Zodat er nadien een ware wedloop begon in het inpikken van nieuwe landen, - al naar de middelen en de mankracht waarover elk van beide naties kon beschikken. Hun concurrenten, in de hoop de lachende derde te mogen zijn, lagen echter al op de loer.

Maar wij moeten nog even teruggaan in de tijd en bij de slotfase van de 15e eeuw blijven. Op zijn tweede tocht in 1493 waarop hij slechts eilanden aandeed, nam Columbus meer dan duizend man mee, waaronder 200 onbetaalde 'vrijwilligers', allerhande schorremorrie en een aantal paters, van wie er tenslotte maar één zich aan zijn missie en niet aan zijn zelfverrijking wijdde. Inmiddels waren de Indianen die hij tijdens het latere verloop van zijn eerste reis geschaakt had, zonder veel pourparlers aan het hof gedoopt en tot echte christen-Spanjaarden gemaakt. Maar ook zij hebben deze metamorfose niet lang overleefd; van de zeven die weer als tolken mee terug mochten, restten bij aankomst nog maar twee 'die op een haar na aan de dood ontsnapt waren'.

En nu, op deze tweede reis, maakte de Admiraal ook nog van nabij kennis met het kannibalisme van de Caribes, en met hun vijandigheid tegenover onverhoedse indringers. Zijn scheepsdokter Chanca, een goed opmerker, noteerde dat er grote verschillen waren tussen de meestal vreedzame Indios (Arawak) en de Caribes met hun 'beestachtige gewoonten', die beweerden 'dat mensenvlees zo goed smaakt als niets ter wereld' en die hun gevangen knaapjes castreerden om hen wanneer zij volwassen waren, op te eten, evenals hun doden; die vrouwen- en knapenvlees ongeschikt voor voedsel achtten, maar wèl de zuigelingen lustten die zijzelf bij gevangen vrouwen verwekt hadden; en dergelijke griezeligheden meer. De Arawak daarentegen aapten de Spaanjaarden graag na in het knielen en kruistekens slaan bij hun godsdienstoefeningen, aldus dr Chanca, en ze noemden 'een soort knol, uitstekend als voedsel' in hun taal 'hage' (yam) terwijl hetzelfde produkt door de Caribi met 'nabi' (napí) werd aangeduid.

De Spanjaarden werden nergens met rust gelaten door de Carib die zij kwamen storen bij hun wrede onderwerping van de Arawak, en dit werd voor hen aanleiding om waar het in hun kraam te pas kwam, deze laatsten te verdedigen tegen de Carib of uit eigen beweging een van beide partijen aan te vallen of te ondersteunen. Dit volgens een vijfde en altijd in ere gehouden beginsel van het veroveringsprogramma: verdeel en heers!

Begin 1494 zond Columbus twaalf van de zeventien schepen waarmee hij vertrokken was, terug naar Spanje met 26 gekaapte Indianen aan boord, waaronder drie 'canibales die leven van mensenvlees.' De bedoeling was ze daar als slaven te verkopen, ter gedeeltelijke compensatie van de gemaakte reiskosten der ondernemers. Dezen waren niet meer te houden. De 250 soldaten die de Admiraal vergezelden, gingen als woestelingen te keer, met afpersing van goud en verkrachting van de Indiaanse vrouwen. En het voedsel werd soms schaars omdat de Indianen over geen surplus-oogst beschikten, noch konden beschikken. Te minder

omdat, zoals een latere, betrouwbare informant (Las Casas) het uitdrukte: ‘een Spanjaard in één dag meer opat dan een hele familie van inboorlingen in een maand zou verbruiken.’ Omgekeerd maakten Columbus en zijn mannen jacht op de vluchtende Indianen, deden dit met honden en met paarden waarvoor de Indios zó bang waren, dat de Spanjaarden zelf deze rijdieren te verzorgen hadden, - tot hun grote verontwaardiging. De Admiraal dreigde zelfs enkele caciques (hoofdlieden)-nu opeens geen koningen meer-te zullen onthoofden op beschuldiging van diefstal. Het ging enkel om wat kleren van zijn bendeleider Alonso de Hojeda, kapitein van een van de karavelen. Wanneer de vreedzame inheemsen, gewend aan gemeenschappelijk gebruik van het overtollige, iets stalen, kregen zij overigens dezelfde straffen als de Spanjaarden toegediend: afsnijden van oren of neuzen.

Ditmaal zond Columbus met een tussentijdse retourvloot 500 Indiaanse mannen en vrouwen als slaven naar zijn opdrachtgevers, en stelde hij zijn medewerkers in de gelegenheid er nog 1000 voor eigen gebruik te vangen. Tweehonderd van dit transport stierven al onderweg en werden in zee gegooid. Alleen oudjes en onbruikbaren liepen thuis nog vrij rond. De gevolgen lieten niet op zich wachten. In hun wanhoop begonnen de aanvankelijk zo vreedzame Taino terug te vechten. Zij verloren natuurlijk, en er werden nòg meer slaven gemaakt.

Vanuit een drietal forten liet de Admiraal belasting in goud heffen van iedere inboorling. De kwitantie was een koperen fiche die ze aan de hals konden dragen, en slechts in enkele gevallen van onmacht mocht ook met gesponnen of geweven katoen worden betaald. Want de Indianen waren tevoren reeds al hun laatste bezittingen kwijtgeraakt. De bevolkingscijfers van toen en later op Hispaniola zijn veelzeggend: vóór 1494 waren er ongeveer 300 000 Indianen, twee jaren later nog maar 200 000; bij een telling in 1508 nog zowat 60 000, maar in 1512 niet meer dan 20 000, terwijl er in 1548 nog geen 500 over waren. Dit was het lot dat ook de Indianen van Guyana binnenkort te wachten stond.

Wij behoeven Columbus, die tot aan zijn levenseinde bleef zoeken naar Indië, niet langer te volgen op zijn nieuwe tochten, waarvan slechts de derde, in 1498 ondernomen, hem wel in de buurt van de Wilde Kust bracht, maar juist nog niet dáár toen hij een klein deel van het vasteland ten westen van de Orinoco-mondingen verkende, zonder er veel vermeldenswaardigs over te kunnen vertellen, behalve dat hij er talrijke parels aantrof. Aan de Golf van Paria werd dit gewest met het gebruikelijke ceremonieel in naam van de Katholieke Koningen in bezit genomen: op een plaats waar vandaag grote olietankers hun ruimen komen vullen, maar geen Indianen meer te vinden zijn. Die welke Columbus daar aantrof, ontvingen hem vriendelijk en bewoonden, naar hij opmerkte, vierkante hutten en geen ronde, zoals de Taino. Het viel hem op dat deze vasteland-Indianen geen zuiver goud, maar een alliage van koper en goud gebruikten en aan koper zelfs de voorkeur gaven vanwege zijn lekkere geur. Ze betrokken het van heel ver, - een bewijs dat zij handel dreven met andere volken. Ook hen vond hij ‘blanker dan anderen... en van erg sierlijk voorkomen en mooie lichaamsvorm,’ wat voldoende grond voor hem was om een aantal van hen te kidnappen bij zijn vertrek.

Er zijn redenen om aan te nemen dat Columbus van zijn basis op Hispaniola uit nog kleine karavelen uitzond, die het land van de parels - de Margarita's en het tegenoverliggende vasteland - bezochten en voldaan terugkeerden met idyllische

verhalen en kostbare monsters. Geen Spanjaard wilde zich echter blijvend vestigen in deze andere wereld; allen wensten zo snel mogelijk met goud of andere rijkdommen beladen naar hun land van herkomst terug te keren om er van te genieten. Ze lieten nu wel wat vrouwen en kinderen overkomen, evenals misdadigers die door dit avontuur kwijtschelding van hun straffen konden krijgen, maar iedereen kwam met de gedachte om slechts korte tijd te blijven en alleen de dood frustreerde hen menigmaal bij het volvoeren van dit voornemen, sinds 20 à 30% van al deze veroveraars aan syfilis leed. Van kerstening der Indianen was voor lange tijd nog maar sporadisch sprake.

Een vroegere kapitein van een van de karavelen van Columbus, de reeds genoemde Alonso de Hojeda, een vrolijke, beminnelijke en ondernemende jongeman, maar ook gemeen als het in zijn kraam te pas kwam, kreeg in 1499 de kans om op eigen houtje een ontdekkingsreis te ondernemen. Hij koos een zuidelijker route dan die welke de Admiraal genomen had en nam ook een Italiaanse handelaar in scheepsvictualiën, genaamd Amerigo Vespucci, bij zich aan boord, evenals de ervaren cartograaf Juan de la Cosa. Hojeda maakte een drietal graden benoorden de Evenaar land, aan de kust van Braziliaans-Guyana, en volgde noordwaarts de gehele Wilde Kust terwijl La Cosa deze met zijn brede riviermondingen ruwweg in kaart bracht, en daarbij ‘costa anegada’ en ‘plaia anegada’, dat wil zeggen ‘modderkust’ en ‘modderstrand’ aantekende. Hojeda ging pas in de Golf van Paria voor wat langere tijd aan land, ongeveer op dezelfde plaats waar Columbus op zijn tweede reis met de Indianen aldaar in contact getreden was, en bleef daarna ook nog een poos op de Margarita's. Ook hij zat bovenal achter het goud aan, kon hiervan maar weinig bemachtigen, daarentegen veel parels die geregeld door de inheemsen gevist werden. Spoedig genoeg zouden deze lieden tot het uiterste door de Spanjaarden worden uitgebuit.

Het is Vespucci die omtrent deze ontmoetingen nadere bijzonderheden verschaft heeft in zijn veel verspreide publicaties uit de beginjaren van de 16e eeuw. Met opzet verzweeg hij daarin steeds de namen van Hojeda en La Cosa, en vestigde hij zo de indruk dat *hij* en geen ander de ontdekker was van de Nieuwe Wereld, het vaste land dat vervolgens geheel ten onrechte zijn voornaam gekregen heeft: America, vrouwelijk dus, omdat Europa en Asia ook vrouwelijke namen waren. Deze universeel geworden benaming van het gehele werelddeel berust derhalve veeleer op een gemene koopmansstreek dan op Amerigo's latere wetenschappelijke verdienste. Zijn sensationele mededelingen geven intussen niet alleen een goede kijk op de vooringenomen manier waarop de Europeanen de Indianen bezagen, maar ook op hun eigen, vroegste gedragshouding - overigens al van meet af aan door Columbus gekenmerkt - die in de loop der eeuwen vrijwel onveranderd bleef, en waardoor veel van de komende gebeurtenissen verklaard worden. Zo vertelt Vespucci over de inheemsen die hij onderweg ontmoette, het volgende:

‘Hun levenswijze is erg barbaars, want zij eten niet op gezette tijden, maar zo vaak als zij er zin in hebben... Ze doen dit op de grond, zonder tafelkleed of enig ander dek, want ze houden hun voedsel in de aarden bakken die ze maken, of in halve kalebassen. Ze slapen in een soort netten van katoen, heel groot en in de lucht opgehangen, en al mag hun manier van slapen ongemakkelijk schijnen, ik zeg dat het een zachte wijze van slapen is, en dat wij daarin beter sliepen dan in

gewatteerde dekens. Ze zijn proper en schoon op hun lijf, dank zij hun gewoonte om zich geregeld te wassen. Wanneer zij, met permissie, hun ingewanden moeten ontledigen, doen zij alles om te voorkomen dat zij gezien worden. Maar zo proper en zedig als ze zijn, zo vies en schaamteloos zijn ze bij het urineren. Want zelfs terwijl ze met ons aan het praten zijn, lozen ze zulke viezigheid zonder zich om te draaien of schaamte te vertonen. In dit opzicht tonen zij geen zedigheid. Ze trouwen ook niet met elkaar; iedereen neemt al de vrouwen die hij hebben wil en als hij ze wil verstoten, doet hij dit zonder dat het beschouwd wordt als een onrecht van zijn kant of een ramp voor de vrouw, daar in dit opzicht de vrouw evenveel vrijdom geniet als de man. Ze zijn niet erg jaloers en bovenmate wulps, de vrouwen veel meer nog dan de mannen. Uit fatsoensoverwegingen laat ik echter na u te vertellen welk kunstje ze uithalen om aan hun ongebreidelde lust te voldoen. Het zijn zeer vruchtbare vrouwen, en tijdens hun zwangerschap gaan ze geen enkel karwei uit de weg. Hun bevalling verloopt zo gemakkelijk, dat ze daags daarna alweer overal naar toe gaan, vooral om in de rivieren te baden, en ze zijn zo gezond als een vis. Zo harteloos en wreed zijn ze, dat ze wanneer ze kwaad worden op hun man, ze onmiddellijk hun toevlucht nemen tot een truc waardoor zij het kind in hun buik doden en er een miskraam volgt. Om deze reden doden zij een heleboel kindertjes.'

Maar na deze verontwaardigde mededelingen, tapt Vespucci meteen uit een ander vaatje en vervolgt:

'Het zijn vrouwen van aangenaam voorkomen, zeer wel geproportioneerd, zodat men aan hun lichaam geen misvormde trek of ledemaat ziet. En hoewel ze volkomen naakt rondlopen, zijn het goedgevulde vrouwen, zodat het gedeelte van hun onderlijf dat degene die het niet gezien heeft zou verwachten te zien, onzichtbaar blijft. Want ze bedekken alles met hun dijen, behalve het gedeelte waarvoor de natuur geen voorziening getroffen heeft, namelijk - zedig gesproken - de mons veneris. Om kort te gaan, ze zijn niet beschaamder dan wij zijn bij het tonen van de neus of mond. Alleen bij uitzondering zie je een vrouw met hangborsten of met een door veelvuldige baring verwelkte buik of met andere rimpels; ze zien er allemaal uit alsof ze nooit hebben gebaard. Ze toonden zich erg begerig om met ons, "Christenen", te copuleren. Terwijl wij met deze lieden omgingen, werden wij niet gewaar dat zij enigerlei godsdienst bezaten. Ze kunnen noch Moren, noch Joden genoemd worden en zijn slechter dan heidenen, want wij zagen niet dat zij enigerlei offers brachten, noch een bedehuis er op nahielden. Ik beschouw hun levenswijze als epicuristisch te zijn.'

Ontdekkingsreizigers en avonturiers als Vespucci onderzochten alle dingen en deden zich te goed aan al wat hun niet tegenstond. Na vermeld te hebben dat hij dorpen bezocht met soms heel grote hutten die wel 600 zielen konden bevatten, en dat zulke dorpen om de acht à tien jaren werden verplaatst, stelde hij vast, dat de Indianen dit deden omdat de grond, die dan besmettelijk en ongezond door vuilnis geworden was, ziekte zou veroorzaken, 'hetgeen ons een goede reden voorkwam'. De Indianen wilden zich niet met ruilhandel inlaten, noch met koop of verkoop. 'Ze leven en zijn tevreden met wat de natuur ze geeft... en zijn zo goedgeefs, dat het een uitzondering is als zij je iets weigeren. Aan de andere kant zijn ze bedelachtig wanneer ze zich als je vriend beschouwen. Maar het grootste teken van vriend-

schap dat ze je betonen, is dat ze je hun vrouwen en dochters geven. En wanneer een vader of moeder je hun dochter brengt, al is zij nog maagd, en je slaapt met haar, beschouwen zij zich hogelijk vereerd. Op deze wijze beoefenen zij de gastvrijheid tot haar volle uiterste.'

Hier was geen sprake van kannibalen. Dat echter ook zulke zondige paradijzen van het aanschijn der aarde moesten verdwijnen, stond al op de voorhand vagelijk vast in het achterhoofd der christelijke veroveraars. De Venezolaanse kust verder volgend, werd Vespucci getroffen door de moerassigheid van sommige streken waar de Indianen noodgedwongen hun hutten op palen in het water gebouwd hadden, hetgeen bij deze noord-Italiaan associaties met Venetië opriep - een klein Venetië natuurlijk - zodat hij dit gebied Venezuela noemde, welke naam het tot op heden behouden heeft. Voor de rest had de ambitieuze Amerigo niet veel boodschap aan dit naar hem genoemde werelddeel, dat hij nog wat noordwaarts verkende en in latere jaren nogmaals vluchtig aandeed (ergens in Brazilië) op zijn grote handelsreizen naar het echte Indië. De pernicieuze malaria die hij op een van deze tochten opliep, maakte een eind aan zijn leven.

Voor onze geschiedenis is het van meer belang dat in hetzelfde jaar van Hojeda's kustreis in 1499, een andere voormalige tochtgenoot van Columbus, Vicente Yañez Pinzón, zelfstandig een reis ondernam, die hem bijna tegelijkertijd met de Portugese ontdekker Alvares Cabral naar Brazilië bracht.

Cabral, op weg naar Indië, vertrok verder naar het zuiden en vervolgens oostwaarts naar Afrika; Pinzón echter naar het noorden, waar hij de Amazonemonding ontdekte, en daarmee de zuidoostelijke grens van Groot-Guyana. In de loop van het jaar 1500 volgde hij de Wilde Kust en voer hij de Orinoco-monding voorbij. Tenzij - wat niet onmogelijk is, gezien de nog onzekere navigatie van die dagen - hij de Orinoco gehouden heeft voor de Amazone.

Ook Cabrals reisgenoot Pedro Vaz de Caminha berichtte op gelijke wijze als Vespucci over de Indianen die hij op het vasteland ontmoette, aan zijn koning: 'Het is zeker, dat dit een goed volk is en van zuivere eenvoud, en de stempel van elk geloof dat wij hun zouden willen geven, kan op ze gedrukt worden (...) Onze Heer die ons hierheen bracht, deed dit, geloof ik, niet zonder bedoeling (...) Onder hen waren drie of vier meisjes, heel jong en heel knap, met heel donker, lang over de schouders hangend haar, en hun schaamdelen zo hoog, zo gesloten en zo vrij van beharing, dat wij geen schaamte voelden om er flink naar te kijken (...) Een van de meisjes was van het hoofd tot de voeten (donkerblauw) beschilderd en zo welgebouwd en zo afgerond, en haar gemis aan schaamte was zo bekoorlijk, dat veel vrouwen van ons eigen land bij het zien van zulke aantrekkelijkheden beschaamd zouden zijn dat die van hen voor die van de anderen moeten onderdoen.'

Aldus was de Wilde Kust aan het eind van de 15e eeuw wel door vreemdelingen verkend, maar nog niet gekend, laat staan bezet. De Spanjaarden, die er een pauselijk recht op meenden te hebben, hadden het nog te druk in en om de Caribische Zee, waar ze goud hoopten te vinden, maar waar het vooralsnog meer naar koper rook. Totdat een geheel nieuwe gouddroom hun avonturisme (en dat van vele anderen) nogmaals zou prikkelen tot de meest roekeloze daden.

9
...een wilde bende...

Toen Columbus na zijn ontdekking van Hispaniola dit eiland moest verlaten, liet hij daar een bezetting van slechts een veertigtal Spanjaarden achter, - een kleine voorlopige vestiging omdat zij zich immers temidden van vreedzame en goedgezinde Indianen bevonden. Niettemin trof hij niet één van deze eerste achterblijvers meer levend aan toen hij nog geen jaar later (in 1494) daar terugkwam. Het bleek dat voor zover ze geen natuurlijke dood gestorven waren, ze waren overvallen en uitgemoord.

Het bleef onzeker of vijandige stammen, dan wel de omwonenden dit gedaan hadden, maar wel bleek al gauw dat het niet zonder de nodige provocaties van de zijde der bezetters gebeurd was. De gedragingen van de met superioriteitswaan behepte Spanjaarden gaven er alle aanleiding toe, en voor Columbus was het meteen een goede reden om een rechtvaardige oorlog tegen de naburige volken te beginnen en weldra ruim 500 krijgsgevangenen van beiderlei kunne, van 12 tot 35 jaar oud, als slaven ten verkoop naar Spanje te verschepen.

Hierna richtte hij nog ware slachtingen aan en verzamelde hij nóg meer slaven; nu ten behoeve van zichzelf en zijn medewerkers. Van deze laatsten had hij er ditmaal wel 1500 meegenomen, veel arme hidalgo's die gekomen waren om zich zo snel mogelijk te verrijken en daarna schielijk met de buit weer huiswaarts te keren, maar ook heel wat schorremorrie en totaal gewetenloze avonturiers. Aan echte kolonisatie werd geen seconde gedacht, en wie niet snel genoeg goud kon bemachtigen, zocht zijn heil in de zoveel gemakkelijker slavenhandel, naar het voorbeeld van de Admiraal.

De Katholieke Koningen, de scrupuleuze Isabella in het bijzonder, waren het weliswaar niet eens met deze handelwijze en lieten al in 1494 met de duidelijkste bewoordingen weten dat het Columbus en consorten uitdrukkelijk verboden was om Indianen tot slaven te maken - een verbod dat zij bij herhaling uitvaardigden - maar noch hun onderkoning, noch de andere ‘veroveraars’ trokken zich iets aan van al deze verordeningen.

Integendeel, Columbus stelde bij zijn derde bezoek aan de inmiddels permanent geworden nederzetting (in 1498) een min of meer officieuze vorm in van lijfeigenschap èn van slavernij in speciale gevallen, volgens een systeem dat weldra officieel aanvaard en algemeen toegepast zou worden. Hij (en later de Kroon) kende namelijk aan elke conquistador die ervoor in aanmerking kwam, een groot stuk land toe (repartimiento) tezamen met de opwonende Indianen, die hem in zijn hoede (ecomienda) gegeven werden om het land of eventuele mijnen voor hem te ontginnen en hem persoonlijk diensten te verlenen. Het was dus, wat de Indianen betrof, onverbloemde lijfeigenschap (naboría).

Weliswaar rustte op hun heer, de encomendero, de theoretische verplichting om zijn naboriës te beschermen en ervoor te zorgen dat zij door missionarissen en onderwijzers werden opgevoed, maar in de praktijk kwam niets hiervan terecht. Des te meer daarentegen van het recht dat de encomendero had om belastingen te heffen van zijn onvrijwillig werkvolk. De encomienda werd overigens slechts voor twee generaties aan iemand toegekend.

Kwamen inboorlingen in verzet tegen deze regeling, hetzij als voortvluchtigen, hetzij als onwilligen, en in gewapend verweer, dan werden ze automatisch tot slaaf verklaard bij hun gevangenneming, gebrandmerkt en desgewenst verkocht. En toen ook andere naties zich op het koloniseren van Amerika gingen toeleggen, werd dit Spaanse systeem het grondpatroon dat zij, evenals de Spanjaarden, drie eeuwen lang bleven volgen.

Columbus wist hiermee het muitende deel van zijn volgelingen tevreden te stellen, te meer omdat het niet te controleren was, wie in een rechtvaardige oorlog waren buitgemaakt, en de Indianen zich ook niet langer meer, als zij er de kans toe zagen, als weerloze schapen lieten grijpen. Op zijn terugreis in 1500 nam ook Hojeda een paar honderd Indianen mee om die, voor zover zij de overtocht in zijn twee veel te kleine schepen overleefden, in Cadix als slaven te verkopen. Niemand die het hem belette.

Ook Vicente Yañez Pinzón in 1500, en Diego de Lepe die in hetzelfde jaar een gelijke weg langs de Wilde Kust volgde, namen Indianen als slaven mee. Zo ging het nu jaar-in jaar-uit door, terwijl al in 1503 de Portugezen, vanouds reeds slavenjagers en slavenhandelaars aan de westkust van Afrika, hun operatieterrein eveneens naar de overzijde van de Zuid-Atlantische Oceaan uitstrekten, - een zee met aangrenzend vasteland waarop zij krachtens de pauselijke beschikkingen een eigendomsrecht konden doen gelden. Het land waar zij niet alleen rode slaven, maar ook vuurrood hout (palo brasil) vandaan haalden, werd voortaan Brasilia genoemd, al bleven zij de menselijke koopwaar, de ‘slaven-eenheid’ met ‘peça de India’ aanduiden, - één volwaardige jonge Indiaan, gelijkstaande met ‘zoveel vrouwen’ of ‘zoveel zogenden, zoveel knapen of kinderen’. De Portugezen waren en bleven de handelslieden bij uitstek, en werden voorlopig door niemand gehinderd bij de export van deze pas-ontdekte nieuwe voorraad.

Wat de Spanjaarden betreft, toen de nogal teerhartige koningin Isabella in 1504 stierf, was het hek helemaal van de dam, ofschoon zij in haar testament speciaal een goede behandeling van de Indianen aan haar nabestaanden aanbeval. Dezen en hun onderdanen hadden een nieuw voorwendsel bedacht. Eerst op de eilanden, en vervolgens vooral op het vasteland, werd een bittere strijd gevoerd tegen de kannibalen, die zó afschrikwekkend werden afgeschilderd in de berichten die het Spaanse Hof bereikten, dat in 1503 een nieuwe verordening toestemming gaf om tegen dit soort onmensen overal oorlog te voeren, ze tot slaven te maken en ze waar men maar wilde te verkopen, aangezien kannibalen die zich niet wilden bekeren, onmogelijk geduld konden worden in het Spaanse wereldrijk. Dit alles echter ‘met betaling van het aandeel dat hiervan aan ons toekomt (...) en opdat zij in dienst van christenen gemakkelijk bekeerd en tot ons Heilig Katholiek Geloof gebracht kunnen worden’. De huichelachtigheid van zulke oekasen lag er duimendik bovenop, maar nu was het tenminste een ‘free for all’.

Juist ten gevolge van deze ongebreideldheid ontstond allerlei muiterij onder de Spanjaarden. Zij begonnen ook onder elkaar op ernstige wijze te twisten, te vechten en boodschappen met zware beschuldigingen tegen Columbus en de zijnen naar het Hof te zenden. Deze schandaal-berichten - het eerste begin van de 'cabales' waarmee zoveel bestuurders in het nieuwe werelddeel zich in de loop der eeuwen geconfronteerd zagen - hadden tot gevolg dat Columbus en zijn broer Bartolomé, die hem als gouverneur (adelantado, dat is 'praeses provinciae') vervangen had, in ketenen op transport gesteld werden om zich in Spanje bij hun lastgevers te verantwoorden. Zij werden daar weliswaar vrijgesproken, maar onder de avonturiers zelf trad geen verandering op, hun mentaliteit bleef dezelfde, en toen in 1501 zowel Hojeda als Pinzón tot gouverneur van delen van het vasteland werden benoemd, openden zij mede een lange rij van internationale ambtelijke mislukkelingen in dit geteisterde deel van de wereld. De kortstondige trots ten spijt, waarmee zij hun gebied als Castilla del Oro (Spanje van het Goud) aanduidden.

Al in 1502 hadden zich tussen 2500 en 3000 personen, waaronder ook vrouwen en kinderen, naar dit deel van de Nieuwe Wereld begeven, en niet alleen onder de Indianen, maar ook onder hen ontstonden weldra de erbarmelijkste toestanden. Tussen de 20 en 30% kwam al ziek aan. Ze stierven als ratten, hoewel hun gelederen voortdurend met nieuwe avonturiers werden aangevuld. Corruptie en bedrog waren algemeen, en op listige wijze corrumpeerden zij de inheemsen met hun eigen liederlijke gewoonten. Drankzucht in de eerste plaats, want de Indianen lieten zich maar al te graag door de Spaanse wijnen in een roes van vergetelheid en berustende wanhoop brengen. Aanstaande moeders, beducht voor het lot dat hun kinderen op de encomienda's te wachten stond, namen in grote aantallen kruiden in, die abortus opwekten. In 1519 heerste er een grote sterfte aan pokken - meegebracht door de Spanjaarden - en de repartimiento's begonnen ontvolkt te raken. Koning Ferdinand, bij lange na niet zo zachtaardig als zijn gestorven echtgenote, had al tien jaren eerder een remigratie van Indianen bevolen, naar plaatsen waar zijn onderdanen behoefte hadden aan werkkrachten.

Onderscheid tussen kannibalen (indios bravos) of weglopers (indios cimarrones) en de gepacificeerden, de tammen (indios mansos) behoefde er volgens de koning niet meer gemaakt te worden. De belangen van Spanje gingen vóór alles; hoofdzaak was, dat de Kroon zijn portie kreeg van hetgeen de goudmijnen opbrachten, waarin de Indianen gedwongen werden hun slavenarbeid te verrichten. Niet gewend hieraan, noch aan de eindeloos eentonige werkuren op de encomienda's, stierven ze bij bosjes.

Het mooiste was, dat aan dit alles een schijn van vrome rechtvaardigheid gegeven werd, - een bij uitstek Europese manoeuvre, allerwege toegepast. Want alvorens tot een repartimiento over te gaan, moesten de betrokken autoriteiten overal een officieel document voorlezen, dat de Spanjaarden wettigde om zich zowel het land als de persoon van zijn bewoners toe te eigenen. Het werd de Requiremiento genoemd en was gericht 'tot de bewoners van de eilanden en het vasteland van de Oceaan Zee, die nog niet onderworpen zijn aan de Koning onze Heer'. Het beriep zich op de pauselijke volmacht en liet een allerhuichelachtigste liefdesverklaring voor de inboorlingen onmiddellijk volgen door de hevigste drei-

gementen: ‘Ik zal krachtig tegen u optreden, u overal en op elke wijze de oorlog aandoen, u onderwerpen aan het juk en de gehoorzaamheid aan de Kerk en aan Hunne Hoogheden; en ik zal uw personen en die van uw vrouw en kinderen gevangen nemen en ze tot slaven maken en als zodanig verkopen en over hen beschikken zoals Zijne Hoogheid zal bevelen, u uw bezittingen ontnemen en u alle kwaad en schaden toebrengen die mogelijk zijn, zoals jegens vazallen die hun Heer niet gehoorzamen, noch willen ontvangen, maar hem weerstaan en tegenspreken’. Het document loog er niet om; de daden die er op volgden, waren steeds erger dan de woorden waarmee zij werden aangekondigd, ondertekend door twee bisschoppen en andere hoogwaardigheidsbeklеders. De arme Indianen moesten het - voor zover zij het begrepen - maar voor gezegd houden en willig hun lot ondergaan, langzaam sterven, of snel indien zij zich verzetten. Protest van Spaanse zijde tegen deze terreur kwam slechts van een handjevol missionarissen. Er hadden zich genoeg geestelijken bij de avonturiers gevoegd, afkomstig uit een goeddeels door clericalen beheerst land. Maar hoewel in naam overgekomen om de heidenen het katholieke geloof bij te brengen en hen zo snel mogelijk in de armen van de Kerk te voeren, zagen de meesten, aangestoken door de algemene gouddorst, er al meteen van af. Ook zij wilden zich zo snel mogelijk verrijken en dan schielijk naar huis terug, waar het leven als geestelijke zo veel gemakkelijker en prettiger was. En er was immers niets wat de beoogde snelle verrijking meer in de weg stond, dan een gekerstende, gelijkwaardig gemaakte Indiaan. Hetgeen tot de voor de hand liggende conclusie voerde: Het is een hopeloos volk, ze zíjn niet te bekeren, en nu moeten ze maar de gevolgen van hun onwil ondervinden. Het verzet hiertegen door een maar al te kleine groep ordensgeestelijken baatte heel weinig en zal later nog nader ter sprake komen.

Intussen verergerde het lot van de Indianen van jaar tot jaar. Eenmaal tot slaaf gemaakt, werden ze sinds 1511 nu ook officieel gebrandmerkt aan de armen en benen, maar vaak ook met een F (van Ferdinand) op het voorhoofd. Zo wist men wie wie was, en hadden ze mooi ontsnappen! De koning sprak zijn goedkeuring uit over deze maatregel en bleef nadrukkelijk zijn vijfde deel van de slaven voor zichzelf opeisen; alleen waar geen goud voorkwam, zag hij genadiglijk van deze bijdrage af, waartegen de eeuwig jammerende encomendero's zoveel bezwaar maakten.

Ferdinand stierf in 1516 en werd in Spanje opgevolgd door zijn kleinzoon Karel V die zich, zoals bekend, minder om Spanje dan om de rest van zijn imperium in Europa bekommerde. Als er maar voldoende geld binnenkwam. Nauwelijks was hij een paar jaar koning, of de Indiën werden officieel bij het Spaanse koninkrijk ingelijfd, en de Indiaanse slaven werden nu keurig gebrandmerkt met de C van de roemruchte keizer en koning Carlos, en tevens, als bij toeval, de beginletters van de fatale woorden Carib en Canibal. Men sprak in die dagen doodrustig van het brandijzer des Konings. Deze ging ertoe over in 1520 een goed deel van het vasteland dat zich van Venezuela tot de Amazone uitstrekte, tot Caribenland te verklaren en vrij te geven voor de slavenjacht, al bepaalde hij daarbij, dat wie een niet-Carib ving, met de dood en verbeurdverklaring van al zijn goederen zou worden gestraft. Knap was echter de toezichthoudend ambtenaar die wist uit te maken welke Indiaan een Carib of kannibaal was, en welke niet.

In latere jaren, tussen 1530 en 1540 vooral, twijfelde Karel V, onder invloed van zijn niet-Spaanse gevolmachtigden en raadgevers, nogal eens aan de juistheid van zijn beslissingen ten aanzien van de Indianen. Maar hij was niet opgewassen tegen de vasthoudendheid van de Spaanse establishment, belichaamd in de Raad van de Indiën. Welke oekasen hij ook uitvaardigde om aan de wantoestanden in de Nieuwe Wereld paal en perk te stellen, de plaatselijke bestuurders, en des te gereder hun onderhorigen, bleven een waar schrikbewind voeren, waartegen de Carib of wie hiervoor doorgingen zich op hun beurt niet onbetuigd lieten.

Karel V deed in 1532 zelfs afstand van zijn vijfde deel uit de opbrengst van de slavenhandel, die hij uitdrukkelijk, 'om welke reden dan ook', verbood, maar die desondanks onverminderd werd voortgezet. In deze was hij trouwens, evenals zijn voorzaten, voortdurend weifelachtig, geplaagd door geldnood. Het verbod werd telkens bij passende gelegenheden ingetrokken, en definitief nadat een ad hoc commissie van theologen ten behoeve van de Kroon had uitgemaakt dat 'tegen afgodsdienaars die hinderlijk en schadelijk waren voor de christenen en velen van hen hadden omgebracht en het Evangelie niet vrijelijk lieten prediken en ons Heilig Geloof verspreiden, hetgeen ons voornaamste oogmerk is (!), alsook vanwege de vele kosten die de koninklijke Kroon gemaakt heeft, men een rigoureuze oorlog kan en zelfs behoort te voeren'. Voortaan waren de teerhartigste gewetens gerustgesteld, hoewel... niet alle.

Overigens waren het sinds 1528 niet langer uitsluitend Spanjaarden - met name zij die tot het rijk van Castilië en León behoorden - die dit deel van Zuid-Amerika kwamen exploiteren. Veel Andalusische avonturiers zagen nu *ook* hun kans schoon, en er werd sporadisch al enige 'vreemde' handel toegelaten. Karel V, zelf vreemdeling in Spaanse ogen, verleende verschillende van zijn Duitse onderdanen toestemming om van de grote Indische pudding mee te eten. Deze lieden maakten er ruimschoots gebruik van, zoals wij nog zullen zien. Hier moge volstaan worden met te vermelden dat er ook van hun zijde geen sprake was van koloniseren, maar dat zij enkel achter het goud aan zaten en even wreed als de Spanjaarden te werk gingen om enige decenniën lang een bloeiende slavenhandel te bedrijven, onder andere ten bate van de Welsers, die evenals de Fuggers in Augsburg hun wijdvertakte handels- en bankiersfirma gevestigd hadden, en bij wie de koning enorm in het krijt stond.

In deze zelfde tijd, om precies te zijn in 1530, kreeg Diego de Ordaz, een van de roemruchte kapiteins die Cortés op zijn veroveringstocht in Mexico bijstonden, een asiento, dat is een territorium met nog wat meer volmachten dan bij een encomienda, om ten westen van de inmiddels gestichte provincie Paria in Venezuela het land van daar tot aan de Amazone-monding te veroveren en te bevolken.

Dit kwam dus neer op geheel Guyana en geheel de Wilde Kust, want het gedeelte van 'Brasilia', voorzover het ten westen van de scheidingslijn van het Verdrag van Tordesillas gelegen was, werd rechtens als Spaans gebied beschouwd. Bezuiden de Amazone, waar het Ordaz uitdrukkelijk verboden was te komen, waren de Portugezen inmiddels al bezig het kwalijke voorbeeld van de Spanjaarden te volgen. Met hun al generaties lange ervaringen in het tropengebied van Afrika voelden zij zich dadelijk reeds beter thuis in Brazilië dan de nog groene Spanjaarden en maakten zij zonder enige restrictie of gewetensbezwaren gebruik van hun

overmacht en listigheid, om de Indianen - vooral de Tupi-namba die hun verwantschap met de Carib niet loochenden - als vogelvrijen te behandelen.

Maar Ordaz was niet de eerste de beste. Hij die in Mexico bij de voornaamste wapenfeiten aanwezig was geweest, er veel goud had gezien en ook in staat was geweest om met slechts negen man de rokende vulkaan de Popocatépetl te beklimmen, hij stond nu zelf aan het hoofd van een duizendtal avonturiers, waaronder vierhonderd oudgediende soldaten, en voer naar de Amazone om vandaar uit zijn onderneming te beginnen. Hij verloor echter meteen al zoveel in een orkaan, dat hij zich genoodzaakt zag naar de Golf van Paria terug te zeilen, om daar nieuwe krachten te verzamelen.

Hij begon toen zijn meedogenloze verovering begrijpelijkerwijze van die zijde van het hem toegewezen gebied uit, maar stierf al binnen enkele jaren. De hele onderneming, die aan de Orinoco-monding aanving, werd een verkenningstocht van deze rivier tot aan de Meta, en ging gepaard met het verwoesten van Indianendorpen en het wegvoeren van vele honderden slaven, maar moest uiteindelijk worden opgegeven. Want nu waren alle Indianen in het binnenland in verzet gekomen, en tegen hun guerilla's in het oerwoudgebied van het vasteland en hun curare-pijlen waren de Spanjaarden nog niet opgewassen. Niettemin kwamen nog tot na 1544 scheepsladingen vol uitgehongerde, zieke, naakte Indiaanse slaven in Spanje aan, ‘vastgebonden of met een ketting om de hals’.

Het verhaal gaat, dat toen Ordaz bij de samenvloeiing van de Orinoco en de Caroní, dus inderdaad in Guyana was aangekomen, hij daar vriendelijke inboorlingen ontmoette, die hem met het woord *Uayana* verwelkomden en op alles wat de Spanjaarden hun toevoegden *Uayana* antwoordden. Hiermee kondigden de Indianen echter niet zichzelf aan, zoals hun bezoekers dachten - die daarom het onafzienbare land dat deze inboorlingen bewoonden, voortaan Guayana noemden - maar ze gaven slechts uiting aan een collectieve verbazing over hun onverhoedse kennismaking met geheel andersoortige lieden, die zij in hun taal terecht als ‘Uayana’, dat wil zeggen ‘blanken, bleekgezichten’, kwalificeerden. Van het allereerste begin af, bracht de culturele schok grote misverstanden teweeg.

Nieuwe wetten van 1542 verboden voor de zoveelste maal het in slavernij brengen van de Indianen en geboden zelfs hun onmiddellijke invrijheidstelling ‘indien de meesters geen wettige titel voor hun bezit kunnen aanvoeren’. Karel V bepaalde zelfs: ‘Wij wensen dat zij behandeld worden als onze vazallen van de Kroon van Castilië, want dat zijn zij’. Maar nauwelijks werd getracht deze wetten na een halve eeuw van machtsmisbruik metterdaad toe te passen, of het regende zóveel klachten vanuit de Indische provincies en er werd zó heftig betoogd dat deze te gronde zouden gaan, dat ook nu weer alles bleef als voorheen, met dien verstande, dat men steeds minder Indianen vermocht te vangen en er van de te werk gestelden steeds minder in leven bleven. De Spanjaarden zagen zich derhalve gedwongen nu ook de diepe binnenlanden te gaan verkennen. Ze hadden daarvoor ook nog een paar extra redenen, zoals zal blijken.

Wat de Portugezen betreft, hoewel zij in dit tijdsbestek nog het minst van allen gebruik maakten van hun portie van het nieuwe continent, waren zij er het gelukkigst mee, want het vormde een barrière tussen de Atlantische Oceaan en hun monopolie in het Aziatische werelddeel. Voor de Spanjaarden was het juist

een teleurstelling dat die barrière, Amerika genaamd, maar door hen nog altijd hardnekkig Las Indias genoemd, hun de vrije toegang tot de rijkdommen van de Indiën versperde. Zij konden niet anders doen dan van de nood een deugd maken, of liever gezegd, een formidabele ondeugd. Waarbij zij de moed niet opgaven een westelijke doortocht naar Azië te vinden en hierin ook slaagden door de Portugese piloot Magelhães, nadat deze in dienst van de Spaanse Kroon getreden was en in 1521 de gevaarvolle doorvaart door de naar hem genoemde zeestraat vond. Als eerste bereikte hij vanuit het westen de Filippijnen, vanwaar zijn opvolger op de Molukken terecht kwam en vervolgens de eerste reis rondom de aardbol voltooide.

In zijn constante geldnood verkocht Karel V een achttal jaren later zijn aldus verkregen rechten op de Molukken toch maar aan de Portugezen; de Spanjaarden zouden zich - tot narigheid van iedereen - op Amerika blijven concentreren. Het goud van Peru en Mexico, en de zilvermijnen van Potosí en Zacatecas, respectievelijk in 1545 en 1548 ontdekt, leek hun alle moeiten te zullen lonen. En er was nog méér, wonderbaarlijk veel meer in het vooruitzicht, meenden zij.

10
...met weinig scrupules...

Het wordt tijd voor een kleine modulatie in majeur, om dit historielied, klinkend als een Indiaanse klaagzang, niet te eentonig-triest te laten voortduren. Er waren wel enkele, soms mooie, soms belachelijke lichtpunten. Niet iedereen keek lijdzaam toe bij de verwoesting van deze grotendeels nog maagdelijke landen en hun bevolking die, hoe men er ook over mocht denken, recht had op ongehinderd voortbestaan in plaats van blootgesteld te zijn aan een snelle vorm van nu eens rechtstreekse, dan weer indirecte uitroeiing. De ijzingwekkende term 'genocide' was denkelijk nog niet uitgevonden, maar de daad zelf al genoegzaam, reeds vanaf de Oudheid, bekend en door alle eeuwen heen bedreven. Maar nu ook door christenen? Ja, en wel uit de meest katholieke, meest orthodoxe landen van Europa. Al juichten echter de meesten de beschreven gang van zaken toe, er waren ooggetuigen en anderen die de verslagen van ooggetuigen geloofden en diep geschokt waren, zich in geweten verplicht achtten deze verwoesting en genocide aan de kaak te stellen en daadwerkelijk tegen te gaan. Helaas waren het maar enkelingen, meest monniken en personen van geringe invloed. Alleen, hun stem klinkt nog door tot vandaag.

De belangrijkste onder hen was de in 1502 als avonturier overgekomen Bartolomé de las Casas, een jong advocaat, die na zelf gedurende geruime tijd een succesvolle encomendero te zijn geweest, onder invloed van de predikaties der padres Dominicanen en ondanks de hevige tegenstand die deze verlichte mannen ondervonden (zij weigerden de absolutie aan wie zich verrijkte door uitbuiting van de Indianen) zich bij hun actie aansloot, zelf priester en wat later hun ordebroeder werd, en daarbij van zijn aardse bezittingen afstand deed.

Om metterdaad te bewijzen dat de Indianen op zachtzinnige en humane wijze toch gekerstend konden worden, kreeg Las Casas van Karel V tot tweemaal toe gedaan, dat hij met zijn medebroeders een ideale kolonie, de laatste maal een *Land van ware Vrede* mocht stichten. Na een bemoedigend begin mislukten beide pogingen echter, en dit was voor hem een reden om de rest van zijn lange leven liever te besteden aan de verdediging van de Indiaanse belangen op alle fronten: het theologische, het politieke, het economische en het sociaal-culturele front. Alle bestreek hij ze met onverdroten ijver en optimale deskundigheid, des te noodzakelijker omdat hij en zijn geestverwanten hierbij te doen kregen met geduchte tegenstanders, afgezien van de uiteraard vijandige publieke opinie. In de eerste plaats de kerkelijke autoriteiten in Spanje, die het in grote meerderheid oneens waren met een uitspraak door de Italiaanse paus Paulus in in 1537 gedaan: dat het verboden is anderen hun bezit en vrijheid te ontnemen, ook al zijn het geen

christenen, ‘noch mogen zij op welke wijze dan ook tot slaaf gemaakt worden.’ Hiermee viel immers de gehele vrome onderhouw van het Spaanse Imperium in elkaar. Maar op grond van deze pauselijke uitspraak trok Las Casas juist de conclusie dat, als de Indianen eenmaal gekerstend zouden zijn, zij vanzelf de koning van Spanje als hun soeverein zouden erkennen.

Gesteund door de beroemde latere kardinaal Francisco de Vitoria, begon hij samen met zijn medestanders in predicaties en vertogen uiteen te zetten dat de vorst en zijn onderdanen de landen en mijnen in de Nieuwe Wereld tegen de wil der inheemse opperhoofden hadden genaast. De controverse hierover, die zich concentreerde aan de Universiteit van Salamanca, werd zo hevig, dat Karel V de Dominicanen abrupt het zwijgen oplegde en opnieuw een commissie van theologen met de verdere bestudering van deze vitale aangelegenheid belastte. Zulke commissies waren toen al een beproefd middel om beslissingen over nadelige zaken ‘ad calendas graecas’ uit te stellen.

Las Casas had echter nog altijd zijn vruchtbare pen. Om hem een beetje te kalmeren werd hij in 1544 tot bisschop van Chiapas (in Guatemala) benoemd, nadat hij al in 1516 door de hem welgezinde kardinaal Cisneros officieel tot Protector Universal de los Indios gemaakt was. Maar al na drie jaren bedankte hij voor zijn nieuwe waardigheid, omdat hij in het veld geen stap vooruit kwam met de zaak die hij voorstond. Des te meer evenwel achter zijn schrijftafel in Spanje, en in het debat.

De commissie van godgeleerden kon natuurlijk na jaren wikken en wegen niet tot een eenstemmige uitspraak komen. De controverse werd steeds heviger, vooral omstreeks het midden van de eeuw, toen de geleerde dr Sepúlveda de rechten van Spanje verdedigde met de stelling, dat Aristoteles' uitspraak - onaanvechtbaar in dat milieu - dat sommige mensen van nature slaven zijn, ook van toepassing was op de Indianen, en Fernandez de Oviedo als ‘Koninklijke Geschiedschrijver’ alleen maar slechte eigenschappen en verwerpelijke gedragingen van de inboorlingen in zijn kronieken wist te vermelden.

Het dispuut moest tenslotte door de oppermachtige Raad van de Indiën worden beslecht, maar ook daar viel geen beslissing. Onvermoeid bleef Las Casas voortgaan met zijn verdedigingswerk en gaf hij verhandeling na verhandeling uit, met afwisselend positieve en negatieve resultaten die uiteindelijk steeds gedicteerd werden door de politieke en economische belangen van het ogenblik, zoals de Europese vorst en zijn onderdanen die zagen. De ex-bisschop van Chiapas werd daardoor een van de meest belasterde figuren uit de Spaanse geestesgeschiedenis, wiens grote eruditie, moed en ware betekenis pas in onze dagen erkend wordt, - maar nog zelden in Spanje!

In zijn ‘Kort relaas van de verwoesting der Indiën’ van 1552 - de titel liegt er niet om - schreef deze uitstekende kenner en ervaren waarnemer over de toenmalige situatie (na een zestigtal jaren van ‘Spaanse furie’), dat de grote menigte van Indianen ‘zo door God waren geschapen, dat ze zonder bedrog, zonder arglist of kwaadaardigheid waren, zeer trouw en gehoorzaam aan hun natuurlijke overheden; jegens de Spanjaarden die zij dienen, geduldig, zacht en vreedzaam(...) zonder enige haat of wraakzucht. De mensen zijn heel delicaat en tenger en van zulk een zwakke constitutie dat ze geen zware inspanning kunnen doorstaan,

zodat de kinderen van vorsten en hoge personen bij ons niet zwakker of verfijnder zijn dan die van de minste landman daarginds. De bevolking is erg arm en behoeftig, bezit weinig wijl ze niet tuk zijn op aardse goederen en noch trots, noch eerzuchtig zijn. Hun dieet is van dien aard dat de heiligste hermiet zich niet soberder kan voeden in de wildernis. Ze lopen naakt, verbergen slechts de onbetamelijkheden der natuur, en een armzalige rafelmantel van zowat twee el lengte is hun grootste en warmste bedekking (...) Zij zijn zeer leerzaam en bevattelijk van geest, in staat alle goed onderricht in zich op te nemen, erg toegerust om onze godsdienst te ontvangen, die als zij er maar even van geproefd hebben, door hen met het vurigst en ijverigst verlangen om er verder in door te dringen, wordt onderhouden.'

Dit alles is misschien een beetje te eenzijdig-mooi voorgesteld door de brave pleitbezorger, maar onmiddellijk hierna tapt hij uit een heel ander vaatje en gaat voort: 'Tot deze rustige lammeren, begaafd met zulke gezegende eigenschappen, kwamen de Spanjaarden als de wreedste tijgers, wolven en leeuwen, razend van scherpe en onverzadigbare honger; want in de afgelopen veertig jaar, met niets anders op het oog dan het afslachten van deze ongelukkige stakkers, hebben zij hen onder allerlei soorten van nooit tevoren gehoorde of geziene folteringen, wreed en onmenselijk afgemaakt.' En Las Casas specificeert dan aantallen die er op wijzen dat in het ene land 90% van de totale bevolking werd uitgemoord, in het andere 'met een zuiver en gematigd klimaat, maar nu geheel ontvolkt en verwoest,' de mensen: 'gedeeltelijk gedood en gedeeltelijk gedwongen werden om op andere plaatsen te werken (...) Tweeduizend mijlen liggen daar nu volkomen verlaten, zonder enige bevolking of inwoner. Op het vasteland,' gaat hij voort, 'hebben de Spanjaarden met hun onmenselijke en afschuwelijke wandaden er een wildernis van gemaakt, ontdaan van zijn bewoners (...) ofschoon de plaats in het bezit van een groot en ongeteld aantal mensen geweest was.'

Las Casas stelt, dat daar 12 miljoen slachtoffers in die periode gemaakt zijn, en noemt het 'een gematigde schatting als ik zou zeggen dat in totaal ongeveer 50 miljoen aan deze slachtpartij ten offer vielen.' Goed, laten het dan 'maar' 5 miljoen geweest zijn, waarvan het merendeel op de Antillen, in Centraal-Amerika en Mexico, en voorshands nog slechts een klein deel in de Guyana's en aan de Wilde Kust. Maar dit was nog pas het begin...

Lang genoeg was de Protector ooggetuige om te constateren dat zijn landgenoten twee methodes volgden 'om dit volk van het aangezicht der aarde uit te roeien. De eerste was een bloedige, onrechtvaardige en wrede oorlog die ze tegen hen voerden; de tweede, door allen weg te maaien die maar enigszins het herstel van hun vrijheid trachtten te bewerkstelligen, gelijk sommigen van een dapperder slag trachtten te doen. En wat de vrouwen en kinderen betreft, die in leven gelaten werden, hun werd een zo zwaar en smartelijk juk van dienstbaarheid opgelegd, dat zij beter in de toestand van beesten verkeerd konden hebben. Alle folteringen en onmenselijkheden waarmee zij behandeld werden, leidden samen met de twee genoemde methodes tot de ruïne van deze arme volken, om ze klein te krijgen.'

Plechtig verklaart Las Casas hoe hij zelf gezien heeft dat de Spanjaarden de Indianen 'niet behandelden als beesten, want dat zou nog dragelijk geweest zijn, maar hen beschouwden alsof zij slechts de drek en mest der aarde waren'. Zij

vertrapten hun menselijke waardigheid en lieten de inboorlingen sterven zonder hun ‘het geringste licht of enige godsdienst’ te hebben bijgebracht; en dit, terwijl de Indianen ‘hen als uit de hemel gezonden engelen ontvingen, totdat de uiterste wreedheden, folteringen (...) en afslachtingen van hun landslieden ze noopten om de wapens op te nemen tegen de Spanjaarden’.

Het is niet nodig in de macabere bijzonderheden af te dalen, waarmee Las Casas zijn pleidooi toelichtte voor een betere behandeling van de Indianen, aleer het te laat zou zijn. De algemene trend van het Europese contact met de Nieuwe Wereld was toen al overduidelijk. Voor het overige was het makkelijker hem in Europa eeuwenlang voor leugenaar uit te maken, dan de even hartverscheurende als beschamende feiten onder ogen te zien, die hij geboekstaafd heeft en waaraan niet alleen de Spanjaarden, maar al de christelijke naties die uit Europa naar de Nieuwe Wereld trokken ‘op goed geluk af’, zich hebben schuldig gemaakt.

Onder de betere Spanjaarden waren er ook, die niet in het wilde weg Indiaanse vrouwen verkrachtten of prostitueerden, maar ze op een behoorlijke wijze tot vrouw namen, zodat er van lieverlede een gezond ras van Mestiezen begon te onstaan. Aan de hand van deze ervaring betoogde Las Casas dat de inheemse vrouwen niet alleen buitengewoon aantrekkelijk waren, maar ‘door hun soberheid’ zich ook als goede huisvrouwen en moeders van talrijke, lieftallige kinderen leerden kennen. Met name prees hij er een, die een vijfling ter wereld bracht! Alles hing van hun goede of slechte levensomstandigheden af, betoogde de brave padre.

Ook nadat in 1556 Filips II zijn vader als koning van Spanje was opgevolgd, bleef Fray Bartolomé de las Casas voortgaan met zijn activiteiten om althans een mentaliteitsverandering van boven af te beïnvloeden. In een van de drie vertogen die hij nog als negentigjarige bij wijze van testament tot de koning richtte, bléef hij de Indianen ‘de eigenaars en rechthebbers van die landen en koninkrijken’ noemen, en voorspelde hij, dat ten gevolge van het barbaarse optreden van zijn landgenoten ‘God op zekere dag jegens Spanje zijn woede en toorn zal uiten’.

De historie heeft deze profetie van de man die steeds het heil van de Indiën boven dat van de indringers stelde, maar al te zeer bewaarheid. Door de meesten in zijn land als een gevaarlijke maniak beschouwd, bleef hij tot aan zijn dood in 1566 doorschrijven. Zijn monumentale ‘Historia de las Indias’, waarvan hij het wijzer vond dat het maar niet tijdens zijn leven gepubliceerd werd, verscheen pas in druk ruim drie eeuwen na zijn dood!

Het is voor het vervolg van onze geschiedenis van belang hier één der vele leugens over Las Casas recht te zetten, namelijk dat hij degene geweest zou zijn, die teneinde de Indianen te sparen, de aanvoer van negerslaven uit Afrika bepleit zou hebben. Dit had hij weliswaar eens, tijdens zijn eerste wereldse jaren op Hispaniola gezegd, toen hij merkte dat de goed voorgeselecteerde Afrikanen veel beter tegen de zware arbeid in de tropische mijnen konden, dan de snel wegkwijnende Indianen. Maar al zeer spoedig daarna kwam hij tot het inzicht, dat ook de negers net als de Indianen uitsluitend uit winstbejag en wederrechtelijk gevangen genomen en als slaven verhandeld werden, zodat hij nadien steeds duidelijk te kennen gaf ‘dat het even onrechtvaardig is negers tot slaaf te maken als Indianen, en wel om dezelfde redenen’. Dit was zijn definitieve uitspraak.

Bovendien, de Spanjaarden die al tijden lang gewend waren op de slavenmarkt

van Sevilla hun menselijke waar van de Portugese Afrikavaarders te betrekken, brachten al in 1502 (het jaar dat Las Casas voor het eerst voet aan wal zette in de Nieuwe Wereld) het eerste transport van zulke slaven naar de Antillen, en bleven ermee doorgaan vanwege de groeiende schaarste aan werkkrachten en ondanks het feit dat de geïmporteerde slaven heel wat kostbaarder in aanschaf waren dan hun inheemse lotgenoten, die men immers voor het grijpen had of zelf met paarden, bloedhonden en musketten kon jagen.

De ene cargo Afrikaanse slaven na de andere kwam vervolgens aan, en het is niet verwonderlijk dat toen reeds de aangevoerde negers niet altijd even gemakkelijk in toom te houden waren, getuige de eerste slavenopstand op Hispaniola, die al in 1522 plaats vond, gevolgd door nog elf andere opstanden in dertig jaar tijds, op de Antillen en het vasteland. De leverantie van negerslaven geraakte al gauw in handen van niet-Spaanse slavenhalers, en al voelde koning Ferdinand er tijdens zijn leven weinig voor, hij was nog maar amper dood, of Karel V verleende al in 1517 aan een van zijn Vlaamse gunstelingen het monopolie om jaarlijks 4000 negerslaven aan de Indiën te leveren. En aangezien de Portugezen, die de slavenmarkt aan de westkust van Afrika nog goeddeels beheersten, weg moesten blijven uit de Spaanse overzeese gebieden, werden de Nederlanders, en met hen meteen ook Engelse en Franse sluikhandelaars, de voornaamste importeurs van ‘zoutwaternegers’, zoals zij genoemd werden.

Hadden de ‘vreemde’ schepen slaven bij zich, dan waren ze meestal welkom en konden ze rekenen op een goede retourlading of klinkende munt. De monopolies werden tenslotte aan de hoogste bieders gegund; zo had de Staat er ook iets aan - en omstreeks 1540 bedroeg de jaarlijkse import aan slaven een kleine 10 000. Zij hadden aanvankelijk immers een veelvoud aan Indianen te vervangen.

Ook in Brazilië voorzagen de Portugezen zich al tussen de jaren 1530 en '40 van negerslaven, van wie er vijftig jaar later alleen al in Bahía drie à vier duizend waren. Evenals de door ‘vreemde’ slavenhalers aangevoerde mensen uit Afrika zouden ook deze Portugese slaven weldra een rol te spelen krijgen in de historie van de Wilde Kust. Negers en Indianen werden in feite al sinds hun eerste samentreffen in de Nieuwe Wereld tegen elkaar uitgespeeld. In de context van blanke barbaarsheid leek het onvermijdelijk.

Het advies dat de eerste en tevens de beste Spaanse Onderkoning, Mendoza, aan zijn landgenoten gaf, namelijk de Indianen te behandelen zoals ieder ander, ‘daar er maar weinigen zijn die niet partijdig over hen oordelen’, werd evenals de bijna gelijkluidende, duizendmaal herhaalde aansporingen van Las Casas, door nagenoeg iedereen in de wind geslagen. Wel niet de voornaamste oorzaak, maar toch de hoofdaanleiding van deze hardnekkigheid is met één woord samen te vatten: gouddorst, - een onverzadigbare dorst naar het gele metaal dat ook vandaag nog de wereldmarkten, en wat veel erger is, het mondiale denken en handelen beheerst.

Helaas, gouddorst is besmettelijk en treedt in endemische golven op; de ziekte begint en eindigt doorgaans met hallucinaties; de meeste geïnfecteerden gaan er zo niet lichamelijk, dan toch zeker geestelijk aan ten gronde. De uitbarsting waarmee wij hier te maken hebben, begon bij een onschuldige, zij het onalledaagse werkelijkheid, die spoedig bij de lijders (en de leiders) in individuele en collectieve waanvoorstellingen van een mythische wereld ontaardde.

In het onderhavige geval bevond zich de infectiehaard in het centrale gedeelte van de tegenwoordige republiek Columbia. De oudste Spaanse vestiging op het Zuidamerikaanse vasteland was daar, aan de noordkust, en tot de plaatselijke conquistadores drongen weldra berichten door over het bestaan van Indianenstammen met een relatief hoge en geheel andere cultuur dan die welke zij op de Antillen hadden leren kennen. Deze interessante mededelingen betroffen de Chibcha-volken, diep landinwaarts, waar nog geen Blanke doorgedrongen was, in de hoge dalen van de Cordillera Oriental gevestigd, nabij de vele bergmeren die daar zijn. De Chibcha zouden over veel edelstenen, veel goud en prachtige gouden voorwerpen beschikken en weldra - waarheidsgetrouw genoeg - werd vernomen dat elke opvolger van de koning van een der voornaamste Chibcha-stammen bij zijn installatie (een uiteraard infrequente gebeurtenis) aan een uitgebreid ceremonieel onderworden werd, dat ten dele bestond uit het insmeren van de naakte jonge vorst met een vettige substantie en daarna met een laagje stofgoud. Zo stond vervolgens de koning in stralend-gouden naaktheid ten aanschouwe van zijn onderdanen en werd hij over het heilige meer van Guavita de Zon (uit het oosten!) en de toekomst op een feestelijk versierd vlot tegemoet gevoerd. Een exact genoeg gegeven, dat niet betwijfeld behoeft te worden, al hadden de Chibcha zeker geen goud om te vermorsen.

Hierop berustte de reële grondslag van de legende van de Gouden Koning *(El Dorado)* en zijn land van overvloedige goudvoorraden. Maar iets bleek toch niet te kloppen. Immers alle Indiaanse berichtgevers hielden vol, dat het goud van de Chibcha uit het verre oosten (alweer het oosten!) kwam, of wat nauwkeuriger, uit het lagere land in het zuidoosten en niet uit het bergland van de nogal hoog ontwikkelde Chibcha zelf. Ook dat was waar, want de knappe edelsmeden van de Chibcha betrokken hun grondstoffen - ook koper dat zij vaak in alliage met goud gebruikten - via handeldrijvende stammen (daar Arhuaco geheten!) van vinders van het metaal, die Arawak waren en veraf woonden. Maar waar?

In werkelijkheid woonden deze Arawak in de binnenlanden van Guyana, met name om en nabij de rechteroever van de Orinoco en dieper landinwaarts. Zij waren het ook, die de techniek van het verbinden van koper met goud tot ‘geranin’ (om het smeltpunt te verlagen) aan de Chibcha doorgaven.*

Van de ontoegankelijke Guyanese binnenlanden hadden de Blanken weliswaar nog geen flauw idee, maar naarmate zij althans wat meer begrip kregen van de uitgestrektheid van een gebied waarvan de afstanden door de Indianen steevast met ‘een beetje verder’ werden aangeduid, naar die mate groeide in hun voorstelling ook de ongelooflijke rijkdom van de Gouden Man en zijn land waar fortuinen aan goud zo-maar voor het oprapen lagen.

* Alexander von Humboldt, zeer ter zake kundig voor zijn tijd, was de plausibele mening toegedaan dat al dit goud uit het Andes-gebied afkomstig was, er van uitgaande dat in Peru goud, stofgoud en gouderts respectievelijk *cori, chichicori* en *coricoya* heten, en in de Caribtalen het woord voor goud *caricuri* of *caricuru* is. Met de benaming zouden dan de Carib ook het benaamde van de Inca-volkeren hebben overgenomen. Hedendaagse Americanisten nemen echter aan, dat de Carib wel degelijk over eigen alluviaal goud beschikten, dat zij aan de oevers van rivieren en kreken vonden, en dat zelfs heden ten dage nog hier en daar wordt aangetroffen, zowel in de vorm van stofgoud als in die van kleine klompjes (*pepita's* of *nuggets*).

De epidemie van de gouddorst begon zich te verspreiden, en tot de eerste slachtoffers behoorden... Duitsers. Het Augsburgse bankiers- en handelshuis van de Welsers, dat zich al ‘breedgemaakt’ had in Noord-Venezuela waar zijn agenten op zijn Spaans los Belsares genoemd werden, had de beursklok horen luiden, maar vergiste zich in de richting van het geluid. De Welsers hoopten in het zuidwesten het vele goud te vinden dat hen in staat zou stellen Karel V en de rest van Europa te blijven financieren. Een van hun zetbazen, Ambros Alfinger, rustte in 1529 een expeditie uit om naar het goudland van de Chibcha te zoeken. Drie jaren zwierven zij rond, werden van honger zelf kannibalen (als vaker in die tijd) en moesten eindelijk onverrichterzake terugkeren. Onderweg stierf Alfinger door een Indiaanse gifpijl.

Zijn opvolger, Federmann, ondernam in de jaren dertig twee expedities, wist zich wel meester te maken van slaven, maar niet van El Dorado. Nog voordat hij met zijn tweede onderneming van start ging, werd zijn ondergeschikte, een zekere Hohermuth uit Speyer (de Spanjaarden noemden hem Spiro) iets meer naar het zuiden gedirigeerd, terwijl Federmann zelf naar het zuidwesten trok, de richting van de Chibcha-verblijfplaatsen uit. Berichten over Pizarro's grote buit in Peru op de Inca's veroverd, werkten deze vergissing in de hand. Maar ook de Spanjaarden gingen toen in dezelfde landstreek op zoek naar het goudland, - Quesada van het noorden uit, langs de Magdalenarivier, Benalcázar oostwaarts, van Quito uit. En ook zij zwierven jarenlang tevergeefs, onder de ergste ontberingen, tot... de verschillende expedities elkander ontmoetten en woedend van teleurstelling als kemphanen tegenover elkaar stonden. De twee Spaanse troepen waren al op het punt met elkaar slaags te raken, toen Federmann als ‘huilende derde’ enige ontspanning bracht en men gezamenlijk besloot, dat Karel V maar moest uitmaken wie het veroverde land mocht hebben, dat helaas niet dat van de Gouden Man bleek te zijn.

Hohermuth, met 400 man vertrokken, keerde met slechts 96 ellendige lieden in Coro terug. Federmann die het er wat beter van afbracht (de Koning wees het Chibcha-gebied aan de Welsers toe), werd niettemin wat later wegens oplichting door zijn bazen gevankelijk naar Europa gerepatrieerd.

Nóg gaven de Duitsers de moed niet op, want al liet de grote goudschat die nu ergens in de buurt van de Orinoco werd gelokaliseerd nog op zich wachten, hun handel in buitgemaakte indiaanse slaven bloeide. Zo ondernam in de jaren '40 zekere von Hutten een lange onderzoekingstocht in dezelfde zuidwaartse richting die ook Spiro genomen had en kwam tot aan de Guaviare en de Uaupés, - met hetzelfde negatieve resultaat. Bij zijn terugkomst in 1546 werd hij door de Spanjaarden vermoord, en tien jaar later was het gedaan met het koninkrijkje dat de Augsburgse handelsonderneming in Venezuela had opgebouwd. Filips II was de ketterse Duitsers niet zo goedgezind als zijn Vlaamse vader.

De vasthoudendheid van de Spanjaarden deed echter niet onder voor die van de Duitsers. Tastbare goudschatten in Mexico en Peru buitgemaakt, zetten hun fantasie aan het werk. Het heette nu, dat El Dorado zich elke morgen met stofgoud liet bedekken, dat hij 's avonds weer afwaste zonder zich erom te bekommeren dat het kostbare metaal met zijn badwater verloren ging, - omdat hij toch zo onmetelijk rijk was. En de Indianen die men hierover ondervroeg, waren best bereid

van hoe langer hoe grotere rijkdommen in het ‘niet zo verre’ wonderland te vertellen.

Het werd een dwangvoorstelling, zodat Gonzalo Pizarro (‘Ie frère’) in Peru het echte goud dat hij daar roofde, gebruikte om gedroomd goud te gaan zoeken. Hij rustte een enorme expeditie van 200 Blanken en 4000 Andes-Indianen uit, onder het voorwendsel het ‘Land van de Kaneel’ te gaan bezetten, en trok in 1541 er op uit. Al een half jaar later zat hij, vooral door voortdurende aanvallen van vijandige stammen, in een allerellendigste toestand vast aan een van de zijrivieren van de Marañon. Hij had inderdaad kaneel gevonden, maar wilde tot elke prijs verder om het Goudland te ontdekken, dat steeds ‘een beetje verder’ lag, volgens de zegslieden die hij ontmoette.

Eindelijk zag hij zich gedwongen halt te maken, in twee maanden tijds een schip te bouwen en een van zijn officieren, Orellana, op te dragen met een zestigtal van de flinkste manschappen de rivier verder af te zakken om voedsel te zoeken voor zijn stervende troep. Orellana echter had net zo goed als alle anderen El Dorado in het hoofd en dacht er niet over, zich nog om de achterblijvers te bekreunen.

Hij zakte de rivier af, die na de vertakking breder en breder werd, totdat hij na een ongelooflijk griezelige reis van acht maanden de zee bereikte en met een beter gebouwd schip ‘glorieus’ in Spanje aankwam. Zodoende kreeg de enorme hoofdrivier met enige reden een tijdlang de naam van Rio Orellana. Maar toen het verhaal bekend werd, dat onze dappere deserteur ergens nabij de monding van ‘zijn’ stroom bevochten en zwaar gewond was door een groep van uitsluitend vrouwelijke Indiaanse krijgslieden, die hij dan ook met de Amazones uit de Oudheid gelijkstelde, werd voortaan ‘hun’ rivier als Rio de las Amazonas aangeduid. Door Orellana's ontdekking werd echter de Amazone door zijn landslieden nu ook als een *Spaanse* rivier beschouwd, totdat de Portugezen van lieverlede hieraan een eind maakten.

Wat de in de steek gelaten Pizarro betreft, wachtensmoede moest hij de Andes weer omhoogklauteren, om pas 2½ jaar na zijn vertrek, naakt, ellendig en onherkenbaar in de stad Quito terug te komen, met slechts 80 blanken en nog niet de helft van zijn Indianen.

Zelfs zo'n totale mislukking kon evenwel de conquistadores niet van hun obsessie afbrengen. In 1569 zonden zij, ditmaal vanuit Lima, een nieuwe expeditie de richting van het Amazone-gebied uit. Dit had voor de Onderkoning meteen nog het nevenvoordeel, dat hij zo van de wildste avonturiers af kwam. Het was dan ook een dolle troep die er op uit trok onder het twijfelachtige leiderschap van Pedro de Ursua, - 300 blanken, een twintigtal negers en 600 Indianen.

Er werd al spoedig honger geleden, en toen zij eenmaal, Guyanawaarts hun weg zoekend, in ondoordringbaar moerassig oerwoud terechtkwamen, was het een uitgemaakte zaak dat Ursua de horde niet langer de baas kon. Een psychopathische vechtjas, Lope de Aguirre genaamd, zette gemakkelijk genoeg een muiterij op touw en liet Ursua vermoorden toen de Eldorado-zoekers nog geen half jaar onderweg waren. Om zelf de leiding te kunnen houden liet Aguirre allen die hem niet blindelings volgden, een voor een uit de weg ruimen, - tot zelfs de minnares van Ursua, die hem vergezeld had. En opeens, midden in de wildernis, proclameerde hij de onafhankelijkheid, Filips II voor afgezet, een van de tochtgenoten tot

koning uitgeroepen, maar niet voor lang. Alsof - grappig genoeg - Aguirre een Hollandse bosgeus van hetzelfde ogenblik was!

Hij liet bij het eerste het beste meningsverschil ook de nieuwe oerwoud-koning vermoorden en was nu alleenheerser. Krankzinnig of niet, na maanden slaagde hij erin de Venezolaanse kust - vermoedelijk via de Orinoco - te bereiken, om van daar uit het parel-eiland Margarita op zijn eigen landslieden te heroveren. Maar door overmacht bedreigd, werd Aguirre op zijn beurt door zijn bentgenoten vermoord, na in deze bijna Griekse oerwoudtragedie eerst zelf zijn vijftienjarige dochter Cora, die hem op heel zijn waanzinnige tocht begeleid had, om het leven te hebben gebracht omdat hij haar de schande wilde besparen om als kind van een landverrader te moeten voortleven.

Talloze anonieme personen moeten in de tweede helft van de 16e eeuw (en ook later nog) op zoek naar Eldorado zijn gegaan. Men begon het onvindbare Goudland meer en meer te lokaliseren binnen de bocht van de Amazone-tak, de Rio Negro, en de Orinoco die er mogelijk mee verbonden was; dus in de zuidelijke helft van Guyana, waarlangs Aguirre gezworven had. Maar nu leverde iets anders verwarring op.

De rivier die de beste toegang tot het land van de Gouden Man scheen te verschaffen, droeg vele namen vanwege de diverse stammen die zijn oevers bewoonden. Dat was zo de gewoonte onder de Indianen van de Wilde Kust en elders. De grote rivier waar het hier om ging, werd vanaf zijn veeltakkige monding tot aan een bepaalde zijarm, aangeduid als Caroné, ‘Uviapari’ (Oayapare?) genoemd, en pas daarna Orinocu, om vervolgens van afstand tot afstand Barrauán (Waraurivier?), Basáua, Paráua en tenslotte, nabij zijn brongebied, Parima te heten. Daar, in dat laatste stuk moest hoogland, bergland zijn, vermoedden de zoekers terecht. Maar ze dachten tevens dat dáár dus ook de mijnen moesten zijn van de Gouden Man die dagelijks letterlijk in goud baadde in zijn heilig meer. Parima kon dus niets anders zijn dan een meer.

Het meer Parima begon op de grotendeels fictieve kaarten van de Europese kosmografen te verschijnen, steeds vaker, en compareerde daarop nog tot de 19e eeuw, toen Alexander von Humboldt pas definitief aantoonde dat het niet bestond en nooit bestaan had. In werkelijkheid was er alleen een grote savanne, die vaak in het regenseizoen geheel onderliep en dan één uitgestrekt watervlak vormde. Dat meer is tenslotte wel uit de verbeelding der Blanken verdwenen, maar de droom van het goudland Eldorado nooit geheel, zoals wij nog zullen zien.

In het laatste decennium van de 16e eeuw waren de termen Parima en Eldorado - en in zekere zin ook Guyana - bijna synoniem. Middelerwijl was Filips II in 1580 ook koning van Portugal geworden, zodat nu een tijdlang (tot 1640) de Spaanse en Portugese belangen gelijkgeschakeld waren, - een reden te meer voor de niet-Iberische ketterlanden om tegen hen samen te spannen en hen vooral daar te benadelen, waar zij het rijkst schenen en het zwakst waren, namelijk in de Nieuwe Wereld. Hoe meer goud hun schatkist begon binnen te vloeien, hoe meer het ook door anderen begeerd werd, en hoe hardnekkiger de Spanjaarden vasthielden aan hun gouddroom.

Na zijn échec in het land van de Chibcha had Quesada van Filips II de toezegging gekregen dat hij tot Markies van Eldorado benoemd zou worden, mocht hij dit

wonderland alsnog ontdekken. Maar Quesada was toen al een rijke oude man. Per testamentaire beschikking droeg hij met zijn geld ook die speurderstaak over aan zijn schoonzoon Anotonio de Berreo, een uitgekookte doordrijver die graag de opdracht op zich nam en meteen begon met het uitrusten van een flinke expeditie, waarvan de ene helft de Orinoco op voer, terwijl de andere helft zich in gelijk tempo langs de oevers een weg baande.

Onderweg ontmoette Berreo het volk van de Amapai, die bang waren voor de Carib-stammen uit oostelijk en centraal Guyana. Ze bezaten vrij veel goud, waarvan ze wat afstonden aan de Spanjaarden, maar ze woonden in een moerassig, ongezond land waar de Blanken ziek werden van het rode boswater en bij hopen stierven. Na een jaar van eideloos getob moest de uitgehongerde troep het opgeven. Bij de samenvloeiing van de Orinoco met de Caroní kon Berreo zijn wonden tellen, - hij had minder dan de helft van zijn mensen over, van wie maar enkelen nog gezond waren.

Ook een zekere Hernandez de Serpa waagde met 300 man, Indianen en negerslaven inbegrepen, een kans, maar al bij de monding van de Orinoco werd nagenoeg zijn hele troep uitgemoord door de Waikiri, nadat zij de ‘hoofdstad’ van het rijk Macure-guarai (Macure Warau?) bereikt hadden. En er waren meer van zulke waaghalzen. Door zijn eigen en andermans mislukkingen zou Berreo voorgoed uit zijn goudmerrie ontwaakt moeten zijn, had hij niet een van die zwervers ontmoet, die na jarenlang vermist te zijn geweest, opeens met de meest fantastische verhalen over hun belevenissen komen opdagen.

De man die Berreo difinitief van de wijs bracht, was een na lange omzwervingen teruggekeerde van La Serpa's vernietigde expeditie. Hij gaf hoog op, dat hij, na door inboorlingen gevangen genomen te zijn, geblinddoekt gevoerd was naar een grote stad, Manao genoemd, waar hij voor de ‘Inga’ gebracht werd, die hem vriendelijk ontving en met goud overlaadde. Men had hem gaarne een vrouw gegeven en daar willen houden, maar na een poos mocht hij met al zijn rijkdommen vertrekken. Hij raakte deze op zijn zwerftocht echter grotendeels weer kwijt door aanvallen van vijandige Indianen.

De stad Manao lag volgens 's mans zeggen bij een meer, in een prachtig maar koud bergland - dat wat vandaag nog altijd officieel de Sierra de Parima heet - of daaromtrent. De Gouden Man was nu een van de Peruaanse Inca's, die zich bijtijds uit de voeten gemaakt had en daar een nieuw rijk volgens de oude traditie van weelde en overdaad gesticht had.

Berreo slikte deze ‘hard drug’ en was weer gestrikt. Hij was inmiddels een belangrijk man geworden. Al geruime tijd maakte het Orinoco-gebied administratief deel uit van Nieuw-Andalusië, dat zo genoemd werd omdat het hoofdzakelijk Andalusische Spanjaarden waren, die zich in deze nog zo moeilijk toegankelijke oorden begaven, - de halve zigeuners! En Berreo zag zich benoemd tot gouverneur en Kapitein-Generaal over het gebied tussen de Orinoco en de Marañon (bedoeld werd de Amazone), dus over geheel Guyana, dat nu officieel Guyana del Oro (van het goud!) heette, en later deel uitmaakte van het Onderkoninkrijk Nieuw-Granada. Gouverneur Berreo vond een geestdriftig medewerker in zijn adjudant De Vera, met wie hij een nieuwe expeditie organiseerde, die maar een honderdtal deelnemers omvatte, hoewel ook aan permanente bewaking van de Orinoco tegen indringers en hinderlijke inboorlingen gedacht werd.

Op dezelfde plaats waar Ordaz al een zestigtal jaren tevoren geweest was, bij de Caroné, legden zij het grondplan uit voor de eerste Europese stad in Guyana, na plechtig per proclamatie het land voor de koning in bezit genomen en tot de koninklijke provincies van Guyana en Dorado verklaard te hebben. Door de meegenomen missionaris werd een mis opgedragen en een groot kruis 'naar het oosten gericht' overeind gezet. Jammer genoeg dat, zoals een andere padre opmerkte, 'met het oprichten van een kruis meteen ook galgen werden gebouwd, en kort na het lezen van de mis, en vaak al daarvóór, verkrachtingen op grote schaal plaatsvonden en zij zelden een voorbeeld van christelijke deugden te zien gaven, doch al te vaak een opeenstapeling van alle ondeugden.'

Deze op 23 april 1593 gestichte stad 'aan de rivier Pato, anders geheten Orinoco, in het voornaamste deel daarvan, Warismero genoemd', kreeg de naam van Santo Tomás de Guayana, maar werd in 1764 naar een minder brede plek stroomopwaarts overgebracht onder de naam Nueva Angostura en in 1846 ter ere van de Bevrijder van Venezuela tot Ciudad Bolívar omgedoopt. Ze zou nóg later het middelpunt van een heel actieve buurtschap op mijnbouwgebied worden.

Nu kon de expeditie onder de Vera verder gaan. Berreo, ziek geworden, bleef in afwachting achter in Santo Tomás, dat hij alvast begon te versterken. Maar ook De Vera kwam niet erg ver, al wist hij van de inboorlingen die hij onderweg tegenkwam, nog zoveel goud af te persen, dat Berreo hem daarmee naar Spanje zond om daar een grote invasie van een paar duizend man te organiseren.

Vol ongeduld zat Berreo op zijn standplaats in Trinidad naar hem uit te zien, genadeloos jegens alle nieuwsgierige vreemde avonturiers die óók naar Eldorado gelokt werden, en nog niet beseffend dat terwijl de eeuw ten einde liep, nieuwe manieren werden bedacht om tot het hart van Guyana door te dringen; andere dan waartoe de Spanjaarden bij machte waren.

11
...op goud belust...

De algemene Europese gouddorst bracht de Europese avonturiers ertoe, ook hun aandacht te richten op de twee grote toegangswegen naar Eldorado, de Orinoco en de Amazone, die rechtens door de Spanjaarden en Portugezen, sinds 1580 gezamenlijk, beheerst werden, en niet op het moeilijk toegankelijke en weinig aanlokkelijke kustgebied, waar ook een aantal uit het zuiden aanstromende grote rivieren - zij het niet zulke enorm grote als de genoemde - uitmondden. Een penetratie van Guyana van de Wilde Kust uit was voor de niet-Iberische indringers slechts een tweede keus, voorlopig achter de hand gehouden, in geval alle pogingen om de twee grote invalswegen te benutten zouden falen. Dit was speciaal de idee van de Engelsen, die vooral na de vernietiging van de Spaanse Armada in 1588, de Oceaan en de nieuwe wereld in het westen als een prachtig jachtterrein voor zeestropers gingen beschouwen.

De verpersoonlijking van deze idee was Walter Ralegh, een gecompliceerd man, bij tijden groot gunsteling van Elizabeth 1, de 'Virgin Queen' met de vele favorieten, bij tijden echter geheel uit de gratie. Hij had van alles ondernomen om vestigingen in Noord-Amerika te organiseren, en in Ierland, waar hij al in 1583 aardappelen en tabak - produkten uit de Nieuwe Wereld - door Engelse settlers liet verbouwen, terwijl hijzelf, als echte 'fop' van zijn tijd, door zijn voorbeeld het roken bij zijn mede-dandies trachtte in te voeren. In diezelfde tijd vroeg hij Hakluyt, de verzamelaar van Engelse navigatie-verslagen, een 'Discourse of Western Planting' te publiceren, waarin maar al te duidelijk de filosofie, zoal niet de volledige praktijk van imperialitische volksplanters-in-aantocht werd uiteengezet.

Hakluyt betoogde in dit geschrift, dat na het ontdekken van de nieuwe wereld om 'de bevordering van het koninkrijk van Christus na te streven', het tweede en voornaamste deel daarvan 'de handel' is en wel 'het verkopen van de massa van onze manufacturen en andere goederen van Engeland, en het terug ontvangen van de benodigde waren die wij thans uit alle andere plaatsen van de wereld ontvangen. Maar dit is zo'n belangrijke en voordelige zaak,' gaat hij voort, 'dat er één ding moet worden gedaan, zonder hetwelk alles vergeefs zou zijn, namelijk terzake vestiging en fortificatie (...) Wij hebben ons te vestigen aan de mondingen van de grote bevaarbare rivieren die daar zijn, door het aanleggen van flinke versterkingen, en daar onze kolonies nederzetten. Hebben wij ons daar sterk gemaakt met manschappen, wapens en ammunitie, en hebben wij onze marine in onze baaien, havens en doorgangen, dan zullen wij in staat zijn alle onderdanen van vreemde vorsten de toegang te beletten en zo hun schepen op zee met onze verse krachten tegemoet varen en die te vernieuwen wanneer plotselinge gevechten het zouden

vergen... En wij zullen in staat zijn met onze marine Engeland te waarschuwen bij elke mogelijke plotselinge bedreiging.'

Hakluyt dacht nog veel verder, en schreef: 'Deze fortificaties zullen de natuurlijke bevolking van het land in gehoorzaamheid en goede orde houden (...) en als de naaste naburen zouden trachten onze mensen te hinderen, zijn wij beveiligd door onze forten (...) en kunnen wij een verbond aangaan met de kleine vorstjes ("the petite princes") hun naburen, die steeds lichtelijk oorlog voeren met elkaar (...) Aldus nu eens met de een, dan met de ander ons verbindend, zullen wij onze eigen veiligheid waarborgen en onszelf maken tot heersers over het geheel.'

Het was niet tot dovemans oren gesproken, en Hakluyts idee - niet het zijne alleen - zou het grondpatroon vormen van de nieuwe occupatie van Guyana. Maar eer het zover was, wilde de ongeduldige Ralegh, en mèt hem menig ander, toch liever een snellere weg volgen om zich te verrijken, - de weg via Eldorado.

Eerst zond hij in 1594 kapitein Whiddon uit om de Orinoco-route te verkennen, evenwel met geen ander resultaat, dan dat Gouverneur Berreo op Trinidad een aantal van Whiddons manschappen verraderlijk doodde. Het jaar daarop ging Ralegh zelf. Bijna gelijktijdig vertrokken ook de kapiteins Dudley en Preston, ieder 'voor eigen rekening'. Een zekere kapitein Popham struinde daar ook al rond. Maar toen Ralegh met een honderdtal manschappen eindelijk bij Trinidad arriveerde, waren al deze vrienden alweer vertrokken, - hetgeen hem niet belette de Spanjaarden snel onder de knie te krijgen, de twintig jaar oudere Berreo gevangen te nemen uit wraak voor hetgeen hij de mannen van Whiddon had aangedaan, hem allerlei nadere inlichtingen af te dwingen en hem zelfs als gids mee te voeren, een eindweegs de Orinoco op.

Het is een wonderlijk verslag dat Ralegh bij terugkomst - zonder goud natuurlijk, maar met des te meer wishful thinking - over zijn reis publiceerde, - een onderneming die hij niet mislukt achtte, omdat alleen het snel-wassende water en de vallen van de Orinoco hem belet hadden zijn doel te bereiken. Zijn Queen Bess die hem vóór zijn reis, uit pure jaloezie wegens zijn amours met een van haar hofdames in de Tower had opgesloten, nam 'dear Walter', die zich zulk een dappere avonturier betoond had, weer in genade aan.

Van zijn verslag zijn twee dingen voor onze geschiedenis van belang. In de eerste plaats dat, hoewel het Ralegh nogal impopulair maakte vanwege de al te ongeloofwaardige mededelingen daarin en de verwardheid waarmee hij talloze namen en gegevens door elkaar haalde, het geschrift, samen met het hierna nog ter sprake komende reisverslag van Keymis, al binnen een paar jaar ook in de taal der Nederlanders gepubliceerd werd en gretig gelezen. Guyana, het land der ongekende mogelijkheden, werd ook dáár een begrip. In de tweede plaats gaf Ralegh, reeds tevoren voor atheïst uitgemaakt, blijk van een meer humanistische visie op de Indianen; geheel anders dan die welke de Spaanse veroveraars er op na hielden en allerwegen kenbaar maakten. Hij gaf zelfs een te zeer geïdealiseerde voorstelling van het land, dat nu geruime tijd Raleghana of Caribania zou genoemd worden, en van zijn 'nobele' bevolking.

De Spanjaarden hadden voor alle zekerheid de Indianen wijsgemaakt, aldus Ralegh, dat de Engelsen menseneters waren; zij hadden zichzelf evenwel zo gehaat gemaakt onder alle inboorlingen, dat deze de Engelsen met vreugde begroetten en

als vrienden behandelden. De Spanjaarden kaapten gewoonlijk hun vrouwen, maar onder ede kon Ralegh (terwille van de Virgin Queen natuurlijk) verklaren, dat geen van *zijn* tochtgenoten zich aan zoiets schuldig gemaakt had, ofschoon de vrouwen erg aanlokkelijk waren. Plundering was helaas moeilijker tegen te gaan... Om dezelfde reden beschreef hij uitvoerig de koninklijke figuur van de naakte gemalin van een opperhoofd, met glanzend zwart haar dat tot aan haar voeten afhing, bescheiden en toch fier naast de heerser over een geweldig, vreedzaam, handeldrijvend volk.

Deze Indianen ontrieden hem ten zeerste naar het goudrijke Incaland te gaan 'zo veraf als de zon slaapt', waar de krijgers, die ieder wel vijftig vrouwen er op na hielden, te machtig waren en honderden binnendringende Spanjaarden vernietigd hadden door de savanne aan alle zijden in brand te steken. Dus moest Ralegh, die alles van horen-zeggen had, wel onverrichterzake terugkeren met zijn handjevol bemanningsleden. Wel bezaten alle Indianen 'schotels van goud uit Guyana', die ze vervoerden langs een tak van de Amazone, de rivier van de wilde en bloeddorstige vrouwen die maar één maand per jaar met mannen samenkomen; ze moesten grote voorraden gouden schotels hebben, die ze inruilden voor zekere groene steen, en zouden 'niet ver van Guyana' leven.

Atheïst of niet, Ralegh was ook een goedgelovige die niet alleen alles betreffende Eldorado aannam en flink opgemaakt weer doorgaf, maar ook de mening was toegedaan dat daar het volk der halsloze Indianen woonde, die hun hoofd tussen de schouders droegen en dus hun mond op de plaats van hun borst hadden. Stellig moeten die dan geleefd hebben in de buurt van die andere Guyanese stam die zich Tufinga noemde, hetgeen de blanke volksetymologie als Two-finger interpreteerde, zodat men nog tot ver in de 18e eeuw geloofd heeft aan het bestaan van een ras van tweevingerige Indianen![*]

Dudley, die Ralegh vóór geweest was, had ook niet veel kunnen uitrichten, want nadat hij zich voor Berreo's verdedigers uit de voeten had moeten maken, kon hij slechts door een klein groepje van zijn schepelingen een deel van de Wilde Kust ten oosten van de Spaanse wachtpost laten verkennen. Maar ook hij keerde alleen met een berg fraaie inlichtingen naar huis. Niemand van al deze lieden kwam ooit verder dan de Caroní-aftakking.

Ralegh was echter nog niet goed en wel terug bij zijn vergevingsgezinde koningin, of een van zijn tochtgenoten, kapitein Keymis ging nogmaals op verkenning uit, zag toen dat Santo Tomàs al versterkt was met een fort dat de Orinoco kon afsluiten, en moest alweer onverrichterzake terugkeren.

Toch was deze tweede Eldorado-reis van Keymis heel belangrijk, want door de wat te zuidelijke koers die hij op zijn heenweg nam (hij bereikte land op 1°40' N.B.), kwam hij even ten noorden van de Amazonemondingen terecht, precies waar de Wilde Kust begon, die hij bleef volgen, zodat hij er 'verschillende grote rivieren' aantrof. Telkens probeerde hij daar land te maken en met de mensen te gaan praten, daar hij verschillende Indianen van zijn vorige reis als tolken aan boord had, en meteen eens rond te kijken om te zien wat er zoal te halen viel.

* Men kan er een - met voor de symmetrie ook maar twee tenen - afgebeeld zien bij Hartsinck, anno 1770!

Keymis had bovendien geen keus: de passaatwind en de Zuidequatoriale zeestroom dwongen de zeilschepen een noordwestelijke richting aan te houden.

Hij ontdekte dat de eerste rivier die hij zag, de Araguari was, de zuidelijkste in zee uitmondende grote rivier van Braziliaans-Guyana. De een na de ander leerde hij een hele reeks rivieren met hun Indiaanse namen kennen, waarvan vele nog steeds de gebruikelijke zijn, al werden ze later anders, maar daarom nog niet beter gespeld. Zo vond hij de Wiapoco (Oayapoc), Caiane (Cayenne), Marawini (Marowijne), Camaiwini (Commewijne), Shurinama (Suriname), Shurama (Saramacca), Cupanama (Coppename), Curritini (Corantijn), Berbice, Maawaica (Mahaica) en Lemdrare (Demerara), in deze volgorde, met nog een heel aantal niet meer identificeerbare daartussen. Na de Dessekebe (Essequibo) die ook wel Sepu genoemd werd, bereikt te hebben - de na de Amazone en de Orinoco grootste in zee uitmondende rivier van Guyana - vond Keymis achtereenvolgens nog de Pawroona (Pomeroon) en de Barima, om tenslotte een der mondingen van de Orinoco te bereiken, die hij met een compliment aan zijn belangrijkste opdrachtgever omdoopte tot de Raleana.

Uit een tabel van 52 rivieren, de daarbij behorende volken, dorpen, opperhoofden en verdere bijzonderheden, aan het slot van zijn levendig reisverslag, blijkt dat hij achter het bestaan van nog enkele rivieren met ongewijzigd gebleven namen wist te komen, zoals de Cushwini (Coesewijne?) waar hij de ‘natie der Neckeari’ (Nikéries) aantrof, en de Capellepo (Cabalebo) die samenvloeiend met de ‘very great Amouna’ hun wateren bij de monding van de Curitini gedrieën in zee stortten. Begrijpelijke vergissingen, en vergeeflijke bij zulk snel en meestal toch vrij nauwkeurig pionierswerk. Tenslotte was de erudiete Lawrence Keymis dan toch maar de eerste grondige verkenner van geheel de Wilde Kust, tijdens de maanden maart en april van het jaar 1596, - dus later dan een hele eeuw na de ontdekking van het Zuidamerikaanse vasteland.

Ook uit zijn andere waarnemingen blijkt dat deze verspieder zijn ogen en oren wijd open had. Ergens tussen de Oayapoc en de Cayenne trof hij Indianen aan, die aanvankelijk niets met hem en zijn lieden te maken wilde hebben, ‘want zij twijfelden of wij geen Spanjaarden waren. Maar toen mijn tolk hen overtuigd had van het tegendeel, dat wij uit Engeland kwamen’, werden zij vriendelijk en vertelden zij, dat ze ‘onlangs’ door de Spanjaarden uit hun woonstreek nabij een zijrivier van de Orinoco waren opgejaagd, nadat ze zelf de tactiek van de verschroeide aarde hadden toegepast. Het waren kennelijk Carib, en ze hadden hun landen en dorpen moeten achterlaten ‘om in bezit genomen te worden door de Arawak, die een zwervend Indianenvolk zijn en, daar zij geen eigen vaste verblijfplaats hebben, voor het merendeel de Spanjaarden dienen en volgen’. Ze zeiden voorts, dat toen de Spanjaarden alvast begonnen met de Carib hun vrouwen te ontnemen, ze ‘met zijn allen’ besloten in de buurt van de Amazone te gaan wonen. Maar nog altijd hadden ze te vechten tegen kleine groepen Spanjaarden die tot waar ze zich nu bevonden op vrouwenroof uittrokken.

Dat dit inderdaad zo was, had Ralegh al vernomen, ofschoon het toen nog heette dat de Spanjaarden de Barima en de Essequibo bezochten ‘om daar vrouwen en kinderen van de kannibalen te kopen’, die voor drie of vier kapmessen grif hun eigen familieleden van de hand deden, welke de slavenhandelaars daarna met

enorme winsten doorverkochten; op Margarita, vlakbij al, kregen de Spanjaarden 150 pesos voor een meisje van 12 à 13 jaar, en wel tien pesos voor 100 pond cassavebrood, dat zij bij de Indianen hadden opgekocht voor een mes! De ‘Indians’, aldus Keymis, waren dan ook heel blij te horen, dat de Engelsen geen Spanjaard in leven lieten als zij er de kans toe zagen. Volgaarne wilden zij hem en zijn landgenoten hierbij behulpzaam zijn, erkennend dat zij de aanwezigheid van de Engelsen te allen tijde nodig hadden om hen bij te staan en ‘hun vrijheid te handhaven, die hun kostbaarder is dan land of voortbestaan’, daar anders de Spanjaarden zich meester zouden maken van hun vrouwen en kinderen die, àls ze het er al levend van afbrachten, op zijn best ‘in eeuwige slavernij onder de Spanjaarden’ zouden zuchten.

Elders aan de Wilde Kust kapte Keymis bomen die naar hij meende een soort kaneel voortbrachten, nam hij een lading brazielhout mee of monsters van andere interessante houtsoorten. Bij de Cayenne vond hij veel ‘vogels, vis, vruchten, wilde varkens en herten’, en verder overal een overvloed aan katoen, peper, gemberwortel, alsook ‘zijde- en balsembomen’, planten vast geschikt als geneesmiddelen. Bij de Corantijn constateerde hij, dat er veel honing hogerop gevonden werd.

Hij noteerde ook hier en daar een bruikbare haven, en had zelfs aandacht voor de drie eilanden vóór de kust nabij de Cayenne-monding (de later zo beruchte Iles du Salut). Alles wekte zijn belangstelling, tot zelfs de manier waarop de Indianen zich blijvend tatoeëerden ‘met de tand van een klein beest als een rat’. Niettemin vond hij het een ongezonde streek die veel ziekte onder zijn manschappen veroorzaakte, zodat hij er niet lang kon blijven. Ofschoon... het was toch belangrijk er te zijn, vooral toen hij tot aan de Essequibo gevorderd was, waar hij allerlei te horen kreeg over het meer dat sommige Indianen ‘Roponowini’ (Rupununi!) noemden, en de Carib ‘Parima’, - een waterbassin niet te onderscheiden van de zee, volgens zijn zegslieden. Hij vernam ook dat de Spaanse goudzoekers nooit oostelijk van de Essequibo waren doorgedrongen, en sprak met verschillende inboorlingen die in het verleden tegen hem gevochten hadden en die Ralegh stellig bij zijn volgende Eldorado-tocht waardevolle diensten zouden kunnen bewijzen.

Met de trouwhartigheid die hem ruim twintig jaar later het leven zou kosten, maakte Keymis van zijn pionierschap gebruik om bij tijd en wijle Ralegh en andere opdrachtgevers een genoegen te doen, waarvan ook wij vandaag nog bepaalde gevolgen ondervinden. Hij berichtte hierover: ‘Ik meende vanwege onze moeite met recht de vrijheid te hebben om Engelse namen te geven aan zekere opmerkelijke plaatsen; te meer omdat dit gelegenheid geeft tot dankbare erkenning en eer van hen die de begunstigers van deze onderneming geweest zijn en hopelijk nog zullen blijven’. Dit arrogante voorgaan van Keymis zou maar al te veel navolging vinden.

Nog meer kwam hij te weten toen hij eindelijk de Orinoco langs een van zijn onbewaakbare zijarmen opvoer, waar hij wederom Spaans-vijandige Carib aantrof, met wie hij onder plechtig ceremonieel een bondgenootschap voor toekomstige actie sloot en lange palavers hield onder voortdurend roken (vast tot Ralegh's genoegen!) De Carib gaven hem ook andere routes aan naar ‘de zee van zout water, Parime genaamd’ en wisten te vertellen dat de stad Manoa maar twintig dagreizen van de Oayapoc-monding verwijderd lag, zestien dagen van de Barima,

enzovoorts, en dat iedereen daar de Carib-taal sprak. Maar ook bevestigden zij, dat er ‘koploze’ mensen woonden ‘en dat hun monden en hun borst ontzettend breed zijn’. Keymis schreef er erg specifiek over: Ze worden in het Carib ‘Chiparemai’ en in het Arawak ‘Ewiapanomo’ genoemd, terwijl er nóg monsterachtiger volken wonen, waar hij het liever niet over wilde hebben omdat anders zijn reisbericht ‘fabelachtig’ zou lijken.

Hoe dan ook, er was daar heel veel goud en men vond er ook veel loslopende paarden, afkomstig van de Spaanse stoeterij ‘in de Caraccas’. Een expeditie erheen was dus haalbaar, en de schatten die daar voor het grijpen lagen, waren dit eveneens.

Inmiddels hadden de door Berreo bij Santo Tornás achtergelaten bewakers van ‘zijn’ rivier er lucht van gekregen dat er wederom Engelsen een van de Boca's van de Orinoco waren binnengedrongen, - met de bekende bedoelingen natuurlijk. Het zou de Spanjaarden mogelijk zijn geweest Keymis de pas af te snijden, als hij niet bijtijds door de Indianen gewaarschuwd was, zodat hij zonder gevecht wist te ontsnappen. Wel was hem gebleken dat de Spanjaarden zich al aardig versterkt hadden aan de Caroní-monding, met ‘een Ranchería van twintig tot dertig huizen en hun fort of redoute op een rotsachtig eiland’.

Dit gevaar getrotseerd hebbende, zag Keymis toch nog kans zich ervan te vergewissen dat ook in Guyana Berreo op grote schaal bezig was de Arawak tegen de Carib uit te spelen; met de eerstgenoemden was hij begonnen naburige mijnen te ontginnen; de Carib was hij bezig en masse tot transmigratie te dwingen. Dit alles met tot gevolg: een schrijnende voedselschaarste voor iedereen. De lering die hieruit te trekken viel, ontging de Spanjaarden alsnog, maar niet Keymis.

Via een aantal Bovenwindse eilanden waar hij, voor zover hij ze niet onbewoond aantrof, tabak opkocht van een anti-Spaanse Indiaanse bevolking, keerde hij naar Engeland terug, trots op al de rivieren, potentiële rijkdommen en andere mogelijkheden die hij ontdekt had, en vol goede politieke en tactische raad. Dringend luidden zijn aanbevelingen om ‘daarginds’ korte metten met de Spanjaarden te maken, die immers zo'n groot wereldrijk toch niet alleen aan konden en ‘door die gebieden veeleer werden bezeten dan dat zij ze bezaten’. Dit vooral, nu zij door de vereniging van Spanje en Portugal onder één koning, zowel op de Oost-Indiën als op die van de West aanspraak maakten.

Als laatste van zijn vele argumenten vroeg Keymis zich tenslotte af - en andere protestantse imperialisten mèt hem - of het niet de klaarblijkelijke wil Gods was, in die landen ‘in stede van paperij het ware licht van Zijn Evangelie op dat volk te laten schijnen’. Hetgeen mooi kon samengaan met de andere, materieel winstgevende activiteiten. De ingeroepen vox dei die de reeds door gouddorst en avonturisme bepaalde vox populi tot vergrote actie moest aanzetten, werd hierna gemakshalve weer het zwijgen opgelegd en nog steeds sporadisch door een enkeling gehoord. Voor de inboorlingen van de Wilde Kust was de God der Blanken meestal op congé (of in de Congo bezig) en tegen Zijn mozaïsch gebod in, kregen zij vreemde goden voor hun ogen, zoal niet op hun nek. Een daarvan heette Mammon.

Terwijl de Engelsen zo bezig waren de Spanjaarden te onderkruipen, zochten ook de Hollanders, evenals de Fransen die ter zee nog niet tot veel in staat waren,

naar een kans om een portie van de schatten uit de Indiën te bemachtigen. Ze deden dit volgens hun koopmansaard, - niet door rechtstreeks op zoek te gaan naar het goud van Eldorado, maar door de Spaanse schepen die goud, zilver en andere rijkdommen naar Europa vervoerden, tijdens het transport te onderscheppen en buit te maken; voorts door zoveel mogelijk sluikhandel te drijven in het 'verboden' gebied van de Iberische naties, hetgeen dikwijls uit eigen belang van de kolonisten oogluikend of tegen steekpenningen werd toegelaten; en in de derde plaats door het vestigen van kleine handelsdepots, vooral daar op het vasteland waar deze enigszins beveiligd waren voor de Iberiërs, hoewel dit laatste hun bij lange na niet altijd lukte. Op dit terrein waren de Engelsen hun soms voor.

Zo wordt van de eerste expeditie van Hollanders aan de Wilde Kust die bekend is en die al van 1581 dateert, vermeld dat zij zich bij de Cayenne ophielden en daar Indianen aantroffen die hen verontrust vroegen of zij ook 'Angleis' waren en zich pas na een ontkennend antwoord wat vriendelijker toonden. Zeker is, dat reeds in 1587 Hollanders zich bij de Amazone-monding ophielden om daar textiel en negerslaven tegen suiker te verkopen aan de Portugezen, die daar al plantages aan de kust en langs de rivieroevers begonnen waren, - een handel die nog allerlei gevolgen zou hebben voor de Guyana's. Van daar uit begonnen de Hollandse handelaars meer en meer langs de Wilde Kust naar geschikte plekken voor het vestigen van factorijen te zoeken, die zij inderdaad aan de Essequibo - fort ter Hooge - en de Pomeroon bouwden, maar die weldra, in 1596, nu eens door Spanjaarden dan weer door gehinderde Indianen tijdens hun vaak maandenlange isolatie werden verwoest.

Een van zulke aanvallen had Berreo's zoon in zijn hoedanigheid van Gouverneur over de Guyana's op zijn geweten. Hij zond twaalf blanke soldaten met nog een aantal Arawak boogschutters oostwaarts om de concurrerende kleine Hollandse tabaksaanplanting aan de Corantijn te vernietigen, maar het viel eerst tegen dat de zes man die de factorij beheerden, deze al wat versterkt hadden en zelfs over een paar kanonnetjes beschikten. Verschillende Spanjaarden lieten het leven. De Arawak echter beschoten de factorij met brandende pijlen, zodat alle voorraden daar in brand vlogen en het zestal Hollanders sneuvelde. Hun tabaksvelden werden grondig onbruikbaar gemaakt, voordat bevriende Canb de overvallenen te hulp konden snellen.

Er waren ook wel Hollanders gek genoeg om op zoek te gaan naar Eldorado, zoals de twee schepen die met A. Cabeliau als klerk aan boord, eind 1597 uit den Briel vertrokken en ten oosten van de Cayenne land maakten. Ze handelden daar en aan de Cayenne met de Indianen en trokken vervolgens samen met enige andere Hollandse schippers eerst naar de Oayapoc en toen weer de westelijke Wilde Kust langs, waar zij onder meer de Marowijne, Suriname, Coppename en Corantijn bezochten, maar niet de rivieren tussen de Corantijn en Orinoco, ofschoon Cabeliau wel hun namen kende. Er viel daar toch niet veel te halen volgens de zegslieden van Cabeliau, en de schepen hadden ook niet veel tijd meer te verliezen; men vond het voldoende om dicht langs dat gedeelte van de kust te varen en er enige voorstelling van te krijgen.

De Brielse schepen vonden het echter wel de moeite waard de Orinoco op te varen tot Santo Tomé, waar ze de Spanjaarden onder aanvoering van Berreo's

zoon aantroffen, die daar zestig cavalleristen en honderd musketiers gelegerd hadden. Cabeliau merkte dat deze veel te lijden hadden van de gifpijlen der Indianen, en ook dat de Spanjaarden daar bezig waren een brede weg naar de bergen van Guyana aan te leggen, in de hoop zo het goudland te kunnen veroveren. Berreo junior hielp de Hollanders zelfs rondkijken, maar goud zagen ze niet; dat was volgens de Spanjaarden veel verder landinwaarts te vinden, en alleen de Indianen - helaas hun vijanden - wisten precies wáár. De teleurgestelde Hollanders mochten ongehinderd weer afreizen.

Of zoals kort daarop, in 1599, die Middelburgse burgemeester die een vrij groot schip met hetzelfde fantastische doel uitrustte en op die grond belastingfaciliteiten vroeg. Ook in die dagen faalde de befaamde Hollandse nuchterheid nogal eens, wanneer het om gemakkelijk te verwerven goud te doen was.

De ruilhandel op zulke jonge plaatsen betrof uiteraard nog geen suiker, maar slechts tabak, en wanneer de eigenaars hiervan niet willig op de voorgestelde transacties ingingen, wisten de Hollanders (en de Engelsen niet minder) met geweld hun zin door te drijven. De Spanjaarden zelf dachten er niet over zich in dergelijke onaantrekkelijke oorden te vestigen, waar zij over zoveel beter en gunstiger gelegen plaatsen in overvloed te beschikken hadden, - veel meer dan zij aankonden. Zij hebben dan ook vóór 1720 van de Orinoco tot aan de Essequibo nooit één andere vestiging gehad dan Santo Tomás.*

Reeds vóór het begin van de 17e eeuw werd ook de tweede grote invalsweg naar Eldorado - via de Amazone - door allerlei lieden gebruikt, die zich bij voorkeur aan de meest westelijke, Guyana begrenzende arm van deze rivier neerlieten om op veilige afstand van de Portugese vestigingen aan de Braziliaanse kust te blijven. De Fransen waren daar volgens Ralegh al vóór zijn eerste reis om er goud te halen dat uit Guyana (dus Eldorado) afkomstig zou moeten zijn. Het was veeleer Peruviaans goud. En tussen de jaren 1612 en 1615 bedreven Hollanders en Engelsen daar al een drukke handel die door de Portugezen vanuit Parà (Belém) werd tegengegaan, terwijl deze laatsten er van uitgingen dat er met de Indianen - wilden *sem fé, sem rei, sem lei* (zonder godsdienst, koning of wet) - niets te beginnen viel, zodat zij meteen al waren aangewezen op de import van negerslaven, een handel die zij toch al voor een groot deel in handen hadden.

Engelsen en Hollanders begonnen in 1616 een heel aantal factorijen en plantages aan de rechteroever van de Amazone, maar binnen tien jaar werden zij eveneens door de Portugezen van Parà verjaagd en hadden toen geen andere keus meer dan het slechtere kustgebied van Guyana. Zo ver waagden de Portugezen zich niet, tenzij om de 'vreemdelingen' die zich daar ophielden, met sporadische, korte

* Op een der oudste kaarten van Groot-Guyana, die van J. Hondius uit 1599, staat over een grote breedte ten zuiden van de 'R. Essekebe ofte Devorina' een meer aangegeven (op veel andere kaarten overgenomen) met het bijschrift: 'Dit Lac word vande Natie Canibales, genaemt Parime: ende van de ander Natie de Jaos, Foponowini. Het is een sout water, 200 leaguen lanck: hier in sijn vele eylanden ende groote menichte van Canoas, ofte Indiaensche schipkens.'
Aan de noordoostelijke oever van dit meer, nabij de 'bron' van de Essequibo, staat aangegeven: 'Manoa ofte el Dorado, dit soude sijn de grootste stad diemen vint inde gansche werelt.' Hondius ging hoofdzakelijk af op de gegevens van Walter Ralegh en de zijnen.

aanvallen vanuit de zee het leven zuur te maken. Tot ongeveer 1850 vestigden zij tussen de Amazone en de Oayapoc slechts wat missieposten en een paar kleine dorpjes. Er viel niet veel te halen, en met de rest van Brazilië, op zichzelf al een heel continent, hadden zij meer dan genoeg te stellen.

De Fransen op hun beurt, die met een expeditie onder La Ravardière in 1604 aan de kust van Braziliaans-Guyana belandden, werden door vriendelijke Indianen tot naar de Oayapoc gebracht, waar het opperhoofd der 'Caripou', die geen kannibalen waren, op het punt stond met zijn mensen tegen hun doodsvijanden, de Carib, op te trekken. Na wat ruilhandel bedreven te hebben, togen deze Fransen verder naar de Cayenne, vergezeld door een gids die zij van het opperhoofd meekregen, opdat zij hem naar Frankrijk zouden meenemen en aan hun vorst vertonen. Nadrukkelijk werden zij door het opperhoofd vermaand, de man niet in handen te laten vallen van de Carib, noch van de Spanjaarden, wier wreedheid hem bij geruchte bekend was.*

Aan de Cayenne echter werden La Ravardière en de zijnen door de aanwezige Carib als vijarden beschouwd, maar voorlopig ongemoeid gelaten. Na daar een Caribisch overwinningsfeest in optima forma te hebben meegemaakt, waarbij enige verslagen Caripou geroosterd en met 'lézards' gelardeerd werden opgepeuzeld, zond de expeditieleider een handjevol matrozen om de Cayenne wat hogerop te verkennen, terwijl hij met de overigen achterbleef en de Carib bereid vond hun van een flinke lading waardevol hout te voorzien. De verkenners ontdekten slechts dat andere Blanken reeds eerder de Cayenne hadden bevaren. De Indiaanse gids ontvluchtte talloze malen, ook na La Ravardières terugkeer in Frankrijk, maar werd ook in Europa telkens weer gepakt totdat hij, door madame La Ravardière als een soort van bezienswaardige luxe-slaaf behandeld, uiteindelijk spoorloos verdween.

Er deed zich bij deze in de geografie nooit sterke natie nadien een zonderling incident voor. De Fransen waren al in 1594 bezig geweest de Amazone-monding te verkennen, en waren met zoveel wonderverhalen over 'goudmijnen, parels en

* Al ten tijde van Admiraal de Coligny werd in Franse calvinistische kringen gedacht aan het vestigen van kolonies in de Nieuwe Wereld, uiteraard buiten het bereik van de bigotte Spanjaarden. Tot dit doel zond Coligny Durand de Villegagnon naar Brazilië, dat deze zeevaarder al van vroeger kende en sterk aangeprezen had. De keus viel tenslotte op het achterland aan de kust van het continent.
Na de Bartholomeusnacht en de moord op Coligny in 1572, toen duizenden Fransen bereid waren het avontuur te wagen en de kolonie te komen versterken, bleek de opportunist Villegagnon zijn jasje verwisseld te hebben en begon hij de Hugenoten te onderdrukken. In Frankrijk zelf werd het hun onmogelijk gemaakt zich in de kolonie te gaan vestigen, totdat het Edict van Nantes in 1598 hen gedurende driekwart eeuw weer daartoe in staat zou stellen. Villegagnon trachtte nog van katholieke zijde hulp te krijgen om zijn kolonie in stand te houden, maar eer hij nog uit Frankrijk kon terugkeren, hadden de Portugezen vanuit Bahía zijn onderneming overweldigd.
Deze voorgeschiedenis is hierom van belang, daar juist ten tijde van de ophanden zijnde opheffing van het Edict van Nantes, Cornelis van Aerssen van Sommelsdyck, een der drie deelhebbers van de 'Sociëteit van Suriname' vermaagschapt was met Hugenoten uit de oude kringen van Coligny. Hij heette hen dan ook hartelijk welkom in de kolonie waarvan hij gouverneur werd en mede-eigenaar was.

grijze amber' teruggekomen, dat hun koning - de Henri-Quatre die Parijs wel een mis waard vond - ook al door de goudkoorts besmet raakte en tenslotte ook Eldorado best een flinke expeditie waard vond. Dus droeg hij zijn inmiddels in Guyana deskundig geworden gunsteling La Ravardière op, om eens nader poolshoogte te gaan nemen op het *eiland* Oayapoc, dat een van de niet bepaald kleine eilanden is, die in de eindeloos-brede beneden-Amazone liggen, en waarover La Ravardières voorgangers zo hoog opgegeven hadden. Met de eigengereidheid die reeds toen de westerse imperialisten kenmerkte, benoemde Henri IV bovendien La Ravardière tot Luitenant-generaal over 'geheel het grondgebied tussen de Amazone en de Orinoco', derhalve over geheel Guyana, ofschoon hij er - ook in de ogen van zijn mede-monarchen - totaal niets over te vertellen had en niemand nog enig benul had van de aard en omvang van dat grote, nu al door vijf mogendheden betwiste Guyana. Want even later zouden de Engelsen precies hetzelfde doen, en de gevechten om andersmans taart zouden een paar eeuwen lang aan de orde van de dag zijn.

La Ravardière kwam inderdaad in 1610 op het bewuste eiland aan, zocht zich een ongeluk naar de goudkorrels en edelstenen die daar aan de rivieroevers zomaar voor het oprapen moesten liggen, en verloor er 200 man, omgebracht door Indianen onder aanvoering van een Portugees. Het eiland Oayapoc bleek helaas niet zo'n veilige plaats als de veraf aan de Wilde Kust gelegen rivier Oayapoc. Weldra viel La Ravardière zelf in handen van de Portugezen, die nu gealarmeerd genoeg raakten om voortaan ook formeel hun aanspraken te doen gelden op het grondgebied ten noorden van de Amazone-mond tot aan de *rivier* Oayapoc, die tot op heden de grens tussen oostelijk Frans- en westelijk Braziliaans-Guyana is gebleven.

Van andere Fransen die zich ongetwijfeld in het eerste kwart van de zeventiende eeuw nog aan de Wilde Kust hebben opgehouden, is niets naders bekend. Enkel, dat in 1624 Fransen een kleine kolonie stichtten aan de Sinnamary, waar toevalligerwijze in het daarop volgend jaar de latere Madame de Maintenon geboren werd, - kennelijk onder Indiaans-libertijnse auguren. Omdat daar in die afgelegen nederzetting geen priester was, werd zij pas op haar tiende jaar in Frankrijk gedoopt, wat voor de bekende dame een dubbel voordeel had: zij gold later voor tien jaar jonger dan zij was, omdat de doopdatum steeds als geboortedatum beschouwd werd, en was toen tevens 'geboren' Française, 'sans tare'. Ook dit laatste, de 'zuiverheid' van het bloed, van koloniale smetten vrij, begon - toen al - voor sommigen belangrijk te worden; vooral onder de Spanjaarden.

Van Engelse zijde kwamen de gebroeders Leigh (of Leagh) zich in 1604 ook al aan de blijkbaar aantrekkelijke Oayapoc vestigen, waar zij samen met Nederlanders en ook weleens Fransen, factorijen bouwden en zelfs kleine 'compagnies' vormden, maar nog geen echte plantages exploiteerden. Zodoende konden zij nog goede betrekkingen met de Arawak onderhouden, - een ervaring die ook La Ravardière in diezelfde tijd daar opdeed. De Arawak verwachtten nog geen bescherming van hun ongenode, maar van vuurwapens voorziene gasten, en op hun verzoek verdedigde een der Leighs hen tegen de Carib, terwijl zijn broer naar Engeland vertrok om daar de nodige hulp te zoeken. Deze bleef uit, en na twee jaar gaf Charles Leigh de moed en tevens zijn kleine vestiging op.

Spoedig hierna, in 1609, kwam Robert Harcourt, telg van een illustere familie, daar eveneens zijn geluk beproeven. Hij liet een twintigtal mannen achter op de linkeroever van de Oayapoc waar hij meteen maar de hele Wilde Kust formeel tot Brits Protectoraat verklaarde. Hij trok zelfs voort tot de Cayenne, vanwaar uit hij de verdere zeekust begon te verkennen tot aan de Marowijne. Daar liet hij Fisher, een van zijn verwanten, onder de hoede van een Indiaans opperhoofd achter om te zien of daar vandaan Eldorado bereikt kon worden.

Het is onbekend wat er van deze Fisher terecht kwam, maar de vestiging van Harcourt op een heuvel nabij de Cayenne, die nog steeds de naam van Montagne des Anglais draagt, werd alweer binnen korte tijd door de ontevreden geraakte inboorlingen uitgeroeid. Zulke kleine, verlaten nederzettingen, al sinds de dagen van Columbus vaak familie-affaires, hadden maar een précair bestaan, dat in grote mate afhankelijk was van het al of niet bijtijds ontvangen van hulp uit het land van herkomst der kolonisten.

Op zijn beurt kreeg Harcourt van zijn koning James 1 in 1613 de eigendomsrechten toegewezen over het gehele grondgebied tussen de Amazone en de Essequibo; tot aan de Orinoco zou het een beetje te gek geweest zijn tegenover de Spanjaarden, met wie James tot elke prijs de vrede wilde bewaren. Harcourt ging voor de goede orde meteen maar naar het Essequibo-gebied, waar zich tezelfdertijd ook Hollanders kwamen vestigen onder leiding van de koopman-avonturier Jan de Moor, die zich weer geassocieerd had met het Engels-Hollandse handelshuis van de gebroeders Koerten, die zich in Engeland ‘Courteen’ noemden. Harcourt liet zijn onderneming al na een jaar schieten, een gedeelte van zijn Engelsen en Ieren verspreidde zich over de Hollandse vestigingen, waarvan in 1614 de belangrijkste lagen bij de samenvloeiing van de Mazaruni en de Cuyuni in de Essequibo. De vreugde was er maar van korte duur.

Omdat grotere hoeveelheden tabak van de inboorlingen moeilijk te verkrijgen waren, zat er niets anders op dan dat de handelaars dit gewas zelf lieten verbouwen, zodat er rondom de factorijen eerst tabaksaanplantingen werden aangelegd en vervolgens - uit bittere noodzaak - geleidelijk aan ook cultures van voedingsgewassen, naarmate de aanplantingen zich tot kleine plantages uitbreidden. Want grotere aantallen arbeidskrachten hadden ook grotere hoeveelheden voedsel nodig, dat niet kon worden ingevoerd.

Hierdoor ontstond een typische wisselwerking: de landbouwwerkzaamheden, waar de Blanken geen zin in hadden of die zij niet aankonden (anders hadden zij even goed thuis kunnen blijven) vergden steeds meer mankracht, omdat deze snel verbruikt raakte. Want de Indianen bleken ofwel al in korte tijd ongeschikt voor zulk zwaar, eentonig en geregeld werk, ofwel zij onttrokken zich wijselijk aan die vorm van dwangarbeid (echte of verkapte slavernij) door de wildernis in te vluchten. Het enige alternatief dat de handelaars overbleef, was de import van negerslaven uit een weliswaar verre, maar nagenoeg onuitputtelijke bron, - West-Afrika.

Welnu, de echte handelsschepen voerden de benodigde goederen, gereedschappen en dergelijke voor de kolonisten aan, en keerden met tabak en allengs ook met velerlei andere waren terug; de winsten waren voor de ondernemers, en wel voor hen die de handelsschepen uitzonden, en voor hen die de kolonisatie financierden;

het waren dikwijls, maar niet altijd, dezelfde lieden. De slavenschepen werkten soms, maar ook lang niet altijd, binnen dezelfde financieringscyclus. Ze bedienden gewoonlijk kleine, ver-uiteenliggende afzetgebieden. Voor hun terugreis voorzagen zij zich van grote hoeveelheden door de kolonisten toebereid cassavebrood (dat duurzaam was) om daarmee de slaven te voeden die zij op de volgende reis meebrachten, en die zoal niet met goud, dan toch met gemakkelijk verhandelbare koloniale produkten betaald werden. Om dit proces gaande te houden, was er steeds meer kapitaal nodig, hetgeen de Hollandse Regenten vooral na het Twaalfjarig Bestand wel in overvloed hadden, maar waarover de Engelsen in mindere mate beschikten, en ook de Fransen pas een paar decenniën later. Vandaar het voortdurend gedram over Eldorado bij de Engelsen.

Voor iemand als Ralegh was het gewoon een obsessie. Zodra Koningin Elisabeth, zijn beschermster, gestorven was, werd hij door haar opvolger James I van hoogverraad beticht en wederom in de Tower gevangen gezet; ditmaal in afwachting van de voor onbepaalde tijd uitgestelde voltrekking van zijn doodvonnis. In tegenstelling tot zijn voorgangster wenste King James vrede met de Spanjaarden, al was hij tegelijkertijd even tuk op hun roofbuit als ieder ander. En Ralegh, gesteund door Keymis en menig ander, bléék de koning gouden bergen beloven, mede om zo aan zijn gevangenschap en doodstraf te ontkomen. Totdat James, van nature een ellendig sujet, hem toestemming gaf voor een nieuwe Eldorado-tocht, - echter onder de stringente voorwaarde dat Ralegh de Spanjaarden op geen enkele wijze zou molesteren.

Zo kwam de man na ruim vijftien jaar opsluiting voorwaardelijk vrij. Hij verpandde een groot deel van zijn bezittingen om een uitgebreide expeditie uit te rusten, waaraan ook zijn zoon Walter, een jongeman van een jaar of 25, en de ervaren Keymis deelnamen. Ralegh zelf was toen, in 1617, al een goede zestiger. Hij had niets dan pech onderweg, kreeg met orkanen te maken, verloor veel van zijn manschappen die volgens zijn eigen zeggen grotendeels uit ‘schuim’ bestonden, en werd zelf zo ziek, dat hij na bij de Cayenne te zijn aangeland, op Trinidad moest achterblijven en de verdere Eldoradotocht aan Keymis en zijn zoon moest overlaten.

Met vijf schepen voeren dezen de Orinoco op, ditmaal met voorkennis van de ‘bevriende’ Spanjaarden, die voor alle zekerheid Santo Tomás nog eens extra versterkt hadden. Onderwijl kruiste Ralegh op en neer voor de kust om de Spaanse vloot in de gaten te houden en tevens waardevolle monsters te verzamelen. Daar bereikte hem dagen later een brief van Keymis, waarin deze hem de grootste ramp meldde, die Ralegh had kunnen treffen. Want tegen alle orders in had Keymis meteen naar de zilvermijnen nabij Santo Tomás willen gaan, waarvan zowel Ralegh als hij op hun vorige reizen gehoord hadden, en die de Spanjaarden al ten tijde van Berreo begonnen waren te exploiteren. Maar hoewel Berreo inmiddels was gestorven, had zijn opvolger het vaste voornemen de Engelsen elk verder binnendringen te beletten, zodat hij beide, èn de landingstroepen van Keymis, èn zijn schepen meteen onder vuur nam, ze in een hinderlaag lokte, en in dat gevecht niet alleen hijzelf als aanvoerder der verdedigers, maar... ook Ralegh's onstuimige zoon Wat sneuvelde, naast andere belangrijke Engelsen.

Hoe kon Keymis deze dubbele ramp - dat hij een Spaanse stad had aangevallen,

ingenomen en bezet, en dat hij daarbij de geliefde zoon van zijn leider had geofferd - nog tegenover Ralegh verantwoorden? Hij ging voort met de rivier nog enige honderden kilometers stroomopwaarts te verkennen, tot zijn manschappen er schoon genoeg van kregen en hij met een sterk uitgedunde troep naar Santo Tomás terugkeerde, waar hij zag dat het door hem achtergelaten Engelse garnizoen in zijn woede en ontzetting de stad tot op de grond had platgebrand.

Bijna de helft van zijn teleurgestelde manschappen liet Keymis nadien in de steek en vluchtte naar de kust. Daar vonden hij en Ralegh elkaar tenslotte weer terug en uiteraard vielen er harde, heel harde woorden tussen de beide mannen. Ralegh bleef koud en onverzoenlijk tegenover zijn tochtgenoot die hij van ongehoorzaamheid beschuldigde, hoewel Keymis zich op een noodlottige 'vergissing' beriep. En na een van hun vele twistgesprekken in die pijnlijke dagen, ging Keymis zijn hut in en maakte, na eerst zichzelf een schampschot te hebben toegebracht, met een messteek in zijn hart een eind aan zijn leven.

Ralegh, beseffend dat hij zelf een verloren man was, raakte de controle over zijn schepen kwijt, die op eigen houtje verder op wat kaapvaart uit gingen. Om zijn vrienden, die voor hem borg gestaan hadden bij de koning, niet in de steek te laten, keerde hij met één schip naar Engeland terug, waar de berichten over zijn nederlaag hem al waren voorafgegaan. Tevergeefs trachtte hij zich nog te verdedigen; James I was onverbiddelijk en liet - mede op aandrang van zijn Spaanse collega Filips III - de dichterlijke avonturier in de Tower onthoofden.

Het schijnt dat bijna alle op Guyana gerichte gouddromen tragisch moesten eindigen. Ook met die van de koloniserende hebzuchtigen zou dit weldra het geval zijn.

III
De Verdelers

12
Toegestroomd van overal...

Dat de Spanjaarden niets voelden voor occupatie van de Wilde Kust en dit met weinig verzet aan anderen overlieten, lag voor een goed deel aan hun mentaliteit. Cortés, de veroveraar van Mexico, gaf hieraan al in 1504 kort en bondig uitdrukking toen men hem bij zijn aankomst in de Nieuwe Wereld met een encomienda wilde begiftigen. ‘Ik kwam hier om goud te halen,’ zei hij, ‘niet om het land te bebouwen als een boer.’ En ook Berreo begon zijn carrière met goud te eisen als losgeld voor gevangengenomen Indianen.

Kolonisatie en overzeese handel zijn niet van elkaar los te denken, en aan handelsgeest ontbrak het de Spanjaarden in hoge mate, wanneer het breed-opgezette ondernemingen op langere termijn betrof. Aan de Nederlanders, in opstand gekomen tegen Spanje, bood dit een fraaie kans die zij, zodra zij zich min of meer vrij konden bewegen als natie, maar al te graag wilden benutten. De vraag was alleen, of vrede met Spanje verkieslijker zou zijn dan het voortduren van de oorlogstoestand, om zich ongehinderd als zeevarende handelsnatie te kunnen ontplooien. Want in het eerste geval was eerlijke handel en onderhandeling onvermijdelijk, terwijl in het tweede geval kaapvaart, roof en het recht van de sterkste of slimste, stellig grotere en snellere baten zouden afwerpen.

De haviken, met de Prins van Oranje aan het hoofd, wonnen het ook ditmaal van de duiven, waaronder zich een aantal toch wel flink geklauwde Regenten en een staatsman als Oldenbarnevelt bevonden. Het Twaalfjarig Bestand met Spanje in 1609 getekend, schiep een prettige schemertoestand die beide partijen de gelegenheid bood zich uit te leven. De duiven boekten succes in de Oost, de haviken nog opvallender successen in de West-Indiën.

Reeds na de debâcle van de Armada, in 1588, en de verdrijving van Parma's troepen uit de noordelijke Nederlanden, begonnen honderden schepen uit te varen om handel te drijven, waarbij koopvaart en kaapvaart ineenliepen en zeeroverij zelfs bij wijze van werkverschaffing aan werkloos bootvolk werd georganiseerd. De brave ‘liberale’ regenten voeren er wel bij en wisten zich, al luisterend naar de sabbatpreken van calvinistische dominees, terdege gepredestineerd tot de rijkdom - waar die ook vandaan mocht komen - welke de zegen des Heren zichtbaar maakt. Beoefenaars van de zogenaamde vrije nering kochten kaperbrieven van de overheid en hadden dan vrij spel wat hun thuisland betrof.

De verkregen schatten werden thuis gebracht, de gevangen tegenstanders in Barbarije als slaven verkocht. Aan ‘Hollands glorie’ zaten reeds van stonde af aan enkele lelijke luchtjes.

Naast de lucratieve kaapvaart, die met de geschiedenis der Guyana's verder

weinig te maken heeft, ontwikkelde zich de echte koopvaart steeds meer, en deze is wèl van veel betekenis geweest voor het land en de mensen aan en achter de Wilde Kust, vooral in de jaren tijdens het Bestand en in de drie à vier decennia daarna.

Tijdens deze periode van verminderde vijandelijkheden waren de zeven noordelijke provincies, en vooral Holland, er aardig bovenop gekrabbeld. De Regenten, meestal ook open of verkapte ondernemers, waren sterker nog dan tevoren tot potentaatjes uitgegroeid, en de provinciale en stedelijke bestuurslichamen kregen steeds meer in te brengen, vooral wanneer het om de commercie ging. De Zeven Provincies vormden maar een losse unie, waarin de Oranjes een eigen en eigengereide rol speelden; grofweg genomen waren de haviken de centralisten en de duiven de provincialisten; zij speelden echter over en weer godsdienstige motieven uit voor hun houding. De bijbelvaste geuzenzoons beriepen zich op Nahum 3,16: 'Gij hebt uw kooplieden talrijker gemaakt dan de sterren des hemels', waarbij zij het vervolg: 'Verslinders ontplooien de vleugels en vliegen weg,' op de koop toe namen.

Een van hen, de uit Antwerpen uitgeweken protestantse koopman Willem Usselinx, die zich te Middelburg vestigde, was vooral fel tegen vrede met Spanje en vond veel medestanders onder zijn lotgenoten en bij de Zeelanders. Zij allen wensten handel, en voortgezette handel kon alleen door eigen kolonisatie gewaarborgd worden. De consequentie lag voor de hand.

Gedurende het Bestand, dat geladen was van wederzijds wantrouwen, was althans de vreedzame handel in de Portugese gebieden van Oost-Indië toegestaan, hetgeen de afgunst en de woede van de Engelsen en Fransen wekte, en eerstgenoemden hadden ter zee nog een voorsprong op de Nederlanders, daar hun marine geen oorlog had behoeven te voeren. Omdat op de Atlantische Oceaan de gevechten met de Spanjaarden bleven voortduren, konden de Hollanders daar pas na het Bestand op grotere schaal aan het werk. Maar al bij voorbaat waren de erfvijanden niet van zins elkaar met rust te laten.

In 1615 gaf Philips III order dat de hele Wilde Kust gezuiverd moest worden van de niet-Iberische indringers. Een aantal Spaanse expedities werd tot dit doel uitgezonden. Zij begonnen bij de Amazone en met de jaren slaagden zij er in de 'flamencos luteranos' daar te verdrijven met raids vanuit Bahía of Trinidad. Wat niet wegnam dat er omstreeks 1625 nog Hollandse nederzettingen waren aan de linkeroever van de Amazone - dus Guyana - van de zee tot aan de Tapajoz, en wel op de nootmuskaat-eilanden vóór de uitmonding van de Aripoco (Araguari) en aan de Amazone zelf; vestigingen als 'Waterhuys', 'Roohoek' en 'Adriaansz' Fort', waar zij samen met de Engelsen zaten, die aan deze rivier ook al enige nederzettingen hadden. Aan de Paru, een linker zijarm van de Amazone was er van 1616 tot 1622 een kolonie van 150 Nederlanders, van wie sommigen meteen al teleurgesteld terugkeerden (met tabak!) terwijl er weer nieuwe kolonisten heen gingen.

Dit alles was mogelijk door de dubbele politiek van de Zeven Provincies. Want terwijl de Prins van Oranje 'lettres de marque' en aanstellingsbrieven aan de zeekapiteins uitgaf, die hun kaperij 'wettigden', en deze documenten door de Staten-Generaal ook gesanctioneerd werden, waren de aanvankelijk nog aarzelende Hoogmogenden al in 1613 van politiek veranderd en moedigden zij 'ontdekkingen' aan, - dat wil dus zeggen: occupatie en kolonisatie van niet reeds door

‘vrienden’ bezette gebieden. Vooral de Zeeuwen hadden hier wel oren naar, en toen zij bovendien in 1620 van de Staten-Generaal verlof kregen om in de West de Spanjaarden te ‘ondervaren’ - lees: op alle denkbare manieren te koeioneren - toen kregen zij ook de stad Amsterdam mee en kon er het best een organisatie op grote schaal komen, waarvoor Usselinx zich reeds schor gepleit had.

Dat werd dan de West-Indische Compagnie, opgericht anno 1621, aan het einde van het Bestand. Het was een oorlogskind en heeft zich tijdens zijn dolle leven steeds als zodanig gedragen, ondanks de vermaningen van toeziende voogd Usselinx, die al dadelijk nadat deze vrucht van zijn koppelarij was geboren, niets meer had in te brengen. Het was genoeg dat de Boven-de-Moerdijkers nu de hele wereld netjes verdeeld hadden in twee invloedssferen, de ene voor de Oost-Indische Compagnie, waar Jan Pietersz. Coen al gauw zijn sadistengang kon gaan, en de andere voor de West-Indische Compagnie (W.I.C.) die, in haar beginjaren vooral, er op uit was schade toe te brengen aan de Spanjaarden en geweld te plegen, met kaapvaart als eerste doel. Dit bracht immers het meeste op, en wel onmiddellijk.

Volgens haar octrooi of charter mocht de W.I.C. in de als eerstkomer te bezetten gebieden, forten bouwen, gouverneurs en andere ambtenaren aanstellen en soldaten huren. De bestuurders van de Compagnie (‘Heren Negentien’, namelijk achttien vertegenwoordigers van vijf ‘Kamers’ en één vertegenwoordiger van de Staten-Generaal) hadden alleen de Staten-Generaal te consulteren en op de hoogte te houden, terwijl de militairen van de Compagnie een eed van trouw aan de Prins van Oranje, als opperbevelhebber, moesten afleggen. De Compagnie kreeg oorlogsschepen van de Unie, die dan ook de voornaamste aandeelhouder was, en vormde dus een nogal verkronkelde staat in de staat. Deze opzet is als precedent steeds een eigenaardig stempel blijven drukken op alle Nederlands bewind in de West, zoals wij nog uittentreure zullen merken.

De W.I.C. had volgens de wens van Usselincx ook uitbreiding van het calvinistisch geloof als een van haar doelstellingen moeten hebben, maar daar kwam niets van in; ‘oorlog tegen de katholieke Spanjaarden’ was een geheiligd doel. Een aanbeveling dat men bij kolonisatie ook moest trachten zo gauw mogelijk een brave ‘ziekentrooster’ en een schoolmeester te krijgen, was voldoende. Overigens was er meteen al herrie. Niet alleen kwam het benodigde aandelenkapitaal slechts moeizaam bij elkaar, maar Amsterdam probeerde telkens een overheersende positie in te nemen, in concurrentie met Zeeland; er werd intern over allerlei geruzied, met name over de benoeming van Bewindhebbers, en er kwamen vervalste aandelen op de markt.

De Zeeuwen lieten zich bij dit alles danig gelden. Ze hadden in 1621 eigenlijk allen maar een paar vestigingen aan de Wilde Kust, waarvan die aan de Essequibo nog de voornaamste was. Nu besloot de W.I.C. alvast deze nederzetting op voorbeeld van de Engelsen en Fransen flinker door te zetten en eigendomspatenten te verstrekken aan ‘patroons’; dat was meestentijds een rijke koopman of een als vennootschap georganiseerde groep van kooplieden. De patroon ontving de kolonie die hij zelf ‘ontdekte’, bij wijze van leen en had daarbij bepaalde monopolies en politieke rechten. Men kon het middeleeuwse feodale systeem nog niet kwijt in de ‘republiek’ (noch in de monarchieën) en het is altijd blijven leven, zo lang de

Europeanen er nog koloniën op na hielden, dat wil zeggen: tot *na* de tweede wereldoorlog! Merkwaardig, dit politiek conservatisme der West-Europeanen.

Zulke 'volksplantingen' hadden dus een *dubbele* onderhorigheid: in eerste instantie aan de patroon, in overeenstemming met de bepalingen in zijn patent, en in tweede instantie aan de W.I.C. die op haar beurt onder het (slechts zijdelings uitgeoefende) oppertoezicht van de Staten-Generaal èn van de Prins van Oranje stond. De koloniën werden veeleer door verboden dan door positieve voorschriften beheerst. Zo was hun geen andere handel veroorloofd dan met de inboorlingen; al hun produkten moesten tegen vastgestelde lage prijzen worden afgeleverd aan de W.I.C., die zich ook het monopolie van de scheepvaart voorbehield.

Naar het voorbeeld van de Spaanse quinto (het 'vijfde deel' voor de koning) had de Compagnie recht op 20% van alle te ontdekken mineralen, want wie weet werd Eldorado toch nog eens gevonden. Wel kregen pas gestichte kolonies een 'taxholiday' van een paar jaren, maar ze dienden bepaalde concurrerende bezigheden na te laten en mochten bijvoorbeeld niet weven, ondanks alle katoen die zij produceerden, om de vaderlandse textielhandel geen schade te berokkenen. Ze mochten op den duur wel eigen suikerfabrieken bouwen, in tegenstelling met de Franse en Engelse kolonies, en kregen hiervoor zelfs aparte slaven toegezegd om dit bijzonder zware werk te doen. Het was de kolonisten voorts verboden Indiaanse vrouwen te nemen, maar Joden werden daarentegen grif toegelaten, kregen zelfs meerdere octrooien in het belang van een versnelde bevolkingsaanwas.

Wat later (1627) gold de bepaling dat elke kolonie uit tenminste 20 huishoudens van minimaal drie personen moest bestaan, en dat niemand zich binnen 7 à 8 mijlen van een reeds bestaande nederzetting mocht vestigen. Zulk een kolonie, aan het hoofd waarvan een Commandeur stond die werd bijgestaan door een Raad, samengesteld uit de meest ontwikkelde of invloedrijkste kolonisten, moest tenminste één jacht bezitten (voor noodgevallen) en alle Commandeurs moesten tweemaal 's jaars rapport uitbrengen aan de Commandeur van de kolonie te Cayenne, die zodoende als een primus inter pares stond aangewezen.

Retributies op de ingevoerde goederen, variërend van 20 tot 50% zouden gedurende zeven jaar worden geheven, en voor geëxporteerde waren hadden de patroons 25% ad valorem aan de W.I.C. te betalen. Het in bezit genomen land diende binnen drie jaar zoveel mogelijk in cultuur gebracht te zijn, anders werd het ongebruikte grondgebied de patroon ontnomen; wie echter bij vergissing zich op een ongeschikte plaats gevestigd had, mocht het elders nog eens proberen. Als tegemoetkoming zou de W.I.C., die inmiddels al slavenfactorijen op de Portugezen in West-Afrika veroverd had, ervoor zorgen dat de kolonisten voldoende negerwerkkrachten konden kopen tegen 2½ maal hun vrachtprijs, alsof het stukgoederen waren, en - zo werd nadrukkelijk bepaald - zonder dat de W.I.C. ertoe verplicht zou zijn de negerslaven bij aflevering te kleden. De handelsbepalingen lieten aan duidelijkheid en detaillering niets te wensen over, en wat zat er anders op, dan dat de aldus uitgebuite kolonisten op hun beurt de inheemsen nog erger uitbuitten?

Voor lokale aangelegenheden kon de Raad kleine bepalingen uitschrijven, toezien op aller handel en wandel, en als een soort rechtbank optreden. Bij gebrek aan landwetten golden vooralsnog de zeewetten, totdat de reglementen van de W.I.C.

in praktijk gebracht konden worden; deze waren geheel in het voordeel van de Compagnie en haar ‘Kamers’. Toen dan ook de Staten-Generaal uit politieke oogmerken meer en meer invloed gingen uitoefenen op de gesties van de W.I.C., begon deze na de eerste tien jaar van haar bestaan al hard achteruit te gaan en aanzienlijke verliezen te lijden, die men in West-Afrika op kosten van de Portugezen trachtte te compenseren.

Nog tien jaar later, en de toestand van de Compagnie was hopeloos; ze had in 1630 al haar gehele kapitaal ingeteerd en moest een gelijk bedrag lenen om nog wat voort te kunnen tot de beëindiging van haar Charter, dat in 1647 zou aflopen. Voordelig was eigenlijk alleen de kaapvaart geweest, waarvan de Prins 10% en de bemanning van de kaperschepen ook 10% kregen, terwijl de rest van de opbrengsten besteed werd aan onkosten, uitrusting van nieuwe schepen en dividenden, waarvan ook de Staten-Generaal als grootste aandeelhouder een flinke portie ontving. Geen wonder dus dat de W.I.C. een uitgesproken tegenstander was van de vrede met Spanje, waarover al vóór de jaren '30 onderhandeld werd, en die eindelijk in 1648 een feit zou zijn. Een feit dat de W.I.C. eigenlijk overbodig en tot een anachronisme maakte.

Uit het voorgaande wordt begrijpelijk, dat het met de Hollandse en Zeeuwse koloniën aan de Wilde Kust er niet al te best uitzag. Na hun falen aan de Orinoco, de Essequibo en de Corantijn in 1615 was men zijn heil weer verder oostwaarts gaan zoeken, terug aan de Cayenne, de Oayapoc en de Amazone. Zo was er in 1625 een Amsterdamse vestiging van 280 koppen aan de Cayenne, die later toch verplaatst werd naar de Suriname-rivier. Tevoren was Aert Groenewegel (die bij de Engelsen ‘Cromwegle’ en bij de Spanjaarden ‘Llanes’ heette) uit de dienst van het huis Courteen in dat van de Vlissinger Jan de Moor en zijn handeldrijvende stadgenoten getreden. Deze waren al veel eerder aan de Oayapoc een tabaksplantage begonnen en gingen er in 1616 weer heen om gezamenlijk de zaak uit te breiden.

Groenewegel zelf trok echter toch naar de Essequibo en bouwde daar bij het verlaten fort ‘Ter Hooge’ een nieuwe versterking die hij ‘Kijk-over-al’ noemde. Hij knoopte als ongekroonde koning niet alleen uitstekende betrekkingen aan met de Indianen die hij er aantrof, maar wist die betrekkingen in de loop der jaren ook te onderhouden, wat hem des te gemakkelijker viel omdat hij, alle voorschriften en conventies ten spijt, de dochter van een opperhoofd tot vrouw nam. Zo bleef Groenewegel bijna een halve eeuw lang de patriarch van deze nederzetting, totdat hij in 1664 stierf als een zeer rijk man. Zijn even eigengereid als succesvol voorbeeld werd maar zelden gevolgd.

Zodra de W.I.C. op de proppen kwam, mocht zij namens de Staten-Generaal verbintenissen sluiten met de ‘Princen ende Naturellen’ van de te bezetten landen, en zich dus feitelijk overzee gedragen als een echte soeverein. Het bleef echter bij een soevereine minachting voor de natuurlijke rechten van al die, om het op zijn allerzachtst te zeggen, met huisvredebreuk geplaagde kleine naakte ‘vorstjes’ en hun opgejaagde volksgenoten. In deze volgde zij maar al te graag het dividendrijke voorbeeld van haar oudere zustermaatschappij, de Oost-Indische Compagnie, en de uitspraak van haar trouwste handlanger, Jan Pieterszoon Coen: ‘Men behoeft niet te meenen dat hier soo veel aen te doene sal weesen, dewijl het maer swarten ende bloodt volk is...’ Magister nationis dizit.

De oorspronkelijke ruilhandel in tabak, houtsoorten, ruku en andere produkten tegen textiel, ijzeren gereedschappen en snuisterijen, bleek al spoedig te weinig omvangrijk om lonend te zijn. Vandaar dat de W.I.C. in 1626 juist aan de Essequibo de patroons liet beginnen met het verbouwen van tabak, katoen, indigo, suiker, en wat al niet meer; en ook de verscheping van hout en tropische vruchten liet entameren, daarbij terdege goud, zilver, koper, salpeter en parels als 'mogelijkheden' in het oog houdend. De Wilde Kust begon geïnfecteerd te raken met 'mogelijkheden', die maar zelden voor realisatie vatbaar bleken, - zoals nog steeds.

Het van de Indianen overgenomen tabaksgebruik werd al spoedig een alles overheersende mode in Europa, om zich van daar uit weer over de halve aardbol te verspreiden. De schilderijen van Adriaan Brouwer uit de jaren dertig van de 17e eeuw, met zijn vele rokers, ook onder de armere volksklasse en boeren, getuigen ervan hoezeer het 'toeback suygen' zich toen al had ingeburgerd, en de Goudse pijpenfabricage werd spoedig een bloeiende industrie, die dagelijks duizenden pijpen afleverde. De vraag naar tabak was dan ook zeer groot, zodat het aanvankelijk leek dat de verbouw ervan in hoge mate lonend moest zijn voor de verschepers.

In 1627 gingen twee kapiteins van Zeeland uit, met onder meer Franse en Belgische gelukzoekers, goeddeels analfabeten, aan boord. De een voer naar de Cayenne, waar nog geen vijf jaar later hun vestiging al niet meer bestond, en de ander naar de Oayapoc, waar zij een paar andere landgenoten aantroffen, die daar al heel lang geïsoleerd hadden gezeten, ontkomen als ze waren aan de Indiaanse massacres in hun voormalige kolonie aan de Amazone. Ook deze vestiging duurde slechts kort, daar de Indianen ook hier de aanplantingen verwoestten en de planters doodden. De inboorlingen lieten zich niet ongestraft hun land afpakken. Wat niet wegnam dat in hetzelfde jaar 1627 de Zeeuwse koopman Abraham van Pere patroon werd van een vestiging aan de Berbice, met een Commandeur aan het hoofd, wiens eerste werk het bouwen van een fort was, - het zoveelste dat de naam van 'Fort Nassau' kreeg.

Zoals meestal was de Commandeur een schipper, als gezagvoerder ervaren in het leiden van een kleine groep mensen. De Commandeur aan de Berbice liet er geen gras over groeien en begon meteen maar met zoutwinning in de pannen van het laagland, en met het opzetten van een ruilhandel met de Indianen in tabak, hout en wat er zoal van zijn gading was. Een moeilijkheid was het om blanke vrouwen mee te krijgen en aan het avontuur deel te doen nemen, want die voelden er gewoonlijk bitter weinig voor om 'naar de Barrebiesjes' te gaan, waar men voorlopig heus niet 'het leven des gerusten landmans' genoeglijk zag heenrollen. Eer het zover was, moest er nog heel wat water door die met krokodillen verpeste grote rivieren naar de Wilde Kust vloeien.

Maar waarom voer dan in 1629 kapitein Adriaan Janson de Orinoco op? Toch zeker niet om een gokje naar het land van El Dorado te wagen? Hij vond er aan beide oevers van de rivier nieuwe forten door de Spanjaarden gebouwd, en achtte het in zijn grimmigheid maar beter de stad Santo Tomé grondig te verwoesten, - wanneer tenminste de Spaanse bronnen, die zeggen dat de bewoners zelf hun stad in brand staken om hem niet aan de 'herejes rebeldes' (ketterse opstandelingen) uit te leveren, het bij het verkeerde eind hebben.

En werd niet tien jaar later nog een oud-Commandeur van de kolonie Essequibo door de Kamer van Zeeland uitgezonden naar de Orinoco om er mijnen te gaan ontginnen? Ook hij moest ondanks 'groote excessive oncosten' onverrichterzake terugkeren, maar ontving niettemin zijn gage 'om in het toecomende andere personen tot het enterpreneeren van exploijten te encourageeren', zoals dat op zijn Middelburgs heette.

In verband met de Passaatwind en de zeestroming was voor de toenmalige zeilschepen de kust nabij de Oayapoc (Kaap Oranje) en ook bij de Cayenne gemakkelijker bereikbaar dan die van het westelijker gelegen Suriname. Niettemin werd ook dit minder aanlokkelijke deel van de Wilde Kust bezocht door de Zeeuwse schepen op weg naar de Berbice en de Essequibo. Maar slechts enkelingen bleven er hangen, en wij weten alleen maar uit de tweede hand dat er rond 1635 van de zeven nederzettingen van Nederlanders aan de Wilde Kust, tenminste één aan de Suriname-rivier gelegen was. In zulk een isolement kan het zeker geen bloeiende zaak geweest zijn, zodat het de Engelsen die reeds ter plaatse aanwezig waren, weinig moeite kostte de Nederlanders 'vreedzaam' te verdringen.

Al voordien, in 1634, werden tot groot misnoegen van de Zeeuwen, drie Hollandse vestigingen begonnen: een aan de Cayenne om er tabak, katoen en andere produkten te verbouwen, aleer de onderneming een paar jaren later uit onvrede werd opgegeven; een aan de Sinnamary, waar reeds een dozijn Fransen zich had neergezet; en die aan de Suriname-rivier, waar zich al een kolonie van een zestigtal Engelsen bevond, en de Hollanders enige Arawaken, die als de dood voor naburige 'Cribezen' (Carib) waren, op hun verzoek naar de nog door geen Blanken geoccupeerde Demerara-rivier overbrachten.

Tot aan de vrede van Munster is er van verdere activiteit van de Nederlanders aan de Wilde Kust weinig meer bekend. De Fransen waren op overeenkomstige wijze te werk gegaan. Het machtige handelshuis Rosée-Robin te Rouaan kreeg samen met diverse Normandische kooplieden in 1633 van kardinaal Richelieu een monopolie voor het gehele gebied van de Cap de Nord (iets ten noorden van de Araguari-monding, per saldo dus van de linker Amazone-oever af) tot aan de Orinoco. Richelieu had het maar voor het zeggen, net als de andere mogendheden. De Rouaanse maatschappij richtte echter weinig uit met dit privilege, daar ze teveel in Afrika en Canada om handen had. De hierover ontevreden kardinaal brak met deze lieden en gaf in 1638 het monopolie aan een zekere kapitein Bontemps c.s. die toen een aantal gelukzoekers, waaronder vrouwen en meisjes en ook enige paters Capucijnen, meenam naar de Cayenne. Tien jaar later - het wordt een eentonige geschiedenis - waren van deze kolonie nog maar enkelen over, naast een paar uitwijkelingen die zich aan de Marowijne ophielden.

Interessanter was het feit dat in 1643 een rijke Normandische edelman, Poncet de Brétigny, patentbrieven kreeg als 'Gouverneur, Luitenant-generaal des Konings in het land van de Cap de Nord', en met 300 koppen, deels vagebonden, deels avontuurlijke jonkers en paters, zich bij de Cayenne ging vestigen. Deze Brétigny was niet helemaal snik, voerde een grote staat en nam de enkele Fransen die hij - van de vestiging van 1633 overgebleven - daar aantrof, met zich mee naar een plaats aan de Kourou, waar hij meteen drie grote woonhuizen en... een gevangenis bouwde.

Hij voerde er een onbarmhartig, dictatoriaal regiem, vooral toen verdere hulp uit Frankrijk uitbleef. Zijn eigen landslieden liet hij zelfs brandmerken wegens ongehoorzaamheid, en de paters Capucijnen om dezelfde reden permanent in het cachot stoppen. Aan de Indianen was elke omgang met de Fransen verboden, en Brétigny terroriseerde ze waar hij maar kon, al nam hij zelf een mooie inheemse, de bruid van een Galibi-opperhoofd, tot vrouw.

In een jaar tijds kwam het dan ook tot een opstand onder zijn officieren. Brétigny werd op zijn beurt geboeid en opgesloten in de gevangenis waaruit alle gestraften werden vrijgelaten. De kolonie werd tot republiek geproclameerd, één officier vond het maar beter met zestig man naar de Marowijne te trekken, en moest daar de Carib beloven, met hen mee te vechten tegen de Arawak, die 'zich met de Hollanders van de Berbice verbonden hadden.'

Door mooipraterij weer losgekomen, moest Brétigny wel genoegen nemen met de status quo. Maar nu vaardigde hij nòg strengere wetten uit voor zijn resterende vestiging aan de Cayenne, met name ook tegen de 'koppelarij', die daar dus blijkbaar in zwang was. Hij liet folteringswerktuigen en galgen bij de vleet maken, alsof de plaats reeds toen gedoemd was de strafkolonie te worden, die zij later metterdaad zou zijn!

De getiranniseerde Indianen besloten nu korte metten met Brétigny te maken, lokten hem in een hinderlaag en doodden hem en alle Fransen, zonder onderscheid. Alles staken zij in brand en slechts enkele tientallen geluksvogels wisten te ontkomen en tenslotte hun land van herkomst te bereiken. Na ruggespraak met de Indianen, verenigden de paters Capucijnen en een paar dozijn Franse volhouders zich met een pas gearriveerde groep kolonisten aan de Kourou. Er zouden nog heel wat meer van dergelijke avonturen aan de Wilde Kust volgen.

De Engelsen met hun insulaire mentaliteit vestigden zich in deze periode liever op de West-Indische eilanden, de Antillen, dan op het tropische vasteland. Hetgeen niet wegnam dat James I kalmweg patenten uitgaf, nu eens om het land 'tussen de Amazone en de Oayapoc', dan weer geheel het gebied 'van zee tot zee' te koloniseren. Deze koning wist dikwijls zelf niet wat hij deed; tot twee- en driemaal toe beloofde of schonk hij weg, wat hij al aan anderen had toegezegd, - alle landen 'daarginds' die hem noch toebehoorden, noch zelfs bekend waren. Protesten van de Spanjaarden die hij niet voor het hoofd wilde stoten, droegen ook het nodige bij tot deze 'vergeetachtigheid'.

Zo vertrok captain North in 1620 'met verlof' naar de Oayapoc om er nogal diep landinwaarts een kolonie in te richten, waarbij zich sommigen van de overlevende Engelsen en Ieren van Harcourts oude vestiging voegden, die toen nog in de Hollandse kolonie aldaar leefden. Toen echter North weldra te horen kreeg dat, terwijl hij onderweg was, de koning hem zijn patent achteraf niet had willen geven, maar boos was en hem gelastte om onmiddellijk terug te keren, gehoorzaamden hij en een aantal van zijn makkers. In zijn vaderland terug werd North in de Tower opgesloten, maar kwam na enige jaren vrij, toen Engeland tòch met Spanje in oorlog raakte. North kreeg toen samen met captain Harcourt wèl een patent van Charles I en vertrok in 1629 met vier schepen opnieuw naar de Oayapoc. Daar viel het hem tegen, ook al vanwege de Portugese vorderingen aan de Amazone, en de onderneming werd spoedig weer opgegeven.

Een zeker captain Marshall (Maréchal) moet in de dertiger jaren ook nog verschillende kolonisatiepogingen aan de rivieren van het centrale gedeelte van de Wilde Kust ondernomen hebben, - de laatste in 1643 - met 300 gezinnen die hij aan de Saramaca en de Corantijn bracht, waar zij al na enkele jaren door de Indianen werden weggevaagd, voor zover de moeraskoortsen dit al niet hadden gedaan.

De Wilde Kust begon langzaam maar zeker een internationale faam te krijgen als moeilijk-bewoonbaar en een hoogst ongezond land dat alleen maar door agronomische kunstwerken en bepoldering in het alluviale gedeelte - een Hollandse specialiteit - gunstig voor ontginning was. Het beter geschikte hogere, maar meer landinwaarts gelegen oerwoudgebied bevond zich wel heel ver van de voor zeeschepen bevaarbare riviersegmenten en eventuele havens. Het was een dilemma dat om grootscheepse oplossingen vroeg. Wie zou ooit bereid zijn tot de nodige relatief grote investeringen op langere termijn? De heren exploitanten of aandeelhouders konden niet eeuwig blijven wachten op hun dividenden.

Dit was ook de voornaamste reden waarom de belangrijkste onderneming van de W.I.C. op het Zuidamerikaanse vasteland mislukte, namelijk de vestiging in Brazilië, waarmee onder leiding van Graaf Johan Maurits van Nassau een voor de Nederlanders zo hoopvol begin gemaakt werd. Al valt het dertigtal jaren dat deze grote kolonie stand hield, geheel buiten het bestek van onze geschiedenis, het einde daarvan heeft gevolgen gehad die van langdurige invloed geweest zijn op de gebeurtenissen in bepaalde gedeelten van de Guyana's. Wij kunnen er dus niet geheel aan voorbijgaan.

De W.I.C. voerde al in haar aanvangsjaren een drukke handel met de Portugezen die langs het uitgestrekte kustgebied van Brazilië en in het nabije achterland tal van suiker- en tabaksplantages hadden. Het was de Compagnie vooral om de suiker begonnen, die grotendeels in Amsterdam werd geraffineerd en dan naar het buitenland doorverkocht. Daarom scheen het aanlokkelijk om zich ook van de produktiemiddelen aan de bron zelve meester te maken.

De Hollanders, met vice-admiraal Piet Heyn als een van hun aanvoerders, slaagden erin Bahía, een van de voornaamste Portugese versterkingen te veroveren. Zij raakten weliswaar deze plaats weer kwijt, maar door hun sterkte ter zee lukte het hun toch om binnen enkele jaren Pernambuco en successievelijk een groot deel van de zogenaamde ‘oost-west-kust’ en de noordkust tot aan de Amazone te bezetten en er een bloeiende kolonie te stichten, waaraan ook veel uitgeweken Portugese Joden deelnamen, het waren niet alleen Sefarditische Joden, maar ook een kleiner aantal Ashkenazim. Niet minder dan zes van de 14 ‘Capitanía's’ waarin de Portugezen hun Braziliaans ‘bezit’ verdeeld hadden, kregen de Nederlanders in handen, en aangezien zij de daar aanwezige Portugezen nodig hadden, stelden partijen over en weer zich ermee tevreden, dat er voortaan naar de pijpen van de Hollanders gedanst werd. Dat ging eerst ook best, want Graaf Johan Maurits, de Gouverneur-generaal, was een liberaal en tolerant man, met voor zijn tijd nogal geavanceerde opvattingen.

Omdat de suikerindustrie de belangrijkste sector was in het Braziliaanse ontginningsterritoir en alleen in stand gehouden kon worden door invoer van werkkrachten om zowel de zware veldarbeid te vrrichten als het werk in de suiker-

molens, moest de W.I.C. op voorbeeld van de Portugezen nu ook steeds grotere aantallen negerslaven uit West-Afrika invoeren. Ten einde dit te kunnen doen, richtten zij verschillende slavendepots op, aan of nabij de Golf van Guinea, of veroverde men deze op de Portugezen. Maar er was meer nodig voor een goed beheer en vooral voor de verdediging van de Braziliaanse kolonie, die uiteraard voortdurend èn van buitenaf, èn inwendig door de gedupeerde Portugezen belaagd werd.

De Portugese suikerheren voelden zich weliswaar minder onderdrukt door Johan Maurits dan door hun eigen moederland in het jongste verleden, maar als er dan tòch onderdrukking moest zijn, dan ondergingen ze die liever door hun eigen mensen dan door niet-katholieke vreemdelingen, die bovendien van suikercultuur niet zoveel afwisten en zich voornamelijk met handel en administratie bezighielden. Na een zevental jaren waarin Johan Maurits onvoldoende militaire hulp kreeg en zich voortdurend in de steek gelaten zag door de krenterige en vaak kortzichtige W.I.C., trok hij zich terug. Hij nam een stuk of zes Indianen (Tapuyà) mee naar Den Haag, waar hij ze in het Mauritshuis voor zijn vrienden een echte naakte krijgsdans liet uitvoeren, tot grote ergernis van de Dominees en hun vrouwen onder de toeschouwers. Toen al, gelijk vandaag, waren de 'onbeschaafde' inboorlingen een pikante bezienswaardigheid geworden buiten hun eigen omgeving.

Na het vertrek van Graaf Johan Maurits ging het met 'Versuymt Braziel' snel bergafwaarts. De slecht betaalde en maar al te dikwijls onbetaalde troepen van de W.I.C. - grotendeels Duitse, Franse en Scandinavische huurlingen - boden weinig tegenstand toen zowel de door de Portugese vloot als door de oude kolonisten (moradores) gepleegde aanvallen in kracht en doeltreffendheid toenamen. Een grote revolte brak uit in 1645, waarbij in het noorden de 'Pichilingues' (zoals de Portugezen het woord 'Vlissingers' uitspraken) nog door de Indianen, meest Tapuyà, werden bijgestaan, terwijl hun tegenstanders effectieve hulp kregen van hun negerslaven, van de Guaraní uit het zuiden en van de vele mestiezen (half-bloeds) die de Portugezen al sinds jaar en dag daar met saterse ijver kweekten.

Maar ondanks het feit dat de Tapuyà zich gaarne bij de Nederlanders aansloten uit ingewortelde haat tegen de Portugese slavenmakers, en omdat een aantal van hen ongekerstend door Hollanders was opgevoed, baatte hun steun niet veel. Nog tien jaren duurde het verzet dat eindelijk door de toegesnelde 'Armada Real' van de Portugezen volledig gebroken werd. De kolonie moest in 1654 capituleren, maar hoewel de Nederlanders voor de keuze gesteld werden te blijven onder Portugees gezag, of op korte termijn te vertrekken, verkoos de overgrote meerderheid der overwonnenen dit laatste, tot uitgesproken ergernis van hun Indiaanse bondgenoten, die zich nu aan de ongenade van de overwinnaars zagen overgeleverd.

Tot de vele vertrekkenden behoorden ook de orthodoxe Joden die, sinds men al in 1497 in Portugal, op voorbeeld van Spanje, begonnen was met hun gedwongen 'bekering', dat land in toenemende aantallen verlaten hadden om zich in alle richtingen te verspreiden. Nu vertrok een deel van de Joodse uitwijkelingen uit Brazilië naar Engeland en soms van daar uit weer naar de West-Indische suikereilanden; een ander deel ging rechtstreeks daarheen en begon een nieuwe dias-

pora, die voor menigeen pas een einde nam toen zij zich blijvend in de centrale Guyana's kwamen vestigen, waar zij nog een hele rol zouden spelen.

Het verlies van Brazilië was, evenals dat van de kolonie op Manhattan in 1664, een doodsteek voor de W.I.C. die dan ook, na haar eerste reorganisatie tengevolge van de vrede van Munster (van Westfalen) opnieuw in 1674 een drastische reorganisatie, om niet te zeggen een feitelijke liquidatie, moest ondergaan om te kunnen voortleven. Wat uiteindelijk overbleef in Brazilië, was naar het zeggen van een Portugese tijdgenoot: 'Een hel voor de zwarten, een vagevuur voor de blanken, en een hemel voor de mulatten, zowel mannen als vrouwen.'

Van de Guyana's echter kon bij lange na niet hetzelfde gezegd worden, zoals wij nog zullen zien. Maar de oprichting van monopolistische handelsondernemingen gericht op de exploitatie van West-Indië zat destijds in de lucht, en ook de Portugezen droegen er het hunne toe bij om modern te zijn. Zij richtten in 1649 de 'Companhia Geral para o Estado do Brasil' op, grotendeels met Joods kapitaal, dat op deze wijze wettelijk onttrokken kon worden aan de grijpklauwen van de Portugese Inquisitie, - tot groot misnoegen van dit Heilig Officie dat ook naderhand geen kans kreeg zich bij verbeurdverklaring der bezittingen van zijn slachtoffers meester te maken van zulke aandelen. Door deelname aan de koloniale exploitatie konden de Portugese Joden althans iets van hun vermogen redden. De voortvarendsten onder hen waren dan ook slim genoeg om dit te doen, hiertoe nog aangemoedigd door de 'ketterse' Hollanders.

Na hun vertrek uit Brazilië waren sommige Joodse uitwijkelingen dan ook niet helemaal berooid. De aandeelhouders hadden echter geen enkele controle op de financiën van de Companhia, die aan de andere kant veel meer vrijheid van handelen had dan de W.I.C. Deze besloot nu ook bij haar financiële reorganisatie de handel (behalve in hout) open te stellen voor elke gegadigde, zonder dat men voorlopig veel gebruik maakte van deze nieuwe vrijdom. De klachten van de Portugese kolonisten over hun maatschappij waren overigens vrijwel dezelfde als die van de Nederlanders over de W.I.C. Men wilde dat de 'de baet' voor 'de cost' uit ging, en dit veroorzaakte een lange stroom van ellende.

Ook de Fransen kregen pas in 1652 weer verse belangstelling in hun Compagnie du Cap de Nord, en stichtten, zoals reeds werd aangeduid, een nieuwe kolonie op de plaats waar die van Brétigny aan de Cayenne berucht geworden was. Toch herriep kardinaal Mazarin in dat jaar haar patent en gaf hij het monopolie aan een vennootschap van twaalf patroons die zich 'Seigneurs de la Guyane' noemden. De groep bestond niet alleen uit kooplieden, maar ook uit deftige heren en dames zoals vanouds (ook in de Nederlanden) gebruikelijk, onder andere de bekende burleske dichter Scarron, die getrouwd was met de latere Madame de Maintenon, geboren in Guyana, en door Saint-Simon - zij het meer dan een eeuw later - 'une créole publique' genoemd. Daar, in de tropen, hoopte Scarron van zijn chronische arthritis te genezen.

De groep richtte een 'Compagnie de la France Equinoxiale' op - let op de toenmaal al bestaande inlijvingsgedachten en de centralistische geest! - en met 800 koppen, onder uitdrukkelijke uitsluiting van Joden, toog men op weg naar Cayenne. Het was een weinig serieuze onderneming.

Na een woelige en door allerlei misdadige gebeurtenissen vertroebelde reis,

kwamen de avonturiers ter plaatse aan, waar de niets vermoedende kolonie van de Compagnie du Cap du Nord hen vol vreugde ontving, maar zich onverwijld eenvoudigweg geannexeerd zag. In plaats van woningen begonnen de nieuwelingen allereerst een fort te bouwen. De meesten sliepen onder de blote hemel, durfden niet het oerwoud in om te jagen, hadden geen netten om te vissen, en teerden hun voorraden in. Weldra begon een grote sterfte hun gelederen uit te dunnen, en het kleine begraafplaatsje stond spoedig vol houten kruizen. De eerder gekomen kolonisten brachten het er beter af. Er ontstond bittere ontevredenheid onder de nieuwelingen en sommigen vertrokken weer per eerste gelegenheid.

Wederom pasten de leiders doodstraf, gevangenisstraf en verbanning toe, met tot gevolg dat nu de voorraden geplunderd werden en niemand meer iets uitvoerde. Het oude liedje herhaalde zich: de leider stelde allerlei pogingen in het werk om het Indiaanse opperhoofd zijn mooie vrouw afhandig te maken, en zijn volgelingen namen elke gelegenheid te baat om de Indianen uit te plunderen.

De Galibi, dat wil zeggen de Carib van het Marowijne-bekken, besloten een definitief einde te maken aan de aanwezigheid van deze indringers. De Fransen dachten hen voor te zijn, maar terwijl een detachement op weg ging om hulp te halen, kwam een andere groep in opstand en een derde vluchtte met het enige grote schip dat de kolonie nog bezat, naar Suriname, waar de Engelsen zich kort tevoren gevestigd hadden. De achtergelaten soldaten plunderden nu zelf de Franse vestiging, waar de leiding slechts met moeite en alweer een paar onthoofdingen, de orde herstelde. Nog werden met de plaatselijke Indianen gijzelaars uitgewisseld, maar toen de gegijzelde Fransen uit het kamp van de Indianen ontvluchtten, sloegen dezen toe, kort daarop bijgestaan door 300 Galibi die plotseling waren toegesneld en met brandpijlen de loofdaken van de kolonisten in vlammen lieten opgaan.

De Indianen veinsden vrede te willen sluiten met degenen die zich in het fort verschanst hadden, maar vielen toen de onderhandelingen op niets uitliepen, samen met enkele opstandige kolonisten de versterking aan. Na grote verliezen aan beide zijden moesten de Galibi de strijd staken, en toen kort daarop eerst een Hollands, daarna een Engels schip ter plaatse verscheen, maar beide weigerden de verwaande Fransen te evacueren, verlieten dezen in vier grote korjalen de ongure plek aan de Cayenne, om overzee Suriname te bereiken. Daar kwamen zij in 1664 terecht in de kolonie die Lord Willoughby er had gevestigd en konden zij als hoogst onwelkome gasten een schip vinden, dat hen naar Barbados overbracht. Met de Franse, meest dilettantistisch opgezette kolonisatie van de Wilde Kust was het maar povertjes gesteld.

Terwijl er tot aan de vrede van Munster nog veel samenwerking tussen de Engelsen en de protestantse Zeven Provinciën bestond vanwege hun gemeenschappelijke belangen, veranderde dit spoedig daarop ten gevolge van hun toenemende concurrentie als handelsnaties en als maritieme ondernemers. Een nieuwe Gouverneur-generaal van de West-Indische eilanden, Lord Willoughby graaf van Parham, die zich op Barbados vestigde en daar allesbehalve vriendelijk ontvangen werd door de planters, liet op het vasteland uitkijken naar een geschikte plaats voor een particuliere vestiging. Hij vond deze in Suriname, niet ver van de plek waar later het stadje Paramaribo

ontstond, en waarheen hij op eigen kosten enige schepen met meer dan honderd kolonisten zond.*

* Evenmin als de naam Paramaribo, een van de vele oude Indiaanse toponiemen op -‘bo’ iets te maken heeft met Parham, evenmin kreeg de ‘Essequibo’ zijn naam van een zekere Markies d'Esquibel, die zich op een van de West-Indische eilanden ophield. De Blanken trachtten zich tot zelfs de plaatsnamen der inheemsen toe te eigenen bij de algemene roofpartij.

Dat was in 1650. Het jaar tevoren was in Engeland Cromwell aan de macht gekomen, en toen Willoughby de gevolgen van de nationale tweedracht ook op Barbados ondervond en naar huis teruggeroepen werd, bracht hij eerst nog snel een bezoek aan de jonge kolonie. Hij zag dat de streek waar deze gevestigd was geheel beantwoordde aan de gloeiende beschrijving van dit gedeelte van de Wilde Kust, waarover zijn verkenner, een zekere captain Rouse, hem bericht had. Hij stelde zijn ondergeschikte, kolonel William Byam, die liever maar niet terugging naar het Engeland van de puriteinse Cromwell, aan tot Commandeur van de door Fort Willoughby beschermde vestiging. De landtong tussen de Oceaan en de plek waar de Commewijne uit het oosten en de Suriname-rivier uit het zuiden samenvloeien om zo gemeenschappelijk de zee te bereiken, werd als duidelijk herkenningspunt voor het binnenvaren ‘Byam's Point’ genoemd.

Dat zat de Zeeuwen die vijftien jaar later de Engelsen van daar verdreven, niet zo lekker; zij verbasterden die naam tot ‘Braamspunt’ (Crijnssen, de veroveraar, heette Abraham of kortweg Bram) en zo heet nu deze plek tot op de huidige dag. Het hele complex van plaats- en persoonsnamen in de Guyana's bevat zoveel geschiedenis, dat later hieraan stellig nog eens afzonderlijke aandacht gewijd zal moeten worden.

13
...raakten zij onderling in strijd...

In de twee voorafgaande hoofdstukken werd beschreven hoe vijf Europese mogendheden die zich aan ‘de grote vaart’ op de Atlantische Oceaan wijdden, in onderlinge competitie de Wilde Kust begonnen te bezetten, zonder dat het nog tot een enigermate vastgelegde begrenzing van ieders afzonderlijk occupatiegebied kwam. Dit veranderde - en niet zonder het nodige geharrewar - pas in de tweede helft van de 17e eeuw en leidde, zij het met veel wisselvalligheden, tenslotte tot een zekere consolidatie van Jan-en-allemans ‘bezit’. Kon men dus tot nog toe gevoeglijk spreken van ‘Guyana’ of ‘de Guyana's’ en ‘de’ Wilde Kust, wij krijgen voortaan - mede omwille van de duidelijkheid - veeleer te maken met verschillende brokstukken van het land, met afzonderlijke kolonies, welke deels door avonturiers van eenzelfde nationaliteit, deels door Europeanen van wisselende of gemengde herkomst werden opgezet en beheerd, - al naar het uitvallen van de machtsstrijd om hun territoriale monopolies en hun actuele of potentiële exploitatie ten bate van hun commercie.

Want dáár en daar alléén was het de ‘patroons’ der kolonisatoren om te doen: het maken van winsten, bij voorkeur snelle en grote winsten. Zonder de mogelijkheid hiertoe, hadden koloniën niet de minste zin, en zodra de winsten te lang uitbleven of weer verdwenen, werd zulk bezit als ‘lastig’, ‘arm’, en dus als armlastig gedoodverfd. Ook al was ter plaatse zelf weinig of niets veranderd. En ofschoon zowel de ecologische als de menselijke structuur (en ook de historie-in-grote-trekken) van alle delen van Groot-Guyana tot op heden een zekere eenvormigheid zijn blijven vertonen, hebben politieke omstandigheden het onvermijdelijk gemaakt dat van het midden van de 17e eeuw af, sprake zal moeten zijn van Spaans, Brits, Nederlands, Frans en Portugees Guyana.

Welnu, eenmaal op dit belangrijke punt van ons relaas gekomen, lijkt het niet overbodig met nadruk er op te wijzen, dat het hier *niet* in de bedoeling ligt te schrijven over de eventuele voor- of nadelen die de exploitaite van de Wilde Kust gehad heeft voor de Europese landen en lieden die zich daarmee bezighielden. Daar is al genoeg over gebazeld en getwist, trots zich op de borst geslagen of gelamenteerd. De Europese koloniale geschiedenis moge anderen interesseren, ons gaat het integendeel om precies het omgekeerde, namelijk om al wat die wel-of-niet ‘voordelige’ imperialistische bemoeienissen in de Guyana's zelf hebben teweeggebracht.

Wat hebben in de loop van vijf eeuwen al die avonturiers van ‘ergens vandaan’ met de Wilde Kust uitgericht? In hoeverre bleef ze niet langer ‘wild’? En wat is er telkens terechtgekomen van *de mensen*, zowel van hen die daar oorspronkelijk

thuis waren, als van de anderen die - met zin of tegenzin - tenslotte daar hun leven moesten slijten omdat zij geen ander heenkomen meer hadden? Heeft de landstreek zich in al die eeuwen tussen toen en nu enigermate ontwikkeld? En zo ja, hoe? Dit, en dit alleen is wat ons hier aangaat. Alle verdere gegevens die hier zullen worden verstrekt, dienen uitsluitend ter adstructie van het antwoord op de gestelde vragen.

Daarom zal er in de komende hoofdstukken maar zelden gewag gemaakt worden van de kleine ambtenaartjes en zesderangs bewindvoerders van de koloniën, wier liever te vergeten namen de bladzijden vullen van andere 'geschiedenissen' waarin de Wilde Kust betrokken is. Wij zullen slechts weinige figuren tegenkomen, die werkelijk noemenswaardige invloed op de gang van zaken uitoefenden of markant genoeg waren om als schoolvoorbeeld te kunnen dienen. Bovendien, wie heden ten dage de historie van slechts één van de Guyana's, los van die der vier andere zou willen behandelen, speelt erger dan stompzinnig in de kaart van oude imperialistische en kolonialistische tendenties die, alle fraaie leuzen en vermommingen ten spijt, nog altijd opgeld blijven doen, - ook in de twee zogenaamd onafhankelijk geworden centrale deelgebieden.

Het is verder niet verwonderlijk dat juist de drie perifere gedeelten van Groot-Guyana, daar waar zich in de loop der laatste 300 jaren tot dusver het kleinste aantal gebeurtenissen voordeed, zo stevig vastgekluisterd bleven aan de oude occupatie- en exploitattievormen: de Spaanse, de Portugese en de Franse Guyana's, die nog altijd slechts half-vergeten 'provincies' zijn van grote en nog betrekkelijk jonge republieken. Aan de periferie is de mobiliteit steeds geringer geweest dan nabij het centrale deel van de Wilde Kust; in zekere zin zijn de randgebieden dan ook, vooral in het zuiden, relatief achtergebleven ten opzichte van die in het noordelijke midden, - evenwel met een goede kans op snelle veranderingen in de naaste toekomst.

De ongelijkheid der gebeurtenissen - avonturen menigmaal - kan uiteraard en onvermijdelijk alleen tot uitdrukking komen in een synthetisch geschiedverhaal dat de *totaliteit* van de Guyana's ook tussen de jaren 1650 en 1980 in beschouwing neemt. Tevens heeft als ieder ander de Guyanees (wie hij dan zijn moge) recht op een eigen optiek. De onweerlegbare historische feiten liggen daar, - het komt hem toe ze naar eigen inzicht te interpreteren, te analyseren, te waarderen op grond van hun gevolgen, en uit dit alles de motieven der actieve en passieve deelhebbers aan die feiten te extrapoleren. De gebeurtenissen, de voorvallen zelf, zijn niet terug te draaien; ze liggen in de lijn van hun konsekwenties, die niets van doen hebben met historische verklaarbaarheid van gebeurlijkheden, attitudes of bedoelingen. Want het is de actualiteit die de zin van het verleden uitmaakt. Hier gaat het dus om de doorlichting van harde feiten en hun gevolgen, - een treurige geschiedenis in ons geval, maar niet zonder nuttige lering voor wie deze weet te trekken.

Volgens een Franse kaart van 1625 woonden langs de monding van de Marowijne destijds Arawak, maar zuidelijker juist Carib. Westelijker waren volgens de wat oudere kaart van Hondius, die grotendeels op gegevens van Ralegh en Keymis gebaseerd is, 'Iaos, Piraos, Ipaios, Paracuttos, Carepini (Kropina?) en Shebaios' verspreid tussen meer 'Arwakas' en enkele 'Chanbes'. Oostelijk van de Oayapoc werden nog de 'Aricari' genoemd, ten westen van de Essequibo - wanneer wij

zogenaamde landstreeknamen ook als de namen van hun bevolking mogen opvatten - de ‘Amapaia, Anebas, Epuremei, Iwaipanoma, Emeria, Iwarawakeri, Arowagotos (Arawak?), Eparagotos en Cassipagotos’. Een aantal van deze namen zullen echter wel even fantastisch geweest zijn als het uitgestrekte meer ‘Parime’ dat hij langs de Evenaar plaatst. Maar in het Groot-Guyana dat Hondius zo ‘sprekend’ in kaart bracht, visualiseerde hij enkel wat hij bij geruchte wist. Op andere kaarten van tijdgenoten vinden wij soms dezelfde, soms heel andere bevolkingsnamen. Deze doen er meestal ook weinig toe, gezien de geringe betrouwbaarheid der ‘bereisde berichtgevers’.

Tegen het midden van de 17e eeuw waren de Hollanders en Zeeuwen eigenlijk sterker betrokken bij de Wilde Kust dan zelfs de Engelsen of de Fransen, om maar te zwijgen van de reeds tamelijk ‘geconsolideerde’ Spanjaarden en Portugezen in respectievelijk het westen en het oosten. In het centrale gedeelte hadden de drie eerstgenoemde naties echter een geduchte concurrentiestrijd met elkaar te voeren. De in het vorige hoofdstuk vermelde vestiging van Lord Willoughby in Suriname laat goed zien hoe zulk een kolonie kon groeien, wanneer zij krachtig geleid en een tijdlang ongemoeid gelaten werd. In 1654 waren er nog maar ongeveer 350 Engelsen die in een klein aantal ongeordend doorelkaar opgetrokken hutten of huisjes woonden, onder de hoede van het fort waarbinnen zich slechts één stenen huis, een laag gebouwtje, bevond. Maar spoedig kwamen daar niet alleen de nodige negerslaven bij, maar ook een aantal uit het voormalige ‘Nieuw Holland’ in Brazilië uitgeweken Joden die via Engeland of rechtstreeks uit Cayenne zich bij de Engelsen kwamen voegen, zodat het niet lang duurde, of Willoughby's gemachtigde, William Byam, (toen nog majoor) stond aan het hoofd van een bevolking van zowat 4000 koppen. Deze konden nu het land op grotere schaal bewerken en legden ruim veertig plantages aan, tot aan de Para, een nabije zijrivier van de Suriname.

Met de tabak die zij verbouwden, hadden zij minder succes dan met hun suiker. Het nabije oerwoud, waarin zij toch al een gedeelte van hun velden, zo niet alle, moesten aanleggen, leverde meer dan voldoende hout voor de bouw van permanente huizen en van suikermolens. Er was klei genoeg om bakstenen te maken voor de stokerijen, en daar waar paarden of ossen ontbraken om het riet binnen de plantage te transporteren en de molens te drijven - drie verticale houten rollen waartussen het riet verbrijzeld en uitgeperst werd - daar werd van de spierkracht van de flinkste slaven gebruik gemaakt. De overige slaven deden het nauwelijks minder zware veldwerk. De blanken hielden zich uitsluitend bij de ‘planning’, het dagelijks beheer en het ‘overall management’, om het maar in moderne termen te zeggen.

In het naburige Cayenne, dat in 1656 weer eens voor een gedeelte door Zeeuwen en Hollanders in bezit genomen was, en waar zij samen met de Fransen naar gouden zilvermijnen zochten, hadden zich, zoals reeds vermeld, ook enige aantallen Joodse vluchtelingen uit Brazilië gevestigd. Het ging ze goed, vooral toen een van hen zelfs een charter van de West-Indische Compagnie kreeg, om daar onder het genot van allerlei voorrechten zijn kolonie uit te breiden. Meteen kwamen al meer dan 150 Joden uit Livorno zich bij deze patroon voegen. Hun vreugde was echter van korte duur. Na de oprichting van de Franse ‘Compagnie Equinoxiale’ (die

later overging in een ‘Compagnie des Indes occidentales’) werden zij niet langer ongemoeid gelaten. In 1664 werd Cayenne door de Fransen heroverd en moesten allereerst de Joden het land verlaten. Ze trokken toen verder naar de dichtstbijzijnde kolonie, de Surinaamse, waar zij meteen welkom waren vanwege hun planterservaring en meegenomen bezittingen, vooral slaven. Ook vonden zij daar al meerdere geloofsgenoten.

De koningsgezinde Willoughby, die het raadzaam vond Cromwell en zijn volgelingen uit de weg te blijven, begon zijn kolonisatie in Suriname geheel als particulier en bekostigde deze, bij wijze van investering, hoofdzakelijk uit eigen middelen. Hij bezat aanvankelijk dan ook geen enkel in Europese ogen geldend recht of titel op het land en voelde het gemis van een dergelijke bescherming des te meer, omdat anderen zich al eerder in het land dat hij op het oog had, gevestigd hadden. Zijn verkenner, Rouse, had goed uitgekeken, maar was niet de enige geweest die wist waar de beste mogelijkheden voorhanden waren. Zijn landsman, kapitein Marshall, die zich al in 1630 met zowat 60 anderen was komen vestigen aan de Suriname-rivier, deed dit ver genoeg landinwaarts om tegen overvallen beschermd te zijn, en wel nabij de monding van een zijriviertje dat nog altijd de naam van Marshall-kreek draagt.* Zij verbouwden er ook zelf tabak en dreven verder handel met de naburige Indianen. Rond 1640 vertoonden zich daar ook Fransen voor een kortstondige, wat ongelukkige kolonisatie, terwijl ook nog wat Hollanders zich in de nabijheid van de Commewijne bevonden.

Onmiddellijk na de Restoratie in 1660 veranderden de zaken voor de Graaf van Parham en zag hij zijn koningstrouw beloond, zij het op goedkope wijze. Want toen na Cromwells dood de monarchie in Engeland hersteld was en ook Willoughby zich daar weer kon roeren, werden hij en de zoon van de Earl of Clarendon ('s konings neef) samen ‘begiftigd’ met het erfelijk ‘bezit’ van bijna geheel Suriname, namelijk al het land van de Coppename tot de Marowijne. Zo werd dan de particuliere onderneming van de man die tevens in zijn vroegere ambten hersteld werd, door de Engelse vorst omgezet in iets kwasi-wettigs, tegen betaling van 2000 pond tabak per jaar en natuurlijk het bekende ‘vijfde deel des konings’ van alle goud en zilver dat eventueel gevonden zou worden. Een verdere nogal gekke voorwaarde was, dat wanneer Charles II of een van zijn opvolgers het land zou bezoeken, de leenmannen hun soeverein van twee witte paarden zouden voorzien. Daartegenover stond, dat de kolonie voortaan Willoughbyland zou heten.

Goedkoper is Suriname nooit van de hand gedaan, maar het had de Engelse koning zelf dan ook geen kuchje gekost. Het was trouwens een tijd waarin het tot de vorstelijke prerogatieven behoorde, weg te geven wat hun zelf niet toebehoorde. Men mocht het gaan halen.

De kolonie groeide snel, ook al omdat er een nederzetting van Quakers aan de Para-rivier ontstond en een plantage ‘Pilgrim’ van Cromwellianen die hier nu op hun beurt een toevluchtsoord zochten, zodat er vaak hevige ruzies ontstonden tussen de ‘Parlementarians’ en de ‘Royalisten’ onder de planters, en de militie die zij noodgedwongen hadden te vormen voor hun zelfbescherming. Zoals een Britse

* Ten onrechte wordt de naam meestal (en officieel) verhaspeld tot ‘Maréchal-kreek’.

ooggetuigen in 1662 naar Patria schreef: ‘De kolonie was vol ontevredenheid en angsten’, ook al omdat de strenge, maar partijdige en eigengereide Byam menig respectabel inwoner gevangen zette in het ruim van een der voor anker liggende schepen. Overigens moet deze ‘Commandeur en plaatsvervangend gouverneur’ hier genoeg reden voor gehad hebben, gezien onder meer een brief van december 1663, waarin een zekere Henry Adys zich als een der ingezetenen (en klaarblijkelijk een Puritein) vanuit Torarica bij Willoughby beklaagt dat hij daar ‘zoveel dronkenschap, losbandigheid, bittere vloeken, vreselijke verwensingen en wellustige afschuwelijkheden’ moest meemaken. Waarop Lord Parham hem korzelig antwoordde dat er weinig aan te doen viel, want ‘u weet van wat voor soort mensen over het algemeen alle nieuwe kolonies zijn gemaakt’.

Het moet daar inderdaad toen al een grote janboel geweest zijn, want reeds in juni 1663 verzocht Charles II Willoughby om zich ‘met alle gepaste spoed’ te gaan bemoeien met het bestuur van zijn kolonie en daarbij vooral toe te zien op de godsdienst, opdat het christendom er ‘op Engelse wijze’ beoefend zou worden en niet vervormd door de Puriteinse fanatici. Daar Willoughby echter nog zaken op Barbados had af te wikkelen, zond hij er alvast een verwant heen als Luitenantgouverneur. Maar waarschijnlijk stierf de man onderweg naar zijn standplaats.* Willoughby zelf arriveerde inderdaad eind augustus 1663 opnieuw in de kolonie, vermoedelijk op een eigen schip dat ‘Guiana’ heette en (blijkens een toenmalige correspondent) omstreeks die tijd in Suriname werd verwacht.

Om enigermate aan zijn trekken te komen, had de koloniestichter, die nu de ‘Lord Proprietor’ van Suriname was, niet alleen voor zichzelf op zijn minst één plantage laten inrichten, namelijk ‘Parham Hill’, een dertigtal kilometers stroomopwaarts van het concentratieplaatsje Torarica gelegen, en toenmaals de grootste plantage van de kolonie, maar hij had ook verschillende van zijn bloed- en aanverwanten met land begiftigd, onder andere Sir Martin Noël die een van zijn bezittingen ‘Noëlia’ noemde, en Lord Brereton.** Zijn verhouding tot de andere kolonisten moest evenwel nog geregeld worden, wat pas mogelijk was na de koninklijke ‘grant’ die hij in 1660 ontving. Nu eiste hij van hen betaling, ten dele in de vorm van grondlasten, ten dele als een percentage uit de opbrengst van hun ondernemingen, hetgeen nogal wat kwaad bloed zette, zowel onder de oudere als de nieuwbakken planters.

Hoewel deze lieden in de tussentijd onder Byam samen met deze een soort van democratisch bewind hadden opgezet, werden zij nu opeens tot weinig meer dan ‘pachters’ van de nieuwe eigenaars gedegradeerd. Menigeen verliet dan ook de oude vrije volksplanting uit ontevredenheid met genoemde vorstelijke ‘deal’. Het was een gevoelige aderlating van wel 200 man, en ook de blijvers lieten zich niet

* Deze eerste ‘Luitenant-gouverneur’ zou dan de vader of wellicht stiefvader geweest zijn van de latere schrijfster Aphra Behn (geboren Johnson?) die met haar roman ‘Oroonoko’ als eerste Suriname ‘in de literatuur’ bracht. Het boek verscheen in 1688, een jaar voor haar dood.

** De mooie kaart van J. Ottens, welke van omstreeks 1685 dateert, vertoont een ‘Parham hil of Blauwer berg’ met ‘Wagthuis’ en al, op een heuvel tussen de ‘Para-kreek’ en de ‘Suriname Stroom’. Uit de oudste Engelse kaarten van de kolonie blijkt, dat menige (verarmde?) landgenoot uit Willoughby's eigen kring op een of andere wijze deelnam aan zijn avontuur.

onbetuigd, want toen Willoughby meteen zijn kolonie ging inspecteren, werd door een der ontevreden planters in het kerkje van Torarica een moordaanslag op hem gepleegd, die hem echter alleen ernstig verwondde en hem twee vingers van zijn rechterhand kostte. Zijn lust om nog langer te vertoeven in het oord van zijn dromen was hiermee vergaan.

Al in die aanvangstijd was de criminaliteit er bepaald niet gering, en deze zou, zoals nog zal blijken, heel lang voortduren; iets wat in die dagen van de boekaniers Willoughby bij herhaling ondervond. Er kwam nog een speciale oorzaak bij. Niet zodra waren de eerste vestigingen wat op gang gekomen, of er werden reeds grote aantallen slaven uit West-Afrika hier aangevoerd. Zo wist een Britse correspondent in 1664 te berichten dat toen 'a Genner man', dat is: een slavenschip van de Guinese kust, in de kolonie gearriveerd was met 130 negers aan boord en 'tydens de reis had het 54 negers verloren', - ruim 30% van de menselijke lading! Overigens waren destijds Engelse slavenschepen - als dit er al een was - nog vrij schaars, mede ten gevolge van Michiel de Ruyters acties ter zee. Maar het merkwaardige is, dat Byam die intussen van 'Deputy Governor' bevorderd was tot 'Lieutenant-governor', al in het daaropvolgende jaar het nodig vond om in zijn officieel verslag over de toestand in Suriname uit te weiden over 'de onbeschaamdheden van onze negers die ons vee doden, de huizen openbreken, onze vrouwen bedreigen, en van wie sommigen in opstand gekomen, de bossen in vluchten'.

Vast staat, dat sinds het allereerste begin van de plantageslavernij in de Guyana's, ook slavenopstanden en collectieve ontvluchtingen plaatsvonden.*

Een belangrijke versterking kreeg de volksplanting toen Willoughby aan een groep uit Brazilië uitgeweken Portugese Joden land in de buurt van Torarica, aan beide oevers van de Suriname-rivier ter beschikking stelde - zij waren niet onvermogend! - en wel met het privilege 'that they may build thereon places of worship and schools, also for the burial of their dead'. Niet alleen werd hij hierdoor de grondlegger van de bekende 'Jodensavanne' die in meer dan één opzicht het centrum werd van een groeiende Joodse kolonie-binnen-de-kolonie, maar ook een van de krachtigste en meest karakteristieke componenten der toekomstige suikerindustrie.

De even ondernemende als avontuurlijke Earl of Parham, die in zijn officiële hoedanigheid van 'Lord Governor of Surinam in Guyana' beschouwd mag worden als eerste van de lange reeks landvoogden die daar, meestendeels op minder pittoreske wijze dan hij, het bewind voerden, besloot zijn leven in stijl. Hij verdronk op zee, tijdens een orkaan. Terecht werd hij door zijn erfgenaam 'honest and careless' genoemd, immers hij had het grootste deel van zijn fortuin aan zijn weldoordachte kolonisatieplannen besteed: 50 000 pond, - een zeer groot bedrag voor die tijd.

* Dit blijkt ook uit het maar al te geloofwaardig relaas in 'Oroonoko', waarvan de gedeeltelijke authenticiteit nu wel vaststaat, en waarin de toespraak van 'Caesar' tot zijn medeslaven duidelijk aantoont hoezeer de negers zich bewust waren van hun recht op vrijheid, en van de onrechtvaardigheid waarmee zij bestraft werden. In de roman vluchtten zij echter zeewaarts en met dieper landinwaarts, zoals later veelal gebeurde.

Zijn manier van optreden, evenals die van zijn handlanger Byam, is typerend gebleken voor de verhoudingen in de kolonies aan de Wilde Kust. Als ‘eigenaar’ hadden de patent-houders allerlei verplichtingen tegenover de min of meer als leenheer optredende Soeverein, - in dit geval de koning van Engeland. Hij had zelf te zorgen voor de handhaving van orde en rust, de landsverdediging en vooral de rechtzinnige beoefening van het geloof, al was een zekere vrijheid van godsdienst (zoals ten aanzien van de Joden) onvermijdelijk. Op zijn beurt kon hij echter de planters als ‘toegelatenen’ allerlei verplichtingen opleggen, waaronder niet alleen financiële bijdragen, zowel te eigen bate als voor het algemeen belang, maar ook bijdragen in persona, wanneer het nodig was de kolonie om haarzelfswil te verdedigen tegen binnenlandse ordeverstoring, of haar ‘omwille van de Soeverein’ te verdedigen tegen usurpatie door vreemdelingen.

Willoughby's plaatsvervanger Byam was bij al zijn serviliteit een aasje naar zijn baasje; hij lette goed op de belangen van zijn opdrachtgever, zonder daarbij één seconde zijn eigen voordeel uit het oog te verliezen. Maar hoewel van huis uit een militair en bovendien een meer dan nauwgezet administrateur, faalde hij toch op het meest beslissende ogenblik van zijn loopbaan, toen hij de kolonie te verdedigen had tegen een paar forse aanvallen van buitenaf.* Want kort na Willoughby's bezoek raakten de Engelsen in een tweejarige oorlog met de Nederlanders, en nog in februari van het laatste oorlogsjaar (1667) viel een klein eskader van Zeeland, onder bevel van Abraham Crijnssen, de Surinaamse kolonie aan, uit weerwraak voor de verwoesting van de Zeeuwse vestigingen aan de Essequibo en de Pomeroon, op instigatie van Lord Willoughby uitgevoerd. Zijn fort aan de Surinamerivier, dat in slechte staat verkeerde, werd zonder veel moeite, met slechts één man verlies, door de Zeeuwen veroverd, die daarbij een buit van *f* 400 000. - in de wacht sleepten.

De commandeur Byam capituleerde op korte termijn, hoewel eervol en, naar zijn zeggen, onder meer vanwege een tekort aan wapens en een uitgebroken epidemie. Na zijn aftocht van lafheid beschuldigd en voor de krijgsraad gebracht, werd hij vrijgesproken, omdat men ook rekening wilde houden met het feit dat het fort nog onvoltooid was, er zich ‘insolent disorders of our own Negroes’ hadden voorgedaan en ‘genadeloze Fransen’ als helpers van de Nederlanders te verwachten waren. Dit laatste liep nogal los, want de Engelse Admiraal die in de buurt de Fransen ter zee bevocht, veroverde zonder veel moeite hun kolonie in Cayenne, en verdween weer snel, met medeneming van veel slaven en andere oorlogsbuit. Vervolgens viel hij (in oktober) de thans in handen van Zeeland geraakte kolonie in Suriname aan, stiet daar wel op flinke tegenstand, maar slaagde er toch in de plaats te hernemen en er een garnizoen achter te laten.**

Daar evenwel bij de Vrede van Breda, die een einde maakte aan deze oorlog, bepaald werd dat veroveringen die nà 10 mei gebeurd waren, niet zouden gelden,

* Het portret dat Aphra Behn in ‘Oroonoko’ met de zwartste trekken van hem schetste, stemt desondanks wel overeen met de historische feiten (ook de latere) die over Byam bekend zijn.

** Er is reden om aan te nemen dat een zekere William Scot, een naar Suriname zowel wegens rebellie als schulden uitgeweken Cromwelliaan die daar in conflict met Byam raakte en toen weer op transport gesteld werd, naar de Nederlanden vertrok, van daar uit de Zeeuwen op Suriname attent maakte en zo de verovering van dit land door Crijnssen in de hand werkte. In ieder geval beweerde Byam bij zijn proces voor de Britse krijgsraad, dat de Zeeuwse vloot \lsop aanraden van Scot\rs naar de kolonie was uitgevaren. In al zijn eer hersteld door de Engelsen, werd Byam hierna Gouverneur van Antigua.

kregen de Nederlanders Suriname weer toegewezen, terwijl de Engelsen op dezelfde grond de Noordamerikaanse kolonie van de Nederlanders aan de Hudson

en op het Staten-eiland (het latere New York) mochten behouden, - een slechte ruil... ook tot grote ergernis van Willoughby's erfgenamen. Ondanks de vredesbepalingen toog Willoughby's broer dan ook ijlings naar Suriname om er allerlei herrie te maken, alsof er al geen moeilijkheden genoeg waren. Immers Abraham Crijnssen, de Zeeuwse vlootvoogd die het eerst de kolonie al na een korte schermutseling op Byam veroverde, had toen van de ingezetenen een bijzonder grote oorlogsschatting geëist, in suiker te voldoen, en zij zouden verder ongemoeid gelaten worden, indien zij trouw zwoeren aan de Staten-Generaal. Zes maanden later was de kolonie evenwel weer Engels, en nu, na een nog kortere tijd opnieuw Nederlands...

Zo was dit het begin van de telkens wisselende loyaliteit die van de kolonisten aan de Wilde Kust gevergd werd. Trouw was de laatste deugd die zij zich konden veroorloven, en ontrouw - tenslotte jegens allen en iedereen, met inbegrip van de Indianen - werd een levensvoorwaarde, een existentiële noodzaak waaruit slechts kreupele karakters en een verminkt ‘ingezetenschap’ kon ontstaan, waarvan de fatale gevolgen tot op de huidige dag in al de vijf Guyana's merkbaar zijn.

Om de haverklap moest onder een andere vlag gediend worden, op straffe van persoonlijke ondergang, en telkens opnieuw trouw gezworen aan de avonturiers die zich als vertegenwoordigers van twistende Europese mogendheden kwamen opdringen. Dit gedeelte van de Wilde Kust was als een van drie zijden door boekaniers geënterd schip zonder veel lading; wat kon de bemanning anders doen dan zich op genade of ongenade aan Zwartbaard of Houtebeen overgeven? Of ze door de Engelse bulldog, de Franse kat of het Nederlandse leeuwtje gebeten werden, maakte weinig verschil uit.

Alvorens te vertrekken na zijn eerste ‘bezoek’, stelde Crijnssen een van de voormannen van de Joodse kolonisten tot Commandeur aan, met de natuurlijk welkome toezegging ‘dat de Joden gerekend werden alsof zij geboren Hollanders waren’, en de man kreeg een klein garnizoen tot zijn beschikking. Toen dus het inmiddels tot ‘Zeelandia’ herdoopte fort weer in Britse handen kwam, moesten in de eerste plaats de Joden het ontgelden. De Engelsen die niet veel tijd te verliezen hadden omdat de ‘Europese’ oorlog al op zijn eind liep, plunderden en verwoestten wat zij maar konden, daar Crijnssen reeds alle buit had weggevoerd. En nu Crijnssen daar na het sluiten van de vrede voor de tweede keer kwam, vond hij er niet alleen een berooide boel, maar ook Willoughby's zoon, die er veel ongeregeldheden veroorzaakte en bovendien nieuwe schade aanrichtte onder degenen die niet van zins waren zijn partij te kiezen. Tenslotte speelde de gefrustreerde erfgenaam het klaar, dat met hem honderden van zijn landslieden, waaronder ook de vroeger uit Engeland overgekomen Joden, het land verlieten met medeneming van al hun slaven, Indiaanse bedienden en verdere bezittingen, - hetgeen de

toestand in de kolonie in niet geringe mate verergerde. Te meer daar zij vóór hun vertrek uit wrok nog een aantal suikerfabrieken verwoestten.

Voor de Staten van Zeeland bedroegen de totale veroveringskosten weliswaar niet meer dan *f* 281 000. -, maar de kolonie zou van weinig waarde zijn als er geen nieuwe kolonisten kwamen. Immers na de Engelse exodus bestond zij nog maar uit 800 blanken, 2500 negerslaven en 500 Indiaanse krijgsgevangen gemaakte of ingeruilde slaven.

Tezelfdertijd maakte men zich in Nederland dik over de vraag, van wie nu eigenlijk dit stukje Guyana was: van Zeeland, dat in de persoon van Crijnssen de kolonie veroverd had, of van de Generaliteit (de Staten-Generaal) die de hele onderneming bekostigd had. Met andere woorden, was dit de bruiloft van de dansers of van degenen die de muziek betaalden? - een typisch verkeerd gestelde vraag, als zo vaak, maar wel met de nodige nare gevolgen voor de kolonie. Want in het laatste geval zou het elke Nederlander vrij staan er zijn negotie te komen drijven, in het eerste geval evenwel zouden de Zeeuwen het voor 't zeggen hebben, al mochten de Staten-Generaal wel een zeker oppergezag uitoefenen.

Bij de Nederlanders

'J'y suis, j'y reste,' redeneerde Zeeland, dat achtereenvolgens verschillende Commandeurs er heen zond, terwijl het krakeel in de losse boezem van de Republiek der Zeven Provinciën bleef voortduren.

De Zeeuwen die reeds koloniën aan de Pomeroon, Essequibo, Demerara en Berbice bezaten en nu net die in Cayenne waren kwijtgeraakt, wilden ook aan de Surinaamse rivieren trachten 'een goede aenqueeck van suykeren ende andere Gewassen te maken; ende vervolgens voor de Ingesetenen deser Provincie allenxkens wat meerder Vaert ende Commercie derwaerts te queecken'. Ze waren al wat laat met hun goede voornemens, want Byam had niet stilgezeten en de snel groeiende kolonie stelde al heel wat voor toen Crijnssen haar veroverde. Zij vertoonde volgens een kaart uit die tijd niet minder dan 178 in bedrijf zijnde plantages, waarvan de meesten suikerriet verbouwden en in het hoger oplopende zuiden van het kustgebied lagen, daar pas later, onder de Hollanders, aan inpoldering van het Guyanese laagland in en buiten Suriname werd gedacht.

Bij het vertrek der volgelingen van Willoughby's zoon werd bijna de helft van deze plantages geabandonneerd, - wel een bewijs hoe ijverig de Engelsen tevoren in de weer geweest waren en reeds hun stempel op de kolonie hadden gedrukt. In drie jaren tijds waren er echter alweer 111 plantages in bedrijf, waaronder 60 suikerplantages en 60 tabaksondernemingen, meest in Nederlandse handen.

Het was aan de middenloop van de Suriname-rivier dat de Engelsen de eerste hoofdplaats, Torarica, hadden gesticht, een dorp bestaande uit een honderdtal huizen, een kapel en een gouvernementsgebouw dat 'Parham House' genoemd werd en op een hoogte stond, met uitzicht over de rivier, en waar nu Crijnssen in vredestijd zijn verblijf hield, - niet meer dan 'een kleine vlek', ver van het fort, maar dientengevolge niet zo gemakkelijk te verrassen. In 1672 werd de plaats die toen 'Sand Poynt' genoemd werd, door de Joden nog wat uitgebreid met meer woningen, een kleine

synagoge en begraafplaats. Het stadje of dorp moet echter snel achteruitgegaan zijn, want Adriaan van Berkel, die in de tachtiger jaren een

plantage in Suriname beheerde, vertelt in zijn 'Voyagiën in America' dat het 'een dorp van christenen' (lees: Blanken) was, bestaande uit 25 à 30 huizen en een kerk. De Joden woonden iets boven dit dorp, in een Jodenkwartier, en hier in de omgeving lagen de beste plantages van de hele kolonie. De Joodse voorkeur voor Thorarica was begrijpelijk, omdat het juist hun plantages waren, die het meest landinwaarts waren aangelegd, - even veilig voor buitenlandse invallers overigens, als *on*veilig voor binnenlandse overvallers: de Indianen en - toen reeds - de enkele horden ontvluchte negerslaven, die in de omgeving van de plantages door de bossen ronddoolden om de planters het leven zuur, en voor zichzelf het een en ander buit te maken. Ook brachten de Joden deze oude naam in verband met hun Thora.

Aanvankelijk waren de betrekkingen met de inboorlingen redelijk geweest. Er hadden zelfs wat Nederlandse houthandelaars aan de Commewijne factorijen gebouwd, waar zij hun exportprodukten rechtstreeks van de Indianen betrokken en er zelf geen slaven op na hielden.

Van hun kant hadden de Indianen zich blijkbaar neergelegd bij de niet ongelegen aanwezigheid van zulke vreemdelingen, evenmin als in het begin van die der Engelse landbouwers. Maar door het aanleggen van steeds meer plantages, ook langs andere rivieren dan de Suriname, werden de inboorlingen van de kustvlakte en het overgangsgebied steeds meer teruggedrongen, de barre wildernis in, die hun vaak zelf te machtig was en waaruit zij juist hierom waren weggetrokken. Erger nog, de planters die voor hun nieuwe plantage nooit over genoeg negerslaven konden beschikken - en deze waren nogal duur - trachtten nog altijd de Indianen tot 'rode slaven' te maken, zoals zij genoemd werden, want dat bleek veel goedkoper dan de aanschaf van negers.

De Indianen hadden er zelf ten dele ook aanleiding toe gegeven, omdat zij in den beginne soms best ertoe geneigd waren hun krijgsgevangenen, welke dan ook, en soms zelfs ongewenste stamgenoten aan de Blanken te 'verkopen' in ruil voor wat snuisterijen, gereedschap of sterke drank. Totdat zij spoedig genoeg inzagen dat zij zelf gevaar liepen en waar het maar mogelijk was óók werden gekaapt door de mannen met sabels en musketten, tegen wie zij slecht op konden. En zij lieten zich als vrije mensen nu eenmaal op geen enkele wijze forceren om aan het in hun ogen dwaze en onmenselijke productieproces van de Europeanen deel te nemen.

Het is dan ook niet zozeer de expansiedrang geweest, als wel de onstelpbare behoefte van de Blanken om zich - liefst zo snel mogelijk - te verrijken, die de conflicten heeft veroorzaakt welke al deze koloniën voortdurend hebben verontrust. Ook de vele conflicten met niet ten onrechte opstandige negerslaven, over wie straks nog allerlei gezegd moet worden.

Officieel werd wel gepoogd de Indianen zoveel mogelijk ongemoeid te laten, ook al werd het land meer en meer door de planters bezet, zodat in de meeste tussen 1669 en 1803 uitgegeven Grondbrieven die mij onder ogen kwamen, als een der voorwaarden telkens stond opgenomen: 'mits niets doende tot nadeel van de Indiaenen, ofte eenige voorige Concessie', of een stipulatie van gelijke strekking. Maar juist de laatste toevoeging wekt de verdenking dat wij hier slechts met een lege formule te doen hebben. De werkelijkheid was dan ook totaal anders. Na 1803 werden de 'Vrije Indianen' in de Grondbrieven zelfs niet meer genoemd; de

aanspraken die zij al zo lang niet meer konden doen gelden, achtte men in de Bataafse Republiek blijkbaar volledig verjaard.

In toenemende mate begonnen de Indianen de plantages aan te vallen en de kolonisten te doden; menigmaal tezamen en in vereniging met ontvluchte slaven. De verst afgelegen vestigingen waren begrijpelijkerwijze het meest blootgesteld, maar ook op de overige plantages begonnen de Blanken zich zo onveilig te voelen, dat sommigen, gezien de slechte verdediging van de kolonie door de Nederlandse autoriteiten, bij de Fransen en Engelsen om hulp wilden aankloppen, - wat ze erg kwalijk genomen werd. Even kwalijk als het aanmunten van eigen geld (met een papegaaitje als beeldenaar) waartoe zij gemakshalve waren overgegaan, omdat verder suiker als het enige gangbare geld diende.

Andere planters zonden bij herhaling een smeekschrift naar de Staten-Generaal, met het verzoek om meer militaire bescherming, daar de vijftig (!) soldaten die in en om het fort Zeelandia gelegerd waren, hun nauwelijks enige hulp konden bieden, terwijl zijzelf er weinig voor voelden hun krachten aan militaire expedities te besteden. Wat zij bepleitten was eenvoudigweg: ‘dempingh en ruïne van de Indianen’, en van de meeste gevangenen werden meteen gehangenen gemaakt, zonder verdere vorm van proces. Mede als gevolg hiervan lieten de Carib en Arawak zich lang niet altijd tegen elkaar uitspelen, maar trokken zij vaak één lijn tegen de Blanken.

Een farce begon, die zich nog menigmaal gedurende vele decennia zou herhalen. Zeeland als ‘patroon’ schreeuwde met de planters mee, dat deze vanzelfsprekend beschermd moesten worden, al konden de weerloze kolonisten ook onder de Statenvlag niet nalaten de Indianen, met name de Carib, het leven te verbitteren, noch ertoe komen zich zachtzinnige meesters te betonen jegens hun negerslaven. Zodat er ‘natuurlijk’ enige honderden soldaten naar Suriname gedetacheerd moesten worden. De Prins van Oranje, als opperbevelhebber, zag er geen been in, want hoe meer soldaten hij onder zich kreeg, hoe liever het hem was. Maar de Staten-Generaal, nog wat bibberig van het Rampjaar, stelden de typisch-Nederlandse hamvraag: wie dat allemaal betalen zou. En toen noch Zeeland, noch zij, noch de kolonisten daarvoor wilden of konden opdraaien, toen liep het lange gezanik weer eens uit op het bekende compromis - de halve maatregel - en werden 150 soldaten op kosten van Zeeland uitgezonden. Deze huurlingen bleven maar twee jaar (tot 1682) in Suriname.

Onder dergelijke omstandigheden gingen veel ingezetenen uit veiligheidsoverwegingen liever wonen in de nabijheid van het fort Zeelandia - in 1667 nog ‘de Citadelle van Permeriba op de Wilde Kust’ genoemd - waardoor van lieverlede een stadje ontstond op de plek die van oudsher als ‘Paramuru-bo’ (plaats van een zekere soort bloesems) aangeduid werd. En ofschoon de Hollanders en Zeeuwen liever spraken van ‘Surinaamsburgh’ of ‘Nieuw-Middelburg’, won de inheemse benaming - niet aan het toevallig wapperen van de een of andere vlag gebonden - het al spoedig van de willekeurig opgelegde, en is de nieuwe hoofdplaats ‘Paramaribo’ blijven heten. Naar de mate dat dit stadje groeide, ging Torarica achteruit en raakte zozeer in verval, dat het tenslotte, nauwelijks een eeuw later, geheel door de tijdeloze wildernis werd opgeslokt. Al omstreeks 1700 was er niet veel meer van over.

Begin 1679 was de toestand zodanig, dat een Joodse planter berichtte: ‘Tegenwoordigh sijn alle de Plantagies geabandonneerdt maer de Negros blijven met groot gevaer nogh op de Plantagies (...) maer soo geen Menschen uijt het Vaderlandt werden gesonden En de Indianen van de Custe onsen vijanden sijn, soo sullen wij 't lande moeten verlaten, dat Godt verhoede.’ In datzelfde jaar was het aantal Blanken dat in 1667 nog ongeveer 1500 bedroeg, tot slechts een vijfhonderdtal geslonken. Er was flink wat kapitaal nodig om de thans ‘eigen’ volksplanting weer goed op poten te krijgen.

Al het geharrewar om de centen moe, wilde Zeeland de kolonie nu liever kwijt, en wendde zich daarvoor weer tot de West-Indische Compagnie die negen jaren tevoren ‘vernieuwd’ was, maar in feite er even slecht voor stond als vóór afloop van haar octrooi. Niettemin ‘kocht’ de W.I.C. in 1683 de ‘Vrye en Onbelaste Colonie van Suriname’ voor een habbekrats (*f* 260 000, -), maar had al gauw rouwkoop toen zij zag dat de exploitatie van deze aanschaf teveel van haar zwakke krachten en karig kapitaal zou vergen. Een tussenweg werd gevonden door van het zaakje een eerder raar dan slim in elkaar gedraaide kongsi van drie deelnemers te maken: één aandeel te verkopen aan de rijke stad Amsterdam, en één aandeel aan de heer Cornelis van Aerssen, heer van Sommelsdijk en vele andere plaatsen, o.a. Châtillon, zoon van een regent die voor de meest gefortuneerde man in de Zeven Provinciën gold. Eén aandeel bleef de W.I.C. voor zichzelf behouden.

Van Sommelsdijk als eenling en particulier, bedong voor zijn deelname het erfelijk gouverneurschap van de kolonie, dus niet alleen voor zichzelf, maar ook voor zijn nakomelingen. Zijn centen, meende hij, gaven hem in zijn eentje daar het recht toe. Zo vormden de drie vennoten op 21 mei 1683 samen de ‘Sociëteit van Suriname’, onder octrooi van de Staten-Generaal en de soevereiniteit van de Prins van Oranje (jeugdvriend van Van Sommelsdijk) over het land en zijn bevolking, terwijl de Zeeuwen schijnbaar waren uitgerangeerd, maar binnen de W.I.C. zich nog behoorlijk deden gelden. Dit was goed merkbaar, omdat krachtens allerlei bepalingen de W.I.C. wel de directie voerde over de koloniale investering van de Sociëteit, maar de Zeeuwen de meeste invloed hadden, ook via Van Sommelsdijk.

De nieuwe Gouverneur zou in naam van de Staten-Generaal èn van de W.I.C. ‘op de gantsche Colonie van Zuriname, soo te water als te Lande het hoochste gesach hebben in alle Saacken soo polliticq als militair,’ - daarin bijgestaan door een ‘Raad van Policie’ (lees: lokale bestuurszaken) van tenminste tien personen, door de Gouverneur voor het leven te benoemen uit een dubbeltallige voordracht van de invloedrijkste planters. De bestuursbesluiten van de Gouverneur, wiens grondwet het octrooi, en wiens ‘regeringsreglement’ de instructies van de W.I.C. waren, moesten aan deze Raad worden voorgelegd en bij meerderheid worden goedgekeurd. Een speciale commissie uit de Raad, voorgezeten door de Gouverneur, was tevens met de civiele justitie belast. Een Commandeur, van Nederland uit met goedkeuring van de Prins benoemd, voerde het bevel over de militaire bezetting.

Wat de planters betreft, deze kregen de grond om niet - in ‘allodiale eigendom en erfelijk bezit’, zoals dat heel mooi heette - en hadden dan wel een bouwplicht, die echter nogal losjes werd opgevat of nageleefd. Zij behoefden de eerste vijf jaren

na aankomst ook geen belastingen te betalen, en voor zover deze geheven werden, golden zij voor lager dan die in de Franse en Engelse koloniën. Maar wie was ooit tevreden met zijn belastingen? De planters in geen geval.

Het is nodig de politieke constructie van zo'n kolonie voor ogen te hebben en er straks zelfs wat nader op in te gaan, omdat deze regelingen bepalend zijn geweest voor de lokale 'plantocratie' die, in voortdurende wrijving met de statale 'bureaucratie' in het kapitalistische Europa, samen heel het koloniale leven gedurende bijna drie eeuwen hebben beheerst. De plantocratie en de bureaucratie van het staats- en geldwezen vormden met elkaar een speciale uitwas van de westerse plutocratie, die al te lang met wisselend fortuin getracht heeft de Wilde Kust voor de meest uiteenlopende kwasi-doeleinden uit te buiten. Het ware hoofddoel was en bleef echter: goud, - niet altijd even gemakkelijk grijpbaar, zo min als de Indiaanse ziel of de 'kenaima' van het belaagde Guyana.

Bij de westerburen

Middelerwijl hadden ten westen van de Corantijn de imperialistische avonturen een enigszins ander verloop dan in Suriname. Er waren, zoal wij reeds zagen, allerlei Nederlandse factorijen en nederzettingen aan de Essequibo, de Berbice en de Demerara. Omstreeks 1655 kwamen nog een aantal uit Tobago verdreven Zeeuwen zich vestigen aan de Wakapau, die zich bij de zee met de Pomeroon verenigt en, westelijker nog, aan de Moruca. Sommigen gingen zelfs naar de Barima, dicht bij Spaans gebied, om er hun heil te zoeken.

Ook hier in deze koloniën kwamen Hollandse en Joodse vluchtelingen uit Brazilië het potentieel versterken, en het waren eveneens particulieren die daarop de factorij van de W.I.C. aan de Essequibo overnamen, die de Compagnie uit pure armoede had opgegeven. Daarheen, evenals naar de Pomeroon, kwamen nog meer Joden uit Nederland omdat zij onder gemakkelijke voorwaarden land en slaven van de W.I.C. kregen, zodat men toen met de aanleg van echte plantages kon beginnen. Aan de Pomeroon zorgde een fort, 'Nieuw Zeelandia', voor enige bescherming, en aan de Moruca ontstond een plaatsje 'Nieuw Middelburg'. De Zeeuwse fantasie bij het geven van namen bleek uitermate beperkt; of lag dit aan een zeker heimwee?

Reeds werd aangeduid hoe op aanstichten van Lord Willoughby, die het met de grenzen van zijn *grant* niet zo nauw nam of misschien de concurrentie van naburige kolonies duchtte, de Engelsen met hun schepen verschillende aanvallen op de Nederlandse vestigingen aan de Pomeroon verrichtten, die zij plunderden en verwoestten. Zij voeren vervolgens naar de Essequibo, waar zij het fort 'Kijk-overal' bezetten en een klein garnizoen achterlieten, alweer onder medeneming van een aanzienlijke hoeveelheid suiker, het enige 'geld' dat er te vinden was. Hun aanval op fort Nassau aan de Berbice werd evenwel afgeslagen en de Commandeur Bergenaar, die zich daarop naar de Essequibo spoedde, slaagde er in 'Kijk-over-al' te heroveren.

Het was dit optreden van de Britten, dat voor Zeeland de hoofdaanleiding werd om Crijnssen naar de West te dirigeren, en zodra deze voor de eerste maal zijn werk

in Suriname gedaan had, voer hij inderdaad naar de Berbice en de Essequibo. Maar hij behoefde er slechts nadere orde op zaken te stellen, - de Engelsen waren

er niet meer. Toch trokken na het sluiten van de vrede veel planters wier ondernemingen aan de Pomeroon verwoest waren, liever naar Suriname om daar ‘in de suiker’ te gaan. Want de handel door de factorijen -; hoofdzakelijk in hout, verfstof en ‘maraan-olie’ (copaivabalsem) - leverde niet zoveel op, al werden die goederen rechtstreeks van de Indianen, en dus voor een krats betrokken. Suiker echter bracht heel veel op; het riet werd steeds meer verbouwd en de ‘suikerbrooden’ vormden weldra het voornaamste uitvoerprodukt. De grootste moeilijkheid bij uitbreiding van het plantagebestand was het tekort aan slaven. Hoewel men bij de capitulatie in deze westelijke kolonies al over meer dan 12 000 negers beschikte, voelden de planters zich erg tekort gedaan door de W.I.C. die deze menselijke koopwaar het meest naar Suriname verscheepte. Dus trokken zij het liefst dáár naar toe.

In 1670 deed de Zeeuwse Kamer van de W.I.C. dan ook haar hele zaak in deze streek aan de Compagnie over, zonder dat hierdoor veel verbetering in de toestand optrad. Zeeland behield voor zichzelf alleen het monopolie voor ‘orlianeverf’*. Omgekeerd hadden Berbice en Essequibo minder nadeel van de Engelsen ondervonden dan Suriname, en er kwamen zich nu steeds meer particulieren vestigen, die tòch nieuwe suikerplantages aan de Berbice aanlegden of handelsposten inrichtten, tot zelfs aan de Rupununi en een eindweegs stroomopwaarts aan de Cuyuni, bij de Gran Sabana waar men paarden van de Spanjaarden opkocht. Ook aan de Canje-rivier en elders landinwaarts beproefde men zijn geluk, en zodoende werd het land gelijkmatiger bezet dan in Suriname, waar de plantages over het algemeen dichter bij elkaar werden aangelegd.

Weliswaar plunderden en brandden de Indianen de Canje-post uit, maar ze werden weer verdreven. En weliswaar begonnen ook hier in het westen de plantages last te krijgen van ontvluchte slaven, maar over het geheel liepen de zaken zo goed, dat de W.I.C. op haar beurt in Berbice probeerde de Van Pere's uit te kopen, - tevergeefs overigens. Niemand had veel sympathie voor de grote, armzalige en schriele monopoliste, die hier door haar Compagnies winkels de loontrekkers in de hand hield, een straf regiem voerde, en er zelfs toe overging een censuur op alle correspondentie in te stellen, uit vrees voor handelsspionnage!

De ‘vernieuwde’ W.I.C., nu dictatoriaal bestuurd door de ‘Heren Tien’, deed niets dan bezuinigen. Haar prachtig bijgehouden archieven geven meestendeels blijk van voortdurend getwist over bevoegdheden, koopmansinhaligheden, onenigheid over het verlenen van meer of minder vrije vaart, ‘en vooral de ongelukkige quaestie van de slavernij’, zoals een latere kroniekschrijver (Netscher) heel trouwhartig - in een onbewaakt ogenblik - verklaart. En bovenal wilde de W.I.C. zelf de soevereiniteit uitoefenen, - op een koopje natuurlijk.

Pas in 1673 drong het akelige nieuws van de oorlog die de Verenigde Provinciën te voeren kregen met Engeland en Frankrijk, tot deze koloniën door. Wijl het ergste viel te vrezen, stelde de Commandeur van Berbice - hier ‘Opperhoofd’ genoemd - het garnizoen meteen op kort rantsoen. Dit namen de soldaten hem zo kwalijk, dat zij aan het muiten sloegen, de Commandeur afzetten en in het gevang

* De oranjerode kleurstof van de Indianen, Bixa orellana, werd in de handel ook a(r)notto, achepe, oriane, orliana of roekoe genoemd.

opsloten. De bijeengekomen Raden van Policie die tot taak hadden hem terzijde te staan, wisten niets beters te doen dan de man te laten waar hij zat en iemand uit hun midden tot vervanger van het Opperhoofd te benoemen. Niet voordat een half jaar later twee schepen met een nieuwe Commandeur arriveerden, werd het gevangen Opperhoofd vrijgelaten en op transport gesteld. Vermeldenswaardig is dit vrij onnozele voorval alleen, omdat het een prototype was van nog een hele reeks van zulke militaire coups.

Evenzeer was het twaalfjarig bewind van Essequibo's gouverneur Abraham Beekman (1678-1690) kenmerkend voor het wedervaren van enkele andere koloniale bewindvoerders die nog over een greintje persoonlijkheid beschikten. Door de ervaring geleerd, was Beekman ervan overtuigd, dat zijn kolonie slechts kon bloeien door het openstellen van de handel voor iedereen, en dat het onwrikbare monopolie van de W.I.C. (zijn bazen!) funest was. Hij liet niet na voortdurend op dit en allerlei andere euvelen te wijzen, maar werd telkens weer op de vingers getikt vanwege zijn geavanceerde ideeën. De 'Heren Tien' gaven hem kort en goed te verstaan, 'dat ons al die manieren van doen seer vreemt voorcomen ende dat wij daeruit klaer konnen bemercken dat UE. daer t'eenemael speeldt de rolle van Souvereijn'.

Beekman wilde ook een nieuw fort bouwen, op een eilandje dichter bij de monding van de Essequibo, maar daar men vond dat hij toch al te veel geld uitgaf, werd ook dit niet toegestaan, terwijl zijn ruzies met ondergeschikten - de zogenaamde 'treinspersonen' - en vooral met de Gouverneur van een nieuwe Compagnie-vestiging aan de Pomeroon (waar Beekman niets in zag) hem ook al geen goed deden. Alles medeoorzaken dat er om hem heen een 'cabale' ontstond om zijn ontslag, of anders dat van de Gouverneur van Pomeroon, te bewerkstelligen.

Tenslotte gaf Beekman er de brui aan, maar bleef toch tot aan zijn dood in Essequibo, om daar als 'meester-planter' zijn plantage te beheren. Het was weliswaar alle Gouverneurs, zo goed als hun minderen, ten strengste verboden om voor eigen rekening of die van hun vrienden, of in compagnonschap met anderen zaken te doen en er plantages op na te houden, maar deze lieden werden zo armzalig door de W.I.C. betaald, dat menigeen onder hen, en zeker niet de minst actieven, hier telkens de hand mee lichtten en soms zelf grote landbouwondernemers waren, - precies als in Suriname. Dat hierdoor echter tal van misstanden ontstonden, behoeft geen nader betoog.

Het is opmerkelijk dat tijdens de periode van 1675 tot 1716 de aanplantingen in de kolonies van westelijk centraal-Guyana steeds bovenstrooms, op het hogere land werden aangelegd. Dat was wel het eenvoudigst, maar vooral door erosie raakte de grond er zo gauw uitgeput, dat de planters zich hoe langer hoe meer benedenstrooms verplaatsten, in het laagland waar bedijking en inpoldering noodzakelijk waren. Daar konden zij dan blijvend hun suikerondernemingen en 'broodtuinen' (cassavevelden) inrichten. En nadat Engelse kolonisten, uit Barbados en Antigua uitgeweken, zich bij hen hadden gevoegd, begonnen zij met behulp van dammen en sluizen ook de eilanden in de brede beneden-Essequibo te bevloeien. Wat later wisten zij eveneens de vruchtbare moerasgronden van Demerara aan de invloed van het getij te onttrekken, net als langs de benedenloop van de Suriname-rivier gebeurde. Dit was dan tenminste de positieve zijde van het Nederlandse 'gemodder'.

Bij de Fransen

In oostelijk centraal-Guyana, voorbij de rechteroever van de Marowijne, had de Frans-Hollandse kolonie aan de Cayenne een flinke versterking gekregen door de zestig Joden en hun tachtigtal slaven die in 1656 daar na een vreselijke zwerftocht uit Brazilië aankwamen en hun aantal spoedig zagen aangegroeid, zodat zelfs zowat honderd kolonisten zich aan de Approuague gingen vestigen, waar zij met het oog op de onzekere tijden meteen maar een fort bouwden.

In Frankrijk zag men wel iets in deze kolonies, en Colbert, die na de dood van Mazarin de financiële expert van de onverzadigbare Zonnekoning geworden was, gaf al gauw zijn zegen en een patent aan een nieuwe exploitatie-maatschappij, de Compagnie de la France Equinoxiale (let wel: la France!). Deze Compagnie zond onverwijld (in 1664) schepen met 1200 kolonisten plus een aantal paters naar Cayenne, met last om er iedereen, inclusief de Indianen, opzij te schuiven en alle terreinen te bezetten. Het Franse absolutisme loog er niet om!

Bij aankomst van de troep werd dus aan de daar aanwezige Hollanders meegedeeld, dat zij zich hadden over te geven, en dan met al hun hebben en houden mochten vertrekken; wat ze dan ook bijna allen deden. Aan de Joden echter werd (toen nog) toegestaan in alle vrijheid te blijven, tenzij ze verkozen met de rest mee te gaan. En nu werd in de kolonie waar eerst de protestanten en Joden het voor 't zeggen hadden, de katholieke godsdienst ingevoerd. De versterking werd omgedoopt tot fort Saint Louis.

De Indianen op hun beurt kregen te horen, dat geen enkele omgang tussen hen en de Hollanders, Engelsen of Portugezen wou worden getolereerd, en dat zij voortaan de Fransen moesten dienen en alleen voor hen hadden te jagen en te vissen. Jonge Fransen, die broederlijk onder hen leefden en dus tweetalig waren, hadden zich onverwijld te melden, want er mocht geen vermenging plaatsvinden en tolken waren goed te gebruiken. Weldra ontstond ter plaatse een stadje van 200 woningen plus een kerk, en op enige afstand nòg een dorp. Er kwamen steeds meer Fransen en ook missionarissen aan, die verder bezit namen van de streek rondom de Kourou en de Sinnamary, en er alvast grote kruisen plantten, op zijn Spaans.

Colbert was ondertussen alweer op de gedachte gekomen, dat het toch beter zou zijn om al de verschillende koloniale ondernemingen die er in Frankrijk bestonden, tot één groot, officieel lichaam te verenigen, zoals elders al veel eerder gebeurd was. Voor ‘l'Amérique’ stichtte hij derhalve een Compagnie des Indes Occidentales, die het alleen voor het zeggen (dat is: een patent) kreeg en ondanks haar minder ambitieuze naam, alle landen van het nieuwe werelddeel als werkterrein omvatte. Maar de kolonies in Guyana waren er niet gelukkig mee, en hun verder voortbestaan was ook niet bijster rooskleurig. Immers al enkele jaren later voer het door Willoughby naar Essequibo gedirigeerde eskader vervolgens door naar Cayenne, alvorens het Suriname ging heroveren, en het had weinig moeite met het nemen van ‘Saint Louis’ en zijn beschermelingen, omdat officiers en manschappen van het fort, ‘monsieur le Gouverneur’ incluis, lafhartig op de vlucht sloegen.

De Engelsen pasten ook hier hun tactiek van plundering en ‘verschroeide aarde’ toe. Ze lieten niets heel. De ‘paapse’ kerken gingen in vlammen op en het was een

enorme buit die werd weggesleept. Het meest tragische van het geval (evenals in Suriname) was, dat dit alles een maand nadat de vijandelijkheden met Frankrijk officieel waren beëindigd, nog gebeurde. De mensen in Cayenne hoorden het pas vijf maanden later; overzeese verbindingen functioneerden in die dagen meestal nog erg langzaam. Maar daar het de Engelsen alleen om een plunder-avontuur te doen geweest was, konden de gevluchte Fransen weer rustig terugkeren naar hun gehavende ondernemingen. Die van de slim over de Marowijne uitgeweken Joden, die nu een beter heenkomen gevonden hadden, werden aan de Franse paters (Jezuïeten) gegeven, ten dele tegen vrijwillige contante betaling aan de vroegere eigenaars in Suriname. Het zou zich lonen.

Het stadje aan de Cayenne werd herbouwd en het monopolie van 'la Compagnie' strenger dan ooit gehandhaafd, - niet bepaald tot voordeel van de kolonie zelve. Ongedurig achter de centen aan voor zijn spilzieke koning Louis XIV, veranderde Colbert nogmaals de hele koloniale opzet van Frankrijk en kocht hij de Compagnie des Indes Occidentales uit, om al haar bezittingen en rechten voor de Kroon te naasten. Het oude Franse centralisme dat in onze tijd tot de omvorming van koloniën in overzeese departementen van het grote Frankrijk zou leiden, maakte zich toen al kenbaar aan de Wilde Kust. En al werd de handel nu vrijgegeven, de ingevoerde bezuinigingen leidden snel genoeg tot verval.

Dat de Nederlanders uit deze streek verdreven waren, zat hun nog altijd hoog, Colbert of geen Colbert. Toen zij dan ook na het Rampjaar van de eerste schrik bekomen waren en de oorlog tegen Frankrijk al maar bleef voortduren, zagen zij hun kans schoon om het zwak verdedigde Cayenne weer in handen te krijgen. Ditmaal kostte het hun wel een paar honderd doden, maar het lukte. Ze lieten de Fransen kalmpjes vertrekken en waren tevreden met alle suiker die daar in voorraad lag. De paters Jezuïeten, als prompte betalers aan de Joden, werden evenwel ongemoeid gelaten door de zeevarende calvinisten.

Nu werden de Staten van Holland echter plotseling overmoedig, en met een van die bekende schokken van bruuske voortvarendheid na veel leuterig getreuzel, welke soms bij bewindvoerende bureaucraten optreden, zetten de anders op de West niet zo happige en meer in 'Oostinje' geïnteresseerde Staten een regelrechte kolonisatie van het heroverde gebied op touw. Snel werden er nieuwe versterkingen gebouwd en bemand, waarna 300 mannen en vrouwen zich bij de Approuague, en 150 zich bij de Oayapoc gingen vestigen (1677). Aan laatstgenoemde riviermond bouwde men zelfs een stadje en een fort, dat alweer 'Oranje' tot naam kreeg. Van het geheel hoopten de Staten van Holland een nieuw klein Brazilië te maken, al waren de onenigheden, onder leiding van de meegenomen predikant, er niet van de lucht.

Het geheel bleek een hoogst voorbarige activiteit, want de Fransen lieten het er ook niet bij zitten. Hun vloot werd gewaarschuwd, zette 800 man aan wal en hernam Cayenne; volgens sommigen: tijdens een zware regenbui zonder de minste tegenstand of enig bloedvergieten, omdat de verdedigers zaten te schuilen tegen het stromende hemelwater. Volgens anderen echter capituleerden de Hollanders pas na een regelrechte belegering, met wederzijdse verliezen. Hoe dan ook, de Fransen waren zo trots op deze zege, dat er meteen een herdenkingsmedaille voor geslagen werd, met 'Cayana recuperata' als deel van het opschrift.

De Hollanders van de Oayapoc en de Approuague werden nu ook verjaagd, hun woningen geplunderd en verbrand, de forten geslecht en de kanonnen vernageld. Verder moesten de overwonnenen maar een goed heenkomen zoeken, voor zover zij niet als krijgsgevangenen werden meegevoerd. Hierna, bij de Vrede van Nijmegen, bestond de hele kolonie beoosten de Marowijne nog maar uit 50 soldaten en 75 Hollandse en Franse kolonisten, die er vrij spel hadden, - een groot contrast met Suriname. Daar speelden zich in de laatste twee decennia van de 17e eeuw wel enkele gebeurtenissen af, die vanwege hun typisch karakter nog even speciale aandacht vragen.

Muiterij in Suriname

Zoals wij zagen, vertrok Van Sommelsdijk, mede-aandeelhouder in de 'Sociëteit van Suriname' aanstonds in 1683 daarheen, om er het gouverneurschap uit te oefenen zo lang als het hem zou behagen. Behalve door zijn grote rijkdom was hij ook om velerlei andere redenen niet de eerste de beste, en zo voelde hij zich ook. Telg van een streng-calvinistische en nogal heftige vader van zestien kinderen, huwde deze regentenzoon met een oud-adellijke Française, waardoor hij, evenals vier van zijn zusters, in nauwe aanraking kwam met de Franse Hugenoten die, ondanks het Edict van Nantes, in het begin van de tachtiger jaren steeds meer last ondervonden van de ketterjagerij in hun eigen land.

Na een weinig succesvolle militaire loopbaan had Sommelsdijk zich, mede door zijn moeilijk karakter, vrijwel onmogelijk gemaakt in de Republiek; het kwam hem dan ook goed uit dat hij zich op 45-jarige leeftijd - dus nog geenszins 'oud en der dagen zat' - metterwoon als 'hoogste' in Suriname kon gaan vestigen. Zijn vrouw volgde hem echter niet daarheen, ofschoon zij beiden als goede calvinisten wel beseft moeten hebben dat bepaalde 'zonden' overal mogelijk zijn, en dat Satan ook overzee niet zou aflaten met op de loer te liggen om zelfs de vroomste zielen ten verderve, zoal niet ten val te brengen.

In de heroïeke brave-hendrikken-literatuur waartoe de meeste klassieke werken over de koloniale geschiedenis van Nederland in de West gerekend moeten worden, vindt men een totaal scheefgetrokken beeld van de mens Sommelsdijk. Hij had stellig zijn verdiensten - soms zelfs grappige - maar achtte zich een hele piet, boven iedereen verheven, en liet dit teveel merken. Bovendien was hij driftig, eigenwijs, van een echte regenteske koppigheid en een lichtelijk huichelachtige rechtzinnigheid, - eigenlijk nòg eigengereider dan zijn oudere collega Beekman, die wij aan de Essequibo aantroffen.

Uit zijn correspondentie leren wij hem kennen als een ironisch, soms zelfs cynisch en onbarmhartig beoordeler van menselijke karakters en plaatselijke toestanden; als iemand met sterk uitgesproken sympathieën en vooral antipathieën. Het viel hem - als zovele bewindhebbers na hem in Suriname - heel moeilijk vrienden te maken, terwijl hij van zichzelf moest verklaren dat 'ick met elck overhoop legge'.

Maar Sommelsdijk had het ook niet gemakkelijk als nieuwe man die met oude wetten een nieuwe koers dacht in te slaan, om een oude, al ietwat vastgeroeste toestand

naar zijn eigenlijk toch niet zo erg nieuwe opvattingen te veranderen. Voeg bij dit alles zijn persoonlijke heerszucht (misschien ontsproten aan zijn

positie als ‘macho senior’ tussen zes zusters, waarvan de helft erg vroom was en ongetrouwd bleef) en ook nog zijn afkeer en vervreemding van het Hollandse milieu, zijn avontuurlijkheid enerzijds en zijn aristocratisch-vriendelijke neerbuigendheid tegenover het omringende plebs van kleine koloniale lieden en ‘wilden’ (wat dan door de argelozen voor vaderlijkheid werd aangezien) plus nog een flinke dosis querulantisme bij zijn contacten met meer-ontwikkelden, - en wij hebben het beeld van iemand die als het ware de moeilijkheden naar zich toe riep. Zijn daden, die niet bijster ‘groot bennen’, maar wel typerend en vaak pittoresk waren, spreken voor zichzelf.

Na zijn overname van het oppergezag uit handen van de Commandeur Verboom, begon Sommelsdijk meteen met de Indianen aan te pakken om ze goedschiks of kwaadschiks tot een akkoord te bewegen, want zowel de Carib als de Arawak en Warau werden met de dag agressiever. Zij lieten zich zelden meer paaien, maar bleven liever ‘puyajen’ voor hun kleine guerilla's. Vergeefs liet de nieuwe Gouverneur verschillende tochten, zelfs tot aan de Coppename, tegen hen ondernemen en hun vredesvoorstellen doen. Hij begon met alle handel met de Indianen te verbieden, in de hoop zo de meest flagrante misbruiken te voorkomen. Dit was echter een maatregel die door de ‘Ruylders’ gemakkelijk ontdoken werd. Ook trachtte hij al snel - evenals zijn voorganger Heinsius gebruik makend van de bekende koloniale verdeel-en-heers-politiek - de Carib tegen de Arawak uit te spelen, door telkens de ene groep boven de andere te begunstigen.

De meeste Indianen stelden maar matig vertrouwen in zijn pogingen, hoewel het indruk maakte dat hij op de oude feodale wijze een Indiaanse (al of niet in bed) tot zich nam ‘als vrouw’. Toch was dit lang met afdoende. De ‘naturellen’ waren immers zelf polygaam, en een vrouw was maar een vrouw, één enkele. In de vrede die Sommelsdijk zo dacht te sluiten, erkende hij verder officieel de Indianen van het land als ‘vrije lieden’, wat dit dan ook mocht betekenen voor mensen die van hut uit al vrij waren. In ieder geval bleef zijn Indiaanse ‘bijwijf’ ondanks alle neusoptrekkerij door de fatsoenlijke dames in de kolonie, nog lang als een geziene weduwe in Suriname leven, waar zij meer dan tachtig jaar oud werd. Met sommige groepen weggelopen negerslaven werd toen eveneens vrede gesloten, maar niet voor lang.

Aanstonds ook liet Van Sommelsdijk, zonder ‘Zeelandia’ te verwaarlozen, een fort aan de samenvloeiing van de Commewijne en de Cottica bouwen (het is later naar hem genoemd) ter bescherming van de planters in het oosten, alsmede een kleine versterking aan de Para, ten behoeve van de zich dieper in het binnenland ontwikkelende plantages. Tevens kreeg hij een garnizoen van 300 man erbij, wat hem nog zou berouwen.

Want op zijn eigen voorstel stuurde men hem hoofdzakelijk geboefte dat men in Nederland liever kwijt dan rijk was: meestendeels misdadigers uit de ‘rasphuysen’ van Amsterdam en Holland (de gevangenissen waar brazielhout geraspt werd tot verfstof) en dit tuig verheelde zijn woede niet, zodra het merkte dat het in plaats van een lekker leventje ‘onder de nikkers’ te krijgen, een hoop zwaar werk onder de tropenzon moest doen. Sommelsdijk liet ze forten bouwen, kanalen graven - de Sommelsdijkse kreek onder andere -en met zware stenen sjouwen om ‘Zeelandia’ te versterken en de stevige schoeiing daar, langs de oever van de Suriname te

maken. Tussen de bedrijven door mochten ze dan wel soldaatje spelen, zodat menigeen onder hen het niet langer nam en deserteerde, de bossen in.

Ze werden merendeels weer teruggevangen door Sommelsdijks zoon, François de Châtillon, en zijn manschappen, maar aan de deserties kwam geen einde. Deze ondernemende jongeman, die wat later tot naar de Orinoco op verkenning uit trok, nam van daar onder meer cacaoplantjes mee en introduceerde zodoende een naderhand gedurende vele decennia belangrijke cultuur in Suriname. De Gouverneur (ook hij!) zond vervolgens nog een officier en vijf manschappen naar het zuiden, met de opdracht om - je kon nooit weten - het meer van Parima en daarmee Eldorado te bereiken. De oude gouddroom was nog springlevend, maar Sommelsdijk was een paar jaar later al dood toen de kleine expeditie, vanzelfsprekend 'onverrichterzake', terugkeerde.

Zijn verhouding met de burgerij liet heel veel te wensen over. De 'Raad van Politie en Criminele Justitie' die hij instelde, bezorgde hem bij gebrek aan eerlijke en onafhankelijke leden veel hoofdbrekens, en als brave calvinist voerde hij een Zondagswet in, die hem meteen in conflict bracht met de slavenhouders, vooral de Joodse, omdat deze van mening waren dat de negers ruimschoots genoeg hadden aan hun vrije zaterdagavond met 'baljaarpartijen' (dansfeesten) en de plantages kwalijk een volle dag per week hun arbeid konden missen. De sabbath of wat daarvoor in de plaats werd gesteld, was alleen dienstig voor Blanken. Er kwam in de praktijk dan ook weinig terecht van de mooie wet.

In dit tijdsbestek waren vier met een Roomse Amsterdamse koopman bevriende katholieke missionarissen als soldaten de protestants-joodse kolonie binnengekomen, waar drie van hen binnen de kortst mogelijke tijd stierven, zodat de vierde ontmoedigd naar zijn land terugkeerde. Sommelsdijk had twee van hen oogluikend toegelaten en moet zeker de lengte van Gods vinger geprezen hebben, die hem zo moeiteloos van hen afhielp. Maar de Heren in Zeeland, die wel iets hiervan, maar niet het fijne vernomen hadden en Sommelsdijk toch al verdachten van enige paapse tegemoetkomendheid, maakten hierover zoveel kabaal, dat de Staten hun Gouverneur sommeerden onverwijld bedoelde priesters naar Nederland terug te zenden.

Gekrenkt liet Sommelsdijk hun beenderen opgraven, die hij met een sarcastisch begeleidend briefje aan de Groot Achtbaren deed toekomen, opmerkend dat de Staten stellig liever een kist dukaten dan een kist botten van hem gekregen zouden hebben. De Zeeuwse heren, op hun beurt furieus, zonden de knekels terug naar Suriname en gelastten de Gouverneur ze weer te begraven waar hij ze gevonden had. Waarop Sommelsdijk nóg niet kon nalaten zijn opdrachtgevers te honen met de schampere opmerking, dat zij de botten beter aan de Paus van Rome hadden kunnen sturen, 'die daer sonder twijffel goede reliquien van soude maken, waerdoor sijne cassa soude connen werden gebeneficeert om den Turxsen oorlogh te helpen voortsetten'. Kleinzielig gedoe allemaal, maar wel tekenend voor de soevereine bureaucratie.

Tekenend, mede voor zijn tijd, was ook Sommelsdijks uitdrukkelijk verbod van huwelijken of andere 'gemeenschap' met negers; en kleinzielig, zijn ingaan op de gebruikelijke roddelpraatjes, kwaadsprekerij, laffe laster en klaagpartijen bij de hogere instanties in Nederland, die bij zulke geïsoleerde en onsamenhangende samenlevingen onvermijdelijk schijnen te behoren.

De Gouverneur liet omroepen dat wie iets tegen hem in te brengen had, dat maar hemzelf moest komen vertellen. En toen dit na een poos nog door niemand gedaan was, maakte hij wederom officieel bekend, dat aangezien geen van de klagers was komen opdagen, hij verder alle anti-Sommelsdijkse roddelaars van wie hem iets ter ore mocht komen, gerechtelijk zou vervolgen. Veel verstandiger en royaler trad hij op tegenover zijn vervolgde geloofsgenoten, de naar Nederland uitgeweken Hugenoten en de kleine sekte van Labadisten, waarbij zijn ongetrouwde zusters zich hadden aangesloten.

Louis XIV trok in 1685 het Edict van Nantes, dat de protestanten vrijheid van godsdienst in Frankrijk toestond, geheel in, zodat zich nu een grote golf van refugiés over de officieel anti-katholieke landen verspreidde. Onder hen waren veel rijke, bekwame en idealistische lieden waarvan sommigen, Europa beu, liefst ver van alle geloofsvervolgingen vandaan, een betere en exclusieve samenleving wilden beginnen. Hetzelfde wenste ook een groep volgelingen van Jean de Labadie, een protestant geworden ex-Jezuïet, die na in Genève werkzaam te zijn geweest, in Nederland een ietwat katholiekerige en kloosterlijk-evangelische gemeente vormde, waartoe ook enkele vooraanstaande vrouwen, zoals de bekende Anna Maria Schurman, behoorden. Zij hadden hun hoofdkwartier in het Friese Wieuwerd, op een state door Sommelsdijk ter beschikking van zijn zusters gesteld. Geen betere mensen om er ‘zijn’ kolonie door te laten bevolken, meende hij.

Van de genoemde Franse vluchtelingen vestigde inderdaad een aantal zich in Suriname, - anders dan de Puriteinen die omstreeks 1617 ook eerst vanuit Engeland naar Nederland uitweken en daar ernstig overwogen om naar de Wilde Kust te trekken, maar tenslotte toch besloten met de Pilgrim Fathers naar Noord-Amerika te gaan, waar zij samen de grondleggers van de Verenigde Staten werden. Maar ook de refugiés die, aangetrokken door Sommelsdijk, Suriname verkozen, ging het niet alleen naar den vleze, doch uit hun families zijn zelfs verschillende redelijk goede Gouverneurs en andere bestuurders in de 18e eeuw voortgekomen. Sedert hun vestiging heeft het nooit meer aan Franse persoons- en plantagenamen in de kolonie, noch aan enkele andere eigennamen van Franse herkomst ontbroken.

Met de eigenwijze Labadisten en hun godzalige dames, die zich ondanks alle goede raadgevingen veel te ver landinwaarts gingen vestigen, zelfs voorbij de plaats waar de Joden hun nieuwe nederzetting, de Jodensavanna, met weldra ruim 70 huizen en een grote stenen synagoge in 1685 bouwden, met deze zelfgenoegzame vromen die zich zo ver mogelijk van de boze wereld in de ongerepte wildernis wilden terugtrekken om het ware christendom te beleven, liep het slecht af. Hun geweten had het moeilijk met het onontkoombaar emplooi van negerslaven, die desondanks wegliepen en evenals de Indianen en de blanke deserteurs hun nederzetting voortdurend belaagden en teisterden. Zij waren bovendien betere bidders dan planters. Eigen onenigheden en ziekte deden de rest voor ‘La Providence’, en binnen luttele jaren was de Labadistische onderneming een ‘stille plantage’ geworden, weer opgeslokt door het eeuwige oerbos.

Tot de Wieuwerdse Labadisten behoorde sedert 1685 ook de bekende Zwitserse entomologe en tekenares Maria Sibylla Merian, die echter pas in 1699 zich met een dochter bij de kolonisten in Suriname aansloot en er maar kort verbleef, al heeft zij

er in die tijd bepaald niet stilgezeten. Het zou vandaag van eminent belang geweest zijn als iemand toentertijd even zorgvuldige observaties van de verschillende mensenrassen en hun ecologie gemaakt had, als Maria Merian het deed van de inheemse insectenwereld.

Anderen met zakelijker instelling ging het beter. Onder Sommelsdijk die de Zeeuwse manier van inpolderen invoerde, zodat ook het lagere kustgebied in cultuur kon worden gebracht, breidde zich het aantal plantages tot ongeveer 200 uit. Paramaribo, waar hij zich gevestigd had, groeide zienderogen. Was het vóór zijn komst nog maar een vlek van nog geen dertig wanordelijk verstrooide houten huizen, hoofdzakelijk smerige kroegen en herbergen voor het scheepsvolk, niet ver van de plaats waar hun vaartuigen lagen afgemeerd, het werd al gauw een lieflijk, welbeplant stadje met enige honderden, soms al wat welvarender uitziende woningen en een 'Waalse' kerk.

De Gouverneur liet zijn soldaten veel zwaar werk doen om het land, en met name Paramaribo, in een wat minder primitieve toestand te brengen. Deze civiele taak zinde de bijeengeraapte manschappen echter weinig, en toen in het zesde jaar van Sommelsdijk's regiem er ook nog wat op hun onderhoud bezuinigd werd, ging het garnizoen, ontevreden over de al te slechte rantsoenen bij te zware en serviele arbeid, in staking. Hetgeen in militaire termen muiterij betekende, ook al betrof het goeddeels huurlingen.

Hun Adjudant vond blijkbaar de ontevredenheid van zijn troepen in het fort Zeelandia niet zo onredelijk, en beloofde hun dadelijk naar de Gouverneur te gaan om hun grieven te bespreken. Sommelsdijk ontving de Adjudant, maar met een scheldtirade, en joeg hem daarop met een stok de deur uit. Zijn onbeheerst en koppig karakter zou zijn ondergang worden.

De muiters konden niet geloven dat hun afgezant en meerdere zó slecht ontvangen was en togen nu zelf 'en masse' naar het Gouverneurshuis (op ongeveer de plaats waar thans het Presidentiële Paleis in Paramaribo staat). Zij ontmoetten onderweg de Commandeur Verboom, een oudgediende, die bij hen even geliefd was als Sommelsdijk gehaat. Verboom hield hen terug, trachtte hen tot bedaren te brengen, beloofde te bemiddelen, en vroeg ze naar hun barakken terug te keren, wat inderdaad gebeurde. Toen echter de dag daarop nóg geen resultaat bereikt was, besloten de soldaten tot geweld over te gaan.

Met hun musketten gewapend en al vloekend snelden zij als één man naar het Gouverneurshuis, waar Van Sommelsdijk nog steeds door Verboom werd aangespoord om op de eisen van de soldaten in te gaan. In plaats daarvan stormde hij bij het horen van het lawaai buiten, met zijn gevelde klewang in de hand de deur uit, op de rebellen af, met het doel hun de kop te klieven. Maar de muiter op wie hij het eerst af stoof, schoot zijn musket af en raakte Sommelsdijk in zijn dij, zodat de sabeltrekker meteen op de grond viel. Daar werd hij 'collectief', met 47 wonden afgemaakt, zonder nog een kik te geven. Hoewel de soldaten Commandeur Verboom toeschreeuwden om uit de weg te blijven, kreeg deze in het tumult toch een schot in de buik, waaraan hij negen dagen later overleed.

Na hun gewelddaad rukten de muiters op naar het fort, waar zich de overige soldaten bij hen aansloten tot een totaal van 140 à 150 man. Zij kozen hun eigen 'Keuroversten' (kolonels) in plaats van de officieren van het fort, die niets meer

van zich lieten merken voorzover zij niet achter slot en grendel gezet werden. De soldaten overmeesterden daarop de twee schepen die op de rivier lagen, namen al het gewenste uit de magazijnvoorraden en eisten 3500 gulden van de burgerij na deze - overigens niet erg nauwkeurig - ontwapend te hebben.

De rebellen wilden vervolgens met de schepen het land verlaten, hetgeen onder meer door hun onderlinge onenigheid niet zo dadelijk gebeurde. De plaatselijke 'Raden Politicq' trachtten eerst de zaak te sussen en maakten bekend dat aan de soldaten die wilden blijven, hun muiterij zou worden kwijtgescholden. De reden voor deze ongewone zachtaardigheid was volgens Hartsinck 'om de Ingezetenen en Kooplieden, mitsgaders de Schepen en Goederen niet in de waagschaal te stellen'. Zolang het maar om de centen ging, was men bereid de ergste misdaden en muiterij 'vergeeflijk' te achten, - destijds precies als nu.

Veertig à vijftig muiters gingen hierop in; de rest trachtte nog weg te komen, maar kreeg geen kans meer en moest zich aan de inmiddels uit het fort ontsnapte officieren en herbewapende burgers overgeven, op voorwaarde dat alleen 'schuldigen' zouden worden gestraft. Inderdaad werden binnen de maand na hun misgreep acht gangmakers opgehangen, drie geradbraakt, en de rest vrijgesproken.* Omineuze historie!

François de Châtillon, de zoon van Van Sommelsdijk, keerde weliswaar naar Suriname terug om de nalatenschap (waaronder plantages!) van zijn vader te beredderen, maar voelde er niets voor om hem als Gouverneur op te volgen. En ook de wettige weduwe, die nooit door de kolonie aangetrokken was, had er nu schoon genoeg van. Zij bood het Sommelsdijkse aandeel in de Sociëteit aan de twee andere vennoten te koop aan, maar vond geen gegadigde. De familie heeft nog tijden lang opgescheept gezeten met deze witte olifant uit haar erfenis.

Nog bleef het onrustig in de kolonie. Niet alleen door het gebeurde en door nieuwe slavenopstanden, die voortaan aan de orde van de dag zouden komen, maar ook omdat al meteen (in 1689) er wéér een Franse vloot, als gevolg van een nieuwe oorlog van Frankrijk tegen Engeland en het Holland van Willem III, de Suriname-rivier op kwam varen en een belegering van Zeelandia begon. Tien Franse schepen namen het fort onder schot, dat één schip tot zinken bracht. De burgermilitie werd in het geweer geroepen, onder meer een tachtigtal Joden onder eigen kapitein. De fortificaties verkeerden gelukkig in goede staat, en hoewel Zeelandia bijna een week lang met honderdponders bestookt werd, moest het flottielje van Du Casse tenslotte bakzeil halen en de rivier verlaten.

In de strijd liep Francois de Châtillon die een batterij had gecommandeerd, nog ernstige verwondingen op, maar de Fransen verdwenen zonder al te veel schade te

* Er is hoegenaamd geen reden om deze feiten, door Van Berkel gememoreerd in zijn in 1690 gepubliceerde 'Voyagiën', in twijfel te trekken, al wijken zij in menig opzicht af van die welke op grond van Hartsincks relaas of het bijna even late van Pistorius (1763) door Jan-en-alleman werden nageschreven en waarbij Sommelsdijk als een soort van lieve martelaar wordt voorgesteld. Hartsinck echter publiceerde *zijn* verhaal ruim tachtig jaren *na* het voorval, terwijl Van Berkel tijdens de gebeurtenissen als plantage-directeur (hij was het negen jaar lang) in Suriname aanwezig was en dus stellig als bijna-ooggetuige mag gelden. Te meer is hij geloofwaardig, omdat ook tal van andere gegevens in zijn 'Voyagiën' nauwkeurig waargenomen en betrouwbaar zijn gebleken.

hebben aangericht. En dat niet alleen; een van hun oorlogsschepen aan de Wilde Kust raakte tussen de Coppename en de Corantijn in de modder vast en in zó hoge nood, dat het zich onvoorwaardelijk aan de Nederlanders moest overgeven. De ‘wildheid’ van Guyana's zee-oever was toch wel ergens goed voor, al had zij de twistende blanke avonturiers niet geheel kunnen weren. Want de rest van de Franse vloot richtte wél nog heel wat ravage aan in Berbice, waar de plunderaars pas met hun bedrijf ophielden, na betaling van een geldsom en afgifte van de in Suriname krijgsgevangen gemaakte Franse zeesoldaten. De kolonie aan de Pomeroon werd eveneens geplunderd en uitgebrand - Beekman had er voor gewaarschuwd - echter niet door de vijandelijke vloot, maar door een ‘losse’ Franse zeerover, wat zeker niet minder erg was.* Nog steeds gold de oude leus: ‘Geen vrede beneden de Linie’, en verwoestten de mogendheden elkaars vestigingen naar hartelust. Waar zij niet konden heersen, trachtten zij te verdelen, om na de verdeling des te feller te kunnen heersen.

Zo liep de 17e eeuw ten einde. Voor Groot-Guyana was het in geen enkel opzicht een gouden eeuw geweest, en voor zijn veroveraars slechts een eeuw van wapenijzer en kanonnenbrons.

* Du Casse die tot dusver als een officiële zeeschuimersleider met anderen samen was opgetreden - in tegenstelling met een menigte Franse piraten die min of meer op eigen houtje te werk gingen - werd naderhand met het gouverneurschap over de helft van Hispaniola (Haiti) beloond, en aldus een even deftig als vermogend man. Voor dit soort avonturiers was inderdaad de wereld te klein en... niets heilig of veilig. Schamele naties die onder dergelijke ‘Piet Heyns’ hun historische helden requireren!

14
...beroofden ook elkaar...

Niet anders dan in het noordoosten van Brazilië, bezuiden de Amazone, werd ook het grootste gedeelte van de Wilde Kust, vooral langs de benedenloop van de grotere rivieren, bij uitstek als suikerland ontgonnen, met alle geldelijke voordelen en alle klaarblijkelijke nadelen van dien. Met de meest uit Brazilië afkomstige know-how werd plantage na plantage met suikerriet beplant, werden molens en stokerijen gebouwd, geëxploiteerd door Sefardische Joden - de beste deskundigen op dit gebied - en alras door Nederlanders. Later ook door Fransen, Engelsen, voor het overgrote deel lieden die aanvankelijk niet van zins waren om zelfs na verworven welstand naar hun vaderland terug te keren. De neiging hiertoe en de mode die het werd, kwam pas een paar generaties later op. De eerst welvaart, zo moeizaam verworven, kweekte 'blijvers'.

Niettemin waren het, ook in de eerste helft van de 18e eeuw, verre van rustige tijden voor de Guyanese kolonisten die even slecht door hun Europese overheden verdedigd werden tegen indringers van vijandige naties, als voorzien van de nodige hulpkrachten die onontbeerlijk waren om de arbeidsintensieve suikerondernemingen naar behoren te onderhouden en overeenkomstig de stijgende behoefte van de suikermarkt uit te breiden.

Juist de toename van deze behoefte, waardoor suiker zulk een begerenswaardig en steeds kostbaarder produkt werd, maakte de plaatsen van herkomst - in casu de suikerkolonies - zoal niet tot aanlokkelijke veroveringsobjecten tijdens de oorlogen die de 'beschaafde' landen in wisselend bondgenootschap met elkaar voerden, dan toch tot kwetsbare oorden, gemakkelijk om te plunderen, te brandschatten en te vernielen, zodat ze tenminste voor een aantal jaren uitgeschakeld bleven in de grote economische concurrentiestrijd der handeldrijvende naties.

Tevoren was het een lange weg die het suikerriet (*Saccharum officinarum*) had af te leggen tot hierheen, naar deze koloniën waar het zo goed gedijde. Nadat het van Indië naar Egypte was overgebracht, kwam het op Cyprus terecht, waar het volop geculiveerd werd in de 10e eeuw, Sicilië bereikte in de 11e eeuw en van daaruit zich westwaarts verspreidde, om in de 15e eeuw door de ondernemende Portugees die Hendrik de Zeevaarder heette, naar Madeira te worden overgebracht, dat al spoedig het eerste suikereiland in de Atlantische Oceaan werd. Weldra volgden de Azoren, de Canarische en de Kaap Verdische eilanden, en tenslotte, in de 16e eeuw, het vasteland van Amerika en de Caribische eilanden.

Steeds luider 'schreeuwde Europa om de kostbare suiker' en in de zucht om zo snel mogelijk te verdienen met het voldoen aan die groeiende behoefte, lette niemand op het belang van de producerende landen zelf. Zo raakte Madeira, dat

oorspronkelijk een hout-eiland was, in de kortste keren zijn bosbedekking kwijt ten behoeve van de suikermolens en hun brandstof.

Bovendien is suikerriet een typische monocultuur, die zich verzet tegen verscheidenheid van aanplanting en bijna alle plaats voor voedingsgewassen in beslag neemt. De suikerplanters waren dan ook steevast op import van voedsel aangewezen, waar zij zich ook bevonden, en dit des te meer naarmate zij meer werkkrachten onder zich kregen, die zij noodgedwongen in grote aantallen hadden aan te werven. Bij ontstentenis van paarden of ossen, die kostbaar waren en daarenboven weidegrond nodig hadden, konden zij het niet stellen zonder heel veel krachtige, en liefst goedkope arbeiders.

Een verder nadeel was het feit, dat de suikerindustrie niet kon bestaan zonder bescherming door een machtig kapitalisme; ze vereiste aanzienlijke investeringen en forse kredieten, waardoor de ondernemers met handen en voeten gebonden raakten aan hun geldschieters, die meestal ver van het 'veld van actie', in Europa zaten, waar zij rustig invloed konden uitoefenen op de prijs van de hun toegezonden produkten, en dusdoende zelf hun winst konden bepalen. Gewoonlijk was het een aanzienlijke winst, gemaakt ten koste van de planters.

Al jaren voordat het suikerriet Amerika bereikt had, kon voor de Canarische eilanden worden vastgesteld dat 'suiker bijna zeker even verantwoordelijk geweest is voor het verdwijnen van de Guauches, de inheemse bevolking aldaar, als de brutaliteiten van de eerste veroveraars'. Hetzelfde kan ook van de Wilde Kust en zijn oorspronkelijke bewoners gezegd worden.

Het waren de suikerplantages die de slavenarbeid algemeen maakten, hetgeen eerst leidde tot de jacht op Berberslaven langs de Afrikaanse kust, die werden gevangen door de christen-piraten van de Canarische eilanden, en vervolgens tot de handel in negerslaven uit Guinea en Angola die - alweer terwille van de suiker - nadien in steeds sterkere mate tot aan de kust van het Amerikaanse vasteland werd gedreven.

De Portugezen, met hun factorijen in West-Afrika, hadden dan ook aanvankelijk het monopolie van de slavenhandel. Maar niet lang. Ten dele door de Nederlanders verdreven, door Engelsen, Fransen en zelfs Denen onderkropen, die allen ook in de Spaanse gebieden willige afnemers van hun menselijke koopwaar vonden (omdat Spanje zelf niet in staat was daarin te voorzien, maar evenzeer slaven nodig had) moesten de Portugezen zich tenslotte beperken tot leveranties aan hun eigen kolonisten in Brazilië, - en ze deden dit op grote schaal. Het monopolie onder de Nederlanders werd door de West-Indische Compagnie opgeëist, die er al van meet af aan een dusdanige chantage en woeker mee bedreef, dat in 1688 Sommelsdijk zich gedwongen zag aan zijn mede-vennoten van de Sociëteit van Suriname te schrijven: 'De tyrannye die de W.I.C. deze colonie aandoet en consequentelijck de schade, kan niet worden uytgedruckt.' Intussen was de slavenhandel al de voornaamste en meest winstgevende activiteit van de W.I.C. geworden, het meest nog in de laatste decennia voordat haar eerste octrooi verliep.

Al vóór 1650 was de suikerindustrie goed op toeren gekomen in Brazilië, en van daar uit werd door de Nederlanders, veelal ook door de uitgeweken Joodse planters - de techniek van verbouw en verwerking naar elders overgebracht. De

Wilde Kust leende zich er uitstekend voor, terwijl Hollandse kredieten, ook aan Engelse en Franse planters tot dit doel verstrekt, de handel in de Zeven Provinciën sterk bevorderden, met inbegrip van de wederkerige handel in allerlei benodigdheden en vooral... in slaven. Frankrijk en Engeland hadden aanvankelijk nog teveel binnenlandse moeilijkheden om zich op grote schaal ermee bezig te houden, en hun planters waren doorgaans weinig te spreken over de thuislanden die hen met allerlei Navigatie-beperkmgen in hun vrije ontwikkeling belemmerden. Amsterdam werd dan ook een van de belangrijkste suikermarkten van Europa, zoal niet de belangrijkste, vooral nadat het monopolie van de W.I.C. ineffectief en ook anderszins onhoudbaar geworden was en de ‘suikerheren’ meer en meer vrij spel kregen.

Het heeft hier niet de minste zin om ook maar iets te zeggen over de hooggeplaatste non-valeurs die na Sommelsdijk gedurende de eerstvolgende vijftig jaar in Suriname de zaken dirigeerden, noch over die welke - van hetzelfde kaliber zijnde - in de overige Guyana's optraden. Slechts suiker, en niet de autoritaire verafgoders van het ‘zoete’ goud, bepaalde de uitwendige, politieke geschiedenis. En het waren steeds de suikerheren die het meest te lijden hadden onder de gevolgen van oorlog en vrede - soms onereuse vredesverdragen - tussen de moederlanden.

Zo brak een oorlog uit tussen de Zeven Provinciën en Frankrijk, waarvan Gallische vrijbuiters gebruik maakten om in 1708 weer eens de Essequibo op te zeilen, Indianendorpen zo goed als plantages te vernielen en de kolonie te brandschatten, evenals een jaar later opnieuw gebeurde. Ondanks fort Kijk-over-al waren de mensen er weerloos. En de kapers die zich de eerste keer reeds van voldoende geld, slaven en proviand hadden meester gemaakt, konden nu, in 1709, alleen nog maar de overgebleven plantages vernielen en weer suiker en slaven meenemen, zodat er na hun aftocht nog maar twee suikermolens in bruikbare toestand over waren. Kijk-over-al was veel te benard voor alle beambten en opwonenden gebleken; reden waarom - overigens pas in 1739 - een nieuw fort gebouwd werd, lager aan de Essequibo, op het Vlaggeneiland; iets waar Beekman al op aangedrongen had.

Berbice was middelerwijl, na het militaire oproer van 1673 en nogmaals in 1703, door de W.I.C. met goedkeuring van de Staten Generaal in ‘erfleen’ aan de Zeeuwse koopman Van Pere en diens nakomelingen afgestaan. Maar zij zouden er niet lang meer plezier, wel veel ellende van hebben. In 1709 vertoonden de Fransen zich ook op de Pomeroon, maar de kolonisten kwamen er goed van af, evenals drie jaar later, toen een bende boekaniers, ditmaal uit Fransen, Spanjaarden en kleurlingen samengesteld, nogmaals hetzelfde probeerden.

Het beter dan Essequibo verdedigbare Suriname kreeg ook zijn portie, zij het wat laat. In 1712 maakte het goed-georganiseerde eskadertje van de Franse zeeroverkapitein Cassard gebruik van de oorlog om daar een aanval te doen, die weliswaar mislukte, maar voor Cassard aanleiding genoeg was om nog geen vier maanden later naar Suriname terug te keren, Paramaribo met succes te beschieten en vervolgens het land een seizoenlang te koeioneren.

De planters lieten vrouwen en slaven de achter hun ondernemingen gelegen bossen in vluchten, met als gevolg, dat een groot aantal negers niet meer terug-

keerde na de uiteindelijke aftocht van de Franse kapers. Deze hielden danig huis, namen al wat los en vast zat mee en brandschatten de kolonie voor sommen die niet in hun geheel waren op te brengen, maar waarvoor, in zoverre er betaald werd, Cassard - teken des tijds! - 'behoorlijk kwitantie passeerde'. De rest namen de Fransen in de vorm van 'wissels op Amsterdam' in ontvangst, nadat hun landgenoten onder Baron de Mouans hetzelfde in Berbice deden, vanwaar zij ook honderden slaven wegvoerden. Bij gebrek aan baar geld in Berbice lieten de vrijbuiters zich daar betalen met wissels op de Van Peres (tot dan toe eigenaars van de kolonie) getrokken, welke waardepapieren - alweer een teken des tijds! - nog enige jaren later in Amsterdam verhandeld werden. De Fransen waren zo wijs geweest om twee gijzelaars (ostagiers) mee te nemen om prompte voldoening van hun wissels te waarborgen, maar misrekenden zich. Want hoewel het de twee jongste Raadsleden van Berbice waren, stierven zij al onderweg, - alsof de planters het zo hadden uitgekiend.

Intussen leek het wel een ware sprinkhanenplaag die deze Gallische vechthanen over de Nederlandse kolonies brachten; ze bleven totaal verarmd achter. Ook zonder gijzelaars werd Berbice vanwege al die wisselbrieven notarieel verkocht aan enige Amsterdamse kooplieden, die een 'Sociëteit van Berbice' oprichtten, waarvan ondanks de grote speculatiezucht in Patria (John Law!) de gelden maar moeizaam binnenkwamen. Dit was tevens het eind van de relatie der Van Peres met Berbice.

Ook uit Suriname hadden Cassard en zijn 'commissaires' een gijzelaar meegevoerd; en hoewel in 1713 de Vrede van Utrecht getekend werd, moesten de Surinaamse wissels eveneens aan de Franse heren worden uitbetaald. De kolonisten weigerden het gemoeide bedrag voor hun rekening te nemen; ze waren al zwaar genoeg getroffen en lieten die taak liever over aan de krijgshaftige Staten-Generaal of aan de Sociëteit, - die er op hun beurt anders over dachten. Het duurde twintig jaar voor en aleer overeenstemming bereikt werd tussen diefjes en diefjesmaats. Positief resultaat van een en ander was wel: de aanleg van 'een regelmatig fort' aan de splitsing van de Suriname- en de Commewijne-monding, namelijk het goed-gelegen fort Nieuw-Amsterdam, dat echter pas in 1747, na dertien jaar werkzaamheid, voltooid werd.

Bij genoemde Vrede van Utrecht werd ook bepaald, dat de Fransen zich niet meer aan de oevers van de Amazone zouden ophouden, en dat voortaan de Oayapoc als grensrivier tussen Frans- en Braziliaans-Guyana zou gelden - waarmee het geschil echter nog niet beslecht was, want nu bestond toch nog verschil van mening *welke* rivier precies met die naam werd aangeduid. Verder zouden de Engelsen, die hiervoor een 'asiento' (een monopolistische toestemming) kregen, voortaan de Spaanse koloniën regelmatig van slaven voorzien, ofschoon de vraag naar zwarte arbeidskrachten zo groot bleef, dat de onwettige diensten door lorredraaiers van andere nationaliteiten verleend, de Spanjaarden doorgaans niet onwelkom waren. Terwille van de slavenhandel werden alle wetten met plezier ontdoken of botweg overtreden.

De Franse kolonies aan de Wilde Kust begonnen in deze periode langzamerhand ook aan de koffieteelt te doen, dank zij een kleine hoeveelheid verse koffiebonen

die door een sluwe Franse plantersvrouw, uit Suriname Cayenne werd binnengesmokkeld. Voor het overige ging daar de kolonisatie met nog meer horten en stoten dan bij de westelijke naburen. Van de Franse kant uit trachtte nog steeds een enkeling het meer van Panma met zijn Eldorado te bereiken, aangespoord door een handjevol van de Indianen afgetroggelde goudmonsters.

Aan de oostgrens bleven de Fransen schermutselingen voeren met de Portugezen en vergeefse pogingen in het werk stellen om met behulp van onvermoeibare missionarissen de verschillende Indianenstammen (onder andere de Tucuyenne, Palicur en Amicuane) te pacificeren en te kerstenen, zoals vooral de Jezuïeten in Brazilië bezig waren te doen. Niets kon echter de Guyanese Indianen er toe brengen zich lang op één plaats op te houden, laat staan zich in een westers gareel tot de een of andere vorm van dienstbaarheid te laten dwingen, tenzij met geweld.

Dat de grote Franse geograaf La Condamine zich in 1744 zes maanden in Cayenne ophield om er een aantal van zijn metingen te verrichten, wordt wel in de Franse geschiedenis vermeld, maar dat hij ook Suriname tenslotte bezocht en van daar uit naar zijn geboorteland terugkeerde, vinden de 'cultuurbewuste' Nederlandse historici niet de moeite van het vermelden waard. Na zijn vertrek kreeg Frans-Guyana ten gevolge van de Oostenrijkse Sucessieoorlog op haar beurt het een en ander van 'officiële' zeerovers te verduren. Ditmaal waren het Britten, die het vooral op de afgelegen vestigingen aan de Oayapoc begrepen hadden, waarover een jonge Indiaan berichtte: 'Toute blang foulkan maron danbwa' (Alle blanken zijn het bos in gevlucht). Dit optreden belette de Engelse vrijbuiters echter niet, een levendige handel met Cayenne te drijven, wijl tijdens de oorlog geen Franse schepen zich daarheen waagden. Deze vertoonden zich pas nadat in 1748 door de Vrede van Aken de strijd beëindigd was.

Ondanks al zulke woelingen en tegenslagen, zoals slavenopstanden en kleine epidemieën nu en dan, zat er toch nog genoeg levenskracht in de koloniën. Geleidelijkaan keerde de welvaart terug, die althans voor de blanke ondernemers, met name de Suikerheren, het midden en derde kwart van deze eeuw kenmerkte. In het westen van de Guyana's ontstonden steeds meer suikerplantages nabij de Essequibo, de Mazaruni, de Demerara, de Pomeroon, de Berbice, de Canje. En meer landinwaarts, aan de Cuyuni, de Mahaicony, de Moruca, kwamen allerlei nieuwe koffie-, cacao- en indigo-plantages in bedrijf, al had men daar in de onmiddellijke nabijheid van Venezolaans-Guyana nogal eens last van Spaanse indringers, die overigens gemakkelijk verraden werden door hun aartsvijanden, de Indianen.

Over het algemeen viel hier in het westen een gezonde spreiding van de landbouwondernemingen te zien. De indigo-cultuur werd echter al gauw weer opgegeven en tegen 1740 was de produktie van cacao en koffie zelfs voor lokale consumptie te gering; katoen ging wel wat vooruit, maar de suikerindustrie overheerste alles. Wel kwam er aan de Canje, waar alleen vrije planters, niet onder de plak van W.I.C. een onderneming hadden, toch meer koffie in cultuur, maar in het kustgebied van Berbice was de katoen nog in opkomst, om pas in het laatste kwart van de eeuw hier belangrijk te worden. Tabak raakte intussen al wat meer op de achtergrond, want die van elders werd beter bevonden, terwijl daar de teelt ook minder kwetsbaar bleek dan in het hartje van de tropen.

Het diepere binnenland werd enigermate verkend door de handelaars in bosprodukten (*swervers*) die tot in de grote Paricot-savanne, buiten de grenzen van de huidige republiek Guiana, doordrongen en er zelfs vaste handelsposten vestigden. Deze moesten evenwel nog voor het einde van de eeuw worden opgegeven, toen men een veel kortere en goedkopere handelsweg, via de Orinoco, had ontdekt; wat uiteraard de Spanjaarden en niet zozeer de Hollanders ten goede kwam.

Suriname was voorlijk wat het 'zoete' goud betrof. Al in 1685 was van daar uit het blijde bericht naar Nederland gezonden, dat 'dit jaar veel caen ofte suykerriet in de gront sal werden gesteecken...' (Nog altijd noemt men in dit land suikerriet 'tjin', met in de heel West-lndië gebruikelijke gemouilleerde *k* vóór *a, e* en *i*. Het bastaardwoord moet al uit de tijd van Willoughby dateren). Het aantal suikerplantages dat vóórdien al tussen de 40 en 50 bedroeg, nam hand over hand toe. Waren omstreeks 1715 in dat land al tientallen nieuwe ondernemingen aan beide oevers van de benedenloop van de Surinamerivier en langs de Commewijne, de Perica, de Cottica en de daarin uitmondende kreken aangelegd, in 1750 kon men er ruim 400 vinden, waarvan verreweg de meesten suikerriet verbouwden en vele ook verder zuidwaarts aan de Surinamerivier langs de Para en tenslotte ook aan de Saramaka, waren gevestigd. In totaal werkten al meer dan 50 000 slaven op deze ondernemingen.

Het verderaf gelegen westen, hoe dicht ook bij de kolonie Berbice, kwam pas veel later aan bod, terwijl het Marowijne-gebied te zeer in de nabijheid van mogelijke Franse agressie of pretentie lag, om toen al voor enige investering aantrekkelijk te zijn.

In het tweede kwart van de eeuw kwam ook de koffie-cultuur in Suriname tot bloei; de eerste flinke zending balen koffie werd in 1724 te Amsterdam aangevoerd. Weldra zag men menige kleinere suikerplantage opgebroken, de indigocultuur opgegeven en ook steeds minder tabak geteeld, terwille van dit nieuwe, gemakkelijker dan suiker te bewerken produkt. Van de eens niet onaanzienlijke ruku-export was weinig meer sprake, de cacao-produktie - in 1706 begonnen - was nog onbelangrijk, evenals van katoen dat pas in 1755 werd uitgevoerd, maar waarvan de verschepingen hierna snel aangroeiden, zoals dit ook in de kolonies Essequibo-Demerara en Berbice het geval was. Ook in Suriname scheen de noordelijkste kuststrook, in de nabijheid van de Oceaan, zich hiertoe nog het best te lenen.

Aan houtexport werd weinig meer gedaan. De houtplantages voorzagen hoofdzakelijk in de binnenlandse behoefte, want men bouwde nagenoeg uitsluitend met hout, en slechts waar groot brandgevaar bestond, zoals bij de aanrecht van keukens of bij de suikerstokerijen, met steen. Het hoofdprodukt van de houtplantages, die ook wel houttuinen werden genoemd, was echter brandhout, dat in grote hoeveelheden als stookhout nodig was in de suikerfabrieken.

De onafzienbare oerwouden leverden hiervan een schijnbaar onuitputtelijke hoeveelheid, die daar zo maar voor het kappen en verslepen lag. De overige bosprodukten die op de houtplantages verzameld werden, zoals was en harsen, waren van geringe betekenis. Er ontstonden nogal wat zagerijen van het hout dat met vlotten werd aangevoerd, en ook wel steenbakkerijen, mede voor het materiaal van funderingen en stoepen. En hoewel ook steen uit Nederland werd

aangevoerd als ballast van sommige schepen, viel deze duurder uit dan de lokale baksteen en werd dan ook nooit populair.

Ondanks zulk een verscheidenheid aan voortbrengselen bleef Koning Suiker alles overheersen. Slavenprijzen werden even goed als belastingen, salarissen en boetes, in ponden suiker uitgedrukt of omgerekend, terwijl de produktie op den duur al in miljoenen ponden kon worden geschat. Overal in de Guyana's vertoonde zich eenzelfde beeld: het suikerriet gedijde het best in de alluviale strook, mits deze goed geïrrigeerd en door inpoldering bruikbaar gemaakt werd. De drogere, hoger gelegen gebieden waren weinig vruchtbaar, waterwegen binnen de uitgestrekte plantages de enige geschikte verbindingen en daarbuiten de enige bruikbare voor aan- en afvoer van benodigde goederen en te exporteren voortbrengselen.

Het trof dat de kunst om polders, dijken, kanalen (*trensen*) en sluizen (kokers) aan te leggen, de Nederlanders meer dan wie ook was aangeboren. Dank zij hun uitgebreide bevloeiingswerken in een gebied waar zij van eb en vloed zo goed profijt wisten te trekken, slaagden zij - met behulp van slavenarbeid - er in om binnen luttele generaties honderden plantages aan te leggen, vaak voorzien van loodsen, werkplaatsen en uitstekende herenwoningen, zij het naast ellendige slavenverblijven.

Op die wijze wisten verschillenden van hen zich tijdens hun leven een groot vermogen te verwerven, al zagen ze zich ook door heel wat blanke armoedzaaiers, zorgelijke ‘kleine eigenaars’, en als zij in de stad kwamen, door veel ‘slentervolk’ omringd. De grote fout die al deze ondernemers begingen, was: uit winstbejag en gemis aan inzicht hun slaven slechts minimaal te voeden, te weinig aandacht te besteden aan hun gezondheid, en te verzuimen om voor een voldoend aantal slavinnen tegenover hun mannelijk werkvolk te zorgen, ter bevordering van de aanwas van hun slavenmacht. Het aantal geïmporteerde mannelijke slaven overtrof steeds met zowat 100% en meer dat van de vrouwen. Van beiderlei kunne was de bruikbaarheid als arbeidskracht slechts van relatief korte duur, want al te langdurig en zwaar werk werd van hen gevergd, zodat voortdurend vervanging van de oudere slaven en dus aanvoer van nieuwe nodig was. En de plantage-economie, bovenal die van de suikerplantages, was zonder slavenarbeid ondenkbaar. Aan slavernij is dan ook niet alleen de opkomst, maar ook de ondergang van heel het plantagedom in de Guyana's te danken of te wijten. De grote profiteurs - geldschieters, aandeelhouders, handelaars en reders - zaten ondertussen in Europa, voorshands nog niet al te kwetsbaar.

Alleen Venezolaans (Spaans) Guyana werd ten opzichte van de andere kolonies een achtergebleven gebied, zonder noemenswaardige suikercultuur. Voortdurend vonden er kleine opstanden van de Carib plaats, die zich af en toe met de Hollanders of de Engelsen verstonden en de Spanjaarden tot allerlei militaire onderdrukkingsacties noopten, terwijl ook daar de negerslaven zich niet onbetuigd lieten. Maar de belangstelling van de kolonisten en hun pionierende missionarissen ging sinds de 16e eeuw veeleer uit naar het naburige gebied benoorden de Orinoco, hoewel in de 17e, en vooral in de 18e eeuw, de Jezuïeten en paters Capucijnen langs beide oevers talrijke centra stichtten, waar zij de Indiaan-

se bevolking met veel moeite bijeen brachten en daar probeerden vast te houden.

Plantages ontstonden er echter niet; men beoefende daar in hoofdzaak de visserij, in het laagwaterseizoen schildpaddenvangst en verder wat landbouw te eigen behoeve. Ook onderhielden de 'Padres' werkvolk om de rivier te bevaren en vracht over de stroomversnellingen te transporteren, maar van landbouw op grotere schaal of export van produkten was hier geen sprake. En het is door deze kunstmatige volksverzamelingen op christelijke grondslag, dat het beeld van de etnografische eenheden in het Beneden- en Midden-Orinoco-gebied nogal vertroebeld is.

Het wordt tijd de stand van zaken onder de hierboven genoemde bevolkingsgroepen eens nader in ogenschouw te nemen, want ze vormden mettertijd al een hoogst heterogene massa, al deze Europeanen, negers en... Indianen; al deze uit aller heren landen bijeengetrokken Blanken van diverse pluimage; al die negers van het Afrika tussen de keerkringen, moedwillig naar een vreemd werelddeel overgebracht; en al die Indianen met hun onderlinge vijandschappen, die zich nog niet geheel en al tot in de verste binnenlanden hadden laten verdringen. Het was nog altijd aan en nabij de Wilde Kust dat de mensen, uit drie werelddelen met elkaar geconfronteerd, een eigenaardige samenleving vormden, die tot op heden nog nergens in deze landen tot een echte maatschappij vermocht te evolueren. Dat lag in de aard van de zaak, zoals wij aanstonds zullen zien.

15
...en blanke indringers...

Op één decennium na beslaat de geschiedenis der bezetting van de Wilde Kust precies vijfhonderd jaar, gerekend van het einde van de 15e eeuw tot op heden. Het midden van deze niet zo erg lange, maar wel veelbewogen periode ligt dus ergens tussen de jaren 1740 en 1750, het punt dat ons relaas hier bereikt heeft. Derhalve lijkt het zinvol even pas op de plaats te maken om, evenals wij bij het begin van het vijf-eeuwen tijdsbestek gedaan hebben en aan het einde daarvan nogmaals zullen doen, eens na te gaan hoe de samenleving er toen uitzag en wat er van het uitgestrekte land en zijn bevolking terecht gekomen is. Gemakshalve valt het best te beginnen met de wereld der blanke kolonisten, die immers de meeste ‘gedocumenteerde’ sporen van hun verblijf nalieten; sporen die in het land zelf - zij het met in het hart en de geest van zijn huidige bewoners - alweer ten dele verwist zijn. In het midden van de 18e eeuw waren zij duidelijker merkbaar.

Tekenend genoeg was het aantal zinnige lieden dat zich aan een avontuur in een van de Guyana's wenste te wagen, altoos erg klein; veel kleiner althans dan het aantal dat door de kapitalistische ‘uitzenders’ of geldschieters nodig geacht werd om de vestigingen tot bloei te brengen en er echte ‘volksplantingen’ van te maken. Scheen dit laatste aanvankelijk wel te lukken, juist de groeiende welvaart gedurende bijna de gehele 18e eeuw werd er de voornaamste oorzaak van, dat het merendeel van de blanke avonturiers geen blijvers waren aan de Wilde Kust, tenzij ze voortijdig stierven, wat maar al te dikwijls gebeurde en aan deze oorden hun niet geheel onverdiende slechte reputatie als ‘massagraf voor Europeanen’ bezorgde.

Om de kolonies te bevolken moest veelal geronseld worden en gewerkt met valse voorspiegelingen, waarmee men zelfs gezeten ambachtslieden, barbierchirurgijns, dominees en nog onberoepen proponenten naar de Barrebiesjes probeerde te lokken. Eigenlijk konden alleen de Roomse missionarissen - en in de tweede helft van de eeuw de evangelische zendelingen - als echte vrijwilligers beschouwd worden. Een min of meer misleidende, gedrukte propaganda was niet ongewoon en were internationaal beoefend. Zo kon men in een uitvoerig geschrift van een zekere Otto Keye, dat in 1659 in 's Gravenhage gedrukt werd en in 1672 in een Duitse vertaling te Leipzig verscheen, al lezen, dat geen der warme landen een geschikter klimaat bezat of gezonder was dan ‘Guajana’, waaraan het pamflet dan ook diverse hoofdstukken wijdde. De auteur-propagandist betoogde voorts, dat geen land overal met zulke mooie en grote rivieren doorsneden wordt, als dat hetwelk ingesloten ligt tussen ‘twee der voortreffelijkste stromen’ ter wereld, namelijk tussen de grote en beroemde rivier ‘Tabo’ of ‘de las Amazonas’, die het in

het oosten, en de veelbesproken ‘Oranoque’, die het in het westen tot grens heeft; het wemelt daar bovendien van allerlei mooie, smakelijke en bovenmate vette vissen.

Een ander oud pamflet, een anonieme ‘Beschrijving van Guiana’, te Hoorn in 1676 gedrukt, wist zelfs te vertellen: ‘De Wilden (soo men se noemt) sullen ons geerne toelaten ende ontfangen, ja so veel Landen schenken als we begeerden, immers voor een, twee of drie hondert gulden aen Norenborgerijen [d.i. Neurenbergse kramerijen] sullen se ons geven een geheele Provintie van haer Landen’. Met dergelijke halve en hele onwaarheden plus de belofte van allerlei handgeld of vaste emolumenten, werden de hopelozen en de op avontuur belusten naar overzee gelokt, terwijl nog meer propagandistische publicaties, ook in de 18e eeuw, de belangstelling, mede bij de kooplieden en prospectieve aandeelhouders, gaande moesten houden.

Onder degenen die zich tot het avontuur van overtocht en vestiging in de kolonies lieten verleiden of er noodgedwongen toe overgingen, waren maar weinig ernstige of vastberaden lieden, van zins om op een behoorlijke wijze in hun levensonderhoud te voorzien, en bij dit aantal maar heel weinig vrouwen. Voor zover het geen mensen waren die op de een of andere manier met de wet overhoop lagen (zelfs enkele Gouverneurs en zielzorgers behoorden daartoe) waren het botte boeren en nietsnutten, die maar één doel voor ogen hadden: zich zo snel mogelijk te verrijken, hoe dan ook. Hun mentaliteit was nòg geborneerder, nòg meer op het materiële toegespitst en nòg onontvankelijker voor het nieuwe en vreemde in de wereld die zij tegemoet gingen, dan die van de vroegere Spaanse conquistadores. Zelfs de wat meer ontwikkelden begrepen - ook na jarenlang verblijf in de kolonies - weinig of niets van de medemensen over wie zij kwamen heersen; als ‘beschaafden’ waren zij niet in staat om ‘gekleurden’ als medemensen te zien, - schaarse uitzonderingen daargelaten.

Als goed voorbeeld van hun botheid moge de relatief toch heel schrandere Van Berkel dienen, die zich tussen de jaren 1670 en '74 als koopman aan de Berbice ophield, en in zijn ‘Amerikaansche Voyagiën’ (1695) met enige ergernis, en als staaltje van de karigheid met woorden bij de Indianen, vertelt dat hij een klein meisje voortdurend hetzelfde liedje hoorde herhalen, totdat hij zijn tolk naar de betekenis ervan vroeg. En het was ‘niets anders dan: Vadertje, vadertje, mijn oogjes, mijn oogjes, wanneer ik dood ben’. Kon zoiets dan heus géén Blanke ontroeren? Dezelfde geletterde Van Berkel merkte op, dat de Indianen niet stalen, *want* ze hadden niets om het gestolene in te bewaren! De petrogliefen die hij in het hoogland tegenkwam, hield hij voor merktekens van Spanjaarden die daar geweest zouden zijn; het kwam niet bij hem op dat ze afkomstig konden zijn van ‘onbeschaafden’. En Van Berkel was nog een van de pientersten onder zijn mede-avonturiers! Wat hij wèl waarnam was, dat de naakte vrouwen zo knap waren in het bijeenhouden van hun dijen, teneinde de pudenda onzichtbaar te laten, zodat zelfs niet viel uit te maken of er een ongesteld was, en *ook als men zich over hen boog*, het oog niet beledigd kon worden. In sommige opzichten waren ze echt wel grondig, onze calvinistische coopliên.

Zowel dominees als bewindvoerders, ook die van Frans-Guyana en de missionarissen aldaar, beklaagden zich menigmaal over het vele schorremorrie dat naar

de kolonies werd afgeschoven. ‘Slecht volk (...) gepretendeerde arbeydsluyden, niets waard dan voor soldaat,’ volgens van Sommelsdijk, die wat later door diezelfde soldaten vermoord werd. En volgens bericht (1689) van zijn opvolger Van Scharpenhuysen: ‘gebannen guyten’, die zoveel kwaad onder de slaven en ambachtslieden aanrichtten, ‘dat het niet als een bedarf voor de Colonie is’. Zodat eerstgenoemde wel *moest* constateren dat, ‘deese colonie in alle baldadigheyt is blijven croppen en steecken,’ - al weten wij ook dat hij zich vaak genoeg in zijn berichten aan zwartmakerij schuldig maakte, niet minder dan menige bewindvoerder na hem.

In de andere kolonies was het gehalte onder de blanken niet veel beter en werd het ook niet veel beter gedurende de volgende decennia. Al die toenmalige Gouverneurs, de ‘rustige’ en de slechtere, hebben er de nodige last van ondervonden.

Terwijl de Franse kolonisten vroegen om meer huwbare vrouwen (ze mochten desnoods wat minder deugdzaam zijn, maar ze waren nodig) uitte Suriname bij herhaling een wat redelijker verzoek om uitzending van weeskinderen van beiderlei kunne uit Nederland. Deze werden gaarne verstrekt, mits de kinderen ‘niet worden verweest of besteet bij Joodse of onkristenen om als slaven gebruyckt te werden, maar alleen bij die van gereformeerde religie, om huysdienst te doen off haer ambacht.’ De vrome schijn te bewaren, was de enige zorg der godzalige overheden in Patria, maar er werd uiteindelijk toch wel enig toezicht gehouden op deze ongelukkige jonge immigranten, door een vijftal ‘opzienders van de weeskinderen’, die intussen wel evenmin als de overige, meestal slecht of niet bezoldigde functionarissen van dezelfde categorie, geblaakt zullen hebben van ijver in hun dienst. Soms ook werden de weeskinderen al onderweg door zeerovers gevangen en als slaven verkocht; maar dat risico liepen alle transatlantische passagiers in die dagen.

Niet alleen op de Caribische eilanden, ook in de Guyanese kolonies kwamen er nogal wat blanke slaven voor; ze werden alleen anders genoemd, maar in hun hoedanigheid van (veelal *on*vrijwillige) contractarbeiders gedurende drie tot zeven jaar, waren zij in feite lijfeigenen en werden zij menigmaal door de ene plantage-eigenaar aan de andere verkocht, kregen zij de zwaarste arbeid te verrichten (soms in plaats van gehangen te worden of een gevangenisstraf te moeten uitzitten) en waren zij tijdens de lange periode van hun tewerkstelling vrijwel rechteloos. Behalve bij de tabakstelers op de eilanden kwamen zij nog het meest voor bij de Fransen, en minder bij de Hollanders die geen feitelijke, gedwongen deportatie kenden.

Dat deze lieden na ommekomst van hun ‘contract’ zich nog als kleine zelfstandigen in hun strafkolonie vestigden, gebeurde vaker niet dan wel. Aanvankelijk zagen de Nederlanders er stellig iets in. Crijnssen was na de verovering van Suriname in 1665 nog van mening dat het door aanwerving van blanke ‘servants’ (contractarbeiders) ‘zoud dit landt seer dienstigh sijn voor de straedtloopers en bedelaers om haer in devotie te houden,’ en zijn opvolger vroeg de Staten van Zeeland ‘om al de rasphuysboeven en hoeren en al die langs de straten loopen op te laten nemen en herwaarts te laten brengen, om voor drie jaren niet verkocht, maer onder een harde discipline verhuert te worden, soudende soo doende dit lant met veel menschen en deselve genootsaeckt te wercken, met veele goede planters

versien werden.' Volksplantingen dienden als verlengstuk van gevangenissen.

Weliswaar is aan deze opvattingen gelukkig weinig gevolg gegeven, maar ze kenmerken ten duidelijkste de geest waarmee men in het algemeen de kolonies aan de Wilde Kust ook in Nederland beschouwde. Een geest die zelfs kort na de Tweede Wereldoorlog nog bij sommigen bleek voort te leven. (De toenmalige politicus professor Beel c.s. ten aanzien van te bestraffen N.S.B.-ers.) Van Europa uit gezien, waar men onbruikbare elementen liever kwijt dan rijk was, had het denkbeeld zeker iets aantrekkelijks. Tenslotte was het geboefte al in de 'rasphuysen' voortdurend bezig met het fijn-maken van tropisch verfhout, en hadden de vrouwen die niet wilden deugen in de 'spinhuysen' te werken met katoen uit de kolonies. Konden zij dat niet veel beter doen op de plaats van herkomst van al dat materiaal?

Op de West-Indische eilanden, waar de blanke slaven het talrijkst waren, maakten zij weleens (begrijpelijkerwijze) gemene zaak met opstandige negerslaven, die zich soms zelfs liefdadig betoonden tegenover hun minder aangepaste lotgenoten. Dezen kregen na zekere tijd weliswaar weer hun vrijheid en desgewenst kleine stukjes land, zodat zij samen een opvallende klasse van 'poor whites' gingen vormen, die nog bijna tot in onze tijd is blijven voortbestaan, maar op andere wijze ontstond een soortgelijke klasse toch ook in de kolonies op het vasteland.

Door Hollandse ronselaars werden tot diep in Duitsland mensen, bij voorkeur jongeren, verlokt om mee te gaan en in handen gesteld te worden van Amsterdamse en Rotterdamse handelaars die voor hun verscheping naar de West zorgden. Soms waren het hele families die, door honger en vervreemding gedwongen, geen andere keus meer hadden dan toe te stemmen in hun hachelijke contractarbeid, die slechts op een fictieve, want eenzijdige verbintenis berustte. Waren ze eenmaal in de kolonie, onder andere dan de voorgespiegelde voorwaarden en omstandigheden, dan moesten ze het zelf maar zien te klaren... Tot laat in het derde kwart van de 18e eeuw kwamen zulke ronselgevallen nog voor.

Een positieve bijdrage tot de 'volksplantingen' aan de Wilde Kust - al was het maar bij wijze van soelaas voor hun zwarte mede-slaven - leverden de blanke 'servants' bepaald niet, evenmin als het weldra relatief grote aantal 'arme blanken' van andere herkomst dit deed. Hun klasse bestond ook goeddeels uit mislukkelingen van wie menigeen op grond van zijn huidskleur het beneden zich achtte om zelf de handen uit te steken, wat immers alleen 'gekleurden' behoorden - en volgens hen alleen in staat waren - te doen.

Dit soort blanke trots, om het zo maar te noemen, was nog het kleinst onder de Portugezen, maar nam toe van oost tot west, bij de Fransen, de Hollanders, de Engelsen, en was het grootst onder de ingebeelde Spanjaarden, - wel een opvallend verschijnsel. Maar de Portugezen konden zich tenminste beroepen op een decreet van Carlos III, bepalend dat wie mechanische of agrarische arbeid verrichtte, daardoor geen sociale status verloor. Zij waren, wellicht in de hoop om juist aan dit soort vernederende arbeid te ontkomen, zó tuk op het emigreren naar Brazilië en deden dit in zo groten getale, dat koning João V in 1720 een decreet uitvaardigde waarbij hij verdere emigratie verbood, op grond dat vooral de provincie Minhas - voorheen de dichtst bevolkte - totaal ontvolkt dreigde te

raken. Anderzijds verleende hij speciale voorrechten aan gehuwde paren die zich reeds in Brazilië gevestigd hadden en - ook al waren het ‘gemengde’ huwelijken - die dáár maar voor wat meer bevolking en toekomstige werkkrachten moesten zorgen.

Zelf in vroegere eeuwen al voldoende met de Moren vermengd, hadden de Portugezen hier hoegenaamd geen bezwaar tegen, hoogstens de hogere, officiële Kerk (en haar Inquisitie) welke nog het langst vasthield aan het fatale begrip van ‘reinheid van het bloed’. Ofschoon het juist de Jezuïeten waren, die steeds bleven aandringen op het wettigen van alle concubinaat, waaraan zowel de arme als de rijke Portugezen de voorkeur gaven. Deze tolerante instelling betrof echter uitsluitend de Indianen en in genen dele de officiële copulatie met negerslaven of hun directe nazaten, al geschiedde de onwettige vermenging met hen voortdurend op vrij grote schaal.

Pas na 1730 kwamen ook huwelijken met vrije ‘morena's’ in zwang, en wel des te gereder, daar velen van hen nogal welgesteld waren en ervaren in ‘mandingas’ (magische parktijken, obia).

Voor de Spanjaarden gold de fraaie stelregel: ‘Todo blanco es caballero’, met de gevolgtrekking daaruit, dat geen caballero zich mocht verlagen tot het verrichten van handenarbeid, die dus - goedschiks of kwaadschiks - het privilege van de niet-blanken bleef, met alle gevolgen van dien. In de Spaanse kolonies bleef alwie niet aan de aloude criteria van de ‘limpieza de sangre’ voldeed, van vrijwel alle hogere ambten en waardigheden uitgesloten. En het is deze houding geweest, waarin zij tot het einde van hun macht in Amerika volhardden, die het meeste kwaad bloed zette, zowel bij hun reine afstammelingen die in de kolonies geboren werden, als bij de niet geheel raszuivere ‘criollo's’ die in het praktische leven voor ongeveer ‘blank’ doorgingen. Inheemse, maar niettemin echte Spanjaarden waren de allereersten die dan ook de taak op zich namen, bij het begin van de 19e eeuw de Spanjaarden-uit-Spanje, de ‘gachupines’, uit de Nieuwe Wereld te verdrijven.

Ofschoon de rijkeren zich in de 18e eeuw aanzienlijke woningen begonnen te verwerven, niet alleen stadshuizen, maar stellig ook paleisjes op de grotere plantages, was het met de huisvesting van de meeste Blanken, zelfs de tropische omstandigheden in aanmerking genomen, nog vrij droevig gesteld. Ze hokten meer samen in kleine groepjes dan gezond voor hen was, en konden te weinig afstand doen van hun Europese leefgewoonten. Als voorbeeld mag het fort in de Essequibo (Kijk-over-al) gelden, op een klein, rotsig eilandje gelegen, dat maar een steenworp lang was en buiten zijn vierkante omwalling maar één gebouw bezat, waarvan de benedenverdieping als magazijn dienst deed, terwijl daarboven drie vertrekken waren: een voor de soldaten, een voor de commandant en zijn gezin, en één kamer voor de secretaris, tevens dienende als bergplaats voor de cargo's. Niettemin leefden er zo'n tachtig tot honderd zielen en werd rondom het fort nog gejaagd op wild dat menigmaal kwam overzwemmen. Niet dat in dit opzicht de toestanden in het toenmalig Europa veel beter waren...

Ook op andere plaatsen in de kolonies, met name in de factorijen, werden veel mensen, om ze zo goedkoop mogelijk onder te brengen, zó dicht op elkaar gepakt, dat zij moeilijk de lieve vrede onderling konden bewaren, om van andere misstanden niet te spreken. Dan boden de plantages heel wat meer vrijheid van

beweging, en de grotere daaronder zelfs voortdurend gelegenheid tot het voeren van een luxe-leventje.

Op zulk een plantage, de grootste van de drie in de buurt van fort Kijk-over-al, met niettemin slechts 28 à 30 slaven, kon men dagelijks, wat eten en drinken betreft, onthaald worden als een prins. Van Berkel kreeg er een lunch voorgezet, die tot de avond duurde; er werden vijf soorten gebraad opgediend: van hert, kip, kalkoen, eend en duif, benevens drie schotels gestoofd vlees: een mengsel van wilde boshaas (labba) en kalkoen. Te drinken kreeg hij Dordts bier, wijn en brandewijn. Desondanks was hij zich ervan bewust, dat men op zo'n plantage erg eenzaam leefde en veel comfort moest missen, waardoor juist een onredelijk verlangen daarnaar bleef knagen.

De gezondheidstoestand op ondernemingen, vooral in de hoger gelegen terreinen waar men weilanden kon aanleggen of met savannes in de nabijheid, was ook aanmerkelijk beter dan in de wooncentra van de kuststreek, waar de kolonisten en soldaten behalve met de 'gewone' ziekten nog meer dan elders te kampen hadden met nieuwe, tropische. 'Persing' (dysenterie) was er een van. Aan 'koude en hete koortsen' (malaria) ontkwam bijna niemand; 'landziekte' (oedeem of waterzucht) als gevolg van slechte voeding, en ontstekingen door insektebeten, met name zandvlooien die zich in de voeten boren, kwamen veelvuldig voor; evenzeer 'yaws' (Leishmaniasis), een ziekte destijds nog moeilijk te onderscheiden van lepra of van Spaanse pokken (lues), waarvan men de besmetting gaarne aan Indiaanse vrouwen toeschreef. De zelfs in deze regenrijke landen voor de tropische hygiëne zo belangrijke watervoorziening liet menigmaal te wensen over. Regenbakken en regentonnen waren er wel, voor de Blanken; waterputten, dikwijls brakke,bleven veelal voor de slaven bestemd.

In een land als Suriname waren de nationaliteiten aardig dooreengemengd bij de blanke bevolking. Behalve uit Nederlandse kolonisten en beambten bestond zij uit een van overal in Europa bijeengeraapte troep soldaten en scheepsvolk, die zich kenmerkten door hun vele misdragingen; voorts uit vrij veel Duitsers die zich dikwijls geleidelijk aan van 'blankofficieren' (slavendrijvers) op de plantages wisten op te werken tot directeuren en zelfs eigenaars van landbouwondernemingen, en van wie toentertijd gaarne beweerd werd dat zij door de overheid en door de kapitalisten werden voorgetrokken. Het lag in hun aard, harde meesters voor de hun toevertrouwde slaven te zijn; zorgvuldige beheerders waren zij doorgaans wel.

De Britse kolonisten die, terwijl er geen Engelse kolonies meer aan de Wilde Kust waren, achterbleven of om andere redenen zich onder Nederlands gezag vestigden, kwamen weleens in een dubbelzinnige positie te verkeren. De 98 Engelsen die in 1668, na het avontuur van Willoughby en de zijnen, uit Suriname wegtrokken, noemde de toenmalige Gouverneur (Lichtenberg) 'seer geringh volck (...) pure schurftige canaille, die sich meest met bedelen onder d'indianen op gehouden heeft'. Maar wat zou in die dagen het oordeel van een Britse bewindsman over de Hollandse kolonisten geweest zijn? Stellig even ongunstig.

Later aangekomen Engelsen hielden zich erg koest, werden meestal gemakkelijk in de grote rommelpot opgenomen, en menigeen bracht het spoedig tot welvaart. In Berbice, Demerara en Essequibo genoten zij ondanks hun toenemend aantal

zelfs aanzien en zoveel goodwill, dat toen deze kolonies tegen het eind van de 18e eeuw onder Brits gezag raakten, dit niet alleen getolereerd werd, maar met opvallend weinig weerstand geschiedde en zelfs door tal van planters werd toegejuicht.

Al vóór de opheffing van het Edict van Nantes waren nogal wat Fransen, vooral Hugenoten, naar de Nederlandse vestigingen getrokken. Speciaal in Suriname, waar zij als gereformeerden gefavoriseerd werden, ging het hun goed en waren er nogal wat blijvers onder hen, wat tot gevolg had, dat menige hogere ambtsbekleder daar (en menige plantage!) een Franse naam droeg. Bij de invallen door Franse kapers tijdens de Nederlands-Franse oorlogen liet hun loyaliteit met het land van hun vestiging weinig of niets te wensen over. Ze waren goed ingeburgerd en hadden van het Frankrijk der bigotte Lodewijken niets goeds te verwachten.

Eerder nog, reeds tijdens Willoughby, waren vrij veel Sefardische Joden naar Suriname uitgeweken, waar men hun komst graag tegemoetzag vanwege hun ervaring, know-how, bezit en aanpassingsvermogen. Inderdaad waren de meesten van hen niet onvermogend, sommigen zelfs zeer rijk na korte tijd, met genoeg meegebrachte beschaving om zelfs een intellectuele bovenlaag te vormen. Later kwamen zich veel Hoogduitse en minder beschaafde Poolse en Russische Joden bij hen voegen; veelal behoeftige lieden, ofschoon toen de Staten-Generaal niet draalde om te bepalen dat alleen vermogende Joden mochten worden toegelaten.

Ze kwamen er niettemin, en in tegenstelling met die in de andere kolonies genoten de Joden in de Nederlandse bijna gelijke rechten als de christen-ingezetenen. Slechts een minimale aanpassing werd van hen gevergd; ze behielden zelfs veel autonomie in eigen sfeer, mochten alleen geen zitting hebben in hogere bestuurscolleges, maar wel een eigen burger-militie onder aanvoering van Joodse officieren. Hun loyaliteit stond voor een ieder buiten kijf. Zij waren in 1730 bezitters van niet minder dan 115 plantages van de toenmalige 400 in Suriname. Het merendeel daarvan waren suikerplantages.

Toch waren er restricties. Noch in Essequibo en Demerara, lang nog onder één opperbewind - noch in Berbice werden in de praktijk Joden toegelaten. Zelfs een doorgaans wijs man als Storm van 's Gravesande, lang de Gouverneur van de twee eerstgenoemde kolonies, evenals zijn opvolgers in de tweede helft van de 18e eeuw, vond het ongewenst dat zich daar Joden kwamen vestigen, en wel om veel redenen. De berichten uit Suriname over de Joodse eigenaren en hun slechte behandeling van de slaven, met alle fatale gevolgen daarvan, evenals het feit dat hun slaven vijf dagen lang overwerkten om hen behalve op de zondag ook op de Sabbath vrijaf te kunnen geven, vormden de voornaamste bezwaren.*

Voorts zouden zij de gewoonte hebben hun slaven te straffen door inhouding van rantsoenen, ongeoorloofde slavenhandel drijven, manufacturen willen importeren tegen bestaande privileges in, en zo meer. Wat hiervan ook waar mocht zijn

* Als er dan al werkelijk een speciale wreedheid onder de Joodse slavenhouders bestond, dan was een van de mede-oorzaken hiervan stellig de bekende geneigdheid van onderdrukten om zelf ook te onderdrukken. De wreedheid werd anderzijds weer getemperd door hun kapitalistische instelling: slaven vormden een kostbaar bezit, dat zo goed mogelijk moest worden geconserveerd en uitgebuit.

(en zeker niet alles), het is des te merkwaardiger dat de ergste slavenopstanden juist in Berbice plaatsvonden, waar in het geheel geen Joden woonden. Er waren wel Joodse kooplieden bezitters van ondernemingen in deze westelijke kolonies, maar geen Joodse verblijvers aldaar. Zij werden ook uit de Franse kolonies geweerd, en uiteraard al vanouds uit de Spaanse en Portugese.

Hadden de Joden aan het midden van de Wilde Kust, in Suriname, een min of meer blijvend heenkomen gevonden, de overige Blanken beschouwden zelden deze oorden als hun permanente woonplaats. Allen werden zij beheerst door 'de geest van terugkeer', die het duidelijkst kenbaar werd aan de algemene haast om zich zo snel mogelijk te verrijken en vervolgens als welgestelden de rest van hun leven in Europa te gaan slijten, waar zij bovendien nog een breed verhaal te vertellen hadden. Indien tenminste een vroegtijdige dood ze niet in deze opzet frustreerde, hetgeen vaker wel dan niet het geval was.

Van het gros dezer kolonialen kon Gouverneur Mauricius tegen het midden van de eeuw in gemoede verklaren, dat zij weinig opvoeding hadden, lieden waren die in hun land niet hadden willen deugen en geen, of anders verkeerde denkbeelden van godsdienst, recht, orde, betamelijkheid en schaamte bezaten, maar veeleer twistziek, bitter, hardnekkig waren. Zolang zij in mindere staat verkeerden, bleken zij nog vreedzaam, buigzaam en niet toegankelijk voor oproer. 'Maar zodra tot rijkdom of eer gekomen, raakt ze de kop verdraaid.' Er ontstond dan ook nogal wat tegenstand om meer blanke bedienden, bijvoorbeeld afgedankte militairen, in de stadjes of op de plantages aan te stellen, mede vanwege de financiële lasten die dit met zich meebracht. In plaats van de blankofficieren werden dan ook - ondanks de plakkaten die dit verboden - steeds meet kleurlingen of negeropzichters (*bastiaans*) als slavendrijvers aangesteld, ofschoon deze laatsten zelf slaaf waren. En het waren niet altijd de zachtzinnigste opzichters, want lang-onderdrukten onderdrukken graag zelf.

Onder de gegeven omstandigheden kan het geen verbazing wekken dat er aan schoolonderwijs en opvoeding bitter weinig gedaan werd. De enkele schoolmeesters die bij tijd en wijlen, en dan zonder voldoende bezoldiging, optraden, waren gewoonlijk zelf nog primitieve lieden en lang niet altijd van onberispelijke levenswandel, - op zijn best drilmeesters in het meest elementaire kennen en kunnen. De 'herbergiers en vettewariers' daarentegen deden zo goede zaken, dat de overheid menigmaal tegen hun 'insolentiën' en zondagsschennis had op te treden, wanneer zij er althans niet in slaagden dit met corruptiemiddelen te voorkomen. Soldaten en matrozen waren uiteraard hun beste en tevens luidruchtigste klanten.

De scheepvaart, die de enige verbinding onderhield tussen de kolonies en de Europese stiefmoederlanden, speelde natuurlijk een enorme, bijwijlen zelfs beslissende rol. Met evenveel misnoegen als men doorgaans in de kolonies oorlogsschepen zag binnenlopen, met evenzoveel vreugde werden koopvaardijers tegemoetgezien, en wel om velerlei redenen. Zij brachten al het benodigde, slechts een enkele maal ballast mee, en door hun lang uitblijven ontstond gemakkelijk nijpend gebrek aan allerlei 'droge goederen', levensmiddelen en dranken. De aangevoerde lading (cargazoen) bestond verder nog uit kledingstukken en kramerijen, al dat soort waren die ook heden ten dage nog de rommelige voorrraad van volkswinkeltjes in deze streken vormen. Ook het nodige wapentuig, alsmede instructies

(maar steeds te weinig geld) voor de plaatselijke overheid, werden meegebracht.*

Omgekeerd was men op deze schepen aangewezen voor de afzet van zijn suiker, koffie en andere plantageproducten, die aan de kooplieden en 'principalen' in Europa geconsigneerd werden en door de kapiteins als retourlading meegenomen. Soms hadden deze laatsten echter ook maandenlang te wachten, voordat er voldoende vracht was voor een lonende terugvaart, en het was vooral gedurende zulke wachttijden dat het rondzwalkende scheepsvolk zich aan drank te buiten ging en de alomtegenwoordige lichtekooien tot overwerk noopte. In moeilijke tijden voeren de koopvaardijers, al of niet bewapend of door een oorlogsschip beschermd, het liefst in convooien.

Over de godsdienstzin van de kolonisten viel nergens te juichen. In naam waren de Nederlandse nederzettingen in de Guyana's gereformeerd, de Franse, Spaanse en Portugese katholiek. In werkelijkheid waren de Hollanders toleranter, maar ook veel lakser in hun kerkelijke praktijk dan de Roomsen, waar dezen zich gevestigd hadden. Ondanks enkele belemmeringen op papier lieten de Nederlanders ook Lutheranen, Joden en anderen rustig en anders toch stiekempjes hun gang gaan, terwijl de Hugenoten al heel gauw hun eigen Waalse gemeente stichtten. Maar de autoriteiten die krachtens het octrooi van de Sociëteit verantwoordelijk waren voor de Nederduits Hervormde Staatskerk en van de ingezetenen op dit punt weinig medewerking ontvingen, hadden meestentijds de grootste moeite om aan behoorlijke predikanten of zelfs maar ziekentroosters te komen, in staat om op gereformeerde wijze het Woord en de sacramenten te bedienen. Meer dan eens moest men zijn toevlucht nemen tot uitheemsen, die niet in staat waren zich in verstaanbaar Hollands uit te drukken; alles was beter dan niets, meende men.

De octrooien eisten wel dat ook op godsdienstig gebied de nodige voorzieningen getroffen zouden worden, maar helaas kostte dit geld dat geen tastbare winst opleverde, en enige zelfopoffering, die blijkbaar schaars was onder de vele zieleherders van Nederduits-hervormde huize, of het nu Voetianen of Gomaristen of andere '-anen' en '-isten' waren. Het bleef krukkenwerk op geestelijk gebied.

Na een aanvankelijk goed, zij het schoorvoetend begin met de organisatie van het officiële kerkwezen, waren al gauw, zowel in Suriname als in de naburige Nederlandse kolonies, de kerkelijke schandaaltjes, moeilijkheden, ruzies en disputen bovendien niet van de lucht. De planters-gemeente hing als los zand aan elkaar, en wat de dominees betreft, menigeen onder hen werd zelf planter of minstens slavenhouder; de kost winnen ging uit vóór het brengen van de religieuze baat, of ging daarmee samen. Want zowel de W.I.C. als de Sociëteit huldigden, alle mooie woorden ten spijt, in de praktijk de opvatting dat de lasten voor de zielzorg der kolonisten door henzelf gedragen moesten worden. En dit gaf weer aanleiding tot veel misstanden en geharrewar.

Het bekendst werd het geval van Ds. J.G. Kals, die in 1731 naar Suriname beroepen werd, oorspronkelijk van Roomsen huize was en er dientengevolge nogal sterke zendingsidealen op na hield. Deze kwamen hem al spoedig duur te staan in een samenleving die naar zijn welgefundeerde mening was gevormd 'door alle Classen van Godloosheid doorgegane Spitsboeven, die om de Galg en het Rad

* Een lading slaven noemde men destijds 'armazoen'.

te ontloopen, nadat ze negen-en-negentig Heeren bedrogen hebben, eyndelijk naar een van die Gewesten hunne Vlugt moeten neemen.' Generaliserende domineespraat misschien, maar stellig niet zonder een kern van waarheid. Kals, die - zij het achteraf - ook het slavenstelsel veroordeelde, mocht dan ook niet lang meer in Paramaribo preken, waar hij teveel benadrukte dat hij meer van de kerstening van de heidenen in het land verwachtte dan van de zaligheid der aanwezige Blanken.

Hij werd de wildernis in gestuurd om maar ergens aan de samenvloeiing van de Cottica en de Perica zijn heilsleer te verbreiden. Daar bovendien noch zijn huiselijk, noch zijn persoonlijk gedrag voorbeeldig was - om het maar mild te zeggen - werd de man eerst geschorst en vervolgens al in 1733 het land uitgezet, zijnde 'een persoon van een onrustig en queruleus humeur'. Als zovelen van zijn voorgangers en nakomers; maar met één verschil: Kals liet het er niet bij zitten en schopte in Holland teruggekeerd zoveel schandaal over de toestanden overzee, dat men hem weleens een Multatuliaan *avant le mot* genoemd heeft. Wat echter veeleer betrekking gehad kan hebben op een tweede afzetting van de dominee, ditmaal in Europa, vanwege een schandaal met zijn dienstbode.

In de twintig jaren van Kals werden nog verschillende dominees het land uit gezet, hetzij vanwege hun predicaties, hetzij om hun wangedrag. Een enkele werd er krankzinnig. Niettemin deden zich ook een paar gevallen voor van slaven die in de Gereformeerde Kerk werden opgenomen; maar het bleef bij die heel enkele, uiteraard nogal geruchtmakende uitzonderingen.

Terecht oordeelde Mauricius, die in de jaren veertig in Suriname het bewind voerde, dat de 'bekeering der zoogenaamde Christenen in de kolonie diende vooraf te gaan eer men van de Heidenen iets hopen mogt.' Want de goede voorbeelden bleven schaars, ook onder de andere gezindten die nog geen eigen kerk hadden. De Evangelisch Lutherse gelovigen kregen pas in 1741 verlof van de Sociëteit om een eigen gemeente te stichten. De Herrnhutters, die in 1738 hun zendingswerk in Suriname begonnen, konden de eerste decennia tengevolge van veel tegenstand slechts onder de Creolen aldaar werkzaam zijn. Wel zagen zij kans om in 1748 hun zendingsarbeid onder de Indianen van Berbice, en in 1757 onder die aan de Corantijn en de Saramaka te beginnen. Fel was de Nederlandse plantocratie echter tegen de kerstening van de negerslaven, zogoed als van de 'rode' slaven, gekant. Het zou ze immers alleen maar opstandiger maken, alle evangelies ten spijt.

Op kerkelijk gebied was het onder de Joden ook allesbehalve peis en vree, al hadden zij reeds in 1665 een eigen synagoge in Torarica, en in 1685 al een tweede aan de 'Joden-Savanne' mogen bouwen. De verhouding tussen de Portugese gemeente, die zich als een 'filaçao' van de krachtige Amsterdamse beschouwde, en de Hoogduitse-Poolse gemeente (Ashkenazim) liet zoveel te wensen over, dat laatstgenoemden zich volledig afscheidden van de Sefardische Israëlieten en in 1735 door een officiële 'Akte van Separatie' beide groepen het recht kregen op een eigen synagoge en verdere instituten, hoewel ook de Ashkenazim de Portugese ritus bleven volgen. Niettemin kwam er geen eind aan de onderlinge geschillen, evenmin als aan die binnen de afzonderlijke groepen, ondanks alle overheidsresoluties 'tot herstellingh van de rust en vreede onder de Portugeesch Joodsche Natie', die zich gaarne op haar ancienniteitsrechten beriep. Conform het algemene

patroon ging het onder de Joodse minderheid niet anders toe dan onder de sterk-verdeelde Christenen.

In de niet-Nederlandse kolonies van Guyana was de zielzorg min of meer in overeenstemming met die in de thuislanden Frankrijk, Spanje en Portugal. Er was weinig of geen tolerantie voor andere godsdiensten dan de katholieke. De Spaanse en de Portugese vestigingen werden ten dele, de Franse geheel en al als missielanden beschouwd, waar men het kersteningswerk uitsluitend op de Indianen richtte, behalve op sommige Portugese plantages met negerslaven, die echter vrij schaars waren in Braziliaans-Guyana. Dit land was te groot, dan dat men zich veel gelegen kon laten aan een ver-verwijderde streek in het uiterste noordoosten; tenzij het om nationale bezitsgrenzen ging.

Alles bijeengenomen was het zo, dat waar men ook rondkeek in de kolonies aan de Wilde Kust, de Europeanen er voortdurend leefden ‘tussen een eindeloze nachtmerrie en paradijselijke wensfantasieën’, die zelden of nooit in vervulling gingen, maar wel een oorspronkelijke verdeeldheid, onophoudelijk krakeel en een diep gevoel van ongeneeslijke vervreemding lieten voortbestaan. Alleen uitbuiting, maar geen werkelijke beschaving kon van zulk een troep uitgaan, en het feit dat al deze vestigingen slavenkolonies waren, is slechts ten dele de oorzaak van bedoelde mislukking, die na het midden van het halve milennium van blanke kolonisatie nog veel groter werd.

16
...brachten zwarte Cargo's...

Het duurde niet lang, of de Guyana's waren al echte slavenkolonies geworden, met in de centrale drie tenslotte wel tienmaal meer negerslaven dan Europeanen, hun meesters, en Indianen bij elkaar. Afgezien van enkele gemanumitteerde (vrijgekochte) kleurlingen en de onbereikbare Indianenstammen in het binnenland, bestond de ‘vrije bevolking’ (zoals zij zich noemde) geheel uit Blanken, die zes klassen vormden: de bestuurders en hun ambtenaren; de militairen, van wie er steeds minder waren dan het voorgeschreven aantal, ook al omdat er nogal eens wat deserteerden en de bossen in vluchtten, en met uitzondering van het kleine artilleristencorps en de officieren, in feite uitschot; de landbouwers, die de eigenlijke aristocratie, de ‘plantocratie’ van de kolonies vormden; de handelaars, vooral exporteurs en importeurs die in hun winkels (niet anders dan vandaag) een ratjetoe van de meest uiteenlopende goederen te koop boden; de ambachtslieden, onder wie meer en meer kleurlingen voorkwamen, vrij bekwaam, maar niet in staat tot enige werkelijke industrie; en tenslotte de vele lieden zonder een eerzaam beroep: smokkelaars, kramers, drinkgelaghouders, karrelieden, pontvoerders en... nietsnutten.

De verhouding van het aantal vrijen ten opzichte van de slavenmacht werd intussen steeds kleiner en was in vijftig jaar tijds van 41 op de honderd slaven geslonken tot 8 op de honderd in 1702. Bij zo'n wanverhouding konden de Blanken zich dan ook slechts door de meest drastische maatregelen handhaven.

Natuurlijk waren er ook buiten het productie- en arbeidsproces velerlei contacten tussen de vrijen en de onvrijen. Hoewel tegen samenleving van blanke mannen met Indiaansen of negerinnen officieel weinig en sociaal ternauwernood bezwaar gemaakt werd in de ‘gereformeerd’ bestuurde landen, trachtte de overheid gemengde huwelijken zoveel mogelijk tegen te gaan, al was het alleen maar uit vrees dat ooit eens de rol der seksen zou worden omgekeerd; er raakten in dit opzicht al genoeg ‘schandalen’ van blanke vrouwen bekend.

Een Surinaams plakkaat van 1711 bepaalde, dat op vrijwillige cohabitatie van een blanke vrouw met een neger, de doodstraf stond; weliswaar niet voor de vrouw die maar moest zien hoe zij met de fysieke en sociale gevolgen van haar ‘misstap’ in het reine kwam, maar voor de man-neger, ook al was hij een ‘vrije’, of had hij als slaaf blindelings de bevelen van zijn ‘maîtresse’ te gehoorzamen. Alleen al het bestaan van de behoefte om zulk een wet uit te vaardigen, bewijst dat dergelijke seksuele ralaties niet als een zeldzaamheid beschouwd moeten worden. Dat tijdgenoten ze evenwel liever niet ‘gedocumenteerd’ wilden hebben, ligt voor de hand. Had een ongetrouwde vrouw het misdrijf gepleegd, dan stond daar

geseling en verbanning uit de kolonie op; betrof het een getrouwde, dan zou zij bovendien worden gebrandmerkt. Of deze straffen echter ooit zijn toegepast, is onbekend. Verbanning was wel een vanzelfsprekend gevolg bij het publiek worden van zo'n schandaal; daarenboven raakte men zo ook, bij gebleken zwangerschap, een hoogst ongewenst soort mulatje uit de racistische kolonie kwijt.

Telkens kwam wel manumissie van gekleurde bijzitten of van hun kinderen voor, waardoor het aantal vrije mulatten (kinderen van een blanke en een negerin) en vrije negers gestadig toenam, zodat zij in 1791 al bijna de helft van het aantal Blanken (althans in Suriname) bedroeg. Het aantal mestiezen (kinderen van een Blanke en een Indiaanse) daarentegen bleef hier klein, in tegenstelling met de gang van zaken in Spaans- en in Portugees-Guyana. Overal echter werden de vrije negers en mulatten, zowel door allerlei maatregelen als door sociale druk, gedwongen om de kleur van hun progenituur, en derhalve hun partnerkeuze, naar het blanke toe te verbeteren.

Zo gold bijvoorbeeld in Suriname de bepaling, dat een gemanumitteerde zijn of haar vrijheid verspeelde na driemaal tot vermenging met een slaaf of slavin te zijn overgegaan, - een wel heel bijzondere vorm van family planning. Intussen kon men het creoliseringsproces wel proberen af te remmen, maar te stuiten viel het niet, al zou het overal pas goed op gang komen na afschaffing van de slavernij. Met uitzondering van Brazilië, waar het proces al twee eeuwen tevoren volop gaande was.

Afschaffing van de slavernij... In het midden van de 18e eeuw was zoiets eenvoudig ondenkbaar. De slavenimport, waarmee al bijna anderhalve eeuw tevoren begonnen werd, nam nog steeds van dag tot dag toe. De vraag naar slaven was hier even groot als in Europa de vraag naar suiker, koffie en andere koloniale produkten. Het aantal negers vormde al een groot veelvoud van het aantal vrijen, en bleef maar aangroeien; geen wonder dus dat het zoveel moeite kostte ze in bedwang te houden. Bij vriend en vijand werden dezelfde middelen hiertoe aangewend.

Voor de Portugezen, in mindere mate voor de Spanjaarden, was slavernij niets nieuws of buitenissigs; het zonderlinge is, dat de West-Europeanen er in hun gouddorst zo snel verlekkerd op raakten. In 1633 bestond al 15% der bevolking van Lissabon uit zwarte slaven, een feit waarbij een Capucijner pater van toen opmerkte: ‘Een naakte neger is knapper om te zien dan een geklede blanke’, en hiermee een waarheid verkondigde die verregaande gevolgen gehad heeft, ook in minstens vier van de vijf Guyana's, neen, stellig ook in alle vijf en - zie vandaag! - zelfs in hun oorspronkelijke ‘moederlanden’.

Omgekeerd werden in de 17e eeuw ook veel Blanken door de Turken buitgemaakt en als slaven verhandeld. Maar een flink aantal van hen maakte tenminste nog een kans om door vrienden, verwanten of speciale instellingen te worden vrijgekocht. Met de zwarte slaven was dit niet het geval; in Venetië bestond een echte slavenmarkt, waarvan de fraaie plaats nog altijd beroemd is als de Riva dei Sciavoni. Negerslaven werden via de Soedan of de Sahara aangevoerd naar West-Afrika en van daar uit verkocht, aanvankelijk vooral door de Portugezen. En hoewel de echte slavernij praktisch verdwenen was in Noord-Europa en Frankrijk, bestond zij ten tijde van de eerste kolonisatie van de Wilde Kust nog

volop in Italië, Spanje en Portugal, zij het in de ietwat gemitigeerde vorm van huisslaven, - half-en-half in het gezin opgenomen bedienden. Dezen werden weliswaar braaf gekerstend, maar bleven toch slaaf; wel 'persoon', maar tegelijk toch ook 'roerend goed'.

Toen de Portugezen nog in het beginstadium van hun slavenexport naar Brazilië verkeerden, doopten zij ook eerst, al in Afrika, de slaven *en masse* en zonder enig voorafgaand onderricht in het geloof. Er zouden toch velen onderweg sterven, en op deze wijze redde men waarschijnlijk hun onsterfelijke zielen van de eeuwige verdoemenis, na hun lichamen gebrandmerkt te hebben met het stempel van de Kroon, om ze van de heidenen te kunnen onderscheiden. Het duurde echter niet lang, of van deze geforceerde vorm van kerstening werd afgezien vanwege de groeiende theologische controverse: of gedwongen slavernij en Christendom (zij het gedwongen Christendom) al dan niet konden samengaan. Het was ook te zeer in strijd met de praktische belangen van de suikerheren, mede omdat de slaven, indien ze Christen waren, niet op zon-en-feestdagen zouden mogen werken.

Pas na het verlies van Brazilië ging de West-Indische Compagnie, die er al ten tijde van Maurits van Nassau mee begonnen was, ook slaven naar de Wilde Kust transporteren en aldaar verkopen. Tevoren had zij zich van enkele handelsposten in West-Afrika meester gemaakt, ze versterkt, hun aantal zelfs uitgebreid, alles ten détrimente van de Portugezen. Engelse en Franse sluikhandelaars begonnen daar ook met de ruil van menselijke koopwaar tegen manufacturen en andere goederen. Het Portugese systeem om rum uit suikerriet te verhandelen tegen slaven om voor de suiker- en rum-fabrikanten te werken en hun productie te vergroten, had uiteraard het beoogde sneeuwbaleffect, dat vooral de Hollanders niet ontging. Ook zij ondervonden dat hoe meer slaven naar de suikerplantages werden overgebracht, des te sterker de behoefte aan nòg meer slaven in de kolonies groeide. Men was in een vicieuze groei-cyclus terechtgekomen!

Wel werd de slavenmarkt door de Nederlanders opzettelijk beperkt gehouden om de hoge prijzen voor zwarte arbeidskrachten te kunnen handhaven. Deze handel was een best zaakje voor de W.I.C. die de slaven in Afrika, meest in Angola, voor ongeveer dertig gulden aan snuisterijen, textiel, ijzer en koperwerk opkocht, om ze aan de overzijde van de Oceaan voor meer dan het tienvoud van de hand te doen.

Vier soorten van negers en negerinnen werden door hun mede-Afrikanen aan de slavenhandelaars geleverd: misdadigers door hun vorsten veroordeeld; krijgsgevangenen die meestal met opzet of bij verrassing waren buitgemaakt; lieden die al tevoren slaaf waren geweest en nu werden doorverkocht; en de talrijkste groep: de door inheemse kooplieden op last van de Blanken met list of geweld ontvoerden.

Vooral in deze laatste groep, bijeengebracht uit tientallen streken die onderling geheel in taal verschilden, hadden de gevangenen toch één ding met elkaar gemeen: een panische angst dat zij op de slavenschepen zouden worden vetgemest, om daarna door de Blanken te worden opgegeten. Met opzet per cargo door elkaar gemengd om samenspanning te voorkomen, ontwikkelden zij, soms al gedurende hun 'wachttijd' in Afrika, niettemin een elementaire gemeenschappelijke taal, die later de basis zou worden voor alle negroïde creolentalen in de West. En er

ontstonden op de slavenschepen met hun onmenselijke toestanden inderdaad weleens opstanden die echter, voor zover bekend, steeds op de meest drastische en wreedaardige wijze werden onderdrukt en nooit geheel konden lukken.

Ook was de sterfte onder de getransporteerden al tijdens de passage erg groot, - in menig geval zelfs tussen de 25 en 50 procent. Tijdens de 5 tot 13 weken dat de tocht duurde, was er dikwijls onvoldoende drinkwater en moesten de slaven zeewater drinken, waardoor zij al spoedig na 'behouden' aankomst stierven. De leveranciers maakten dan ook graag haast om van ze af te komen. Zieken en zwakken werden al bij inscheping overboord gegooid, en wie onderweg stierf, ging meteen voor de haaien.

Zij die ingeladen moesten worden, hadden zich geheel naakt aan een grondig onderzoek te onderwerpen, werden vervolgens aan boord gebrandmerkt met het ijzeren stempel van de exporteur voor wiens rekening zij werden vervoerd. Met 300 à 350 tegelijk op de kleinere, 6 à 700 ongelukkigen op de grotere schepen, werden zij dan tussendeks verstouwd op platforms zo laag, dat zij er slechts mannetje-aan-mannetje of vrouw-tegen-vrouw-aan, konden liggen, en doorgaans niet eens konden staan in dat 'limbo' (vandaar de bekende acrobatische negerdans in de West) met enkel nauwe doorgangen, de mannen apart en meestal geboeid. In kleine groepjes werden zij van tijd tot tijd aan dek gelucht, waar zij ook hun rantsoenen kregen.

De grootste zorg van het scheepsvolk was echter, zelfmoord onder de wanhopigste slaven te voorkomen. Niettemin verhing menigeen zich onderweg, daar de stakkers geloofden dat zij zich na hun dood weer in Afrika zouden bevinden.

Bij aankomst werden de overlevenden geschoren en met palmolie ingewreven, want de zwarte lading diende er gezond uit te zien. Op straffe van afgerost te worden, moesten ze op het scheepsdek dansen, springen en schreeuwen om te tonen hoe fit ze waren. Meestal moesten schipper, stuurman en chirurgijn eerst nog een eed afleggen dat er geen besmettelijke zieken aan boord geweest waren, waarna de chirurgijn van de krijgsmacht zelf nog een onderzoek instelde, hetgeen niet belette dat - met name in Cayenne - verschillende keren epidemieën (pokken!) uitbraken na een nieuwe aanvoer van slaven. Wanneer dezen inmiddels waren 'opgefrist', wat bijgekomen en bijgevoed, kregen ze volgens voorschrift wat lappen of een broekje aan, en werden zij aan wal aan het wandelen gezet om hun ledematen weer los te krijgen, alsook bij wijze van uitstalling voor de aanstaande 'uitverkoop wegens opheffing'. Ook nadien moesten ze een paar weken worden bijgevoed en alvast wat geoefend voor hun toekomstige werkzaamheden, aleer zij werkelijk bruikbaar waren.

Inmiddels vond de slavenveiling plaats, waar zij door de scheepskapitein of zijn koopman, via een vendumeester bij opbod in het openbaar verkocht werden. Na, gelijk dieren op de veemarkt, van alle kanten betast en bekeken en geprobeerd te zijn.

Waren de grote slavenmarkten voor de blanke bevolking een soort van kermis, voor de negers was dáár het toneel waar zich de meest tragische gebeurtenissen afspeelden. Niet alleen begrepen zij eerst dáár wat hun toekomstig lot zou zijn, maar het was vooral op dat moment dat niet alleen vrienden en stamgenoten van elkaar gescheiden werden, maar ook kinderen van hun ouders, man en vrouw of

familieleden van elkaar weggerukt. Al veroorzaakte dit vaak hartverscheurende scènes, de Suikerheren lieten zich maar zelden er door vermurwen, tenzij ze bereid waren duur te betalen voor de tweede slaaf, om de eerste niet te verliezen door een wanhoopsdaad waarmee de man of vrouw in zulke gevallen een eind maakte aan zijn lijdensweg. Over te gaan tot gescheiden verkoop was dan ook de gemeenste truc die de verkopers konden bedenken om de slavenprijzen op te drijven.

Voor zover zij nog niet voldoende gebrandmerkt waren, kregen de slaven en slavinnen bij aankoop volgens wettelijk voorschrift een nieuw litteken met het merk van hun eigenaar. Degenen die als huisslaaf moesten dienen, ontvingen een passende, de plantageslaven een uiterst summiere lichaamsbedekking. Niet weinigen van hen werden op kortlopend krediet, slechts tegen een voorlopige aanbetaling, door de kolonisten opgekocht en later met suiker of andere koloniale waren afbetaald; de overheid was er onderwijl tuk op, de nodige retributies bij deze handel in ontvangst te nemen. De heffing van belastingen en bijdragen veroorzaakte een eeuwige strijd tussen de op last van het moederland handelende regeerders en de niet minder zelfzuchtige plantocratie. Het gewone volk raakte daarbij tussen het schip en de kade.

Bij de Spanjaarden was de overheid er niet minder gebrand op, om de slavenhandel te controleren en er zoveel mogelijk profijt van te trekken. In tegenstelling tot de Portugese zelfverzorgers, moesten zij het tenslotte met de Engelsen op een akkoordje gooien en hun een ‘asiento’ (monopolistische toestemming) verlenen om de slavenimport te verzorgen, die in Britse handen niet minder berucht werd dan die van de Nederlanders. De Franse autoriteiten, blij als er slaven in hun kolonie aankwamen, waren minder veeleisend in dit opzicht. Zo verwierf zelfs de kleinste landbouwer of ambachtsman zich, zodra hij geld genoeg had, een of twee slaven om het zware werk te doen of hem ook anderszins het leven te veraangenamen.

Al in 1657 begon de W.I.C. haar zwarte cargo's ook aan Essequibo en Berbice te leveren, waarbij de voorkeur gegeven werd aan slaven afkomstig van de kust van Guinea, die als docieler en intelligenter beschouwd werden dan de overige. Later echter golden juist deze West-Soedanese negers voor de meest opstandige, de Bantoes daarentegen voor de beter gehumeurden, maar minder sterken.* Over het algemeen achtte men de slaven van steeds mindere kwaliteit, hoe verder van het westen naar het oosten, of van het meer centrale deel van Afrika naar de kust toe, zij afkomstig waren.

Intussen was een groot deel van de uitgevoerde slaven niet volkomen negroïde;

* De Laet, kroniekschrijver van de W.I.C. noemde al in 1644 de Angola-negers (Bantoe) sterk en geschikt voor zware arbeid, de Guinese negers delicaat en goed als huisslaven; die van de Kaap Verde en Sierra Leone echter slecht, hoewel knap van uiterlijk en gaarne bereid om als concubine te dienen. Vermoedelijk schreef Barlaeus hem na (1660) toen hij sprak van ‘Congolenses et Sonhenses aptissima ad opera’ en het had over ‘laborissimi Angolenses’, maar de negers uit Ardra ‘erg lui, koppig, stom’ noemde, met uitzonderingen. Evenzo oordeelde hij die van Guinea, Sierra Leone en Cabo Verde ongeschikt vanwege hun traagheid en luiheid, maar wel fijn en sierlijk van bouw, vooral de vrouwen. Het blijkt dat zelfs een licht van zijn tijd als de hooggeleerde Caspar van Baerle er maar wat op los kletste, wanneer hij het over dit soort ‘vreemde’ zaken had.

velen hadden ook een Hamitisch (Berber) bijmengsel, anderen zoals de Mandingo vaak Arabisch of Toeareg bloed en waren met de Islam in aanraking geweest. Zelfs de Yoruba waren niet helemaal negroïde, terwijl er nogal wat Haussa vooral naar Brazilië gingen. Alles bijeen vertoonden zij een bonte verscheidenheid van rassen, vermengingen, talen en culturen, waarbij de slavendepots in Afrika als eerste smeltpot, de slavenschepen als tweede, en de kolonies in Amerika als definitieve fungeerden. Het eindresultaat is dan ook overal - althans in zijn substraat - vrij uniform gebleven; niet anders dan onder de 'Kaukasiërs' van Noord-Amerika. Voor een eventuele hereniging van de Guyana's is dit een belangrijk gegeven.

Om op Essequibo en Berbice terug te komen, wat deze kolonies aan slaven ingevoerd kregen, was meestal mondjesmaat vergeleken bij het aandeel dat Suriname ondanks hun voortdurende protesten opeiste. Inderdaad genoot dit land vaak enige preferentie, mede in verband met de gemakkelijker reisroute en de rijkere retourvracht der slavenhalers. Er waren in Essequibo na het vertrek van de Engelsen in 1668, die zowat 400 slaven meenamen, nog maar een 700-tal over. Toch was twintig jaar later hun aantal reeds tot meer dan 4000 aangegroeid, - te weinig echter om in de schreeuwende behoefte van de planterskolonie te voorzien.

De Surinaamse slavenimport kwam in 1682 pas goed op gang, en van 1730 af zou de W.I.C. voortaan tenminste 2500 'piezas d'india' leveren. 'Stukken', pièces, werden de leverbare slaven genoemd, omdat ze metterdaad als rechteloze voorwerpen golden, en als pure handelswaar, waarbij drie vrouwen voor twee pieza's, twee kinderen voor één, enzovoorts, gerekend werden. De ongeschikte exemplaren noemde men 'bonkjes' of 'makkaroens'.

Toen aan de levering van het overeengekomen aantal niet geheel kon worden voldaan, stuurde de Sociëteit van Suriname tot aan het midden van de 18e eeuw er zelf vele tientallen schepen op af, hetgeen niet wegnam dat de vraag zo groot bleef, dat de W.I.C. zich verplicht zag de slaven twee aan twee of een voor een te veilen, teneinde ook de kleine kopers (en grootste schreeuwers) in staat te stellen ze aan te schaffen. En hoezeer de prijs der zwarte 'dingen' ook mocht oplopen, voor een flinke slaaf was deze nauwelijks hoger dan voor een dito geïmporteerde muilezel; het kwam neer op 800 à 1000 kilo suiker (met soms 500% winst voor de verkoper!) Door de gebruikelijke wanproportie tussen ingevoerde mannelijke en vrouwelijke slaven (tweemaal zoveel mannen als vrouwen) ontstonden al gauw mistoestanden en onderlinge ruzies, zowel bij de 'slavenmachten' op de landbouwondernemingen, als onder de meestentijds beter behandelde huisslaven.

De plantageslaven vooral hadden het bijzonder zwaar. Hun veld- en fabriekswerk dat, zeker tijdens hun eerste verblijf op een plantage, ze volkomen zinloos moest voorkomen, duurde van vóór zonsopgang tot zonsondergang, - in de tropen het hele jaar door méér dan een halve etmaal. Tijdens de suikercampagnes werden zelfs dagen van 18 en meer werkuren gemaakt, evenals in oogsttijd op de koffieplantages. Op zulke ondernemingen die de slaven tijdens lange perioden zelfs niet de onontbeerlijke vrije zaterdagmiddag (om hun eigen kostgrondjes te bewerken) of enige andere vrije tijd dan wat nachtelijke uren vergunden om uit te rusten, groeide dan ook het snelst onlust tot onwil en oproer.

Op andere ondernemingen was het veldwerk op zichzelf wat lichter, zoals op de katoenplantages en de houtgronden waar de mensen wat meer bewegingsvrijheid

genoten, maar waar de vrouwen - tenzij zij, zoals soms gebeurde, door ossen vervangen werden - het wèl zwaar te verduren hadden. Ook toen de zondagsrust (de Sabbath voor joodse eigenaren) verplicht gesteld werd, lichtte men voortdurend de hand daarmee, in de huishoudens zo goed als op de aan bijna alle overheidstoezicht onttrokken landerijen.

De slaven hadden bovendien al hun vrije tijd te besteden aan het bewerken van hun kleine kostgrondjes, want met hun voeding was het doorgaans treurig gesteld. Behalve hetgeen ze zelf produceerden, ontvingen ze - zo weet Van Berkel uit het laatste kwart van de 17e eeuw te berichten - slechts tweemaal 's jaars wat ‘stinkende zoute vis’ en nu en dan vlees, als er toevallig een kadaver was. Naderhand zijn er wat gunstiger voorschriften van overheidszijde gekomen, maar ‘schaarste’ was steeds een afdoende uitvlucht om de negers, wanneer zij niet zelf konden jagen of vissen op hun vrije dagen, uitsluitend met zelfgekweekte veldvruchten te voeden. Van hun kant leerden de nieuwkomers - ‘zoutwaternegers’ werden ze genoemd om ze van de ‘creoolnegers’, de in de Nieuwe Wereld geborenen, te onderscheiden - snel genoeg zich met de Zuidamerikaanse tropische gewassen, de aard- en boomvruchten, bladgroenten en met name de cassave, te voeden. De meeste mondbehoeften verschilden immers niet veel van die welke zij in Afrika gewend waren, evenmin als het gehele ecologische milieu waarin zij terechtkwamen.

Genoegzaam bekend is de barbaarsheid waarmee - zelfs voor die tijd - de slaven gestraft werden en binnen het gareel gehouden. Ook in vergelijking met de verre van zachtzinnige discipline in Europa werden zij niet alleen uitermate streng, maar vooral ook met grote willekeur gestraft. Van het categorisch verbod aan de eigenaars - al door Van Sommelsdijk uitgevaardigd - om eigenmachtig slaven te verminken of te doden, waarbij inmiddels alle ruimte voor andere straffen overbleef, kwam niets terecht. Integendeel. Geweldpleging werd ‘rechtens’ meestal gestraft met afzetten van de schuldige hand; op frequent weglopen stond: afkappen van een been of doorsnijden van de voetpezen; en als lichtere straf het geheel of gedeeltelijk afsnijden van de oren of de neus. Ook mutilatie van de tong en ontmanning kwamen voor, terwijl voor vrouwen brandmerken op de wang of op beide schouders in aanmerking kwam ‘als sijnde geene sware straffe’. Dit alles zoal niet *de iure*, dan toch wel *de facto* ter discretie van de eigenaars.

In het bestaande systeem *moest* de opstandige slaaf wel zwaar gestraft of vernietigd worden; hij was gevaarlijk en besmettelijk, en de planters gedroegen zich tegenover hun ‘werkdieren’ niet anders dan de hedendaagse boer, die bij mond- en klauwzeer ook het eigen vee doodt omwille van de gezondheid van zijn overige beesten en die van zijn mede-boeren. Maar van de slaven werd zelfs geeïst, dat zij tijdens de voltrekking van elke straf, hun meesters luidkeels daarvoor dankten![*]

Ambtshalve of desgevraagd strafte de overheid de slaven met ophangen, radbraken, levend verbranden, ophijsen aan een tussen de ribben geslagen ijzeren

* Nog steeds leeft deze opgelegde gewoonte voort onder de armere negroïde volksklasse in Suriname, waar vooral vrouwen bij het dringend smeken om een gunst, dit steeds met ‘dankje-dankje’ gepaard doen gaan.

haak en verder laten rotten, of een combinatie van enige dezer martelingen. De hoofden van geëxecuteerden werden tot afschrikking op staken ten toon gesteld, maar levend verbranden, met name van brandstichters, was ook heel gewoon. Zelfs een vrij verlicht man als de Gouverneur Mauricius deed tegen het midden van de 18e eeuw nog het voorstel om ter dood veroordeelde slaven, aangezien hun executie ongewenst kapitaalverlies zou veroorzaken, liever levenslang 'aan het een of ander publiek werk te gebruiken, hun echter vooraf de tong uitsnijdende en ontmannende, en den meester vergoeding voor een nieuwen slaaf te geven.' Zo kwamen dan alle betrokkenen aan hun trek. De bevoegde Hoven van Policie en Justitie vonden het voorstel van Mauricius prachtig, maar amendeerden het in die zin, dat gifmengers *eerst* op de aangegeven wijze gemutileerd zouden worden, om *daarna* tóch te worden geëxecuteerd. Overigens stond al sinds 1721 de doodstraf op weglopen, ofschoon zonder baat: er waren toen al 5 à 6 duizend ontvluchte slaven in de Surinaamse bossen, en ze werden steeds driester in hun optreden.

De meest toegepaste officiële straf was de Spaanse bok, - zweepslagen die op een openbare plaats of in het Fort door soldaten werden toegediend op het achterdeel van de aan handen en voeten vastgebonden slaaf of slavin.*

Ondanks alle bekend geraakte aperte wreedheden, van de vaak door verdrongen of zelfs bewuste angst neurotisch geworden meesters, zullen de slavenhouders toch uit welbegrepen eigenbelang zich niet al te dikwijls aan moedwillige vernietiging of waardevermindering van hun toch altijd kostbare menselijke eigendommen te buiten gegaan zijn. Gedocumenteerde excessen, zo goed als de misschien talrijker ongenoteerde, moeten uitzonderingen geweest zijn, bedreven als ziekelijk-sadistische uitingen van gefrustreerde bezitters en - in sommige gevallen - bezitsters. Maar ook zonder deze speciale onmenselijkheden was het lot van de slaven al erg genoeg, opeengepakt als ze huisden in benauwde, vensterloze kamertjes, waar zij onbedekt op een harde plank moesten slapen, zelden opgevrolijkt door een beetje 'baljaren' (dansen) op het ritme van hun uiterst primitieve, zelfgemaakte muziekinstrumenten. En zelfs dan moesten zij er meestal weer vroeg mee ophouden, omdat hun meesters er last van hadden of vreesden dat de negers met hun tromgeroffel elkaar opstandige signalen gaven.

Als dezen na een meestal niet al te moeilijke ontvluchting uit een in de wildernis aangelegde plantage, bang waren dat zij gepakt zouden worden, pleegden zij menigmaal liever zelfmoord, dan teruggevoerd te worden en door het afsnijden van oren of neus voorgoed als wegloper te worden gekenmerkt. Zelden toonden zij vrees voor de dood. Immers elk hiernamaals kon alleen maar beter zijn dan de hel waarin zij leefden. Willig om zich door gif het leven te benemen, wisten ze dit middel evenwel ook toe te passen op al te harde meesters. Die hadden dus voortdurend op hun hoede te zijn en hun beste bescherming te vinden bij vertrouwde huisslaven en vooral slavinnen, welke eensdeels een voorkeursbehandeling genoten, anderdeels een dubbele rol hadden te spelen. Onder de negerinnen kwam abortus veelvuldig voor, meest om hun kinderen het slavenlot te besparen.

* Nog altijd kan men in Suriname een spreekwijze horen, die letterlijk vertaald luidt: 'Dank zij een Spaanse bok heb ik het Binnenfort gezien', om aan te duiden, dat een bereikt resultaat best alle daarvoor doorstane beproevingen waard was.

Zo werd de samenleving, op de plantages niet minder dan in de steden en dorpen, één warnet van intriges, spanningen en verraad, met weinig plaats voor die eigenschappen welke men als 'deugden' pleegt te kwalificeren.

Overigens heeft het steeds verbazing gewekt, met hoeveel moed zulke opstandige slaven - zeker niet de minst begaafden of zwaksten onder hun lotgenoten - de vreselijkste folteringen ondergingen en de dood tegemoet zagen. Wat niet wegnam dat, zoals bij alle onderdrukten, er veel onderlinge ruzies ontstonden en veel verraad gepleegd werd. Alleen hierdoor is verklaarbaar dat er niet meer samenzweringen, opstanden en ontvluchtingen geweest zijn dan in feite het geval was. Totdat er nu en dan een crisis ontstond en er een uitbarsting volgde, - alle waakzaamheid van de planters ten spijt.

Schijnbaar bezaten van al de koloniserende mogendheden de Fransen nog de meest humane opvattingen omtrent de wijze waarop zij hun slaven moesten behandelen. In tegenstelling tot de Engelsen en de Hollanders die deze mensen als onroerend goed beschouwden, onderworpen aan het zakelijk recht, zodat ze naar believen gekocht en verkocht, verhypothekeerd en vererfd of verhuurd konden worden, kende de 'Code Noir', door Louis XIV in 1685 (het zelfde jaar der intrekking van het Edict van Nantes!) ingevoerd, hun wel degelijk enige mensenrechten toe, waardoor zij enigszins beschermd zouden zijn tegen àl te grote willekeur van hun meesters, en waarbij onder andere de minimale hoeveelheid van hun voeding en kleding bepaald werd, alsook de zorg waartoe eigenaars van oude of zieke slaven verplicht waren. In de praktijk echter bleef ook de Code Noir meestentijds een dode letter, waarachter de Fransen zich ruim anderhalve eeuw zelfgenoegzaam verschansten, zonder dat zij - ver van het moederland - zich tegenover hun slaven een haar beter gedroegen dan de planters en overheid in de naburige kolonies.

Het is dan ook een domme strijdvraag geworden, welke natie zijn negers het slechtst behandelde. De Nederlanders hadden, naast de Portugezen, wel de kwalijkste reputatie; de Spanjaarden, anders dan wat hun optreden tegenover de Indianen betrof, nog de beste. Sommige historici denken hier weer anders over, en stellig waren de Portugezen van oudsher grote aanpappers met hun merendeels half-gekerstend slavenvolk. Maar zelfs op grond van een aantal individuele gevallen door de documenten geboekstaafd, zou het onjuist zijn te generaliseren. Uit het slavenstelsel kon *nergens* iets goeds voortkomen; de blanke avonturiers aan de Wilde Kust hebben dit zelf aan den lijve ondervonden.

Al zo gauw de Spanjaarden grotere aantallen negers in hun kolonies begonnen te importeren om de onwillige of verdwijnende Indianen als slaven te vervangen, vonden er ook telkens opstanden plaats en wisten de ontvluchte slaven ('negros cimarrones', dat is: wilde negers, bosnegers, vanwaar de bij de Nederlanders en Fransen gebruikelijke benaming 'marrons') zich soms in grotere getale te concentreren en te versterken.

Hiervan vinden wij al in het eerste kwart van de 16e eeuw een goed voorbeeld, weliswaar niet in Venezolaans-Guyana zelf, maar toch in de naaste nabijheid daarvan. Het behoort tot de oudste slavenopstanden, want het dateert al van 1522 en is typerend voor de meeste andere. Het kostte heel wat moeite en geweld om er een - voor de negers fataal - einde aan te maken.

Onder de zwarte slaven die in de goudmijnen van Buria, niet ver van de toen nog niet bestaande stad Caracas werden afgebeuld, was er een, Miguel genaamd, die toen hij weer eens werd afgeranseld, naar een zwaard greep, waarmee hij zich zó lang verdedigde, tot hij het gebergte in kon vluchten. Zijn vrouw Guiomar wist een aantal andere slaven er toe over te halen om zich bij hem te voegen, en gezamenlijk overvielen zij op een nacht de mijnbouwonderneming, doodden een groep Spanjaarden die daar de zweep als scepter zwaaiden en lieten de rest vertrekken om hun mede-Blanken alvast aan te kondigen dat de opstandelingen het niet bij deze ene actie zouden laten.

Binnen korte tijd stichtte Miguel een ‘koninkrijk’ in de mijnstreek, met zichzelf en Guiomar als vorst en vorstin, hun zoontje als erfprins, en een vrome gekerstende neger die de bijnaam van ‘Kanunnik’ droeg, als bisschop, - althans wanneer wij de Spaanse kroniek die dit vermeldt, mogen geloven en daaruit afleiden dat het merendeel der voortvluchtige slaven christenen waren.

Bij de bocht van een riviertje vestigden zij hun eigen hoofdstad Curdubare, die zij aan de landzijde beschermden door een stevige palissade met slechts twee doorgangen. Van daar uit ondernamen zij met zijn tachtigen, en bijgestaan door een honderdtal Indianen uit de omgeving, een nachtelijke overval op het naast-bije Spaanse stadje (later Barquisimeto genoemd). Om paniek te zaaien onder hun vijanden en dezen te doen geloven dat reeds honderden negerslaven in opstand gekomen waren, hadden zij vooraf de Indianen met roet ingesmeerd. Het lukte ze dan ook het pas gestichte stadje ongemerkt binnen te dringen en een groot aantal inwoners te doden, maar ze moesten het tenslotte tegen de goedbewapende Spanjaarden afleggen en trokken zich weer terug in hun Curdubare, terwijl de Blanken nieuwe hulptroepen gingen halen.

Een kleine militaire expeditie slaagde erin de schuilplaats van de negers te vinden en te verwoesten, daar een gevangen slaaf gedwongen werd hun het verborgen pad er heen te verraden. Bij hun heldhaftige verdediging (zoals de Spaanse bronnen zelf vermelden) gaven de negers de strijd zelfs niet op nadat ‘koning’ Miguel door een kogel was geveld. En veel van de gevangen genomen vluchtelingen werden naderhand nog bij wijze van afschrikwekkend voorbeeld om het leven gebracht.

Als tweede, eveneens voor latere gebeurtenissen in de Guyana's typerend, voorbeeld moge het gebeurde in Panama vermeld worden, waar al in 1571 in Vallano een marron-gemeenschap van ongeveer tweeduizend weerbare mannen, vrouwen en kinderen bestond. Deze ontvluchte negerslaven verbonden zich met Franse zeerovers en Engelse sluikhandelaars, en beroofden de Spaanse goud- en zilvertransporten. Francis Drake bezocht hen nog, maar zij werden in 1577 gedeeltelijk uitgeroeid, hoewel twee dorpen nog een tijdlang in vrede verder konden leven. Hun bestaan bleef echter onzeker en ze zijn nadien in de mist der geschiedenis verdwenen.

Het was voor de hand liggend dat zulke opstanden zich ook verder zuidwaarts zouden voordoen. Dit gebeurde al tijdens de schermutselingen tussen de Hollanders en de Portugezen in ‘Versuymt Braziel’, nog voordat eerstgenoemden het veld hadden geruimd. Sedert daar in 1574 de slavenhandel goed op gang gekomen was, hebben de Blanken er het nodige van geweten.

Bij de aftocht van de Hollanders speelden zij een aparte rol. Terwijl namelijk Maurits van Nassau bezig was zich te verdedigen, vluchtten grote groepen negerslaven de bossen van het achterland in, tot zij een met palmbomen bedekte landstreek bereikten, waar zij zich metterwoon, in alle voorlopige vrijheid vestigden.

Omstreeks 1654 leefden zij daar al met zijn tienduizend, bestuurd door een gekozen koning, en noemden zij zich 'de Quilombo (Confederatie) van Palmares'. Zij roofden vrouwen van elke kleur en de slaven die zij buit maakten, bleven slaven. Nadat de laatste Hollanders door de Portugezen verdreven waren, werden deze marrons, die een voortdurende bedreiging voor de kolonisten vormden, in hun goed georganiseerde en versterkte dorpen door Portugese troepen aangevallen, echter zonder baat.

Toen de Confederatie tot ongeveer 25 000 leden was aangegroeid, besloot de overheid kosten noch moeite te sparen om met een leger van 7000 man plus artillerie de ontvluchte slaven te omsingelen. Het duurde maanden van verwoede strijd voordat men hierin slaagde. Pas in 1695, toen de laatste tientallen marrons - door honger en ziekten uitgemergelde skeletten - zichzelf in de afgrond stortten, liever dan zich over te geven, kon men Palmares als uitgeroeid beschouwen. De Confederatie had zich een halve eeuw lang weten te handhaven, en terecht heeft een Braziliaanse historicus deze episode 'een neger-Troje' genoemd, 'waarvan de geschiedenis een ware Ilias is geweest'. Nog lang hierna hebben kleine groepen marrons de nederzettingen aan beide oevers van de Amazone onveilig gemaakt, waar zij er vooral op uit waren vrouwen, ook blanke, te bemachtigen.

Van het begin af aan hebben de opstanden, die vooral in Noordoost-Brazilië nooit in frequentie afnamen, voornamelijk onder leiding gestaan van mohammedaanse (Haussa) slaven, die vaak geletterd, èn van nature, èn op religieuze gronden de slavernij waartoe zij gedoemd waren, onaanvaardbaar vonden. Tegelijk met hun 'charisma' en overwicht op de andere slaven, wie men op grond van hun kerstening een zekere gedweeheid meende te mogen toedichten, ontplooiden zij ook merkwaardige organisatorische talenten. Bijna altijd hebben zij het tegen de blanke overmacht moeten afleggen of zijn zij voortijdig, door verraad, in hun opzet gedwarsboomd en moesten zij hun leiderschap met de dood bekopen. Maar de enkele malen dat de revoltes konden worden doorgezet en zich voldoende verspreidden, leidden zij tot vorming van menige 'quilombo' of moeilijk-benaderbare vestiging in het binnenland, waarvan die aan de Amazone de meeste bekendheid (en vrees) verwierven.

Iets van de 'Afrikaanse geest' die zich daar onbelemmerd, zij het niet onvermengd met christelijk-westerse elementen, ontplooide, is zowel voor als na de emancipatie der Braziliaanse negerslaven blijven voortleven in hun syncretistische godsdienstige genootschappen, de 'candomblés', die zelfs tot op heden nog voortbestaan, met name in de grote kuststeden van de 'Noroeste', en niet minder op het daarachter gelegen platteland.

Dergelijke dramatische slavenopstanden hebben zich talloze malen herhaald in geheel West-Indië, en niet in de laatste plaats bij de nederzettingen aan de Wilde Kust, - al waren daar nauwelijks mijnen, maar des te meer plantages van allerlei slag. Het verweer van de negerslaven droeg haast altijd dezelfde hoofdkenmerken:

aanvoering door een of twee prominente slaven die een natuurlijk leiderschap aan de dag legden, dus charismatisch waren en zin voor organisatie vertoonden; toepassing van Afrikaanse bestuurs- en organisatievormen alsmede rechtsbegrippen; aanleg en verdediging van de vluchtelingendorpen, met palissaden en slechts een of twee goed verborgen toegangswegen, eveneens typisch Afrikaans; Afrikaanse guerilla-taktiek en methode waarop overvallen van de plantages werden uitgevoerd.

Kenmerkend was ook, dat achtergebleven negers van wie de ontvluchten zich bij hun raids meester maakten, door henzelf als slaven behandeld werden, - anders dan degenen die zich vrijwillig bij hen aansloten en na een eed van onvoorwaardelijke trouw als gelijken werden toegelaten.

Onder elkaar pasten zij ook de strengste straffen toe. Waar mogelijk zochten en verkregen zij hulp en bondgenootschap van de Indianen, van wie echter op den duur sommige juist tegen hen optraden, meestal hiertoe aangezet of verleid door de Blanken.

De slaven zelf pleegden nogal eens gedwongen, maar ook wel vrijwillig verraad, soms tengevolge van onderlinge machtsstrijd van twee leidende figuren; aan de andere kant doorstonden zij folteringen gewoonlijk manmoedig en zelfs spottend. Niet alleen in het gevecht, maar ook achteraf als krijgsgevangenen, werden zij door de Blanken meestal genadeloos afgeslacht, - ze hadden zich te weerbaar getoond om nog bruikbaar te zijn. Dit is in grote trekken het algemene beeld van de talloze slavenopstanden die in de Guyana's niet alleen gedurende heel de 18e eeuw voorkwamen maar zich nog tot in de eerste decennia van de 19e bleven voordoen. Niets is dan ook van meer invloed op de latere ontwikkeling van deze kolonies geweest.

De uit Brazilië naar Cayenne en Suriname uitgeweken Joden hadden dus al enige notie van slavenopstanden en ontvluchtingen die zij, door de ervaring geleerd, met bijzonder hard optreden trachtten te voorkomen. Niettemin was en bleef het ook aan de Wilde Kust roerig onder de negers. Weglopers waren er trouwens al ten tijde van Willoughby: een groep Cormantijnse slaven (‘Jermes’) verschanste zich aan de Para-rivier en maakte van daar uit rooftochten. Van Sommelsdijk sloot weliswaar een twintigtal jaren later (!) vrede met hen, waarna zij zich aan de Coppename, flink uit de buurt van ‘de bewoonde wereld’ vestigden, maar andere marrons namen weldra hun plaats in en bouwden zelfs een fort aan de Para-rivier.

De oude groep Para-negers met wie Sommelsdijk het op een akkoordje gooide, stond onder leiding van de slaaf Ganimet, die eigendom geweest was van Perduyn, de eerste burgemeester die Paramaribo kreeg. Het moet een zeer schrandere leider geweest zijn. Samen met bevriende Indianen drongen zijn mannen bij hun raids menigmaal tot aan de rand van Paramaribo door, en ook hun opvolgers gingen niet onverstandig te werk, want al veel eerder had een Gouverneur (Lichtenberg) opgemerkt, dat zich onder de slaven ‘een groote quantiteijt geraffineerde gasten’ bevonden.

Wel bestond al sinds zijn voorganger Sommelsdijk de bepaling dat er op elke plantage per tien slaven één blanke opzichter moest zijn om ze in de gaten te houden, maar dit was evenmin haalbaar als toen naderhand het voorschrift vergemakkelijkt werd tot één blanke officier op de twintig slaven. Het werd een te

dure zaak, mede door een groot gebrek aan geschikte of bereidwillige Europeanen.

In 1690 was er alweer een opstand, ditmaal op een afgelegen Joodse plantage aan de Suriname-rivier, en ofschoon de vluchtelingen achtervolgd en velen van hen ter dood gebracht werden, had dit enkel nòg meer ontvluchtingen tot gevolg. Vooral toen in 1712 vanwege de inval van de Franse vrijbuiter Cassard veel slaven, in het bijzonder die van Joodse plantagehouders, opzettelijk de bossen in werden gestuurd om met als buit in handen van de brandschatters te vallen, beviel de vrijheid in de wildernis de meesten zo goed, dat een groot aantal weigerde terug te keren toen alle gevaar voor de planters voorbij was.

Hun voorbeeld werkte aanstekelijk en er moesten nu flinke premies worden uitgeloofd op het vangen van marrons en op de ontdekking van hun dorpen in de wildernis. Tevens werden alle denkbare middelen aangewend om verraad te bevorderen, dat in bepaalde gevallen zelfs met vrijlating werd beloond, hetgeen zowel bij de Blanken als onder de slaven een zekere verachting jegens gemanumitteerden (ex-slaven) en kleurlingen bevorderde.

Bij het toenemen van deze onlusten wensten noch vermochten de slavenhouders de voortvluchtigen nog langer zelf te achtervolgen, want dezen verweerden zich steeds hardnekkiger. De planters lieten het liever door huurlingen doen, en dan natuurlijk op kosten van de overheid. Zulke expedities bestonden dan op zijn best uit een handjevol militairen en grotere aantallen veelal onwillige slaven onder blanke of ‘vrije’ aanvoerders, die door de eigen troepen in hun onlust of angst voor het oerwoud tot snelle terugkeer gedwongen werden, zodat dergelijke kostbare tochten maar al te dikwijls zonder resultaat bleven.

Werden daarbij wèl gevangenen gemaakt die zich ongewillig toonden - het waren echter in hoofdzaak slechts vrouwen en kinderen - dan werden zij wreed behandeld, gestraft of gedood, en waren ze hoe dan ook een verliespost voor hun eigenaars. Alleen Joodse plantagehouders moesten wel vaak zelf op krijgtocht tegen hun marrons; ze hadden geen keus. Zij betoonden echter een opvallende bereidwilligheid tot militaire training.

De negers die in 1712 bij de overrompeling der kolonie door Cassard, zich op last van hun meesters in de bossen verspreidden, keerden goeddeels niet meer terug naar de plantages, nadat het Franse gevaar geweken was, maar voegden zich bij de Para-negers die zich al ten tijde van Willoughby onder hun opperhoofd Jermes, een Cormantijnse wegloper, hadden vrijgemaakt, ‘van daar de bygelegene Plantagiën ontrustende’. Binnen enkele tientallen jaren kwamen duizenden marrons, vooral aan Joodse plantagehouders ontsnapt, hun gelederen versterken. Reeds in het tweede decennium van de eeuw werd hun gehele aantal op meer dan 16 000 geschat, en een hele generatie van nakomelingen werd toen in de bossen geboren, waardoor de algemene naam van ‘Bosnegers’ ontstond en steeds meer in zwang raakte. Hoge premies werden uitgeloofd op hun ontdekking; hoog vooral voor het achterhalen van hun verschanste verblijfplaatsen, de zogenaamde ‘dorpen’, die meer weg hadden van kleine vestingen of fortjes naar Afrikaans model. Omgekeerd stelde een plakkaat van 1721 de doodstraf wegens weglopen vast. Dit macabere recht werd gedaan en de vonnissen voltrokken ‘uit Naam en van wegens H.H. Mogenden de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, onze

wettige Souverainen, als mede uit naam en vanwege haar EdelGrootAchtbaare de Heeren Directeuren der Geoctroieerde Societeit van Suriname, als Patroonen en Eigenaars deeser Landen'. Gevallen die niet eens als de ergste beschouwd werden, ondergingen straffen als 'omme aan een Paal te werden gebonden en dezelven met klein uur levendig tot assche verbrand, brandende intusschentyd met gloeijende Tangen geneepen,' te worden gemarteld, gelijk de vonnissen nadrukkelijk specificeerden.

In 1730, toen de overlast door marrons te erg geworden was, besloot men eindelijk op bevel van de Sociëteit van Suriname een grote semi-militaire veld-, of beter gezegd oerwoud-tocht te ondernemen, onder leiding van een vaandrig Swallenberg, naar wie *mirabile dictu* nog steeds een straat in Paramaribo genoemd wordt! De man werd met zijn troepen op de vlucht gejaagd, maar had bij een tweede tocht meer succes: hij vond de zogenoemde 'Klaesdorpen', in het Saramaka-gebied, één met een honderdtal, een tweede met 300 en een derde met 40 woningen, die alle grondig werden verwoest. Een flink aantal der gevangen slaven werd gemarteld en gehangen of levend verbrand, - onder hen minstens zes, met name bekende slavinnen. Het was vooral de even brave als beangste overheid die niet met zich liet sollen!

Tenslotte wilde in 1749 Gouverneur Mauricius althans met een gedeelte van de marrons vrede sluiten, om vervolgens door systematische toepassing van de bekende verdeel-en-heers-methode de rest meester te worden. Al waren de planters hier fel op tegen, door woede en wraakzucht verblind - Mauricius zette zijn zin door: de gepacificeerde marrons zouden dan de overigen die zij konden bereiken, tegen een beloning moeten uitleveren.

De hoofdman van de marrons aan de Saramaka-rivier, Adoe, aanvaardde deze voorwaarde, maar wilde ook 'zijn vrienden' elders in de bossen in de vrede betrekken. Hij kreeg tot teken van zijn door de Blanken toegekend gezag een stok met zilveren knop, - zoals de Bosnegerhoofden in Suriname nog steeds als symbool van hun officieel erkende waardigheid met zich meedragen. Mauricius ondervond voor zijn dure opzet evenwel zoveel tegenstand bij de plantocratie, dat er van de beoogde vrede niets terecht kwam en integendeel nieuwe vijandelijkheden volgden, zodat de landvoogd zich spoedig daarna genoodzaakt zag af te treden. De uiteindelijke macht in de kolonie lag elders dan bij hem.

Inzake opstanden waren de aangevoerde slaven, de zoutwater-negers, beter geconditioneerd dan de creoolse slaven, die in de kolonie geboren en dus in feite tweede-generatie-slaven waren; al kwamen er ook uitzonderingen voor. Van welke omvang de neger-revoltes reeds aan boord van de slavenschepen konden zijn, blijkt uit hetgeen gebeurde op een Middelburgs schip dat in 1751 met ruim 260 negers op weg was naar Berbice. Het was nog maar enkele dagen onderweg toen een oproer onder de lading uitbrak, dat slechts met zóveel geweld onderdrukt kon worden, dat bij aankomst niet meer dan een dertigtal slaven kon worden gelost. Van de bemanning echter was er niet één verloren gegaan.

Terwijl echter in Berbice, alsook in Essequibo en Demerara, de ernstigste onlusten nog in het verschiet lagen, was het in de Franse kolonies al niet anders gesteld dan in Suriname. Ook in dát Guyana waren de ontvluchtingen reeds vroeg begonnen toen pas na 1700 de eerste negerslaven werden ingevoerd, en vormden

zich agglomeraties van marrons in de bossen rondom de plantages en vestigingsplaatsen van de Blanken. Evenals elders hadden de marrons daar het bij hun raids vooral op wapens begrepen en op vrouwen, aan wie zij een ernstige behoefte voelden. Als gevolg van de slechte behandeling van hun slaven door niet meer dan vijf of zes eigenaars, werd in Cayenne - althans volgens de Franse bronnen - de hele zaak op stelten gezet. Tevergeefs werden in 1749 soldaten en opgetrommelde miliciens op de marrons afgestuurd; tevergeefs ook missionarissen na hen, om te onderhandelen.

Nieuwe troepen, door een veertigtal Indianen van de Oayapoc - kenners bij uitstek van het oerwoud - bijgestaan, werden eveneens teruggeslagen. Al waren de slaven reeds lang van tevoren door hun katholieke meesters gekerstend, zij ontvluchtten toch, of des te gereder, en vormden in de wildernis nabij Kourou een model-republiekje, waar zij niet alleen hard werkten aan hun voedselvoorziening, maar ook dagelijks baden, hun kindertjes met wijwater doopten en zelfs processies hielden op de Sacramentsdag.

Bij toelating van nieuwkomers tot deze gemeenschap werd van hen een eed gevergd, nooit een ander te zullen verraden, op straffe van vogelvrij te zullen zijn. De zwaarste arbeid werd collectief verricht, verder had ieder zijn eigen kostgrond; jacht- en visserij-opbrengsten werden echter onderling verdeeld, en meestal waren er voldoende voedselreserves. De vrouwen sponnen en weefden katoen voor ‘calembés’ en ‘tangas’ (cache-sexes voor mannen en vrouwen) want meer was voor hun kleding niet nodig, en zij vlochten, op de wijze van de Indiaanse ‘pagara’, over elkaar sluitende manden om hun schaarse bezittingen in op te bergen.

Onder hun hoofdman André had iedereen voldoende te eten, de sterfte was gering en zij leefden vreedzaam onder elkaar. Alleen wanneer het onvermijdelijk was, werden plantages afgelopen, want nood breekt wet, ook in de meest ordentelijke samenleving. Het bleef echter bij uitzonderingen, die niettemin onduldbaar waren voor de Blanken. Eerst lieten de Europese autoriteiten deze neger-nederzetting ‘vreedzaam’ omsingelen en zonder al te veel bloedvergieten de inwoners wegvoeren, - terug in de slavernij. Maar toen men in 1752 een tweede, grote groep marrons wilde overmeesteren - op een expeditie waaraan ook... André deelnam! - ging het anders toe. Zelfs gevangen vrouwen werden gemarteld en daarna opgehangen, waarbij hun onmondige kinderen gedwongen werden de executie bij te wonen. Werkelijk, er was geen verzoening mogelijk tussen de geknechten en hun overheersers.

Al wisten de slaven best hoe zwaar het bedreigd bestaan in de wildernis na hun ontvluchting ook zijn zou en hoe gering hun kansen waren om in vrijheid voort te leven, steeds weer namen zij alle risico's die ruimschoots opwogen tegen het bittere alternatief: als geketende dieren te moeten zwoegen en, met name op de suikerplantages, tot het uiterste te worden uitgebuit en vernederd. Dat het mensen waren en geen voorwerpen, zelfs geen dieren, begon maar langzaam door te dringen in het brein van enkele Europeanen. Op de suikerplantages had men honderden paarden of andere trekdieren nodig voor het werk... die er niet waren, zodat alles door mankracht en vrouwenarbeid moest gebeuren in een slopende hitte.

Dit alleen al zou genoeg geweest zijn om de slaven tot rebellie te nopen. En over hardheid gesproken, de waarlijk niet zachtzinnige plantagedirecteur die Van

Berkel in zijn latere tropenjaren werd, vertelt zelf hoe hij meemaakte dat twee negers die op een suikerplantage, roerend in een open ketel met kokende suiker, daarin gevallen waren, nog dagenlang onder de verschrikkelijkste pijnen lagen te zieltogen alvorens te sterven; en dit, terwijl niemand op de onderneming enige notitie van hen nam, maar het lustige leven daar gewoon doorging. Zodat het zelfs de Hollander te machtig werd en hij moest vaststellen dat het een schande was, hoe weinig de Blanken zich aantrokken van 'de arme lieden'. Misschien was in die tijd de houding van rijken tegenover armen in een Europa dat zich begon te industrialiseren, niet veel menselijker, maar dit maakt de zaak er niet beter op.

Over het algemeen hadden de huisslaven een veel gunstiger lot; in deze categorie kwamen dan ook minder ontvluchtingen voor. Anderzijds konden zij zich gemakkelijker, onder andere door vergiftiging of brandstichting, wreken op de meesters of meesteressen die hen maltraiteerden. Deze laatsten waren nogal eens ten prooi aan jaloezie jegens aantrekkelijke slavinnen die niet alleen de echtgenoot of zoons tot concubine dienden, maar hen ook voorzagen van een maar al te vaak welgeschapen en pienter buitenechtelijk kroost.

Volgens het geldend recht was de status van zulke kinderen 'die van de buik', de moederlijke status dus, en waren de kleurling-kinderen (mulatten) ook slaaf. In gunstiger omstandigheden groeiden zij op in de nabijheid van hun blanke vader en werden zij enigermate door hem beschermd. Maar als regel verkeerden zij, gevoeliger voor de slavernij als zij waren, in een tussenpositie waardoor zij het zwaarder te verduren hadden dan hun zwarte lotgenoten, later dan ook gemakkelijker tot opstand bereid en tot leiding bekwaam waren, en zich hardnekkiger, slimmer en tegelijk soepeler toonden in hun streven naar vrijdom. Als slavendrijvers waren zij echter meestal onbarmhartiger dan anderen.

Naarmate de welvaart onder de kolonisten steeg, gingen dezen - als luxe- en status-symbool - meer en meer huisslaven er op na houden. Varieerde op de plantages het aantal slaven tussen enige tientallen en een paar honderd, vaak hield één gezin er wel twintig, dertig, zelfs vijftig en meer huisslaven op na, voor iedere kleine dienst een apart wezen, zodat deze bedienden weinig te verrichten hadden en licht tot kleine geheime uitspattingen overgingen. Ze konden slechts 'slapen, zuipen, spelen, kwaad doen', volgens Mauricius. Deze landvoogd moest dan ook toegeven: 'één Hollandsche meid doet meer werk dan twaalf slaven'. Hij zag ze derhalve liever op de plantages te werk gesteld dan in de stad.

De favoriete slavinnen waren ijdel en opgetuigd, maar moesten voor menige meesteres de brede weg op en wekelijks een bedrag inbrengen, no questions asked... Deze vrouwen hadden vooral scheepslieden en soldaten als clientèle; andere verkochten zelfgemaakte zoetigheden of andere versnaperingen. Maar aangezien het raadzaam was om in huis en hof haar fysieke aantrekkelijkheid voor de man wat te camoufleren, lieten de slavinnen met opvallend sex-appeal zich in hun onnozelheid gaarne door hun meesteressen 'belonen' met vele ellen textiel, waarmee zij hun schoonheden onzichtbaar en zichzelf tot kwasi-modieuse karikaturen maakten. Hieruit is de even kleurige als afschuwelijke 'kotomisi'-dracht voortgekomen, die in Suriname nog altijd voor traditioneel-nationaal geldt. Om dezelfde reden introduceerden zendelingen en missionarissen elders, in minder luxueuze omgeving waar zij invloed kregen, de 'mother hubbard', die als een wijde

zak onder de oksels, of met mouwgaten over de schouders van de vrouwen gehangen werd.

Uiteraard waren de ‘rauwe’ of zoutwater-negers niet spoedig geschikt om als huisslaven dienst te doen; er was veel tijd nodig voordat zij voldoende waren aangepast om ander werk dan op het veld of als lastdier te verrichten. Voor het lichtere werk in de huishouding gaf men dus de voorkeur aan ‘creoolse’ slaven (in het land geborenen) die bovendien evenals de kleurling-slaven betrouwbaarder geacht werden. Waren deze laatsten door verder vermenging te licht van kleur geworden, dan leverde dit wel enige moeilijkheden op; ze werden te pretentieus, en in zulke gevallen was manumissie wel de eenvoudigste uitweg, - vooral als zij hun koopsom zelf wisten op te brengen.

Zowel in de grote behuizingen als op de plantages stonden de slavenkinderen tijdens hun kleuterjaren onder de hoede van een zogenaamde ‘creolen-mama’, wier enige taak het was, ze zoet te houden en alvast zo goed mogelijk af te richten voor de werkzaamheden waarmee zij al op jeugdige leeftijd belast werden.

Het werd ook al meer de gewoonte om ambachtslieden en andere geschikte krachten onder de slaven te verhuren of zelfstandig hun beroep te laten uitoefenen ten behoeve van hun eigenaar. De slimsten onder hen wisten dan weleens een geheim potje aan te leggen, waarmee zij na lange jaren hun vrijkoop konden bekostigen. Iets wat de overheid door allerlei belastingen en formaliteiten ten zeerste bemoeilijkte. Zelfs vrijwillige manumissie, hetzij bij leven van de eigenaar, hetzij bij uiterste wilsbeschikking (wat nogal eens voorkwam ten opzichte van concubines of ‘buitenkinderen’) stuitte af op zeer hoge administratiekosten en levenslange restricties. Het duurde dan ook geruime tijd voordat de kleine groep van vrije negers - men had er al ten tijde van Sommelsdijk enkele met ‘eigen grond’ - en van kleurlingen voldoende gegroeid was om een duidelijke klasse apart te vormen en van enige invloed te zijn. Nochtans zal blijken hoezeer hun numerieke betekenis toenam in de tweede helft van de 18e eeuw, en welke dilemma's daarbij voor hen ontstonden.

Vermeld dient te worden, dat speciaal in de Franse kolonies, ook in die aan de Wilde Kust, waar krachtens de Code Noir alle vermenging met slaven verboden was, maar desondanks frequent voorkwam, de mulatten, en met name de vrije mulatten, aan talloze vernederingen en wettelijke plagerijen waren blootgesteld. Ze werden hierdoor met een bijzondere rancune behept, en dit is zeker een van de redenen geweest, waarom het later juist kleurlingen (van de Caribische Eilanden) zouden zijn, die in Parijs de kat de bel aanbonden om de planters het leven zuur te maken.

Was er tot op dit tijdstip van kerstening onder de slaven van protestantse en vanzelfsprekend van Joodse eigenaren hoegenaamd geen sprake, in de kolonies onder rooms-katholiek bewind was het enigszins anders, hoewel dikwijls meer in schijn dan in werkelijkheid. Aan de Spaanse, evenals aan de Franse zijde werd er (net als onder de Indiaanse slaven en vrijen) wel enig werk van gemaakt om, na een summiere instructie door de missionarissen, de negers te dopen en vervolgens de nadruk te leggen op het in acht nemen van enkele kerkelijke verboden, formaliteiten en ceremoniën, maar het goede christelijke voorbeeld ontbrak ten enen male in de planterswereld. Door dit alles ontstond en heerste van meet af aan, enigermate

verholen, onder de kersvers gekerstenden een merkwaardige vermenging van Roomse en Afrikaans-heidense gebruiken, eschatologische voorstellingen en moraal, die tot de huidige dag onder allerlei vormen bij hun nazaten zijn blijven voortbestaan.

Bij de Braziliaanse negerslaven was het hier vermelde in nog veel sterkere mate het geval, al liep het met het 'bekeringswerk' op de afgelegen plantages van het oostelijkste en zuidelijkste Guyana niet zo vlot als in de intensiever gekoloniseerde streek tussen Belém en Bahía. Wel wisten de Portugezen er beter dan wie ook de weg mee, om zelfs de zwartste zielen in een handomdraai tot blanke te veranderen, - althans in naam. Reeds in 1552 hadden zij van zóveel slaven uit Guinea 'vrome' katholieken gemaakt, dat deze, al zingend en luidop in het Latijn biddend, eigen processies hielden in Pernambuco, waarbij zij - volgens berichten van een toenmalige missionaris - door de toekijkende Indianen werden geridiculiseerd.

De slaven kregen zelfs hun eigen heilige, de zwarte São Benedito, die zij als hun speciale schutspatroon en toonbeeld van lijdzaamheid vereerden. Voor toelating tot enig kerkelijk ambt werden vrije negers echter totaal ongeschikt geacht.

Wat niet wegnam dat zelfs tal van priesters er neger-concubines op na hielden - iets waartegen de kerkelijke autoriteiten krachtig genoeg, maar tevergeefs fulmineerden - en er al in de 17e eeuw gelachen werd om de anekdote over een Jezuïeten-pater, die tijdens een plechtige godsdienstoefening zijn gelovigen vroeg om 'een Weesgegroetje [gebed] voor de vrouw van de Bisschop, die in de weeën ligt'.

Aan werkelijk onderricht van de zwarte bevolking of schoolonderwijs aan slavenkinderen werd echter niet gedacht, en ofschoon al in deze tijd de geestelijkheid menige onderwijsinstelling in Brazilië oprichtte, werden pas in 1686 ook enkele negers tot de missiescholen toegelaten. Geen wonder dan ook dat bovengenoemd syncretisme van Roomse en West-Afrikaanse religie, ondanks alle pogingen tot repressie door kerkelijke en burgerlijke overheden, nergens krachtiger is blijven voortleven dan in Noordoost-Brazilië. De overeenkomst met het creools-negroïde pseudo-christendom van de Guyana's (en van het gehele Caribische gebied) is overigens opvallend, hoewel geenszins verwonderlijk, en is er in de twintigste eeuw niet minder op geworden.

17
...en Indianen te vervangen.

En de Indianen? Wat was er van hen terechtgekomen, twee en een halve eeuw na de geleidelijk toenemende usurpatie van de landstreken waar zij zich sinds mensenheugenis hadden opgehouden en hadden gedijd? Viel hun soortgelijke voor- of tegenspoed ten deel als het geval was met de Europeanen of de tienmaal talrijker Afrikanen die door de Blanken gewelddadig in hun land gevoerd werden, zonder zich daar - evenmin als hun meesters - ooit geheel thuis te kunnen voelen? Wat was er inmiddels geworden van het éne grote Guyana, dat door al deze vreemdelingen, wellicht voor heel lang, was opgedeeld in zeven (later toch nog vijf) kunstmatig van elkaar gescheiden gebieden, zo menigmaal bitter vijandig tegenover elkaar?

Talloos veel avonturiers hadden de inboorlingen van overzee zien komen en weer vertrekken, zich zien uitputten en sterven, weelde verzamelen en ten onder gaan. Weinig moeten zij de zin van dit alles begrepen hebben; alleen, dat zij niet langer het land als uitsluitend het hunne konden beschouwen, en de oude jachtterreinen en visrijke oevers, de plaatsen van de beste vruchtbaarheid en groei voorgoed kwijt waren. Begrijpelijkerwijze trachtten zij het zo lang mogelijk voor zich te behouden, om tenslotte, minder vasthoudend aan eigendomsrechten dan de slimme indringers, zich daar waar geen verweer of redelijk compromis meer baatte, in de wildernissen terug te trekken, die alsnog ongenaakbaar gebleven waren voor de oppermachtige kolonisten.

Zeker, er was nog genoeg land over, zij konden op hun beurt andere stammen verjagen om een betere plaats onder de zon, maar steeds weer wisten zij zich door de Blanken omsingeld, en al te zelden gaven die hun aanleiding hen te verwelkomen. Uiteindelijk vielen ze slechts te dulden, als een teisterende *kenaima* die géén puyai-man vermocht af te weren. Zulk een *kenaima* moet zichzelf dood wreken.

Aan de noordrand van de Wilde Kust waren in het midden van de 18e eeuw al nauwelijks meer Indianen te vinden, tenzij als sporadische, kortstondige en wantrouwende bezoekers. Men moest reeds dieper landinwaarts trekken om ze aan te treffen in hun natuurlijke staat, - als vrije mensen levend volgens hun oude tradities en cultuur. Alleen kleinere groepjes, aangelokt door snuisterijen, sieraden en gereedschap dat zij nog niet kenden, onderhielden nog vrijwillig contact met de Blanken en menigmaal ook... met de zwarten. Een kleine ruilhandel zat ze nu eenmaal in het bloed, evenals de gewoonte om tijdelijke bondgenootschappen te sluiten bij de strijd tegen een gemeenschappelijke vijand. Niet dat dit geringe contact hun werkelijk profijt opleverde, maar mensen kunnen niet altijd elkanders

nabijheid ontberen, noch ontlopen. Ook de werking van dit zowel positieve als negatieve magnetisme is een belangrijke factor in de geschiedenis der mensheid.

Bijna gedurende heel de 17e eeuw werden de Indianen door de Nederlanders nog als potentiële slaven beschouwd en waar zich de gelegenheid bood ook inderdaad tot slaaf gemaakt. Hiertoe speelden de Blanken voortdurend de Carib tegen de Arawak uit. Sporadisch gebeurde ook het omgekeerde. Zo kochten zij al omstreeks 1600 krijgsgevangen Arawak van de Carib, terwijl zij deze laatsten vooral in Essequibo als tussenpersonen gebruikten bij hun ruilhandel met de Indianen van het diepere achterland. En het was met behulp van Van Groenewegel, dat in 1627 een dertigtal Arawak naar Barbados werd 'verzonden', onder voorwendsel dat zij de plantagehouders daar de teelt van cassave, mais, tabak en andere gewassen zouden bijbrengen. In werkelijkheid werden zij tot slavernij gedoemd, en pas in 1655 vrijgelaten onder Willoughby, die zijn oog op het vasteland gevestigd had en voor zijn nieuwe kolonie aldaar liever geen Indianen tot vijand had.

In die tijd schatten de planters het aantal Carib aan de Wilde Kust nog op 150 000, het aantal Arawak en Warau samen op een kleine 50 000; van het bestaan van de Akawai die er ook in behoorlijke aantallen moeten geweest zijn, wist men nog niet veel af. Evenmin als de 'Charibus' in 'Weyana' van Cabeliau, of de 'Guajaporckers' (Indianen van de Oayapoc) werden de overige stammen gunstig beoordeeld. Een boekje dat circa 1660 in Amsterdam het licht zag, beloofde reeds op zijn titelblad te zullen spreken 'Van de seltsame Wanschepsels Van Menschen, die gevonden worden in het Coninckнjck Guianae, aan het Meijr Parime'. Maar zo afschrikwekkend bleken zij van nabij toch niet, getuige het verhaal van een Zeeuwse zeevaarder die zich veertig jaar eerder aan 'de Revier Cassiopoure... int verdroncken Lant' bevond (dat is ten oosten van de Oayapoc) waar hij bij de 'Yajes' terechtkwam, die anders dan 'de Lanckhayren (Carib?) Arowackers en Kianen (Oayana)' géén menseneters waren, 'alsoo het halve Duytschen zijn'. De schipper vertelt verder: 'De Capiteyn aldaer heeft een schoon Dochterken, bij een Nederlander, van sijn Vrouwe gehouden, dat t'eenemael in zeeden, fatsoen en alles de Zeeuwen ghelijckt.' Het somatisch normpatroon van de Europeanen week (en wijkt) dan ook niet veel af van dat der Indianen; en mestiezen (half Indiaan, half Blanke) waren er al gauw, met name in Brazilië, maar ook in heel Guyana.

De hier al vaker aangehaalde Van Berkel, die bepaald geen Indianenvriend was en zich geschokt toonde door de wreedheid waarmee bij hen de inwijding tot opperhoofd gepaard ging - hij maakte zoiets toevallig mee - was niettemin vol bewondering voor hun moed, ziende hoe een Indiaan het in zijn eentje tegen een grote jaguar opnam en won, of voor hun scherp waarnemingsvermogen, toen hij ontdekte dat zij aan het blaffen van hun jachthonden konden horen welk wild deze achterna zaten. De Warau die Van Berkel zag, leefden achter een verschansing van staketsels en waren niet te benaderen door andere Indianen. Zij vechten nooit met de Arawak, vertelt hij, maar worden wel, ofschoon het zelden lukt, gedood door de Carib. Voor de Blanken willen zij alleen jagen en vissen, geen andere diensten verrichten. Grote hoeveelheden vis vangen ze door de kreken af te dammen en de vis te verdoven; ook verkopen zij wel wilde honing en wat bijenwas. Ze lopen totaal onbedekt en binden hun penis op tegen de buik.

De Ara wak achtte hij gewilliger om allerlei diensten te verlenen; voor een mes brengen zij een brief van de Berbice naar de Demerara of de Essequibo, vele dagreizen ver. Ze eten alles, zelfs de meest rotte eieren of de ingewanden van het wild, - dingen die zij zelfs als een lekkernij beschouwen. Hun opperhoofd kreeg in die tijd nog om de twee jaar van de Blanken een rood kostuum en een hoed, die hij opzette wanneer hij het fort bezocht.

Van Berkel merkte ook op, dat als zij per ongeluk iemand doodden, zij dit weer goedmaakten door een slaaf te schenken - leven om leven - en dat een bevalling voor de Indiaansen maar een kleinigheid was. De kinderen, gaat hij voort, zijn rustig en stil, hebben zelden een lichaamsgebrek. Dat zij onvolwaardige kinderen niet in leven lieten, viel hem niet op; wel, dat de vrouwen elkaar ontluizen en de parasieten dood bijten, naar hun zeggen: ‘omdat de luizen hen eerst ook gebeten hadden.’ Deze voor honger zo kwetsbare bewoners van de wildernis beschouwden in werkelijkheid bijna alle insekten als voedsel.

Ze kennen hun eigen geluk niet, stelde onze waarnemer vast, want alles wat ze nodig hebben, bezitten ze. De vrouwen vond hij niet alleen mooi, maar aan de meisjes gaf hun verlegenheid nog een extra charme zodat men, volgens hem, de kuisheid van Josef moest bezitten om niet voor hun onschuld te vallen! Hij moet - als zoveel Blanken voor en na hem, die deze kuisheid niet bezaten - de proef op de som genomen hebben, want hij stelde vast dat ze niet weten te kussen, maar dat het denkbaar is dat ze dit mettertijd wel leren van de Blanken, daar zij schrander en dociel zijn.

Beoordelingen als deze maken het begrijpelijk dat de Europeanen nog lang tuk waren op Indiaanse slavinnen en ook van vrije Indiaansen gaarne hun concubines, en in het laatste geval moeders van vrije mestiezen maakten. Het aantal vrije mestiezen bleef evenwel beperkt, ook al omdat de aanstaande moeders kort voor de bevalling veelal het hazenpad kozen en terugkeerden naar hun stam. Vandaar dat zij de reputatie kregen van onbetrouwbaar en wispelturig te zijn. Van de psychologie der Indianen hebben de Blanken nooit een klap begrepen (ook vandaag nog niet) hetgeen te betreuren valt; men had ze anders wellicht niet zo naarstig uitgemoord of de dood in gejaagd.

Allen zonder uitzondering waren zij van oudsher nomaden geweest en gebleven; niet uit een aangeboren zwerflust, maar uit bittere noodzaak. De wildernis kon hun geen levensonderhoud verschaffen wanneer zij zich te lang op één plaats ophielden. Hun volkskarakter werd mede hierdoor bepaald: zij vertoonden geen neiging tot privaatbezit, nauwelijks van zelfs het hoognodige, dat immers bezwaarlijk was om mee te nemen tijdens hun zwerftochten; laat staan enige drang tot het cumuleren van rijkdommen. Hun weggeef-feesten dienden juist om dit onmogelijk te maken. Tegelijk echter maakte deze gesteldheid hen tot traditiegetrouwe, intieme vertrouwelingen van de natuur, vindingrijk in het gebruikmaken van alle voorhanden materialen en mogelijkheden. Alleen dientengevolge wisten zij zich ook in steeds benarder wordende omstandigheden te handhaven.

Objectiever in zijn oordeel dan de meeste van zijn tijd- en landgenoten, noemde Storm van 's Gravesande de Indianen ‘goede bondgenoten en vrienden, maar geduchte vijanden.’ Het ergste wat hun ten laste gelegd kon worden, was hun inhibitieloze sexualiteit, - ‘als bij dieren’. Alsof ze niet wijzer waren...

In Berbice, evenals in de andere Nederlandse kolonies, waren het soms juist de weinig agressieve Arawak die door de kolonisten gesteund werden tegen de Carib, met wie ze bijna voortdurend in onmin leefden. Om niet kregen zij omstreeks 1670 vuurwapens uit het fort aan de rivier, en zo gauw hadden ze niet geleerd ermee om te gaan, of ze raakten er verzot op. Met de vuurwapens ging het hun net zo als met het 'vuurwater' dat hun allerwege - maar dan tot langzame zelfmoord - in ruil of als beloning werd verstrekt.

Soms waren het de Akawai die door de Hollanders aangezet, er op uit gingen om Arawak-krijgsgevangenen aan hen uit te leveren, waartoe deze stamverwanten van de Carib weleens tot in het gebied bezuiden de Essequibo doordrongen, dat - althans in theorie - tot Portugees Brazilië behoorde. Omgekeerd voerden van 1680 tot na 1683 de Carib rondom de Cuyuni oorlog tegen de Akawai, alles vanwege het jagen op ontvluchte negerslaven ten behoeve van de Europeanen. De Carib wonnen het op de hoge grond; ze wonnen het bijna altijd, zowel van de dociele Arawak als van de niet al te weerbare Akawai. En omdat de Carib de sterksten waren, werd bij voorkeur hun bondgenootschap door de Blanken gezocht, voor wie overigens het enige merkbare gevolg van de onderlinge strijd der Indianen was: dat de ruilhandel met het binnenland stagneerde en tenslotte helemaal verdween.

Essequibo was intussen de eerste van deze kolonies waar het per Ordonnantie van 1686 verboden werd, grote of kleine Indianen te kopen of met geweld te vermeesteren, op straffe van verbeurdverklaring van de Indiaan en een zware geldboete. Hiervan waren echter diegenen uitgezonderd, die reeds door hun eigen volk tot slaaf gemaakt waren. Het lag dus voor de hand dat deze bepaling op allerlei wijzen ontdoken werd; des te gereder omdat de allerminst van welke slavernij ook afkerige W.I.C. daar haar eigen 'beschermde' mensenhandel dreef, en zelfs menige Commandeur er plantagehouder of mede-belanghebbende was (evenals in Suriname) en hier de nodige baat bij had. De Indianen bleven het slachtoffer.

In 1687 kwamen zij in Berbice in regelrechte opstand tegen de aldaar gevestigde Blanken, van wie 'veel sijn gemassacreert ende hunne plantages geruïneert'. Het moeten ook toen weer de Carib geweest zijn. Desondanks bleven dezen nog tot ongeveer 1750 handel drijven met de posthouders in het binnenland en bij tijd en wijle ontvluchte negerslaven terugbrengen. Tekenend voor de verhoudingen is evenwel, dat nog in 1762 in Berbice enige honderden 'rode slaven' werden geteld. Het woord 'bokken', waarmee zowel de onvrije als de vrije in de wildernis levende Indianen werden aangeduid, had een uitgesproken ongunstige bijbetekenis. Zichzelf noemden de Arawak 'Lokono' en de Carib 'Kalinja', zonder enige arrogantie, want beide termen betekenen letterlijk 'volk'. En uiteindelijk was al hun doen en laten er op gericht, om zich als 'volk' te kunnen handhaven.

Wat Suriname betreft, wij zagen al hoe Sommelsdijk in dat land een eigen Indianen-politiek voerde, die op pacificatie bedacht was, maar hem niettemin deed berichten over honderd Indiaanse 'slavinnen en kinderen wiens mans en vaders door de onse sijn doodt geslagen'. Zijn succes in dit opzicht was dan ook heel matig, en al werden door zijn opvolgers eveneens de verschillende stammen beurtelings tegen elkaar uitgespeeld, deze namen liever de wijk naar de open

savannes en het dichtbeboste heuvelland waar zij óók thuis waren, om daar hun eigen veten uit te vechten. Tegen hoge beloningen trachtte men hen over te halen tot het verlenen van gidsdiensten bij expedities tègen de marrons, of - nog liever - ze dergelijke tochten op eigen houtje te laten ondernemen.

Indiaanse bezoekers aan Paramaribo werden gefêteerd en kregen aanlokkelijke premies toegezegd voor elke gevangen negerslaaf of desnoods voor de handen van een gedode. Zulk bloedgeld verdween dan wel snel in de lade van slimme winkeliers en drankverkopers, want wapens werden uiteraard nooit aan inboorlingen verkocht, tenzij misschien zeer klandestien. Ze kregen die tenslotte toch weleens in handen, uit de buit die de marrons maakten bij hun overval van plantages of tijdens hun gevechten met achtervolgers.

Wel prees men deze Indianen voor hun snel aanpassingsvermogen aan de westerse beschaving, maar merkte niet, slechts met uitzonderingsgevallen - niet meer dan een handjevol opportunisten - te doen te hebben. Steeds weer was het hun er in hoofdzaak om te doen, geweren, kruit en lood van de Blanken te krijgen, om vijandige stammen te kunnen bestrijden; zoals in 1758 gebeurde, toen de Akoerio het tegen de Carib opnamen, en deze van de overheid (uit eigen belang) voldoende wapens kregen, uitsluitend om afdoende met hun vijanden af te rekenen. Na de geslaagde wraakoefening brachten de Carib eerlijk de geleende geweren naar Paramaribo terug.

Waar zij zich soms lieten paaien om gevangen marrons uit te leveren, gebeurde dit meestal slechts wanneer zij last van hen ondervonden of door hen bedreigd werden. Dikwijls kwam het voor, dat de Indianen de vluchtelingen niet alleen duldden, en zelfs hulp boden, maar bovendien gemene zaak met hen maakten en samen met de marrons de plantages overvielen of oorlog - echte guerrilla's - voerden tegen hun achtervolgers. Alleen al uit het feit dat de uitgezonden expedities van slavenjagers in zo geringe mate gebruik maakten van Indiaanse gidsen, blijkt genoegzaam dat hier noch Carib, noch Arawak zich erg willig toonden tot het verlenen van hand-en-span-diensten aan de Europeanen. De indringers, blank of zwart, moesten het maar met elkaar zien te klaren. Gastvrijheid... dat was iets anders; dat werd nooit tevergeefs ingeroepen, hoe slecht het de gastheren ook bekomen is.

Al de avances van de Blanken beletten ondertussen niet, dat ook in Suriname een vrij levendige handel in ‘rode slaven’ naast die in zwarte bleef voortbestaan, zelfs onder de vrij humane Gouverneur Mauricius aan het einde van de eerste helft van de 18e eeuw, en nog heel wat later. Merkwaardig genoeg was het juist een privilege van het gouverneurschap om, met uitsluiting van alle andere burgers, een aantal ‘Bokkenruilders’ in dienst te hebben, - lieden die het binnenland afreisden om tegen kralen, blauw katoen, ijzerwaren of sterke drank, Indiaanse krijgsgevangenen te ruilen, die dan als slaven ter beschikking aan de hoogste gezagsdrager werden afgeleverd. Want de behoefte aan arbeidskrachten bleef onverzadigbaar.

Hoe over het algemeen de Indianen in dat land (en ook elders) in geestelijk opzicht beschouwd werden, blijkt duidelijk uit het oordeel van de volijverige en geziene Ds. Basseliers, die na jarenlang verblijf in de kolonie (van 1668 tot zijn sterfjaar 1689, een unicum!) omtrent deze medemensen niets beters - wel veel méér - wist te vertellen dan: ‘Ik bevinde in haar een kennisse van God, maar sodanig dat

se hem verbeelden een aanzienlijken Indiaan, die veel potten met drank heeft, daarse na de dood mee sullen joelen, diese Tamoeche noemen. Hij wordt van haar niet gedient noch gevreest, omdat bij haer geen quaat en doet.' Alsof de christenen een juistere opvatting van het 'blanke' Opperwezen hadden!

In Brazilië, waar het al sinds 1570 wettelijk verboden was Indianen om welke reden dan ook tot slaaf te maken, en waar in 1755 zij allen, gedoopten of ongedoopten, door de Portugese minister Pombal tot vrije burgers werden verklaard (een toen wel nodige arrogantie van de man!) heeft men hen desondanks op subtiele en daardoor juist ergere wijze onderdrukt en uitgebuit. De Jezuïeten die bij de plantocratie altijd al impopulair geweest waren omdat zij zich de felste tegenstanders van verslaving der Indianen bleven tonen, volgden een andere methode, met in feite hetzelfde resultaat. Zij brachten de Indianen zoveel mogelijk in hun missieposten bijeen, die zij niet meer mochten verlaten en waar zij, aan de strengste discipline onderworpen, minstens even hard voor de Padres moesten werken, als bidden tot de geïmporteerde Heiland.

In deze 'reduçoes' (letterlijk plaatsen waar de Indianen 'gereduceerd' en onderworpen werden) die vaak uitgroeiden tot grote, westers-georganiseerde dorpen, werden zij onttrokken aan het gezag van hun eigen autoriteiten en gedwongen volgens de regels van de katholieke moraal-theologie te leven. Het veroorzaakte een voortdurende strijd tussen de 'pajés', de gezaghebbende, maar gefrustreerde medicijnmannen, en de verachte 'inacianos', de volgelingen van Ignatius van Loyola, die - met de burgerlijke overheid achter zich - steeds het pleit wonnen. Totdat Pombal, niet tot ongenoegen van de planters, ook hieraan in het derde kwart van de 17e eeuw een eind maakte.

Op de demoraliserende invloed die deze instellingen op de Indianen hadden, is reeds vaak gewezen; nog vóór 1750 waren er alleen al onder de Guaraní een twintigtal van zulke reduçoes in Brazilië, met niet minder dan 70 000 zielen. Jong en oud hadden zich daar als karikaturale infra-westerlingen te gedragen, zich steeds op dezelfde plaats op te houden, dwars tegen hun natuurlijke mobiliteit in, en voor het minste vergrijp lijfstraffen te verduren. Hun toestand was dan ook nauwelijks beter dan die van de negerslaven in genoemd land. Vooral de jonge Indianen, die doorgaans wèl een opvoeding kregen, zij het een westerse, werden in de Jezuïetenscholen bij voldoende begaafdheid of gewilligheid gedrild tot 'culumim', - tolken, tussenpersonen, gedenatureerde en slaafse dienaren van het 'religieus imperialisme' der Padres. De Franciscanen die ook onder de inboorlingen werkzaam waren, volgden een iets beter systeem, minder academisch en rigide, meer op handenarbeid en ambachtelijke ontwikkeling van hun katechumenen gericht. Beide groepen van missionarissen waren echter bovenal op segregatie der Indianen, afzondering in minieme reservaten van hun eigen land, bedacht.

Toch waren het vooral de suikerplantages waar zij tot zulke zware arbeid gedwongen werden, dat Freyre, de grootste Braziliaanse socioloog, tot de slotsom is moeten komen: 'Het is de suiker geweest, die de Indianen heeft gedood'. Ofschoon nu in het afgelegen noorden en noordwesten van Brazilië geen echte reduçoes, maar alleen kleinere missieposten ontstonden, waren er wel een aantal plantages die er het hunne toe bijdroegen om de Indianen te 'reduceren'. Ook

kwam er aan hun formele slavernij geen einde. De ‘bandeirantes’ (pionierende trekkers naar het binnenland) hoewel grotendeels zelf van half-Indiaanse bloede, hadden nooit, tot op de huidige dag, enig gewetensbezwaar om de ‘wilde’ Indianen die zij op hun weg tegenkwamen, te onderwerpen, wat op niets anders neerkwam dan ze tot slaaf, en de beste van hun vrouwen tot gedwongen concubines te maken. Rijkere of meer gezeten Portugezen deden dit ook waar het zo uitkwam, of zij gebruikten de gevangen Indiaansen als huisbedienden zonder loon, een functie waarvoor deze vrouwen evenwel een minder goede reputatie hadden dan de negerinnen; men achtte hen bruikbaarder voor veldwerk en tuinbouw.

Hoe in Brazilië en elders de rode slaven met hun zwarte lotgenoten omgingen, is niet bekend, maar het is wel waarschijnlijk dat onder de gegeven omstandigheden noch veel rivaliteit, noch veel solidariteit tussen beide groepen van ongelukkigen heeft bestaan.

De situatie onder de Indianen van Venezolaans Guyana was nog veel slechter dan bij de Portugezen. Het oude systeem van de ‘repartamientos’ was weliswaar al door een wet van 1609 sterk beperkt en mocht niet worden toegepast om anderen dan slaven en gevangenen te dwingen om te werken in suikermolens, weverijen, als parelvissers of pompers in de mijnen, noch als sjouwers, behalve in ‘speciale’ omstandigheden. Maar in werkelijkheid bleven ook de vrije en tijdens doelbewuste militaire tochten krijgsgevangen gemaakte Indios èn als lastdragers, èn in de mijnen tewerk gesteld, terwijl men hen van overheidszijde uitermate geschikt achtte als veehoeders en voor landarbeid. Dat ze ondertussen ook hun eigen kostgrondjes ver van de haciendas te bewerken en hun gezinnen te onderhouden hadden, dáármee werd geen rekening gehouden. Ze werden met een belachelijk kleine ‘beloning’ afgescheept.

Bovendien moest elke Indio die niet onder het encomienda-systeem viel, belasting betalen; kon hij dit niet in geld - wat meestal het geval was - dan moest hij hiervoor werken in dienst van de overheid; de Spaanse Kroon zag nooit af van zijn mogelijke winsten in Las Indias. De encomienda's werden pas geruime tijd na 1700 definitief afgeschaft, echter niet de slavernij als zodanig.

Door de veldtochten die vooral ook in het meest westelijke van de Guyana's voortdurend werden gehouden tegen de Hollandse indringers en hun Indiaanse handelsvrienden of bondgenoten, bleef ook daar de openlijke rode slavernij eenvoudig voortbestaan naast de zwarte. De meeste ‘wilde Indianen’ (Indios cimarrones) bewogen zich weliswaar nog in vrijheid in het diepere achterland dat tot het midden van de 18e eeuw nog even onbekend was als dat van de overige Guyana's, maar ze mochten nergens vuurwapens bezitten, geen paarden berijden en waren, voor zover bereikbaar, onderworpen aan de ‘mita’. Dit waren buiten alle andere lasten nog aparte herendiensten die de overheid om de zoveel jaar (meestal drie jaren) van hen eiste, om ver van hun eigen verblijfplaats en familie maandenlang zakken vol erts uit de met een kaars verlichte diepte van de mijnen naar boven te slepen; een slavenkarwei voor paarden, waarvoor zij alweer nauwelijks enige betaling ontvingen.

Nog andere foefjes wisten de Spanjaarden te bedenken: *zij* leerden de Indianen sterk-alcoholische dranken gebruiken, maar bepaalden tegelijkertijd dat dronken Indianen gestraft moesten worden met zweepslagen, kaalscheren en verkoop als

slaaf, om voor maanden of jaren dwangarbeid te verrichten. Menige weer- en werkbare Indio werd op die wijze slachtoffer van zijn onvermogen om met het vuurwater van de Spanjaarden matig om te gaan. Wel nam de hoogste autoriteit in den lande, de Onderkoning van Nieuw Granada, het namens de Kroon somtijds op voor deze mensen, en gingen er officiële protesten uit tegen de heersende misbruiken, maar de papieren decreten hadden hier even weinig effect als soortgelijke overheidsinterventies elders in de Guyana's. Zelfs de negerslaven werden volgens algemeen oordeel beter dan de Indianen door de Spanjaarden behandeld, en dit wil nogal wat zeggen.

Een en ander nam niet weg, dat de kerkelijke autoriteiten met alle geweld de inheemse heidenen trachtten te kerstenen, al sinds hun eerste optreden. De ondernemendste paters, Capucijnen vooral, vestigden bij voorkeur hun missieposten daar waar ze precies lagen tussen de door Blanken reeds geoccupeerde streken en het nog lege' achterland waar de ‘wilden’ zich ophielden. Zulke ‘staties’ die zij dan zoveel mogelijk trachtten uit te breiden tot kleine dorpen of concentraties van goed-gedrilde lieden, dienden zo tevens tot vreedzame voorposten voor de opdringende kolonisten, zo niet als verkenningsposten voor de militairen die het de ondernemers mogelijk moesten maken de inboorlingen ofwel te onderwerpen, ofwel geheel uit de omgeving te verdringen. Het evangelische ‘dwingt hen om in te gaan’ was ook hier de algemene leus waaronder de missionarissen handelden; met het kwalijke gevolg dat de zogenaamde bekeerlingen van hun katholicisme maar een potje maakten, en wel in die mate, dat tegen het begin van de 18e eeuw de Spaanse Inquisitie het nodig vond om zich ook met hen te bemoeien. Periodiek werden er toen ‘visitadores de idolatria’ (speurders naar afgoderij) naar de missieposten uitgezonden om oude of nieuwbakken wangebruiken onder neofieten uit te roeien.

De Capucijnen, minder fel en vast-verknocht aan een bepaald systeem dan de Jezuïeten, hadden vooral langs de beide oevers van de Orinoco, maar ook aan de beneden-Caura en de Caroní, in de buurt van de Hollandse voortrekkers, hun ver-uiteenliggende missieposten die hier en daar - zeker niet ten overvloede, maar wel tot schrik van de Indianen - beschermd werden door een naburige ‘presidio’, een militair garnizoen met natuurlijk een gevangenis als annex. Niettemin werden deze missieposten al sedert 1684 telkens door de onbekeerden aangevallen; noch hun land, noch hun zielen gaven zij voetstoots prijs.

Hadden de Spanjaarden zich nooit erg afkerig getoond van vermenging met de Indianen wanneer zij behoefte hadden aan een vrouw, de Portugezen maakten er vanaf hun vroegste aanwezigheid in Brazilië een ware cultus van, die weldra tot het ontstaan van een snel aangroeiende klasse van mestiezen leidde, - een klasse die van ver-strekkende betekenis werd voor de ontwikkeling van het land, en al direct met veel meer consideratie bejegend werd dan de aanvankelijk veel kleinere groep van mulatten. Zo algemeen was het concubinaat met de gemakkelijk toegankelijke, duldzame Indiaansen, dat de geestelijkheid, met name de Jezuïeten, niets onbeproefd liet om van de nood een deugd te maken en de Blanken tot een kerkelijk huwelijk met hun inheemse bijzit te bewegen. Omstreeks 1750 was dan ook al menige vooraanstaande Braziliaanse familie van mestiezenherkomst.

Dit algemeen voorkomende en al uit Portugal meegebrachte gemis aan voor-

oordelen en inhibities inzake het aangaan van dit soort gemengde verbintenissen, heeft terzelfder tijd de mensen aldaar erg ‘kleurbewust’ gemaakt, zodat nergens een zo minitieuze nomenclatuur van de halve of driekwart of zeven-achtsten rassenvermenging te vinden was, als onder de Brazilianen. Omdat de ‘losse’ interraciale relaties nauwelijks minder sociale aanvaarding ontmoetten als de gewettigde, waarvan het aantal aanmerkelijk kleiner was, raakten weeshuizen en andere inrichtingen ook meer en meer gevuld met kleine mestiezen die zich, volwassen geworden, al te graag een goed plaatsje trachtten te veroveren tussen de Blanken, daar, onder de tropenzon die zij veel beter wisten te verdragen dan de Europeanen.

Er moet iets in het equatoriale milieu geweest zijn, dat dit alles bevorderde, want zelfs de Hollanders die in ‘versuymt Braziel’ hun kortstondige kolonie stichtten, waren ook in dit opzicht de Portugezen soms al voorgegaan en hadden een klein aantal Bataafse mestiezen achtergelaten.

Het merendeel van de halfbloeds vormde aanvankelijk nog een soort van proletariaat, waaruit onder meer grote groepen van de bandeirantes uit noordoost-Brazilië zijn voortgekomen, maar een goed deel van hen wist zich toch, mede door hun blanke relaties, vrij snel tot betere maatschappelijke posities omhoog te werken. Dit is des te verwondelijker, omdat de missionarissen, met uitzondering van de paters Benedictijnen, weinig belang stelden in de opvoeding van kleurlingen. Niettemin leverden dezen op den duur zelfs goede priesters op.

Met opzet bevorderde de geestelijkheid ook huwelijken tussen Indianen en negerslavinnen, en doopte dan hun kinderen die niettemin de status van slaaf behielden. De overheid echter was, om welke reden dan ook, hier fel op tegen, zoals onder meer blijkt uit het feit dat een Indiaan die het tot een hogere officiersfunctie gebracht had, zijn ontslag kreeg aangezegd toen hij met een negerin trouwde.*

Van het grootste belang was, dat - zoals reeds vermeld - van Portugal uit, bij Koninklijk Decreet van 1755 alle Indiaanse slaven vrij verklaard werden. De voortdurend door de Jezuïeten uitgeoefende aandrang dat dit zou geschieden, was niet vruchteloos gebleken, en Brazilië dat inzake de emancipatie van de negerslaven ver achteraan kwam hinken, was in feite het eerste land waar de rode slavernij werd afgeschaft. Dit heeft mede bewerkstelligd dat de mestiezen (caboclo's) er al zo vroeg een sociale en vervolgens ook politieke rol hebben kunnen spelen. Overigens werd clandestien, vooral in afgelegen gebieden, nog lustig voortgegaan met het dienstbaar maken van Indianen ten behoeve van de blanke gelukzoekers en hun horden, de bandeirantes.

Aan de Spaanse zijde, waar voorname hidalgo's wel huwden met voorname Indiaansen - niet andersom - kwam ‘mestizaje’ veel minder voor, daar de sociale status van de Indianen met opzet zo laag mogelijk gehouden werd en daarenboven

* In dit van vermenging zo weinig afkerige land ontstonden dan ook ondanks alles toch grote aantallen ‘cafusos’, nakomelingen van een Indianen- en een negerouder. Evenals de ‘mamelucos’, de subklasse van alle negroïde-lusitanische kleurlingen, werden ook de mestiezen gerekend tot de algemene klasse der ‘caboclos’ (kleurlingen) die in het noorden, dus ook in Braziliaans-Guyana, meestal ‘curibocas’ werden genoemd.

oude begrippen als de ‘limpieza de sangre’ (reinheid van het bloed) uit het bigotte moederland in de Indias nog altijd opgeld deden. De Fransen, met minder racistische vooroordelen behept, deden in hun kolonie precies wat hun zinde. Speciaal aan de Approuague en de Oayapoc leefden de meeste kolonisten in concubinaat met een Indiaanse of waren zij er officieel mee getrouwd.

Het waren de Hollanders die, hoofdzakelijk uit angst voor mogelijke sociaal-economische gevolgen, officieel bezwaar maakten tegen het gemengde copulatiepatroon. Maar ontbrak hun al de Latijnse vrijzinnigheid ook op dit gebied, evenals in Oost-Indië toonden zij ook hier, dat in de praktijk èn de natuur, èn de leer het afleggen tegen de diepste biologische behoeften.

Voor Essequibo's latere Commandeur Groenewegel, die in 1616 de eerste Nederlandse nederzetting aan de gelijknamige rivier vestigde, was het een heel ding dat hij, bij wijze van bijzondere gunst en beloning door de W.I.C., zijn bij een Caribische verwekte zoon als vrije mesties mocht beschouwen, en niet als slaaf, zoals rechtens moest gebeuren. Met opzet huwde Groenewegen niet met een Arawakse, in de hoop zo ook de vijanden van zijn reeds vertrouwde bondgenoten voor zich te kunnen winnen, - een wel heel vroege interraciale ‘mariage de raison’ aan de Wilde Kust.

Bestaande officiële belemmeringen werden dan ook telkens in privé-gevallen desgewenst terzijde geschoven, en al bleven gemengde huwelijken met Indiaansen uiterst zeldzaam, concubinaat kwam vaak genoeg voor, zonder dat echter van enige noemenswaardige mestizaje sprake was. Toen niet, en ook vandaag nog niet. Vermenging van Indianen en negers daarentegen was speciaal in Essequibo en Demerara erg gewild, en waarschijnlijk dientengevolge werden hun afstammelingen (Indiaanse ‘karboegers’) daar talrijker dan in Suriname.

In al deze kolonies zijn het vooral de marrons geweest, die de grootste bijdrage geleverd hebben tot het ontstaan van deze creoolse kleurlingensoort, waarover Storm van 's Gravesande in 1749 onomwonden schreef: ‘De kinderen van een zwarten vader en een roode moeder sijn onvergelijkelijk mooijer en tot alle handwerken bequaemer als rechte swarte of roode. Voor mij wilde veel liever één dusdanige Creool hebben als twee andere’. Wel vond hij ze koppiger en wat hoogmoediger dan andere niet-Europeanen, ‘maar sulx wort door hare gauwigheijt en goed begrip rijkelijk vergoedt’.

Ondanks dit prachtige testimonium waren het de mulatten van allerlei huidskleur, die een eeuw later de voornaamste rol zouden gaan spelen in de drie centrale Guyana's, net als de Creolen van allerlei slag dit al enige decennia voordien zouden doen in de twee perifere Guyana's. Maar zelfs een zo vooruitziend man als Storm kon dat nog niet weten. Het was intussen omstreeks 1750 wel duidelijk, dat voor de exploitatie van de Wilde Kust de Indianen het land, de Europeanen de ondernemingsgeest en het kapitaal, en de negers de werkkrachten leverden, in een afgedwongen, onwrikbare, pijnlijke vennootschap. Een perfide combinatie ook; want de aldus door haar geschapen meerwaarde, in goud uitgedrukt, kwam voor het overgrote deel slechts een klein aantal rijke kooplieden of regenten in Europa ten goede. En de geestelijke winst was nagenoeg nihil, voor iedereen zonder uitzondering.

Maar terwijl de suiker- en koffie-opbrengsten stegen, was er niemand onder de

Blanken die er aan twijfelde, dat zij erin geslaagd waren van hun wingewest een winstgewest te maken. Twijfels zouden er pas opkomen, toen nog geen halve eeuw later de geldelijke winsten snel begonnen te verminderen.

IV
De Heersers

18
Suiker voor goud...

In de periode tussen 1740 en 1770 hebben sommige van de Wilde Kust-kolonies tenminste het geluk gehad bestuurd te worden door enkele mannen die ietwat boven de ambtelijke middelmaat uitstaken of door hun persoonlijkheid de moed opbrachten om enerzijds de bekrompenheid en schrielheid in het moederland, anderzijds de zelfzucht van de plantocratie het hoofd te bieden en enigermate scheppend te werk te gaan. Het waren er intussen maar zeer weinigen.

Tot deze kleine groep mag zeker allereerst de Bossenaar Laurens Storm van 's Gravesande gerekend worden, die gedurende een dertigtal jaren bestuurder in Essequibo was en algemeen beschouwd wordt als de stichter van de reeds spoedig zich flink ontwikkelende kolonie Demerara. Na lange jaren in lagere functies in Essequibo werkzaam te zijn geweest, werd hij in 1743 door de W.I.C. tot Commandeur van deze kolonie benoemd. Weliswaar hield ook hij zich, evenals zijn ambtsvoorganger, nog bezig met het zenden van expedities om zo niet 'het', dan toch 'een' Eldorado in de verre binnenlanden te zoeken (hij geloofde nog heilig in het bestaan van het fabuleuze Meer van Parima) maar zijn grootste aandacht schonk hij aan de ontwikkeling van de landbouw, waartoe vooral nieuwe vestigingen van een zo opmerkelijk aantal Engelse planters bijdroegen, dat al van toen af een zeker Brits karakter van Essequibo, en wat later in nog sterkere mate van Demerara en Berbice onmiskenbaar werd. Dit zou een halve eeuw later van veel invloed blijken op het wel en wee van de drie alsnog Nederlandse kolonies ten westen van de Corantijn.

In Demerara werd pas in 1746 de eerste suikerplantage aangelegd, met al twee jaar later de eerste oogst; maar binnen de kortst mogelijke tijd waren er al achttien ingepolderd, afgezien van veel andere, kleine landbouwbedrijfjes. En ofschoon de nieuwe kolonie toen een eigen Commandeur kreeg, stond deze toch onder het oppertoezicht van Storm, in diens nieuwe waardigheid van 'Directeur-generaal van Essequibo en onderhoorige Rivieren', een ambt dat hij nog 22 jaar bleef uitoefenen. Storm mag dan ook als een koloniale recordhouder gelden, krachtig van gestel, energiek en daarbij verstandig als hij was.

Om een geheel andere reden was hij geen recordhouder, maar een unicum. Hij is daar onder de Nederlandse landvoogden immers niet een van de weinigen, maar de *enige* geweest, die de gewetensvolle moed heeft opgebracht om - na nog maar drie jaren aan het bewind te zijn geweest - om principiële en persoonlijke redenen zijn ontslag te vragen, en daarna door zijn lastgevers gesoebat te worden om aan te blijven. Inderdaad zijn naast Storm negen van de tien Nederlandse Commandeurs en Gouverneurs die deze overzeese kolonies bestuurd hebben, slechts piasserige

zetbaasjes geweest; weleens cholerisch, meestentijds karakterloos, tot op het laatst. Net als in Suriname.

Van de politieke ruzies in Nederland, zich afspelend tussen de bestuurders (Heren Tien) van de W.I.C., de Kamer van Zeeland, de Staten-Generaal en de Prins van Oranje als Stadhouder, trok Storm zich niet veel aan; hij wist zich wijselijk er buiten te houden en in de beide kolonies die hem waren toevertrouwd de nodige vrede te bewaren. Die geschillen werden eindelijk in 1771 door Willem IV als arbiter beslecht, aan de kolonies werd enige vrije vaart en handel toegestaan, zij het met de nodige beperkingen. Gezien het feit dat de Stadhouder sinds 1747 ook opperdirecteur en gouverneur van zowel de O.I.C. als van de W.I.C. was, met een behoorlijk aandeel in de winst, had hij er veel belang bij dat het rendement van deze handelsmaatschappijen en hun kolonies niet te zeer geschaad werd door monopolistische beperkingen of vermijdbare competentiestrijd. De Oranjes waren al vanouds vaardig in het herkennen van een daalder, wanneer zij er een zagen liggen.

In grote trekken was de bestuursorganisatie in al deze kolonies dezelfde; de landvoogd werd in zijn taak bijgestaan door een of twee adviserende en justitieel ook uitvoerende Raden; deze werden in feite door coöptie samengesteld, al moest de benoeming van de steeds onbezoldigde leden door de hoge lastgevers in Nederland worden goedgekeurd. De voordracht van nieuwe Raadsleden gebeurde gewoonlijk na druk gekonkel van planters en kooplieden onderling, wat nogal eens aanleiding gaf tot veel geharrewar en ruzies, die toch meestal eindigden met een zegepraal van de plantocraten, ook tegenover de verder autocratische landvoogd, die zich soms gefrustreerd zag bij het houden van een beperkte soort van vóórverkiezing. De militairen en mariniers echter stonden onder het rechtstreekse gezag van de Staten-Generaal en hadden de Prins van Oranje tot opperbevelhebber. Ze werden slechts tijdelijk naar de kolonies gedetacheerd.

Als grondwet van alle kolonies aan de Wilde Kust golden in de praktijk de octrooien van de W.I.C. (van 1682) en de Sociëteit van Suriname (van een jaar daarna). Dit is zo gebleven tot aan de definitieve opheffing van de Compagnie in 1791 en van de Societeit van 1795.

In de meest uitgebreide zin was het bestuur, onder een vanuit Nederland gedirigeerde, maar verder oppermachtige Directeur-Generaal, tenslotte (net zoals in Suriname) toevertrouwd aan vier lichamen: 1 een Politieke Raad of 'Hof van Politie en Criminele Justitie', optredend als adviserend en rechterlijk college; tevens behulpzaam bij de wetgeving, hetgeen vaak tot interne moeilijkheden leidde, daar de leden graag met hun voorzitter, de landvoogd, wilden mee-regeren. In de Raad zaten de bevelhebber van de troepen en negen burgerleden, voor het leven aangewezen uit een dubbeltal, samengesteld door ingezetenen die 'gehuisd en gehoofd' (dat wil zeggen bezitters en gezinshoofd) waren. Daarom mochten ook de Joden meestemmen, zij het tegen de zin van de andere kolonisten, maar ze mochten een tijd lang zelf niet gekozen worden. Een Raad-Fiscaal, die weliswaar slechts een adviserende stem had, oefende als enige jurist niettemin veel invloed uit. 2 een Raad voor de rechtspraak in belangrijke niet-criminele zaken, het 'Hof van civiele Justitie', met eveneens de landvoogd als voorzitter, die zes, later tien leden aanwees uit dubbeltallen door het Hof van Politie opgesteld. Ook in dit

college had de Raad-Fiscaal een adviserende stem. 3 voor kleinere rechtszaken een ‘Subaltern College’ van zes, later tien leden. 4 een groep ‘Burger-officieren’, evenals de niet-ambtelijke Raadsleden onbezoldigd, die toezicht hadden op de plantages en de slavenaffaires. 5 de bezoldigde hoge ambtenaren: de Gouverneur, zijn Secretaris, de Raad-Fiscaal, de Commandant (kolonel) van de troepen, zijn plaatsvervanger, en nog een aantal ondergeschikten.*

Krachtens deze ‘Bestuursregeling’ bleef aan de landvoogden steeds het recht voorbehouden om ook zonder medewerking van de adviserende Raden van Politie (dat is Bestuur) en Justitie, plakkaten en resoluties uit te vaardigen. Alleen wetten die strafbepalingen of nieuwe belastingheffingen inhielden, moesten aan het Hof van Politie worden voorgelegd. Niettemin bleven de plantocraten, ook al door telkens een beroep te doen op de hogere autoriteiten in Nederland, een verre van geringe macht uitoefenen, die althans in Suriname nog tot na 1866 bleef bestaan, naast en vaak tot verdriet van de Gouverneurs, welke nog veel langer als ware despootjes (voor zover het moederland dit toeliet) het bewind over hun kolonie voerden.

Hoewel uit heel de bestuursinrichting blijkt, dat de eigenaren van de kolonies het gezag zoveel mogelijk op een koopje wilden laten uitoefenen, moesten de ingezetenen gewoonlijk voor 50% in de kosten van de landsverdediging bijdragen, en werden er voorts fikse belastingen geheven. Voor benoemingen in hoger bezoldigde baantjes rezen er dan ook steeds geschillen tussen enerzijds de Hoven en anderzijds de landvoogd, die het uiteindelijk voor het zeggen had.

Ondanks alle controversen tussen de twee machten, de vanuit Nederland via de bewindslieden uitgeoefende en de lokale die van de planters- en de koopliedenwereld uitging, bestond er ook een zekere vereenzelviging tussen beiden. De meeste opperste gezagsdragers bezaten zelf ook een of meer plantages; bijna noodgedwongen was het hun sedert 1742 zelfs officieel door de W.I.C. toegestaan, terwijl het in Suriname al sedert Willoughby als een vanzelfsprekende zaak beschouwd werd. Het werkte ook nepotisme in de hand, waar trouwens niemand een been in zag; zodat dit tot in lengte van dagen traditioneel gebleven is in deze altijd beperkte koloniale milieu's.

Storm van 's Gravesande bleef van zijn aftreden in 1772 tot aan zijn dood op zijn oude plantage wonen, wetend dat zowel zijn zoon als zijn schoonzoons zich als Commandeurs of in andere hoedanigheid eveneens trouwe dienaren van de Compagnie betoonden. Wat des te verdienstelijker was omdat hij, vooral in het latere deel van zijn ambtsperiode, voortdurend te kampen had met de schrielheid en kortzichtigheid van de autoriteiten in Patria, die de kolonies verwaarloosden en Storm de schuld gaven van alles wat er misliep, terwijl hij - net als alle landvoogden - niet meer dan hun gehoorzame zetbaas was. Zij maakten hem zelfs nog in 1770 dwaze verwijten, onder meer dat hij een lading ‘vreemde’ slaven oogluikend zou hebben toegelaten, nadat intussen in geen twaalf jaar een slavenschip

* In Suriname werden de gesplitste Hoven - dat van Politie (voor politieke zaken) en dat van Criminele Justitie - veelal aangeduid als het ‘Zwarte’ en het ‘Rode’ Hof, volgens de kleur van de toga's waarin de respectieve hoogwaardigheidsbeklederds gehuld gingen bij de uitoefening van hun ambt.

van de W.I.C. zich in Essequibo of Demerara had vertoond. Van planterszijde kreeg hij op den duur ook weinig steun of sympathie meer; daarvoor had hij een te rechtschapen beleid gevoerd, de geestesgesteldheid en omstandigheden van die tijd in aanmerking genomen.

Met de Indianen had Storm het vrij goed weten te stellen, al bleef hij nog de oude taktiek volgen, om de stammen tegen elkaar uit te spelen. Hij was een onomkoopbaar man, die dan ook ondanks zijn lange ambtsperiode en grote kunde geen noemenswaardig fortuin naliet.

Omdat de Spanjaarden ondanks zijn protesten bij de Commandant aan de Orinoco het stroomgebied van de Essequibo steeds verder binnendrongen, richtten de Staten-Generaal op aandringen van de W.I.C. in 1759 een formele 'Remonstrantie' tot de Spaanse regering, die echter de zaak in de lucht liet hangen omdat zij vijf jaar tevoren een overeenkomst met Portugal gesloten had, ten einde zowel de Hollanders als de Fransen uit hun bezittingen aan de Wilde Kust weg te werken door het achterland te bezetten en van daar uit slavenopstanden aan te stoken. De Hollanders van hun kant meenden visserijrechten te hebben bij de Barima, tot aan de Orinoco-monding, waar zich ook Fransen en Zweden ophielden, - iets waarvoor de Spaanse autoriteiten op hun beurt Storm verantwoordelijk stelden.

Toen nu in 1769 een troep Spaanse soldaten en Indianen onder leiding van een Capucijner-pater enkele posten aan de Moruca en de Cuyuni overvielen en er de Indiaanse slaven wegvoerden, op grond dat het katholieke en zeker geen ketterse slaven waren, mòest Storm wel de Staten-Generaal opnieuw er toe bewegen, nogmaals bij de regering in Spanje te protesteren. Te meer achtte hij dit nodig, omdat hem en iedereen de grote slavenopstand in Berbice (waarover straks) nog vers in het geheugen zat.

Ook deze Remonstrantie bleef, ofschoon hoffelijk in ontvangst genomen, zonder duidelijk antwoord, dat evenmin volgde op een derde protest in 1775. Aan beide zijden werd ondertussen naar de vriendschap van de Indianen gedongen, maar de Carib waren te zeer van haat jegens de Spanjaarden vervuld, om niet liever zulke vriendschapsbanden aan de makke Arawak over te laten en de Spaanse missieposten te blijven bestrijden. Iets beter slaagden de Hollanders in deze opzet, maar evenmin ten volle. Het hele conflict is hierom interessant, wijl het een begin toont van de op een Monroeleer gelijkende politiek van de Latino's, om samen alle andere mogendheden uit althans het midden- en het benedenlijf van 'Moeder Amerika' te verwijderen of te weren. Dat begon toen al, en eindigt stellig niet met de strijd om de Malvina's, ruim twee eeuwen later.

Van een minder zwaar kaliber dan Storm, maar toch niet onbelangrijke persoonlijkheden, waren - wellicht toevalligerwijze - zijn twee tijdgenoten in Suriname, de gouverneur Mauricius die het negen jaar in zijn ambt uithield, en zijn collega Crommelin die het tot dertien jaar bracht, zonder dat een van beiden in de kolonie stierf.

Mauricius behoorde tot die zelfbewuste edellieden of regenten die, na in Nederland de een of andere bestuursfunctie te hebben vervuld, bij wijze van promotie in een kolonie de semi-autocraat mochten gaan spelen, zoals menigmaal tot na de Tweede Wereldoorlog nog het geval geweest is. Hij was echter de zoon van een Dominicanerpater die tot het protestantisme overging, een soort wonderkind dat

al op zijn zestiende jaar doctor in de beide rechten werd en reeds jong als advocaat naam maakte. Tevens hield hij zich met de polderlandbouw bezig en werd zo onder meer tot burgemeester en voor het leven tot pensionaris van Purmerend benoemd. Ook deed hij, met de titel van 'minister', enig diplomatiek werk, waarna hij door de Sociëteit het Gouvemeur-generaalschap van Suriname aangeboden kreeg.

Ofschoon zijn beste vrienden het hem ontraadden, vertrok Mauricius, een astmalijder, in de hoop op een betere gezondheid, in 1742 met zijn uitgebreide familie naar de kolonie. Al dadelijk kregen ook zijn zwager en twee van zijn zoons daar behoorlijke ambtelijke betrekkingen en het beheer over verschillende plantages; ook over twee suikerplantages die Mauricius zich snel wist te verwerven. Meteen kwam de man hierdoor in een nogal dubbelslachtige positie te verkeren, terwijl hij 'Holland' nog in het hoofd had toen hij tegenover het pas-voltooide fort Nieuw-Amsterdam de eerste redoute liet aanleggen en deze 'Purmerend' doopte. Zo ging dat veelal.

Daar Mauricius, anders dan de meeste Gouverneurs, een rechtsgeleerde was, bemoeide hij zich teveel naar de zin van de plantocratie met justitiële zaken, - niet ten onrechte overigens, want in het Hof van Civiele Justitie, waar de niet altijd onomkoopbare Raad-Fiscaal ten gerieve van de planters-leden de dienst uitmaakte, heersten de grootste mistoestanden. Voorts wilden de planters via het Hof van Politie teveel meeregeren met de Gouverneur, en ze toonden zich telkens weigerachtig om het nodige bij te dragen in de kosten van bestuur, defensie en strijd tegen de marrons.

Doordat het militaire optreden tegen de weggelopen slaven steeds meer geld vergde, was zowel de landskas (Kas van Modique Lasten) als de later ingestelde speciale 'Kas tegen de wegloopers' telkens leeg, en Mauricius die - alweer niet ten onrechte - de planters om stevige bijdragen vroeg voor het opsporen van hun oproerige roerende en het beveiligen van hun onroerende eigendommen, kreeg doorgaans niet méér van hen gedaan dan kleine geldleningen voor een paar maanden. Hij wilde dan ook liever vrede sluiten met een deel van de marrons, om zo tenminste de overigen aan te kunnen. Maar ook hiertegen verzetten zich de planters.*

Gevolg was, dat zich al binnen een paar jaren een luidruchtige 'cabale' vormde tegen Mauricius, wiens medestanders - die hij natuurlijk ook kreeg - de domheid begingen zich tot een nogal opvallend optredende groep 'Mauritsridders' te organiseren. In de toch al wat schizofrene samenleving van op dorpsruzies beluste Europeanen en Joden, met op de achtergrond de voortdurende dreiging van slavenopstanden en onvoldoende verweersmogelijkheden daartegen, nam de impopulariteit van Mauricius ongekende proporties aan. Van planterszijde werden verschillende stappen in Nederland ondernomen om hem op de vingers te tikken en liefst terug te roepen. Een driemanschap door de Sociëteit uitgezonden om deze slepende ellende te onderzoeken, raakte door feesten, vleierijen en praatjes onder invloed van de 'cabale' en vond het voor de rust in de kolonie beter dat de

* Als een van zijn sterkste argumenten voerde Mauricius aan: 'Met de Vrede is 't Capitaal der Crediteurs tegenwoordig secuurder'.

Gouverneur-generaal het veld ruimde. Dit geschiedde prompt, en zonder enig eerbetoon moest de afgezette landvoogd zich inschepen.

De meest dwaze van de vele beschuldigingen tegen Mauricius uitgebracht, was dat hij in 1744, met het uitbreken van oorlog tegen Frankrijk in zicht, de geograaf La Condamine - stellig een Franse spion, heette het - voorkomend had ontvangen en rustig laten afreizen, hetgeen toch op landverraad neerkwam! De langdurige rel of 'cabale', die merkwaardig genoeg vooral tijdens een Stadhouderloos tijdperk telkens weer oplaaide en nog door menige andere in Suriname gevolgd zou worden tot in onze tijd, had zijn doel niet gemist; de man die een poging aangewend had om - niet altijd even oordeelkundig misschien - de ongelooflijk vervuilde Augiasstal schoon te spoelen, werd (precies als de enkele anderen na hem) van zijn post verwijderd.

In Nederland teruggekeerd zag Mauricius zich op advies van de Hoge Raad door de Staten-Generaal van *alle* ingebrachte beschuldigingen vrijgesproken; zijn voornaamste aanklager ging wegens laster in Den Haag de gevangenis is, moest voor alle kosten opdraaien en werd met zijn gehele gezin uit de kolonie verbannen. De volledig gerehabiliteerde Mauricius werd weer Purmerends Pensionaris en Gedeputeerde ter Staten van Holland. Niet langer meer de gedupeerde, kon hij zich verder aan zijn 'Dichtlievende uitspanningen' wijden (of waren het 'uitspattingen'?) waarin ook zijn Surinaamse wederwaardigheden niet onberijmd bleven. Hij kon het voortaan zonder tegenspraak hebben over het land met 'de Zuure Naam', een aanduiding die later met nog veel meer recht vervangen zou kunnen worden door 'Ruziesamië', zoals nog zal blijken.

Zes jaar na het vertrek van Mauricius, pas in 1757, trad Crommelin definitief als zijn opvolger op. Hij was een beroepsmilitair en ging oorspronkelijk als Commandeur van de troepen naar Suriname, waar hij zich goed met Mauricius verdroeg. In zijn kwaliteit had hij rechtens de landvoogd ad interim moeten zijn, maar werd hierin bij herhaling door anderen gedwarsboomd, die zich op hun beurt weer door de dood gefrustreerd zagen, zodat Crommelin tenslotte, zij het na veel geharrewar, zijn vaste aanstelling kreeg, waarvan hij langer dan alle Surinaamse Gouverneurs profiteerde.

Daarbij gedroeg hij zich als een echte Sociëteitsdienaar, meer erop bedacht om zonder averij tussen alle klippen door te zeilen, dan om tot rust van de nog altijd welvarende kolonie bij te dragen. Want het geruzie op politiek gebied hield niet slechts aan, maar breidde zich uit tot buiten de planterswereld, in de Hervormde Kerk, onder de Joodse gemeenten, de soldaten en matrozen, en zelfs de officieren, die zich voortdurend misdroegen tegenover de burgerij.

Aan de andere kant was het Crommelin die erin slaagde om, indachtig de oude verdeel-en-heers-taktiek, in 1761 tot een plechtig, met bloed bezegeld vredesverdrag met een paar grote groepen marrons te komen. Eerst met die welke zich in Oost-Suriname nabij de Djoeka-kreek gevestigd hadden en dus Djoeka, of door de blanken Aukaners ('van achter de plantage Auka') genoemd werden, en het jaar daarop met een andere groep, die Saramakaners genoemd werden naar hun vroeger woongebied, maar zich nu aan de Boven-Suriname ophielden.

Crommelin gelukte wat Mauricius vergeefs beproefd had: in uitvoerige documenten die de wederzijdse grieven opsomden, deed hij aan de Djoeka- en de

Saramaka-negers, evenals aan de al vroeger gepacificeerde Matoewari uit het eigenlijke Saramaka-gebied, de toezegging dat zij op vaste tijdstippen 'presenten' zouden ontvangen, terwijl zij van hun kant de plantages met rust zouden laten en in vrede, verder ongemoeid, hun leven in de bossen konden voortzetten. Hetgeen in feite er op neer kwam (hoezeer het ook ontkend is) dat de Sociëteit zich schatplichtig maakte tegenover een deel van de marrons, om ze aldus koest te houden en, wanneer het haar geriefde, gebruik te mogen maken van hun diensten om andere weglopers te vangen of de militaire slavenjagers bij te staan.*

Er zat niet veel anders op. De zwarte onderhandelaars toonden zich niet alleen opvallend verstandig, maar verbaasden iedereen bij hun bezoeken aan Paramaribo, die weldra hierop volgden, door hun waardig en zelfverzekerd gedrag. Overheid en burgerij wisten nu dat zij, wat het binnenland betrof, voortaan met hen rekening hadden te houden. De gijzelaars die de Bosnegers (zo werden de gepacificeerden nu genoemd) hunnerzijds tot garantie van de verdragen moesten leveren, werden hun spoedig teruggezonden 'wegens onbruikbaarheid'.

Het was een hele overwinning voor de vrijheidszoekers dat ze nu betrekkelijk met rust gelaten zouden worden in hun wildernis, en voor de Europeanen was het een prachtige bezuinigingsmaatregel, want elke militaire tocht naar het binnenland kostte schatten geld, en haalde toch bitter weinig uit. Het cijns aan de Bosnegers is later - toen zij geen gevaar meer opleverden, noch voor de Blanken als slavenjagers behoefden op te treden, wat nú wel van hen verwacht werd - varvangen door een 'salaris' aan hun opperhoofden, als zijnde vertegenwoordigers van het gezag in de diepere binnenlanden.

Crommelin, recordhouder in uithoudingsvermogen onder de Gouverneurs van Suriname, had zich erg gehaast met het sluiten van deze overeenkomsten, want onderwijl werd het land in hoge mate verontrust door een reeks van gebeurtenissen in de naburige kolonie Berbice, waarvan de weerslag niet kon uitblijven. Die heeft zich dan ook overal aan de Wilde Kust doen gevoelen, omdat de toestanden daar nagenoeg identiek, en de situaties er rijp voor waren.

De Sociëteit van Berbice, die als eigenaar van deze kolonie al even gierig en bekrompen optrad als de W.I.C. en de Zeeuwse Kamer in Essequibo en Demerara, of als de 'Geoctroyeerde Sociëteit' in Suriname, kreeg wederom in 1751 en herhaaldelijk daarna last van muiterij en andere ongeregeldheden bij het garnizoen, door tekort aan proviand veroorzaakt en door tal van misbruiken ten gevolge van de inhaligheid van de W.I.C. Deze dwong bijvoorbeeld minderen en meerderen bij elkaar aan tafel te eten, om er flink aan te verdienen.

De muiters werden streng gestraft met spitsroeden lopen, ophangen of 'harquebuseren' (doodschieten) zonder dat dit veel baatte. De bezetting van de forten (Nassau en St. Andries) en van kleinere militaire posten was totaal onbetrouwbaar.

Bij een aanvankelijk klein slavenoproer in 1762, toen er wederom voedsel-

* De negerbevolking noemde in die dagen de aldus vernederde Sociëteit 'Soesoetité' oftewel 'Schoenveter' (iets wat alleen vrijen mochten gebruiken) en gaven zo duidelijk uitdrukking aan hun spotlust en hun verachting voor het ondoorgrondelijke machtsapparaat van de Blanken.

schaarste heerste en bovendien een koortsepidemie veel slachtoffers vroeg, ontdekte men dat er nog drie andere opstanden in voorbereiding waren. Om die tegen te gaan werden veel slaven afgemaakt. Niettemin kwam het in het jaar daarop tot een algemene slavenrevolte - de grootste die in de vijf Guyana's plaatsvond - welke in zoverre gelukte, dat de slaven zich bijna een jaar lang als heer en meester gedroegen over bijna de gehele kolonie Berbice, met alle gevaren voor 'besmetting' van de overige kolonies.

Merkwaardig genoeg werd deze goed-georganiseerde rebellie geleid door een ontvluchte *huis*slaaf en ambachtsman, met de Afrikaanse 'dagnaam' Kofi (Vrijdagsjongen). Deze wilde het oorspronkelijk niet tot een oorlog laten komen, evenmin overigens als de Gouverneur van Berbice, Van Hoogenheim, die èn voedsel, èn wapens, èn de nodige beroepsverdedigers te kort kwam. Maar dit was een te mooie kans voor de slaven, elf maal zo sterk in aantal als de blanken, die dan ook onverwijld boodschappen om hulp uitzonden naar de naburige kolonies, ook al werden zij van meet af aan bijgestaan door de kleurlingen. Die hadden zich, dubbelzinnig als hun positie altoos was, zonder aarzelen aan de kant van de Europeanen gesteld.

De opstand verbreidde zich snel, de slaven maakten zich van de ene plantage na de andere meester en verwoestten ze, na daar op hun beurt de nodige wreedheden te hebben begaan.

De planters verzetten zich nauwelijks, namen de vlucht met achterlating van wapens en munitie, die de opstandelingen broodnodig hadden. Met honderden kwamen zij de Canje afzakken, en Van Hoogenheim die hen eerst per schip tegemoet wilde gaan, kon niet veel meer doen dan de vluchtende planters en hun bagage aan boord nemen. De negers, bijgestaan door de Blanken vijandig gezinde Indianen, namen veel planters en hun familieleden gevangen en lieten niet na ze uit weerwraak te mishandelen. Op hun beurt moesten de blanke vrouwen werken op het veld, en Kofi nam een van hen tot vrouw. Alleen de predikant werd door hen vrijgelaten 'daar hij een mens was die met God sprak...' Ze namen geen risico met het bovenaardse.

Zowel fort Nassau als beginnend Nieuw-Amsterdam waren spoedig te klein om alle vluchtelingen te herbergen. De autoriteiten hielden zich schuil aan boord van de drie schepen nabij de riviermonding, want het fort verkeerde in een deplorabele toestand en werd slechts door zestien gezonde soldaten verdedigd. De burgerij weigerde te vechten, en uit angst durfde niemand de schepen te verlaten. Toen de schepen tenslotte vertrokken met een brief aan de Staten-Generaal om hulp, bleven slechts een dertigtal militairen plus zestien ouden en zieken achter. Zelfs de Hervormde en de Lutherse predikant maakten dat ze wegkwamen. Maar Van Hoogenheim bleef op zijn post en trachtte het uit te zingen; een dapper man in elk geval.

Met opzet richtten de opstandelingen hun hoofdkwartier in op twee veroverde plantages die het dichtst bij fort Nassau lagen, dat zij *moesten* innemen om de kolonie als geheel te kunnen beheersen. Daar en later op twee andere plaatsen hadden immers de ruim 300 blanken die Berbice nog rijk was, zich teruggetrokken. Deze hoopten intussen dat een paar binnengelopen schepen hun te hulp zouden komen, maar vergeefs. Wel bracht een ander schip, uit St. Eustatius, hun levens-

middelen en wat wapens, zonder krachtiger bijstand konden zij het echter niet lang meer bolwerken.

In Fort Nassau, waar Van Hoogenheim het bevel voerde en te weten kwam dat Kofi zichzelf al tot neger-gouvemeur van Berbice had geproclameerd, hielden de Blanken het nog even uit, maar moesten tenslotte toch de plaats evacueren, na eerst de kanonnen vernageld en de gebouwen in brand gestoken te hebben. Weliswaar kwam de uit het angstig geworden Suriname toegezonden hulp na lang uitblijven eindelijk aan, maar Van Hoogenheim had er weinig baat bij. Omdat de Hollandse schippers in Suriname unaniem weigerden om troepen naar Berbice te vervoeren, kon uiteindelijk alleen een Engels schip hiertoe worden overgehaald, tevens om soldaten mee te nemen ter versterking van de Surinaamse post aan de Corantijn, waar zij er vooral voor hadden te waken dat de weglopers uit Berbice zich niet in Suriname kwamen verschuilen en de slaven aldaar kwamen opruien.

De reeds van huis uit onwillige hulptroepen rebelleerden echter ook; een aantal ontvluchtte en werd door de slaven gevangen genomen, gedood ofwel zelf tot slavenarbeid veroordeeld. Andere manschappen voegden zich als medestrijders bij de opgestane slaven, al moesten zij, toen het pleit eindelijk in het nadeel van de negers beslist was, dit overlopen naar de vijand met de dood bekopen.

Maar zover was het nog niet. Zo lang betere hulp op zich liet wachten, was de enige uitweg voor de uit Fort Nassau verdreven Gouverneur... te onderhandelen. En - alweer merkwaardig - de eerste stappen daartoe gingen van de rebellen uit. Zij eisten dat de Blanken, persoonlijk verder ongemoeid, het land zouden verlaten, maar met achterlating van al hun slaven, die dan in vrede met elkaar het land als hun eigen kolonie zouden kunnen bewonen.

Iets later wilden zij ook wel genoegen nemen met de helft van het land. De capitulatie-voorstellen door de rebellen-leider opgesteld, door gevangen Europeanen neergeschreven en door een blanke jongen als koerier overgebracht, vormen een in vele opzichten leerzaam document, - instructief vooral voor hetgeen er leefde (en nog steeds leeft) ‘at the back of the black man's mind’. Het was de marrons als winnende partij bovendien niet onbekend gebleven, welke concessies de recente vredesverdragen met de Surinaamse Bosnegers dezen hadden opgeleverd: praktisch als zelfstandig volk op de eigen Afrikaanse wijze te kunnen leven en zich bewegen in heel het nog onontgonnen binnenland, terwijl de Blanken zich mochten vergenoegen met het brede kustgebied waarin bijna al hun plantages en versterkingen lagen. Iets dergelijks, maar dan nog wat radicaler, stond de Berbice-negers nu ook bij hun eisen voor ogen.

De evenzeer goed ingelichte Van Hoogenheim, tegen wiens betrekkelijk milde persoonlijkheid Kofi en de zijnen niet zulke ernstige grieven hadden, trachtte al corresponderend met de rebellen-leiders tijd te winnen, in het vooruitzicht van nieuwe hulptroepen. Hij had zich op een verdedigbare plantage nabij de haastig versterkte batterij St. Andries teruggetrokken, vanwaar hij de negers zijn nietszeggende antwoorden zond op hun voorstellen die - toen al - een vreedzame co-existentie beoogden. De wijze, maar niet slimme Kofi en de zijnen liepen er in.

Te laat doorzagen zij de list om door uitstel tot afstel te komen. Te laat toen ze merkten dat nieuwe versterkingen voor de Blanken in aantocht waren. Te laat ook, nu er in hun eigen gelederen een scheuring ontstaan was tussen de volgelingen

van Kofi, zich noemende ‘Gouverneur van de Neegers van de Berbice’, en die van zijn adjudant, ‘Capteyn’ Akara, die samen met hem de tenslotte door Indianen als koeriers overgebracht vredesvoorwaarden opstelde. Nu had zich onder Atta ook een derde factie van echte ‘haviken’ gevormd, voor wie Kofi het veld moest ruimen in een onderlinge strijd die weer een typisch-Afrikaanse ondergrond had: de Congo-negers konden het niet vinden met die afkomstig uit Ashanti en Dahomey. Echt Afrikaans was ook, dat Kofi, toen hij het onderspit moest delven tegenover Atta en Akara, na eerst alle kruit en wapens van de zijnen op een geheime plaats begraven te hebben, eerst zijn naaste medestanders, toen zichzelf doodschoot.

Het waren inmiddels massale versterkingen die de planters van Berbice uit hun benardheid kwamen ontzetten. Door Storm van 's Gravesande in Essequibo bijeengetrommelde Indianen, hulptroepen uit Demerara, en zelfs uit Barbados een paar bewapende schepen met mariniers, bleken ruimschoots voldoende om het lot van de negers te beslissen. Want dezen werden nu niet alleen uit het noorden, de zeezijde, maar ook uit het westen, de Boven-Demerara, door in totaal bijna 2000 man aangevallen. Immers in Demerara zelf had de besmettelijke oproerigheid zich ook al verspreid: een blanke deserteur had er de slaven aangezet om eveneens de plantages te plunderen en het land te veroveren, hetgeen hun echter door de soldaten uit Essequibo en een deel van de mariniers uit Barbados belet werd.

De bevrijding van Berbice vanuit de westelijke flank ging nu in één moeite door. Van hulp uit Nederland was wel veel sprake geweest, maar deze arriveerde bijna als mosterd na de maaltijd, na zes maanden wachten.*

Toen in de laatste weken van dat hachelijke jaar 1763 de oorlogsschepen bij de batterij St. Andries verschenen, had Van Hoogenheim nog geen veertig weerbare mannen meer tot zijn beschikking, maar hij haalde het. De marrons zaten nu tussen twee vuren, des te meer klem omdat op de goed-bevaarbare rivier de schepen tot vrij ver in het land konden dringen. Daar werd slag geleverd tegen Atta en zijn generaal Atabre, die een goed strateeg bleek, al was hij in feite een medicijnman, daar hij telkens met zijn Congo-negers wist te ontkomen aan de paar honderd mariniers en soldaten, die het met kleine mortieren tegen hem opnamen.

Slechts door verraad wisten zijn tegenstanders hem te verslaan en ook Atta gevangen te nemen, omdat zijn vriend Akara en een van zijn generaals, Goesari, naar de Blanken waren overgelopen en met hen meewerkten om Atta in de val te lokken. Beide verraders hebben zich nadien verdienstelijk gemaakt door het helpen vangen van honderden weglopers, maar moesten voor hun eigen veiligheid uiteindelijk naar Suriname worden overgebracht, waar ze als tamboers dienst mochten doen bij de Zwarte Jagers.

Berbice was weer in blanke, of beter gezegd: in bloedrode handen, want de wraakoefening op de rebellen was, ook met gedeeltelijke instemming van Van Hoogenheim, verschrikkelijk. Zowat 130 negers in totaal werden verbrand met

* De Statentroepen sloegen hun hoofdkwartier op in het door de marrons platgebrande, nog nauwelijks bestaande stadje Nieuw-Amsterdam. Het enige wat de slaven daar onverwoest gelaten hadden, was... de Lutherse kerk en de daarbij behorende pastorie. Over religieuze tolerantie onder de ‘wilde heidenen’ gesproken!

klein vuur, geradbraakt of gehangen, hoewel de planters onwillig waren om de schuldige slaven (800 wachtten op berechting) te laten executeren. Zowel Atabre als Atta gedroegen zich daarbij als prinsen; de een spottend en sarcastisch tot het eind van zijn langzame foltering, de ander luidkeels verklarend dat hij leed omdat hij zelf zich zijn lot op de hals gehaald had.

Een tiental neger- en mulattenslaven die verradersdiensten bewezen hadden, werden na veel deliberaties met hun manumissie beloond. De Directeuren van de Sociëteit van Berbice betuigden echter achteraf hun misnoegen over het feit dat men zoveel kostbare werkkrachten vernietigd had. Iets wat zij 'bijzonder onereus voor de eigenaars der slaven en dus ook schadelijk voor de kolonie' achtten. Zij vermaanden de plaatselijke overheid tot matiging van haar straffen, daar 'het anders wel iets van een generale massacre zou gaan krijgen'. Betere argumenten konden zij niet vinden.

Een aantal slaven keerde vrijwillig terug, veel andere werden tegen betaling van 'vangloon' door de Indianen teruggebracht, die ook voor afgekapte negerhanden een premie kregen. Weldra hadden de Blanken van Berbice alweer ruim 2500 negerslaven in hun bezit. Hiermee was de totale slavenmacht echter tot op de helft geslonken; maar door nieuwe import was zij al na twaalf jaar weer even groot als tevoren.

Er volgde tenslotte een algemene kwijtschelding aan alle gevangen rebellen, want de schrik zat er nu goed in, - bij de Blanken niet minder dan bij de slaven. Dat die schrik overal in de nabuurlanden tot een ware angstpsychose uitgroeide, lag voor de hand. Berbice dat voor de hulp uit Barbados achteraf zwaar moest betalen, werd behoorlijk versterkt en kreeg nieuwe, maar nog altijd wat onwillige troepen, daar deze voor het merendeel uit vrijwilligers - huurlingen en schuim - bestonden, en de sterfte onder hen groot was.

Bleek tevoren het bestuur van de kolonie slecht, vol misbruiken en schandalen, zodat er weinig winst gemaakt werd, het ging Berbice nu wat beter, al verliep het herstel uiterst langzaam nadat de heersende epidemie was uitgewoed en de zich in hun overwinningsroes misdragende Statianen vertrokken waren. Katoen en koffie overheersten hier in de hele 18e eeuw de suikerindustrie, evenals dat in Essequibo en Demerara het geval was; ook al omdat die cultures om veel minder kapitaal vroegen. Pas in het begin van de 19e eeuw begon in Berbice suiker de eerste plaats in te nemen. Suriname was het echte suikerland, al sinds meer dan honderd jaar tevoren, en gold dientengevolge als voorbeeldig.

In Essequibo en Demerara, die ten behoeve van de W.I.C. iets verstandiger dan Berbice werden beheerd door Storm en zijn opvolgers, was ook de behandeling van de slaven misschien een tikje menslievender. Er deden zich in ieder geval nog geen ernstige onlusten voor, ook niet toen een stijgende aanvoer van slaven tal van nieuwe Engelse, alsook Duitse, Franse en andere planters naar deze kolonies lokten. Zij voeren er wel bij, en omstreeks 1780 telde Demerara al zowat 200 plantages, goeddeels in handen van de nieuwkomers. Maar de aanwezigheid van zo'n aanmerkelijk aantal niet-Nederlandse kolonisten zou weldra een grote rol gaan spelen bij het pokerpartijtje der grote mogendheden om het bezit van de Wilde Kust.

In Suriname echter, dat al vóór het begin van de 18e eeuw verdeeld was in een

‘Benedenlandse Divisie’ die het gehele ontgonnen deel omvatte en van Paramaribo uit bestuurd werd, en een ‘Bovenlandse Divisie’ - de resterende ‘grote wildernis’ waarover het nominale toezicht aan een luitenant was toevertrouwd, dáár bleef de toestand ook na de verdragen met de Bosnegers verre van rustig. Want niet alleen werden de slaven daar steeds slechter behandeld, het kostte ook moeite de vrede met de Bosnegers te bewaren. Men gaf hun de verlangde munitie niet, en dit beschouwden zij terecht als een teken van wantrouwen. Aan de andere kant vroegen zij nu zelf om een zendeling, - wellicht alleen om zo achter de slimheid van de Europeanen te komen.

Al in 1765 vestigden zich inderdaad enige Herrnhutter-zendelingen onder de Saramaka-negers. Ook ontvingen enkele zoons van opperhoofden met veel succes een schoolopleiding in de stad, terwijl de permanente aanwezigheid van militaire ‘waarnemers’ onder hen geen moeilijkheden opleverde. Die ontstonden hoofdzakelijk naar aanleiding van het al of niet uitleveren van latere weglopers; deze bleven maar steeds, en in aantallen, de bossen in vluchten. De thans vrije Bosnegers konden niet toestaan dat hun gevangen broeders door de Blanken als straf voor hun ontvluchting werden gedood of op zijn zachtst deerlijk mishandeld.

Helaas lieten de gepacificeerden zich te vaak door loze compromissen bedotten, hoewel een ieder wist dat de wreedheden op de plantages onverminderd voortduurden. De Bosnegers leverden dus dan weer niet, dan weer wèl weglopers uit; het laatste vaker dan door de Indianen gebeurde, die maar een zeer gering contact met de Bosnegers onderhielden; een contact dat bepaald niet altijd van vriendschappelijke aard was, binnen beider onafzienbare levensruimte. Zelden wisten zij wat zij aan elkaar hadden.

Crommelin, die om de hoofdaanleiding tot ontvluchtingen tegen te gaan, nieuwe reglementen inzake de behandeling van de slaven wilde uitvaardigen, kon door de tegenstand van de verstokte plantocraten maar voor een klein gedeelte zijn zin doorzetten, en in 1765 moest alweer een kostbare krijgstocht tegen de marrons nabij de Para-rivier worden ondernomen, die bij uitzondering gunstig afliep voor de kolonisten. Al deze acties kostten veel geld, en daaraan was - toen al - in Suriname voortdurend gebrek. Want al kwam er af en toe wel wat klinkende munt uit Nederland, het verdween meteen weer in de zakken van schippers, vervoerders en importeurs, en wel in die mate, dat de plaatselijke overheid ertoe moest overgaan om zelf kartonnen muntbriefjes oftewel kaartengeld te drukken, dat begrijpelijkerwijze niet erg vertrouwd werd door de bevolking, zodat er ook veel woeker mee bedreven werd.

Daarbij kwam nog, dat tal van plantages al aardig in de schuld geraakt waren bij allerlei speculerende kooplieden en bankiers in het buitenland, bij wie zij hun bezittingen op vaak hoogst onverantwoordelijke wijze hadden verpand. De planters hadden dan ook, evenals de overige bevolking, niets dan verachting voor de Sociëteit die niet in staat bleek om de verdedigingskosten en andere onkosten voor de kolonie te dragen, en maar eiste dat de ‘Kas tegen de weglopers’ geheel ten laste van de plantagebezitters moest komen. De Staten-Generaal die volgens het octrooi (de Grondwet!) aansprakelijk waren voor de militaire verdediging van de kolonie, wilden niet verder over de brug komen, en de Sociëteit maakte zelfs moeilijkheden ten aanzien van het tractement der predikanten van de staatskerk.

Nu kreeg Crommelin, die bovenal de belangen van de Sociëteit voorstond en daarbij nog een opvliegend man was, de klappen van de weeromstuit te verduren. Hij werd onbemind en begon op zijn beurt steeds meer last te ondervinden van de 'cabale' der planters. Zij en de Raden waarin zij zitting hadden, lieten zich niet onbetuigd, hoewel het de meesten van hen toch nog goed ging en er juist in deze tijd veel nieuwe bouwwerken, bruggen en andere faciliteiten werden aangelegd. Eindelijk werd het Crommelin toch te bar; hij vroeg zijn ontslag na meer dan twintig jaar in de kolonie te hebben geleefd en keerde naar Nederland terug.

Ook de man die hem in 1770 opvolgde, Jan Nepveu, verdient enige aandacht. Hij was een afstammeling van Franse refugiés en trok al op zijn twintigste jaar naar Suriname, waar hij weldra de secretaris van Mauricius werd, vervolgens Raad-Fiscaal en plaatsvervangend Gouverneur. Zijn broers hadden zich eveneens in Suriname als plantagebezitters gevestigd, en - alweer typerend voor de koloniale situatie - Jan Nepveu werd zelf ook successievelijk eigenaar van een aantal ondernemingen. Nepotisme, protectie en eigenbelang bleven verweven met het wel en wee van dit land, - tot in lengte van dagen. Maar de nieuwe landvoogd was al vóór zijn optreden in de functie van Gouverneur een geliefd persoon; bij zijn installatie werd hij in optocht binnengehaald, de Raden en planters gaven kostbare feesten en bals, - alweer een teken van hun welvaart, evenzeer als van hun hooggespannen verwachtingen, die wel gegrond schenen, omdat Nepveu, langzaam opgeklommen, de samenleving goed kende en getoond had dat hij wist te geven en te nemen.

De blanke samenleving was echter in alle opzichten tot in de kern verrot; zij kenmerkte zich niet alleen door onderlinge twisten, maar meer nog door verkwisting, praal en lichtvaardig gebruik van al te gemakkelijk verstrekte kredieten uit Nederland. De catastrofe liet niet op zich wachten.

Daar de erven Sommelsdijk na veel moeite in 1770 hun aandeel in de Sociëteit aan de stad Amsterdam verkochten, was deze nu voor twee-derden eigenaar van de kolonie geworden, en Suriname van dat tijdstip af dus in feite een bezitting van de fiere Amstelstad.*

Hiervan waren de Amsterdamse kooplieden zich snel bewust; meer dan vroeger toonden zij zich nu bereid hun geld te steken in Surinaamse ondernemingen, en het duurde niet lang, of de kolonie was reeds 50 miljoen gulden - een enorm bedrag voor die tijd - aan de geldschieters in Holland schuldig. Door het verlenen van hypothecaire credieten werden *zij* de ware eigenaars van de meeste plantages, al zat het ze niet zo glad, zoals zij binnen de kortste keren ontdekten. Immers de aan luxe gewende planters deden veelal oncontroleerbare of door omkoperij volkomen valse opgaven van de waarde van hun ondernemingen, waarvan de bedrieglijkheid pas bleek - maar dan ook overduidelijk - wanneer de hypotheek-

* Het aandeel werd - niet zonder moeite - verkocht voor 700 000 gulden, in drie termijnen te betalen. Schat men de beide andere aandelen aanmerkelijk hoger, dan was het hele bezit van Suriname op dat tijdstip toch nog geen drie miljoen gulden waard. En dit na een volle eeuw van soevereine Nederlandse exploitatie! Nog altijd bleven de nuchtere Hollanders hopen dat El Dorado met zijn schatten over de brug zou komen, - een brug die zij 'volksplanting' geliefden te noemen.

verstrekker zijn rechten wilde doen gelden, na zich aanvankelijk, vooral door de goede koffieprijzen gedurende enkele jaren, te hebben laten sussen.

Talrijke verkopingen en faillissementen waren dan ook het gevolg van deze plantagezwendel. Ze had nòg meer fatale gevolgen. Want bij afwezigheid van hun nieuwe eigenaars, die er niet over piekerden om hun comfortabele kantoren in Europa te verlaten, moesten nu hun handelsagenten in de kolonie de plantages beheren. Dit waren dan de in Paramaribo gevestigde administrateurs, die zich enkel om de jaarlijkse resultaten en commissies bekommerden, en verder hun gemak hielden.

De plantages zelf werden geleid door directeuren - in enkele gevallen hun voormalige eigenaars - die het zich maar al te vaak gemakkelijk maakten, een goed leventje leidden en zich als tijdelijk aangestelden weinig aantrokken van enige verdere ontwikkeling van de verafgelegen ondernemingen, waardoor ook in de naaste toekomst hun rendement gewaarborgd zou zijn. Toch was dit des te harder nodig, omdat de grond van vooral de oudere plantages door onoordeelkundig gebruik langzamerhand uitgeput geraakt was. Men pleegt niet ongestraft eeuwenlange roofbouw op zelfs de weelderigste natuur; de voortdurende uitbuiting van de ondervoede bodem wreekte zich, net zoals het bij de slaven gebeurde.

Voortaan berustte in het land de grootste macht bij de Administrateurs, die soms het toezicht over vijftig en meer ondernemingen voerden, als tussenhandelaren en verschepers van de plantageproducten optraden en zich daarbij snel verrijkten, zodat *zij* de werkelijke profiteurs van de kolonie werden. Enkele voormalige eigenaars die hun onderneming hadden verspeeld, werden onbegrijpelijkerwijze nu de administrateurs daarvan, - op een afstand; wat ook al tot niets goeds leidde. Al met al waren in 1786 van de eigenaars van meer dan 500 plantages nog maar 80 à 90 personen bij hun bezitting in de kolonie aanwezig. De honkvaste Joodse planters, niet voorzichtiger dan de rest, raakten en voelden zich nog het meest gedupeerd door hun roekeloos financieel beleid.

Al te snel leidde het ‘absenteïsme’ tot verder verval, dat des te sneller toenam toen de opbrengsten van de suikerindustrie begonnen te dalen, terwijl de hoge kosten voor het bestrijden van de weglopers voortdurend stegen. Nepveu besloot de militaire posten in het binnenland uit te breiden en door een weg met elkaar te verbinden, om zo een cordon om het ontgonnen deel van de kolonie te trekken, waardoor het weglopen van de slaven belet, en de beveiliging van de plantages tegen overvallen gewaarborgd zou worden. Ook stelde hij de dienstplicht in voor alle vrije negers en kleurlingen, alsook recent gemanumitteerde zwarten en halfbloeds, van 14 tot 60 jaar, om bij oproep zich aan te sluiten bij het ‘Vrijcorps van negerslaven’ dat hij organiseerde.*

Dit legertje, dat wat later tot het ‘Korps Zwarte Jagers’ werd omgevormd, was samengesteld uit slaven die de overheid voor de volle prijs van hun meesters opkocht of uit eigen bezit selecteerde, en die in semi-militaire dienst gesteld

* Even impopulair en waardeloos als het ‘Korps Vrije Negers en Mulatten’ was, even gezien en bruikbaar werd het in 1772 opgerichte ‘Korps Zwarte Jagers’, dat de blanke huurlingtroepen gemakkelijk de loef af stak. Toch werd in 1786 nog een ‘Korps Blanke Jagers’ door Gouverneur De Friderici aan hen toegevoegd.

werden onder de toezegging dat zij, na een tijdlang braaf gediend te hebben, de vrijheid zouden krijgen of zichzelf vrij konden kopen. Onder de wapens zijnde ontvingen zij immers een kleine soldij - voor het eerst in deze geschiedenis werden zij bescheiden loontrekkers! - maar wanneer zij niet in actieve dienst waren en 'dus' zonder soldij, moesten zij zich zelf maar zien te onderhouden als ambachtsman of anderszins. Hun verkeer met andere slaven werd ook enigermate beperkt.

Het Vrijkorps stond onder eigen officieren die Conducteurs genoemd werden, om de hele organisatie goed te onderscheiden van de echte militairen, in dienst van de Sociëteit en de Staten-Generaal. Het uiterlijke onderscheid was overigens duidelijk genoeg: de manschappen van het Korps Zwarte Jagers droegen alleen een korte broek en een vuurrode muts, waardoor de troep zijn naam 'Redimoesoe' (Roodmutsen) kreeg. Nog geen kwart eeuw later zouden de Engelsen dit voorbeeld, maar wel een beetje chiquer, navolgen.

Het was een dure onderneming, mogelijk gemaakt door een speciale lening van de stad Amsterdam, maar toch een welkome aanvulling bij de thans met nieuwe huurlingen uitgebreide krijgsmacht, die zonder dergelijke helpers niet in staat gebleken was om met succes vernietigings- en vangtochten in de wildernis te ondernemen. Niet dat dit alles veel baatte. In 1769 was het alweer mis aan de Boven-Cottica, waar een uitgezonden commando een geduchte nederlaag leed tegen de marrons en 'uitgehongerd en met verrotte kleederen aan het lijf' terugkeerde.

Het welslagen van de marrons leidde tot nieuwe ontvluchtingen en het 'aflopen' van plantages, aan de Perica, de Tempati, de Suriname-rivier, tot nabij Paramaribo in 1772. Al meer dan 25 000 voortvluchtigen hielden zich op in de bossen. Klaarblijkelijk hadden de marrons uit het oosten voortreffelijke leiders, onder wie Boni, de zoon van een blanke vader met zijn slavin, nog veel van zich zou laten merken.

Wel werden telkens hun kampen verwoest en af en toe gevangen vrouwen en kinderen - zelden mannen - door de Auka-Bosnegers (Djoeka) aan de Blanken uitgeleverd, maar uitgeroeid werden zij niet. Integendeel, zij richtten op de eerder aangegeven Afrikaanse manier onvindbare en goed-versterkte dorpen in, midden tussen de oerwoud-moerassen en alleen over verzonken paden bereikbaar. En met opzet gaven zij die plaatsen zulke dreigend-sarcastische namen als 'Nomérimi' (Raak mij niet aan), 'Hórimi' (Hou me vast), 'Tésimi' (Tart me maar) en 'Konféti' (Kom maar op), of 'Boekoe' (Eerder verrotten dan genomen worden) en 'Gadosabi' (God mag het weten). Zij creëerden zelfs een eigen vlag: een zwarte leeuw rampant, op een geel veld.

Zo werd pas na herhaalde aanvallen en menig bloedbad 'Boekoe' (in het Cottica-gebied) ingenomen door het zwarte Vrijkorps, dat van wanten wist. Niettemin vonden zij binnen de vesting maar vier mannen, verder alleen vrouwen en kinderen. Ook vele honderden Indianen werden op de marrons achter Paramaribo afgezonden, maar zij keerden slechts met tien afgehouwen negerhanden en amper tien gevangen vrouwen en kinderen terug, - zwijgzame saboteurs die ze waren.

Er heerste enige opluchting onder de Blanken toen bekend werd dat Boni en de Cotticanegers weer oostwaarts getrokken waren, zelfs de grensrivier de Marowijne over, en zich op Frans grondgebied gevestigd hadden. Het was echter een

korte vreugde, want Boni en de zijnen, door andere weglopers versterkt, kwamen terug, wonnen zo glansrijk een slag, dat Nepveu nu wel tot massaal optreden moest besluiten.* Een speciaal fort, Armina gedoopt, werd aan de Marowijne gebouwd, om van daar uit Boni beter te lijf te kunnen gaan en hem een nieuw doordringen naar het noorden te beletten.

De militaire commandant, een Zwitserse kolonel Fourgeoud, die eerst bij de opstand in Berbice aanvoerder was geweest van de laat-gearriveerde Staatstroepen en het ook nu in den beginne nogal zwaar te stellen had, voelde aan de andere kant weinig voor het cordon van Nepveu, met wie hij voortdurend overhoop lag. Onderwijl beklaagden de Fransen zich over de aanwezigheid van de Surinaamse marrons op hun grondgebied, en Fourgeoud wilde er het liefst op los slaan. Maar de Hollanders waren er juist blij mee die rebellen alvast kwijt te zijn, en lieten alleen maar wat tochten maken om de schijn op te houden, - totdat de ontstemde kolonel het land verliet, met medeneming van een deel van de troepenmacht.

Het liep evenwel anders af dan was voorzien. Een van de gevaarlijke stroomversnellingen in de Marowijne-rivier heet nog altijd ‘Bonidoro’, - Boni is er alweer. En zo was het ook. Spoedig genoeg vertoonde hij zich opnieuw met zijn strijdbare marrons, ditmaal nabij de zuidelijkste plantages aan de Boven-Suriname, waardoor hij zich echter de vijandschap van de Auka-Bosnegers op de hals haalde, die hem tot over de Marowijne terugdreven, hem toen met rust lieten en zelfs een formele vrede met hem sloten, welke tien jaren stand hield.

Toen evenwel de Boni-negers in 1788 opnieuw Suriname binnenvielen, blijkbaar door de nood gedreven, en grote ravages op de ondernemingen aanrichtten, werd deze keer in samenwerking met de Djoeka-Bosnegers een tocht door het Korps Zwarte Jagers tegen hen ondernomen, die de Redimoesoe na veel schermutselingen tot in Boni's eigen dorp ‘Aloekoe’ (Kijk uit) liet doordringen. Boni deed, in het nauw gedreven, eerst nog vergeefse pogingen om vrede te sluiten, maar in 1791 werd de strijd met nieuwe hardnekkigheid hervat, onder bedreiging van de Djoeka door het Gouvernement, dat als zij nog gemene zaak met de Boni maakten, zij eveneens zouden worden afgestraft.

De Djoeka, bereid om op alle avances in te gaan, vroegen om vergiffenis en beloofden alle gevangen Boni-negers te zullen uitleveren, wat zij dan ook slaafs deden. Ze werden zelfs overactief. Omgekeerd verwoestten de Boni-negers de hoofdplaats van de Djoeka, die razend geworden, niet meer rustten voordat zij de leider van de tegenpartij te pakken hadden. Door een verrader - zijn vertrouwde onderhoofdman - geholpen, wisten zij tenslotte Boni en zijn voornaamste kapiteins te overvallen en te doden.

In triomf nam het Aukaner opperhoofd de afgehouwen hoofden van Boni en

* Dit optreden, dat niet geheel van harte door de bevelhebber Fourgeoud geleid werd, is erg bekend geworden door het uitvoerige ooggetuigen-verslag dat Captain John G. Stedman ervan gaf in zijn veelgelezen en in allerlei talen vertaalde ‘Narrative of a Five Years' Expedition against the revolted Negroes of Suriname’ (1796), een nog altijd boeiend, navrant en... romantisch boek van een in Holland geboren Engelse beroepsmilitair, die na zijn terugkeer in Europa (en het in de steek laten van zijn geliefde mulattin Johanna en hun kindje) trouwde met een kleindochter van de bekende Nederlandse fortenbouwer Coehoorn.

zijn naaste helper Cormantijn-Codjo mee naar Paramaribo, om zijn beloning hiervoor in ontvangst te nemen, maar verloor ‘zijn Buyt’ onderweg, daar ‘zijn Corjaar in seekere vall gesonken’ was. Hij kon niet meer dan Boni's lichtgekleurde rechterhand in de stad vertonen, en dit werd maar een twijfelachtig bewijs van zijn heldendaad geacht, zodat hij pas in 1812, na onophoudelijk aandringen, van de Britse bezetters er een zilveren halskraag, met daarop de twee koppen van de gedode leiders en een inscriptie in het Engels voor kreeg, bij wijze van judaspenningen. Het was de zoveelste, maar niet de laatste keer dat onderling verraad een deel van de negers tot ondergang doemde. En nog erger: de strijd van blank tegen zwart was hier ontaard in een broederstrijd, waarvan nog altijd enkele sporen over zijn; tot op heden zijn de sinds lang vrije Djoeka- en Boni-negers niet ‘on speaking terms’, zelfs in het diepe bosland. Nog altijd niet. De blanke Conducteur van het Vrijkorps, dat er zelf niet in geslaagd was de Boni-negers de baas te worden, kreeg zijn naam vereeuwigd in het nabij het krijgstoneel gelegen eiland in de Marowijne-rivier, het Stoelmans Eiland, zoals de bekende plaats nog steeds heet, zonder dat iemand in het ‘historieloze’ Suriname er aanstoot aan neemt.

Sinds Mauricius hadden de landvoogden veel gebruik gemaakt van een ietwat duistere medicijnman, de neger Kwassi, die als slaaf uit Afrika gekomen, zich snel aanpaste en voor vredesonderhandelingen met de marrons geschikt toonde. Dit deed hij zozeer tot genoegen van zijn blanke meester Mauricius en zijn opvolgers, dat Kwassie gemanumitteerd werd, als medicijnman een grote cliëntèle onder de bevolking verwierf en zelfs als serieus kruidkundige zich geëerd zag, ook in Nederland, waar hij door Prins Willem V en door Boerhaave ontvangen werd en voor vol genomen. Toch was hij een hoogst twijfelachtige figuur, die niettemin als ‘ontdekker’ van een koortswerend bitterhout óók zijn naam vereeuwigd zag in de aanduiding ‘Quassia amara’, waarmee bedoeld geneesmiddel in de officiële farmacopee bekend staat.

Merkwaardig is deze man veeleer als typisch specimen van de geleidelijk toenemende groep ‘aangepasten’, die men in elke samenleving vindt waar de onderdrukker enkele ‘geschikte’ onderdrukten de kans geeft en ze ertoe bereid vindt om hem hand-en-span-diensten verlenen bij zijn onderdrukking van hun medebroeders. Terwijl zulke meestal intelligente bevoorrechten daarbij van elk gevoel van solidariteit met hun voormalige lotgenoten gespeend blijken, en zij zich meestal eerder nog bereid tonen om mee te helpen de onderdrukking kracht bij te zetten, doen zij dit - zoals Kwassi gedurende zijn lang leven - gaarne gepaard gaan met veel ijdel vertoon en gewichtigdoenerij. De ware volkshelden zijn uit een ander hout dan bitterhout gesneden!

Onderwijl was Jan Nepveu al gestorven, na 45 jaren in de blijkbaar toch niet zo ongezonde kolonie te hebben doorgebracht, en door enkele anderen opgevolgd, toen in 1789 de strijd tegen de Boni-negers als beëindigd beschouwd kon worden. Binnen luttele jaren zouden echter, niet alleen in Suriname, maar ook in de overige kolonies aan de Wilde Kust, de nieuwe landvoogden geheel nieuwe meesters moeten dienen.

Frankrijk, dat bij het Verdrag van Parijs (1763) en kort daarna heel wat van zijn kolonies in Noord-Amerika was kwijtgeraakt, wilde de zaken in het behouden Cayenne tot elke prijs toen grootscheeps gaan aanpakken; ook al om daar een

betrouwbaar steunpunt te hebben bij eventuele latere oorlogshandelingen. Want tot aan de Zevenjarige Oorlog die nu geëindigd was, waren deze zaken niet onbevredigend gelopen. Nog voordat de vrede gesloten was, zonden de Fransen al een schip weg - varend onder een valse Engelse vlag! - om in Guyana troepen en onderzoekers te landen. Het was een denkbeeld van de bekende Choiseul, dat na zijn val van staatswege gefinancierd werd door Turgot, die daarvoor het geld gebruikte dat hij verkreeg door onteigening van de rijkdommen der Jezuïeten. En spoedig hierop kwam een stroom immigranten, hoofdzakelijk schorremorrie, de leiders in Cayenne zeer tot hun ongenoegen overvallen, want er was niets voorbereid. Men koos Kourou als voornaamste vestigingsgebied voor de nieuwelingen en richtte in Sinnamary opvangcentra en doorgangsloodsen in, alles met de onvervalste Franse slag, zodat toen er nòg weer enige schepen met een paar duizend immigranten, meest pooiers, prostitueés, komedianten en andere voor de kolonisatie totaal ongeschikte lieden arriveerden, de grootst mogelijke chaos in dit deel van de Guyana's ontstond.

De meeste nieuwkomers voerden niets uit ten behoeve van hun vestiging. Geteisterd door venerische ziekten, en al gauw door andere kwalen, besteedden zij hun dagen en nachten alleen aan theater, dansen, vechtpartijen en lanterfanten. Een maand lang was Kourou een uitermate ‘galante’ plaats, hoewel enkele jaren later weer een volslagen wildernis. Toch bleven steeds meer schepen met would-be kolonisten binnen komen; lieden uit Duitsland, Zwitserland, de Elzas; ziek, haveloos, uitgehongerd aan boord van de slecht geproviandeerde schepen overgevaren. Die moesten nu op de Iles du Salut - het beruchtste deel van de latere strafkolonie - worden ondergebracht, zonder dat men wist wat verder met ze te beginnen. Niettemin arriveerden nog weer elf schepen met duizenden avonturiers en avonturiersters. Na deze aanvoer was de verwarring in Cayenne zó groot, dat zij niet eens meer werden geregistreerd. Turgot, de grote fysiocraat en econoom, had de zaak inderdaad grootscheeps aangepakt!

Veel van de nieuwkomers konden zelfs na twee weken niet van boord, zo verzwakt waren ze; met wapengeweld moest men hen dwingen te debarkeren. Epidemieën van dysenterie, tyfus, gele koorts en malaria braken uit, en zó onhoudbaar werd de toestand, dat nu Turgots broer in eigen persoon - koppig vergezeld van nog 900 Duitse immigranten - na veel getreuzel en in de hoedanigheid van Gouverneur-Generaal, de ellende die hij had aangericht kwam opnemen. Heftig ging hij tegen iedereen te keer, om na een laffe schijnvertoning van reorganisatie en bestraffing van de onschuldige plaatselijke autoriteiten (ze werden later weer gerehabiliteerd)... weer ijlings naar Frankrijk terug te keren en zich nooit meer aan de Wilde Kust te vertonen. Van de 14 000 immigranten en ‘engagés’ (contractarbeiders) die in 1764 voor Kourou werden aangevoerd, waren een jaar later nog maar duizend over.

In totaal waren er *vijftig* immigrantenschepen voor niets naar Guyana gegaan. De eens zo machtige Turgot viel tenslotte in ongenade, en Louis XVI vaardigde een nieuwe ‘Inspecteur’ af naar de kolonie, die er op toezag dat de kolonisatie niet langer bevorderd, maar integendeel voortaan belemmerd werd. Slechts 6000 mensen van de ruim 16 000 nieuwkomers bleven in Cayenne hangen; het waren in hoofdzaak Duitsers en Canadezen. De rest werd teruggestuurd, en sindsdien is La

Guyane in Franse ogen altijd het land van ziekten en ellende gebleven, - een gretig kerkhof voor Blanken. Slechts enkele decennia later hebben zij op hondse wijze van deze valse overtuiging gebruik gemaakt, door van het land anderhalve eeuw lang een verbanningsoord te maken.

Voorlopig echter werd, na zoveel vergeefse moeite, de kolonie toch niet geheel en al opgegeven. Er was wat veeteelt, er waren twaalf suikerfabrieken; maar veel nieuwe pogingen mislukten, omdat men te snel wilde verdienen. In 1776, toen bij de Hollanders de W.I.C. en de Sociëteiten al half-en-half op apegapen lagen, richtten de Fransen nog een nieuwe 'Compagnie de la Guyane française' op, met medewerking van 'Monsieur', de broer van de koning, volgens de aloude traditie dat vorsten zich gaarne, zoal niet rechtstreeks dan via de naaste familie, liëren met grote zakenlieden.

Malouet, een begaafde persoonlijkheid die later een hele carrière in Europa maakte, werd eerst als Inspecteur en toen als Gouverneur, de man die werkelijke verbeteringen in de kolonie tot stand bracht, de 'Assemblée coloniale', een raad van planters en autoriteiten, weer liet vergaderen, wegen en kanalen liet aanleggen, en zich ook ambtshalve op de hoogte ging stellen van de manier waarop de Hollanders te werk gingen in het nabuurland Suriname, dat nog zoveel produceerde.

Hoewel Malouet daar persoonlijk zijn beklag deed over het opjagen van 'zijn' Indianen door de marrons (Boni) die de grensrivier overgetrokken waren - hij kreeg groot gelijk van de vechtlustige kolonel Fourgeoud, maar een beleefd dovemansoor van collega Nepveu - was pottenkijkerij het hoofddoel van zijn bezoek. En hij heeft goed uit zijn ogen gekeken, berichtte met geestdrift over het vele dat de Hollanders in Suriname bereikt hadden, maar spaarde hun ook zijn kritiek niet: dat het merendeel van de plantagedirecteuren daar hun slaven slecht behandelden en daardoor wanorde veroorzaakten; dat er teveel luxe heerste; en dat er schromelijk misbruik van kredieten gemaakt werd.

Hij had gezien dat Paramaribo al een hele stad geworden was, maar ook, hoe onverstandig de Europese kolonisten waren, om van niets anders gebruik te maken dan naakt geweld. Voor hem was dit een les, en hij was zo slim een uitstekende landbouwkundig ingenieur van Zwitserse afkomst uit Suriname mee te nemen naar Cayenne, om daar de inpolderingen te leiden, vooral in het oosten van de kolonie, waar hij, vanuit zijn Frans gezichtspunt, nog steeds de Araguari als de grensrivier met Braziliaans-Guyana bleef beschouwen.

Malouet deed ook iets aan de verbetering van het onderwijs, slaagde er in - door goede botanici bijgestaan - heel wat specerijen en vanille, alsook katoen uit te voeren. Hij hield de belastingen laag en alles begon weer aardig te lopen. Niettemin gingen verschillende Franse maatschappijen die concessies of plantages in de kolonie hadden, binnen luttele jaren failliet. Ook dat zat in de tijd.

Ten aanzien van de Boni die uit Suriname, waar men hen liever kwijt dan rijk was, naar Frans-Guyana waren uitgeweken, stonden Malouet en de zijnen nogal ambivalent. Enerzijds hadden de Fransen steeds grote moeite met het aanwerven van negerslaven en het al te lang moeten stellen met rode slaven die - als overal elders - slechts met matig succes werden uitgebuit, anderzijds was men bang om de opstandige Boni binnen te halen, ook al zouden zij misschien bereid zijn om als

‘vrije’ arbeiders op de plantages te werken. Hun onafhankelijkszin zou aanstekelijk kunnen werken op de reeds aanwezige of nog aan te voeren slaven uit Afrika.

Door de nood gedreven koos men een middenweg: in 1786 kreeg een naar Cayenne getogen delegatie van de Boni van de plaatselijke overheid enkele geschenken, veel vage beloften en zelfs de toezegging dat zij wapens zouden ontvangen... in de toekomst. Maar zij bleven zich niettemin aan de boven-Marowijne ophouden, de grote grensrivier die door de Djoeka als eigen domein beschouwd werd, waar zij zich telkens door de Boni gehinderd zagen bij hun doorvaart naar het kustgebied voor hun vreedzame handelscontacten met de Blanken.

Voor de Djoeka was dit de hoofdreden waarom zij, aangezet door de Surinaamse overheid, hun strijd tegen Boni en zijn makkers hervatten, hetgeen tot zijn ondergang in 1793 leidde. De restanten van Boni's volk, onder aanvoering van zijn zoon die wist te ontkomen aan de aangerichte slachting, zagen zich nu gedwongen zich met de Fransen te verstaan, terwijl zij door de Nederlanders in een verdrag dat dezen in 1791 met de Djoeka sloten en in 1809 hernieuwden, onder voogdij van de Djoeka werden gesteld, die van hun kant beloofden, de Boni elke toegang tot Suriname te beletten.

Veel plezier hebben de Fransen overigens niet gehad van hun min of meer opgedrongen gasten, evenmin als laatstgenoemden van de Franse gastvrijheid. Want de Boni trokken naar de boven-Oayapoc, waar zij, naar men in Cayenne meende te weten, de Indianen mishandelden en van zins zouden zijn noordwaarts te trekken, naar het plantagegebied. Door deze berichten gealarmeerd zond de Franse Gouverneur De Choisy een militair detachement op hen af, met het bevel alle Boni uit te roeien, wat ondanks hun gebleken vredelievende bedoelingen, ten dele ‘met een briljant succes’ gedaan werd, - een succes dat De Choisy echter, vanwege het verwekte schandaal in Frankrijk, zijn baantje kostte.

Wel werd aan de Oayapoc een speciaal fort, ‘Cafésoca’, gebouwd om verdere hinder door de Boni of andere marrons te voorkomen, zodat de uitgeweken Bosnegers het raadzaam vonden maar terug te keren naar hun voormalig woongebied in het westen, en daar liever de Djoeka dan de Fransen het hoofd te bieden. Pas in 1860 werden de Boni zowel door de Fransen als de Nederlanders vrij van de Djoeka-voogdij verklaard, in de hoop dat men nog van hun diensten gebruik zou kunnen maken. De Boni lieten zich echter niet langer paaien, hielden zich een tijdlang muisstil, maar wisten wel, nadat in 1887 goud in het omstreden Lawagebied ontdekt werd (dat nog ter sprake komt) van het komen en gaan van de duizenden goudzoekers te profiteren, eerst door een zekere schatting te vorderen van deze avonturiers - hetgeen tot allerlei vijandelijkheden aanleiding gaf - daarna door tegen flinke betaling deel te nemen aan het vracht- en goudvervoer over de met gevaarlijke stroomversnellingen bezaaide Marowijne en haar zijtakken in het betwiste gebied. De Djoeka hadden toen vaak slechts het toekijken, en nadat de grensregeling aldaar door arbitrage zijn beslag gekregen had, werden de Boni automatisch Franse onderdanen, - zonder veel onderdanigheid.

Middelerwijl was men in dit Guyana druk bezig met het aanleggen van nieuwe suikerplantages aan de Approuague; op de savannes tussen Kourou en Sinnamary graasden flinke kudden vee; tussen Kourou en Cayenne stonden de ingepolderde

katoenaanplantingen regelmatig in bloei, en van daar tot aan de Oayapoc stonden ruku en indigo nog altijd op het veld, naast koffie en wat vanilleteelt. Ook kruidnagelen werden gekweekt. De jaren tachtig waren er goede jaren, maar in Frankrijk eindigden ze zó slecht, dat de weerslag hiervan zich niet alleen in haar eigen kolonie, maar ook in die van alle andere mogendheden zou laten voelen. In de eerste plaats onder de Blanken. Maar zelfs de slaven en de Indianen zouden er de gevolgen van ondervinden.

19
...mensen voor goud...

Het zat in de lucht. Of kwam het veeleer omdat er te lang een groot gebrek aan lucht geweest was voor de armen en misdeelden van Europa? In het Frankrijk van 1789 begon de grote omwenteling die tot allerlei oorlogen, en samen met die oorlogen tot herverdeling van de Wilde Kust, tot langdurige onrust en een nieuwe geest van opstandigheid in alle kolonies aldaar zou leiden. In dat jaar immers vaardigde na de bestorming van de Bastille de Constituante haar 'Verklaring van de Rechten van de Mens' uit, welk document de revolutionairen die kort daarop het bewind in Frankrijk in handen namen, diep genoeg in het geweten bleef steken, om ook hun houding ten opzichte van de eigen kolonies en die van de andere mogendheden sterk te beïnvloeden.

De 'terreur' die zij voor het welslagen van hun omwentelingspogingen meenden te moeten toepassen, bracht hen al aanstonds in conflict met de naburige monarchieën, en zelfs met de reeds anderhalve eeuw oude Republiek der Noord-Nederlanders, die immers een door en door oligarchisch-kapitalistische staat was en dus met meer geweld dan overreding in 1795 door de Fransen werd omgezet in een door hen beheerste Bataafse Republiek. De troebele begrippen van 'Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap' drongen nòg onklaarder door tot over de Oceaan, terwijl overal in de Oude, en dientengevolge ook in de Nieuwe Wereld, de politieke gebeurtenissen met razende snelheid op elkander volgden.

Begrijpelijkerwijze kwamen de Franse nederzettingen in Guyana hierbij het eerst aan bod, al herbergden zij maar enkele duizenden Blanken, ruim 500 kleurlingen en... meer dan 12 000 slaven op dit tijdstip. De revolutionairen in het moederland hadden al meteen bepaald, dat voortaan elke vorm van slavernij of horigheid in Frankrijk zelf onbestaanbaar zou zijn; en nu er ook revolutionaire 'clubs' overzee werden opgericht, brachten deze weliswaar weinig commotie teweeg in de economisch geheel op slavenarbeid aangewezen samenleving, maar zij benadrukten toch de nieuwe interpretatie van althans de 'vrijheid' en de 'gelijkheid', zonder echter de uiterste consequentie - bevrijding van de rode en de zwarte slaven - te willen trekken. Maar weldra begonnen nieuwe gezagsdragers en vooral pas aangekomen soldaten, die de geest in Frankrijk kersvers in zich opgenomen hadden, het de kolonisten wier instelling nog zo achter was bij de moderne opvattingen, steeds lastiger te maken, terwijl ook al iets van hun ideeën begon door te dringen onder de slaven. In werkelijkheid wisten de kolonisten niet hoe zij het hadden, want conservatief blijven stond gelijk met royalist zijn, en met dezen bleken de nieuwlichters korte metten te maken.

Toen dan ook in 1790 zonder verdere pourparlers een 'Assemblée Coloniale'

werd ingesteld om de nieuwe denkbeelden ook in praktijk te brengen, raakte deze in hevig conflict met de bruusk ontbonden 'Conseil Supérieur', die tot dan toe met de Gouverneur het plaatselijk bewind had uitgemaakt en zich nu niet zomaar naar huis liet sturen. Een aantal ingezetenen werd dientengevolge gevangen genomen, verbannen, en per eerste gelegenheid naar Frankrijk teruggevoerd. Evenals daar en spoedig ook in Holland geschiedde, werd Cayenne tot een 'Municipalité' gedecreteerd, met een 'Maire' aan het hoofd - hetgeen het tot vandaag gebleven is - en tal van nieuwe 'ordonnances' werden uitgevaardigd.

Inmiddels begonnen de slaven op eigen houtje hun gevolgtrekkingen te maken; in heel wat sneller tempo uiteraard, dan dat van de politieke of bureaucratische machine. Het werk op de plantages verslapte zienderogen, de slaven gedroegen zich minder gezeggelijk dan ooit, toonden zich zelfs brutaal; en reeds gingen in de Assemblée Constituante te Parijs stemmen op, om voor de kolonies een uitzonderingsregeling te maken op het toepassen van de mensenrechten, en daarbij vooral niet te hard van stapel te lopen. Waarop Robespierre woedend antwoordde: 'De kolonies mogen naar de bliksem gaan, als dat uw eer, uw glorie, uw vrijheid zou moeten kosten!'

Daarna was de zaak bekeken; de slaven werden niet langer als 'dingen', maar als mensen beschouwd. Gevolg was, dat al kort na de terechtstelling van Louis XVI een 'Commissaire Civil' - een jonge neef van Danton - naar Guyana werd uitgezonden om er de revolutionaire clubs naar behoren te organiseren, zonder de rijke planters teveel voor het hoofd te stoten, maar ze toch goed onder de duim te houden en verder te zien wat in de geest der Revolutie gedaan kon worden.

Jammer genoeg was deze jonge man, Jeannet-Oudin genaamd, allerminst uit hetzelfde hout als een Saint-Just gesneden. Hij maakte de grootste haast om... zich te verrijken, plunderde de kas en de planters zoveel hij maar kon en stelde daar - precies zoals de Fransen in Europa deden - naar believen de welbekende 'assignaten' voor in de plaats. Hij hield er pas mee op toen, na de dood van Danton, de Nationale Conventie in 1794 voor de onmiddellijke algehele abolitie van de slavernij stemde en het decreet overzee gezonden werd om onverwijld te worden uitgevoerd.

Drie maanden lang trachtte het schraapzieke neefje de bekendmaking ervan nog tegen te houden, tot eindelijk zijn vervanger, een luitenant-kolonel met de titel van Gouverneur-Generaal, arriveerde. Het schip dat hem meebracht, had weten te ontsnappen aan de waakzaamheid van zowel de Hollanders als de Engelsen die, bang voor slavenopstanden in hun eigen kolonies wanneer de Franse slaven vrij zouden zijn, de boodschappers van die schielijke emancipatie trachtten te onderscheppen.

Een drietal 'Commissaires' kreeg nu opdracht om overal in de kolonie de slaven aan te zeggen: 'Jullie zijn vrij! Doet voortaan maar wat je wilt.' Dat was radicaal, en ook het gemakkelijkst. En nu zagen de planters van Cayenne zich van de ene dag op de andere geruïneerd, terwijl de meeste slaven in feeststemming de ondernemingen of hun werkplaatsen verlieten, ervan overtuigd dat zij net als in Afrika wel op de een of andere manier aan hun kostje zouden weten te komen.

Tevergeefs probeerde menige plantagehouder zijn werkvolk te bewegen om te blijven, door het een derde of zelfs de helft van de opbrengst van zijn onderneming

aan te bieden. Er deden zich hoegenaamd geen ernstige onlusten voor, maar alles stond plotseling stil, er viel niets meer te exporteren, en veel angstige planters verlieten eenvoudig hun bezittingen en vluchtten naar de stad Cayenne met zijn beschermend fort. Zij vreesden het ergste, hoewel in werkelijkheid slechts enkelen van hen, zij die hun slaven het slechtst behandeld hadden, om het leven gebracht werden. Alleen hun ondernemingen werden in brand gestoken.

Maar de slaven hadden te vroeg gejubeld. In Frankrijk teruggekeerd, wist Jeannet-Oudin zodra de politieke wind weer uit een gunstiger hoek ging waaien, van het Directoire gedaan te krijgen dat hij - ditmaal als 'deskundige' - terug naar Cayenne mocht om er de lakens uit te delen, - natuurlijk ten voordele van zichzelf. Hij begon dan ook met onverwijld een samenzwering van de bevrijde negers te ontdekken, die er op uit heette te zijn om alle Blanken uit te moorden en... geleid zou zijn door minstens twee Blanken. Het waren, naar het heette, twee prominente revolutionairen van de oude garde, Collot d'Herbois en Billaud-Varenne, die door hun opvolgers naar Cayenne verbannen waren. Want het was in deze dagen van snelle omwentelingen dat Frans-Guyana tot een strafkolonie in pessima forma vernederd werd.

Men had er al de eerste guillotines opgericht, waaronder zowel blanke als zwarte koppen begonnen te vallen. Jeannet-Oudin liet de beide Fransen arresteren (Collot stierf spoedig daarop) en een groot aantal verdachte negers zonder vorm van proces terechtstellen. Hierdoor werd het toen inderdaad heel onrustig onder de ex-slaven, en zowat 2000 van hen vluchtten voor alle zekerheid de wildernis in. De Danton waardige Gouverneur vond thans zijn handen vrij om een verordening uit te vaardigen 'over de middelen om de arbeid onder de vrijheid te waarborgen'. De stuntelige formule kwam hierop neer, dat een arbeidsplicht van negen uren per dag, met betaling van drie vaste loonbedragen en een inspectie van de werkplaatsen, werd ingesteld voor alle niet-blanke inwoners. Een speciale gevangenis werd ingericht voor de werkschuwen en de herriemakers.

Zo hoopte de man de kolonie weer op gang, en haar opbrengsten in zijn zak te krijgen, want het was nu wel zonneklaar gebleken, hoe totaal afhankelijk van slavenarbeid alle kolonies waren. Daar er geen goederen meer binnenkwamen, moest Jeannet-Oudin ook nieuwe belastingen heffen en tevens trachten zoveel mogelijk schepen buit te maken, die naar Suriname gingen of daar vandaan wegvoeren. Hij slaagde er inderdaad in om zich als een echte zeerover van meer dan een dozijn Hamburgse, Deense, Zweedse, Hollandse en andere koopvaardijers meester te maken.

Tezelfdertijd kwamen tengevolge van de snelle machtswisseling in Frankrijk meer en meer déportés in de kolonie aan. Aanvankelijk wisten de bannelingen niet eens waarheen zij werden gebracht; de bedoeling was, dat zij door het klimaat zouden worden omgebracht, want het waren meestal oudere lieden. En wat een prominenten! Lieden als Tronçon-Ducoudray, de officieuze verdediger van Marie-Antoinette; Barthélémy, voormalig lid van het Directoire; of Pichegru, dezelfde die Nijmegen veroverde en van de Conventie de titel kreeg van 'Redder des Vaderlands', maar evenals zovelen op 18 Fructidor An V in ongenade viel.

Na op zee gedurende bijna twee maanden mishandeld en uitgehongerd te zijn, kregen deze nieuwe bannelingen, eenmaal in de kolonie aangeland, nog erger van

Jeannet-Oudin te verduren. In tegenstelling met de eerst-aangevoerde déportés die zich nog vrij door het land mochten bewegen, werden de later aangekomenen als gevangenen naar Sinnamary afgevoerd. Niet geheel en al tot hun nadeel echter, want van daar uit gelukte het een achttal - als zo menige déporté na hen - naar Suriname te ontkomen, terwijl het anderen lukte door Engelse schepen te worden opgepikt. In Suriname zag men, ondanks protesten van Franse zijde, er van af, de voortvluchtigen uit te leveren; wel werd een viertal van hen daar als potentiële aanstokers van een negeropstand in arrest gesteld en later uit de kolonie verwijderd. Pichegru die ook een der ontsnapten was, wist zelfs Londen en vervolgens Parijs te bereiken. Daar werd hij door Napoleon als royalistische samenzweerder gearresteerd en kort daarop 'dood door wurging' in de gevangenis aangetroffen, - waarschijnlijk een geval van 'zelfmoord' in de trant van onze hedendaagse Gulagarchipel.

Hierna arriveerden alleen al in 1798 ruim 500 gedeporteerden, waaronder meer dan 300 priesters samen met een aantal uitgesproken misdadigers, om goed te laten zien dat ook de geestelijken als 'criminels' beschouwd moesten worden.

In getraliede kooien werden deze vaak doodzieke 'verstoorders van de openbare orde' naar de schepen gebracht; eenmaal in de kolonie aan wal gezet, moesten ze zich, berooid als ze waren, op eigen kosten zien te handhaven, en naar hun werd aangezegd, 'de landbouw en handel helpen bevorderen'. Het gevolg was, dat deze arme Blanken leefden als beesten en stierven als ratten. Het jaar daarop arriveerden er 1100, van wie de helft reeds binnen een maand gestorven was. 'De hel, dat is Cayenne,' kon men toen al, een eeuw vóór Dreyfus, met recht zeggen.

Eindelijk werd Jeannet-Oudin wegens al te flagrant machtsmisbruik en opspraak in het buitenland, naar Frankrijk teruggeroepen en opgevolgd door een andere 'Agent' van het Directoire zonder verdere titel, maar een minstens even grote schobbejak als zijn voorganger. Daar hij bovendien slechts een vulgaire avonturier was, vaardigde hij zulke lapidaire proclamaties uit als 'le travail ou la mort' - wat daarginds maar al te waar was - of 'Vertu, probité sont à l'ordre du jour', de brutaalste leugen die hij bedenken kon. Lange dagmarsen liet hij de bannelingen naar hun onbewoonbare verblijfplaatsen maken, en hun ellende was ongelooflijk.

Toch wisten, evenals enkele van hun voorgangers, ook nu weer een twaalftal Belgische priesters en één leek samen naar Demerara te ontkomen, terwijl sommige anderen, door Amerikaanse schepen geholpen, er eveneens in slaagden uit de strafkolonie te ontsnappen. Tezelfdertijd vonden rondom deze meest penibele van alle 'kolonisaties' voortdurend botsingen plaats tussen de soldaten van de revolutie - waaronder een nieuw gevormd regiment negers - en de planters, maar ook met de voormalige slaven die toch nog geen vrijen waren. Het was een troebele toestand.

De Engelsen, die al vóór de Vrede van Amiens (1802) vijf jaren in oorlog met het Frankrijk van Napoleon geweest waren, en reeds een jaar na die vrede opnieuw de strijd tegen de Fransen aanbonden, waren ondertussen heer en meester van de naburige Hollandse kolonies geworden, terwijl het bij de Brazilianen in het oosten ook erg onrustig werd. De tiran van Cayenne begon het benauwd te krijgen en ruimde het veld. Victor Hugues, een van zijn opvolgers, werd door Napoleon in

1804 tot ‘Agent des Conseils’ benoemd, om eindelijk eens werkelijk orde op zaken te stellen, - orde althans naar de Keizerlijk-Corsicaanse opvatting, en iets wat Hugues wel toevertrouwd was.

Deze had zich al op Guadeloupe verdienstelijk gemaakt door daar met hulp van de bevrijde slaven en de kleurlingen de Engelsen te verdrijven, en in het voorgoed in discrediet geraakte Cayenne kreeg hij als cynische dienaar van een cynische meester nog wat meer te doen. In feite een rauwe gast, zelf koopvaarder en slavenhandelaar, maakte hij Cayenne tot basis van een kaperij die zich tot aan de kust van West-Afrika en tot Montevideo uitstrekte en hem zoveel baten afwierp, dat hij uit eigen middelen de fortificatie van zijn thuishaven in Guyana kon bekostigen. Maar ook hij zag geen kans de kolonie weer op gang te krijgen zonder slavernij.

Weliswaar werd in 1805 de ‘Code Napoléon’ ook op de negers van toepassing verklaard in plaats van de oude ‘Code Noir’ die al van 1685 dateerde en alle bekende mistoestanden geduld had, maar het kwam Hugues opportuun voor, daar geen aandacht aan te schenken. Om te beginnen verbood hij de negers dezelfde kleren of stoffen van dezelfde kleuren als die van de Blanken te dragen, ook al waren zij ‘affranchis’ (geëmancipeerd). De onmiddellijk hierop volgende stap was: wederinvoering van de slavernij ‘op last van Napoleon’. Maar dit kon natuurlijk niet zonder slag of stoot gebeuren.

Met de negers die in de nabijheid van hun oude plantages gebleven waren en met degenen die zich in de arbeidsplicht van Jeannet-Oudin hadden moeten schikken, lukte het nog wel. Maar met al degenen die reeds ruim tevoren de wijk genomen hadden, en vooral de duizenden - men sprak van enige tienduizenden - die de wildernis in getrokken waren om daar rustig volgens hun oude Afrikaanse zeden en gebruiken te kunnen leven, - met hen kregen Hugues en zijn Europese soldaten het zwaar te stellen, zelfs-toen laatstgenoemden werden bijgestaan door de kleurlingen, die reeds aanmerkelijk in aantal waren toegenomen. Het kostte heel wat bloedvergieten aan weerszijden, voordat de militairen erin slaagden het merendeel van de ‘anciens libres’ (zoals ze heel cynisch genoemd werden) te onderwerpen en weer overal in de kolonie als slaaf te werk te stellen.

Tot op een morgen in 1808 een Engels eskader zich voor de kust vertoonde, een blokkade van de kolonie begon en de Britten vervolgens, samen met de gretig toegesnelde Portugese bondgenoten, eerst het gebied van de Oayapoc bezetten, waar zij meteen alle slaven vrij lieten, en daarna de stad Cayenne moeiteloos tot capitulatie brachten. Voorshands waren de Franse machthebbers geëlimineerd aan de Wilde Kust, terwijl het hun ter zee ook allesbehalve voor de wind ging.

Zoals al aangeduid werd, hadden de Engelsen hetzelfde al veel eerder met de Hollanders klaargespeeld, en het had hun weinig moeite gekost. Sinds 1778 waren zij al met de Fransen en Spanjaarden in oorlog geweest, omdat die de onafhankelijkheid van de Verenigde Staten erkenden; en ondanks de nauwe betrekkingen welke de meer dan aanvechtbare Stadhouder Willem V met het Britse hof onderhield, vonden er zoveel incidenten met de op handel beluste Hollandse schepen plaats, dat de geïrriteerde Engelsen ook aan de Nederlanders de oorlog verklaarden, alle schepen opbrachten die ze te pakken kregen en het eiland St. Eustatius, een centrum van de overzeese handel, totaal ruïneerden. Geïntimideerd door wat

admiraal Rodney daar in 1781 aanrichtte, vonden de Commandeur van Demerara, de Directeur-Generaal van Essequibo en op hun aanraden vervolgens ook de Gouverneur van Berbice het nu raadzaam hun kolonies liever netjes aan de Engelsen te overhandigen, zodra zij erom vroegen. Dezen lieten de landvoogden op hun beurt ook even netjes op hun post, nadat zij samen met de overige inwoners de nodige trouw aan de Britse koning gezworen hadden.

In Suriname, waar men bijtijds gewaarschuwd was, ging het toen nog heel anders toe. De kolonie werd in staat van paraatheid gebracht, en na enige verkenningen aan de kust zagen de Engelsen, die elders nogal wat verliezen begonnen te lijden, van verdere acties af, zodat de Fransen al het jaar daarop de drie bezette Hollandse kolonies konden terugveroveren, er hun eigen Gouverneurs aanstelden en zich zo ijverig betoonden om nieuwe plantages aan te leggen, dat het de schijn had alsof zij dachten daar nooit meer weg te gaan.

Bij de Vrede van Parijs in 1783 werden Essequibo, Demerara en Berbice echter aan de Hollanders teruggegeven, en binnen het jaar verdwenen de Franse bezetters, maar niet de Franse planters, uit deze oorden. Hoe kort die oorlog met de Britten ook geduurd had, hij was in alle opzichten schadelijk voor de Hollanders. Niet alleen bleken zij er ten zeerste door verarmd en hun vloot tot geringe proporties teruggebracht, maar ook hun prestige als koloniale mogendheid in de West dermate geslonken, dat zij dit laatste nooit meer geheel hebben weten te herstellen. En er stonden hun nog heel wat nieuwe vernederingen te wachten.

Nog voor zij opnieuw het veld moesten ruimen voor de Britten, vond nóg een grote negeropstand plaats, waarbij de slaven trachtten - en er bijna in slaagden - zich van heel West-Demerara meester te maken. Men vermoedde dat de vrijheidsgeest uit Cayenne tot hen was doorgedrongen, en zelfs dat zij opzettelijk, door geheime boodschappers van de Franse Gouverneur Victor Hugues, tot zelfbevrijding zouden zijn aangezet. Aanvankelijk gelukte het hun de tegen hen opgetrokken blanke soldaten te verslaan, en pas toen de militairen de onontbeerlijke medewerking van zwarte en vooral van Indiaanse gidsen kregen, moesten de slaven het afleggen, nadat zij zich vele maanden staande wisten te houden. Een groot deel van hen ontkwam in de bossen en bleef onbereikbaar. In datzelfde jaar 1795 bestonden al minstens acht grote, goed-georganiseerde Bosnegerdorpen in het diepe achterland van Demerara, die echter niet, zoals in Suriname, nog lang na de afschaffing der slavernij zijn blijven voortbestaan.

De teruggekeerde Nederlanders continueerden op bestuurlijk gebied enkele oppervlakkige maatregelen: voortaan zouden Essequibo en Demerara één kolonie vormen, en daar Demerara langzamerhand de oudere kolonie in belangrijkheid overtrof, zou het hoofdbestuur daar zetelen, waar binnen en rondom de plantage Stabroek al een stadje begon te ontstaan, dat spoedig genoeg als ‘Georgetown’ een Britse vorstennaam zou dragen.

Ook in Berbice, dat niet aan de W.I.C. toebehoorde en nog zelfstandig bleef, begon men aan de herbouw van het plaatsje aan de monding van de Canje, dat al zoveel wederwaardigheden had doorgemaakt en als stadje tot vandaag nog ‘Nieuw-Amsterdam’ heet. Voor de rest lieten de conservatieve Hollanders alles bij het oude. Het ging de W.I.C. al sinds tijden bar slecht, en ook de Sociëteit van Berbice stelde in economisch opzicht niet veel meer voor.

Het Britse gevaar was echter nog lang niet geweken, en in Nederland - evenals in geheel West-Europa - volgden met grote snelheid de dramatische gebeurtenissen elkaar op. De lang voorziene liquidatie van de W.I.C. en van de Sociëteiten van Berbice en van Suriname werd in 1795 een voldongen feit waardoor alle betrokken kolonies onder rechtstreeks Staatsbestuur kwamen, - wat nog niet zeggen wilde onder beter bestuur, al werd nu wel enige verruiming van de handel toegestaan tengevolge van het vervallen der oude monopolies.

Van groot hoewel indirect belang voor de kolonies was voorts de vlucht van Willem V naar Engeland, terwijl Nederland volledig onder Franse heerschappij kwam, met een karnemelkse 'omwenteling' de Bataafse Republiek werd - waarin de oude oligarchie het nog altijd voor het zeggen had - totdat Napoleon er een Koninkrijk voor de goedigste knul in zijn familie van maakte, om het in 1810 tenslotte volledig bij Frankrijk in te lijven. Vanzelfsprekend bracht dit alles waardoor de eens zo grote macht van de Hollanders tot in zijn wortels werd aangetast, ook aan de Wilde Kust allerlei repercussies teweeg. In de eerete plaats omdat Holland opnieuw betrokken raakte in de Franse strijd en Napoleons blokkade-pogingen tegen Engeland waar de gevluchte Stadhouder - met een soortgelijke halfslachtige vaderlandsliefde en realiteitszin als de 'Regering in ballingschap' tijdens de Tweede Wereldoorlog in Londen - zijn pro-Britse politiek zó ver doorvoerde, dat hij de landvoogden in de overzeese kolonies aanschreef, zich maar zonder aarzelen en als goede Oranjeklanten aan de Engelsen over te geven. Dit in regelrechte strijd met de orders van het nieuwe staatsbewind in Nederland, om het juist met de Fransen op een akkoordje te gooien.

De Hollandse twisten tussen Patriotten en Prinsgezinden waren naar de Wilde Kust overgewaaid, en in de drie kolonies waar zich toch al zoveel Engelsen gevestigd hadden, was het gauw bekeken. Al in 1796 capituleerden Demerara-en-Esequibo, alsook Berbice, op de meest aangename manier en onder de meest 'eervolle' eden van trouw aan Zijne Britse Majesteit, die om te beginnen tot 1802, en kort daarop bijna voorgoed, hun soeverein bleef tot grote vreugde vooral van zijn vroegere onderdanen. Al mochten ook in die eerste jaren nog Nederlanders in zijn naam Gouverneur zijn, de oude Engelse planters, aangevuld door met graagte toegesnelde landgenoten, gingen zich met nog meer energie dan voorheen op de ontwikkeling van plantages toeleggen.

Het aantal slaven in de drie kolonies was weldra meer dan verdubbeld, en samen hadden ze het respectabele aantal van ongeveer 700 plantages in bedrijf. De uitvoer van suiker in de eerste plaats, daarnaast van koffie en katoen vooral, nam grootscheepse vormen aan. Katoen in het bijzonder was de zich snel ontwikkelende Engelse textielindustrie hoogst welkom.

Ter verdediging van hun West-Indische bezittingen tegen de Fransen richtten de Britten, niet zonder enige aarzeling, een slavenleger op in 1795, dat al binnen enkele jaren uit 12 regimenten bestond, gekleed in rode tunieken en zozeer naar vaderlands model georganiseerd, dat elk regiment van een eigen 'kapelaan' (aalmoezenier) voorzien was. Een al eerder gevormd negerkorps in Demerara, de 'South American Rangers', werd bij de nieuwe regimenten ingelijfd. De manschappen, gedeeltelijk gerequireerd uit de slavenmachten der planters die echter hun toch al schaarse slaven ongaarne verkochten, werden aangevuld met direct

van de slavenhalers aangekochte zoutwatemegers, bij voorkeur die welke afkomstig waren van de Goudkust en de Congo. Dezen pasten zich snel aan en liepen zelden straf op, in tegenstelling met hun ‘bedorven’ mede-slaven uit de plantages, die bovendien veel duurder waren.

Deze ‘Redcoats’ weerden zich goed, vooral in de binnenlanden waar zij genoodzaakt waren guerrilla's te voeren, een taktiek waarin zij zich veel bekwamer toonden dan de blanke infanteristen. Wel bleven zij ook tijdens en na hun militaire dienst nog steeds de status van slaaf behouden, maar hierin kwam in 1807, zij het na veel discussies in het Britse Parlement, verandering door een ‘Mutiny Act’ die bepaalde dat elke slaaf na gediend te hebben in ‘His Majesty's Forces’ geheel vrij zou zijn. De afschaffing van de slavenhandel in datzelfde jaar belemmerde echter verdere recrutering, al zorgde de illegale handel - door de Britse marine onderschepte en opgebrachte slavenschepen - nog een korte poos voor leveranties aan de ‘West India Regiments’, terwijl men van toen af ook vrije negers uit Sierra Leone aanvoerde.

De gestabiliseerde vrede na het Verdrag van Parijs maakte de neger-regimenten vrijwel overbodig en in 1818 werden zij, op twee na, ontbonden. Maar de kolonisten weigerden toen deze vrije ex-soldaten als arbeiders op hun plantages te werk te stellen, uit vrees dat zij hun slaven met opstandige denkbeelden zouden besmetten. Velen van hen vertrokken dus naar Brits-Honduras of gingen terug naar Sierra Leone. Slechts enkelen, met voldoende banden in de kolonie, vestigden zich als boeren of kleine scharrelaars op de ‘Crownlands’, de domeingrond.

In Suriname evenwel verliepen de dingen ook ditmaal enigszins anders. Na de beëindiging van de Vierde Engelse oorlog in 1784 - een oorlog waarin Suriname niet zoals zijn westerburen had behoeven te capituleren - was een zekere opleving ontstaan, ofschoon het met de na-oorlogse suikermarkt in Nederland vrij droevig gesteld bleef. De slaven werden meer dan ooit uitgebuit en onderdrukt, tengevolge waarvan opstanden en verwoestingen van plantages zich onverminderd voordeden. Daarbij kwam, dat gemanumitteerden gedwongen werden voor hun vrijheid een zeer hoge belasting te betalen, ten bate van... de ‘Kas tegen de Weglopers’! Cynischer kon het niet, en een maatregel als deze werkte dan ook uiterst belemmerend op zelfs maar het prilste begin van emancipatie. De slavernij moest en zou bloeiend blijven. Geen wonder dat de bevrijdingsstrijd door de tot ondergang gedoemde Boni op zulk een hardnekkige wijze gevoerd, en even hardnekkig beantwoord werd door Friderici, de Gouverneur die in 1792 feestelijk aan het bewind kwam - juist toen de nieuwe denkbeelden van de Franse revolutionairen ook tot de dovemansoren in Suriname begonnen door te dringen. Het land telde toen bijna 600 plantages en grotere kostgronden; de uitvoer - nu ook van cacao - stond er dat jaar nog best voor.

De Friderici, reeds als knaap uit Zuid-Afrika naar Suriname overgekomen en in het gezin van de Gouverneur Crommelin opgenomen, maakte daar een snelle militaire carrière door zijn strijdvaardigheid tegen de marrons. Zodat hij, nauwelijks de veertig gepasseerd, op de hoogste post benoemd werd. Maar de tijd zat hem tegen. Hij was een felle Oranjeklant en des te meer op de Fransen gebeten, omdat dezen, in tegenstelling met vroeger, voortaan weigerden om de bij tientallen

naar Cayenne ontsnappende deserteurs uit Suriname aan hem uit te leveren. Dit werd dan ook de hoofdreden waarom nu omgekeerd de uit Cayenne gevluchte déportés zich vrij in de Hollandse kolonie konden vertonen. De Friderici vreesde juist van die kant een aanval, terwijl bovendien iedereen ervoor beducht was dat de eigen slaven besmet zouden worden door de vrijheidsroes van de negers in Frans-Guyana. Maar de planters wilden bij nader inzien toch liever niet tot enige offensieve actie overgaan, zoals de vechtlustige Gouverneur eerst in de zin had.

De korte brief van Willem V om ook Suriname aan de 'geallieerde' Britten over te geven, werd na lange beraadslagingen toch maar terzijde gelegd, en De Friderici zag zich geprezen door de 'Provisionele Representanten' van de Bataafse Republiek, voor zijn trouw naleven van hun instructies. Wel verbood hij het vormen van 'clubs' en het deelnemen aan discussies over de rechten van de mens, het indienen van 'oproerige adressen', het drukken van 'libellen' en het verspreiden van onrust-verwekkende berichten. Zowel hij, de aartsconformist, als de niet minder behoudzuchtige plantocratie waren als de dood voor al de nieuwlichterij die in Europa in de mode kwam, hoewel het dáármee in het Holland van de onuitroeibare regenten en kooplieden heus wel losliep.

De angst voor toename van het verzet onder de slaven werd nog verhoogd door nieuwe opstanden in Demerara, dat niet kon nalaten De Friderici dringend om bijstand te smeken, al zouden het maar een paar honderd gewapende Indianen zijn. Daar kwam natuurlijk weinig van terecht, en toen het hulpgeroep niet ophield, besloot men in Suriname - meer uit angst om het eigen bezit dan uit kapitalistische solidariteit - om ondanks de oorlogstoestand toch maar enige militaire assistentie te verlenen, zij het in de vorm van slechts 70 à 80 soldaten. Zij slaagden er inderdaad in, de slavenopstand te onderdrukken, en alle blanken herademden weer voor een korte poos. Maar hoewel het organiseren van vrijkorpsen in Suriname verboden werd, begonnen allerlei ingezetenen en zelfs slaven de driekleurige Franse in plaats van de Oranje-kokarde te dragen, ofschoon het eerste bestraft en het laatste uiteindelijk met tegenzin door de overheid verboden werd. Men kon ook moeilijk anders, nu door de opheffing van de Sociëteit de kolonie 'Staatseigendom' geworden was.*

De abrupte verandering van alle hiermee samenhangende verhoudingen veroorzaakte nogal wat commotie en geschrijf. De ondergang van de sukkelende Sociëteit was eigenlijk voor niemand een ramp, eerder een weldaad voor allen, net als met de opheffing van de failliete W.I.C. bij de westerburen het geval was. Alleen de Engelse beleggers en de gepruikte renteniers in Holland hadden ervan geprofiteerd, en zij bleven degenen die nog altijd baat hadden van hun investeringen in de West. Nog altijd voeren in totaal zo'n 200 schepen uit Holland daarheen; schepen waarvan weleens 60 in één jaar van Suriname uit vertrokken.

* Bij de discussies over de Grondwet van de Bataafse Republiek stond de opvatting voorop, dat nu de Staat de koloniën overnam van de kooplieden en ze op haar beurt weer verhuurde aan de handelaren en planters; een en ander ten voordele van de gemeenschap en op grond van het universele 'contrat social'. Van commerciële wingewesten werden de volksplantingen nu 'onvervreemdbare bezittingen van de Staat', en tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog is men ze in Nederland zo blijven beschouwen, - althans bij wijze van geloofsartikel.

Maar de steeds lamenterende planters hadden nu weer nieuwe redenen om te keer te gaan, ditmaal bijgevallen door de 'niets-bezitters' onder de burgerij. Vandaar dat De Friderici een nòg strengere censuur dan tevoren instelde en fluks de lastposten - met name vrije kleurlingen van de burgerwacht - achter slot en grendel stopte. De deur stond open voor de Engelsen die reeds de kust blokkeerden, wat grote schaarste veroorzaakte en de overheid er toe dwong voor miljoenen 'kaartengeld' en obligaties te maken, - de Surinaamse vorm van assignaten.

Iets ongehoords was het dat, toen het kleine deel van de Hollandse vloot dat Suriname te beschermen had weer moest vertrekken na de enorme nederlaag van admiraal Van Winter tegen de Engelsen, een Spaans Legerkorps van 600 man (zogenaamde 'Wallons') ervoor in de plaats kwam. Het bleken veeleer dure gasten dan beschermers, want ook zij waren naar Franse trant slechts een troep haveloze, maar veeleisende sansculotten, die erop bestonden ook in de tropen als hidalgo's gekleed te gaan, hetgeen hun beschermelingen handen vol geld kostte, terwijl de Engelse, zo goed als de Franse kapers en de blokkade grote verliezen veroorzaakten en de export in hoge mate belemmerden. Dit alles juist terwijl katoen en suiker - vooral door nieuwe aanplantingen van productiever Moluks riet - het nog zo goed deden, en alleen de koffie- en cacao-teelt snel achteruit gingen.

In 1799 kwam het eindelijk zo ver, dat de Engelsen ook Suriname opeisten en hunnerzijds 'in bescherming' namen. Er was geen verzet; de opgeknapte Spaanse troepen werden krijgsgevangen verklaard en op transport gesteld; overheid en ingezetenen beijverden zich om zelfs door ongevraagde diensten de nieuwe heren gunstig te stemmen, en De Friderici mocht Gouverneur blijven. Niet alleen hij bleef wat hij was, ook de behandeling van de slaven bleef slecht, eigenlijk slechter dan ooit.*

Pas laat in 1802 kwamen er weer Hollandse oorlogsschepen en militairen in Suriname aan, meer dan een half jaar na het tekenen van de Vrede van Amiens waardoor de Bataafse Republiek evenals de Franse al haar verloren gegane bezittingen aan de Wilde Kust terugkreeg. Voor de soepele De Friderici, die een tamelijke janboel, veel ruzies en heel wat criminaliteit achterliet, was dit het einde. Hij werd geschorst en spoedig daarop ontslagen door de 'Raad van Amerikaansche Coloniën' in Holland, die het staatstoezicht over de kolonies voor de Bataafse Republiek uitoefende. Hij verliet Suriname echter niet, leefde daar nog tien jaar als ambteloos burger, af en toe opdringerige overheidsadviseur en... bezitter van *dertien* plantages!

Er was evenwel nauwelijks tijd om van vrede te spreken, daar al vóór 1804 opnieuw oorlog uitbrak tussen de Engelsen en Fransen, waarin nu ook de aan Napoleon horig geworden Nederlanders betrokken werden. Reeds vóór de nieuwe oorlogsverklaring patrouilleerden Britse schepen langs heel de Wilde Kust, en weldra voeren zij met een twintigtal vaartuigen de monding van de Surinamerivier binnen, eisten de overgave van de kolonie, hetgeen de burgerij, tegen de wil van de militaire staf in, wist door te zetten.

Dit lukte des te gemakkelijker, omdat ook een deel van de eigen troepen zich

* Naar eigen zeggen achteraf had De Friderici maar één doel: 'om de Colonie voor den Prins van Oranje te bewaren'. Geen wonder dat de Bataafse Republiek hem prompt ontsloeg, zo gauw zij er de kans toe kreeg.

weigerachtig toonde en de Gouverneur (Berranger) zich slecht verdroeg met de legerleider. Toen deze merkte dat de Engelsen op vastberaden wijze landingen gemaakt hadden, keerde hij de rollen om en liet hij het op een eigenmachtige militaire, niet op een wettige civiele capitulatie aankomen, zodat de Gouverneur als krijgsgevangene beschouwd werd, die zich verder ambteloos op een van zijn dertien plantages (deze had hij zich al gauw verworven!) mocht vermaken. Hij stierf als een 'kundig Planter'.

Onder de Britten die twaalf jaren - tot na het Congres van Wenen en de toepassing van zijn bepalingen na de slag van Waterloo - in de kolonie bleven, maakte Suriname evenals zijn westerburen een betere tijd door dan kort tevoren. Er kwamen meer vestigingen in het Saramaka-gebied, en enige Engelse planters waren al begonnen en gingen nu voort met plantages aan te leggen in het westen, met name in Coróni en aan de Nikéri-rivier, dicht bij de grens met Berbice. Onder de vlag van hun landslieden nam hun aantal toe, net zoals het aan de overzijde van de Corantijn gegaan was. Zij voelden zich dan ook meer betrokken bij het nabuurland dan bij de eigenlijke kolonie Suriname, die zich vooral rondom het nu al tot een echt stadje aangegroeide Paramaribo ontwikkeld had.

In deze tijd bestond de vrije bevolking van het land uit ruim 5000 personen, waarvan ruim de helft vrije negers en kleurlingen. Het aantal slaven was nog altijd elf maal zo groot, en ongeteld waren de Bosnegers en de straffeloze Indianen, - om een epitheton te gebruiken waarmee Herodotus een paar duizend jaar geleden de Ethiopiërs gesierd heeft.

Ofschoon de economische toestand précair was, leidden de planters een weelderig leven, luxueuzer nog dan voorheen, want zij behoefden tijdens het Engelse Tussenbestuur hun geldschieters in Holland geen rente noch aflossingen van hun enorme schulden te betalen. Zij verlustigden zich in een schijn-welvaart, die hun echter zuur zou opbreken. In geen van de voormalige Hollandse kolonies was de bevolking eigenlijk anti-Engels gezind; men zag integendeel nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden en hoopte op grote kapitaalinjecties uit het rijk en machtig geworden Engeland.

De nieuwe heersers van hun kant gedroegen zich streng, maar redelijk tegenover hun wingewesten. Zij werkten zoveel mogelijk samen met de Raden; alleen de opperleiding vertrouwden zij liefst toe aan eigen mensen en wezen dan ook beleefd maar beslist de diensten af, die De Fnderici hun nog aanbood.* Loyaliteit vatte men in deze wisselende tijden, of feitelijk al vanouds, heel licht op, - hoe kon het ook anders bij al dat stuivertje verwisselen.

De Engelsen eisten wel een nauwkeuriger administratie dan deze kolonies tot dusver gekend hadden. Streng traden zij op tegen fraude-plegers en vastgelopen verkwisters wanneer deze met de noorderzon trachtten te verdwijnen. De koloniale waren gingen voortaan onder convooi met Britse schepen naar Engeland, en van Napoleons continentaal stelsel kwam niet veel terecht.

* Demerara en Berbice kregen ieder in 1804 eerst de oude Nederlandse Gouverneurs uit het vorige tussenbestuur, en ook later nog éénmaal gezamenlijk een in Engeland goed geïndoctrineerde Bentinck, die zich evenals zijn beide Nederlandse voorgangers door en door Brits gedroeg.

De slimste maatregel van de Engelsen was, dat zij de bezette kolonies tot tweetaligheid dwongen; niet alleen officiële bekendmakingen, maar ook verzoekschriften en gerechtelijke acten moesten zowel in het Engels als in het Nederlands worden opgesteld. Het is bovenal deze consequent doorgevoerde anglicisering die een blijvende invloed uitoefende op zowel bepaalde zeden en gewoonten als op het creoolse taalgebruik in deze kolonies.

De Britten toonden ook een grotere rechtvaardigheidszin dan de plantocraten. Voor het Vrijkorps dat nu 'Royal black Chasseurs' heette en door Suriname zelf betaald werd (uit vrees dat het anders elders zou kunnen worden ingezet of wellicht vervangen zou worden) wilden de Engelsen dat de manschappen dezelfde soldij zouden genieten als hun eigen 'Royal white Chasseurs'. En zo racistisch waren de Raden en planters niet, of ze hadden hierin toe te stemmen.

Het bleef ze dwars zitten dat door de Britse obstructie er nu geen kans meer was op handel met Amerika, een nieuwe bron waaruit zij hun nog steeds toenemende luxe hadden weten te bekostigen. Hoewel zij allengs meer grieven kregen, ging alles eigenlijk vrij rustig zijn gang, al was het slechts in schijn. En toen in 1803 de Hollanders weer voor korte tijd het bewind voerden, sloeg in Berbice meer dan de helft van het garnizoen nogmaals aan het muiten - alweer wegens gebrek aan vivres - en maakte zich meester van het kleine fort Sint Andries, waar zij de Engelse Vlag hesen, met een stuk vlees er boven. Troepen uit Demerara en Indianen uit Suriname wisten ook deze 'blanke' opstand te dempen; vijf van de gangmakers werden gefusilleerd.

Iets dergelijks gebeurde twee jaar later in Suriname, toen een détachement Negerjagers dat het nog altijd nodige 'Cordon' moest bewaken, aan het muiten ging, een aantal Blanken vermoordde en medestanders vond bij de gevluchte slaven van een naburige plantage. Gezamenlijk togen zij naar de Marowijne, waar een ander détachement Zwarte Jagers zich eveneens bij hen aansloot en zij nogmaals een aantal Blanken om het leven brachten, waarna zij de bossen in vluchtten. De Engelsen waren nu zo verstandig om het Cordon niet meer alleen aan het nu toch al verzwakte negerkorps toe te vertrouwen, maar er ook heel wat eigen militairen te detacheren. De muiters, aangevuld door een groot aantal Boni-negers, richtten grote ravage aan, maar slaagden er niet in de post Armina (nauwelijks een fort) te veroveren.*

* Al in de laatste jaren van de 18e eeuw had men behalve Djoeka- ook Boni-negers bij het Korps ingelijfd, volgens de Engelsen 'om de vlek van hun misdaden uit te wissen'. Maar deze Bosnegers bleven het contact met hun stamgenoten in de wildernis onderhouden en het verraad lag bij hen begrijpelijkerwijze voor de deur. Vandaar dat het succes van de muiters, zodra het Korps zich naar de Marowijne begaf, vrijwel verzekerd was. Waarbij nog kwam, dat de Conducteurs van de Zwarte Jagers zich van lieverlede meer als 'condottieri' gingen gedragen dan als officieren die op een strenge discipline bestonden.
Na het Engelse Tussenbestuur werd het Korps gereorganiseerd tot een 'Corps Koloniale Guides' en vervolgens, na aanvulling door uit Afrika clandestien aangevoerde zoutwaternegers (evenals bij de westerburen gebeurde) opnieuw in 1834 omgevormd tot een 'Compagnie Koloniale Guides'. Mede door gebrek aan nieuwe manschappen verwaterde deze instelling, totdat men tenslotte, kort vor de emancipatie in Suriname, de troep ophief als volkomen overbodig geworden.

Het bleek dat de Britten best konden begrijpen waarom zulke dingen gebeurden. Het zinde vooral de hogere militairen slecht, met hun manschappen dagelijks getuige te moeten zijn van de meest onbarmhartige afstraffing van negerslaven. Zij vonden 'the cries of these poor wretches suffering torture' uiterst hinderlijk voor de dienst, zoals een van hun officieren zijn bevelhebber berichtte, die deze klacht prompt aan de Raden doorgaf. Het Hof van Politie had toen 'the guts' zich beledigd te voelen door een aldus geformuleerde beschuldiging (een typisch Engelse understatement) en de militaire klachten hadden geen andere uitwerking, dan dat de Britten zelf alvast begonnen de slavenhandel wat krachtiger tegen te gaan. Tot in 1808 alle nieuwe aanvoer van slaven uit Afrika verboden werd, - niet zozeer uit humane overwegingen, dan wel om de niet-Engelse en de Amerikaanse kolonies dwars te zitten en ze tenslotte in hun hartslagader te treffen.

Vooral de Hollandse planters waren ten zeerste hierover gebelgd en protesteerden zo hard zij konden, maar het baatte niet. De Britten patrouilleerden overal op zee om de slavenhalers te snappen, ze dan zonder genade hun zwarte cargo af te nemen en de ontvoerders te bestraffen. Het was alvast een begin in de goede richting.

In Demerara-Essequibo, dat nu verenigd was, zodat het gehele gebied voortaan de naam Demerara droeg, en in Berbice, begonnen zij ook met enige democratisering van het landsbestuur, dat voortaan behalve door de Governor gevormd werd door een 'Court of Policy' (Regeringsraad) bestaande uit de vier hoogste ambtenaren plus vier ingezetenen, direct gekozen door een college van 'gegoede' kiezers. Voorts door een voor twee jaren gekozen college van 'Financial Representatives', dat samen met de Court of Policy als 'Combined Court' over de landsuitgaven en de belastingen mocht beslissen. De Engelsen gingen er van uit, dat de kolonies zichzelf moesten kunnen bedruipen en geen lastpost mochten zijn voor hun beschermers. Alleen het oude systeem van rechtsbedeling bleef min of meer gehandhaafd.

Surinames bestuur werd in dit opzicht conservatiever en dus minder democratisch gevoerd, terwijl kleine en later grotere wrijvingen tussen de Engelse hogere en de Hollandse lagere beambten daar niet uitbleven.

Met Britse realiteitszin kreeg in 1809 nu ook Suriname een terdege in Londen afgerichte Hollander - een Bentinck, evenals in Demerara - tot Gouverneur aangewezen. Hoezeer deze meegaande man onder invloed van de aloude plantersklik stond, blijkt uit het hernieuwd contract dat al aanstonds onder zijn oppergezag door de overheid met de Djoeka gesloten werd, hoewel deze laatsten hardnekkig weigerden nog weglopers of zelfs Boni-negers uit te leveren, op grond dat zij een eed gezworen hadden om dit nooit meer te doen. Niet zonder succes bliezen zij nogal hoog van de toren en uitten zij zelfs dreigementen, indien zij hun zin niet kregen. Desondanks werd hun een opmerkelijk grote hoeveelheid geschenken toebedeeld en ook periodiek voor de naaste toekomst toegezegd, terwijl zij van hun kant alleen beloofden, zich bij opstanden neutraal te zullen houden, alsook - vreemd genoeg - 'dat zij in het vervolg indien zij slaaven willen kopen of kinderen die zij bij negerinnen aan Paramaribo of in de Rivieren hebben, zij eerst zig bij de Heeren Gecommiteerden of die in Commissie zijn, zullen adresseeren'. Zag men de Djoeka zelf ook voor slavenhouders aan? En waarom werd toen ook

bepaald dat zij het getal van hun opperhoofden niet mochten vermeerderen? Er zaten wel heel rare kronkels in het brein der heren plantocraten; de Djoeka hebben er kennelijk het hunne van gedacht, terwijl Bentinck dit soort zaken maar op hun beloop liet.

De man overleed echter al na een paar jaar, en zijn opvolger was weer een Engelsman. Daar hadden de Britten wel reden voor, want onder Bentincks toegeeflijkheid was de landsadministratie weer danig in de war geraakt, en om de zaken weer enigszins in het rechte spoor te krijgen, achtte de nieuwe Governor (Bonham) het hoognodig, opnieuw strenge maatregelen te treffen om enige orde in de financiën te brengen, in het bijzonder wat de inning der belastingen betrof. Bonham slaagde er zelfs in, om van tijd tot tijd flinke bedragen naar Engeland over te maken.

Meer dan zijn plantersgezinde voorgangers trok hij zich ook het lot van de negerslaven aan, waarvan de opvallende hardheid hem en zijn naaste medewerkers ergerde. Hij vaardigde een verbod uit om slaven lijfstraffen toe te dienen, alvorens de 'schuldige' twee volle etmalen binnen het fort Zeelandia had gezeten en zijn straf inmiddels door de Fiscaal was vastgesteld. Ondanks luide protesten en tegenwerking van de slavenhouders werden dezen op hun beurt voor al te wrede mishandelingen gestraft. Het ergst vonden de plantocraten dat de Governor hun 'bezittingen' toestond om zich rechtstreeks op hem te beroepen, wanneer zij slecht behandeld werden.

Bonham bekommerde zich ook om de belangen der afwezige crediteuren van de ondernemingen die beheerd werden door een aantal er maar op los levende administrateurs en plantage-directeuren. Al zat het merendeel van die crediteuren nog in het door de Fransen bezette Holland, de frauduleuze verkwisterij in Suriname was Bonham een doorn in het oog, en bovendien: kapitalisten vormen tenslotte één broederschap. Hij vroeg dan ook aan zijn regering om uitzending van een 'Curator', die het oppertoezicht kon houden over alle verhypothekeerde ondernemingen.

De prompt aangewezene verscheen in korte tijd en was, zodra men merkte dat hij zijn werk goed deed, de meest gehate persoon in het land. Niets lieten de heren verkwisters onbeproefd om deze John Bent, die hen op de vingers moest tikken, zo snel mogelijk weer weg te werken. Maar Bonham gaf geen krimp. De bevinding van de Curator, wiens optreden vooral gericht was tegen het achttal schatrijke Hoofdadministrateurs dat in feite het beheer van de meeste plantages in handen had en zo de lakens uitdeelde, luidde letterlijk: 'Nergens ter wereld hebben zoveel misbruiken van allerlei aard plaats als hier.' Hij zag er ook op toe, dat de plantage-produkten niet ondershands, maar openlijk en bij inschrijving verkocht werden, zodat hij de opbrengsten precies kon nagaan.

De plantersklik was furieus, en in Londen regende het van de rekesten om zowel Bent terug te roepen als de Governor die hem de hand boven het hoofd hield en hem zulk een grote macht gegeven had. En daar de Engelsen het eind van hun bewind over Suriname al zagen naderen, riepen zij terwille van de lieve vrede de Curator terug, maar niet Bonham. Ook in andere opzichten nam de Britse regering weer een tegemoetkomende houding tegenover de plantocraten aan.

In het voor West-Europa zo beslissende jaar 1814 werd - mede voor Demerara

en Berbice - de handel met Nederland weer herstel. Bij het vredesverdrag van Parijs, dat onder meer ook in de herverdeling van de kolonies voorzag, kreeg het weer soeverein geworden Nederland Suriname terug, maar moest het voorgoed afstand doen van Demerara-Essequibo en Berbice, ten voordele van de Engelse beschermers. Dezen hadden nu eindelijk ook 'legaal' hun portie van de Wilde Kust te pakken, zoals Willoughby al in 1650 gewenst had.

In Cayenne, waar de Engelsen pas in 1809 met hun Portugese bondgenoten de kolonie in haar geheel in bezit genomen hadden, waren het laatstgenoemden die het land verder bezet hielden. De occupatie door de Portugezen bracht weliswaar na enkele jaren een opstand teweeg van hun eigen blanke onderofficieren en hun manschappen van Indiaanse en negerafkomst - Brazilianen dus - die bijgevallen werden door andere 'wilde' Indianen (Tapouye), maar de Portugezen wisten deze muiterij snel te onderdrukken.

Door hun welwillend en geordend optreden tegenover de civiele bevolking zorgden zij ervoor, dat Cayenne gedurende de bezettingsjaren een tot dusver ongekende welvaart kon genieten. Want zij importeerden in de gauwigheid nog duizenden slaven uit Afrika, al hadden de Engelse bondgenoten de handel in menselijke cargo's reeds in 1807 verboden. Toen La Guyane door het Verdrag van Parijs weer aan Frankrijk toeviel, bleven zij toch nog enkele jaren hangen en verlieten het land pas tegen het eind van 1817, om naar Brazilië terug te keren, dat met tegenzin dit stuk van de Wilde Kust prijsgaf, dat aan het hare grensde, - wáár precies, daarover was men het in de praktijk nog niet eens. De Franse kolonie telde toen ongeveer 2700 vrijen en meer dan 13 000 slaven, - een minder grote wanverhouding dan in het Hollandse nabuurland.

Noch in het Braziliaanse, noch in het Spaanse Guyana was het intussen een rustiger tijd geweest dan elders aan de Wilde Kust, hoewel de grootste troebelen zich pas tien jaar later in de twee perifere gebieden zouden voordoen. Want zowel in het 'Virreynado de Nueva Granada' waartoe ook Spaans-Guyana behoorde, als in Brazilië begon zich - alle onderdrukking ten spijt - de nieuwe geest van onrust en omwenteling met kracht en geweld te openbaren, zij het in ieder van deze beide landen op verschillende en zeer specifieke wijze.

Bij het begin van de 19e eeuw kregen de blanke inwoners van Brazilië er al meer dan hun bekomst van, om hetzij uit de verte, hetzij van nabij geregeerd te worden door de Prins Regent, de latere koning João VI, een waardeloze speelpop van de Engelsen die hem in 1807 op de troon geplaatst hadden en door wie hij volkomen beheerst werd. Uit persoonlijke veiligheidsoverwegingen was deze Dom João met een hele nasleep van hovelingen uit de slagschaduw van Napoleons zon naar die van Brazilië uitgeweken. Daar voerde hij een grote staat en stelde op aandrang van de Engelsen het land wat meer open voor de handel met bevriende naties; hetgeen er op neerkwam dat het Portugese handelsmonopolie werd afgeschaft, weliswaar tot groot genoegen van de kolonisten, maar tot even groot ongenoegen van zijn Europese onderdanen. Anderzijds werden ook de Brazilianen aangestoken door de Republikeinse denkbeelden uit Frankrijk en evenzeer door de revolutionaire acties in Spanje, die door het verzet tegen Napoleons occupatiepogingen waren teweeggebracht.

Het ‘verre’ Guyana verkeerde binnen het gehele Braziliaanse staatsbestel in een merkwaardige uitzonderingspositie, en dit niet alleen door zijn afgelegen ligging ten noorden van de Amazone en in het uiterste noordwesten. Want het werd gekoloniseerd van de staat Maranhão uit, die al in 1621 gesticht, een aparte eenheid vormde en, buiten de rest van Brazilië om, rechtstreeks onder de nogal lakse jurisdictie van de regering van Portugal stond. De staat Maranh~ao kon geheel zijn eigen gang gaan, zo lang men maar niet afweek van de algemeengeldende Portugese normen. Bovendien was de gehele handel in die streek in handen van een in 1682 gestichte ‘Companhía do Maranhão’ die, zoals elders bij dergelijke Sociëteiten het geval was, een angstvallig bewaakt monopolie mocht uitoefenen en zich vooral op slavenhandel toelegde. Dit monopolie wekte echter zoveel afgunst en tegenstand, dat de Companhía slechts enkele tientallen jaren in staat was zich te handhaven. Niettemin bleef de staat Maranhão, met zijn territorium Guayana, en Belém toen nog als hoofdplaats, tot in 1777 zijn afzonderlijke status behouden.

Nu had het uitgestrekte Guyana met al de politieke strubbelingen van de Europeanen weliswaar bijna niets te maken, maar de stormen die in de jaren '20 van de 19e eeuw over geheel Brazilië zouden woeden, kondigden zich al aan, met name in 1788 door een kleine opstand van inwoners van de rijke staat Minas Gerais, en door een mede door een deel van de geestelijkheid ondersteunde veel grotere revolte, in 1817 georganiseerd rond Pernambuco, die eveneens een gevolg was van de heersende corruptie onder de Portugese machthebbers. De opstandelingen riepen beide keren zelfs een republiek uit, waarvan de tweede maar drie maanden, de eerste nog korter stand hield.

Twee jaren tevoren had Dom Jo~ao Brazilië min of meer bij het Europese Rijk ingelijfd en heette het geheel voortaan officieel: ‘Verenigd Koninkrijk van Portugal, Brazilië en de Algarves’. Een nieuwe revolutie, ditmaal in het moederland, riep hem in 1820 daarheen terug, en zijn jonge zoon Dom Pedro bleef achter als Regent, om het hoofd te bieden aan de groeiende tegenstellingen tussen zijn Portugese en Braziliaanse onderdanen. Want de blanke en nauwelijks minder talrijke gemengdbloedige nazaten van de oorspronkelijke kolonisten hadden zich in de loop van een paar eeuwen als blijvers reeds een sterk nationaal gevoel eigen gemaakt, en verkozen hun geboorteland ver boven het nauwelijks bewonderde Portugal.

Ook de puur-blanken onder hen hadden - anders dan elders aan de Wilde Kust het geval was - daar volledig wortel geschoten, met slaven en al.

Bij de Spanjaarden, die aanspraak maakten op het gehele gebied ten westen van de kolonie Essequibo, lagen de zaken enigszins anders, maar het was er niet minder roerig. In het op zichzelf reeds al te lang als onbetekenend beschouwde ‘Nieuw Granada’ gold Guayana, het oostelijkste gedeelte van die administratieve, maar onwerkelijke eenheid, als een ternauwernood doordringbare, laat staan zelfs maar bekende wildernis.*

De ‘Compañia de Caracas’, een soortgelijke instelling als de reeds bekende handelssociëteiten, kreeg in 1728 het import- en export-monopolie en daarmee grote volmachten in Venezuela, zodat zij tot ongeveer het jaar 1800 nog in staat

* Zie noot op pagina 234

was aanmerkelijke dividenden uit te keren. Maar voor haar gesties had zij gemakkelijker bereikbare plaatsen, ook langs de Orinoco, ter beschikking, waar zij plantages kon inrichten en handel drijven, dan juist de Guyanese uithoek, al werd deze toch niet geheel verwaarloosd, - hetgeen de Hollanders aan de Orinocomondingen en de Barima dan ook al in de dagen van Storm van 's Gravesande hadden kunnen merken. Ook daar was en bleef de grens tussen hetgeen de mogendheden als het hunne beschouwden, wisselend en dus onzeker.

De katoen die de Spanjaarden in de 18e eeuw en het begin van de 19e aan de Wilde Kust verbouwden, konden zij echter grotendeels doorverkopen naar Gent, ten behoeve van de Vlaamse weverijen, van welke zij weer de textielproducten voor afzet in de Nieuwe Wereld terugkochten. Als overal in de kolonies gold de onverbiddelijke wet, dat zij geen eigen industrie mochten hebben, tenzij het (zoals met de suiker) niet anders kon.

Venezuela kreeg tegen het eind van de 18e eeuw eveneens een vlaag overgewaaid van de nieuwe storm die over het revolutionaire en vechtlustige West-Europa woei. Bij de contrabande door allerlei vrijbuiters de kolonie binnengevoerd en daar geredelijk afgezet, was menig verboden boek of pamflet, vol ongehoorde, opstandige denkbeelden, die vooral door de langzamerhand talrijke in het land geboren, maar niettemin welopgevoede blanke ‘criollos’ verwerkt en gedeeld werden. Tezelfdertijd kwam het door Napoleons toedoen tot een crisis bij de Spaanse monarchie, die evenals de Portugese corrupt en impotent geworden was. Verzworven Joden en verjaagde Jezuïeten droegen evenals de actief-geworden Vrijmetselaars er het hunne toe bij, om daar de al wankelende tronen verder te ondergraven; de toch al sceptisch gestemde criollos wreven zich eens goed de ogen uit en vatten moed om het tegen de Spanjaarden en hun wanbeheer op te nemen, zich daarbij al echte ‘landskinderen’ voelend.

Een van hen was Simon Bolívar. Hij had reeds elders in het Franse Haiti en het Spaanse Santo Domingo kunnen zien dat de grote mogendheden niet altijd de sterksten behoefden te zijn tegenover de ‘eigen’ bevolking van hun revolterende kolonies, of het slaven waren of niet. Zelfs in Venezuela was het niet ondenkbaar geweest, al was de opstand die generaal Miranda daar - hoofdzakelijk gesteund door kleurlingen - had willen doorzetten, in 1812 op niets uitgelopen. En nu zou de even gecompliceerde als langdurige bevrijdingsstrijd die de blanke criollo Bolívar, met de geslaagde revolutie in Mexico voor ogen, om te beginnen in Venezuela en vervolgens in Columbia, Ecuador en nog zuidelijker ging voeren, juist Guyana ondanks alle afgelegenheid al in de aanvang diep beroeren. Na bij de capitulatie van Miranda met wie hij gesympathiseerd had, door de Royalisten uit het land te zijn verbannen en zich voor korte tijd in Curaçao te hebben opge-

houden,* keerde Bolívar spoedig weer naar Venezuela terug, waar hij in 1813 met zijn patriotten de hoofdstad Caracas bezette en vervolgens tot Dictator werd uitgeroepen.

Twee inwoners van Curaçao, dat een levendige sluikhandel met Venezuela voerde, sloten zich meteen aan bij Bolívar en verleenden hem belangrijke diensten. De een, Brion, was na een militaire opleiding in Nederland, de blanke firmant van een bloeiend handelshuis toen hij van zijn Venezolaanse bezoeker verrukt raakte. Hij kocht jarenlang vaak op eigen kosten wapens voor hem, achtervolgde ook met succes Spaanse schepen in de Caribische Zee en leverde enige slagen op de Orinoco, waardoor de Royalisten voorgoed vandaar verdreven werden. Van Angostura uit organiseerde hij de logistiek voor Bolívars verdere veldtochten, kreeg de titel van 'Admiraal van de Nationale Marine en Bevelhebber van het Leger der Republiek', en trad zelfs voor enkele maanden op als waarnemend President van de jonge staat. 'Na een moeilijke veldtocht van vier maanden zijn wij meester van geheel Guyana', berichtte hij - in het Hollands! - aan zijn broer en mede-firmant op Curaçao. Brion stierf een paar weken voordat de door de 'Libertador' gestichte nieuwe republiek 'Gran Colombia', die het gehele oude Vice-Koninkrijk omvatte, besloot hem een eresabel aan te bieden.

Pijnlijk was het, dat Brion in 1817 in Angostura had op te treden als voorzitter van de krijgsraad die haastig het doodvonnis moest uitspreken over zijn medestrijder en landgenoot Piar, de tweede Curaçaonaar die zich meteen bij Bolívar had aangesloten. Manuel Carel Piar - de combinatie van voornamen zegt al veel - was een weinig ontwikkelde volksjongen, zoon van een Spanjaard en een mulattin. Meer uit eerzucht dan uit idealisme handelend, wierf hij eerst al voor Miranda en daarna voor de Bevrijder vrijwilligers aan, meest kleurlingen die hij tot ongekende prestaties wist op te voeren en die hij als een goed strateeg samen met de door hem gedisciplineerde 'llaneros' menige overwinning liet behalen, al riep hij door zijn ruw en onbeheerst karakter steeds conflicten op. Piar bracht het tot generaal, speelde een grote rol bij de verovering van de Llanos, van de Spaanse missieposten langs de Orinoco en in Guyana, evenals bij de insluiting aan landzijde van Angostura, maar werd - een twijfel ach tige figuur - spoedig daarop wegens ongehoorzaamheid aan Bolívar terechtgesteld. Toch noemde deze Piar achteraf 'een der meest verdienstelijke verdedigers van de Onafhankelijkheid', hoewel de Curaçaonaar slechts zeven jaren de grote zaak der Bevrijding van Guyana had gediend. Bolívar wàs ook inderdaad een dictator, een man van de daad met een ver-reikende visie, maar veeleer behoudzuchtig dan een vernieuwer; daarbij een goed en onvermoeibaar veldheer.

Het is hier niet de plaats om hem bij al zijn ondernemingen te volgen; voor de geschiedenis van de Wilde Kust is het echter wel van belang te weten dat hij zijn uiteindelijk succes in Venezuela gedurende de jaren 1817 tot '20 aan drie feiten te

* Dit Vice-Koninkrijk werd in 1717 ingesteld, in 1724 weer afgeschaft, maar in 1740 hersteld en gehandhaafd tot aan de algehele verdrijving van de Spanjaarden uit Venezuela, Columbia en Ecuador, die tevoren samen onder het gezag van de Onderkoning vielen. De 'Audiencia' van Caracas, waartoe ook Guyana gerekend werd, was een der onderafdelingen waarin het Virreynato was opgesplitst om het zowel ambtelijk als militair enigermate te kunnen beheersen. Interessant is, dat van de 170 Spaanse onderkoningen die in de loop der geschiedenis door de Spaanse Kroon in Las Indias werden aangesteld, slechts vier(!) 'criollos', dat is: blanke, maar in de Nieuwe Wereld geboren Spanjaarden waren. Zelfs de overzeese lucht vertroebelde in hun bigotte ogen de 'limpieza de sangre' der pretendenten.

danken had: zijn bondgenootschap met Páez, de briljante leider der ‘llaneros’ (bereden cowboys uit de onafzienbare grasvlakten aan de linkeroever en ook wel een strook aan de rechteroever van de Midden-Orinoco); zijn besluit om zich voorlopig af te wenden van het dichtbevolkte gebied rondom Caracas en zich eerst sterk te maken in het Orinoco-gebied met zijn goede verbindingen, zowel met de rest van het land als met de buitenwereld, tevens een streek rijk aan voedsel en vol

vechtlustige llaneros; en tenslotte zijn geslaagde werving van talrijke vrijwilligers uit het wat verstild geraakte Europa. Deze bestonden met name uit Britse, Schotse, Ierse en Duitse avonturiers, die Bolívar niet alleen trouw dienden, maar ook de wilde llaneros tot goede soldaten wisten te drillen.

Daar aan de Orinoco kreeg de Bevrijder de zaak alvast stevig in handen en vestigde hij zijn voorlopige hoofdstad in het moeizaam veroverde Angostura, de plaats die het oude Santo Tomás uit Raleghs tijd had vervangen en die tenslotte ter ere van de Bevrijder in 1849 tot Ciudad Bolívar zou worden omgedoopt, zoals ze nog steeds heet. Wat er nog restte van het oudste Santo Tomás kreeg later de naam van Ciudad Guayana, welke ze tot op heden draagt.

Het pas in 1764 gestichte 'Santo Tomás de Angostura' dat meer dan anderhalve eeuw lang *de* uitvoerhaven ook voor Venezolaans-Guayana bleef, kreeg veel te lijden, zowel door de gevechten die Bolívar er te voeren had, als door de politieke wanordelijkheden die het land naderhand nog moest doormaken. Maar nog altijd is Ciudad Bolívar de feitelijke hoofdstad van het onafzienbare gebied dat ten zuiden van het moerasland van de Wilde Kust door de Orinoco omsloten wordt, maar dat tot op heden nog bij lange na niet ontsloten is; het is het nog altijd bedekt gebleven onderlijf van Groot-Guyana.

Toen de Spaanse Royalisten eindelijk na de slag bij Carabobo in 1821 geheel uit Venezuela verdreven waren, en ook Brazilië het jaar daarop een zelfstandig Keizerrijk geworden was, konden de vijf toenmalige koloniale mogendheden eindelijk allen hun Napoleontische wonden en revolutionaire littekens likken, diep ademhalen en hun buit eens rustig bekijken. Desondanks bleef driekwart van Groot-Guyana wildernis. Het pokerspel om een herverdeling van de Wilde Kust zou gedurende een eeuw niet meer hervat worden. Maar dit betekende nog niet, dat men daar een periode van rust tegemoet ging, - integendeel.

20
...alles werd omgewisseld...

Wie de geschiedenis van de eertijds zeven en toen vijf Guyana's, niet van een Europees standpunt, maar uit een inheemse gezichtshoek bekijken (wat onbetwistbaar gewettigd, hoewel onaangenaam voor de traditionalisten is) hun kan het koud laten of de verschillende 'Sociëteiten' en latere handels- of ontginningsmaatschappijen daar winst maakten of niet. Want van die winsten hebben de Guyana's geen van allen ooit voordeel gehad. Ze zijn alleen uitgebuit, en dit bijna voortdurend op de meest meedogenloze wijze. Interessant is hierbij wèl: de geschiedenis van het *effect* dat bedoelde ondernemingen hebben gehad op de ecologie van de Wilde Kust en op hun diverse autochtone en heterochtone bevolkingsgroepen.

Hier zal nog telkens op teruggekomen moeten worden. Want het gaat tenslotte in *deze* historie om de vraag: wat lieten de bovenbedoelde avonturiers na al hun wedervaren daar achter? En het is dus irrelevant, wàt de verwachtingen en eigen resultaten van de ondernemers of kolonisten waren, - noch van welke aard de vlucht was, waartoe zij genoopt werden na voldoende goud verzameld of al te grote frustraties doorstaan te hebben. Zo doet het hier ook weinig ter zake of bijvoorbeeld de Nederlandse 'West-Indische interesse' al dan niet equivalent geweest is aan de Engelse of de Franse.

Van meer belang is, dat het in het voormalige Spaans-Guyana door de Bevrijding 'eigen' interesse werd, en in het voormalige Portugees-Guyana eveneens. Maar hoe lang zou het nog duren voordat dit ook met de drie centraal gelegen kolonies aan de Wilde Kust het geval zou zijn? Ook vandaag is het nog niet geheel zo ver, al kwam het proces dat daarheen leiden moet, reeds in de tweede helft van de 19e eeuw op gang.

Als men daar al van 'samenlevingen' kon spreken, dan lagen toch de diverse etnische groepen waaruit zij sedert de 16e eeuw bestonden, nog altijd ver uiteen. De beginnende integratie voltrok zich allesbehalve geleidelijk, zette zich veeleer schoksgewijze en niet zonder dramatische spanningen door. De komende zes decennia waren in hoofdzaak het tijdvak van de trage slavenbevrijding, - culminerend in de emancipatie van een overgrote bevolkingscomponent, ten dele kersvers uit Afrika aangevoerd, ten dele nakomelingen van hen die naar de Wilde Kust gebracht waren om nooit meer te vertrekken. Anders dan bij de Indianen, hingen hun lotgevallen tijdens deze periode ten nauwste samen met de politieke gebeurtenissen.

Bij het langdurig afbraakproces van de slavernij waren de Engelsen de overigens verre van ideale koplopers. Ten tijde van de herverdeling van de kolonies in 1814

hadden zij geen moeite met het loslaten van Suriname maar stonden zij er wel op Demerara, Essequibo en Berbice te behouden, eensdeels om een stevige voet in de grond te hebben op het vasteland, anderdeels omdat daar toch al driekwart van alle plantages in hadden waren van Britse eigenaars en nagenoeg alle blanke inwoners er prijs op stelden om, na reeds de nodige Engelse kapitaalinjecties ontvangen te hebben, niet ineens weer met de nog onbetaalde Hollandse geldschieters geconfronteerd te worden. Dezen kon men liever nog een poos op hun centen laten wachten, - wat dan ook gebeurde.

In 1840 waren in de nieuwe Britse kolonie nog maar een tiental plantages met Hollandse financiële belangen verbonden; geleidelijkaan verdween geheel de Nederlandse 'aanwezigheid', waarvan vandaag alleen nog de laatste sporen over zijn in wat oude plaats- en plantage-namen, soms onherkenbaar verhaspeld. De hoofdstad Stabroek, die in 1800 al 10 000 inwoners telde, werd reeds in 1812 omgedoopt tot 'Georgetown', naar de Britse Prins-Regent, later George IV, welke naam zij tot op heden draagt, terwijl een bepaalde stadswijk nog altijd 'Stabroek' heet.

Ook de rechtspraak volgens Romeins en Oud-Vaderlands recht, hadden de Engelsen al snel vervangen door hun Common Law, hoewel in de praktijk de justitie veel te wensen overliet en de corruptie groeide. Op dit gebied vond dan ook een drastische hervorming plaats in 1831, waarna zestien jaren later de juryrechtspraak werd ingevoerd. In dat jaar werden Demerara-Essequibo en Berbice tevens administratief aan elkaar gekoppeld, zodat deze drie namen voortaan 'districtsnamen' werden van één kolonie: Brits-Guyana.

Een voorname reden voor deze unificatie was, dat de door de anti-slavernijbeweging tegengegane uitwisseling van slaven tussen diverse kolonies, nu tussen de drie bijeengebrachte kon blijven plaatsvinden. En het achterlijke en steeds meer achteruitgaande Berbice, slecht bestuurd en met een kleiner percentage Engelsen, had heel wat slaven te leveren aan de beide andere districten, vooral aan Demerara. Immers al in 1805 had men daar de eerste stoommachines op suikerplantages geïntroduceerd, en al zakte - mede door overproduktie en het gebruik van bietsuiker in Europa - de suikerprijs voortdurend, er zat nog genoeg winst in deze industrie, daar juist de hiervoor gebruikte jongere plantagegronden nog uitermate vruchtbaar waren.

En al gingen de katoenprijzen omlaag door concurrentie uit de Verenigde Staten en daalden ook de revenuen van de koffie door competitie van elders, het kostte weinig moeite deze ondernemingen om te zetten in suikerriet-aanplantingen, die dan ook flink toenamen. Dientengevolge kwamen na 1814 ook veel planters van de Caribische eilanden naar Brits-Guyana. Ze deden dit met medeneming van hun slavenmacht, wat belangrijk was omdat sinds 1805 de slavenhandel op Guyana verboden was, - al voordat het Britse Parlement daar twee jaren later toe besloot. Zo kwamen dan toch nog duizenden slaven het land binnen; overigens nog altijd in onvoldoende hoeveelheid voor de behoefte der suikerheren. Want de mortaliteit onder de neger-arbeiders was hoog; ondanks alle import daalde hun aantal tussen 1817 en 1832 van 78 000 tot ongeveer 66 000.

Beducht voor de slavenopstanden die zich in tal van hun kolonies in de Caribische Archipel voordeden, organiseerden de Britten - gelijk reeds verteld werd -

speciale regimenten goed-uitgeruste neger-jagers ter assistentie van hun blanke militairen, - zoals de Hollanders ze reeds een tijdlang kenden. Middelerwijl klonken de stemmen die in Engeland de algehele afschaffing van de slavernij bepleitten, steeds luider en met steeds overtuigender humanitaire argumenten. Doch zowel daar als in de kolonie zelf, had men nóg meer begrip voor de *economische* redenen tot abolitie. Daardoor zou immers - zo verwachtte men - de overproduktie van suiker sterk verminderen en zouden de prijzen noodzakelijkerwijze weer stijgen.* De suikerproducenten in de Britse Aziatische en Afrikaanse kolonies, met hun 'East Indian interest', die al eerder geen gedwongen arbeiders mochten gebruiken (hoewel zij het toch vaak deden) verzuimden niet de Abolitionisten bij te vallen, door hun eigen 'free-grown sugar' tegenover de oneerlijke concurrentie van de 'slave-grown sugar' in het geding te brengen.

De godsdienstige motieven welke vooral de Wesleyanen en de Quakers te berde brachten, zouden desondanks vermoedelijk niet van zoveel invloed op de publieke opinie in Engeland geweest zijn, hadden zich niet enige dramatische gebeurtenissen, juist op dat gebied voorgedaan, zowel in Demerara als op Jamaica en elders. Want in die kolonies hadden de lokale autoriteiten, beheerst door de plantocratie, het bestaan om diverse zendelingen te berechten vanwege hun vermeend leiden of veroorzaken van slavenopstanden. Dit was onduldbaar voor de openbare mening der Protestantse Britten en het beste bewijs dat de slavernij alleen onheil stichtte.

Zo gebeurde het dat een zendeling van de London Missionary Society, die in 1817 naar Demerara kwam en daar meteen vertelde dat hij de slaven wilde leren lezen opdat zij de Bijbel konden verstaan, van de plantersgezinde Governor te horen kreeg, dat als deze ooit zou merken dat de man één slaaf de leeskunst had bijgebracht, hij de zendeling onmiddellijk uit het land zou verbannen. En inderdaad kregen alle evangeliepredikers het consigne mee, om toch vooral voorzichtig te werk te gaan, de eigenaren niet te ergeren, de slaven niet onrustig te maken. De bekeerders stonden echter voor een onvervulbare opgaaf, want zelfs de koloniale kranten schreven onomwonden, dat het onmogelijk zou zijn, slaven te kerstenen

* Adam Smith had reeds in zijn beroemd onderzoek naar 'The Wealth of Nations' (1776) verklaard dat slavenarbeid duurder was dan die van vrijen, want slaven eten veel en werken zo weinig mogelijk. Waartegenover de planters echter steeds stelden, dat de meerwaarde die de slaven produceerden, aanmerkelijk groter was dan hun geminimaliseerd onderhoud. Zij gingen dus op Smiths redenering niet in, maar zagen er wel op toe, dat er vooral niet te veel ten koste gelegd werd aan hun niet-loontrekkend werkvolk. De in aanschaf vrij dure, daarna overwerkte en doorgaans kinderarme slaven moesten voortdurend vervangen worden; iets waarvoor steeds nieuwe kapitaalsinvesteringen nodig waren. Toen na de emancipatie voldoende hoge lonen moesten worden uitgekeerd, waaruit de arbeiders zelf hun voedsel en kleding hadden te bekostigen, liep het met de plantage-economie - zelfs afgezien van de dalende produktiviteit - al in principe spaak. En er is nu, meer dan een eeuw sindsdien, nog altijd geen goede methode gevonden ter vervanging van de oude. Wel een bewijs hoe uniek de koloniale slavernij als economisch systeem geweest is! Het scheppen van teveel meerwaarde kan alleen geschieden door uitbuiting en ontrechting, dus ten koste van algemeenmenselijke waarden. Simpel genoeg. Wie meer neemt dan hij behoeft, zet zijn eigen en andermans menselijke waardigheid op het spel. Dit geldt zowel voor de werkgevers als voor de werknemers, zowel voor de bezittende als voor de arbeidende klasse.

zonder hun tegelijkertijd de vrijheid te geven, en ze als gelijkwaardig te zien.

Het Britse Parlement bepaalde dan ook, dat zij gekerstend moesten worden bij wijze van voorbereiding tot het vrije burgerschap; in laatste instantie werd hiermee bedoeld, dat zij voldoende aangepast en verwesterst moesten worden om ook als vrije werklieden bruikbaar te blijven voor de oligarchisch-kapitalistische economie der Europese mogendheden. Maar de planters zagen het zo niet zitten, het koloniale bestuur werkte dus niet mee, vaardigde integendeel allerlei hinderlijke bepalingen uit, terwijl de individuele Blanken er een gewoonte van maakten, obstructie te voeren door onder meer de eenvoudige godsdienstoefeningen te verstoren, die de zendelingen op hun plantages voor de slaven hielden, en die de negers - al was het alleen al voor de afwisseling - gaarne bijwoonden.

Veel slaven vingen, mede door het afluisteren van de gesprekken van hun meesters of door contact met passagierende matrozen die zich met hen verbroederden, spoedig genoeg iets op van de tegemoetkomende houding van het Parlement en de publieke opinie in Engeland, hetgeen hun ongeduld prikkelde en ze hoe langer hoe onrustiger maakte. Tevergeefs probeerden de zendelingen hen kalm te houden en tot lijdzaam afwachten te vermanen. De spanning werd zo groot, dat hij zich in 1823 ontlaadde in een uitgebreide slavenopstand in Oost-Demerara, die juist door de invloed van de daar aanwezige zendeling aanvankelijk niet tot gewelddadigheden leidde, maar als een proteststaking bedoeld was: Blanken en neger-opzichters werden in de werkloodsen en magazijnen opgesloten en vastgehouden. De zendelingen boden hun bemiddeling aan, maar de Governor weigerde, kondigde de staat van beleg af en liet zijn soldaten oprukken tegen de weifelende slaven, die zich nu noodgedwongen moesten verdedigen.

Zij werden gemakkelijk verslagen, tal van hen vonden de dood in het gevecht, 47 ‘raddraaiers’ werden naderhand opgehangen en drie tot duizend(!) zweepslagen veroordeeld. De zendeling die onder hen gewerkt had, werd als zondebok berecht en kreeg... de doodstraf met de strop tot vonnis. Hij stierf kort daarop in de gevangenis, in afwachting van zijn niet onwaarschijnlijke begenadiging.

De plantocraten hadden hun hand overspeeld. Want toen men in Engeland de ware toedracht van zaken leerde kennen, werd dit een van de factoren die de doorslag gaven om een radicaal einde te maken aan de koloniale slavernij. De ‘Anti-Slavery-Society’ werd actiever dan ooit, de voorstanders van vrijhandel vroegen nu ook om algehele afschaffing, en de beconcurreerde Indiase suikerbaronnen zagen er steeds lekkerder brood in voor zichzelf. Maar nog altijd bleef het een netelige kwestie. Want voor de Britten, die in 1790 meer dan de helft van de hele wereldhandel in slaven gedreven en daaraan grote sommen verdiend hadden, was het al een groot offer geweest om er helemaal van af te zien. De even welsprekende als vrome Wilberforce, die reeds vóór de Franse Revolutie de afschaffing van deze handel begon te bepleiten, had er twintig jaar voor nodig om het wettelijke verbod er door te krijgen. Nu kostte het hem en zijn medestanders nogmaals tien jaren van harde strijd, vooral tegen de vertegenwoordigers van de plantocratie in de kolonies en de kapitalistische Lords in het Hogerhuis, om stap voor stap het einddoel, de totale emancipatie van alle slaven, te bereiken.

Eerst viel het besluit dat alle na een bepaalde datum geboren slavenkinderen automatisch vrij zouden zijn. Dat zou niemand iets kosten, en dit was belangrijk.

Immers kapitaalsinvesteringen en particulier eigendom waren heilig; daar mocht niet aan getornd worden. Het punt waar alles om draaide was: dat elke stap in de goede richting aanvaardbaar moest zijn voor de heren planters. Vandaar het trage tempo der vrijmaking. Tevens werd godsdienstige vorming essentieel geacht voor een rustige aanpassing van de slaven aan hun toekomstige status; maar omdat al die godsdienst de suikerheren geen lor kon schelen, stond men voortdurend voor een dilemma, want de slaven van hun kant toonden zich allerminst afkerig van een christendom dat eindelijk eens consequent wilde zijn...

Onder druk van Londen werd in 1825 in Brits-Guyana een nieuw reglement ingevoerd, dat voorzag in de benoeming van een 'Protector of Slaves', die het daadwerkelijke toezicht had op de naleving van zulke 'progressieve' bepalingen als: verbod om de slavinnen lichamelijk te kastijden of de mannen meer dan 25 zweepslagen toe te dienen; beperking van de werkuren der slaven; hun recht om te huwen (waarvan zij maar weinig gebruik maakten), om voortaan eigendommen te bezitten, en zichzelf vrij te kopen. Dat zij dit laatste ook tegen de wil van hun meesters konden doen, werd hun - sluw genoeg - pas in 1831 toegestaan. Immers kort daarop zou anders de Staat er toe overgaan.

De tegenstand die het nieuwe reglement bij de plantocraten wekte, was niet mis. Kranten die iets over deze opgedrongen 'vernieuwingen' publiceerden, kregen een verschijningsverbod van overheidswege, daar de slavenhouders - en daar waren veel overheidspersonen bij - beangst waren dat de negers niet meer zouden werken 'in een land waar het zo gemakkelijk was om aan voedsel te komen'. Eindelijk, nadat in Engeland een hervormd Lagerhuis optrad, met meer leden uit de handelsmiddenstand en minder uit de grootgrondbezittersklasse, nam het Parlement al aanstonds de Emancipatiewet voor heel het Britse imperium aan, waardoor in 1834 bijna 85 000 negers in Brits-Guyana vrij zouden zijn, en geldelijke compensatie voor hun 'waarde' aan hun eigenaars zou worden uitgekeerd. Tenminste... er moest en zou een liefst niet al te korte overgangsperiode komen, want bibberig waren de machthebbers nog altijd, zelfs bij het zetten van de laatste stap. Het was hun slecht geweten dat zich deed gelden, hoewel niemand dáárvan repte.

Bepaald werd dus, dat de geëmancipeerden eerst een 'leerlingentijd' zouden doormaken; de plantageslaven zes jaren lang, gedurende welke zij 45 uren per week zonder loon en alleen tegen kost en onderdak, kleding en enkele andere emolumenten, voor hun oude bazen moesten blijven werken. Verder waren zij vrij en konden ze voor hun overige arbeid een loon bedingen. Voor de huisslaven werd de leerlingentijd op vier jaar vastgesteld, wat wel een heel rare discriminatie was, want zij waren er tot dusver meestal nog het best aan toe geweest. Of waren zij al aangepaster?

De maar halfweegs 'bevrijde' slaven begrepen er dan ook mets van; ze weigerden op vele plantages nog langer hun bazen te gehoorzamen, in de overtuiging dat zij voor de zoveelste keer door de planters bedrogen werden inzake hun door het Parlement toegekende rechten en vrijheden. Streng trad het Gouvernement tegen zulke vreedzame stakers op; daar zij slechts semi-vrije arbeiders waren, werden zij in de gevangenis gestopt en gegeseld, niet anders dan voorheen. Een van hun leiders werd zelfs opgehangen.

Het was maar een rare en allerminst feestelijke emancipatie. De onrust bleef, al gedroeg de overheid zich tenslotte wat resoluter tegenover planters die op de voorgeschreven voeding en kleding als vanouds beknibbelden. Maar de pseudovolksvertegenwoordiging, de 'Combined Court', bleef obstructie voeren en weigerde zelfs de nodige belastingen te voteren om de lasten die de nieuwe toestand met zich meebracht te bekostigen. Pas na vier jaren werd het wat rustiger, maar de suikerheren voerden nog steeds de boventoon.

De huisslaven moesten dus in 1838, de veldslaven in 1840 geheel worden vrijgelaten. Dit verschil in tijdstip bleek moeilijkheden te geven toen de tijd genaderd was, en men besloot in 's hemelsnaam dat reeds in 1838 *alle* slaven, net als in de overige Brits-Westindische kolonies, althans in naam vrije inwoners zouden zijn, die gaan en staan konden waar zij wilden. De suikerproduktie was inmiddels maar weinig teruggelopen, daar genoeg planters bereid geweest waren om de leerlingen meer dan 45 uren per week te laten werken, hun daarvoor loon uit te betalen en intussen nieuwe machinerieën aan te schaffen, - ofschoon de verhouding tot hun werkvolk steeds meer gespannen raakte. Bij wijze van tegenmaatregel werd de prijs van landbouwgronden, in overvloed voorhanden in de grote kolonie, opzettelijk hoog opgedreven, om zo de geëmancipeerden te beletten zelfstandig de kleine landbouw te gaan beoefenen wanneer zij de plantages verlieten; terwijl alvast werd uitgekeken naar contractarbeiders van elders, die hen op de grote ondernemingen zouden moeten vervangen. Weliswaar verwachtte men geen algemene uittocht van de geëmancipeerde negers, maar al te gerust over hen waren planters en overheid toch niet. En met reden.

Een eerste invoer van blank werkvolk uit Engeland, Ierland, Duitsland en Malta leverde echter hoegenaamd geen resultaat op, daar de meesten al kort na aankomst stierven, - wel een bewijs onder wat voor omstandigheden de negerslaven waren afgebeuld. Met blanke boertjes uit Madeira ging het iets beter, ofschoon ook velen van hen spoedig stierven. Grotere aantallen werden aangeworven, na 1841 waren het er al meer dan 15 000, bij wie zich nog een kleine 4 000 landarbeiders van de Caribische eilanden kwamen voegen, waaronder een duizendtal negers. De Portugese autoriteiten op Madeira beletten echter na enige jaren deze export van hun landbouwers, en tenslotte immigreerden nog slechts kleine aantallen van deze Portugezen. De meesten van hen zochten en vonden zo snel mogelijk een beter bestaan in de kleinhandel en werden 'het winkeliertje op de hoek' dat ook een 'rum shop' er op na hield en aan de minst bedeelden trachtte te verdienen.

Langzamerhand realiseerden de plantagenegers zich, dat door de inzet van vooral deze straatarm gearriveerde Portugese contractarbeiders het werkloon gedrukt werd; en in plaats van de werkgevers hiervoor aansprakelijk te stellen, raakten zij verbitterd op de Madeirezen, die bovendien in tegenstelling tot de negers èn spaarzaam, èn katholiek waren, hetgeen tot nog meer verwijdering leidde. Zo kwam de onderlinge verhouding tussen deze proletarische Blanken ('poor whites') en dito zwarten, aan alle kanten fout te liggen. In alle drie districten van Brits-Guyana ontstonden rellen, waarbij niet zozeer de personen als de woningen en winkeltjes van de Portugezen het moesten ontgelden, en de creoolse bevolking wraak nam op de talloze kleine bedriegelijke of woekerachtige prak-

tijkjes van de blanke arbeiders, die het plantageleven (begrijpelijkerwijze) al vaarwel gezegd hadden. De overheid zelf wakkerde deze animositeit aan, door toepassing van een duidelijk ‘gekleurde’ klasse-justitie, ten gunste van de klasse der niet-gekleurden. Nog lang is de animositeit tussen beide bevolkingsgroepen blijven voortbestaan en blijkbaar zelfs heden ten dage nog niet geheel verdwenen.

Ook negers die de Britten op zee uit de illegaal-verklaarde slavenschepen haalden, werden in hun kolonie als contractarbeiders te werk gesteld, - een huichelachtige manier om onder een andere benaming de slavernij toch nog een poos te handhaven. Zij voerden bovendien ook rechtstreeks uit West-Afrika nog ‘vrije negers’ aan, en wel in dertig jaren tijds (tot 1865) meer dan 13 000 van zulke contractanten. Het enige verschil met vroeger was, dat dergelijke virtuele slaven een weekloon ontvingen en na verstrijken van hun zogenaamde contracttijd vrij waren, - voor zover een volslagen armoedzaaier, tegen zijn zin in een vreemd werelddeel, vrij kon zijn. Maar de suikermolens moesten en zouden zo lang mogelijk blijven draaien; de rest kwam er niet zozeer op aan.

Meer heil zag men op den duur in de import van Brits-Indiërs, paria's uit Azië, aan te werven op een vijfjarig arbeidscontract, dat hen als een soort lijfeigenen aan een bepaalde plantage vastkluisterde. Dat begon schijnbaar aardig te lopen, maar toen er al spoedig na een eerste aanvoer klachten ontstonden over de slechte behandeling van deze koelies op de ondernemingen, en zelfs de actief gebleven Anti-Slavery Society zich ermee ging bemoeien, waren het vaak de negers die het voor hun plaatsvervangers opnamen, - zij wisten immers van wanten! Pas veel later is dit bondgenootschap (door oorzaken die nog ter sprake komen) in zijn tegendeel omgeslagen.

Van hun kant drongen de planters aan op meer overheidsgeld om grotere aantallen Brits-Indiërs aan te trekken; zij slaagden erin om via de Engelse Regering de Indiase min of meer te dwingen in deze twijfelachtige bevolkingsexport toe te stemmen. Maar hetgeen ze thuis gezonden kregen, behoorde dan ook niet tot de best voorhanden soort mensen. Tot 1848 beliep hun aantal ruim 11 000, waarvan verreweg de meeste paria's en velen zó onderkomen, dat zij met zijn drieën nauwelijks in staat waren tot dezelfde arbeidsprestaties als die van één creoolse neger. Pas op de lange duur - terwijl hun aantal aanzienlijk toenam - werden zij in dit opzicht niet alleen volwaardige concurrenten, maar wisten zij de zwarte creolen op het land grotendeels te overvleugelen.

Tal van deze Indiërs verlieten in den beginne al na korte tijd de plantages en gingen rondzwerven, zodat het Gouvernement ook tegen hen met de oude slavenmaatregelen optrad. Reden waarom de Anti-Slavery Society weer voor hun belangen moest opkomen en van 1851 af enige verbetering in hun contractuele behandeling kwam. Dientengevolge keerden de meesten toen na afloop van hun contracttijd niet meer naar India terug, maar bleven ze liever in de kolonie als kleine zelfstandige boertjes werkzaam.

Tot 1917 duurde de import van deze Aziaten in Brits-Guyana voort en kwamen in totaal bijna 240 000 gecontracteerden de kolonie binnen, van wie het overgrote deel zich daar voorgoed vestigde, zodat zij - over het algemeen vruchtbaarder en soberder van levenswijze dan de Blanken en de Negers - thans een zeer substantieel gedeelte van de landelijke bevolking uitmaken.

Men begon in 1853 ook op kleine schaal met de immigratie van Chinezen, maar het experiment duurde niet lang; er waren geen vrouwen bij en de mannen eisten blijvende garantie van hun retourpassage, zoal niet om in China alsnog te kunnen trouwen, dan toch om in ieder geval bijgezet te kunnen worden nabij de voorouderlijke grafsteden. Deden de meeste blanke kolonisten niet evenzo, sinds jaar en dag? Niettemin vestigde een klein aantal Chinezen zich na hun contracttijd metterwoon in de kolonie, waarheen zij ook andere landgenoten wisten te lokken, met het gevolg dat heden ten dage hun aanwezigheid in Brits-Guyana allesbehalve onzichtbaar is.

Tal van hen hadden er ook niets op tegen om bij een negerin kinderen te verwekken, die de naam van ‘Chinidogla's’ kregen en die zij doorgaans goed verzorgden, terwijl anderen, zodra zij in betere doen geraakten, een echtgenote uit China lieten overkomen. In de latere samenleving speelden zij - zoals nog zal blijken - een grotere rol dan hun numerieke minderheid zou doen vermoeden.

Tijdens zulk een sterk gemêleerde mensenimport deden zich gebeurtenissen van heel andere aard voor in het uiterste westen en in het maar half-bekende zuidwesten van de kolonie. Veel Arawak-indianen waren na de verwoesting van de Spaanse missieposten in het Orinoco-gebied en in Guyana door de generaals van Bolívar (in 1817) uit die streken naar de Moruca gevlucht om zich daar onder bescherming van de Engelsen te stellen. Dezen hadden het toch al niet begrepen op de revolutie in Venezuela en hun posten aan de Pomeroon versterkt, ter beveiliging van hun eigenmachtig vastgestelde westgrens, dezelfde als die waar zich de Hollanders in hun meest ondernemende dagen hadden opgehouden.

Hierdoor ontstonden moeilijkheden met de roerige naburen, waarover straks meer.

In het diepe zuidwesten richtten Engelse zendelingen al vroeg enkele missieposten op onder de Indianen, en na drie decenniën kregen de Blanken daar soortgelijke moeilijkheden met de Brazilianen. Want onder allerlei voorwendsels, onder andere om de Indianen aan de ‘ketterse’ invloed der Protestantse zendelingen te onttrekken, maakten de Brazilianen daar ondanks het Decreet van 1755 dat alle Indianen ‘vrij’ verklaarde, toch jacht op rode slaven, die de Engelsen met de grootste moeite trachtten te beschermen.

Tevergeefs trachtten de zendelingen hen naar onbetwistbaar Engels gebied te laten overkomen; de grens was bovendien volkomen onbepaald in het onbekende achterland van Guyana, en de Indianen weigerden niet alleen hun eigen voorouderlijk stamland te verlaten, maar zulk een verhuizing zou, vreesden zij terecht, ook tot een stammenoorlog leiden met degenen in wier levensruimte zij zouden binnendringen. Liever gingen zij zwerven en verlieten zij de zendingsposten voorgoed.

Protesten van de Britse Regering bij de schijnbaar aan de Engelse leiband lopende Braziliaanse, leidden tot niets. In 1838 zouden de Brazilianen een militaire expeditie naar het grensgebied om de Indianen uit de macht der ketterse evangelisten te verwijderen en hen mee te nemen om, naar verluidde, bij de vloot te dienen, verder cassave voor de blanke Brazilianen te planten of aan de Rio Negro wegen aan te leggen, - in werkelijkheid om hen op de oude beproefde wijze als slaven te gebruiken.

Een groot aantal stammen vroeg nu nadrukkelijk om bescherming door de Engelsen, die de gelegenheid te baat namen om de Braziliaanse Regering officieel te beschuldigen van mishandeling van de Indianen. En voor de goede orde begonnen zij in 1841 alvast aan de demarcatie van de grens. Mede tot dit doel zonden zij militaire detachementen uit, die een deel bezetten van het gebied waar de Brazilianen huishielden. Maar toen laatstgenoemden beterschap beloofden, werd de kostbare expeditie haastig teruggeroepen, waarna een diplomatieke touwtrekkerij begon, die de Brazilianen rustig gebruikten om op de oude voet voort te gaan met de Indianen te molesteren.

De Macusí, dat waren het voornamelijk, leefden in voortdurende onzekerheid en gevaar, zodat in 1850 alles nog was als voorheen en nieuwe aandrang van de 'Church Missionary Society' om toch iets voor deze achtervolgden te doen, door de Londense Regering beantwoord werd met het welbekende 'geen geld'. Zevenendertig jaren nadien was er nóg niets gebeurd, want pas in 1888 werd in Brazilië alle slavernij afgeschaft. De grenskwestie zelf - een puur-theoretische aangelegenheid in die barre wildernis - werd pas in 1904 tussen de Engelsen en Brazilianen door arbitrage min of meer afdoende geregeld, - zonder de Indianen, die zich vrijwel onvindbaar gemaakt hadden.

Om tot de Venezolanen terug te keren, in 1840, nog nauwelijks bekomen van hun lange bevrijdingsoorlog, werden zij op hun beurt lastig tegenover de in de jonge Republiek nog altijd niet geheel vrije oorspronkelijke bewoners van het land. Weer waren er Indianen van Venezolaans-Guyana naar het Barima-district gevlucht, aannemend dat dit Brits gebied was. Als tegenactie begonnen Venezolaanse troepen de landerijen aan de Moruca en de Indianen aldaar schade en leed te berokkenen. De koloniale overheid van Brits-Guyana protesteerde alvast hiertegen bij de autoriteiten in Angostura, en daar dit niet hielp, dacht de regering in Londen dat het nu wel tijd werd voor een behoorlijke grensregeling. Zij had de beschikking over kaarten die de ontdekkingsreiziger Schomburgk gedurende een achtjarig verblijf in de binnenlanden gemaakt had en nam deze als het juiste uitgangspunt voor de beoogde verdeling aan, al verwachtte men soortgelijke tegenstand van Venezuela als de Brazilianen boden ten aanzien van een op dezelfde kaarten gebaseerde vaststelling van de zuidgrens van Brits-Guyana. Grenskwesties zouden in het kunstmatig opgedeelde Groot-Guyana nog heel lang - in feite tot op heden - de politieke gemoederen blijven bezig houden.

Over en weer begon het nota's te regenen bij de regeringen, terwijl de Warau- en Arawak-opperhoofden zwaaiden met hun reeds door de W.I.C. uitgereikte gezagssymbolen en luidkeels klaagden over mishandeling door de Venezolaanse criollos, die zich geen haar beter gedroegen dan de Spanjaarden in het nog prille verleden. Aan de andere kant kon Venezuela geen vreemde mogendheid dulden in de nabijheid van *zijn* hoofdrivier, de Orinoco, grootste toegangsweg tot het binnenland, en zeker niet aan de zeezijde, waar ook de Barima uitmondde. Om de lieve vrede, en met voorbijzien van de Indiaanse belangen, verklaarde de Britse regering zich in eerste instantie bereid om een groot stuk prijs te geven van het land waarop zij 'historisch' recht meende te hebben. Maar dit was de Venezolanen niet genoeg. De zaak bleef hangende tot er een grote strijd tussen de Carib en de Akawai uitbrak, die gemakshalve op beide nationale grondgebieden werd uit-

gevochten en de Engelsen in grote verlegenheid bracht, ook al omdat de Venezolanen zich steeds meer van ‘hun’ Indianen meester maakten om deze slachtoffers, weinig anders dan de Brazilianen, als semi-slaven op hun plantages te laten ploeteren.

Opeens in 1850, vond men goud nabij een zijtak van de Cuyuni. Nogal wat goud! De oude nachtmerrie van Eldorado en zijn onuitputtelijke schatten liet zich weer gelden, en de nazaten van Ralegh konden niet aanzien dat de Venezolanen daarover zouden beschikken. Het eerste wat hun inviel was: al het betwiste land van de Indianen - eensklaps weer de rechtmatige eigenaars - deugdelijk en wel te kopen. Alleen, - de Venezolaanse tegenpartij dacht er niet over Indios als de ‘bonafide Eigenaars en actuele Bezitters’ te beschouwen en zulk een koop als wettig te erkennen.

Het belang van de Indianen raakte nu geheel op de achtergrond en Venezuela werd teveel bezig gehouden door zijn interne broederstrijd, zelfs in die mate dat tot tweemaal toe tussen 1842 en '48 de inwoners van Ciudad Bolívar (Angostura) de Engelsen smeekten om hen in bescherming te nemen. De Britten werden te meer tot actie genoopt, omdat ook nog de vrees bestond dat anders de Verenigde Staten zich met deze affaire zou gaan bemoeien en dan niet voor annexatie zou terugschrikken; Mexico leverde hiervan een welsprekend precedent. Hunnerzijds wilden de goudzoekers aan de Cuyuni niets liever dan een ‘British Gold Company’ oprichten; op allerlei manieren misbruik makend van de Indianen, vonden zij het toch het veiligst te opereren onder de Union Jack.

Toen een invloedrijke Venezolaan ook al belangstelling begon te tonen voor het vele goud dat uit de Guyanese grond kwam, maakten de Engelsen eindelijk de grenskwestie aanhangig bij het Permanente Hof van Arbitrage in Den Haag. Uit opportuniteitsoverwegingen werd daar plotseling ‘de zaak der Indianen’ weer in het geding gebracht en breed uitgemeten. Hun vijandigheid tegenover Las Patrias, de Venezolanen, gaf bij veel beslissingen de doorslag, al ging het in werkelijkheid om grondgebied en de mogelijke schatten van de Gouden Man.*

Het dispuut duurde eindeloos en bereikte pas zijn laatste stadium nadat in 1895 twee Britse inspecteurs aan de Cuyuni door de Venezolanen gevangen genomen waren, waarna deze laatsten zich in Washington beriepen op de Monroe-leer en om een bedreiging van Engeland door de Amerikanen vroegen.

Tenslotte werd in 1904 het grensgeschil geregeld door een arbitrale uitspraak van de Italiaanse koning, welke regeling in hoofdzaak ten gunste van Engeland uitviel, al behield Venezuela de volledige soevereiniteit over heel de Orinocomonding. De vooralsnog onmachtige jonge Latino-republiek, lijdend onder een blokkade van Engelse, Duitse en Italiaanse oorlogsschepen (in 1907 ook van Nederlandse!) had zich erbij neer te leggen, maar kwam er ruim een halve eeuw later weer op terug. Voorlopig was het haar voldoende dat het meeste goud tenslotte toch in háár deel van Groot-Guyana gevonden werd, waar het twaalftal mijnen van El Callao, nabij de vastgestelde grens, ongeveer vijftien jaren lang (tot

* Bij hun schermutselingen tegen de Indianen hieven de Venezolaanse soldaten steeds de kreet: ‘Por la patria!’ (Voor het Vaderland!) aan. Vandaar dat zij door hun slachtoffers Las Patrias genoemd werden.

1900) voor tientallen miljoenen aan goud leverden, en vervolgens kleinere, hoewel nog vrij aanzienlijke hoeveelheden.

Westelijk Guyana's hoofdstad aan de Orinoco, Angostura, dat in 1768 nog uit een ellendig hoopje huizen met zowat 500 inwoners bestond, maar al twaalf jaar daarna 1800 zielen telde, waaronder evenveel Blanken als Negers, plus ruim 300 kleurlingen en 250 Indianen, bezat in het jaar 1800 reeds 6 600 inwoners, welk aantal in 1940 tot 20 000 was aangegroeid. Niet zoveel, vergeleken bij Georgetown of Paramaribo.

Wat Suriname betrof, tijdens het Engelse tussenbestuur hadden de planters van Berbice de nieuwe regeerders verzocht om het district Nikéri bij hun kolonie te voegen, hetgeen geredelijk werd toegestaan en bij niemand verzet uitlokte omdat Berbice het voorrecht genoot van vrije handel met alle Engelse gebieden en de Nikériaanse plantages meest door kooplieden in Londen, Liverpool, Glasgow en andere steden gefinancierd werden. Toen bij de teruggave van Suriname aan de Hollanders, Nikéri daarbij inbegrepen werd, waren het dan ook de kleurlingen - paupers zonder oude belangen - die zich tijdens de overdracht pro-Nederlands betoonden.

Eigenlijk begonnen de Hollanders nu pas officieel van een ‘volksplanting’ te spreken, ofschoon hetgeen ze hiermee bedoelden, niet veel zaaks bleek. De meeste oude ambtsdragers werden vervangen door nieuwe, de macht van de Gouverneur uitgebreid en die van het Hof van Politie en Criminele justitie aanzienlijk verminderd; zijn leden kon niet eens meer worden voorgedragen door ingezetenen, maar werden naar willekeur benoemd, en dan niet langer voor het leven, maar voor negen jaren. Het zweempje van democratie, dat het bestuur onder de Engelsen nog vertoond had, werd afgeschaft; de autocratische geest van koning Willem I liet zich tot in deze koloniale uithoek gelden, en de Raden mochten voortaan uitsluitend beraadslagen over datgene wat de Gouverneur of zijn gemachtigden ter tafel wensten te brengen.

Wel werd terzelfdertijd een apart ‘Hof van Civiele Justitie’, met rechtskundige, bezoldigde leden ingesteld, hetgeen stellig een vooruitgang was. De vroegere ‘Sociëteitskas’ heette nu ‘Soevereinskas’. En inderdaad was Willem I de facto de nieuwe eigenaar van Suriname; althans hij, evenals zijn zoon en opvolger, gedroeg zich als zodanig. Met plezier zagen zijn onderworpen Nederlandse ministers af van verdere subsidiëring van de kolonie, ofschoon deze vreugde maar van zeer korte duur was, want zowat een eeuw lang moesten de ‘eigenaars’ - nu opeens het Nederlandse *volk* - bijna onafgebroken blijven bijspringen om de bestuurszaken gaande te houden.

Voorlopig zwegen de planters en overige burgers nog, en slikten alles: een beperking van de macht der Administrateurs tot naasting van plantages; beperking van het overbrengen van slaven naar Nikéri; beperking van de handel met Noord-Amerika omwille van de Hollandse scheepvaartbelangen; afschaffing van de pijnbank als middel om bekentenissen af te dwingen. Ook was het niet langer toegestaan, oudere slaven uit te zenden om hier en daar werk te zoeken of hout rondom de stad te kappen, en om zich buiten hun direct werkterrein te kunnen bewegen, moesten zij van een verlofbriefje voorzien zijn. Deze en nog enkele

dergelijke bepalingen waren op zichzelf niet slecht, maar werden door de slavenhouders als een onduldbare inbreuk op hun eigendomsrechten beschouwd. Het verscherpte toezicht op hun naleving stuitte uiteraard op hevig verzet bij de planters, die ook best begrepen dat de invoering van 'Slavenregisters' allereerst bedoeld was om de sluikhandel in menselijke koopwaar tegen te gaan. En deze konden zij niet ontberen.

Hoewel door artikel 60 van de toenmalige Nederlandse Grondwet de slavenhandel uitdrukkelijk verboden was, bleef dit slechts een schijngebaar, en kwamen de slaven uit Afrika nog in aantallen Suriname binnen. Gevolg was, dat Engeland in 1818 Nederland ertoe preste om een verdrag te sluiten tot instelling te Paramaribo van een 'Gemengd Gerechtshof' tot wering van die handel. Ieder van beide soevereine landen benoemde een rechter-arbiter en een assessor; de Secretaris van het Hof mocht door de Hollandse vorst benoemd worden, - een zoethoudertje, want in het buitenland had Willem I, zo min als zijn opvolgers, veel te beweren. De planters waren natuurlijk hoogst gebelgd over deze instelling, die althans door de Engelsen heel ernstig werd opgevat, en als ondernemers hadden zij nog meer redenen tot klagen.

De handel had onder de Britten grotere vrijheid genoten en was omvangrijker geweest dan thans; Britse handelshuizen hadden destijds nieuwe kredieten verleend en verlangden nu wat hun rechtens toekwam, terwijl de oude Hollandse schuldeisers tezelfdertijd weer op de proppen kwamen. Dus raakten faillissementen en plantage-verkoop aan de orde van de dag; het 'kaartengeld' verloor het meeste van zijn waarde en de wisselkoersen stegen navenant. Het jaar 1820 bracht daarenboven onlusten tussen de Blanke Jagers van het garnizoen en de kleurlingen van de Burgerwacht, welke troebelen pas na een hele poos luwden. En in het daaropvolgend jaar verwoestte een brand die bijna een etmaal duurde, het grootste deel van de hoofdzakelijk uit houten gebouwen bestaande stad Paramaribo, daarbij voor een tiental miljoenen gulden schade aanrichtend. Vier jonge slaven, voortvluchtig en uitgehongerd, hadden deze wanhoopsdaad gepleegd, en tot straf werden drie van hen levend verbrand.

De slavenopstanden bleven allerwege voortduren, al namen zij niet meer zulke ernstige vormen aan als voorheen; zodat de Kas voor de Weglopers kon worden opgeheven en nu 'Hoofdgelden' geïnd werden voor iedere ingezetene, zowel vrije als slaaf. Dit laatste werd mede geëist, omdat de slavenhouders de gewoonte hadden om oude of zieke slaven aan hun lot over te laten; de stakkers moesten maar zien hoe ze er het leven bij hielden, en tal van hen, die de naam kregen van 'voedselpikkers' (piki-n'njan) of 'zwerfnegers' (jajo-nengre) kwamen dan ook om van de honger. Immers de echte bruikbaarheid van een plantageslaaf werd op niet meer dan zeven jaar geschat. Daarna droegen zij tevergeefs zulke namen als 'Winst' of 'Geluk' of 'Fortuin', waarmee de eigenaars hen bij aankoop pleegden te begiftigen.

De overheid zelf gedroeg zich terzake allesbehalve voorbeeldig. Toen de Engelsen weer eens een slavenschip met zowat 350 negers aan boord, onderschept en naar Paramaribo opgebracht hadden, werden deze lieden die, zoals overeengekomen, als vrijen behandeld en als contractarbeiders in de kolonie werkzaam behoorden te zijn, door het Gouvernement eenvoudig als evenzovele slaven inge-

pikt. Dit leidde natuurlijk tot protesten van het Britse lid van het Gemengd Gerechtshof, een felle man, die toch al niet erg gesticht was over de wijze waarop de slaven in Suriname behandeld werden, en ook hierover onomwonden zijn mening te kennen gaf. Het resultaat van zijn interventie die groot schandaal onder de planters verwekte, was echter bedroevend; de man moest wegens 'bemoeizucht' door zijn Regering teruggeroepen worden, en het Surinaamse Gouvernement bleef enige honderden slaven rijker.

Pas in 1849 kreeg deze zaak zijn in de diplomatieke kanalen verwaterd beslag, nadat de Nederlanders herhaaldelijk door de Engelsen op de vingers getikt waren, ook vanwege de slechte wijze waarop zij hun onderste onderdanen behandelden. En ondanks alles werden nog heel wat duur betaalde slaven het land binnengesmokkeld, of 'legaal' geïmporteerd door transportschepen voorzien van valse papieren. Zo kreeg de menselijke koopwaar zijn 'certificaat van oorsprong', waarop met medeweten van iedereen de naam van het Afrikaanse Guinea vervangen was door die van een der naburige kolonies. Zeker niet eerder dan omstreeks 1826 kwam er een eind aan deze praktijken, die soms door omkoperij van de hoogste plaatselijke gezagsdragers werden geduld.

Een kleine bestuurshervorming kon na uitzending van een Hollandse Regeringscommissaris in 1828 toch nog worden ingevoerd. Suriname werd tezamen met de Nederlandse Antillen onder het gezag van één Gouverneur-Generaal gebracht, - een even dwaze als ondoenlijke vorm van centralisatie en beknibbeling. Een betere maatregel was de instelling van een Burgerlijke Stand, die evenwel vele tientallen jaren nodig gehad heeft om ergens op te lijken. Het oude 'Hof van Politie' werd geheel opgedoekt en vervangen door een 'Hooge Raad', slechts bestaande uit de vier ambtenaren die de Gouverneur in rang opvolgden. Daar deze Raad tot hoofdtaak had wetten te ontwerpen, werden deze voortaan uitgevaardigd door 'de Gouverneur-Generaal in Rade'. Maar het allerlaatste schimmetje democratische medezeggingschap was hiermee verdwenen.

Ook aan het slavenreglement is toen wat gedokterd; de slaven mochten niet langer meer als 'zaken' behandeld worden, maar kregen eindelijk het recht zich als 'personen' bejegend te zien. Zij moesten 'in betrekking tot hunne eigenaars beschouwd worden te staan als onmondigen tot hunne Kurators of Voogden, aan welke wel het regt verbleven is, om eene vaderlijke tucht over dezelve uit te oefenen', maar die dan tevens verplicht waren tot strikte inachtneming van de wet die werktijd, voeding en kleding regelde. De slaven mochten ook niet meer tegen hun wil van de ene plantage naar de andere worden overgebracht, of zonder hun toestemming doorverkocht of van hun familieleden gescheiden worden. Niet dat dit alles in de praktijk veel verschil voor hen uitmaakte; maar alle beetjes hielpen, net als voor de kleurlingen en Joden, aan wie thans gelijke burgerrechten als die van de Blanken werden toegekend, en die zich voor het eerst in enkele belangrijkere betrekkingen benoemd zagen.

De manumissie werd nu ook iets beter geregeld, al bleef deze nog altijd een ingewikkelde en kostbare procedure die niet als een eenvoudig afstand-doen van een vermeend recht beschouwd werd, maar als 'een daad van het Hooge Gezag'. Maar nu werd het tenminste ook mogelijk dat een particulier zich persoonlijk garant stelde voor de gemanumitteerde. En door de vele intieme relaties welke

alom bestonden tussen de meer gegoeden en de zwarte, maar seksueel aantrekkelijke negerbevolking, waren zulke willige solvabelen meestal wel voorhanden.

De ‘vernieuwingen’ haalden verder niet veel uit; daarvoor was de reactionaire partij te sterk, en de laksheid, om niet te zeggen partijdigheid, van de regering in Nederland liet de planters met weinig hindernis hun gang gaan. Van 1830 af werden zelfs officieel premies uitgeloofd voor het (onwettig!) invoeren van slaven, naar het heette ‘ter bevordering van de landbouw’. Huichelachtigheid werd het hoofdkenmerk van deze wijze van koloniaal beheer.

Dit bleek eens te meer bij de oprichting van een particuliere West-Indische Bank, die biljetten mocht uitgeven als wettig betaalmiddel en dit ook deed, zonder dat in Nederland ook maar één financiële instelling, noch ook de Staat de nodige waarborgen (kredieten) beschikbaar wilde stellen. Toch werden enkele suikerplantages door leningen van deze dubieuze bank tot nieuwe bloei gebracht, maar de bank stopte al gauw met deze gesties. Er volgden catastrofes en de eerste grote suikerplantage die werd opgeheven was... die van de Regering! Van lieverlede gebeurde hetzelfde met andere. Nederlands oorlog met België, de steeds dalende suikerprijzen, de slechte koffie- en katoen-markt, de zeer hoge belastingen en de nieuwe slavenraids op de plantages deden de rest. In één enkel jaar (1829) moesten wel 600 ‘certificaten van onvermogen’ worden afgegeven.

Bij de afkondiging van de ‘Emancipation Act’ in Brits-Guyana hielden de autoriteiten en suikerheren in Suriname uiteraard hun hart vast. Hoogst hachelijk vonden zij het, dat de gevreesde nieuwlichterij al tot het grotere nabuurland was doorgedrongen. Pas toen men merkte dat de overgang der negers van slaven tot vrijen, weinig onrust veroorzaakte en het met de terugslag op de economie nogal losliep, ademden de slavenhouders weer op en schepten zij moed om in hun afwijzende houding te blijven volharden.

Door de vrijlating van hun lotgenoten in Brits-Guyana begonnen echter veel slaven in Suriname de mogelijkheid van hun eigen emancipatie te bespeuren; zij werden onrustig, het aantal marrons nam toe, en in 1834 moest men zelfs de Aukaner Bosnegers te hulp roepen om de weglopers te achtervolgen. Expeditie na expeditie diende daarna uitgezonden, en hoge ‘vanggelden’ uitgeloofd te worden.

Een speciaal karakter droeg de slavensamenzwering die voordat het tot een opstand kwam, in 1836 ontdekt werd in het laat tot ontwikkeling gebrachte Coróni-gebied, waar een paar duizend slaven op de katoenplantages werkzaam waren. In deze uithoek arbeidden in hoofdzaak recent aangevoerde negers die bij ontvluchting in deze kuststreek vol zwampen, weinig kans hadden om de ver verwijderde bossen te bereiken, waarin zij zich konden verschuilen. Een ietwat charismatische slaaf, Colin genaamd, die wellicht geestesgestoord was en in ieder geval door zijn meester als een geesteszieke behandeld werd, wist vanuit het ‘ziekenhuis’ waar hij was ondergebracht, door middel van enige helpers zijn medeslaven tot opstand aan te zetten, wetend dat, volgens de berichten die de schoeners uit Berbice en Demerara meebrachten, de emancipatie daar reeds een feit was.

Colin beloofde nu de Coroniaanse slaven hun spoedige bevrijding en kondigde hun als een profeet aan, dat het uur der verlossing door twee sterren aan de hemel zou worden aangegeven. Half dansend, half zingend in een soort van religieuze

trance, ruide hij de slaven op en hij kreeg, terwijl hem een bijna goddelijke verering te beurt viel, een enorme aanhang, vooral onder de vrouwen die hij, als een zwarte Hitler, ook lichamelijk wist te fascineren.

Enkele slaven die dit niet zinde, brachten hem evenwel aan bij zijn eigenaar, die Colin naar Paramaribo ter berechting liet overbrengen. Daar werd hij tot de galg veroordeeld, en negen van zijn medeplichtigen tot dwangarbeid in zware boeien. Maar Colin stierf nog voordat de executie kon plaatsvinden, in... het ziekenhuis te Paramaribo. Zijn verraders werden beloond en uit zijn acties kwam geen verdere 'beweging' voort; het was ook niet nodig, daar na 1838 de slaven in Coróni vaak gelegenheid hadden om zichzelf te bevrijden door te vluchten naar het naburige Berbice, dat immers van toen af geen slavernij meer kende.

De Koninkrijksregering in Nederland was totaal de kluts kwijt; zij kwam in 1832 alweer met een nieuw regeringsreglement op de proppen, zonder ook maar één grein van de oude oligarchische opvattingen prijs te kunnen geven. Want nu werd de Hooge Raad alweer vervangen door een 'Koloniale Raad', bestaande uit de hoogste ambtenaren plus zes *benoemde* leden, die alleen het 'adviseren en voorlichten van de Gouverneur-Generaal' tot taak kregen. De benoemde leden werden tevens honorifieke 'Heemraden' die toezicht moesten houden op de buiten-districten... waar zij zich zelden vertoonden.

Administratieve knoeierijen bleven nog steeds alledaagse schandalen en werden zelfs vergoelijkt of weggepraat. Onderwijl protesteerden de planters luider dan ooit tegen de invoering van ietwat 'zachtere' slavenwetten, hierin braaf bijgevallen door de kooplieden in Amsterdam, met hun koloniale belangen.* Nog altijd was het eigenmachtig toedienen van 200 à 300 slagen bij wijze van 'huiselijke tucht' geoorloofd en gebruikelijk gebleven, daar de 'officiële' beulsknechten per zweepslag moesten worden betaald. Bij hun verweer tegen elke machtsbeperking hanteerden de slavenhouders bij voorkeur het welbekende argument: 'Geen wijzigingen zonder bijbehorende schadeloosstelling', - het was hun immers alleen om de centen te doen.

Rond 1839 werd in Nederland nog druk gemeierd over nieuwe slavenreglementen, terwijl de tegenwerking in Suriname voortdurend aanhield. Eén Gouverneur-Generaal, Elias, die in 1842 de thans in 'Divisiën' verdeelde kolonie kwam besturen en reeds de tekenen aan de wand zag, trachtte de progressieve bepalingen met enige kracht door te voeren, maar raakte daardoor al meteen in conflict met zijn Koloniale Raad en de plantersklik. Het geschreeuw om zijn terugroeping was niet van de lucht, en evenals in het verleden vormden zijn tegenstanders een 'cabale', die het opnam tegen de goedwillende minderheid aan de zijde van Elias. De man hield het nog geen drie jaren uit en vroeg ontslag uit zijn penibele functie.

Onder zijn bewind begon de eerste officiële kolonisatie van Hollandse boeren, geleid door een paar op landbouwgebied totaal ondeskundige dominees. Het was dan ook een slecht-voorbereid en veel te schriel opgezette onderneming, die

* Onder pressie van de plantocratie betekenden al deze verzachtingen in feite een stap terug, daar zij alleen de slavenbevolking beschermden 'voor zoo verre zulks zonder inbreuk op de regten der eigenaren, en zonder de rust en veiligheid der kolonie in de waagschaal te stellen, geschieden kon'. Met een dergelijke restrictie konden zowel de slavenhouders als de lokale autoriteiten nog alle kanten uit.

hopeloos mislukte en voor menigeen zelfs een tragisch verloop had. Al voordat allen in ellendige toestand aan de Saramaka nabij de post Groningen waren gearriveerd, was reeds een tiental van deze misleide kolonisten gestorven; binnen enkele maanden waren 200, zowat de helft van hen, ter ziele, waaronder een der leidende predikanten. De opvolger van Gouverneur Elias moest maar zien te redden wat er nog te redden viel van deze rampzalige onderneming.

Het draaide er op uit dat eerst een aantal gouvernementsslaven hulp kwam bieden, en toen ook dit niet baatte, dat de overgebleven boeren als dagloners een karig bestaan kregen, terwijl slechts enkelen zich als kleine veehouders in de nabijheid van Paramaribo konden vestigen, waar het hun op de lange duur wèl goed ging. Van 'volksplantingen' hebben de Hollanders nooit het flauwste benul gehad. De Minister van Koloniën weigerde pertinent nog geld te verstrekken voor dergelijke ontwikkelingsplannen met behulp van blanke boeren.

Van 1845 was Suriname niet langer meer bestuurlijk aan de Nederlandse Antillen gekoppeld, en kreeg de kolonie weer een gewone Gouverneur tot landvoogd. En hoe 'gewoon' waren zij, op schaarse uitzonderingen na, heel het zestigtal lieden dat daar sinds Willoughby heeft gelandvoogd; hoe weinigen die niet met de plantocraten meespeelden of zich niet onder het juk van de kaaskoppige Hollandse bureaucraten bogen en een beetje ruggegraat toonden.

Omdat de meeste gemanumitteerde negers en kleurlingen ongenegen waren landarbeid te verrichten, trachtte de overheid hen tot beter inzicht te brengen door blanke militaire vrijwilligers op duidelijk zichtbare plaatsen wat tuinwerk te laten doen, waarbij de Gouverneur Baron van Raders een enkele maal in eigen persoon de handen uit de mouwen stak. Echter vrijwel vergeefs; het incidentele voorbeeld dat 'arbeid adelt' vond nog de meeste navolging onder de Bosnegers, die hun eigen wel-georganiseerde arbeidsverdeling er op na hielden.

Tegen het midden van de eeuw oefenden de revolutionaire evenementen van 1848 in Europa ook in Suriname hun onderweg verzwakte invloed uit. Vrije handel werd, in beginsel althans, eindelijk toegestaan, en vreemde consuls mochten zich in het land vestigen. Enkele jaren later volgden lichtere voorwaarden voor manumissie; eigenaren die deze verleenden, behoefden geen borgtocht meer te storten. Alweer werd in 1851 een nieuw slavenreglement afgekondigd, opnieuw een beetje milder van frase, maar nog altijd erg streng en ondoorvoerbaar omdat men nog steeds geen controlerende ambtenaren aanstelde en de Heemraden alles op zijn beloop lieten.

Vreemde schepen konden voortaan vrijelijk de kolonie binnenkomen; de handelsbeperking met de Verenigde Staten werd nu pas opgeheven, en het dubieuze particuliere bankpapier eindelijk inwisselbaar verklaard tegen Nederlandse muntspecie. Een paar suikerfabrieken voerden de eerste stoomwerktuigen in, - rijkelijk later dan de suikerfabrieken in Brits-Guyana.

Ondanks al deze voor een deel gunstige ontwikkelingen kon ook Van Raders op den duur geen genade vinden bij de suikerheren en hun aanhang. Wederom werden de plantocraten bijgevallen door de Amsterdamse kooplieden die bij koning Willem in een maar al te willig, want belanghebbend oor vonden, en wisten zij te bereiken dat de Gouverneur, na ruim zes jaren dienst, ongevraagd zijn door menigeen betreurd ontslag 'eervol' kreeg aangezegd. Tegen een *dubbele* rem

op de vooruitgang der kolonie was de overigens oer-conservatieve en eigengereide Baron niet opgewassen.

Een moeizame kolonisatie van Duitsers aan de Marowijne draaide op niets anders uit, dan dat het plaatsje Albina, dicht bij de brede riviermonding, werd gesticht en bleef voortbestaan tot op heden. Het werd genoemd naar de bruid van de Rijnlandse immigrantenleider Kappler, enige bloei heeft het nooit gekend, al ligt het onder de rook van het even onbetekenende, maar in het verleden wel afschrikwekkende Franse grensplaatsje Saint Laurent du Maroni.

Dat verleden droeg een wel specifiek Frans karakter. De min of meer afgedwongen overeenkomst die Frankrijk met Engeland sloot om gezamenlijk de slavenhandel tegen te gaan, veroorzaakte in Frans-Guyana een fnuikend tekort aan arbeidskrachten, vooral op het land. Ook gingen er na de oprichting van een 'Société pour l'abolition de l'esclavage' al luidere stemmen op in Frankrijk, om een wat meer ethische koers in de kolonies te volgen en af te zien van slavenarbeid. Er viel dan wel niet te ontkomen aan mensen-import uit niet-Afrikaanse landen, en om hiermee een begin te maken, wist de regering in Parijs niets beters te bedenken dan de aanwerving van wat Chinezen, die men thee-plantages wilde laten aanleggen. Het kleine aantal dat zich voor deze onverantwoordelijke onderneming liet ronselen, weigerde echter al bij aankomst om 'zonder vrouw' aan het werk te gaan en moest weer worden teruggestuurd.

De landbouw begon te kwijnen; alleen de suikerfabrieken, geleidelijkaan met stoomwerktuigen voorzien, ging het nog goed. Maar alle pogingen om blanke immigranten voor het berucht-geworden verbanningsoord aan te trekken, bleven vrijwel zonder resultaat; de enkelingen die arriveerden, konden zich moeilijk in zulk een omgeving tot de nodige prestaties geprikkeld voelen. Er was echter één, maar dan ook des te opvallender uitzondering.

Toen de Franse regering besloot tot overbrenging van een flink aantal weeskinderen - jongelieden, waaronder veel meisjes die tengevolge van de Napoleontische oorlogen ouderloos geworden waren en ten laste van de Staat vielen - toen zag een congregatie van kloosterzusters er een taak in, dit anders tot mislukking gedoemd project in goede banen te leiden, door zich aan het hoofd van al deze jongelieden te stellen en samen met hen een niet-commerciële, maar idealistische onderneming op te zetten. Dit deden zij voortreffelijk.

Zij vestigden zich bij het weleer vervloekte Mana, hadden het door het uitblijven van de noodzakelijke overheidshulp eerst heel moeilijk, totdat zij er geheel bovenop raakten door aan een ellendig voorval een prachtige wendig te geven. Want ook in Frans-Guyana werden, vaker nog dan in Suriname, de van illegale slavenhalers weggehaalde negers tegen alle wettelijke bepalingen in, als gewone slaven te werk gesteld en mishandeld. En toen dit nog eens met een vijfhonderdtal aangevoerden te gebeuren stond, slaagden de nonnen er in, zich over hen - gedeeltelijk door aankoop - te ontfermen en hen, onder belofte van manumissie na korte tijd, aan hun wezenkolonie te Mana toe te voegen, waar de Franse jongelui zich voorbeeldig gedroegen en al heel wat tot stand gebracht hadden.

De slaven boden niet alleen een welkome hulp, maar waren in een paar jaren reeds dermate gekerstend, dat de 'Mère' die aan het hoofd van de landbouw-

onderneming en zijn vele werkplaatsen stond, in 1838 niet alleen aan een kleine 200 negerslaven manumissiebrieven uitreikte, maar hun tevens 75 hectaren grond met de opstallen ten geschenke gaf. Het was maar een geïsoleerde opzet, die echter voorbeeldig mocht heten en duidelijk bewees, wat ook op ruimere schaal mogelijk geweest zou zijn in een koloniale wereld met meer besef van de medemenselijke waardigheid.

Niet lang daarna, in 1844, begonnen allerlei ‘gewone’ Fransen, met name de arbeiders van Parijs en Lyon, aan te dringen op formele afschaffing van de slavernij, - iets waar vooral de gerechtelijke autoriteiten in Cayenne, die zelf de grootste slavenhouders waren, zich hardnekkig tegen verzetten. Zweden, Denemarken, Spanje, Portugal en zelfs Turkije hadden inmiddels al het voorbeeld van Engeland gevolgd, toen in 1848 Frankrijk, ondanks de tegenstand van de Kamers van Koophandel en die der afgevaardigden uit de kolonies, de Volksvertegenwoordiging temidden van de troebelen welke leidden tot de Tweede Republiek, de Emancipatiewet aannam.

In Frans-Guyana waren nu 16 000 slaven vrij. Zonder enigerlei wanordelijkheid hielden zij meteen op met werken en verlieten alle plantages, behalve die te Mana waar zij, goed voorbereid door de kloosterzusters, zich zelfs op de feestelijke bevrijdingsdag volkomen rustig gedroegen.

De planters konden maar niet begrijpen hoezeer de ex-slaven de grond haatten, waarop zij zoveel leed hadden moeten doorstaan, en klaagden steen en been over de luiheid der negers, die uit ervaring wisten dat ze met niet meer dan een paar dagen werken per week, best aan hun kostje konden komen. Het leek ze volslagen zinloos om méér dan die onvermijdelijke arbeid te verrichten, of dingen te produceren waaraan zij geen behoefte hadden; een overdaad... voor wie eigenlijk?

De ondernemers moesten dus nu in ernst naar andere werkkrachten uitzien; er was geen tijd meer om op dit gebied nog te experimenteren. Eerst lieten zij wat Madeirezen komen, maar dachten toch meer baat te vinden bij de import van vrije negers uit Guinea, hetgeen neerkwam op gecamoufleerde slavenhandel, - waar de Engelsen dan ook spoedig een stokje voor staken. In plaats van deze negers kwamen uiteindelijk van 1856 af enige duizenden Brits-lndische contractarbeiders het land binnen, welke operatie door de inmiddels opgerichte ‘Banque de la Guyane’ gefinancierd werd.

Al voordien echter bracht Frankrijk zelf haar kolonie de definitieve nekslag toe. Terwijl het opnieuw bezig was in een keizerrijk te veranderen, werden - om het arsenaal niet in gevaar te brengen en tevens om kosten te besparen - de maritieme bagno's van Brest, Rochefort en Toulon geëvacueerd, en in totaal 2000 tot dwangarbeid veroordeelden naar Cayenne overgebracht; voor een deel ‘pour faire fortune’ als vrij rondlopende ballingen (libéré's) die echter de kolonie niet mochten verlaten, en voor een deel om er onder strenge bewaking hun straftijd uit te dienen en als dwangarbeiders publieke werken uit te voeren.

Was dit ondanks de kosten van controle en administratie wellicht een hele verlichting voor de Franse schatkist, voor Guyana zelf - ook voor de beide aangrenzende Guyana's - bleek het een hele belasting. Want de veroordeelden ontvluchtten zodra ze maar een kans zagen, naar de buurlanden, en in het ballingsoord zelf iets goeds te verrichten, lag noch in hun aard, noch in hun

bedoeling. Als uitgestotenen waren zij slechts op lijfsbehoud uit.

Officieel werd deze deportatie van geboefte, waaraan pas in 1945(!) een einde kwam, als ‘de meest humane straf’ voorgesteld, terwijl het in werkelijkheid voor de meesten zoal niet op een versnelde, dan toch op een langzame marteldood neerkwam. En zonder de hardste discipline en veelvuldig gebruik van de guillotine zagen de Fransen geen kans deze ongezonde instelling te handhaven, die in 1867 Saint Laurent du Maroni tot centrum, Cayenne en de op enige tientallen kilometers verwijderde lies du Salut - nu opeens een sarcastische naam - tot filialen kreeg.

Een tweede, minder direct-merkbare ramp volgde voor dit stukje van de Wilde Kust, terwijl iedereen juist dacht dat daar alle zegeningen waren losgebarsten. In de loop der jaren had men er van tijd tot tijd kleine klompjes goud in handen van Indianen gezien en ze soms moeiteloos bemachtigd omdat de ‘wilden’ er weinig waarde aan toekenden. Nu kwamen in 1855 enkele Oayampi van de Boven-Approuague zich vertonen met een paar honderd gram van het edele metaal bij zich, en wisten ook best te vertellen waar zij de goudklompjes hadden gevonden, - zo maar opgeraapt, naar het heette.

De oude waanzin die goudkoorts genoemd wordt, brak onder de Blanken uit, nadat een haastig met de Indianen uitgezonden expeditie op de aangewezen plaats meer goud aantrof.

De trek naar de Approuague begon en groeide aan tot een hele uittocht, toen de pers in Frankrijk het nieuws wereldkundig gemaakt had. Onverwijld werd daar een ‘Compagnie Aurifère et Agricole de l'Approuague’ opgericht, waarvan de aandelen binnen enkele uren uitverkocht raakten. Het ‘agricole’ nam iedereen er maar voor de aardigheid bij. De geest van Ralegh was voor de zoveelste keer vaardig geworden over de begerige gelovigen, en tot uit Californië kwamen de goudzoekers aangedraafd. Zij, en met hen de Compagnie, boekten voldoende succes om ook overal elders in het binnenland, van de Oayapoc tot aan de Marowijne hun geluk te beproeven.

Weldra beheerste de goudindustrie het gehele leven van de kolonie, met het gevolg dat de ‘libérés’ die dapper meededen, geheel van de wijs raakten en zich op allerlei misdadige manieren met gesmokkeld goud ‘reisgeld’ verschaften, terwijl de landbouw schromelijk verwaarloosd werd.

Het viel niet te ontkennen dat er een zekere economische opleving ontstond, die vooral tussen 1871 en '77 - een voor Frankrijk moeilijke periode - verdienstelijk geconsolideerd werd door kolonel Loubère. Tijdens zijn bewind als Gouverneur liet hij tal van publieke werken aanleggen en kostte de kolonie het moederland weinig of niets meer. Maar zoals altijd na een plotselinge uitbarsting van slechtgefundeerde welvaart, liet een lange periode van neergang niet op zich wachten. Uitgezonden ambtenaren en experts hielden het in Frans-Guyana zelden langer dan twee jaar uit; wat tevoren tot stand gebracht was, verviel zienderogen na het eerste decennium van de Derde Republiek, daar de opeenvolgende regeerders telkens het aangevangen werk van hun voorgangers weer ongedaan maakten, - vaak louter en alleen uit prestige-overwegingen. Goud - en goudsmokkelarij - bleef nog altijd in de jaren '80 van belang, maar droeg niets bij tot de ontwikkeling van de kolonie zelf, omdat allen die daar enig fortuin wisten te maken, het land

hierna zo snel mogelijk verlieten, met achterlating van slechts een nieuw stukje woestenij. De planloze overheid liet alles maar op zijn beloop en vergenoegde zich met hoge retributies op het uitgevoerde metaal.

Velen dachten dat hier het eindelijk ontdekte Eldorado was. In 1885 werd inderdaad weer goud gevonden in het stroomgebied van de Inini en aan de Awa, de ten onrechte door de Hollanders 'Lawa' genoemde bovenloop van de Marowijne, een onzekere grens tussen Frans en Nederlands grondgebied, althans volgens de beide usurpators.*

Goud op betwist gebied - als bij de Engels-Venezolaanse grens - het was alsof het noodlot ermee speelde en de Gouden Man zich wilde wreken op de blanke en zwarte indringers. Maar de goudzoekers trokken zich weinig aan van zulke territoriale kwesties in de barre wildernis; zij kwamen uit alle richtingen, ook uit Brazilië opdagen, terwijl het meeste goud naar Suriname vertrok, waar men toleranter was en veel lagere rechten hief dan bij de Fransen het geval was.

De Boni-negers die het transport over de moeilijk bevaarbare vallen van de Lawa en de Marowijne verzorgden, profiteerden nog het meest van deze 'goldrush'. En al te lang zou de pret niet duren. Want niet alleen liep het nogal los met al dat goud, maar nu het wat al te dicht bij hun grens gevonden werd, begon ook Brazilië moeilijk te doen, nog voor het aanbreken van onze eigen eeuw.

De Brazilianen hadden er met hun slavenhandel ook aan moeten geloven, ondanks hun sluw en langdurig verzet tegen de Engelse pressie. Het viel ze, ook wat hùn 'Guayana' betrof, zwaar genoeg die lucratieve handel op te geven. Tegen het midden van de 18e eeuw was de staat Maranhão-Parà nog een van de achterlijkste van de grote Portugese kolonie, en dáárvan was Guayana nauwelijks een minder achterlijk onderdeel dan het nabije Amazone- en Rio Negro-bekken, die er geografisch mee verbonden waren. Portugals befaamde minister Pombal, systematisch bezig de vorming van een rijke koopmansstand te bevorderen, was degene die hierin snelle verandering bracht. Toen zijn stiefbroer Gouverneur van genoemde staat werd en in nauw contact met Pombal aan de ontwikkeling van het 'noord-oosten' en de handel van daar uit kon werken, maakte de eerder genoemde 'Companhía do Maranhão' haar grootste bloei door; zij bezat in 1779 nog een vloot van 32 schepen en in twintig jaar tijds (tot 1777) voerde zij meer dan 25 000 slaven uit Guinea over de Oceaan.

De slaven werden op langlopend krediet en gemakkelijke betalingsvoorwaarden bijna tegen kostprijs aan de planters van Maranhão-Parà verkocht, want hun productiviteit zorgde voor voldoende winsten. Tegelijk verdubbelde in die tijd de opbrengst van cacao en werden grote hoeveelheden katoen, rijst (Carolina-rijst!) en huiden uitgevoerd. De staat Maranhão-Parà mocht al van 1749 af eigen munten slaan, en de hoofdstad Belém, waar veel scheepsbouw beoefend werd, was toentertijd al een indrukwekkender stad dan zij thans is.

Ondanks zijn afgelegenheid kon Braziliaans-Guayana er nu prat op gaan, een

* Voor de Fransen gold een meer westelijk gelegen zijtak, de Litani, als grensrivier. Zij spraken van L'Awa en L'Itani, waarvan de Hollanders domweg 'Lawa' en 'Litani' maakten; maar wat zouden wij lachen indien de Fransen het over 'Drijn' en 'Dijssel' zouden hebben...

landstreek te zijn binnen de meest welvarende en dynamische staat van Brazilië. Maar het duurde niet lang. Pombal, door zijn stiefbroer nauwkeurig ingelicht over het doen en laten van de Jezuïeten op hun mooie theocratisch geleide missieposten in Amazonië en noord-oostelijk Guayana, om en bij de Amapà waar zij zich niets aantrokken van de Portugese Kroon, maakte met één slag een eind aan al hun werkzaamheden in Brazilië, confiskeerde al hun bezittingen en dwong hen in 1759 en '60 het land te verlaten. Met de missieposten-annex-ondernemingen was het nu gauw gedaan, de algemene toestand werd er ook niet beter op, en na de val van Pombal in 1777 was het dan ook spoedig afgelopen met de monopolistische Companhía do Maranhão en de verdere bloei van de gelijknamige staat, die zoveel naijver gewekt had onder de kooplieden in de rest van het land.

Achterlijk als Brazilië in landbouwkundig opzicht was - want ook de Jezuïeten waren oer-conservatief, zelfs in dit opzicht - konden de planters in de 19e eeuw moeilijk meer concurreren met andere tropische kolonies. Zij waren echter nog rijk genoeg om veelal hun zoons in Europa te laten opvoeden, vanwaar menigeen vervuld van de nieuwe denkbeelden over de mensenrechten en sceptisch over de Portugese uitbuiting van hun geboorteland, naar huis terugkeerden. Zij wensten niet langer dat Brazilië, dat toen al bijna evenveel inwoners als Portugal telde, ten eeuwige dage de melkkoe van het Europese moederland zou blijven.

De ondergrondse spanningen tussen de criolhos of landskinderen en de geïmporteerde 'koninkrijkskinderen' namen toe en kwamen bovengronds. Reeds eerder verschenen er in Portugal publicaties die protesteerden tegen de onmenswaardige behandeling van de slaven en zelfs tegen alle slavernij; zij bleven niet zonder weerklank in de kolonie. Het ontbrak ook niet aan bepalingen om het slavenvervoer minder onmenselijk te doen gebeuren, maar zulke sporadische acties hadden niet het minste praktisch effect.

Al te traag verliep de mentaliteitsverandering ten opzichte van de rode en zwarte slaven, welke laatsten een derde van de totale telbare bevolking vormden. Zelfs toen Pombal verordende dat slaven die langer dan een half jaar in Portugal verbleven, automatisch vrij zouden zijn, geschiedde dit - volgens eigen bewoordingen van het decreet - om te voorkomen dat zij daar als lakeien gebruikt zouden worden, in plaats van in de Braziliaanse land- of mijnbouw, waar men hen hard nodig had. Aleer er werkelijk verbetering in hun lot kwam, moest eerst een politieke omwenteling plaatsvinden.

Vlak vóór het vertrek van Dom Joao uit Brazilië ontstonden juist in Noord-Parà en Bahía allerlei kleine opstanden, kenmerkend voor het afzonderlijkheidsgevoel van de noordoostelijke provincies.

De jonge als Regent achtergebleven Dom Pedro, na korte tijd bruusk naar Portugal teruggeroepen, weigerde dit; en gesteund door een aanzienlijk deel van de burgerij liet hij zich - indachtig een vaderlijk advies in het verleden - in 1822 tot Keizer van een onafhankelijk Brazilië uitroepen. De weinig weerbare Portugese troepen die toen het land uit moesten, handhaafden zich nog het langst in... Maranhão-Parà, vanwaar zij met '*on*officiële' Engelse hulp verdreven werden. Dank zij veel 'officiële' Engelse pressie zagen de Portugezen zich al na enkele jaren genoopt Brazilië als soevereine mogendheid te erkennen, en hiermee verdwenen zij voorgoed uit de verdere geschiedenis van de Wilde Kust, precies zoals de Span-

jaarden ook bij het Verdrag van Madrid in 1845 de soevereiniteit van Venezuela moesten erkennen, alwaar in 1854 de slavernij geheel werd afgeschaft, met vergoeding aan de voormalige eigenaars.

In Brazilië zou dit nog heel wat voeten in de aarde hebben.

Een wet van 1809, feitelijk bedoeld om de suikerplantages tegen hun schuldeisers te beschermen, had al bepaald dat de eigenaars hun slaven niet afzonderlijk mochten verkopen, maar slechts en bloc tezamen met de gehele onderneming. Hiermee werden de slaven dus al min of meer tot lijfeigenen (glebae addicti) bevorderd en hun persoonlijk lot reeds wat minder aan de willekeur van hun meesters blootgesteld. De oude slaven begonnen al zoetjesaan hun weg te vinden naar volledige vrijdom, - met name de 'negros de ganho' (ambachtelijke slaven) en al de velen die een bevoorrechte positie in de Braziliaanse familiehuishoudens innamen en vroeg of laat wel hun manumissie verwierven.

Een blijvend beletsel voor de versnelde emancipatie vormde de nog steeds relatief grote aanvoer van nieuwe slaven uit Afrika, die een maar al te gerede aftrek vonden bij de groot-grondbezitters. Voor de Engelsen was het al moeilijk genoeg de nieuwe onafhankelijken enige beperkingen van de slavenhandel af te dwingen. Voor hun hulp aan Pedro I en de erkenning van zijn keizerrijk, presenteerden zij hem thans de rekening in de vorm van een belofte, om tegen 1830 de lucratieve slavenhandel geheel te beëindigen. De Brazilianen echter dàchten er niet over, zich aan deze toezegging te houden; vooral niet nadat Dom Pedro, die zijn populariteit niet wist te behouden, afstand gedaan had van zijn te snel afgekoelde troon, ten behoeve van zijn zoontje, en naar Portugal vertrokken was, waar hij, slechts 36 jaar oud, stierf.

De troonopvolger kreeg als Pedro II om zijn luiheid de bijnaam 'Pedro Banana', en tijdens zijn regering, die overigens lang duurde en doorgaans gunstig verliep, besloten de Engelsen de Braziliaanse slavenhandel voorgoed de kop in te drukken. Van 1845 af begonnen zij zonder verdere discussies of vergoeding alle slavenschepen in beslag te nemen, die zij op weg naar Brazilië of in Afrikaanse havens konden onderscheppen. In drie jaren tijds bevrijdden zij op deze wijze meer dan 50 000 negers.

Om dit te kunnen doen, drongen de Britse kruisers soms tot in de havens van de machteloze Brazilianen door. Dit alles veroorzaakte weliswaar anti-Engelse rellen hier en daar, maar de blokkade hielp. Het aantal negerslaven in Brazilië verminderde in twintig jaren tijds met één miljoen, zodat ze daarna slechts 15% van de totale bevolking uitmaakten, al vertoonde het percentage mulatten tegelijkertijd wel een aanzienlijke stijging.

Ook had de blokkade in deze, niettemin door een toenemende welvaart gekenmerkte, periode tot gevolg dat de stemmen die de afschaffing van de slavernij bepleitten, zich na 1850 weer luider en veelvuldiger lieten horen. Daar bovendien de mijnbouw, die ook op slavenarbeid was aangewezen, zich in sterke mate in Brazilië begon te ontwikkelen, werd nu ook onwillekeurig de aandacht gericht op het Venezolaanse, Britse, Hollandse en voorshands vooral Franse grensgebied met hun goudvondsten. Daadwerkelijk optreden konden de Brazilianen echter niet, alvorens zij hun eigen interne politieke huishouding wat meer op orde hadden, - en dat duurde nog wel even.

Het oude grensgeschil met Frans-Guyana bleef nog lang voortzieken. De Fransen hadden van lieverlede de oostgrens van hun kolonie tot ver voorbij de Oayapoc, Amazonewaarts opgeschoven en geconsolideerd door vestiging van een militaire post nabij het meer van Mapà, waar zij begonnen met het aantrekken van Indianen. Enige jaren later, in 1841, wisten de gealarmeerde Brazilianen door te zetten, dat een gemengde commissie de kwestie ter plaatse zou komen bespreken, hetgeen inderdaad gebeurde aan de Araguay, vervolgens in Macapà en op enkele andere plekken.

Besloten werd, dat het hele gebied tussen de Oayapoc en de Amapà voorlopig neutraal zou zijn, hoewel de Gouverneur van Parà duidelijk liet blijken dat de Brazilianen niet van zins waren zich van daar terug te trekken. Het ging tenslotte om een territorium driemaal zo groot als het huidige Frans-Guyana. Ofschoon het op dat moment door amper 17 000 mensen bewoond werd, trachtten beide partijen het nu wat meer te bevolken door aantrekking van eigen kolonisten en slaven.

De diplomatieke onderhandelingen bleven voortduren totdat in 1888 een barokke Fransman, Jules Gros genaamd, die zich met enkele landgenoten daar was komen vestigen, op het lumineuze denkbeeld kwam, de hele landstreek tot een onafhankelijke republiek te verklaren, waarna hij zelfs zo ver ging, decoraties uit te reiken, een eigen bank te stichten die door goud gedekte biljetten uitgaf, en weliswaar geen luchtkasteel, maar wel een fantastische spoorwegmaatschappij te bedenken, waarvoor hij aandelen in zeer kleine coupures uitgaf. Het liep natuurlijk op niets uit.

Toen evenwel spoedig daarop zonder veel moeite in het betwiste gebied ook ettelijke kilo's goud gevonden werden, waardoor letterlijk duizenden goudzoekers van iedere nationaliteit en kleur daarheen trokken, zodat hun aantal weldra de 20 000 overtrof, was het met de neutraliteit van dit opeens ‘interessant’ gebied afgelopen. Ernstige onlusten en tenslotte een ware veldslag tussen Franse militairen en Braziliaanse, door de regering gesteunde ‘bandieten’ in het dorpje Mapà, waarbij een tachtigtal doden en vele gewonden vielen, brachten Cayenne in een oorlogsstemming, terwijl aan Braziliaanse zijde stemmen opgingen voor de creatie van een aparte staat ‘Guayana’, te integreren in de grote Zuidamerikaanse republiek.

Nadat de woordvoerders van beide twistende regeringen voldoende dreigementen geuit hadden, werden de onderhandelingen hervat, die tenslotte leidden tot het in 1897 gesloten Verdrag van Rio de Janeiro, waarbij besloten werd het grensgeschil ter arbitrage aan de Zwitserse Bondsraad voor te leggen. Met een uitvoerige documentatie wisten de Brazilianen hun zaak zo goed te verdedigen, dat de arbitrale uitspraak in 1900 de Oayapoc als oostgrens en het Tumucumacgebergte als zuidgrens aanwees. Hierdoor werd Frans-Guyana de kleinste moot waarin Groot-Guyana door de mogendheden is opgedeeld. En zelfs dit brokstukje is de Brazilianen, die het al eens in zijn geheel bezetten (van 1809 tot 1817) nog altijd - en niet geheel ten onrechte - een doorn in het oog.

In Venezuela waar, net als in de overige Spaanse kolonies, de negerslavernij nooit diepe wortels geschoten had - mede omdat daarnaast de rode slavernij lang bleef

voortbestaan, en ook omdat de slavenhandel er steeds door niet-Spaanse importeurs bedreven werd - ontstond al vrij vroeg de geneigdheid tot emancipatie en een relatief humane behandeling van de negers. Al in 1784 verbood een koninklijk edict het brandmerken, en niet lang daarna kregen de vrije, in Amerika geboren Spanjaarden, de criollos, en zo ook hun niet geheel raszuivere afstammelingen, hetzelfde recht als de uit Spanje gearriveerden om openbare 'blanke' functies te bekleden. Omstreeks 1800 was voorts meer dan de helft van de negers in de Spaanse gebieden reeds vrij, - hoofdzakelijk *door eigen uitkoop*, hetgeen niet weinig tot hun zelfbewustzijn bijdroeg, al was daarbij hun toestand doorgaans miserabel ten gevolge van verwaarlozing.

Vlak voor de viering van het tweede eeuwfeest van de 'Spaanse ontdekking' van de Nieuwe Wereld, richtte de in Peru geboren Jezuïet Viscardo y Guzmán zijn fameuze oproep tot de 'Genereuze Amerikanen van Nieuw-Granada!' waarin hij hen aanspoorde om evenals 'de beroemde Republiek der Verenigde Provincies' - de Nederlanders derhalve - het ijzeren juk der Spaanse overheersing van zich af te schudden, om voortaan onafhankelijk te zijn in een continent 'oneindig groter, rijker, machtiger en met meer bevolking dan Spanje'. Het was een niet mis te verstane samenvatting van het gegroeide zelfstandigheidsbewustzijn van de criollos, en de datum van deze oproep was omineus!

Na de door Bolívar en Páez met succes gevoerde onafhankelijkheidsoorlogen en het tijdelijk luwen van de daaropvolgende burgertwisten, begon Venezuela eerst met onder pressie van Engeland de reeds sterk afgenomen slavenhandel eindelijk geheel te verbieden, om vervolgens, mede door de acties van allerlei radicale bewegingen die ten gevolge van de Europese gebeurtenissen van 1848 in het land ontstonden, de emancipatie af te kondigen in 1854. Ook dit gebeurde 'kalmaan, maar over de hele linie', conform het Engelse voorbeeld, en met geldelijke compensatie voor de slavenhouders. De landbouw, die in Venezuela toch al niet zo'n grote rol speelde, leed er weinig onder; de opkomende mijnbouw profiteerde van de vrijgekomen arbeidskrachten.

21
...opgeofferd aan de waan...

Hadden in het tweede kwart van de 19e eeuw achtereenvolgens de Engelsen, de Fransen en laatstelijk (in 1854) de Spaans-georiënteerde Venezolanen de slavernij geheel afgeschaft, bij het aanbreken van het derde kwart dier eeuw stonden de Hollanders op dit gebied nog te sleepvoeten als een negerbegrafenis bij een tweesprong. Zij waren nog lang niet van zins hun Surinaamse belangen in gevaar te brengen door wat zij nog altijd 'een snelle emancipatie' noemden. Als voorwendsel gebruikten zij hun welbekend geworden paternalisme, - die meest perfiede camouflage van racisme en zelfoverschatting. Men moest, zo beweerden regeerders en planters, de slaven eerst *leren* hun vrijheid te gebruiken, wat er op neer kwam dat zij niet 'in vrijheid naar eigen dunk' zouden mogen handelen, maar alleen overeenkomstig de opvattingen van de Blanken. Met deze paternalistische zelfbegoocheling kampen de Nederlanders, en met hen tal van westerlingen, tot op de huidige dag bij het verlenen van hun zogenaamde 'ontwikkelingshulp'.

Al te gaarne beriepen zij zich anderhalve eeuw geleden op wat zij de fatale gevolgen noemden van teveel voortvarendheid bij het afschaffen der slavernij in de naburige kolonies, ten westen en ten oosten van Suriname. Want hoewel de toestand in Brits-Guyana na 1838 toch meeviel, was het daar niet opeens een paradijs geworden, evenmin als na 1848 in Frans-Guyana, waar volgens de toenmalige Hollandse Minister van Koloniën de bevrijde negers dank zij de plaatselijke gesteldheid - aan heel de Wilde Kust dezelfde - de betreurenswaardige gelegenheid kregen 'hunne neiging tot het schier werklooze boschleven bot te vieren'. Wist hij veel, de huisbakken pennelikker; maar *hij* had het voorshands voor het zeggen, en de emancipatie werd dus rustig uitgesteld.

Alleen de Anti-Revolutionairen en de Liberalen in Nederland hadden er maar moeilijk vrede mee. Teveel aandringen lag echter niet op hun politieke weg. En moest de emancipatie er dan toch te eniger tijd komen, dan zou in ieder geval alles in het werk gesteld moeten worden om, tot behoud van de economische welvaart, de negers op de plantages vast te houden. Daarom werden tot aan dat tijdstip ook niet meer dan 650 contractarbeiders 'voor alle zekerheid' ingevoerd; men hoopte de vrijheidslust der negers te kunnen temperen. De planters hielden zich hierbij liever passief - zij hadden weinig op met voorzorgsmaatregelen die hun alleen maar geld zouden kosten - en wisten hun belangen in goede handen bij de ministers van Willem II en Willem III.

Na de eerder vermelde terugroeping van het Engelse lid van het Gemengd Gerechtshof te Paramaribo bleef zijn plaats onbezet en hield deze nuttige instelling op te functioneren, - hetgeen de plantagehouders en hun aanhang wel zo lief was.

Niet minder juichten zij de verscherpte censuur toe, die de overheid uitoefende op de verspreiding van 'incendiaire geschriften' of geruchten inzake de negeremancipatie.

Tam genoeg waren zulke Hollandse publicaties overigens, ontvloeid als ze meestal waren aan de vrome pennen van wat aanhangers van Réveil en enkele tot beter inzicht bewogen godgeleerden. Want het eindeloze getwist over de vraag of negers al of niet een door de Here geschapen ziel bezaten, en of zij niet als afstammelingen van de gevloekte Cham door diezelfde Here tot eeuwige slavernij gedoemd waren, bleek zelfs tegen het midden van de eeuw nog niet helemaal uitgewoed. Met de onmogelijkste smoesjes en verzinsels werden de schuchtere pleiters voor vrijlating der slaven door zowel hun officiële als hun particuliere tegenstanders te lijf gegaan. Dezen wensten in het gunstigste geval voorafgaande maatregelen 'om de neger het verlaten van de kolonie te beletten' - de instelling van een secundaire lijfeigenschap dus - en hen ervan te weerhouden om 'het onafhankelijk, maar dierlijk leven te leiden hetwelk aan de boschnegers ten deel valt'. Al was dit leven in werkelijkheid heel wat beter, gezonder en gelukkiger dan dat van de toenmalige fabrieksarbeider of thuiswerker in Holland.

Maar de heren kapitalisten hielden er hun eigen argumenten, hun bijzondere logica op na... bezaten nog altijd hun veel te grote macht. Zelfs de voormannen van het Réveil, tenslotte allen bewust of onbewust in dienst van het opgekomen kapitalisme, wisten niet hoe genoeg aan te dringen op 'voorzichtigheid en geleidelijkheid', terwijl samengaan met de Liberale voorstanders van emancipatie net iets teveel van hen gevergd was.

Een Réveil-man als Isaac da Costa kon in zijn 'Bezwaren tegen den Geest der Eeuw' (1823) nog zeggen: 'Ik houde het daarvoor, dat de afschaffing van de slavernij der Negers alsmede behoort tot die hersenschimmige menschlijke wijsheid, die de Almacht wil vooruitloopen, en niets uit zal richten ten goede, maar veeleer eindeloos veel ten kwade.' En tal van zijn mede-vromen zijn hem dit nog tientallen jaren blijven nazeggen. Men leest niet zonder braakneigingen de Hollandse huicheltaal uit die dagen, terwijl de wijsgerige zwakheid der voorstanders van de emancipatie er toe leidde, dat zij hun sterkste argumenten zochten in een bloederige casuistiek, die de indruk heeft doen ontstaan dat alle slavenhouders slechts domme sadisten waren, - hetgeen in strijd zou zijn met een elementair economisch inzicht dat men de meeste planters niet kan ontzeggen.

De piëtistische lijdensmoraal die de Herrnhutter-zendelingen ten lange laatste ook onder de slaven trachtten te verbreiden, speelde genoemde opzet in de kaart, en een nieuwe 'Maatschappij ter bevordering van het godsdienstig onderwijs onder de slaven' genoot weliswaar geen overheidssteun (daar waren geen centen voor!) maar toch wel die van enkele vooraanstaande ingezetenen. Er moet nog op teruggekomen worden.

Wat de Hollanders in feite met de slaven voor hadden, was: 'het regt van den meester op hunne personen verwisselen met een regt op hunne arbeid,' - dus omzetting van de slavernij in een vorm van dwangarbeid zoals die al eeuwenlang in de Oost was opgelegd, en niet ongelijk aan de vrijheidsbeperking der 'aan de grond toegewezenen', de klassieke 'glebae adscripti'. Met hun bekende zelfverzekerde rechtschapenheid kwamen de Hollandse regeerders hier open voor uit, en

als belangrijkste middelen om hun doel te bereiken, wilden zij onder de slaven eensdeels ‘de propagatie’ (het aantal geboorten) bevorderen, anderdeels - en hier kwam de kapitalistische aap wel het duidelijkst uit de mouw - ‘in het algemeen hen meerdere behoeften doen verkrijgen dan zij tot nu toe hebben.’ Cynisch genoeg, en sindsdien *de* koloniale (ook neo-koloniale) remedie aller ontwikkelaars en hulpverleners.

Wat de ‘propagatie’ of natuurlijke aanwas onder de slaven betrof, de redenen lagen voor de hand waarom deze negatief bleef bij een vrouwenoverschot van 4%, dat ontstaan was ondanks het feit dat er veel meer mannelijke dan vrouwelijke slaven werden ingevoerd. Niet alleen was de sterfte onder beide seksen door al te grote uitbuiting zeer hoog, maar vooral de vrouwen leden veel door het sjouwen over lange afstanden met zware vrachten, wat ook vaak miskramen veroorzaakten. Ook vrijwillige abortie kwam veelvuldig voor.

Een andere oorzaak was de langdurige, uitputtende nachtarbeid, niet alleen op de suikerplantages die nog meestal met van het getij afhankelijke watermolens werkten en waar de slaven vaak 42 uren aan één stuk, ook bij de hete stookplaatsen, bezig moesten zijn, maar evenzo op de koffie- en cacao-plantages waar ook vaak nachtwerk geëist werd, alles bij grote hitte op de droog- en fermenteerzolders. Na afloop van het werk waren de negers veelal in hun open hutten aan de nachtelijke afkoeling en vochtigheid blootgesteld, want slechts eens per jaar kregen zij een dag toegewezen om zelf hun ‘woningen’ te repareren.

Bovendien vergden de plantagehouders veel zware kinderarbeid, al van acht à tienjarigen, terwijl de voeding slecht, de ziekenverzorging erbarmelijk was. De ziekenverblijven, zelden door rondreizende chirurgijns bezocht, waren zodanig ingericht dat zij veeleer tot afschrikking van de lijders dan tot hun herstel bijdroegen. Vandaar dan ook, dat het sinds de invoering van slavenregisters duidelijk geworden was, dat in tien jaren tijds de slavenmacht bij alle clandestiene mensenimport toch met zowat 17% verminderd was, - tot ontsteltenis van overheid en slavenhouders.

Een verdere oorzaak van achteruitgang op dit gebied was natuurlijk ook het onverminderde sadisme bij de afstraffing van slaven, slavinnen en zelfs kinderen, dikwijls om de kleinste pietluttigheid. Naast de autoritaire uitoefening van de slechts in theorie aan banden gelegde ‘huiselijke jurisdictie’, geschiedde ook de ‘officiële’ toediening van lijfstraffen ongelooflijk vaak en onbarmhartig. Nog tot 1843 werden per jaar gemiddeld 800 slaven, ook vrouwen, naakt op het Fort Zeelandia gekastijd; menigmaal nog met de Spaanse bok, al was deze straf officieel reeds in 1784 afgeschaft. Alles in schijn. Een zo hoog geplaatst ambtenaar als de Procureur-Generaal genoot voor deze kastijdingen nog aparte emolumenten pro rato, - een exempel der hoogstaande zedelijkheid van het blanke ambtenarendom.

Dat de evidente achteruitgang van de slaven-economie hoofdzakelijk te wijten was aan de slechte behandeling van het ‘mensenmateriaal’, drong langzamerhand wel door tot de overheid, maar niet tot de eigenaars en ondernemers. Zij waren immers voor het overgrote deel ‘afwezig’ en lieten hun plantages door ondergeschikten en administrateurs beheren, die uitsluitend op het maken van winsten en het ontvangen van tantièmes uit waren, en volstrekt niet op instandhouden van

het ‘zwarte kapitaal’. Zo algemeen was het verderfelijke absenteïsme, dat in 1838 niet één onafhankelijke eigenaar zelf de directie van zijn plantage in Suriname voerde. Zij merkten niet wat er in werkelijkheid aan de hand was, toen de suikeropbrengsten bleven stijgen terwijl het aantal plantageslaven afnam; hetgeen ten dele mogelijk werd door verhoogde uitbuiting der aanwezige slaven, ten dele door overbrenging van arbeiders der minder lucratieve koffie- en katoen-ondernemingen naar de suikerplantages, waar zij dan veel harder moesten werken.

Toch begonnen de meest vooruitzienden al te beseffen, dat de vrijlating der slaven misschien wel uitgesteld kon worden, maar tenslotte toch onafwendbaar zou zijn. In 1841 had Nederland al onder Britse druk een ‘Intentie-memorandum’ bij de Engelse Regering moeten inleveren, waarin weliswaar allerlei mooie toezeggingen omtrent spoedige emancipatie stonden, maar niets wat wees op hun inlossing volgens een bepaald tijdschema.

Even weinig baatte een rekest van de Engelse Quakers, die in hun beginjaren in Amerika zelf geen negers tot hun godsdienstoefeningen hadden toegelaten, maar nadien tot het andere uiterste oversloegen; het betrof een verzoek om abolitie, dat zij tot de Nederlandse regering richtten. Wel werd in datzelfde jaar een ‘Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van de Afschaffing der Slavernij’ opgericht, maar dat ‘bevorderen’ stelde ook al niet veel voor.

Allerlei rapporten die van regeringswege werden uitgebracht, stonden wel vol met ingewikkelde voorstellen om de komende ‘slag’ op te vangen. Een tijdlang was het bijvoorbeeld de kennelijke bedoeling om, daar tijdens het optreden van Willem II chronisch geldgebrek in Nederland heerste, de kosten en lasten van de emancipatie - hoofdzakelijk schadeloosstelling aan de sacrosancte eigenaars - op de slaven zelf, zijnde de bevoordeelden, te verhalen. Dezen zouden zichzelf op de een of andere raadselachtige manier *door eigen arbeid* moeten vrijkopen. Sommige regeringsadviseurs kwamen op het denkbeeld, dat op de suikerplantages verbeterde werktuigen moesten worden ingevoerd, zoals de Fransen dat in hun West-Indische kolonies bezig waren te doen. Volgens anderen moest de overheid èn de plantages, èn de slaven onteigenen, de eigenaars met obligaties schadeloos stellen, alle ondernemingen tot 37 centrale suikerfabrieken samenvoegen en zelf exploiteren, totdat rente en aflossing der obligaties geheel uit de opbrengst der plantages waren afbetaald, waarna de slaven vrij zouden zijn. En geen centje pijn voor wie dan ook! Maar zó wijs was de regering nog wel, dat zij zich geen suikermonopolie in een periode van marktcrisis op de hals wilde halen.

Tot 1849 heeft men zich nog serieus met al zulke waanzin bezig gehouden. Maar ook daarna bleef de brandende kwestie: het geld voor de schadeloosstelling aan de eigenaren. Na de grondwetsherziening van 1848, waardoor wat meer democratie in het Nederlandse rijksbestuur mogelijk werd, geraakte ook de zaak der Surinaamse slaven wat meer in open discussie en onttrokken aan de stompzinnige autocratie van het Ministerie van Koloniën.

Datzelfde jaar bracht de emancipatie in de West-lndische kolonies van Denemarken, evenals Nederland een klein land met nòg geringere financiële bronnen, en dit op eilanden waar nota bene ‘Negerhollands’ door de slavenbevolking gesproken werd.* Maar het goede voorbeeld wekte nauwelijks schaamte, laat staan navolging, terwijl de onbeperkte vrijlating van alle slaven, die in datzelfde

* De plaats die officieel Charlotte-Amalie genoemd werd, heette bij hen veelzeggend ‘Táphoes’.

jaar in alle Franse kolonies afgekondigd werd, juist een averechtse uitwerking had bij de Hollandse machthebbers.

Zij voelden zich ernstig bedreigd door zoveel voortvarendheid, en binnen drie weken na het Franse abolitiedecreet verscheen reeds een Rijkscirculaire waarin de Minister van Koloniën (oud-Gouverneur van Suriname!) zijn vrees uitte over hetgeen te gebeuren stond in de kolonie Cayenne, die 'slechts door eene doorwaadbare rivier, de Marowijne, van de kolonie Suriname is gescheiden'. In de angstogen van deze deskundige was de machtige grensrivier al tot de proporties van de Dommel of de Aa geslonken.

Typerend voor de overheidspaniek was toen ook het onverwijld uitzenden van een paar oorlogsschoeners naar de Wilde Kust, alsof het daar nu pas echt wild zou toegaan.

Tegelijkertijd werden de slavenhouders aangemaand om wat beter op hun tellen te letten, waarbij de Minister hun allerlei doekjes voor het bloeden aanprees: 'een kleinigheid van opschik streelt den neger', of 'kleine voorregten aan hen die zich bij ééne vrouw houden' en dergelijke fraaiigheden meer. Nederland is altijd gróót geweest in het plaatsen van krukken op verantwoordelijke posten, maar men kan zich de 19e eeuwse mentaliteit van deze lieden niet verknipt genoeg voorstellen. Wij hebben er echter terdege kennis van te nemen, want juist deze mentaliteit verklaart veel van de aard der geestelijke erfenis waar hun opvolgers in onze eeuw zich mee behept en belast toonden, tot op de huidige dag.

Uit de semi-emancipatie die de Hollandse slaven in 1848 op het gedeeltelijk Franse eiland Sint Maarten hun meesters hadden afgedwongen, bleek intussen dat hun lotgenoten in Suriname, waren zij niet zo mak en murw geslagen geweest, best hun emancipatie met bijna vijftien jaar hadden kunnen vervroegen door zelfbevrijding, - die overigens beslist niet onbloedig verlopen zou zijn. Nu bleef het touwtrekken nog onvermoeid doorgaan, want men mocht, zoals het heette, 'geene regten toestaan, zonder de overtuiging te bezitten, dat van dezelve een redelijk gebruik zal worden gemaakt'. Ook al zo'n diepzinnig-paternalistische smoes.

Er waren, behalve uiteraard de slaven, tal van belanghebbenden bij een 'prettige' regeling van de stapvoets naderende vrijlating. Bovenal waren dit in Holland de aandeelhouders van de 'negotiaties', de diverse geldschieters die door wanprestatie van de planters gezamenlijk eigenaar van de plantages waren en zich verenigd hadden in allerlei 'negotiatie' geheten kongsi's. Namens hen traden de Administratiekantoren in Nederland op, die hunnerzijds Administrateurs in Suriname aanwezen, welke al eerder ter sprake kwamen.

Voorts waren er nog heel wat particuliere, ook Engelse, plantagebezitters, onder wie een aantal minimumlijders. In totaal ging het in 1861 nog maar om een 150-tal suiker-, koffie- en katoen-ondernemingen - meer waren niet langer in bedrijf - en om zowat 25 000 slaven die daarop werkzaam waren. Het aantal huisslaven bedroeg maar een kleine fractie hiervan.

De achteruitgang van de kolonie, die een generatie tevoren nog ruim 300 plantages geteld had, was toen dus al een voldongen feit; de eenparige versnelling

van de neerwaartse beweging der welvaartscurve begon al meteen na het Engelse tussenbestuur. Kort voordien ging het trouwens ook al niet zo best meer.

Vanzelfsprekend begon ook de publiciteit, zowel van voor- als van tegenstanders zich wat meer met deze aangelegenheid te bemoeien, maar oefende even weinig invloed uit op de gang van zaken, als vandaag alle journalistiek geblaat over bijvoorbeeld de gesties van de multinationale concerns. En in de kolonie zelf was het stilte geboden; zelfs het noemen van emancipatie was daar taboe. De officiële beraadslagingen over de recente slavenkwesties gebeurden uitsluitend in geheime zittingen. En toch, bij dit al gaven juist de angstvallig verzwegen factoren uiteindelijk de doorslag.

Een van die factoren was ongetwijfeld het algemene politieke klimaat: de groei van het liberalisme en de inmiddels toegenomen welvaart in Nederland. Een tweede factor vormden de nog talrijke kleinere en soms grotere woelingen onder de slaven, - als evenzovele waarschuwingen dat de tijd drong. De eerder beschreven vorm van messiaanse bevrijdingsbeweging die in 1836 onder de negers van de nieuwe plantages in Coróni begon, leidde tot tientallen ontvluchtingen naar Brits-Guyana, - een exodus die de slaven daar in 1853 nogmaals met succes ondernamen.

Zowel in 1849 als in de acht daaropvolgende jaren deden zich links en rechts in de kolonie tal van onrustige manifestaties voor, en in 1861 kwam het nogmaals tot onlusten in Coróni, evenals op andere plaatsen waarheen strafexpedities moesten worden uitgezonden om de slaven weer aan banden te leggen. De weglopers, zelden gesteund door de gepacificeerde Bosnegers, werden nu wel meestal achterhaald en dan nog altijd op de gebruikelijke wijze ‘voorbeeldig’ gestraft. Maar de algemene toestand werd niettemin onhoudbaar en stond op springen, hoezeer men dit ook trachtte te ontkennen.

Ofschoon de overheid in een tijdsbestek van 130 jaar negen verschillende slavenreglementen afkondigde, want ‘invoeren’ kan hiervan niet gezegd worden, stuurde zij pas in 1856 in de zoveelste nieuwe oekase aan op het voorbereiden van de slaven tot vrije burgers. Maar zelfs een automatische vrijgeboorte van slavinnekinderen na een bepaalde datum, zoals in andere kolonies als eerste en eenvoudigste emancipatie-maatregel gegolden had, was hier nog teveel gevergd.

Per saldo was heel de bevrijdingsgedachte voor de godzalige Hollanders, ‘een naar revolutie en ongeloof riekende nieuwigheid’ die zij liever zo ver mogelijk van zich hielden, - het gelukkig toenemende aantal andersdenkenden niet te na gesproken. Enige schaamte over de feitelijkheden kenden zij wel, want nog in 1849 konden Engelse leden van de Anti-Slavery Society geen verlof krijgen om de kolonie een bezoek te brengen.

De wijzigingen van 1856 bepaalden ook, dat in plaats van de ongecontroleerde en onnutte Heemraden, voortaan ‘Landdrosten’ ambtshalve toezicht zouden houden op de naleving der slavenreglementen. Zij werden echter nooit behoorlijk aan de arbeid gezet en bleven in feite zonder functie. Bepaald was nu ook, dat openbare tewerkstelling van slaven de lijfstraffen zou moeten vervangen; maar die kastijdingen werden nu langs de openbare weg als extra's toegediend. Halsstarrig bleef men tot het allerlaatst aan de oude gewoonten vasthouden. De premies voor het invoeren van slaven werden ook pas laat, in 1854, afgeschaft.

Omdat sedert 1850 manumissie niet langer meer zoveel formaliteiten en storting van exorbitante waarborgsommen vereiste, nam het aantal van op deze wijze vrijgelaten slaven sneller toe dan voordien het geval was. Ook stelden meer eigenaren hun slaven nu in de gelegenheid om zichzelf vrij te kopen, daar zij niet wilden afwachten of de overheid hen bij de onafwendbaar naderende emancipatie - voor hen een universele manumissie - al dan niet zou schadeloos stellen, en zij liever het geboden vrijkoopbedrag meteen in ontvangst namen dan een onzekere mogelijkheid af te wachten. Het dralen van de Regering ondermijnde veeleer hun vertrouwen, dan dat het dit versterkte. Met het vertrouwen van de slaven was het evenzo gesteld.

Iets even zonderlings als belachelijks gebeurde in i860, toen (zoals eerder vermeld) de overheid de Aukaner Bosnegers er toe wilde bewegen de Boni-negers niet langer als hun slaven (slaven van de marrons die hen bevochten en overwonnen hadden) te beschouwen en te behandelen. De Djoeka-'slavenhouders' antwoordden terecht, dat de Blanken maar met het vrijlaten van hun eigen slaven moesten beginnen, en uitten zelfs dreigementen. Maar na veel 'kroetoes' (palavers) werd tenslotte toch een akkoord bereikt en waren nu de Boni-negers alvast de iure 'vrij' zoals alle overige Bosnegers het sinds jaar en dag de facto waren. Heel verstandig verkozen de dankbare Boni-negers, die toch al op geëmancipeerd Frans grondgebied zaten, daar gevestigd te blijven.

In Nederland werden de actieve voorstanders van de afschaffing nog altijd spottenderwijs 'filantropen' genoemd en voor republikeinen of heethoofden uitgekreten, terwijl de regering er niet voor terugschrok om officieel te verklaren dat 'de slavernij in Suriname slechts in naam bestond'. De kranten lieten niet na haar te logenstraffen, en de feiten die dagbladpers en tijdschriften aanvoerden, kon zij moeilijk ontkennen.

De goed bedoelde zendingsarbeid der Moravische Broeders, die pas in 1854 onbelemmerd onder de slaven kon plaats vinden, werkte evenzeer kalmerend op het ongeduld van de negers als op de voortvarendheid van de Blanken, en stelde in werkelijkheid nog maar weinig voor. Hun succes begon pas na de emancipatie. Ook de R.K. missie begon langzamerhand haar werkzaamheden tot dit terrein uit te breiden, terwijl in Nederland damescomités en andere 'slavenvrienden' zorgden voor financiële ondersteuning van dit speciale apostolaat.

Het 'volk' in Holland, voor zover het iets van deze zaken af wist, stond zeker niet aan de zijde der kapitalisten en uitbuiters. En de slaven zelf, met eindelijk hun bevrijding in het nabije verschiet, toonden zich bereidwillig genoeg om zich al bij voorbaat tot christenen te laten dopen, zonder daarbij van zins te zijn om in een handomdraai al hun Afrikaanse levensopvattingen en wereldvoorstellingen prijs te geven, al waren deze verminkt genoeg geraakt door en tijdens de slavernij.

Zij begonnen nu beter hun rechten te kennen en op de naleving ervan te staan, en wel in die mate, dat zij door hun recalcitrante en spottende houding er toe bijdroegen, dat tegen de jaren zestig de slavenhouders zelf er schoon genoeg van begonnen te krijgen en de meesten van hen liever spoedig blanke guldens dan zwarte gezichten wensten te zien. Hetgeen eindelijk in 1863 gebeurde, - elf volle jaren nadat Harriët Beecher Stowe haar opzienbarende 'Uncle Tom's Cabin' publiceerde, en drie jaar nadat Multatuli's 'Max Havelaar' verscheen.

Tussen het tijdstip dat de met de slavenkwestie belaste Staatscommissie van 1853 zich eenstemmig voor de afschaffing had uitgesproken, vooral omdat de financiële toestand in Nederland het nu best veroorloofde, en het tijdstip dat de emancipatie werd afgekondigd, waren tien jaren van kleinzielige belangenstrijd en kletserig gepolitiseer verstreken. Pas nadat *ten vijfden male* een wetsontwerp aangaande de vrijlating in de Tweede Kamer was ingediend, werd het met de nodige cauties in 1862 aangenomen.

De eigenaren zouden *f* 300 voor elke vrijgelaten slaaf ontvangen, en dezen zouden van hun kant gedurende tien jaren nog onder 'staatstoezicht' staan, hetgeen betekende dat, alvorens geheel vrij te zijn, alle slaven tussen 15 en 60 jaar oud, vrouwelijke zo goed als mannelijke, verplicht werden een arbeidscontract af te sluiten, dat hen bond aan hun werkgever en aan de plaats waar deze hen te werk stelde, - een tienjarig lijfeigenschap dus, waarvan de plantocratie en haar aanhang hoopte, dat het haar te stade zou komen om de half-geëmancipeerden te temmen alvorens zij geheel geëmancipeerd zouden worden. Tien jaren werden hiervoor een niet al te krap tijdsbestek geacht.

In de vreugde van de bevrijdingsroes, en vooral bij de ontnuchtering daarna, was *deze* vrijheidsbeperking maar moeilijk voor de ruim 33 000 'geëmancipeerden' te begrijpen. De met zoveel horten en stoten bereikte 'Emancipatiedag' (1 juli 1863) bracht hoegenaamd geen incidenten met zich mee. De negers vierden drie dagen lang feest, waardig genoeg, met kerkdiensten en - eindelijk niet langer verboden - danspartijen naar hartelust. En menigeen, in het bijzonder de reeds vrije negers en de kleurlingen, deelde in de vreugde der bevrijden.

Officieel kregen de onwetende slaven te horen, dat de Koning der Nederlanden hen had vrijgekocht, en het is uitsluitend op deze flagrante leugen dat de befaamde creoolse 'Oranjeliefde' berust. In werkelijkheid - en dit moet eindelijk maar eens duidelijk gezegd zijn - viel er helemaal niets te Willemdrieën; als constitutioneel monarch had het onschendbare staatshoofd eenvoudig te ondertekenen wat hem onder ministeriële verantwoordelijkheid na goedkeuring door de Volksvertegenwoordiging werd voorgelegd. Als ware Oranje-nazaat in ruime mate belanghebbend bij de commercie en de eventuele opbrengsten der kolonies, kon hij evenmin als de plantocratie erg gelukkig zijn met de in economisch opzicht hachelijk beschouwde emancipatie.

Wat deze kostte, werd echter betaald uit de belastingcenten van geheel de Nederlandse bevolking, al waren de meeste burgers zich hier nauwelijks van bewust. Het ging in deze, als overal bij de afschaffing der slavernij, enkel om een daad van eenvoudige rechtvaardigheid: de beëindiging van een mensonterende, maar tevens verouderde uitbuitings-economie, die tenslotte slechts voor weinigen winstgevend geweest was, terwijl toch de 'onschuldige' non-profiteurs thans mee voor de kosten moesten opdraaien.

De overheid liet ditmaal geen tijd verloren gaan om de 'bevrijden' te confronteren met de ontgoochelende realiteit van het Staatstoezicht. De ex-slaven ontvingen nu weliswaar loon, maar waren gehouden om onder hun negen maal te hernieuwen jaarcontract bij een meester te werken, bij voorkeur daar waar zij al waren. En ofschoon lijfstraffen nu geheel verboden waren, zagen zij zich onder de strenge tucht geplaatst van 'Districtscommissarissen' die met disciplinaire rechts-

macht bekleed, in 17 districten van de kolonie moesten toezien op de strikte naleving der bepalingen van het Staatstoezicht, dat beter Staats*op*zicht had mogen heten, en in ieder geval van weinig staats*in*zicht getuigde.

Begrijpelijkerwijze toonden de half-geëmancipeerden grote tegenzin in deze gebondenheid, en om hieraan tegemoet te komen, mochten zij gedurende drie maanden zelf hun werkgever kiezen. Dit veroorzaakte meteen een chaotisch heen-en-weer trekken. De slechte slavenhouders kregen het meest te lijden door acuut gebrek aan werkvolk; de betere werden met een zekere trouw van hun arbeiders beloond. Maar de meeste ex-slaven wilden liefst dicht bij de 'boeiende' hoofdstad werken, en zo ontstonden daar omheen tal van kleine grondjes, bewerkt onder contract met een of andere stadsinwoner. Het ontbrak ook niet aan schijn-contracten, die in feite al meteen vrije arbeid en kleine nering onder de half-geëmancipeerden mogelijk maakten.

Het gevolg van dit alles was, dat weldra 40% van de totale landsbevolking zich in en om Paramaribo concentreerde, waar verreweg de meeste voormalige huisslaven zich al zo goed thuis voelden en zich nu het best van allen wisten te redden. Maar genoeg anderen toonden zich nog gehecht aan hun 'moedergrond' en bleven op of in de nabijheid van hun vroegere plantage.

De Bosnegers die al eerder toestemming hadden zich vrij door het hele land te bewegen en zich te vestigen waar zij wilden, keken meesmuilend hierbij toe; als zelfbevrijders - zonder compensatie aan wie ook, behalve aan hunzelf in de vorm van het jaarlijkse 'geschenk' door het Gouvernement - voelden zij zich ver superieur boven de negers die zich hadden *laten* bevrijden. Dit gevoel is hun, niet geheel ten onrechte, tot op heden bijgebleven, ofschoon men hun in veel gevallen stellig een ernstig gebrek aan solidariteit met hun zwarte broeders in het verleden, ten laste kan leggen. Maar wie onzer werpe de eerste steen?

Bij het vele geld dat in Suriname door de vrijkoop in omloop kwam, voeren vooral de kooplieden wel. Ook de huizenbouw floreerde. Maar het meeste geld voor de 'compensatie' aangevoerd, ging met vaten vol, soms in dezelfde schepen die het gebracht hadden, weer naar Nederland terug, waar de ware profiteurs van de bevrijding zich ophielden. Al met al werden bijna 80 plantages tijdens het Staatstoezicht gesloten, ongerekend de vele die al daarvóór ophielden te bestaan. Binnen enkele jaren was de grote geldinjectie totaal uitgewerkt, daar geen herinvesteringen plaats vonden, en volgde een reeks van steeds magerder jaren. Met de welvaart van Suriname, in werkelijkheid slechts zelden noemenswaardig groot, was het nu wel voorgoed gedaan.

Vrees voor de onvermijdelijke emancipatie had al vijftien jaren tevoren enkele planters tot het inzicht gebracht, dat 'de kwestie van populatie' snel moest worden opgelost om rampen te voorkomen. Men begon dus met behulp van de overheid - niet al te willig, noch wijs - met een klein aantal Chinezen uit Java en een grotere groep Portugezen uit Madeira (ze waren op weg naar Brits-Guyana) in 1854 het land binnen te halen als contract-arbeiders. Toen in 1858 een groter aantal contractanten uit China - zonder vrouwen! - werd overgebracht en de planters nog weinig gebruik wensten te maken van deze mogelijkheid, en waar zij dit wèl deden, de ontevreden Chinezen als slaven behandeld en afgeranseld werden, toen volgde meteen de weerslag. De Engelsen en Portugezen sloten de uitvoerhavens

van China - Hong Kong en Macao - en ook Madeira voor verdere emigratie, terwijl uit de Caribische eilanden ingevoerde neger-arbeiders ook al niet in Suriname wilden aarden.

Met het oog op de kosten die de emancipatie met zich mee zou brengen en mede gezien het gemis aan bereidwilligheid onder de planters, was de regering toen niet langer geneigd om grote sommen aan de invoer van contractanten te besteden, - een reden te meer tot instelling van het Staatstoezicht. Liever dan tot nieuwe experimenten over te gaan, likwideerden tal van planters hun ondernemingen, na deze bewust zoveel mogelijk te hebben uitgehold, waarna zij met hun zakken vol baar geld naar Europa vertrokken.

Heel wat 'opgebroken' plantages vonden toen kopers in de kolonie zelf, en dit waren vaak weinig deskundige lieden die met enig, ietwat vermetel, vertrouwen de 'slavenloze' toekomst tegemoet zagen. En inderdaad bleken aanvankelijk de vrijgelatenen nog altijd tot een redelijke, zij het verminderde arbeidsprestatie bereid. Ondernemers die vooruit wilden, verhoogden ook langzamerhand het taakloon van de plantagenegers, en alleen de onervaren nieuwelingen onder de planters mislukten veelal onder de gewijzigde omstandigheden.

Toch had die hele slim bedachte institutie van het Staatstoezicht een averechtse uitwerking. Zodra het in 1873 geëindigd was, raakten de meeste plantages in nood, want ze werden nu en masse verlaten of alleen bewerkt in hun door de geëmancipeerden al bij voorbaat bezette kostgronden. Er *moest* nu wel tot een grootscheepse import van arbeidskrachten worden overgegaan.

Tegen afstand van zijn handelsposten aan de Goudkust, waar de oude slavenfactorijen nu al sinds lange tijd waardeloos geworden waren, kreeg Nederland van de Engelsen gedaan, dat van 1873 Hindostaanse immigranten uit hun kolonies in India konden worden aangevoerd, zoals reeds in de westelijke nabuurkolonie aan de Wilde Kust sinds 1838 gebeurd was. De resultaten waren nagenoeg dezelfde, en ondanks een korte onderbreking, over het algemeen zeer positief. Tot 1917 bleef de import van in totaal ongeveer 34 000 Brits-Indiërs voortduren, toen hun wat roeriger geworden stamland onder invloed van Gandhi in dat jaar er eenzijdig een eind aan maakte.

Daar in 1884 en nogmaals in 1902 heel wat van deze contractarbeiders op de suikerplantages in opstand kwamen - de ouderwetse slaven-ondernemingen waren nu eenmaal geen leefbare plaatsen -en hun met Aziatische felheid gevoerde protestacties manu militari tot rust gebracht moesten worden, begon men noodgedwongen naar immigranten van elders uit te zien. Men vond ze... op Java, waar de Nederlanders de eerste problemen van overbevolking reeds zagen opdoemen.

De niet bepaald zachtzinnige Nederlandsche Handel Maatschappij, die daar haar grootste belangen had en ook in Suriname - na mislukkingen in de goudontginning - de grootste suikerplantage exploiteerde, bracht in 1894 de eerste Javaanse landarbeiders op een vijfjarig contract naar zijn onderneming aan de Suriname-rivier. Zij werden, vooral na het stopzetten van de Hindostaanse immigratie, door vele duizenden, in totaal meer dan 30 000 contractanten gevolgd. Totdat door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog ook aan deze mensen-import een einde kwam.

Al deze landarbeiders werkten ondanks het toezicht van een 'Agent-Generaal

voor de Immigratie' tijdens hun contracted in een verkapte vorm van slavernij, gewettigd door de zogenaamde, al uit de Oost bekende 'poenale sanctie', - zeer strenge strafbepalingen die men pas in 1931 ophield toe te passen, toen sommige landen, in het bijzonder de Verenigde Staten, weigerden nog langer koloniale waren toe te laten uit oorden waar men ze 'onder een poenale sanctie' (en daardoor wellicht tegen concurrerende prijs!) produceerde. De hardleersheid, of liever hardnekkigheid van de koloniserende Hollanders was bij deze mogendheden spreekwoordelijk geworden, en zij boekten succes met hun actie, die afschaffing van de poenale sancties tot gevolg had. Waarna het ook rustiger werd onder de Aziatische immigranten.

Het koloniale bestuur onderging na de emancipatie weldra ook een eerste zweem van democratisering. In 1866 werden de 'Koloniale Staten' ingesteld, waarin naast een aantal benoemde, ook een aantal door een vrij geringe groep van 'gegoede kiezers' gevoteerde leden zitting hadden.

Van de eerste negen *gekozen* leden waren er zeven planters, die officieel 'Grondeigenaars' heetten, behalve één, die slechts 'Administrateur van plantages' was. De beide overigen waren een koopman en... de Procureur-Generaal bij het Gerechtshof. Drie van de vier *benoemde* leden waren bovendien rechters, van wie een tot Voorzitter werd aangewezen. Het overige benoemde lid was een Sefarditische koopman. Behalve voor de planters- en handelswereld kon dit eerste college dus allerminst representatief geacht worden, en de bureaucratie (de uitvoerende macht) had zich daarin behoorlijk veiliggesteld.

Het was een klein politiek winstpunt, dat van de oude exploitatie-kolonie echter nog lang geen 'ware volksplanting, een overzeesch Nederlandsch gewest' maakte, zoals een dromerige minister in Holland, en met hem zijn nog onwetender landgenoten schenen te denken. Vergeten werd de heterogene samenstelling van de bovendien sterk gesegmenteerde bevolking; vergeten werd de erbarmelijke staat waarin het onderwijs verkeerde, zelfs nadat in 1876 een Leerplichtwet daar -nog vóór de eerste Nederlandse -werd afgekondigd.

Daar al drie jaren vóór deze verplichting tot het bezoeken van scholen die niet bestonden en tot het volgen van onderwijs door schoolmeesters die niet voorhanden waren, het Staatstoezicht was afgelopen en de geëmancipeerden geheel vrij waren om hun weg in de samenleving te zoeken, wilde de negerbevolking maar al te graag gebruik maken van de beperkte mogelijkheden om tenminste de kinderen enig onderwijs te laten genieten. In deze drang naar meer ontwikkeling waren zij in het jongste verleden al voorgegaan door de vrije negers en vooral door de kleurlingen, die nu ook een grotere rol begonnen te spelen bij het beklimmen van de maatschappelijke ladder, voorheen alleen maar voor de Blanken en plantocratenkinderen bereikbaar.

Vóór het eind van de eeuw stelde deze nieuwe gang van zaken nog niet veel voor, en het zijn toen vooral de bijzondere scholen van de Moravische Broedergemeente en van de katholieken geweest, die zich hierbij verdienstelijk maakten en voor een vrij snelle ontwikkeling van de 'gekleurde klasse' in christelijk-westerse zin zorg droegen.

Voor de rest van de eeuw was het in Suriname een dooie boel, en wel in zulk een mate, dat één zuchtje voldoende was om er alles ondersteboven te waaien; want

bijna bezweek het land aan een uit Frans-Guyana overgebrachte epidemie: de goudkoorts!

Er werd immers ook op Nederlands grondgebied van 1876 af goud gevonden, of 'gedolven' zoals het daar heette. Voor een lange poos leek het of alles dáárvan afhing. Iedereen dacht dat een nieuwe welvaart was losgebroken door 'al dat goud'. En inderdaad, zo lang de goudzoekerij door handenarbeid van de zogenaamde 'pocknockers' bedreven werd, leek het heel wat.

Toen men echter tegen het eind van de eeuw, verblind door het succes van de kleintjes, tot het stichten van grote maatschappijen en tot mechanische goudwinning overging, werden de opbrengsten steeds geringer, zodat men weer gedeeltelijk tot handenarbeid op de 'placers' (goudconcessies) terugkeerde, met voor nog een korte tijd - tot 1910 - weer betere resultaten. Daarń a werden de hoeveelheden steeds geringer en de ontginning op grote schaal tenslotte onrendabel: het goudland van Eldorado was opnieuw een koortsdroom gebleken, die nauwelijks enige wijziging in de armoedige toestand van de kolonie opleverde.* De Boni-negers, die goed geprofiteerd hadden van de vrachtvaart naar en van de goudplacers in het Marowijne-gebied, gaven ondanks hun hernieuwd contact met de Hollandse samenleving er de voorkeur aan, onder de bescherming van de Tricolore te blijven wonen, en meden voortaan zoveel mogelijk het Nederlandse territoir, waar na 'de goudtijd' weinig meer voor hen, noch voor de meeste anderen te halen viel.

Het grensgeschil dat door deze goudvondsten met de niet minder op het edele metaal beluste Fransen ontstond, die opeens de Tapamaoni-zijtak van de Marowijne en niet de al eerder genoemde Lawa - zuidwaartse voortzetting van de Marowijne - als overeengekomen demarcatielijn wilden beschouwd zien, werd in 1891 door arbitrage van de Tsaar Aller Russen ten gunste van de Nederlanders beslecht. Ofschoon tot op heden nog getwist wordt over het zuidoostelijke hoekje, ingesloten door de westelijke zijrivier, de Litani, en de oostelijke bronrivier van de Marowijne.

Een soortgelijke, ook nog steeds hangende kwestie deed zich voor in de zuidwestelijkste uithoek van Suriname, en betreft daar een veel uitgestrekter grondgebied in de wildernis, tussen de twee voornaamste bronrivieren van de Corantijn. Bij de grensbepaling tussen Brits-Guyana en Venezuela in 1899, werd en passant ook die in het zuiden tussen eerstgenoemd land en Suriname vastgesteld, geheel ten voordele van de Britten. Waarop Nederland verklaarde zich niet gebonden te achten door deze eenzijdige demarcatie, maar verder de zaak rustig liet sloffen. Er waren andere belangen, en... 'daar woonde toch niemand'. Zo bleef de lukrake verdeling van de Wilde Kust onder de mogendheden tot op heden een sluimerende, maar niet minder netelige casus belli, waarop nog wordt teruggekomen.

Het oude binnenlandse krakeel in de nu meer dan ooit door klassentegenstellin-

* Hoe hardnekkig men ook in Nederland aan de Eldorado-fantasie is blijven vasthouden, blijkt uit het 'Beknopt Leerboek der Aardrijkskunde' van de bekende onderwijs- en atlasman P.R. Bos, waarin (op blz. 143 van de uitgave van 1876, Groningen, J.B. Wolters) nog te lezen stond: 'Guyana is grotendeels met wouden bedekt, vooral in het Zuiden, waar de fabelachtige "El Dorado" (= de Goudkoning) leeft.' Het staat er: 'leeft'. En dit, terwijl in hetzelfde 'leerboek' het toen al heel belangrijke São Paolo niet eens genoemd wordt onder de Braziliaanse steden.

gen en ongeïntegreerde ethnische verscheidenheid verdeelde kolonie bleef voortduren, hoewel grote conflicten uitbleven. Het jaar 1891 in het bijzonder kenmerkte zich door zoveel getwist buiten, en ondemocratisch verzet binnen de Koloniale Staten tegen een zich wat minder conservatief opstellende Gouverneur (De Savornin Lohman) dat toen de landvoogd als zoveelste voor zijn opposanten het veld moest ruimen, er een klein oproer ontstond, waarbij de gegoede burgers, Joden vooral, het moesten ontgelden. Door ingrijpen van de bij Paramaribo gestationeerde land- en zeemacht werd deze uitbarsting echter in enkele dagen onderdrukt, waarna de algemene lethargie van de ondergaande landbouwkolonie weldra terugkeerde. In de komende eeuw zouden zulke even heftige als snel uitgedoofde explosies van onlust of ontevredenheid nog vaak genoeg voorkomen.

Middelerwijl was ook voor de slaven van Brazilië het tijdstip van abolitie ten lange laatste aangebroken. Dit land maakte tijdens de regering van Pedro II ondanks veel tegenslagen een periode van bloei en gestadige ontwikkeling door. De van nature zachtzinnige Keizer was persoonlijk een warm voorstander van de afschaffing der slavernij die daar toch al een ietwat paternalistisch karakter droeg, en gaf in dit opzicht al dadelijk een goed voorbeeld door bij zijn troonsbestijging in 1840 aan al zijn privé-slaven de vrijheid te schenken. Waar hij kon, spoorde hij anderen aan hetzelfde te doen en bevorderde hij manumissies. Toen in 1866 de Benedictijnermonniken metterdaad 1600 slaven vrijlieten, bezocht hij heel ostentatief hun Abt om hem geluk te wensen met deze menslievende daad.

Onder de keizerlijke invloed gingen er dan ook - vooral na 1850 - meer en meer stemmen op voor emancipatie, en de formele abolitie die President Lincoln in de Verenigde Staten afkondigde en die in 1865 als Derde Amendement in de Amerikaanse Grondwet door het Congres werd aangenomen, verhaastte ook in Brazilië het tempo om tot algehele afschaffing van de slavernij over te gaan.

Sinds de import uit Afrika was stopgezet, verminderde het aantal slaven zienderogen; tussen 1852 en 1872 met een miljoen, zodat hierdoor het hele probleem ook proportioneel kleiner werd. Bovendien begonnen inmiddels weer grote aantallen ongeduldig geworden slaven de fazendas en engenhos (plantages en suikerfabrieken) te ontvluchten om evenals in het verre verleden ‘quilombos’ te vestigen in de wildernis.

In 1852 werd - alweer onder Engelse druk - het Amazone-gebied voor internationale handel opengesteld, met weinig profijt weliswaar voor het deel van Braziliaans-Guyana aan de Wilde Kust, maar het droeg tenminste bij tot wat meer ontwikkeling van het westelijk deel van deze landstreek, tussen de Rio Branco en de Rio Negro. Het economische zwaartepunt van het keizerrijk werd echter, ook wat de landbouw betrof, steeds verder naar het zuiden verplaatst, waar Minas Gerais, São Paulo en Rio Grande do Sul de krachtigste provincies (later ‘staten’) werden. Maar al nam de welvaart daar snel toe, toch leek de lange regering van Dom Pedro velen op den duur te conservatief; grote aantallen ontevredenen, zowel Liberalen als die zich Conservatieven noemden, begonnen hun voorkeur te uiten voor een republikeinse staatsvorm.

Tijdens afwezigheid van de keizer zette zijn minister, de Vizconde do Rio Branco, in 1871 een alleszins ‘gematigde’ wet door, welke voorzag in de vrijlating

van alvast alle overheidsslaven, de vorming van fondsen voor vrijkoop van andere slaven, en de toekenning van vrijdom aan alle slavenkinderen die nog geboren zouden worden, - de zogenaamde 'wet van de vrije buik'. Wel moesten deze kinderen tot hun 21ste jaar als leerlingen aan hun meester verbonden blijven, zodat deze slag voor de eigenaars met al te hard aankwam.

Niet minder dan 1 700 000 slaven kregen door deze bepalingen aanstonds hun vrijheid, en de nieuwe wet, die niemands particuliere belangen schaadde, werd met algemene geestdrift begroet. Maar de rasechte 'afschaffers', en dat waren er langzamerhand velen, kwam de 'Ley Rio Branco' ten enen male onvoldoende voor; hun 'Sociedades' werden nu actiever dan ooit, met het gevolg dat de emancipatie in 1883 een voldongen feit werd in de staat Ceará, en het jaar daarop in Amazonas en Maranhão-Parà, - alleen al om de rijke zuidelijke staten dwars te zitten, ofschoon ook veel slaven in Rio Grande do Sul werden vrijgelaten. Bovendien slaagden opvallend veel Braziliaanse slaven er in, zichzelf vrij te kopen, waarbij zij ook ijverig geholpen werden door de godsdienstige 'Broederschappen' die zij naar Portugees voorbeeld onder elkaar gevormd hadden.

Omdat zij sinds 1700 niet alleen het recht hadden om zich van een kennelijk slechte meester naar een betere te wenden en ook privé-bezittingen er op na te houden, kregen zij al van toen af de kans om zichzelf vrij te kopen. Naarmate de tijd voortschreed, maakten zij meer en meer gebruik van deze mogelijkheid, die wel heel wat spaarzin, vlijt en overleg van hen vergde.

Het waren vooral de als 'losse' ambachtslieden ten behoeve van hun meester rondtrekkende slaven, de negros de ganho, die er zonder al te veel moeite in slaagden de spaarpenningen voor hun eigen losprijs opzij te leggen. Een nieuwe uitbreiding van de Wet van Rio Branco, die nu de vrijlating van alle slaven ouder dan zestig jaar afkondigde, gevoegd bij de toenemende agitatie van de abolitionisten, deed de rest: in 1888 kregen de laatste 700 000 slaven hun volledige vrijheid, *zonder* compensatie voor hun eigenaars, die immers langer dan alle andere slavenhouders van hun bezit hadden kunnen profiteren. Tot op dit tijdstip waren, naar een lage schatting, in totaal meer dan vijf miljoen negers uit Afrika de Braziliaanse staten binnengevoerd. Van een geboorteverschot onder hen is dus ook daar geen sprake geweest.

Toen de wegens ziekte nog steeds afwezige Keizer het telegram las, dat hem dit nieuws berichtte, barstte hij in tranen uit, al fluisterend: 'Wat een nobel volk! Wat een groots volk...' Maar bij zijn terugkeer datzelfde jaar merkte hij meteen, dat er van zijn populariteit niets meer over was. De al te zeer in etappes vertraagde emancipatie had hem nu ook van de grootgrondbezitters vervreemd. Zij steunden niet langer een monarchie die hun mensenmateriaal onteigend had.

De officiële Kerk toonde zich eveneens gebelgd, wegens de bestraffing van enkele bisschoppen die tegen de regeringsbedoelingen in, nieuwe pauselijke celibaatsvoorschriften wilden handhaven tegenover de lagere geestelijkheid welke grotendeels in concubinaat leefde. De militairen waren niet minder ontevreden, en het leger zette de republiek, waar algemeen om geroepen werd, zonder enige tegenstand van de ziekelijke keizer door. Hij verliet kalmpjes het land en stierf binnen twee jaar in Frankrijk. De haast wrijvingloos, echter uiterst traag voltrokken emancipatie kostte hem zijn kroon.

Zo werd in 1889 de Braziliaanse Republiek gesticht als federatie van twintig staten, ieder met veel eigen zeggingsschap, maar met een gezamenlijke landsverdediging en onder één staatshoofd naar buiten optredend. Maranhão en Pará werden nu ieder aparte staten, met het Guayana aan de Wilde Kust als 'Territorio do Amapà' onder federaal bestuur, - wat neerkwam op: bijna vergeten en in ieder geval verwaarloosd gebied. Het onafzienbare westelijke gedeelte van Braziliaans Groot-Guyana werd de staat Rio Branco, voor zover het niet door Venezuela was opgeëist, dat *zijn* portie van het Guyanese grondgebied bestuurlijk (om een te groot woord te gebruiken) in drieën verdeelde: de staten Amazonas, Bolívar, en - aan de Orinoco-monding - de Delta Amacuro. De grensregeling tussen Brazilië en Venezuela zou echter nog tientallen jaren in beslag nemen en in onze 20ste eeuw weer heel wat oud zeer oprakelen, - waarover straks meer.

Terwijl de blanke criollos zich in deze beide landen al bij het begin van de 19e eeuw op eigen wijze hadden doen gelden en dusdoende de geboorte van twee onafhankelijke republieken bewerkstelligden, was onder de rode, maar vooral ook de zwarte slaven van alle vijf Guyana's een 'gekleurd', maar daarom niet minder echt 'creolendom' bezig te ontstaan, met onder alle gemengdbloedigen een uitgesproken besef van permanente gebondenheid aan hun landstreek van inwoning, ofschoon niet aan de plantage of stad van uitbuiting. Er vormden zich hechte gemeenschappen onder de niet-geïmporteerde slaven, die alleen al door overleving van lieverlede de meerderheid vormden onder de negerbevolking; daarbij speelde hun regionale Afrikaanse herkomst veelal geen rol meer. Zij wisten zich 'landskinderen', evenzeer als de vrije negers en kleurlingen, en dit gevoel dat als eerste aanzet tot natievorming kan worden gezien, nam na hun emancipatie vanzelfsprekend sterk toe, al werd het nog niet onderkend door de Blanken, tenzij deze zelf criollos waren.

Dat de bevrijden slechts tot op zekere hoogte gehecht bleven aan hun engere, bepaald niet aangename geboortegrond op de plantages, blijkt voldoende uit hun niet te stuiten trek naar andere oorden, met name naar de steden, maar steeds binnen de taalkundig bepaalde landsgrenzen. Het urbanisme dat zich na de emancipatie in alle oude kolonies aan de Wilde Kust voordeed, en dat ook nu nog daar als een hinderlijk verschijnsel merkbaar is, zegt evenveel als het feit, dat geen van de ex-slaven of hun nakomelingen er toe kwam, zijn geboorteland blijvend te verlaten, zelfs niet voor Afrika, dat toch nog duidelijk leefde in het raciale geheugen, de zeden, gebruiken en religieuze opvattingen van de meesten.

Bij de vrije kleurlingen, die gedurende lange tijd een nogal dubbelzinnige positie in de samenleving innamen, was eenzelfde houding als 'landskind' zowel eerder als duidelijker nog merkbaar. In het bijzonder was dit aan de Spaanse zijde het geval, waar de nakomeling van een vrije blanke bij een slavin de status van de *vader* en niet die van de moeder kreeg, terwijl de teeltkeus, ook onder de kleurlingen, doorgaans volgens het Europees normpatroon geschiedde.

Onder de Brazilianen, waar raciale vermenging de gewoonste zaak was, namen de mulatten al vroeg een eigenaardige positie in. Hoewel tal van hen snel genoeg de maatschappelijke ladder beklommen, gebeurde dit met helemaal ongehinderd. Zo duurde het een paar eeuwen voordat vrije kleurlingen tot priester gewijd mochten

worden. En zij konden ook geen officier zijn, tenzij in hun eigen bataljon van niet-Europeanen.*

Bovendien leefden ook veel mulatten nog in slavernij, - in 1818 waren het er meer dan 200 000. De vrijen legden zich bij voorkeur toe op de handel, en onder de rijkeren waren er heel wat die òf zelf slaven er op na hielden en zich daarbij vaak wreder gedroegen dan hun blanke collega's, òf zich met de slavenhandel bezighielden en dan als ‘factors’ even onmenselijk te werk gingen als de overige slavenhalers. Voor de rest konden in Brazilië de vrije mulatten zich op den duur heel wel als gewone burgers handhaven en hun politieke invloed uitoefenen.

Ook in de drie centraal-gelegen kolonies kwam vermenging van Europeanen met negerinnen algemeen voor, ondanks alle verbodsbepalingen en sociale sancties. Het gebeurde met een frequentie die omgekeerd evenredig werd met het ontzag van de negers voor hun blanke meerderen en met de verworpenheid van de onvrije mulatten. Want tegelijkertijd werd het negroïde element in de totale bevolking steeds groter, en langzamerhand zelfs overheersend. Niet voor niets vaardigden de Hollanders nog in 1808 speciale wetten uit, in verband met ‘steeds meer en meer toeneemende ongeregeltheden en disrespect der slaaven omtrent de blanken’ en voerden zij langer dan een eeuw vergeefse acties tegen de ‘negerachtigheid’, zoals het ‘baljaren’ (dansen) en ‘joelen’ (feestvieren) van de slaven, wat eerst van tijd tot tijd wel veroorloofd, sinds 1765 geheel verboden werd, evenals de ‘doe’, - zangspelen waarin de negers op doeltreffende wijze lucht gaven aan hun onlust en kritiek op de overheersers.

Dit alles gebeurde natuurlijk tòch, en moest incidenteel (in Essequibo slechts viermaal per jaar) wel worden toegestaan, wilde men niet nog meer oproer op de plantages, waar de slaven als enig ander vertier alleen uitbundige begrafenissen kenden! Om de europeanisering der gekleurde bevolking in de hand te werken, werden ook na de emancipatie zulke wetten gehandhaafd, het minst nog onder de Brazilianen, waar niet zoveel behoefte aan westerse aanpassing gevoeld werd en men vooral in de noordoostelijke staten veel afrikanismen oogluikend toeliet.

De Fransen en zelfs de Engelsen maakten zich over dit soort dingen ook niet al te druk, maar in Suriname liet het Gouvernement niet na om in zijn Strafverordening van 1874 een artikel op te nemen tegen het ‘plegen van afgoderij’ en kennelijk ten behoeve van de dé-afrikanisering der bevolking, want de Indianen bleven uitgezonderd van deze bepaling die de bovengenoemde ‘negerachtige’ praktijken strafbaar stelde. Ondanks enig verzet in de Tweede Kamer tegen dit wetsartikel, overigens pas ruim *dertig* jaar nadat het al ijverig werd toegepast, bleef het ‘in het belang van de bevolking’ zijn geldigheid behouden en moesten alle onwesterse cultische of andere handelingen en bijeenkomsten die de overheid naar willekeur onder de noemer van ‘afgoderij’ wenste te brengen, in het geheim gebeuren. En ze gebeurden, niet zo weinig, en tot op vandaag.

Ook door de politieke gebeurtenissen veranderde overal de mentaliteit der ‘gekleurden’ snel genoeg - zoals bijvoorbeeld na het Engelse tussenbestuur in Suriname - zodat de hele groep zich steeds vrijer (vrijpostiger heette dat) ging opstellen en de slaven op de plantages al vaker maling hadden aan de bevelen van

* Zo kende ook Suriname nog lang drie raciaal gescheiden bataljons bij... de Schutterij!

hun soms weinig competente directeuren. Na de emancipatie werden dergelijke reacties spoedig als brutaal, ongezeggelijk, koppig en vooral als lui gekwalificeerd.

Vermenging werd ook in de hand gewerkt door een permanent gebrek aan blanke vrouwen in de kolonies. In Suriname woonden in 1830 tweemaal zoveel Europese mannen als dito vrouwen. Prostitutie onder negerinnen, mulattinnen en zelfs Indiaansen werd zo de meest gewone zaak ter wereld, concubinaat als gestabiliseerde prostitutievorm alledaags, en het op na houden van een of meer 'bijvrouwen' bijna de algemene gewoonte, om niet te zeggen een status-symbool, - ook onder de reeds vrije negers en kleurlingen, en na de emancipatie bij het merendeel van de hele samenleving.

In deze situatie werd het volkomen zinloos om, zoals men in Europa maar al te graag deed, geërgerd te spreken van hoge percentages 'onwettige' geboorten. De kolonies hadden er alleen belang bij, dàt er geboren werd, hoe dan ook, en hadden weinig mogelijkheid tot het toepassen van 'christelijke' copulatie-patronen.

Dat de geringe invloed der kerstening in deze kolonies hiervan de oorzaak is geweest, kan men moeilijk staande houden, gezien de situatie in het geheel katholieke Braziliaanse noordoosten, waar het evenals in Suriname heel gewoon was dat de slavenhouders hun doorgaans nog piepjonge, mooi-opgedirkte slavinnetjes er op uit stuurden om als 'negritas de ganho' - in duidelijker woorden: als prostituée - geld binnen te brengen. Zij waren bijna zonder uizondering gedoopt, evenals de andere huisslaven die weliswaar mochten huwen, maar dan slechts met een partner die door hun eigenaar was goedgekeurd. Veelal namen zij dan - zoals ook elders wel gebeurde - de achternaam van hun meesters aan, en behielden deze ook na de emancipatie voor hun nakomelingschap.

Voorts bleven gemengde *huwelijken* ook na de emancipatie nog deining en tegenstand veroorzaken in die vrij beperkte samenlevingen, zeker wanneer het - zeldzamerwijs - het huwelijk tussen een neger en een blanke vrouw betrof. Dergelijke verbintenissen werden per oekase van 1764 in Suriname radicaal verboden en officieel als 'natuurlijk incestueus' bestempeld, terwijl de overheid in Erans-Guyana al meer dan twintig jaar tevoren elk huwelijk tussen blanken en zwarten verbood, ook al betrof het een 'affranchi' (vrije) partner. Uitgezonderd waren alleen de Indianen, die men daar noodgedwongen als vrije burgers beschouwde. Maar welke Fransman in de 'brousse' wist ooit een geldige reden te bedenken om wettig te huwen met iemand anders dan met een rasechte française? In het Parijs van Napoleon was het natuurlijk iets anders...

De latente agressiviteit, de geprikkeldheid die dergelijke officieel-maatschappelijke attitudes meer nog dan bij de negers, bij hun gemengdbloedige afstammelingen deden ontstaan, is door niemand zachter, noch indringender tot uiting gebracht dan door de Haitiaanse dichter Jacques Roumain in zulke verzen als:

> 'En de blanke die je mulat gemaakt heeft
> is enkel een schuimvlok, veraf, verlaten,
> speeksel gespuwd op 't gezicht der rivier...'

Het is nodig de betekenis van deze regels goed tot zich te laten doordringen, om

een hoogst belangrijk aspect van de verdere geschiedenis van de Guyana's te kunnen begrijpen.

In economisch opzicht leverde de 'creolisering' meestal geen gunstige resultaten op. Vandaar dat de gangbare Braziliaanse definitie van een 'creool' al gauw luidde: 'Vader kruidenier, zoon een heer vol zwier, en kleinzoon arm als een mier'. Dit was bij de meesten maar al te zeer het geval. Opvallend is het hierbij, dat in genoemd land de talrijke mestiezen (met Indiaans bloed) gewoonlijk werden voorgetrokken ten opzichte van de negroïde mulatten. In de andere Guyana's kwam dit niet voor, omdat daar het aantal mestiezen erg klein was in vergelijking met andere kleurlingen. Dáár was, met uitzondering van Venezuela, het aantal negers en kleurlingen bij voortduring vele malen groter dan het aantal Blanken, terwijl in de beide perifere Guyana's de negroïde bevolking slechts een kleine minderheid vormde, zodat er ook veel minder sociale oppositie tegen vermenging bestond en de mulatten, al naar zij lichter getint werden, gemakkelijker de gegoede of heersende klasse binnenglipten. Wel lieten in Venezuela de oude Spaanse racistische opvattingen zich langer en nadrukkelijker gelden dan in Brazilië, waar van meet af aan de Portugezen zich als onbekommerde 'vermengers' gedroegen, - met de reeds bekende resultaten.

Het was dan ook daar, dat de oude slavenhuisjes (*senzala*) na de emancipatie zowel om hygiënische redenen als bij wijze van statussymbool, meteen van een venster en achterdeur werden voorzien, terwijl men in de drie centrale kolonies nog tot het midden van onze eeuw de oude nachthokken der slaven zelfs in steden in hun onveranderde primitieve vorm kon blijven zien.

Hoewel dus de geëmancipeerden en de kleurlingen zowel in Venezuela als in Brazilië ook in numeriek opzicht niet zo zwaar wogen, speelden zij bij alle verdere gebeurtenissen in de tweede helft van de 19e eeuw en later een bijna even belangrijke rol als de (nog) puur blanke 'landskinderen'. Samen met dezen waren zij tenslotte allen 'creolen' in de thans veralgemeende betekenis van het woord; hun aantal groeide met de dag en ze vroegen steeds nadrukkelijker om hun plaats als volwaardige leden van de burgerij binnen een autonome staat.

In de drie middelste Guyana's was hiervan nauwelijks sprake. De koloniaal gebleven 'moederlanden' - koloniaal in de ergste zin - deden daar juist al het mogelijke om niet alleen hun 'bezitting' zoveel mogelijk van de buitenwereld te isoleren, maar ook zowel de mentaliteit als de levensgewoonten van de gekleurde meerderheid om te buigen, zodat de volksplanting waarvoor de Europeanen zelf ternauwernood een minimaal percentage van het mensenmateriaal leverden, zoveel mogelijk zou beantwoorden aan westerse normen en een westers model.

Voor de negers in het bijzonder betekende dit, dat zij onderworpen werden aan een geestelijke ontwrichting, die slechts door de hubris en zelfingenomenheid van de 'beschaafden' kon worden goedgepraat. En domweg schakelden negers evenals kleurlingen bij voorkeur op somatische wijze - door krampachtige 'kleurverbetering' - hierop in, zoals zij het op andere wijze vaak door klakkeloze naäperij trachtten te doen.

Bij de kleurlingen bracht het aanpassingsproces bovendien een voortdurend toenemende drang naar 'blanke baantjes' met zich mee, gepaard gaande met minachting voor alles wat maar enigszins op 'slaafse' handenarbeid leek. Vanzelf-

sprekend besmette deze minachting ook de vroegere landarbeiders, die zelfs tot het beoefenen van zelfstandige kleine landbouw moeilijk te bewegen waren en dan ook zienderogen verpauperden. Sociale, culturele en economische 'verblanking' werd het ideaal van de kleurlingen, dezen op hun beurt bepaalden de analoge idealen der negerbevolking, en de blanke volksplanters die het hele adaptatieproces forceerden, verdwenen na ommekomst van luttele jaren weer naar Europa. Blijvers behoorden onder hen tot de hoge uitzonderingen; het was hun voldoende dat zij hun bastaards in de drie kolonies achterlieten.

De maatschappelijke 'nis' door de geëmancipeerden nagelaten, werd toen door de meeste niet-blanke immigranten gevuld, - door de Brits-Indiërs vooral, in Suriname en Brits-Guyana, en nog later door de Javaanse contractarbeiders in Suriname, terwijl Frans-Guyana in opvallende mate schaars bevolkt bleef.

Genoemde immigranten, door de vrije bevolking als koelies (een soort gastarbeiders) en vooral als pseudo-slaven (gedurende hun harde contracttijd) geminacht, bleven zich nog het langst met succes aan het aanpassingsproces onttrekken, of juister gezegd, zij bleven ervan uitgesloten, totdat zij zich na blijvende vestiging als laatsten gedwongen zagen zich ook tot op zekere hoogte aan de algemene acculuratie in westerse zin te onderwerpen. Waarmee eerst recht het gedrang op de maatschappelijke ladder begon, - met name kort voor de tweede helft van onze eeuw.

Een voorname, wellicht de voornaamste functie bij deze opgedrongen adaptatie aan de psychologische en materiële normen van de koloniserende moederlanden was voor het onderwijs weggelegd, dat in feite nauw vergroeid zat aan de kersteningstaak van missionarissen en zendelingen, die ook in dit opzicht het pionierswerk - en meer dan dat - verrichtten. Immers de bekering tot het christendom die allereerst nodig geacht werd om aan het beoogde model te kunnen beantwoorden, bestond in wezen uit gelijkschakeling met de westerse cultuuropvattingen en normen. Gelet op de vrome bewoordingen van sommige plakkaten, gebeurde dit met de oprechte zegen van de Hollandse overheid, die er verder erg weinig voor over had. En ook de Engelsen, die zich in deze wat offervaardiger betoonden, en de Fransen die er bijna niets voor deden, lieten aanvankelijk het onderwijs ten behoeve van de niet-blanken liefst aan de evangelieverkondigers over.

In de Spaanse en Portugese kolonies en de daaruit voortgekomen Republieken bracht het schoolonderwijs weinig andere dan organisatorische problemen met zich mee; met uitzondering van de schaarse zoutwater-negers die van huis uit Mohammedaan waren, lieten de slaven in Brazilië zich na een summiere instructie, want meer werd niet nodig geacht, heel willig dopen vanwege echte of vermeende voordelen die dit hun bracht, zonder dat zij daarbij al te veel van hun Afrikaanse gebruiken hoefden op te geven. Die zouden vanzelf wel verdwijnen, meende de allesbehalve van het negroïde afkerige lagere geestelijkheid, afgaande op de uitgebreide ervaringen der Jezuïeten en andere missionarissen onder de Indianen.

Iets minder vlotte de kerstening onder de negers in de katholieke Franse kolonie, maar men boekte toch resultaten. Het missiewerk dat de Jezuïeten daar al in de jaren 1600 ondernamen, werd na 1730 uitgebreid en door anderen voortgezet onder inachtneming van het tweede geloofspunt na het eerste dat de noodzaak van

Christen-zijn vooropstelde, namelijk, dat de verdere opvoeding van de gelovigen in het Frans moest gebeuren. Veel charitatieve missionering - hoog nodig bij de aanwezigheid van zoveel niet bepaald voorbeeldige déportés, werd ook verricht door de grijsgeklede ‘Soeurs de Chartres’, - iets waarvoor de negers in de hospitaaltjes zich bijzonder gevoelig toonden.

Bij de protestantse Engelsen en Hollanders echter, achtten de zendelingen die in hun kolonies ruimschoots vóór de katholieke missionarissen aan bod kwamen, het noodzakelijk dat de bekeerlingen na hun eerste instructie op den duur ook zelf de Bijbel moesten kunnen lezen. Hiertoe was alfabetisering nodig. Vandaar hun ijver om aan de katechisatie ook onderwijs in lezen (en onafwendbaar schrijfonderricht) te verbinden; hetgeen vóór de emancipatie door de plantocratie ten sterkste werd tegengegaan en daarna in 's hemelsnaam dan maar aan de evangelieverbreiders overgelaten werd.

Toen de katholieke missionarissen ook een kans kregen onder de slaven en vrije negers, konden zij het moeilijk met minder doen en stortten ook zij zich met volle overgave op het schoolonderricht. Maar terwijl in Nederland de ‘schoolstrijd’ begon, kwam in Suriname het openbaar onderwijs voor alle volksgroepen en lagen slechts moeizaam van de grond, en was het in het begin alleen voor de meer bevoorrechte klasse weggelegd, ervan te profiteren. De rest moest het van het bijzonder onderwijs hebben.

De Brazilianen voelden zich in dit opzicht al even weinig bekommerd als de Venezolanen, want zelfs de Blanken waren daar rond 1800 nog grotendeels analfabeet, terwijl toch onder de islamietische slaven menigeen voorkwam, die de Koran kende, het Arabische schrift kon lezen en schrijven. Vóór de verdrijving van de Jezuïeten was daar de toestand in dit opzicht beter dan er na.

Wat Suriname betreft, ofschoon de Moravische Broeders (Herrnhutters) in 1765 eerst onder de vrijgevochten Saramaka-negers begonnen te werken, en vervolgens onder de Djoeka en andere Bosneger-stammen die door de houthandel al in enig contact waren met de ‘beschaving’, kregen de zendelingen niettemin slechts moeizaam toegang tot de slaven. En hoewel zij al in 1776 de eerste negerslaaf konden dopen, moesten zij zich nog lang beperken tot ‘creolenkerken’, die hoofdzakelijk vrije negers en kleurlingen aantrokken. Totdat omstreeks 1830 het werk ook onder de plantageslaven wat op gang kwam en de Broedergemeente in die tijd al een school met zowat 300 niet-blanke kinderen had, die daar lezen, zingen en bijbelse geschiedenis leerden, maar niet mochten leren schrijven, daar schrijfonderricht aan slaven nog altijd bij de wet verboden was.

De oprichting in 1828 van een Hollandse ‘Maatschappij ter bevordering van het Godsdienstig Onderwijs onder de slaven en verdere Heidense Bevolking in de kolonie Suriname’ wist, ondanks deze hele mondvol, op haar eigenlijke werkterrein zelf niets uit te richten, en aan de zendelingen der Broedergemeente was zwijgzaamheid opgelegd inzake de behandeling der slaven. Toen omstreeks 1850 die zwijgplicht door een prominente zendingsapostel, de Scandinaviër Otto Tank, verbroken werd door publicatie van een brochure tegen de slavenhouders der kolonie, die er niet om loog, veroorzaakte dit in Suriname zoveel herrie, dat zending en missie er voorgoed door geïntimideerd werden en de plantocratie steeds zijn blijven ontzien.

Ook toen de Herrnhutters na de emancipatie hun onderwijsactiviteiten aanmerkelijk konden uitbreiden, slaagden zij er bitter weinig in, de negerbevolking tot onderwerping te brengen aan de 'kerkelijke tucht', welke geen concubinaat, noch het openlijk er op na houden van 'bijvrouwen' toeliet. Er moesten foefjes bedacht en toegepast worden, zodat de meeste gelovigen konden worden toegelaten tot het Avondmaal. En met de katholiek gedoopten was het evenzo gesteld.

Het werd de Roomsen in 1785 uitdrukkelijk verboden, slaven 'tot hun godsdienst te lokken' of hen hiertoe aan te moedigen; wel mochten zij dit onder vrije mulatten en negers doen, en verder alleen binnenshuis hun godsdienstoefeningen houden. Processies waren niet toegestaan. Toen zij echter wat later tot kerkbouw overgingen, kregen zij hiervoor, merkwaardig genoeg, ook bijdragen van andersdenkenden en zelfs van Joden. In de nare omstandigheden der Surinaamse kolonie werd een nieuwe verdraagzaamheid op godsdienstig gebied een der weinige lichtpunten in de samenleving; het is dit tot vandaag op voorbeeldige wijze gebleven, dwars door alle raciale tegenstellingen heen.

Anders dan de beide genoemde kerkgenootschappen bleven de Hervormde Kerk - tevoren slechts een handelskerk - en tot op zekere hoogte de Lutherse, met haar vele frauderende kerkmeesters in het verleden, veeleer twee elite-gemeenten. Zij hielden er ook geen speciale scholen op na.

Het openbaar onderwijs kwam sinds 1817 maar povertjes tot ontwikkeling. De Algemene Schoolwet van dat jaar en het nieuwe Onderwijsreglement dat sedert 1834 werd toegepast, stelden even weinig voor als de wassen neus van een in 1876 afgekondigde Leerplicht-verordening. Zonder de talrijke 'bijzondere scholen' van Zending en Missie zou er - zeker tot aan het begin van onze eeuw - nauwelijks iets terechtgekomen zijn van het schoolonderwijs in Suriname. Intussen droeg dat hele onderwijs één duidelijk en gemeenschappelijk kenmerk: het werd uitsluitend in het Nederlands gegeven, bij wijze van fundamentele aanpassingsmaatregel. Hoe de etnische verhoudingen in de kolonie ook lagen, er bestond maar één officiële taal: die van Vondel, Bilderdijk en Thorbecke.

In Brits-Guyana was het evenzo gesteld; heel het onderwijs was daar gericht op snelle verengelsing der gehele bevolking. Net zoals in Cayenne - hoewel meer in theorie dan in de praktijk - gestreefd werd naar totale verfransing. Dat de mogendheden hierdoor hoge barrières tussen de verschillende kolonies aan de Wilde Kust optrokken, lag blijkbaar mede in hun bedoeling. Niet dat daar ergens veel merkbaar was van werkelijke Europese cultuur; de Blanken die er voor luttele jaren heentrokken, behoorden slechts bij hoge uitzondering tot degenen wier geestelijke bagage iets meer bevatte dan een stel provinciale kleinburgerlijke normen en opvattingen. Nauwelijks één van hen bezat een ietwat gevoelig orgaan voor een der schone kunsten.

Had Suriname gedurende het laatste kwart van de 18e eeuw op verwonderlijke wijze enige geestelijke opleving vertoond, veel zaaks was het niet geweest, en van enigerlei 'plantersletterkunde' was hoegenaamd geen sprake, - wat sommigen ook beweren willen over de rijmelarij die enkele lieden destijds produceerden. De opleving zette zich ook niet door, mede omdat de Joden, die nog de meeste intellectuele interesse getoond hadden, sterk achteruitgingen in sociale en economische status.

Voordien hadden zij bijwijlen de autoriteiten gesteund bij hun incidenteel optreden tegen de plantocratie, en dit deed na 1750 nogal wat antisemitisme in de kolonie ontstaan. Voorts leed het Joodse bevolkingsdeel - vrijwel afwezig in de overige Guyana's - erg onder de economische crisis in het derde kwart van de 18e eeuw en de nasleep hiervan. Tijdens deze crisis verloren zij meer dan 80% van hun plantages, en in 1788 hadden zij nog geen 10% daarvan in hun bezit. Nadien was het voorgoed met hun invloed gedaan en ondergingen zij te meer de discriminatie waarbij onderdrukkers zelf tot onderdrukten gemaakt worden.

Dit nu trachtten de Joden, net zoals in Europa, te compenseren door zich vooral op cultureel en wetenschappelijk gebied - hoe schraal ook in de kolonie ontwikkeld - te laten gelden. Veelal dreven zij toen handel in plantage-produkten en hout, maar zelfs nadat in 1825 de gelijkstelling van alle gezindten werd afgekondigd en zij zich nu ook met menig bezoldigd overheidsambt belast zagen, keek de gekleurde bevolking op hen neer, duidde hen meestal met bijnamen aan, en werden zij, die tot het bittere einde tegenstanders van de emancipatie gebleven waren, niet langer tot de Blanken gerekend. Maar, ‘blijvers’ als zij waren, werden zij door dit alles niet alleen landskinderen, zij drukten ondanks hun numerieke minderheid een duidelijk stempel op de samenleving. Het aanpassingsproces in westerse zin voltrok zich bij hen buiten de religie om, want bijna allen bleven zij orthodox. In dit opzicht vormden zij een unieke, en daarom vermeldenswaardige uitzondering.

In Brits-Guyana, waar ten tijde van het Hollands bewind de Nederduits Hervormde Kerk de heersende was, werden omstreeks 1750 voortaan ook de Lutherse en de Anglicaanse cultus getolereerd, al was het alleen al om over de nodige leden voor de Raden van Politie in Essequibo, Demerara en Berbice te kunnen beschikken. Maar veel was er niet aan de hand op religieus gebied; rond 1800 telde het welvarende Demerara nog geen enkele kerk of kapel. Katholieken werden met opzet geweerd vanwege hun mogelijke contacten met de Spaanse missieposten in de nabijheid.

De slaven bleven van alle evangelisatie verstoken, tot de overname der drie kolonies door de Engelsen, ofschoon de Herrnhutters al in 1777 de eerste slavengemeente in Berbice stichtten, die echter geen stand hield. In 1808 arriveerden in Brits-Guyana de eerste zendelingen van de London Missionary Society, die meteen zo ontactisch optraden, dat er moeilijkheden ontstonden, welke hen evenwel niet beletten op veel plaatsen kleine ‘chapels’ te bouwen, zoals dit na de emancipatie door de Herrnhutters en katholieken gebeurde. Deze laatsten kregen met het binnenkomen van de Portugese landarbeiders hun grote kans, terwijl de zendingsgenootschappen juist hun taak onder de negerbevolking zagen aflopen, zodat zij zich, op één na, nog voor 1870 alle hadden teruggetrokken.

Zo lang de emancipatie nog geen feit was, hadden zij het moeilijk genoeg, want de Engelse planters waren even felle tegenstanders van onderricht aan de slaven als hun Hollandse collega's. Maar de Anglicanen bedachten er een geslaagd middel op: kerkdiensten werden des voormiddags voor de Blanken gehouden, des namiddags voor de niet-Europese bevolking. Toen al hadden de kerkgenootschappen te buigen voor de nog altijd daar heersende apartheid, hoe onchristelijk die ook was. En al dadelijk na de vrijlating richtten zij een veertigtal ‘armenscholen’

op, voor ‘vrije’ jongens of meisjes ‘of all complexions’, terwijl al een aantal jaren tevoren één (zegge één) overheidsschool geopend werd, uitsluitend voor de kinderen van gouvernementsslaven, die daar alvast zo goed mogelijk naar Engels model gevormd werden, zonder dat het hun veroorloofd was te leren schrijven. Dat schrijven moet de Europeanen wel het summum van egaliserende aanpassing hebben toegeschenen; en dàt lag heus niet in hun bedoeling. Het lag er dik bovenop dat de gekleurde bevolking in de kolonies door het onderwijs alleen *economisch bruikbaar* gemaakt moest worden, en daarbij als onderklasse ‘haar plaats behoorde te kennen’.

Na de emancipatie namen ook in Brits-Guyana de bijzondere scholen snel toe in aantal; in 1841 bezat de kolonie er al meer dan honderd, waarin alle onderwijs alweer uitsluitend in de ‘overheidstaal’, het Queen's English, gegeven werd, met alle didactische nadelen van dien. Het duurde echter lang, aleer dit aantal noemenswaardig aangroeide; de onderlinge concurrentie der kerkgenootschappen (hun aantal nam inmiddels wèl toe) remde hun wasdom evenzeer af, als de schrielheid der overheidsfinanciering. De creoolse bevolking mocht - net als in Suriname - de blanke niet tè snel naar de kroon steken.

De Aziatische immigranten bleven, met fatale gevolgen, gedurende de eerste tien jaren van hun verblijf in Brits-Guyana ontheven van de daar eveneens in 1876 ingestelde schoolplicht. Desondanks begonnen - alweer net als in Suriname - schrandere inheemse jongemannen druppelsgewijze hun weg te vinden naar het hoger onderwijs in Europa, als uiterst schaarse, maar voor de koloniale samenleving voorbeeldige ‘culturele veroveraars’. De ‘vervreemding’ die zij daarbij ondergingen was stellig met schadelijker dan de algemene ‘vervreemding’ die teweeggebracht werd door het geforceerde europeaniseringsproces, dat in de twintigste eeuw al deze heterogene koloniale volksplantingen tot zulke karikaturale, maar daarom niet minder gevaarlijk-explosieve samenlevingen verwrongen heeft.

22
... om El Dorado te vangen.

De enigen die bij al de zojuist vermelde laat-negentiende-eeuwse gebeurtenissen en ontwikkelingen buiten spel bleven, waren de Indianen. Hoe was het hun, de eerste bewoners en enige authentieke landskinderen van Groot-Guyana inmiddels gevaren? In het algemeen kan gezegd worden, dat de Hollanders hen verjoegen, de Engelsen hen uit de hoogte beschermden, de Fransen zich haastten hen te kerstenen, de Spanjaarden hen trachtten uit te moorden, en de Portugezen veelal met hen sliepen, dit niet als een zonde beschouwden en hun kleine mestiesjes liefhadden, hoewel niet zonder restricties. Binnen deze algemeenheid deden zich echter tal van bijzonderheden voor, van belang voor de ecologische - niet de economischegeschiedenis van de Wilde Kust en zijn achterland.

Het is waar, dat in Brazilië de Jezuïeten in en om hun 'reducties' de ergste wreedheden jegens de Indianen tegengingen; tenminste wanneer men het systematisch dénatureren van een volk niet als een grote wreedheid wil aanmerken.* Het is óók waar, dat de Indianen nog heel lang in het oog van zowel de Spanjaarden en Portugezen als van de Braziliaanse criolhos lieden bleven 'sem fé, sem rei, sem lei' - ongelovige, ongeregeerde, wetteloze lieden - die alleen al om deze reden verdienden tot slaaf gemaakt te worden, en dat de slavenjagers, daar de Jezuïeten de enige Blanken waren die door de Indianen vertrouwd werden, zich soms als paters vermomden, met toga en tonsuur uitgedost, om zo de 'wilden' gevankelijk uit het binnenland weg te kunnen voeren. En waren de Indianen eenmaal slaaf, dan werden zij doorgaans wreder behandeld dan de negers, want deze laatsten waren kostbare investeringen, de rode slaven echter 'uit voorraad leverbaar'.

Waar is het eveneens, dat zij, nog in het late stenen tijdperk levend, in het oog van de Blanken primitiever leken dan de zoutwaternegers, die in Afrika reeds in 'het ijzeren tijdperk' waren opgegroeid. En er werd verder duidelijk onderscheid gemaakt tussen de 'indios bravos', de nog ongekerstende Indianen, en de 'indios mansos', de 'tamme' die door kerstening reeds enigermate aan de Europese eisen beantwoordden.**

Totdat de verlichte Pombal de durf opbracht om een paar logische consequen-

* Evenals alle missionarissen en zendelingen waren de Jezuïeten slechts uit op 'verovering der zielen'. Maar volgens de goede formulering van Euclydes da Cunha in zijn beroemde 'Os Sertões' was in dit geval die verovering 'een spitsvondig eufemisme, dat dienen moest om hun monopolie van de uitbuiting van inheemse arbeidskrachten te verbloemen'.

** Al in 1770 wist Hartsinck van deze Indianen uit Amazonië te vertellen: 'Het gebeurt somtyds dat een Taal niet meer dan van twee of drie Familien, het droevig overschot van vernielde en verslonde Natiën, gesprooken wordt...'

ties te trekken. In 1773 decreteerde hij, dat ‘bekeerden’ en hun afstammelingen niet langer als ‘nieuwe christenen’ mochten worden achtergesteld bij de ‘oude christenen’, in casu de raszuivere Portugezen. Deze wet gold mede voor de Indianen. Daarenboven deed Pombal al het mogelijke om huwelijken tussen zijn blanke landgenoten en Indiaanse vrouwen te bevorderen, hetgeen natuurlijk de ‘mestizaje’ - de vermenging der twee rassen - ook buiten het huwelijk niet alleen in de hand werkte, maar ook een zekere sanctie verleende, en aan de ‘wettige’ mestiezen een volledige burgerlijke status verleende. Om geen misverstand in deze te laten voortbestaan, decreteerde Pombal tevens de gelijkstelling, zowel in theorie als praktijk, van gekerstende Indianen met de blanke ‘moradores’, de voorgoed in Brazilië gevestigden.

De tegenstand die Pombal hierbij ondervond, kwam merkwaardig genoeg van de zijde der kerkelijke hoogwaardigheidsbeklеders, die onder meer eisten dat alle priesters ‘van zuivere bloede’ moesten zijn, terwijl ook de Braziliaanse kloosterorden in deze even rigoureus optraden. Noodgedwongen moesten zij, evenals de wereldlijke overheid, zulke eisen tenslotte laten vallen.

Niet alleen de officiële kerk, ook het leger handelde uitermate racistisch, en zelfs de regering discrimineerde heimelijk, totdat in 1828 de zogenaamde ‘Lei da Alternativa’ werd aangenomen, die bepaalde dat alle waardigheden beurtelings door een ‘koninkrijkskind’ en door een ‘landskind’ zouden worden waargenomen, terwijl er ook aan de min of meer ‘gekleurde’ klassejustitie een eind gemaakt werd.

Bij dit alles hadden de rode slaven het tot aan de emancipatie heel zwaar, omdat niemand zich na de uittocht van de Jezuïeten iets van hun lot aantrok. Overal moesten zij van zonsopgang tot zonsondergang (‘de sol a sol’) werken, net zoals trouwens hun vrije nazaten dit tot op heden nog altijd gedwongen zijn te doen op de grote ‘fazendas’ in het noord-oosten, waar zij aan een nieuw, geraffineerd economisch uitbuitingssysteem vastgeketend zitten.

Ook van hun kant waren de Braziliaanse Indianen steeds willige vermengers, en niet alleen met de Blanken. Hun vrouwen voelden zich vaak ook tot negers aangetrokken, vanwege de vrolijke aard der zwarte mannen, terwijl omgekeerd de negerslaven die naar het Amazonebekken gevlucht waren en daar veel van hun ‘quilombos’ tussen de zwervende Indianenstammen stichtten, heel wat Indiaanse vrouwen roofden om hun bevolking en dorpen in stand te kunnen houden. Naast de mestiezen (veelal ook ‘caboclos’ of ‘mamelucos’ genoemd) kreeg Brazilië dus ook nogal wat ‘cafusos’ of ‘caborés’ van gemengd negroïde en Indiaans bloed, die al gauw èn moreel, èn eugenetisch, èn sociaal aanvaard en gewaardeerd werden. Al deze mengproducten droegen bij tot vorming van een Braziliaans ‘volk’, en het autochtoon-Indiaanse aandeel daarin valt niet te onderschatten. Het is vele malen groter geweest dan in de andere streken van Groot-Guyana het geval kon zijn.

In Frans-Guyana, waar de Jezuïeten al in de 17e eeuw met matig succes de Indianen tot het christendom trachtten over te halen, mislukten al hun pogingen om daarbij tot dorpsvorming aan de Kourou en beoosten de Oayapoc te geraken, waar op het ‘ongedefinieerde’ deel van noordoostelijk Guyana ook hun Portugese confraters bezig waren. Na hun respectieve verwijdering onder Choiseul en Pombal, bleven de gekerstende Indianen daar, evenzeer als hun heidense broeders,

weer geheel aan hun lot overgelaten. Al te best hadden zij het niet in die tot ver van de kust nog drassige landstreek, waarheen geen slavenjagers zich waagden.

In Suriname kende men ondanks alle mooipraterij tot de jaren na 1760 nog Indiaanse slaven, hoewel hun aantal gestadig afnam. Ook de vrije Indianen van het Benedenland - Carib, Arawak en Warau - met wie de 'beschaving' bij tijd en wijle wel enig contact maakte, waren slechts gering in aantal en werden omstreeks 1800 op niet meer dan 4 à 5 duizend geschat. Zij leefden tamelijk gedistantieerd van de overige inwoners en voor het overige in goede verstandhouding met de Blanken, die hen alleen nu en dan nog als gidsen of als slavenjagers bleven gebruiken.

Toen dit niet langer nodig was en zowel voor de Blanken als voor de Indianen elk verder contact in materieel opzicht zinloos geworden was, trokken laatstgenoemden zich bijna geheel terug nabij de savannes en langs kleine, onbekende kreken, of zuidelijker nog, in het dichtbeboste hoogland. Maar ook daar hadden zij niet altijd hun oude vertrouwde wildernis voor zichzelf alleen. Want de Bosnegers stichtten er van lieverlede meer en meer dorpjes en legden hun kostgronden niet ver daarvan aan; steeds op welgekozen strategische plaatsen, bij voorkeur langs de middenloop der grote rivieren van Centraal- en Oost-Suriname, nabij of boven de gevaarlijke stroomversnellingen, die zij als enige niet-Indianen met hun korjalen leerden trotseren.

Stamsgewijze vormden zij die dorpen; goed-georganiseerde samenlevingen - om niet te zeggen microstaatjes - met veel discipline door opperhoofden (Granman), soms tevens opperpriesters, en hun 'schepenen' (Basja) geleid. De levenswijze van deze dorpsgetrouwe, ofschoon nogal reislustige Bosnegers - hun arbeidsverdeling, copulatie-patronen, magisch-religieuze gebruiken, eigen rechtspraak en eigendomsverhoudingen - kenmerkte zich door talloze West-Afrikaanse karaktertrekken; zij vormden een zonderlinge transplantatie van oude negroïde cultuur-elementen in het hartje van Zuid-Amerika. En na de emancipatie der stads- en plantage-slaven, die de 'onaantastbare' Bosnegers vol trots aan zich lieten voorbijgaan, bleven zij veilig en ongestoord een deel van het moeilijk toegankelijke binnenland bezetten, waar zij de vrachtvaarders, houtkappers en houtvlotters bij uitstek werden, en verder wat kleine landbouw voor eigen levensonderhoud beoefenden.

Onbevreesd onderhielden zij hun contacten met 'lanti' - de beschaafde wereld van het Gouvernement - zonder zich daar verder om te bekreunen, zolang zij maar hun jaarlijkse schatting, 'geschenk' genaamd, als vanouds in ontvangst mochten nemen. En dat bleven zij nog altijd met de nodige slimheid in de wacht slepen. Economisch wisten zij zich best te handhaven, op hun manier.

De Bosnegers werden echter nooit woudlopers, zoals de Indianen van nature waren, al ontwikkelden zij een ongelooflijke behendigheid op het water. Van de Indianen met wie zij onvermijdelijk in aanraking kwamen, niet alleen omdat hun wegen elkaar weleens kruisen moesten, maar ook omdat voor beide partijen enige ruilhandel vaak gewenst was, leerden zij het vervaardigen van korjalen - het enig mogelijke vervoermiddel in het binnenland - die zij dikwijls, evenals hun jachthonden, ook rechtstreeks van de Indianen betrokken tegen landbouwproducten of sieraden en nieuwe hulpmiddelen (lucifers, kapmessen, ijzerwaren) afkomstig

uit de ‘beschaving’. Zo vervulden zij een zekere bemiddelingstaak.

Terwijl dus de Indianen als de erkende oerwoudkenners en temmers of africhters van dieren fungeerden, traden de Bosnegers bij hen op als tussenhandelaars, - overigens met meer magisch ontzag voor hun incidentele handelspartners dan andersom. Liefst vermeden zij elkaar; de Indianen met enig wantrouwen jegens hun voormalige jachtbuit, de negers die nog steeds indringers bleven in hun laatste territoir, en niet zonder enige verachting voor de ‘pretentieuze’ zwarten, die zij in hun taal ‘aapmensen’ noemden; terwijl zij op hun beurt door de Bosnegers als ‘naaktbillen’ werden aangeduid. Een passief racisme in de jungle, heel wat onschuldiger dan het actieve racisme van de Westerling, mag hierbij worden opgemerkt. Want tot enige agressiviteit tussen Indianen en Bosnegers is het nooit gekomen, tenzij in enkele individuele gevallen.

Van de Bovenlandse Indianen die zich nog diep in het binnenland verscholen hielden - Oayana, Tlio, Wama en de hemel mag weten welke volkjes meer -wist geen sterveling iets af. Hun schuwheid was hun levensbehoud; dat hadden een paar eeuwen ‘ontdekking’ hun wel bijgebracht. De Moravische Broeders die na goed twintig jaren hun werkzaamheden onder de Indianen van Berbice moesten opgeven, waren in Suriname heel welkom, zo lang zij hun arbeid tot de Indiaanse heidenen bepaalden. Maar ook dezen lieten zich niet concentreren op missieposten of afbrengen van hun natuurlijk nomadendom, terwijl omgekeerd geen zendeling in staat was met een van hun kleine groepjes mee te trekken en lang genoeg het verre van idyllische levensdoel dat zij leidden, met hen te delen, laat staan het te verlichten.

Na met veel inspanning enkele zendingsposten niet al te ver in het binnenland gesticht te hebben, die soms door andere Indianenstammen verwoest werden en geen van alle lang stand hielden, beëindigden de Herrnhutters omstreeks 1810 deze uitzichtloze evangelisatie; zij kregen toch al hun handen vol met het veel dankbaarder werk onder de negers. Pas in 1867 werd hun taak onder de Benedenlandse Indianen, zoals men de nabijwonende stammen noemde, door de Katholieke Missie, alweer met matig succes, voortgezet.

De overheidsbemoeienissen met Indianen waren in Brits-Guyana van oudsher intensiever geweest dan in Suriname. Er woonden in het uitgestrekte gebied tussen de Corantijn en de bovenloop van de Cuyuni een grotere verscheidenheid van volkjes; niet alleen de Carib, van wie Humboldt aannam dat zij geen kannibalen meer waren, of de vriendelijke Arawak die veelal de houtkap beoefenden, en de Warau die een goede reputatie genoten als bootbouwers en vissers, maar ook de krachtige, opzichtige Arecuna en de handeldrijvende Akawai in het middenwesten. Zuidelijker, in het savanne-gebied, woonden de Macusi met hun blaasroeren, en in de buurt van het Braziliaans gebied de Waiwai, de Taruma, de Wapisiana, de Atorai en wat daar verder nog mocht ronddolen. De wereld der Blanken wist ternauwernood van hun bestaan af.

Met de Carib, Arawak en Warau die zich nabij de Wilde Kust ophielden, sloten de Hollanders van Essequibo menig verdrag; laatstelijk nog omstreeks 1769, en in hoofdzaak om hen bij het opsporen en terugvoeren van weggelopen negerslaven te gebruiken, wat zij tot 1795 nog bleven doen. Menigmaal werden de marrons tot in Brazilië door de volijverige Carib achtervolgd, zodat uit dèze connectie veeleer

vijandschap dan vermenging tussen beide ongelukkige rassen ontstond.

De negers vreesden de Indianen, die op hun beurt de negers minachtten, terwijl de Hollanders de Indianen nooit anders dan 'bokken' noemden.* En ook in deze kolonies kon men tot aan het begin van de 19e eeuw nog heel wat rode slaven aantreffen.

Want de Nederlanders stoorden zich weinig aan het al in 1636 uitgevaardigde en opnieuw nog in 1793 door de Staten-Generaal bekrachtigde verbod om welke Indianen ook, of afstammelingen van een Indiaanse, als slaaf te houden of te kopen. En de Indianen die oudergewoonte zelf slaven hielden, werkten hierdoor deze handel in de hand.

Zo werden vaak door de Arawak tot slaaf gemaakte Macusí aan de Blanken doorverkocht, wanneer dit eerstgenoemden voordeliger uitkwam. Eerst onder het Engelse bewind trachtte de overheid hieraan daadwerkelijk een eind te maken. Over het algemeen streefde men er naar, op goede voet te staan met de vrije Indianen, daar men hen telkens broodnodig had om krachtdadig tegen de marrons te kunnen optreden, - zoals wij indertijd bij de grote slavenopstand in Berbice zagen gebeuren.

Niettemin - en hier komt de hypocritische Engelse aap uit de mouw - behandelden nog in de jaren 1840, dus nog jaren *na* de emancipatie in Bnts-Guyana, sommige posthouders bij hun privé-houtkap hun Indiaanse arbeiders geheel en al als slaven, die zij met geweld vasthielden, onder elkaar uitwisselden of verkochten, meestal na hen met rum binnen hun greep gelokt te hebben. De autoriteiten die 'Protectors of the Aborigines' aanstelden om deze praktijken tegen te gaan, boekten geen succes daarmee, omdat de onbezoldigde 'Beschermers', alle leden van het Hof van Politie, zich aan niemand verantwoording schuldig achtten, hun erebaantje als een sinecure opvatten, en soms zelfs gemene zaak maakten met de houthandelaars.

Het werd ook niet veel beter toen in 1838 in hun plaats bezoldigde 'Superintendents of Rivers and Creeks' werden aangesteld, - belastinggaarders die tevens als vrederechter moesten optreden bij geschillen tussen de Indianen en de houtkappersbazen. De ambtenaren deden wel beter hun best, speelden bij epidemieën een beetje voor dokter en... schreven verder rapporten! Hun voornaamste strijd voerden zij tegen de Portugezen uit Brazilië, die illegaal hout van de Indianen kochten, tegen betaling met rum, - fnuikend genoeg voor deze laatsten.

Ondanks tegenstand van de plantocratie en de handelswereld bleef deze vorm van toezicht gehandhaafd tot 1873. Al die tijd trachtten de Superintendents tevergeefs de Indianen er toe te brengen hun criminele of andere zaken door de blanke overheid te laten berechten. Het oude inheemse 'recht op weerwraak' en op vergelding 'oog-om-oog', bleef onaantastbaar voor de betrokkenen, terwijl het formalisme van de Blanken (getuigen konden niet onder ede gehoord worden, enz.) de regering steeds in een dubbelzinnige positie bracht en aanleiding gaf tot

* De zichzelf 'Lokono' (mensen) noemende Arawak gebruikten het enkelvoud 'loko' in de betekenis van 'mens', welk woord door de Hollanders met hun fijn gehoor verbasterd werd tot 'bokken', enkelvoud 'bok', termen die zij steeds als de soortnaam voor alle Indianen in hun kolonies bleven gebruiken.

talloze moeilijkheden, al verliepen de civiele procedures beter dan de strafrechterlijke.

Sedert enkele opperhoofden in 1778 hun eerste ‘gezagssymbolen’ - staven met zilveren knoppen of platen aan een halsketting, waarop het wapen van de W.I.C. was aangebracht - ontvingen, kregen zij regelmatig van de posthouders kleine geschenken, bij wijze van zoethoudertje. Het ging toen onder de Hollanders om nog ongeveer 25 000 inboorlingen. De Engelsen volgden een zelfde politiek, hetgeen niet belette dat de Indianen zich steeds dieper landinwaarts terugtrokken en men hen zelden meer te zien kreeg.

Al onttrokken zij zich nu aan de mensenjacht ten behoeve van de Blanken, zij bleven niettemin de jaarlijkse geschenken opeisen als een onvervreemdbaar geworden recht, en kwamen ze desnoods halen. Vanwege de weigerachtigheid van het Colonial Office om hiermee voort te gaan - als argument werd ‘het ontbreken van officiële tractaten’ aangevoerd - ging men er toe over, hen ter wille van de lieve vrede met grote hoeveelheden rum te betalen, - tot op het tijdstip van de emancipatie, waarna zij slechts bij tijd en wijle dit fatale douceurtje ontvingen.

Aan de particuliere houtkopers zelf was het sinds 1838 verboden de inmiddels toch maar belastingplichtig gemaakte Indianen rum bij wijze van loon te verstrekken. Maar dit oncontroleerbare verbod had natuurlijk niet het minste effect. De Indianen die matigheid alleen kenden wanneer de noodzaak hen daartoe dwongen dat was meestentijds het geval - werden door de alcohol, de epidemieën tengevolge van het contact met de Blanken, en de verstoring van hun jacht- en visserijgebieden, van generatie op generatie gedecimeerd. Vlucht voor deze dodelijke gevaren was de enige redding die hun overbleef. En de overheid paaide haar geweten (voor zover voorhanden) slechts door sporadisch uitdelen van gereedschap ‘ter bevordering van de landbouw’, met andere woorden, ter bevordering van de koloniale economie.

Nog altijd zag men niet in - en men ziet het nog niet in - dat de Indianen géén gedachteloos zwervend volk waren, dat op één plaats moest worden vastgehouden, maar mensen die wèl in hun specifiek levensmilieu wisten te zorgen voor de dag van morgen en juist dáárom ‘rondtrekkers’ waren. Vooral de Carib verspreidden zich langzamerhand steeds meer over het hele Brits-Guyanese grondgebied, en verder westwaarts, tot aan de Orinoco. Een telling in 1851 berekende het totale aantal inboorlingen in genoemde kolonie op 18 à 20 000, maar aangezien zij geen andere grenzen kenden dan die welke hun individuele lichaamskracht hun stelde, viel destijds, minder nog dan heden ten dage, ook maar bij benadering te schatten hoeveel er rondzwierven door de oerwouden, langs de rivieren en over de savana's van het hoogland.

Aan de vooravond van de emancipatie trachtten sommige planters van de Britse overheid gedaan te krijgen om, met behulp van de katholieke priesters, Indianen uit het Orinoco-bekken weg te halen om op hun plantages op Engels gebied te komen werken. Nog meer hadden de planters het oog op de tienduizend - vóór de oorlog van Bolívar waren het er zowat 35 000 geweest! - die de missieposten van de Catalaanse paters Capucijnen tussen de Caroni\' en de Cuyuni bevolkten en ontevreden waren omdat zij hun door de Venezolanen verdreven geestelijke leiders moesten missen. Maar om politieke moeilijkheden met Venezuela te ver-

mijden, zorgde de Britse regering er voor, dat deze plannen niet werden uitgevoerd, althans niet systematisch. Alleen de ‘eigen’ missieposten aan de Moruca en de Pomeroon leverden een aantal gekerstende Carib aan de suikerplantages van Essequibo, waar men hen bruikbaar genoeg vond, terwijl de Warau-arbeiders bepaald gezocht waren. Gedoopte Arawak, steeds afkerig van het zware werk op de suikerplantages, verhuurden zich dikwijls als losse werklieden.

Alle denkbare lokmiddelen namen de ondernemers te baat om ook de Bovenlandse Indianen tot de ‘beschaving’ en haar dienstbaarheid over te halen, maar noch de Arecuna, noch de Akawai of de Macusí kon men er toe verleiden of dwingen. Zelfs toen omstreeks 1860 een schreeuwende behoefte aan arbeidskrachten op de katoenplantages ontstond, bleef het Gouvernement weigerachtig om op deze Indianen, die zich soms wel met de houtkap bezighielden, pressie uit te oefenen of hen door betaling in rum over te halen. De Wapisiana, Atorai en Waiwai in het diepe zuiden bleven voor alles wat beschaafd was, vrijwel onbereikbaar. Nog altijd hebben zij het beste deel verkoren.

Helaas was de hier vermelde overheidszorg voor de autochtonen slechts zeer eenzijdig. Want heel anders stond het met hun *recht* op het land waarop zij hun houtkap bedreven. In Suriname, waar de Bosnegers zich hiermee bezighielden, zagen de Indianen er nagenoeg geheel van af; maar in Brits-Guyana, waar in de tweede helft van de 19e eeuw nauwelijks meer Bosnegers voorkwamen, lagen de zaken juist omgekeerd. Het Gouvernement eiste met opzet een hoge retributie van de Indiaanse houtkappers, in de hoop hen zodoende tot regelmatige arbeid, zowel op de plantages als op de houtconcessies te dwingen. Bezitters behoefden (en mochten) zij niet worden, al waren *zij* de rechtmatige, maar niet meer als zodanig erkende eigenaren van heel Guyana. Hun protesten tegen de opgelegde belasting van hun arbeid, waar van overheidszijde praktisch niets tegenover stond behalve een inefficiënte protectie, haalden niets uit. Derhalve volgden deze Indianen nu ook de oude taktiek: zich terugtrekken, getroost met de vaak door hen uitgesproken wetenschap: ‘Het land is groot, wij behoeven de Blanken niet overal tegen te komen.’

Telkens opnieuw ondervonden de Indianen, wat ‘de zegening der beschaving’ voor hen inhield. De in 1836 opgerichte, invloedrijke Engelse ‘Aborigines Protection Society’ bekommerde zich om de inboorlingen van Nieuw-Zeeland, Australië, Afrika en Noord-Amerika, maar had niet de minste belangstelling voor de inboorlingen van de Guyana's. Van hùn lot trokken alleen de zendelingen en missionarissen zich voor hun eigen doeleinden iets aan. De pioniers in deze waren ook hier de Moravische Broeders die, omdat zij nog geen kans kregen onder de negerslaven te werken en zij om godsdienstige redenen weigerden de vereiste eed van trouw aan de Sociëteit van Berbice af te leggen, ver in het binnenland zich aan de Wironje-kreek neerlieten, en daar in 1740 een christen-gemeente stichtten, die zij ‘Pilgerhuth’ noemden.

Weldra brachten zij daar ongeveer 300 Arawak bijeen, - leden van een stam die om zijn goedmoedigheid en interesse voor ‘nieuwigheden’ bekend stond. Een lang leven was voor deze, naar Jezuïeten-model opgezette vestiging evenwel niet weggelegd. Na enige epidemieën te hebben doorstaan, werd het dorpje door de marrons van de grote slavenopstand in 1763 verwoest, en daar de Directeuren van

de Sociëteit de Herrnhutters liever zagen gaan dan komen, gaven dezen hun werkzaamheden in Berbice geheel op, om ze aan de Wilde Kust voorshands tot Suriname te beperken.

Engelse zendelingen volgden hen na de emancipatie op, maar richtten zich vooral zuidwestwaarts. Van hun wedervaren werd ook eerder gewag gemaakt. Omstreeks 1835 hadden zij, voortvarend genoeg, in de savannedorpen nabij het Pacaraima-gebergte al enige schooltjes opgezet, die echter verliepen toen de Portugezen uit Brazilië hen verjoegen, de Macusí en de Maicong naar de Rio Negro als slaven wegvoerden of op hun cassavegronden te werk stelden. De Wapisiana werden eveneens voor de wegenbouw nabij de Rio Branco meegesleurd, en de overgeblevenen verspreidden zich als opgejaagden nog dieper in de Groot-Guyanese wildernis. Alleen in de ondoordringbaarste jungle waren ze nog veilig voor de blanke kolonisatiewoede.

Een merkwaardig restant van het protestantse zendingswerk onder de Macusí verdient vermelding. Onder hen ontstond na het vertrek van de Engelse evangelisten een hutspot van christelijke en traditioneel-animistische godsdienstbeoefening, waarbij de voorgangers - hele of halve 'puyai' - tijdens narcotische dromen of gebedstrances een 'Halleluja' oftewel goddelijke inspiratie ondergingen en dan zowel met engelen als met bosgeesten verkeerden.

Na 1845 namen de Akawai deze syncretistische religie van de Macusí over, waarna de cultus zich ook onder sommige Carib verspreidde, met nog overblijfsels tot op heden. De riten gingen gepaard met veel zang en dans, en - althans bij de Akawai - met de gewoonte om hun doden in verticale houding te begraven, hiermee aanduidend dat de geest van de afgestorvene bij God in de hemel was. Het wezen van het christendom, indien het hun al ooit goed werd bijgebracht, ontging ze ten enen male; en het is de vraag of zij de 'blijde boodschap' anders dan voor de doeleinden der beschaafde Europeanen, wel nodig hadden.

Met uitzondering van één zendingsgenootschap hadden alle overige zich in 1867 uit Guyana teruggetrokken, en de éne die overbleef was hoofdzakelijk werkzaam onder de Arawak bij de Pomeroon; een paar zendingsposten in Essequibo en Demerara hadden nauwelijks iets te beduiden.

Het feit dat al dit bekeren op 'water in een zeef aandragen' neerkwam, was niet te wijten aan de specifieke leer van de een of andere gezindte, maar had diepere oorzaken, zoals ook de stand van zaken in Venezuela duidelijk aantoonde. Daar moesten de gekerstende Indianen nog lang in plaats van trekvee blijven werken in de Spaanse 'trapiches' (suikermolens) om deze in beweging te houden, of op de vette veeweiden nabij Esmeralda, aan de Midden-Orinoco, en op de missieposten die door de Jezuïeten, en na hun verdrijving door de Capucijnerpaters, tot aan de Boven-Orinoco werden gesticht.

Zó ver, waar de Piarva en Guahibo zich aan beide oevers in het vallen-gebied ophielden, belandden de 'Padres' pas na 1720. En Alexander von Humboldt, die omstreeks 1800 het grote territoir tussen de Orinoco en de Rio Negro, tot aan de bijna-verbinding tussen beide rivieren langdurig bereisde, meldde meermalen dat daar nog altijd kannibalisme voorkwam, - met nadrukkelijke uitzondering van de Carib. De nederzettingen langs eerstgenoemde rivier waren toen al erg verwaarloosd, op zijn best: tot ellendige dorpjes vervallen. En eenmaal onder de Republiek

gelaïciseerd, raakten de missieposten totaal ontvolkt. Hiertoe droegen ook de Portugezen het hunne bij, want bij de mensenjacht die zij tot zó ver in het zuid-westelijke Guyana bedreven, lieten zij zich menigmaal helpen door bepaalde Indianenstammen die om opportumteitsredenen tevoren door de missionarissen tegen andere, minder gewillige groepen waren opgezet. En het waren alweer de rusteloze Carib, die zich het best met de slavenjagers van Brazilië verstonden, precies als tevoren met de Hollanders. Aan alle kanten werd de min of meer geforceerde kerstening misbruik. De Padres ontzagen zich zelfs niet om met religieuze bedoelingen van tijd tot tijd kinderroof te laten plegen, en meenden goed te doen met de Indianen tot een levenswijze te dwingen, die dwars tegen hun natuur indruiste. De tenslotte onbekeerbaren hadden dan ook weinig op met het fanatiek formalisme van deze blanke pioniers. Zo stonden zij begriploos tegenover al hun compulsief bouwen van kerkjes en kapellen, op grond waarvan een hunner ter plaatse tegen een missionaris zei: 'Jullie God sluit zich op in een huis, alof hij oud en ziek is; de onze houdt zich op in het woud, of op de savanne en op de bergen vanwaar de vruchtbare regen komt.'

Voor het overige waren de Indianen op deze missieposten soms zo arm en uitgehongerd, dat zij noodgedwongen overgingen tot het eten van aarde. Weliswaar werden zij niet gevoed door zulke allerminst zeldzame 'geofagie', maar zij verdreven er tenminste het knagende hongergevoel mee, - ongeacht de gelukkig niet altijd noodlottige gevolgen.

Een belangrijke oorzaak van de bittere armoede dezer 'gevestigde' lieden was hun oude, onder nomaden niet erg schadelijke traditie om alles wat een familielid bezeten had, onmiddellijk na zijn dood te vernietigen. Niet alleen de gebruiksvoorwerpen en de woning van de overledene werden verwoest, maar daar waar zij zich gedwongen zagen te blijven wonen, moest ook elke door hem geplante boom worden omgehakt en zijn velden aan verwildering worden prijsgegeven. Want, zoals deze Indianen zeiden, het zien van dingen die een afgestorvene hadden toebehoord, maakte hen alleen maar treurig. Veel liever trokken zij naar elders, ver van dergelijke herinneringen. Maar welke Blanken toonden (of tonen) begrip voor de 'gevoeligheden' van niet-blanke volken?

In dat wat de Portugezen op eigen houtje als Braziliaans gebied wensten te beschouwen, met name langs de hele Rio Negro, lieten zij met opzet allereerst missieposten vestigen. Zulke 'voorposten van de beschaving' werden dan vaak door militaire detachementen of kleine fortificaties gesteund en geconsolideerd. Het terrein was daarna veilig en geprepareerd voor de handelaars, de uitbuiters en gelukzoekers zoals verzamelaars van tonka-bonen en balata.

Aan wat als de Venezolaanse zijde gold, waren echter de Spaanse missionarissen, tot aan hun verdrijving door Bolívars generaals, ook met de nodige civiele en militaire taken belast, - mede een reden waarom hun vestigingen zich niet zo lang konden handhaven als die van hun Braziliaanse confraters en, net als die nabij de Wilde Kust, sneller in verval raakten. Een andere, meer algemene oorzaak was, dat de ondeskundige paters meestal wel gemakkelijk bereikbare, maar tevens ongezonde of voor langdurig verblijf ongeschikte plaatsen voor hun missieposten uitkozen. Ook leefde de relatief toch al schaarse Indianen-bevolking veel te ver verspreid; Humboldt ontmoette over een afstand van ruim 800 km de Orinoco

opvarend, niet één tegenligger onderweg. De rivier was ook slecht bevaarbaar.

Aan de benedenloop van de Orinoco, waar de Warau vanwege de vele overstromingen hun hutten in de bomen bouwden en waar zij zich al vanouds als ‘Guarauno’ - landbouwers en vissers - op de delta hadden weten te handhaven, werkten de Capucijners, evenals in het laagland nabij de Wilde Kust, met wat meer succes; in 1766 wisten zij ruim 5000 Indianen in 18 dorpen bijeen te brengen, en in 1799 waren het er al 28 met bijna 16 000 mensen. De meeste van deze agglomeraten zijn echter na de verdrijving van de Spaanse Padres, als eerder vermeld, snel ten onder gegaan. Ook hier was het Indiaanse wachtwoord, in westerse termen overgebracht, nu meer dan ooit: liever isolatie dan assimilatie en subordinatie.

Na Bolívar bleven zij - van hun kant met recht - de Venezolanen nog steeds als Spanjaarden beschouwen en ook zo noemen. Voor hen was de gevierde Libertador met zijn napoleontisch-oligarchische opvattingen allerminst een bevrijder. Zij werden precies als voordien vervolgd en misbruikt. Het lag dus voor de hand dat zowel de stammen uit het noorden als die uit het Midden-Onnoco-gebied graag hun toevlucht zochten bij de Engelsen, die immers van 1840 af met alle openlijke vormen van slavernij hadden afgedaan en daarenboven een typisch-romantische houding van - overigens passieve - welwillendheid tegenover de autochtonen aannamen.

Onder deze omstandigheden vond vanzelfsprekend in Venezuela weinig ‘mestizaje’ plaats, en waren er - ten gevolge van de medewerking van Indianen bij het terugvoeren van negerslaven - ook heel weinig ‘zambo's’ (van negroïde-Indiaanse afstamming) in dit deel van Guyana te vinden. Noch zij, noch de mestiezen of mulatten hebben bij de vorming van de Venezolaanse Republiek of in de verdere ontwikkeling daarvan enig aandeel gehad, tenzij als kanonnenvoer.

Samenvattend geldt voor al de Indianen, van de Wilde Kust tot aan de Rio Negro, dat zij - in kleine groepjes van elkaar gescheiden door grote ruimtelijke afstand, een paar dozijn totaal verschillende talen, oude ingevreten veten en uiterst schaars geworden middelen van bestaan - niet in staat waren tot het ontplooien van voldoende solidariteit om in grote aantallen de voortschrijdende invasie der Europeanen en hun satellieten het hoofd te bieden, laat staan hen terug te drijven. Malaria en andere tropenziekten waren weliswaar hun trouwe bondgenoten, maar de genocide wapens van de Blanken - alcoholisme en infecties door ziektekiemen waar de Indianen niet immuun tegen waren - hadden zich in de loop van enkele eeuwen de sterkste getoond. Wat restte de autochtonen nog?

Aan het begin van onze eeuw was Groot-Guyana, het geheimzinnige land van de Gouden Man, een willekeurig opgedeeld verzameloord van vreemdelingen uit drie werelddelen en vele, nauwelijks te tellen naties afkomstig. Want méér waren de kolonies niet en zouden zij binnen afzienbare tijd ook niet worden.

Uit al het voorafgaande blijkt, hoe heterogeen van samenstelling hun bevolking door de gebeurtenissen geworden was, en tevens hoe weinig aandeel de nakomelingen der oorspronkelijke bewoners in die gesegmenteerde samenlevingen hadden, - met uitzondering van Brazilië waar wel reeds enige integratie plaatsvond, ofschoon nog lang niet overal in dat enorme, als heel Europa zo grote land. Afstamming en kleur hielden de etnische groepen die met en naast elkaar in de overige Guyana's op hetzelfde betrekkelijk kleine grondgebied nabij de Wilde

Kust samenleefden, niettemin duidelijk van elkaar gescheiden, al waren er ook raciale overgangsgroepen die, aan de periferie althans, toch een sociale voort- of terugschuiving ondergingen.

Het was nodig deze specifieke situatie in een schril licht te stellen, daar zij bepalend zal blijken voor heel de verdere geschiedenis van de vijf (eerst zeven) moedwillig losgekorven, en nadien angstvallig van elkaar gescheiden gehouden Guyana's, die toch èn geografisch, èn ecologisch, èn historisch, in feite één groot, aaneengesloten geheel vormen, maar die nog altijd - net als met de diverse volksgroepen in hun afzonderlijke en afgezonderde samenlevingen het geval is - gescheiden verder gaan met nagenoeg eenzelfde lot te delen. Op grond hiervan mag aangenomen worden, dat ook eenzelfde toekomst voor hen is weggelegd.

V
De Gefolterden

23
Het kwaad echter...

Wie op de details van de geschiedenis der twee perifere Guyana's gedurende de eerste veertig jaren van de 20e eeuw zou willen ingaan, is met weinig woorden uitgepraat. Er gebeurde niets opvallends, de status quo antes bleef gehandhaafd en deze stelde op zichzelf niet veel voor; èn voor Venezuela, èn voor Brazilië was hun Guyana een verafgelegen, vooralsnog waardeloze provincie, al werd het angstvallig gerekend tot het ‘patrimonio nacional’ oftewel het eigen nationale grondgebied. ‘In petto voor later wellicht’, was hierbij de bijgedachte. Wie echter voor hetzelfde tijdsbestek in nadere bijzonderheden betreffende de historie der drie centrale Guyana's zou willen treden, loopt onherroepelijk gevaar verzeild te raken in een even onbetekenende als droefgeestige serie dorpsvoorvallen, - zó weinig wezenlijks gebeurde daar in deze periode.

Naarmate de buitenwereld groter en roeriger werd, krompen deze systematisch geïsoleerd gehouden landen in gewicht en waarde als koloniale bezittingen. Zij kostten de zich snel ontwikkelende moederlanden - Engeland, Nederland en Frankrijk - alleen maar geld en boden afgezien van enkele kortstondige opflikkeringen van hoop, weinig perspectief voor de naaste toekomst. Zij vegeteerden slechts, en deden dit in een bijna volstrekt geestelijke, economische en niet in de laatste plaats politieke quarantaine, - onwerkbare entiteiten als ze waren: te klein voor tafellaken en te groot voor servet, zoals dat heet. Toch, om een dieper inzicht te krijgen in de meer actuele ontwikkelingen, zullen allerlei op zichzelf weinig belangrijke zaken, hier ter sprake moeten komen. De grote rivierstroom ontstaat uit tal van onnozele beekjes.

Suriname was een nieuwe eeuw ingegaan, nadat men de veertig jaren die op de emancipatie volgden, vrijwel dadenloos had laten voorbijglippen; van bestuurszijde mopperend en tevens zelfgenoegzaam, van bevolkingszijde gedesoriënteerd en in een eeuwige afwachting. Deze aanvankelijke achterstand zou in heel de eerste helft van de nieuwe eeuw merkbaar blijven. Nederland zag in de geëmancipeerde kolonie weinig meer dan een vreselijk achtergebleven plattelandsstreek die om 's hemelswil maar ietwat feodaal-paternalistisch beheerd moest worden, - als een armzalige veenkolonie vol zigeuners en dergelijke nog niet in de huiskamer toe te laten lieden.

Symptomatisch is bijvoorbeeld dat in de vijftig jaren tussen 1873 en 1923 het vrijwel autocratische gouverneurschap werd waargenomen door wel zes baronnen en jonkheren, nog afgezien van de nodige regentenzoons met geen andere kwalificaties dan hun afkomst en hun relatiekring. Zeker, er waren uitzonderingen, maar dan wel heel veelzeggende: een Cornelis Lely, die zijn krachten aan de

eerste spoorwegaanleg in het land - terwille van de al tanende goudwinning - mocht wijden, alvorens zich wederom in Nederland met zulke gewichtige ondernemingen als de droogmaking van de Zuiderzee, de uitbouw der Limburgse staatsmijnen of de instelling van een Rijksverzekeringsbank bezig te houden. Vreemd, dat het enige spoor dat deze eminente persoonlijkheid in Suriname heeft nagelaten, een in korte tijd al nutteloos spoorwegje naar Eldorado geweest is, en een dorpsnaam die nooit goed in de volksmond lag. Ofwel een Dirk Fock, door zijn gouverneurschap van nog geen drie jaren en zijn even kort voorzitterschap van de Nederlandse Tweede Kamer, bekwaam genoeg geacht voor het gouverneurgeneraalschap van Oost-Indië. Voor het overige waren het al van vóór beider tijd in hoofdzaak kneusjes - en wat voor erge soms! - die in allerlei hoge functies naar de West werden afgeschoven. Gewoonlijk waren de uitgezonden functionarissen die onder hen te dienen hadden, begrijpelijkerwijze navenant.

Suriname beschouwde zichzelf, en liet zich ook door Nederland in al deze jaren beschouwen als een noodlijdend land, niet bij machte tot enige zelfverzorging - zelfs niet wat zijn voedselvoorziening door de kleine landbouw betrof - en allerminst in staat tot enig democratisch zelfbestuur, ook al ging het om de kleinste lokale kleinigheden. Alles werd van Den Haag uit gedecreteerd en beredderd; de eigen openbare diensten waren gebrekkig, zelfs de belastingdienst, en alle gedelibereer of gejeremieer van de Koloniale Staten bleef slechts een schijnvertoning. Het geëmancipeerde land, dat in theorie als een Nederlandse volksplanting bedoeld was, had zich laten manoeuvreren in de positie van een bedelende Lazarus aan de deur van het even rijke als vrekkige moederland, voelde zich daarbij continu belazerd en werd daardoor zelf even schaamteloos als de Napolitaanse lazzaroni, terwijl de Nederlandse houding kon doen denken aan die van de Bijbelse rijkaard die met alle geweld zich door het oog van de naald wringend, toch een kans wil wagen om zo goedkoop mogelijk de zaligheid deelachtig te worden, - op zichzelf een nobel streven.

Na de beëindiging der slavernij heerste onder de planters een grote malaise; de rentevoet was exorbitant hoog en duidelijke plannen voor de toekomst ontbraken geheel. Er heerste groot geldgebrek en zelfs de vendumeesters weigerden nog te werken, bij gebrek aan kopers die met contanten over de brug konden komen. De wisselkantoren staakten hun betalingen. In de jaren 1869-70 was de bankrente tot 11% gestegen, wat buitengewoon hoog was voor die tijd. Het was duidelijk gedaan met de lang nog veelbelovende kolonie, iedereen was zich daar ten volle van bewust, en goede raad bleek duur, in de letterlijke zin.

De kort tevoren ingestelde Koloniale Staten - niet meer dan een praatcollege - richtten in hun onmacht dan ook verzoekschrift op verzoekschrift tot de Koning, om te wijzen op de hulpbehoevendheid der kolonie; zoals in 1870, toen zij schreven: ‘De toestand waarin Suriname sedert zijne vrijmaking verkeert is beklagenswaard (...) op ieders gelaat ziet men sporen van de zorg en de weemoed. Het gastvrije Suriname is uitgeput; zijne bron van overvloed, welke dan ook, bestaat niet meer.’ En Willem III zou er toch wel wat op moeten vinden...

Met zulke romantisch-pathetische vertogen beriep men zich op de vorst, die zo ongerechtvaardigd in 1863 aan de bevolking als haar redder was voorgesteld. En daar elke positieve reactie van Nederlandse zijde uitbleef, ontstond in de kolonie

zelf een groeiende animositeit tegen het almachtige moederland en zijn agenten.

Iedereen wist - maar begreep het niet altijd - dat sedert de emancipatie de Gouverneurs uitsluitend te handelen hadden volgens aanwijzigingen van de regering in Nederland. En al van toen af kregen zij, hoewel slechts in hun hoedanigheid van blinde werktuigen van het Ministerie van Koloniën, in het oog van de bevolking een steeds grotere zeggenschap in bijna alle aangelegenheden, terwijl de invloed en betekenis van de locale organen, met name van de Staten, evenredig verminderde.

De landvoogden verkeerden, evenzeer als de Staten, in een gedwongen positie van afhankelijkheid, die dan ook meestentijds hun gedrag bepaalde, ondanks alle schone schijn en gouden paraphernalia. Maar althans sommige leden van de Staten konden vrijuit hun mening ten beste geven en onvermijdelijk werden zij niet alleen de redelijke critici van het Bestuur, en bijwijlen ook fel genoeg van de Nederlandse attitudes, maar ook menigmaal onredelijke kritikasters van het weinige dat nog als positieve actie kon worden aangemerkt.

Al in 1871 vonden de Staten het onzin en monnikenwerk om over de landsbegroting te beraadslagen; in Holland deed men toch wat men wilde. En reeds in die jaren (vooral in 1873) gingen er stemmen op, die 'loslating' van de kolonie door Nederland en aansluiting bij Engeland bepleitten, of bij een andere koloniale mogendheid; want hoe dan ook, er werd toen nog uitsluitend 'koloniaal' gedacht door iedereen.

De overgrote meerderheid echter was conservatief genoeg en bleef loyaal 'Nederlands' voelen, ondanks alles. En toen nog in 1918 in Holland de mogelijkheid van verkoop der West-Indische bezittingen ter sprake kwam (Denemarken was hierin immers al voorgegaan) volgden er krachtige protesten uit Suriname, welke eerder zouden toe- dan afgenomen hebben gedurende de daaropvolgende halve eeuw, indien ook maar iemand een loslaten van Nederland had bepleit. Ook onder mensen, vooral de nog zeer menselijk gebleven onderontwikkelden, bestaat zoiets als hondetrouw.

Desondanks was de Hollandse willekeur, die met name bij het vaststellen van de jaarlijkse landsbegroting tot uitdrukking kwam, soms moeilijk te slikken.

Zo gaven de Staten in 1918 uiting aan hun machteloze woede, door en bloc af te treden uit protest tegen lasterlijke uitlatingen van de Minister van Koloniën in het Haagse Parlement, of in 1928 naar aanleiding van een tegen het Surinaamse inzicht in, door Nederland ten behoeve van de kapitalistische bentgenoten *opgelegde* mijnwetgeving, de zogenaamde Bauxietverordening, waarover later meer. Een landvoogd (Van Heemstra) met wat meer persoonlijkheid en 'guts' dan de meeste van zijn voorgangers of opvolgers, kon toen dan ook met enige spijt in Suriname te kennen geven, dat Nederland nog te zeer in het voordelige Oost-Indië geïnteresseerd was, om belangstelling te hebben voor de ontwikkeling van het armlastig geworden Suriname, waartegen bovendien historische vooroordelen bestonden. Immers ook het particuliere kapitaal in Nederland was niet te bewegen tot enige investering in een 'uitzichtloze' kolonie, hoewel de regering op het standpunt stond, dat een mogelijke ontwikkeling maar door particulieren moest worden gefinancierd.

Hier kwam nog bij, dat de regering wars was van alle planmatig economisch

beleid. Achtereenvolgende Ministers van Koloniën achtten zich niet in staat een plan te maken, geloofden er ook niet in, terwijl allerlei Kamerleden er ook niets van verwachtten en alleen maar versobering wensten, - een standpunt dat met name in 1929 geheel door de toenmalige Minister van Koloniën werd onderschreven. Het enige waartoe de Regering nog bereid bleek, was het overbrengen van wat meer Javanen naar Suriname.

De controverse tussen de machteloze lokale organen en de roekeloze machtshebbers in Nederland bleef vele tientallen jaren voortzieken. Evenals al in 1872 en 1886 gebeurd was, verwierpen de Staten ook in 1937 de begroting in zijn geheel, uit protest tegen de door Nederland opgedrongen opzet. Meestal echter werden zelfs de ingrijpendste in Den Haag aangebrachte wijzigingen stilzwijgend geaccepteerd, bewust als men zich was van zijn volslagen onmacht en de even volslagen onwil van Nederland om overleg te plegen of zelfs maar argumenten aan te voeren. Bijna een eeuw lang na de slome emancipatie werd de bevolking opgevoed in dictatuur en allerminst in democratie. De gevolgen hiervan zijn niet uitgebleven.

Deze wijze van regeren bleef formeel tot 1950 voortduren, en in de praktijk nog heel wat jaren langer. Wat meer stimulering van de kleine landbouw, wat verbetering van de irrigatie ten behoeve daarvan, dit was eigenlijk alles wat de overheidsbemoeienis tot kort vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog Suriname opleverde. Maar het ergste was toch, dat de locale organen niet de geringste vrijheid van handelen genoten, dus ook geen enkele reële verantwoordelijkheid droegen en alles vanuit de hoogte bedisseld werd door een der bureaus of een subalterne ambtenaar van het Ministerie van Koloniën. Het was dan ook niet te verwonderen dat al vóór de eeuwwende een Oud-Gouverneur (Van Asch van Wijck) in zijn hoedanigheid van Nederlands parlementslid kon verklaren, dat het ambt van Gouverneur was ‘verlaagd tot een agentuur van den Minister in Den Haag’. Hij maakte zich allerminst aan overdrijving schuldig.

In totale afhankelijkheid van de jaarlijkse subsidie uit Nederland - het ging in de moeilijkste jaren om een bedrag van slechts rond 3 miljoen gulden - stelden Landsbestuur en Staten weliswaar de begrotingen op, maar deze werden zonder enig overleg in Nederland naar goeddunken gewijzigd; eerst schrapte de Minister het nodige, dan verrichtten de Staten-Generaal nog eens hun eigen sloopwerk, waarbij het soms tot om de kleinste postjes ging, waarvan men ter plaatse, maar niet uit de verte de noodzakelijkheid kon beoordelen. Aldus werd met wellust een totale bevoogding uitgeoefend, zonder dat er ooit iets gevoteerd werd voor enige opbouw of ontwikkeling.

Dientengevolge konden de Staten in hun bijna honderdjarig bestaan enkel maar een kritisch-oppositioneel college zijn, volledig gedwarsboomd bij elke poging om positief deel te nemen in het bestuur van hun eigen land. Gedurende de eerste 75 jaren van hun werkzaamheid dienden zij slechts twaalf maal een initiatief-voorstel in, dat meestentijds òf weer ingetrokken òf niet afgekondigd werd, ook al was de wet met algemene stemmen aangenomen. Slechts onder Van Heemstra vond in de jaren twintig wèl - en zelfs tot tweemaal toe - afkondiging plaats van een aldus tot stand gekomen wet.

Van stonde af aan had de Nederlandse Regering raar omgesprongen met de pseudovolksvertegenwoordiging die Koloniale Staten genoemd werd. Volgens het

Regeringsreglement van 1865 bestond, zoals reeds vermeld werd, het college uit 13 leden, waarvan 4 door de Gouverneur werden benoemd en de overigen gekozen door een zeer klein aantal censuskiezers, zodat de plantocratie het zoal niet meer rechtstreeks voor het zeggen had, dan toch voor het collectief en openlijk ja of neen knikken. Het Regeringsreglement van 1901 bracht hierin een kleine verbetering, doordat het benoemingsrecht van de Gouverneur kwam te vervallen en alle 13 leden gekozen konden worden. Maar dit was Nederland blijkbaar toch weer te fraai, want op de twijfelachtige grond dat de Aziatische Immigranten onvoldoende vertegenwoordigd zouden zijn, kreeg Suriname in 1937 in plaats van een Regeringsreglement een 'Staatsregeling', waarin als doekje voor het bloeden bepaald werd, dat het bestuurscollege niet langer Koloniale Staten maar Staten van Suriname zou heten en 15 leden zou tellen, maar waarin tevens het benoemingsrecht van 5 leden - een derde deel van de Staten! - door de Gouverneur hersteld werd. De Nederlandse Grondwet van 1922 maakte van Suriname een 'Gebiedsdeel' in plaats van een kolonie, maar aan de werkelijke verhoudingen veranderde deze naamswijziging niet het minste.

Dit was dus een terugkeer naar de toestand van vóór 1901, en dat niet alleen, uitdrukkelijk werd nu ook bepaald dat de Gouverneur desgewenst buiten de Staten om Landsverordeningen kon uitvaardigen. En de eerste de beste landvoogd die met deze Staatsregeling zulk een dictatoriale bevoegdheid kreeg toegespeeld, maakte er meteen een even kwistig als funest gebruik van, zoals later zal blijken. En weinig baatte het, dat toen naast het censuskiesrecht ook een vorm van capaciteitskiesrecht werd ingesteld; want tot het jaar 1948, toen het *algemeen* kiesrecht werd ingevoerd, bezat slechts 1½% van de volwassen bevolking het kiesrecht, en van die 1 ½% was nog maar een deel in staat of gewild om van dit recht gebruik te maken.

Zo waren de Staten vele decenniën lang in werkelijkheid slechts een wassen neus, ten behoeve van de schone schijn voor het 'democratische' Nederland op het Surinaamse lepra-gezicht gezet, en kreeg deze Volksvertegenwoordiging ook van lieverlede meer het gevoel niets anders te zijn. Zeker, door genoemd Kiesreglement in 1901 werd het aantal kiezers - belastingplichtigen tot een toen verlaagd minimum - verdubbeld, waarna in 1936 zelfs een capaciteitskiesrecht werd ingesteld, waardoor het aantal kiezers opnieuw meer dan verdubbeld was (met toch nog 95% censuskiezers) terwijl het censuskiesrecht aan de andere kant weer beknot werd omdat het - anders dan in Nederland - niet afhankelijk was van de belastingaanslag, maar van het voldaan hebben aan die aanslag. Dit was een maatregel waardoor het mogelijke aantal kiezers alweer met 40% verminderd werd.

Het leek dus of het de Regering die deze maatregelen invoerde, erom te doen was, zo min mogelijk inwoners bij haar povere 'parlementaire democratie in wording' te betrekken! Tot in 1946 bleef het aantal Surinaamse kiezers nog altijd beneden de 3000, waarbij nog kwam, dat over tien jaren gerekend slechts de helft van deze kiezers een stem uitbracht.

De grote massa, het volk, kon echter zijn gerechtvaardigde ontevredenheid of grieven nog altijd niet langs de befaamde parlementaire weg kenbaar maken; de massa wàs niet vertegenwoordigd, want ook de gekozenen waren slechts 'hoge-

ren', die alleen uiting gaven aan de inzichten van de middenklasse, waartoe kooplieden, beambten, later ook onderwijzers en kleinere functionarissen behoorden. Dikwijls wierpen belanghebbende advocaten zich op als hun woordvoerders, en het was geen ongewoon verschijnsel dat een President van het Hof van Justitie tevens het ambt van Statenvoorzitter bekleedde. Inderdaad een fraaie opvoeding tot parlementaire democratie gedurende lange jaren!

Was aanvankelijk - tot 1901 - het voorwendsel om minstens 4 van de 13 leden te benoemen de vrees voor een nieuwe plantocratie, in werkelijkheid was het de bedoeling om zoveel mogelijk Hollanders, en vooral hogere ambtenaren, in het Statencollege zitting te doen nemen, teneinde het hierdoor des te beter naar de hand van de Nederlandse Regering en zijn factotum, de Gouverneur, te kunnen zetten. Dit middel baatte weliswaar niet altijd en meermalen werden de ambtenaren-statenleden na een zitting bij hun opperbaas op het matje geroepen, maar een enkele maal bleek zelfs bij hen de natuur sterker dan de leer, - ook later, toen zij zogenaamd voor de belangen van de Aziatische Immigranten moesten opkomen, terwijl meestal heel andere belangen op de agenda stonden.

Het kan niet genoeg benadrukt worden, dat in werkelijkheid de Staten door Nederland slechts waren bedoeld als steunverleners van de autocratie. Hun vaak felle kritiek kon zonder meer terzijde gelegd worden; hun zittingen werden slechts incidentele gelegenheden om wat oververhitte stoom af te blazen, meer niet. Dit werkte soms wel preventief, maar heeft tevens de fictie doen ontstaan dat in Suriname een echte volksvertegenwoordiging opereerde, - wat beslist niet het geval was. Gedurende heel de eerste helft van deze eeuw (en nog een tijdlang daarna) hadden de Staten op zijn best slechts een adviserende stem, hoogst zelden met wat angstaanjagende accenten, en het onafgebroken ontstaan van conflicten met de werkelijke Regering en haar uitvoerders was als het ware ingebouwd in de diverse Regeringsreglementen, en niet minder in de Staatsregeling van 1937, die intussen ertoe leidde, dat de eerste vrouw haar intrede in het Statencollege deed, nog voordat de vrouwen zelf het actieve kiesrecht kregen, wat pas in 1948 gebeurde.

Het feit dat de Staten gedurende de eerste tachtig jaren van hun bestaan enkel een kritisch-oppositioneel college konden zijn, volledig gedwarsboomd bij elke poging om positief en constructief deel te nemen in het bestuur van eigen land, verklaart genoegzaam het twijfelachtige karakter dat dit 'politieke' praatcollege in de latere jaren van iets meer zelfbestuur zo jammerlijk vertoonde. Het was ook in genen dele representatief, zelfs niet voor de bovenlaag der bevolking. Steeds ging het bij de verkiezingen om personen, al werden deze meestal wel geacht de belangen voor te staan van de groep waartoe zij behoorden. Aanvankelijk bestond er ook weinig belangstelling voor de verkiezingen, daar iedereen besefte, dat de Staten slechts een openbare spreekbuis waren, zonder enige werkelijke invloed.

Pas tussen 1908 en 1926 ontstonden enkele kiesverenigingen, nauwelijks meer dan ietwat uitgebreide onderonsjes waar de kandidaten werden aangewezen uit de middenklasse, kleine functionarissen, het onderwijs en bij uitzondering later zelfs enkele sociaal-democratisch gezinde zelfstandigen. Er kwam hierdoor wel enige verandering in de samenstelling van het college, zodat daarin niet langer voornamelijk de plantersbelangen in het geding gebracht werden. Het jaar 1910 kan dan

ook worden aangemerkt als dat waarin de laatste stuiptrekkingen van de plantocratie ophielden; haar macht was reeds lang tevoren in handen van de Haagse bureaucratie overgegaan en had zodoende alweer een nieuwe vorm van absenteïsme aangenomen. De kiesverenigingen verdwenen vanzelf, toen in 1946 de eerste politieke partijen zich vormden en hun taak overnamen.

Door dit alles ontstond ten aanzien van het moederland een merkwaardige tweespalt in de gevoelens der inheemse bevolking, - een ware ambivalentie enerzijds de genoemde loyaliteit ten opzichte van het 'ideale' Nederland met zijn vrouwenmonarchie - Regentes Emma, koningin Wilhelmina, 'misi' Juliana - die de matriarchaal georiënteerde creolen-mentaliteit bijzonder aansprak; anderzijds een toenemende wrevel tegenover de geldbewuste Blanken in de kolonie, die met het hun eigen aplomb en vaak grote botheid daar 'Holland op zijn (s)malst' vertegenwoordigden.

Op nadrukkelijke wijze hielden zij zich afzijdig van heel de bevolking wier Neerlands Bloed niet van vreemde smetten vrij geacht kon worden. Niet alleen bleef biologische vermenging tot de grote zeldzaamheden behoren, maar er heerste ook een duidelijk en scherp separatisme en totaal geen sociale omgang. Blanken hadden hun eigen, gesloten clubs en coterieën, ontoegankelijk voor welke 'Surinamer' ook.

De Hollandse vrouwen vooral, hier meestal sociaal omhooggevallen, speelden in deze een kwalijke rol. Nederland zond zijn beste voor de koloniën bestemde figuren naar de Oost en alleen de overschotten, hoofdzakelijk derderangs-figuren en minder nog dan dat, werden naar de West afgeschoven. Zelfs het merendeel van de talloze Gouverneurs waren lieden van zeer klein formaat, sommige met goede bedoelingen maar beperkte vermogens, andere met haast neurotische superioriteits- en machtswaan; zelden met durf, initiatief of voortvarendheid. Meestal waren zij, evenals hun geïmporteerde 'hogere medewerkers' trouwe afspiegelingen van de Jan Salie-geest die hun land van herkomst kenmerkte. Zij waren daarbij gewoonlijk behept met allerlei vooroordelen tegen de landskinderen, die zij - wie het ook waren - voor onbekwaam, zoal niet voor geheel onmondig hielden. Dit kwam vooral in de benoemingspolitiek tot uitdrukking. Bij alles werd aan Hollanders de voorkeur, de voorrang en het voordeel vergund.

Hun stereotiep gedragspatroon, gepaard gaande met hun slechte belangenbehartiging van het milieu, wekte dan ook vooral onder de lichter gekleurde en beter gesitueerde creolen veel animositeit, - meestal onderdrukt, maar bij tijd en wijle bruusk naar buiten tredend. Speciaal in de jaren rond 1910 kwam de aldus ontstane gespletenheid sterk tot uiting in allerlei persartikelen en brochures, die er niet vriendelijker op werden toen een Hollandse dominee, op de kleurlingen doelend, klakkeloos durfde te publiceren: 'Wij zijn meer dan gij', en het daaropvolgende twistgeschrijf spoedig ontaardde in een onvruchtbare en goeddeels verlammende politieke strijd. Tact was er, ook aan de 'beschaafde' kant, niet bij.

Bovendien wàs het inderdaad zo, dat bij gelijke en zelfs geringere bekwaamheid van een uitheemse ambtenaar of handelsagent, de inheemse kandidaat het toch steevast moest afleggen tegen een vaak uit de hemel gevallen Europeaan. De kleurling werd officieel gewantrouwd, zowel zijn bekwaamheid als zijn integriteit betwijfeld, wanneer het om de vervulling van enigermate belangrijke posten ging.

Bij particuliere ondernemingen was dit evenzo het geval, en het waren veelal zulke benoemingsaffaires die mede de Staten in beroering en sommige landvoogden in opspraak brachten. De malaise door zulk een gang van zaken veroorzaakt, raakte ook dikwijls de grote massa.

Van de 'opstand' in mei 1891 - een echte volksopstand - werd al eerder terloops melding gemaakt. Het unieke van dit voorval was, dat de gewone man hierbij aan de zijde van de Gouverneur stond, die in openlijke onmin leefde met zijn Procureur-Generaal en deze dwarsboomde bij zijn pogingen om orde en rust te herstellen. De Staten zouden toen juist hun 25-jarig bestaan vieren, maar door de even egocentrische als onbekwame Landvoogd werd de volksmassa uitgespeeld tegen de hogere en de opkomende middenklasse die door de Staten werden belichaamd, zodat rellen en plundering zich voornamelijk tegen deze klasse richtten, en wel in het bijzonder tegen de Joodse handelslieden, zonder dat eigenlijk sprake was van echte antisemitische tendenties onder de bevolking, die zich nauwelijks meer kon herinneren dat de Joodse slavenhouders tot het einde toe tot de felste tegenstanders van hun emancipatie hadden behoord. Het element van godsdienstige onverdraagzaamheid - zo volkomen vreemd aan het Suriname van na de slavenbevrijding - kwam op meer onrechtstreekse wijze in het geding, niet in de laatste plaats door de betrokken Gouverneur zelf, die zich uitzonderlijk genoeg bij de Moravische Broedergemeente, de 'volkskerk' bij uitstek, had aangesloten en ook uit dien hoofde de gewone man achter zich kreeg.

Het is dwaasheid om, zoals weleens gedaan wordt, in dit verband te spreken van het ontstaan van 'in marxistische termen, een revolutionaire situatie'. In werkelijkheid speelde zich alles af in een atmosfeer van angst voor groeiende 'oneerbiedigheid' van de zwarte bevolking tegenover de Blanken, en wel als nasleep van de weigerachtigheid van een 600-tal Para-negers om hun al te hoge belastingen te betalen, waarvoor zij - noodgedwongen - uitstel op uitstel kregen van de Gouverneur. Hierdoor gealarmeerd werd de plantocratie en haar aanhang tegen hem opgezet, en van de aldus ontstane gespannen toestand, die gepaard ging met Lohmans ambtelijk échec, maakte de toch al onrustige en ontevreden massa in Paramaribo gebruik om met veel rumoer de straat op te gaan waar, door verder tactloos optreden èn van de Landvoogd als militair bevelhebber, èn van de Procureur-Generaal als bevelvoerder over de Politie, de rellen spoedig een meer massaal karakter kregen, zonder dat de menigte daarbij een bepaalde bedoeling had, tenzij die om de inmiddels ontslagen Lohman als Gouverneur fe behouden, - een wel allesbehalve 'revolutionair' streven!

Op stringente orders uit Nederland - er was nu snellere communicatie mogelijk dan in het verleden - moest de plotseling tot demagoog gemetamorfoseerde Gouverneur het veld ruimen, en het kostte de Procureur-Generaal daarop weinig moeite om - met inzet van het garnizoen! - binnen enkele dagen en zonder grote offers de rust te herstellen. Het feit dat zoiets *manu militari* overzee moest gebeuren, baarde toen bij niemand in Nederland enig opzien, laat staan zorg. De opstand op zichzelf was volkomen doelloos geweest en had slechts gediend als alarmsignaal bij het openvliegen van de ventilatieklep waardoor te sterk onderdrukte onlustgevoelens bij de massa vrij kwamen. Dat dit signaal nog niet begrepen werd door de Staten en degenen die zij in werkelijkheid vertegenwoordigden, lag voor de hand

Hoe scheef de verhouding met het moederland zat, bewijst het wedervaren van de opvolger van de uit zijn functie ontheven en smadelijk teruggeroepen Gouverneur-volksmenner. Titus van Asch van Wijck, die het bewind over de weer ineengezakte kolonie van hem overnam, was wèl een man van karakter, inzicht en overleg; hij ontdekte spoedig genoeg dat Suriname het niet kon stellen zonder een zekere mate van onafhankelijk financieel beheer om tot de allerdringendste ontwikkeling te kunnen geraken. Deze opvatting bracht hem al binnen enkele jaren in zodanig conflict met zijn baas, de Minister van Koloniën, dat Van Asch van Wijck in arren moede zijn ontslag vroeg en naar Nederland ontboden werd, waar weinigen aan zijn bekwaamheid twijfelden, terwijl hij zich in de kolonie zelf reeds alom geliefd had weten te maken.

Daar toen juist een nieuwe Minister van Koloniën aan bod kwam, liet de demissionaire Gouverneur zich overreden om aan te blijven en slaagde hij er in om binnen luttele jaren tal van verbeteringen tot stand te brengen op het gebied van wat men heden ten dage als 'de infrastructuur' pleegt aan te duiden. De weerstanden uit Nederland bleven echter voortbestaan, en toen deze eerder toe- dan afnamen, diende de karaktervolle Gouverneur nogmaals zijn ontslag in, weigerend om langer te fungeren als ledepop van het Haagse blindeninstituut dat zich Regering noemde. Alles bijeengenomen kon Van Asch van Wijck het nog geen zes jaar in zijn benarde positie uithouden; maar hij is de enige landvoogd van Suriname geweest, voor wie de bevolking het de moeite waard gevonden heeft een monumentaal borstbeeld in de hoofdstad op te richten.

Voor de onvertegenwoordigde grote massa van negers en kleurlingen was er maar één uitweg om hun veronachtzaamde belangen en hun overkropte ontevredenheidsgevoelens kenbaar te maken: de spontane, door toevallige omstandigheden uitgelokte explosie in een al dan niet geslaagde serie rellen, zelden ontaardend in een regelrechte opstand en nog minder met de bedoeling tot omverwerping van een staatsgezag waarvan zij het bestaan nauwelijks beseften. In de vijftig jaren vóór de Tweede Wereldoorlog heeft Suriname precies vier van zulke tumulten gekend, die alweer symptomatisch genoeg waren voor die welke zich in de na-oorlogstijd voordeden, om het gewenst te doen zijn even stil te staan bij die welke na 1891 het land in kortstondige beroering brachten. Onderling vertoonden zij naast karakteristieke verschillen ook menig punt van overeenkomst.

Van geheel andere aard dan de 'spontane' volksopstand van 1891 was het zogenaamde Killinger-complot, dat precies twintig jaar later in mei 1911, in de kiem gesmoord werd. Want nog voordat de samenzwering, ditmaal bedoeld als actie tot omverwerping van de staatsorde, tot openlijke gewelddaden kon leiden, werd de zaak verraden door een der betrokkenen die, in zijn geweten bezwaard, door zijn biechtvader naar de Procureur-Generaal verwezen, volledige opening van zaken gaf, waarop prompt de nodige arrestaties volgden.

De opzet was niet slecht bedacht en ging uit van een Hongaarse ex-militair die, met een Creoolse gehuwd, niettemin als Blanke 'naar boven geschopt' en tot inspecteur van politie bevorderd was. In deze hoedanigheid kon hij zich van de medewerking van althans enkele van zijn manschappen verzekeren, en wat hij aan wapens nog tekort mocht komen, kon wel op andere wijze worden aangevuld, zoals door een in het complot opgenomen meubelmaker, die reeds voor een hele

'cache' van stevige houten knuppels gezorgd had. Primitief genoeg.

Killinger, de Magyaarse avonturier die waarschijnlijk niet vrij was van neurotische karaktertrekken, had ogenschijnlijk 'gezonde' bedoelingen. Het ellendige koloniale lot van Suriname ging hem aan het hart en hij dacht het land door middel van een staatsgreep om te kunnen zetten in een 'vrijstaat', zoals hij dat noemde. Niet om, zoals door sommigen beweerd werd, het land uit te leveren aan Castro, de afgezette wrede dictator van Venezuela, maar om het 'onder de soevereiniteit van Nederland' een zelfstandiger voortbestaan te verzekeren.

Een duidelijke voorstelling van wat de vrijstaat zou moeten zijn, hadden de samenzweerders weliswaar niet, alleen hun strategie om zover te komen was duidelijk genoeg uitgewerkt: zij zouden al dadelijk een voldoend aantal medestanders krijgen en zich achtereenvolgens meester maken van de wapens der politie, van het fort Zeelandia en van de telegraafverbinding met de buitenwereld, alsook de voornaamste overheidspersonen in voorlopige hechtenis nemen. De rest zou dan 'vanzelf' volgen, en uit de reacties van de volksmassa na de ontdekking van het komplot bleek genoegzaam, dat Killingers berekening althans op dit punt juist geweest was.

De kleine man had veeleer met hem te doen dan dat hij hem een kwaad hart toedroeg en mompelde zelfs spijt over de verijdeling van zo'n mooie opzet. De verrader werd uitsluitend door de rechtstreeks bedreigden geprezen, en alleen de machthebbers en de gezeten middenklasse herademden opgelucht.

De leider van het complot en zijn mede-samenzweerders werden berecht, en de hoofdaanstichter kreeg een doodvonnis; maar daar men in de loop der jaren toch wel afkerig geworden was van het voltrekken van een dergelijke straf, werd hem gratie verleend en kon hij zijn langdurige gevangenisstraf in Nederland uitzitten, want in Suriname zou hij mogelijk te veel sympathie zijn blijven wekken, en dan... de man was tenslotte toch een Blanke! Intussen was de gehele geschiedenis niet meer dan een storm in een glas water geweest en zelfs zonder sisser afgelopen; in het licht van latere gebeurtenissen was het echter alweer een symptomatisch evenement. Niemand in Nederland die er enige lering uit trok.

Nogmaals twintig jaar later, in 1931, kwam het wel degelijk tot een uitbarsting, ditmaal wederom *on*georganiseerd en als in 1891 zonder enige bedoeling tot omverwerping van het staatsgezag. De heersende economische crisis, de snel toegenomen werkloosheid door het wegebben van de goud- en balata-industrie, de overkomst van veel Surinaamse werklozen uit Curaçao, waar het hun eerst wel voor de wind gegaan was, maar waar zij nu geen bestaan meer konden vinden, dit alles leidde tot een nieuwe overspanning van onvrede en wanhoop, zodat het geringste incident aanleiding kon geven tot een ontploffing. Een grote massademonstratie waarbij iedere leiding ontbrak, liep uit de hand en ontaardde in agressiviteit en plundering. Als curiosum deden ook tal van Bosnegers aan dit alles mee; zij en 'de stad' waren al dichter bij elkaar gekomen.

Door drastisch optreden van de politie kwam alweer in korte tijd een radicaal eind aan de wanordelijkheden in Paramaribo; het garnizoen behoefde ditmaal niet eens te hulp te komen. Het van nature dociele en door vele oorzaken toch al licht-geïntimideerde negroïde en creoolse bevolkingsdeel dat zich te weer stelde, vluchtte naar alle kanten zodra het merkte dat er in ernst op de mensen geschoten

werd, en hield zich verder schuil. Dat was steeds zo geweest en zou zo blijven gaan. Alleen de tussenpozen werden korter, omdat zich nieuwe elementen kwamen voegen bij de oude, die sinds de dagen van Van Sommelsdijk en de gamizoens van Berbice, tot ongeregeldheden en opstanden hadden geleid.

Al in 1933 herhaalde zich een uitbarsting van de volksmassa; ditmaal naar aanleiding van een even absurde als onnozele omstandigheid, - en als overduidelijk bewijs van de ellendige, voortdurend labiele toestand waarin het land verkeerde, en van de bedroevende manier waarop het bestuur werd uitgeoefend. Een idealistische, in Nederland tot wat meer nationaal bewustzijn gekomen neger, de daar rusteloos geworden boekhouder A. de Kom (in linkse kringen enigszins bekend onder de naam 'Adek') keerde naar zijn geboorteland terug met de opzet om zijn 'eigen mensen' wat meer zelfbewustzijn en strijdvaardigheid bij te brengen, hen tot meer activiteit op te wekken en zo mogelijk enigermate te organiseren. Volkomen legitieme en prijzenswaardige bedoelingen, die echter weinig pasten in de sfeer van koloniale domperij en officiële schrikachtigheid.

Het eerste optreden van de man, die geen bepaalde politieke doctrine, maar feitelijk 'black power' voorstond, reeds tientallen jaren voordat dit begrip ingang vond, bracht ook angstreacties teweeg in een totaal onverwachte hoek: onder de Brits-Indische immigranten en hun nakomelingen, die in de loop van meer dan een halve eeuw al tot een aanmerkelijk grote minderheid van de bevolking waren aangegroeid, ofschoon zij mede door het gebrekkige kiesstelsel maar 10% van het gehele kiezerscorps uitmaakten.

Ook onder hen, met wier belangen nagenoeg geen rekening gehouden werd, heerste uiteraard grote ontevredenheid, in wezen niet veel verschillend van de hopeloosheid onder het negroïde bevolkingsdeel, maar nu aangewakkerd door De Koms prediking, dat Suriname als voormalige slavenkolonie bij uitstek de nazaten van de negerslaven toebehoorde, omdat het land alleen iets geworden was door alle 'bloed, zweet en tranen' van vele generaties ontvoerden uit Afrika. Tenslotte waren alle Aziatische immigranten slechts 'vrijwilligers' en pas gearriveerden. Door De Koms oproep tot solidariteit werd het wantrouwen, maar ook het teruggedrongen zelfbewustzijn van deze nieuwere ingezetenen gewekt; hoe stonden *zij* in het land van hun blijvende vestiging?

De Kom, links-radicaal georiënteerd, zonder een uitgesproken partijganger te zijn, stond in nauw contact met een van de landelijke vakbonden, zag best in dat raciale verdeeldheid funest zou zijn voor de toekomst van Suriname, en ofschoon hij er niet in slaagde de Brits-Indiërs van zijn goede bedoelingen te overtuigen, lukte hem dit wel bij de Javanen, aan wie hij een spoedige terugkeer naar hun land van herkomst in het vooruitzicht stelde. De goedgelovige 'tam's' vatten dit maar al te letterlijk op, volgden hem bij duizenden en deden braaf mee aan de betogingen die de even onervaren als snel populair geworden volksleider op touw zette. Hij werd haast als een Messias geloofd, gevolgd en omstuwd.

Niettemin werd hem door de bibberige overheid verboden om 'politieke vergaderingen' te houden, waarop De Kom thuis een 'adviesbureau' instelde, waar grote mensenmenigten naar toe stroomden om hun gemoed uit te storten en te vernemen wat hun verder te doen stond. En toen deze menigte al te groot werd, besloot de volksleider zich in vreedzame optocht naar het Gouverneurspaleis te

begeven om daar heel braaf een audiëntie aan te vragen ter bespreking van de algemene grieven. Dit was blijkbaar het moment waarop de koloniale autoriteiten gewacht hadden. De betoging werd met ‘de sterke arm’ uiteengedreven en De Kom gevangen genomen.

Dit laatste zette kwaad bloed, want de Mozes die de negers naar het Land van Belofte en de Javanen weg uit het nieuwe Egypte zou leiden, had kennelijk niets verkeerds gedaan en de demonstratie was spontaan ontstaan, er hadden geen wanordelijkheden plaatsgevonden. Thans volgden er nieuwe betogingen om 's mans vrijlating te eisen, en toen het niet gebeurde op de dag dat dit algemeen verwacht werd en zich een grote volksmenigte vergeefs verzameld had om hun held weer in hun midden te ontvangen, toen weigerde die menigte zich onverrichterzake en zonder nadere uitleg naar huis te laten sturen en kwam in verzet tegen de politie. Gevolg: enkele tientallen gewonden, een paar doden en verder een vluchtende mensentroep.

Aan De Kom kon niets strafbaars ten laste gelegd worden, maar hij bleef in arrest, werd een paar maanden later zonder vorm van proces op de boot gezet en naar Nederland (waar hij niet thuishoorde) teruggevoerd. Dat was zo de methode, al stond ‘verbanning’ niet in de boeken. De Hollanders hadden niet voor niets zo lang in Oost-Indië met dergelijk wederrechtelijk optreden geregeerd; het kon nu ook grif in hun andere kolonies worden toegepast, zoals ook later nog zal blijken. Tijdens de Duitse bezetting nam ‘Adek’ deel aan het verzet in Nederland en moest dit - nog geen tien dagen vóór het eind van de oorlog - met de dood in een Duits concentratiekamp bekopen. Zijn ware moordenaars zijn echter de fascistoïde koloniale kaaskoppen geweest, want in zijn eigen geboorteland mocht hij niet blijven.

Was de algemene toestand in Suriname gedurende al deze jaren dan werkelijk zo bar en boos? Al in 1765 bleek dat de economische bloei haar hoogtepunt bereikt had en het land in dit opzicht zodanig op zijn retour was, dat zelfs de meegaande gouverneur Nepveu de verklaring van het hart moest, dat men ‘in den kreeftengang’ verkeerde. Dit aftakelingsproces had zich dus al een eeuw lang voortgezet toen de emancipatie eindelijk een feit werd, en geraakte daarna in een eenparige versnelling, waartegenover het moederland zich volslagen onverschillig toonde, ondanks het gejeremieer van de Staten en de waarschuwingen van sommige landvoogden of zelfs het verzet van een enkeling zoals Van Asch van Wijck.

Het aantal suikerplantages dat in 1860 nog altijd meer dan 80 bedroeg, was in 1910 al tot 7 gedaald, en van dit zevental waren er in 1940 nog maar 4 over. Het eigenaardige was, dat de totale productie van deze uiteenlopende aantallen plantages toch min of meer gelijk bleef, maar de meeste konden niet blijven voortbestaan vanwege de sterke en gestadige daling van de suikerprijs op de wereldmarkt; deze bedroeg na driekwart eeuw nog maar 2/13 van de kiloprijs in 1864.

De constatering van een Surinaamse historicus, dat het zijn land als landbouwkolonie in de 19e eeuw zo slecht ging, waarschijnlijk omdat daar onder meer het vraagstuk van de slavernij zo vreselijk lang onopgelost bleef, is ondanks zijn iedereen ontziende uitdrukkingswijze maar al te juist. Dat het ook daarna, in de 20e eeuw, niet veel beter ging, is eveneens een logisch gevolg van de voorafgaande vertraging.

Het tevoren gebezigde economische systeem droeg de kiem van zijn eigen falen in zich: de produktie van meerwaarde met behulp van de menselijke machine die nauwelijks meer dan de aanschaf, snelle afschrijving en een minimaal onderhoud vergde, ging niet meer op toen in plaats van de eenmalige aanschaffingskosten en de zelfvervanging in de vorm van kleine slaafjes, regelmatig arbeidsloon betaald moest worden. En het systeem werd helemaal onmogelijk toen echte machines, door mensen bediend, noodzakelijk werden en kostbaar in aanschaf en reparatie, terwijl ook de vereiste deskundigheid een hoge salariëring vergde.

Na een hernieuwde scherpe prijsdaling van de suiker in de eerste jaren na 1931 trad weliswaar weer enige stijging op in de paar jaren vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en ook gedurende enige jaren daarna, maar in die periode heerste weer een groot tekort aan verschepingsmogelijkheden, terwijl tijdens de oorlogsjaren de productie sterk terugliep omdat de suikerplantages terecht verplicht werden een deel van hun grond voor de aanplant van voedingsgewassen te gebruiken, ter voorkoming van hongersnood in de kolonie.

Ook met de andere cultures - in de tweede helft van de 19e eeuw meestendeels van ondergeschikt belang geworden - liep het slecht. Met de cacao ging het sedert 1700 op en af, maar de productie nam sterk toe door de gunstige markt die rond 1850 ontstond, - juist toen de suikerexport het bijzonder moeilijk kreeg. Cacaoplantages hadden bovendien niet veel kapitaal nodig, terwijl de teelt ook op kleine schaal met gunstig resultaat en zonder zware arbeid door klein-landbouwers beoefend kon worden. De opbrengst van de cacaoplantages, vooral langs de Saramaka- en Nikéri-rivier, was intussen vele malen groter dan die van de bevolkingslandbouw. Na in 1894 het toppunt bereikt te hebben, begon de produktie echter snel te dalen ten gevolge van allerlei plantenziekten en insectenplagen, en wel in zo hevige mate dat tenslotte na 1923 de cacaoteelt bijna geheel was ondergegaan, om plaats te maken voor koffie.

In de jaren rond 1890 ging het met dit produkt nog vrij goed; koffie verving ook omstreeks 1910 de mislukte bacoven (eetbananen)-cultuur, maar bereikte al in 1930 het hoogtepunt van de omzet. De teruggang hierna had verschillende oorzaken: de slechte prijzen op de wereldmarkt, de onaantrekkelijke kwaliteit der in Suriname kweekbare koffiesoorten, en vooral de concurrentie van andere koffielanden, met name Brazilië dat met enorme hoeveelheden de markt overvoerde. De plantagehouders waren ten einde raad en werden voortdurend door de overheid gesubsidieerd om in 's hemelsnaam maar op de citrus-cultuur over te schakelen.

Tevoren waren ernstige pogingen aangewend om tot een belangrijke export van eetbananen te geraken, maar al omstreeks 1905 begon deze cultuur grote belemmeringen te ondervinden, meer nog door allerlei plantenziekten dan door de steeds ietwat précaire transportmogelijkheden van het ‘gevoelige’ produkt. Rond 1910 ontstond op dit gebied een ware crisis en moest men tenslotte van een volledige mislukking spreken, ondanks de vele door deskundigen hierover uitgebrachte rapporten, die niets uithaalden.

De citrus-export kwam in 1922 goed op gang, had weliswaar te kampen met de afkeer der Europese consumenten van de tropische (groene) ‘miskleur’ der overigens grote en fraaie vruchten, maar kon zich toch doorzetten dank zij hun uitstekende smaak en sappigheid. Niettemin bleek ook dit produkt na de Tweede

Wereldoorlog slecht opgewassen tegen de concurrentie uit de landen rondom de Middellandse Zee, met hun vruchten van fleuriger uiterlijk en hun snellere transportmogelijkheden.

Reeds lang tevoren was de katoen-cultuur geheel ten onder gegaan. Tot ongeveer 1850 nog op grote schaal geteeld, was de tropische 'boomwol' niet bestand tegen de concurrentie der zuidelijke staten van Noord-Amerika, en de laatste Surinaamse katoenplantage verdween al in 1885. Nieuwe pogingen in de jaren 1920 om de katoenteelt te doen herleven, mislukten ook alweer door insectenplagen.

Was het dus met de groot-landbouw in deze bij uitstek agrarische kolonie bij voortduring droevig gesteld, van een middenstands-landbouw kwam nagenoeg niets terecht omdat daar nooit voldoende kapitaal voor beschikbaar was. Uit sociaal oogpunt bezien werd de kleine landbouw, het marginale boerenbedrijf, eigenlijk van het grootste belang voor de samenleving in de periode na de emancipatie. Reeds ten tijde van het Staatstoezicht kwam het voor, dat sommige voormalige slaven grond kochten van plantagebezitters die vanwege achterstallige lonen bij hen in de schuld waren en niet bij machte om op andere wijze daaraan te voldoen. Met name in het district Coróni werden de negers hierdoor eigenaars van de grond die zij als slaaf hadden moeten bewerken, - een opvallend staaltje van uiteindelijke distributieve gerechtigheid, tè zeldzaam in deze wereld.

Niet dat de neger- en creolenbevolking er bepaald verzot op was om zich aan de kleinlandbouw te wijden, zoals aanvankelijk door de overheid verhoopt werd. Zelfs al konden zij kosteloos land ter beschikking krijgen, zowel van het Gouvernement als soms van plantagehouders die hen op deze manier aan hun ondernemingen trachtten te binden, en al werden hun ook weleens premies in het vooruitzicht gesteld of verdeelden sommige plantage-eigenaren al hun grond in kleine huurpercelen om zodoende tenminste enige inkomsten te genieten, er werd bitter weinig gebruik gemaakt van deze mogelijkheden. En dan nog... De katoenplantages van Coróm, die reeds lang vóór de emancipatie door hun eigenaren verlaten waren, werden naderhand in percelen uitgegeven, maar door de nieuwe opgezetenen meestal kwalijk geëxploiteerd.

Hier en daar vond verspreide occupatie door de negroïde keuterboertjes plaats, en een latere poging - in 1917 begonnen - om dergelijke willekeurige en niet altijd legale occupatie enigszins te ordenen door aanleg van gouvernementsvestigingsplaatsen met betere afwaterings- en andere faciliteiten, bleek weinig aantrekkingskracht te hebben voor het creoolse bevolkingsdeel; de Aziatische ingezetenen maakten er nog het meest gebruik van. Soms waren deze vestigingsplaatsen verlaten plantages waar gegadigden een stuk land - wettelijk niet kleiner dan anderhalve hectare - kosteloos ter beschikking kregen en tenslotte bij goede bebouwing in volle eigendom ontvingen.

In 1937 bestonden al 22 van zulke vestigingsplaatsen, plus een aantal polders voor rijstbouw, naast andere kleine nederzettingen die soms door de bevolking zelf werden aangelegd, soms van overheidswege onder beding dat de occupanten aan de aanlegkosten moesten meebetalen. Dit was een regeling die vooral de Brits-Indische immigranten wel aansprak, en velen van hen werden op deze wijze kleine landeigenaars en tenslotte ook weleens grotere grondbezitters, die - met

name in het district Nikéri - zorgden voor de opkomst van de rijstcultuur. De prijsdaling van rijst, begonnen in 1921, werd echter de hoofdoorzaak dat ondanks de deelname van veel Javaanse immigranten aan deze verbouw, in dertig jaren tijds de productie nauwelijks verdubbelde.

Niettegenstaande de geringe animo voor intensieve kleinlandbouw bij de geëmancipeerden, ontstond na beëindiging van het Staatstoezicht weinig werkloosheid onder hen. Tegenover hun niet geheel onverklaarbare afkeer van de landarbeid stond de aantrekkingskracht die zowel de zogenaamde bosbedrijven als de goudzoekerij op hen uitoefende. De houtkap, reeds grotendeels in handen van de Bosnegers, kwam niet zozeer in aanmerking, al was hardhout steeds een gewild export-artikel. Maar aangezien het land wel uitgestrekte, maar geen homogene bossen bezat, was de exploitatie moeilijk en de export beperkte zich tenslotte tot wat paalhout en dwarsliggers. Het voor lokaal gebruik benodigde timmerhout maakte uiteindelijk niet zoveel uit. De avontuurlijke winning van balata echter was juist voor de kleine zelfstandige rubbertappers (de 'bleeders') een tijdlang zeer winstgevend.

In 1890 begonnen, bereikte de opbrengst van dit bedrijf zijn toppunt in 1911, maar daalde na 1917 steeds meer, omdat het tenslotte op roofbouw in de bossen berustte en niet op een cultuur. De systematische aanplant van 'hevea brasiliensis', de bomen waarvan door insnijdingen in de stam het melksap getapt wordt dat de taaie rubberachtige grondstof oplevert, werd door fatale ziekten aangetast, terwijl in het oerwoud de 'bolletrie' (een Sapotacee) die dáár de balata opleverde, hoe langer hoe schaarser werd en steeds verder landinwaarts gezocht moest worden. Bovendien kon het Surinaamse produkt spoedig niet meer concurreren met de rubber uit Oost-Azië, vooral na de prijsdaling die in 1928 begon, mede ten gevolge van het aan de markt komen van synthetische polymeren. *Deze* débâcle althans was geen specifiek-Surinaamse; uitgestrekte aanplantingen aan de Amazone, mede-gefinancierd door de Amerikaanse Ford-fabrieken, werden evenzeer mislukkingen. Hoe dan ook, tegen 1930 was het in Suriname met de balata-industrie vrijwel gedaan.

De goudwinning begon al kort na het Staatstoezicht en had tezamen met de balata-industrie een aantal hoogst bedenkelijke consequenties voor de geëmancipeerden. Doordat de mannen zich gedurende lange tijd op ver verwijderde plaatsen voor de vereiste arbeid moesten ophouden, leidde dit tot uiterst losse gezinsverhoudingen, concubinaat met snel wisselende partners, onstabiele sociale bindingen, extensieve vrouwenarbeid en grote geldverspilling door de mannen, na tijdelijke terugkeer uit hun arbeidsveld waar zij maar al te vaak grote ontberingen hadden te doorstaan. Later, toen veel voormalige arbeiders in deze industrieën onder betere sociale omstandigheden emplooi vonden bij de bauxiet-winning, ging toch menigeen zich, bijna tegen heug en meug, op de klein-landbouw toeleggen, met als gevolg dat omstreeks 1933 het aantal negroïde boertjes met 100% was toegenomen. Noch het goud, noch de balata leverden stevige grondslagen op voor de verdere ontwikkeling van de betrokken volksklasse.

Gelijk al eerder vermeld werd, begon de goudwinning die veel creoolse arbeiders in korte tijd tot een zelden beklijvende welstand bracht, na enkele tientallen jaren van relatieve bloei steeds meer te kwijnen, om na enige kleine oplevingen

tijdens de jaren 1920 tenslotte in 1929 het dieptepunt te bereiken, en daarna slechts voor een enkele grotere maatschappij tot na 1946 nog enigszins rendabel te zijn. Dit falen van het Surinaamse Eldorado was zowel voor de kolonie als voor Nederland een zeer grote teleurstelling. Voor een kort moment werd aan beide zijden grootscheeps gedacht. Want omstreeks 1900 besloegen de goudconcessies in Suriname een grondgebied van 350 000 ha, dat is meer dan het oppervlak van de provincie Overijssel; en onder ir. Lely als Gouverneur ging in 1903 de regering er zelfs toe over een kostbare spoorlijn tussen de hoofdstad en het diepe binnenland aan te leggen, verlokt door nieuwe goudvondsten in de nabijheid van de Boven-Surinamerivier en nagenoeg geheel ten behoeve van de goudexploitatie.

Toen evenwel de spoorweg in 1911 eindelijk niet zozeer gereed was, dan wel een willekeurig punt ergens in de wildernis bereikt had, was het met de goldrush reeds vrijwel gedaan, zodat al na enkele jaren deze veeleer dure dan duurzame spoorlijn - een van de zeer weinige grotere werken door de Nederlanders in meer dan driekwart eeuw in de kolonie tot stand gebracht - een witte olifant werd, waarvan niets dan een paar slagtanden (in de vorm van enkele tientallen kilometers, een fractie van de gehele spoorlijn) behouden bleven. Het was een trieste zaak, maar een treffende ‘kenaima’ van de Gouden Man.

Even triest zou het met de ontginning van de bauxiet gegaan zijn, had de Nederlandse regering op dit gebied zijn zin kunnen doorzetten. Klaarblijkelijk voor lange tijd moedeloos geworden dooŕ de ontgoocheling bij het ontwaken uit de Eldoradodroom en de vele tegenslagen op ander gebied, besloot Den Haag tot een consequent doorgevoerde ‘fainéantise’, en Suriname zou nooit het uitgesproken bauxietland geworden zijn, dat het heden ten dage is met alle voor- en nadelen van dien, als niet volslagen buitenstaanders zich met zijn zaken hadden bemoeid.

Kort voor het begin van onze eeuw werd de aanwezigheid van ontginbare hoeveelheden aluminium-erts (bauxiet) in Suriname bekend; het kostbare materiaal had men in alle onwetendheid tot dusver voor wegverharding gebruikt. Van het nieuwe inzicht maakte echter nog niemand gebruik, en hoewel al in 1899 in het Nederlandse Parlement werd aangedrongen op uitzending van een mineraloog en een mijningenieur naar de kolonie, gebeurde dit pas... 45 jaar later, toen het feitelijk al geen zin meer had. Want intussen hadden in 1915 Amerikaanse deskundigen rijke bauxietlagen aangetroffen nabij de Cottica en de Suriname-rivier, en daar de toen al machtige Aluminium Company of America (ALCOA) juist begonnen was met de ontginning van hetzelfde mineraal in Brits-Guyana, was zij al meteen van zins hetzelfde te doen in de Nederlandse kolonie, waar de ertsvoorraden groter en van rijker gehalte bleken dan die in het buurland.

Er waren geen andere serieuze gegadigden en het lukte de ALCOA gemakkelijk genoeg de gewenste concessies te verkrijgen; en dat niet alleen, - dank zij de Nederlandse onverschilligheid, kortzichtigheid en misschien wel omkoopbaarheid, gebeurde dit op de gunstigst denkbare voorwaarden, gunstig althans voor de gewiekste kapitalistische groot-ondernemer, maar met slechts een minimaal voordeel, en daarom een zeer groot nadeel voor het arme Suriname. Het was alsof de slaafse Nederlandse ambtenarij blij was, op een prettige wijze van dit zaakje af te komen. Terwijl de Amerikanen in dollars dachten, dachten de kleine Hollanders in halfjes, voor zover ze dan al dachten. En niemand bedacht dat Suriname wel een

kostbare grondstof armer, maar daarbij nauwelijks een braspenning rijker zou worden. Het leek voldoende dat Nederland een deel van zijn koloniale tekorten kon dekken, en het Ministerie van Koloniën kon tenslotte rustig zijn onderbroken slaapkuur voortzetten.

Met het volste recht heeft men tenslotte kunnen spreken van 'het Surinaamse bauxiet-schandaal' uit die eerste jaren van de bedrijfsonderhandelingen. Immers, al in 1916 richtte de ALCOA een dochteronderneming, de Surinaamse Bauxiet Maatschappij (S.B.M.) op, die voor een appel en een ei een zeer grote concessie (1250 km^2, dat is meer dan de gezamenlijke oppervlakte van Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland plus de Noordoostpolder) voor de tijd van 40 jaar ontving, benevens een aantal andere faciliteiten; alles over de kop van alle Surinaamse instanties en verdere betrokkenen heen, - zo maar... In Brits-Guyana had de ALCOA nog niet het tiende deel van deze oppervlakte onder veel zwaardere concessievoorwaarden bemachtigd; de verlegenheid met zulk een prachtig cadeau uit handen van 'die brave Hollanders' viel dan ook nog jaren nadien af te lezen op het gezicht van de hogere bestuurders van het concern, die van hun kant natuurlijk gelijk hadden om in te pikken wat ze konden en wat zij bijna voetstoots kregen toegeschoven. Zij hadden ook een beter zicht op de toekomst dan de Nederlandse machthebbers en de in totale onwetendheid ja-en-amen knikkende Surinaamse instanties, met name de Koloniale Staten.

Want al na de beëindiging van de Eerste Wereldoorlog werd de vraag naar aluminium zo groot, dat de Surinaamse erts-export naar de Verenigde Staten niet alleen van jaar tot jaar in hoge mate toenam, maar dat de invoerrechten die Amerika zelf hiervan hief, een veelvoud bedroegen van de rechten die krachtens de concessievoorwaarden in Suriname op de produktie en de uitvoer van deze delfstof konden worden geheven.

Meer schandalige transacties vonden plaats, zodat de S.B.M. nog heel lang haar monopolistische positie in de kolonie kon handhaven, - overigens met tal van even welwillende als goedkope gebaren tegenover de lokale bevolking waaruit zij de nodige mijnwerkers requireerde. Deze laatsten waren in hoofdzaak negers en kleurlingen, terwijl ook Bosnegers zich van lieverlede meer bij dit proces lieten inschakelen.

Wel bestond van Nederlandse particuliere zijde in 1918 enige belangstelling voor de bauxiet-winning, maar er volgde geen actie. Aan de andere kant werkte Den Haag ondanks alle Amerikaanse aandrang uiterst traag aan de onontbeerlijke wetgeving waardoor de S.B.M. (toen nog veelal op zijn amerikaans 'Suralco' genoemd) na haar exploiratie ook de exploitatie voortgang kon doen vinden. De Haagse heren hadden er volle twee jaren voor nodig, terwijl in Suriname al vele tonnen erts op verscheping lagen te wachten. Telkens werden weer wijzigingen in het desbetreffende wetsontwerp aangebracht, zodat na hun eerste succes bij de Amerikanen de indruk van opzettelijke sabotage ontstond, wellicht ten behoeve van het 'bevriende' Duitsland. In ieder geval werd hun werk na de aanvankelijk betoonde welwillendheid zes jaar door Nederland opgehouden, ook al willigden de Amerikanen grif de eis in, dat een *Hollander* de directie over de S.B.M. moest voeren.

Hadden zij het zelf al niet geweten, de Amerikanen hadden van de Nederlanders

kunnen leren, hoe men harlekijnen als bewindvoerders kon gebruiken tot voldoening van elk en een. Ervaren in het industrieel imperialisme en manipulerend met een stalen, ofschoon fluweel behandschoende greep, wisten zij na een korte tijd van speculatie de meesten te slim af te zijn. Onder opperheerschappij van de Pittsburgse moeder-onderneming kon de S.B.M. met een Nederlandse hoofdbediende aan de top, rustig haar gang gaan, in de eerste jaren na 1920 nog kalm-aan vanwege de depressie, maar na 1924 met een snellere aanpak en steeds grotere verschepingen van gedroogd bauxiet-erts ('cured ore'). Terwijl er iets groots te verrichten viel, lieten de Coentjes volledig verstek gaan.

Omstreeks 1924 was het al heel duidelijk geworden, hoezeer al dit gescharrel waarvan de Amerikanen met voortvarendheid gebruik maakten om het mijnstadje Moengo te stichten en zich verder in het land te consolideren, ten nadele van Surinames actuele en toekomstige belangen werkte. Ook de Staten waren inmiddels tot een beter inzicht gekomen en keurden in 1923 met instemming van de Gouverneur - de ongaarne aan de Haagse leiband lopende Van Heemstra - een verhoging goed van de bauxietbelasting voor een ietwat gewijzigde concessie. Dit werd echter door Nederland op de meest ridicule gronden weer ongedaan gemaakt.

De Staten, die in 1918 mannelijk genoeg waren opgetreden door en bloc ontslag te nemen toen de Nederlandse Regering over hun hoofden heen een octrooi verleende aan de Surinaamse Bank (als circulatiebank) - waarna zij allen weer herkozen werden - diezelfde Staten lieten zich bij deze nieuwe gelegenheid om voor de bauxietbelangen van het land op te komen, weer eens om de tuin leiden, in plaats van voet bij stuk te houden. Zodat opnieuw het brute koloniale kapitalisme zegevierde. Een Nederlandse mijnmaatschappij die inmiddels ook een mooie concessie verworven had, liet zich nog voordat zij zich geroerd had, in 1926 door de S.B.M. opslokken, en dat was dat.

In 1929 werd nogmaals een kleine concessie, eveneens onder zeer gunstige voorwaarden voor de ondernemers, aan de oude van de S.B.M. toegvoegd, en weliswaar ondervond de export hierna enkele crisis-inzinkingen, maar van 1936 af begon een aanmerkelijke stijging, die zich tijdens de daaropvolgende jaren in versterkte mate doorzette ten behoeve van de Amerikaanse bewapening en luchtmacht. Door deze bijna exponentiële groei van het bedrijf leverde de bauxiet het gebiedsdeel toch nog zoveel baten op, dat tijdens die oorlogsjaren en in heel het tijdsbestek daarna, de Surinaamse overheid volkomen afhankelijk werd van de inkomsten uit de bauxietwinning. Dit kon te meer het geval zijn, daar in de na-oorlogsjaren, vooral na afloop van de eerste veertig concessiejaren van de S.B.M., betere voorwaarden voor Suriname konden worden bedongen en verkregen. ALCOA'S knapheid in het kiezen van eieren voor zijn geld, is altijd bewonderenswaardig geweest, - niet alleen toenmaals, maar tot op heden.

Pas in 1938 verwierf ook de Nederlandse Biliton Maatschappij, toen zij haar grote belangen in Oost-Indië reeds in de verte bedreigd zag, een niet al te grote bauxiet-concessie in Suriname en begon zij drie jaren later op vrij bescheiden schaal deel te nemen aan de exploitatie van deze delfstof. Zij leverde na de oorlog haar bauxiet hoofdzakelijk aan Canada. Zo was de voormalige landbouwkolonie toen al een echt bauxietland geworden en de reële macht van de bijna monopolis-

tisch opererende S.B.M. eigenlijk bijna ongemerkt boven het hoofd van de lokale en zelfs de Nederlandse autoriteiten uit gegroeid. Terecht werd haar Hollandse directeur als de mede-Gouvemeur van het land beschouwd of, volgens een welingelichte spotter, als 'Satraap der Suralconiërs'. Met name na 1945 was dit inderdaad het geval, - mogelijkerwijze óók tot op heden, zij het ietwat bedekten.

Het is hier stellig de geëigende plaats om zich even af te vragen of buiten de genoemde lamlendigheid de Nederlandse regering nog bepaalde beweegredenen gehad kan hebben om de eigen belangen van Suriname zo schromelijk te verwaarlozen gedurende de eerste helft van deze eeuw. Want wat het moederland ook bezield mag hebben, deze al te langdurige verwaarlozing heeft tal van noodlottige consequenties gehad voor de horterige en slome ontwikkeling van het land gedurende de drie na-oorlogse decennia. Mede vanwege mogelijke analogieën met de houding der beide andere Guyanese moederlanden is de beantwoording van deze vraag stellig niet van belang ontbloot.

De bauxiet-affaire verschaft in dit opzicht al enig inzicht, want in dit geval berustte de Nederlandse 'fainéantise' oftwel niksdoenerij mede op een zekere schizofrenie bij de Regering, - een verschil van mening tussen de Minister van Koloniën en zijn collega van Buitenlandse Zaken. Laatstgenoemde beschouwde de Amerikaanse bauxiet-ontginningsplannen om allerlei onduidelijke, althans niet duidelijk uitgesproken redenen als 'politiek gevaarlijk' en was er vierkant tegen. Dit te meer omdat de ALCOA, in grote proporties denkend, al dadelijk het plan opperde om de waterkracht van het Marowijne-stroomgebied - de grote grensrivier met Frans-Guyana - te benutten voor het opwekken van grote hoeveelheden electriciteit waarmee het bauxiet-erts tot een hoogwaardiger produkt (aluinaarde en tenslotte zelfs aluminium metaalblokken) kon worden omgezet. Dit zou ongetwijfeld van enorm voordeel voor de kolonie geweest zijn en liep - achteraf bezien - zowat veertig jaar vooruit op hetgeen de S.B.M. ondanks alle Nederlandse schouderophalerij met de waterkrachtwerken van de Afobakastuwdam zou realiseren.

De van zoveel onhollandse planning duizelende Minister van Koloniën weifelde, de Gouverneur (Van Heemstra) was er sterk vóór, zijn opvolger - een dienstklopper - kon het minder schelen. En het eindresultaat was, dat Nederland geen Marowijne-plan voor waterkracht aanvaardde; het was voldoende dat de Amerikanen voor een krats zoveel ruwe bauxiet als zij maar wilden mochten exporteren, hetgeen zij dan ook deden, en wel met een eigen ertsvloot. Voor de rest: in 1929 'heeft het koloniale bestuur zijn bestuursrecht over bauxietaangelegenheden letterlijk uit handen moeten geven,' zo bekende de toenmalige Hollandse directeur van de S.B.M. na verstrijken van zijn tienjarige zwijgplicht, die hem blijkbaar zwaar op de maag gewogen had.

Een ander voorbeeld van de merkwaardige Nederlandse instelling tegenover Suriname leverde de scheepvaart gedurende de halve eeuw vóór de oorlog. De ALCOA mocht dan een eigen ertsvloot hebben, het personen- en goederenvervoer van en naar Europa was geheel in handen van de oudere 'Koninklijke' scheepvaartmaatschappij (K.W.I.M.) en haar even 'Koninklijke' opvolgster (K.N.S.M.). Deze nu bepaalde de vrachttarieven die van Amsterdam naar Paramaribo een veelvoud bedroegen van de tarieven welke golden van Amsterdam naar bijvoor-

beeld Georgetown en verder, *via* Paramaribo. Het gevolg was dan ook, dat onder andere de Bauxietmaatschappij haar voor Suriname bestemde goederen uit Europa, naar Brits-Guyana (alweer via Paramaribo) liet verschepen, ze van daar uit weer naar Suriname per andere vaartuigen terug liet halen en aldus nog goedkoper uitkwam dan wanneer zij rechtstreeks met een Hollands schip naar hun eindbestemming verzonden werden. Het Nederlandse monopolie was in elk opzicht fnuikend.

Ten aanzien van eigen exportartikelen genoot Suriname geen enkele preferentie of speciale faciliteit van het moederland; de uitvoer daarheen kreeg dan ook hoe langer hoe minder te betekenen en richtte zich, waar mogelijk, vooral op de Verenigde Staten. De import daarentegen kwam voor het overgrote deel uit Nederland; wat 'uit Holland' werd ingevoerd - tot zelfs 'ijsappelen' - genoot steeds de voorkeur. Pas tijdens en na de oorlog verschenen ook Amerikaanse consumptiegoederen op de lokale markt. Overigens stelde heel de Surinaamse handel niet veel voor, afgezien van de sterk versnipperde en armetierige kleine handel in derderangs goederen, 'kneusjes' die men in Europa niet kwijt kon.

Bij het vliegverkeer dat zich gedurende de jaren na de oorlog ontwikkelde, volgde de 'Koninklijke' luchtvaartmaatschappij, die het op dit gebied voor het zeggen kreeg, alweer precies dezelfde gedragslijn als die van de bovengenoemde scheepvaart-ondernemingen. Hadden de Amerikanen tijdens de oorlogsjaren niet ten behoeve van zichzelf een uitstekend vliegveld op vrij grote afstand van de hoofdstad aangelegd, het 'moederlandse' luchtverkeer met de kolonie zou zich nooit zo snel hebben kunnen stabiliseren als tenslotte het geval geweest is.

Het moest een vreemde, Franse maatschappij zijn, die al in 1891 voor een telegrafische verbinding van Suriname met de buitenwereld zorgde. Zij bleef er 26 jaar lang tegen een flinke jaarlijkse subsidie mee doorgaan, aleer haar taak door het Gouvernement werd overgenomen. Ook duurde het tot 1933 voordat de tot dan toe niet bijster hygiënische tropische havenplaats die Paramaribo was, eindelijk een waterleiding kreeg, maar nog grotendeels zijn open riolering behield.

Des te sterker waren de Nederlanders in het uitbrengen van allerlei rapporten over 'hoe het allemaal was en hoe het zijn moest', - waarna zulke rapporten soms verdonkeremaand, maar liefst rustig terzijde gelegd werden en veilig opgeborgen in een of andere dossierlade ten Departemente in Den Haag. Enige daaropvolgende actie behoorde tot de zeldzaamheden, geschiedde dan altijd 'zuinigjes', halfslachtig, en daardoor zonder resultaat.

In sommige van deze rapporten werd er op aangedrongen dat het moederland van taktiek behoorde te veranderen, daar het anders ten eeuwigen dage zou moeten voortgaan met het subsidiëren van de armlastige kolonie en het ontraden van particulieren om daar geld te investeren. Het had geen zin, werd terecht gesteld, om van jaar tot jaar mondjesmaat steun te verlenen om er de zaken gaande te houden, in plaats van met enkele grote bedragen de kolonie een flinke stoot voorwaarts te geven en de stagnerende economie flink aan te zwengelen. Het bleef telkens bij mooie voorstellen en wat gepraat; weinig of niets veranderde, en ook bij enige actie, nauwelijks ten goede. Suriname werd het land der permanente mislukkingen, - Nederlandse mislukkingen op de eerste plaats; inderdaad, wat bezielde het moederland?

Onbeantwoord bleef ook de vraag, wat de Haagse regering eigenlijk wilde van de mensen die - schaars genoeg - haar 'bezitting' bevolkten en zoal geen Nederlandse Staatsburgers, dan toch voor het overgrote deel Nederlandse Onderdanen waren en - fraai genoeg - sinds de Grondwetswijziging van 1922 niet meer in een kolonie, maar in een 'Gebiedsdeel' heetten te wonen...

Het na de emancipatie bewust gevoerde ont-afrikaniseringsbeleid dat door Hollands-georiënteerd onderwijs en kerstening tot assimilatie zou moeten leiden, had in zoverre succes, dat de kleurlingen die als eersten bezig waren langzamerhand de middenklasse te vormen, zich geheel daaraan conformeerden en niets onbeproefd lieten om imitatie-Hollanders te worden, zonder in staat te zijn daarbij alle culturele kenmerken van hun gemengde afkomst van zich af te werpen. Trouwens, de 'echte' Hollanders zorgden er wel voor, dat zij op hun ondergeschikte plaats bleven. Op het niveau van een veel lagere levensstandaard dan die van de nieuwe middenklasse welke uit kleinere ambtenaren, winkeliers, onderwijzers, geneeskundigen en toezichthoudenden was samengesteld, en waartoe tenslotte ook de betere vaklieden gingen behoren, maar om de reeds aangegeven redenen slechts weinig uit de kleine landbouw opgekomen boeren, trachtte de negerbevolking op haar beurt deze 'middelbare burgerij' uit de verte na te volgen, waarbij zij echter nog veel sterker dan de kleurlingen bleef vasthouden aan tradities, opvattingen en gebruiken van Afrikaanse oorsprong.

In een typische tussenpositie en met een rol van niet geringe betekenis, stond het Politiekorps, dat kort na 1870 gevormd werd en steeds belast bleef met de interne ordehandhaving in geheel het land, terwijl het Garnizoen alleen met de externe landsverdediging belast was, niet veel te doen had behalve er lustig op los te musiceren en te paraderen, of zo nu en dan gebruikt te worden als hulpkracht bij de exploratie van het diepere binnenland. Het leidde een eigen, vrij geïsoleerd leven. De politie echter leefde temidden van het volk; al stond zij onder de exclusieve leiding van Blanken, de manschappen bestonden vrijwel in totaal uit inheemsen zonder beter heenkomen, hoofdzakelijk werkloze ambachtslieden, daar (vooral gedurende de laatste decennia van de vorige eeuw) de creoolse bevolking moeilijk over te halen was om dienst te nemen bij de 'schouten'. Een lichte verachting tegenover het politiekorps als blinde handlanger van de Blanken, is altijd bij de gekleurde bevolking blijven bestaan, zelfs nadat Suriname in de na-oorlogse periode 'baas in eigen huis' geworden was. De gebeurtenissen in 1979 zouden dit op pijnlijke wijze bevestigen.

De kleurlingengroep maakte al vóór de emancipatie een snelle groei door. Hoewel Suriname naar schatting in 1787 nog maar 650 kleurlingen en vrije negers telde, afgezien van ongeveer 3000 gekleurde slaven, waren er in 1791 al zowat 1800, en in 1830 reeds meer dan 5000, - met de betekenisvolle bijzonderheid, dat zich daaronder tweemaal zoveel vrouwen als mannen bevonden. Onder de slaven moet toen het aantal gekleurden reeds veel groter geweest zijn, en al had de overheid in 1804 de belasting op manumissie ook vervijfvoudigd, uit vrees voor het ontstaan van een klasse armlastige 'vrijen', zij discrimineerde - toen al op verdelen en heersen uit - met opzet tussen de vrije kleurlingen en de gemanumitteerde negers. Zo hadden beide groepen bij de Schutterij in afzonderlijke compagnieën te

dienen, terwijl aan de vrije negers geen vuurwapens of ammunitie verkocht mocht worden, zoals aan alle overige vrijen (met uitzondering van de Indianen).

De enkele pogingen om vóór 1863 aan alle onder de slaven geboren *mulatten*-kinderen automatisch vrijdom toe te kennen, vonden weliswaar geen doorgang, maar hadden toch ten gevolge dat het aantal manumissies enigszins toenam en er ook meer kleurlingen in de laagste overheidsfuncties werden aangesteld. Daar terzelfdertijd de kinderen van deze lieden niet op de scholen voor Blanken werden toegelaten, stichtten zij al in 1760 een eigen school voor mulattenkinderen, die begrijpelijkerwijze op een nog lager peil stond dan de school voor Blanken, maar toch ten volle benut werd.

Al eerder werd gewag gemaakt van een zekere animositeit tussen de negers en de kleurlingen, - zowel de vrije als de onvrije. Een mede-oorzaak hiervan was het feit, dat zowel vrije negers als kleurlingen soms zelf slaven hielden en zich tegenover hen minstens even streng gedroegen als de blanke meesters; de aanmatiging van kleurlingen tegenover 'zwarteren' was in directe navolging van de aanmatiging der Blanken tegenover henzelf. Er bestonden destijds, merkwaardig genoeg, ook nog Joodse kleurlingen die vrij nauwgezet de Mozaïsche voorschriften onderhielden en zelfs een eigen tempel bezaten, voor een deel met steun van niet-Joden gebouwd, - wel een bewijs te meer voor de verdraagzaamheid der algemene bevolking enerzijds, maar anderzijds voor de niet altijd strikt-orthodoxe levenswijze van de 'blanke' Joden. In de tijd na de emancipatie is deze, tot de Joodse slavenhouders te herleiden kleurlingen-groep allengs verdwenen, onder nalatenschap van hun talrijke vooral Sefarditisch-Joodse familienamen.

Kleinlandbouw en handel in markt- en zuivel-produkten waren ten tijde van de emancipatie nog geheel in handen van de slaven; de vrije negers waren meestal als knecht in dienst van ambachtslieden, en dezen waren steevast kleurlingen. Gedurende de rest van de 19e eeuw bleef dit ten dele zo; trots alle kleine onderlinge spanningen waren beide groepen druk doende, samen een nieuwe, nog ietwat losjes samenhangende, maar allengs toch zich van zijn eigenwaarde meer bewuste groep van landskinderen te vormen, die in de 20e eeuw als de ruggegraat van de Surinaamse samenleving kon gelden en zich als geheel weer afzette tegen de talrijke na 1863 binnengestroomde Aziatische Immigranten.

De sindsdien snel aangegroeide groep van Brits-Indiërs, als contractanten in feite steeds uitgespeeld tegen de vrije arbeiders waartoe de geëmancipeerde negerslaven en hun nazaten 'bevorderd' waren, bleek evenmin als laatstgenoemden opgewassen tegen het onmenselijke regime waarmee de plantages overeind en rendabel gehouden moesten worden. Uitermate roerig tijdens hun tewerkstelling - opstanden, stakingen, vechtpartijen waren niet van de lucht op zulke ondernemingen als die van de N.H.M. - werden de Hindostanen (zoals zij later zichzelf zijn gaan noemen) door het negroïde en gemengdbloedige bevolkingsdeel meer dan een halve eeuw lang met zoveel minachting en afkeer bejegend, dat zij zich van de weeromstuit hiertegen afzetten door opzettelijke en tot het uiterste doorgevoerde segregatie en vasthoudendheid aan de eigen taal, kleding, zeden en gewoonten en - niet in de laatste plaats - het eigen copulatiepatroon.

Veel rustiger geworden nadat zij zich als zelfstandige boertjes om en nabij de plantages konden vestigen, bleven zij begrijpelijkerwijze in deze houding volhar-

den, met name de oudere generaties die elke aanpassing aan meer westerse levensvormen beschouwden als een hachelijke capitulatie van hun eigenheid en als zelfverlies aan de (nog) dominante ‘kafri-cultuur’, waarmee zij de hen omringende lokale levenswijze van hun donkerder gekleurde mede-proletariërs aanduidden. In betrekkelijke stilte en alle rust consolideerden zij zich als nijvere ‘blijvers’; eerst uitsluitend op het platteland, in de districten, langzamerhand echter ook, naarmate hun welstand toenam, rondom en in Paramaribo waar de jongere intellectuelen, veelal zoons uit de hogere kasten, zich door ijver en kunde spoedig een goede plaats in de handel, de landsadministratie en in enkele vrije beroepen wisten te veroveren.

Desondanks bleven ook deze vooruitschieters vrijwel geïsoleerd van de rest der bevolking en bleef bijna tot op heden biologische vermenging tussen inwoners van Aziatische en die van Afrikaanse oorsprong tot de uitzonderingen behoren, ondanks het in eugenetisch opzicht alleszins prachtige resultaat (‘dogla's’) van zulke verbintenissen.

A fortiori geldt het bovenstaande voor de numeriek veel kleinere, maar daarom niet minder gesegregeerde groep van Javaanse origine. Zich pas laat aan de slaafse plantage-arbeid onttrekkend, was een goed deel van hen nog heel lang aangewezen op het verrichten van de minst aantrekkelijke karweitjes, wanneer zij het niet bijtijds klaarspeelden zich - veelal groepsgewijze - als kleinlandbouwers te handhaven. Vermenging vond zelden plaats, ook niet met andere Aziaten.

Aan de voet van de sociale ladder die van de koloniale kelderbodem naar de Europese hemel voerde, ontstond steeds meer kwantitatief en kwalitatief gedrang, terwijl de hogere sporten toch slechts door zeer weinige inboorlingen bereikt werden. Naast alle zichtbare aanpassingsverschijnselen bij de betrokken individuen werkte hierbij de huidskleur ongetwijfeld mee of tegen. Onder de negers kreeg het woord ‘mulat’ zodoende een bijna afgunstig-misprijzende bijbetekenis; maar ook de kleurlingen in betere functies werden al spoedig evenals de Europeanen ‘bakrà’ (Blanke) genoemd. Kleuren maatschappelijke klasse vielen enigermate samen, onder aanmoediging van de geboren Nederlanders.

Deze staken hun superioriteitsgevoelens en vooroordelen - speciaal ten opzichte van de kleurlingen die ‘totale adaptatie’ pretendeerden - ook in later tijd niet onder stoelen of banken, wat echter niet wegnam dat gemengde huwelijken, juist van creoolse mannen met Europese vrouwen (veelal in Nederland gesloten) langzamerhand vaker voorkwamen dan in het verleden. In sociaal opzicht genoten zulke gezinnen nog lang een ietwat onzekere status.

Wat de Blanken betreft, in het maatschappelijke leven speelden zij weliswaar een numeriek kleine rol, maar deze was zeer beslissend normatief: alleen wat Hollands was, uit Holland kwam of aan Hollandse burgermansopvattingen voldeed, was goed en wenselijk, of in zijn Surinaamse versie tolerabel. Dit werd al vanaf de laagste schoolbanken tot in hoogste ressort de bevolking voorgehouden, en het befaamde ‘Concordantiebeginsel’ volgens hetwelk de koloniale wetten en rechtspraak zo nauw mogelijk aan de Hollandse moesten worden aangepast, zonder rekening te houden met het rechtsgevoel of de ethiek van andere culturen, bevestigde deze goedkope ‘verdietsing’ van de samenleving. En daar de blanke uitdragers van deze opvatting, zoals al bij herhaling werd aangetoond, niet tot de

meest superieure vertegenwoordigers van hun volk behoorden, richtte zich de conformistische creoolse norm meer op hun uiterlijk gedragspatroon en andere oppervlakkigheden dan op de wezenlijke inhoud daarvan. Daarom verbaast het des te meer, dat bij de bovenlaag van de nieuwe middenklasse al vóór 1900, en niet minder in de jaren daarna, zoveel intellectuele belangstelling bestond en dat zovelen met grote naarstigheid 'geleerdheid' (veeleer dan karaktervorming, helaas) nastreefden.

Vrees voor 'vernegeren' beheerste de geassimileerden voortdurend in geestelijk en maatschappelijk opzicht, terwijl een zelfde vrees bij het donkerder gekleurde bevolkingsdeel vooral op fysiek gebied tot uitdrukking kwam: veelal hadden zij de bewuste neiging om door copulatie met een lichter gekleurde partner 'kleur en haar te verbeteren' van hun nakomelingschap, om het aldus het bereiken van hogere sporten op de maatschappelijke ladder te vergemakkelijken. Bij allen, maar wel het duidelijkst bij de middenklasse, ontwikkelde zich tevens een kwasi-puriteins, doch in feite dubbelslachtig leven, deels onder invloed van de kerkgenootschappen, deels onder het waakzaam oog der Blanken, wier voorbeeld overigens maar al te vaak correctie behoefde, - in welk geval sommige Gouverneurs met kennelijk genoegen de rol van burgerzedenmeester op zich namen.

Om zich in hun superieure positie te handhaven, hielden de Hollanders zich tot kort na de oorlog op haast pijnlijke wijze geïsoleerd van de overige bevolking en kwamen zij in een steeds enger wordende enclave terecht, waardoor wederom nieuwe animositeit, over en weer, ontstond. Bovenal voelden zij zich de enig competente ambtenaren en gezagsdragers tegenover alle anderen, en eisten ook in het particuliere leven een meestal onverdiend eerbiedsbetoon. De voornaamste overheidspersonen gingen hun hierbij voor, en al in de nadagen van de 19e eeuw viel de belachelijkheid van het goedkope machtsvertoon der Blanken de schranderste bezoekers en bezoeksters in het oog. De plechtstatige komedies ten paleize overtroffen elke karikatuur van werkelijke cultuur of deftigheid.

Hun trouwste bondgenoten en satellieten vonden de Hollanders bij de Joden, die als eerste pseudo-blanken de door de verdwenen plantocratie opengevallen nis bezetten. Velen van hen kwamen bij de rechterlijke macht, in de advocatuur of in de medische sector terecht, en konden daardoor meer invloed uitoefenen dan hun toekwam. Na 1910 begon deze invloed echter te tanen en was twee generaties later niet meer noemenswaard, behalve op handelsgebied.

Slechts een enkele maal sprak Nederland zich duidelijk uit over zijn bedoelingen, zoals in 1926, toen de Minister van Koloniën ambtshalve verklaarde dat 'in Suriname consequent wordt aangestuurd op de samensmelting van alle rassen, ook het Javaansche, tot één Nederlandse taal- en cultuurgemeenschap'. Dat was tenminste ondubbelzinnige taal, ofschoon klinkklare kolder. In 1928 werd dan ook deze prietpraat in de Tweede Kamer afdoend bestreden; dáár werd gepleit voor het goed recht van de Hindostanen en Javanen om hun eigen zeden, gewoonten, opvattingen en taal in de kolonie te handhaven. Ook dit klonk heel fraai, maar niet erg effectief, wanneer men tenminste wenste dat binnen het Surinaamse grondgebied op den duur ook een eigen Surinaamse bevolking zou ontstaan, een coherente natie, samengesteld uit afstammelingen van aldaar uit vier werelddelen te hoop geworpen mensen. Andere Kamerleden evenwel wilden

plichtsgetrouw ‘het christelijk cachet dat op Suriname ligt, niet prijsgeven’. Dit waren blijkbaar degenen die daar nog nooit hadden rondgekeken of niet wisten dat noch de nazaten van Afrikanen, noch de Aziaten, noch de Indianen die op dat moment de vijf Guyana's bewoonden, het christendom na aan het hart kon liggen, alle schijnvertoon en uiterlijk vernis ten spijt.

Wat de Hollandse woordvoerders - want het volk in Nederland wist nergens van - met zijn allen bedoelden, was uiteindelijk: assimilatie tot meerder nut voor het imperialistisch kapitalisme, dat maar één einddoel kende, namelijk winstgevende produktiviteit. Deze doelstelling was natuurlijk geenszins typisch Nederlands, maar algemeen-Europees. Wel typisch Nederlands was echter, dat de maatregelen om de verlangde assimilatie te bewerkstelligen, vooral niet teveel mochten kosten. Niet met kostbare lokmiddelen en door goed-functionerende instellingen, maar door gestadige, maar vooral sociale en morele dwang zou het doel bereikt moeten worden; en waar speciale middelen - zoals onderwijs en kerstening - onontbeerlijk waren, moesten deze zo goedkoop mogelijk worden aangewend en zoveel mogelijk aan particulier initiatief of godsdienstig-charitatieve organisaties overgelaten blijven.

Herrnhutters en katholieken bleken bereid het hunne op dit gebied bij te dragen. Zij hadden een ongeveer gelijk aantal volgelingen onder de bevolking van negers en kleurlingen. Onder de niet zeer talrijke gekerstende Bosnegers was het overgrote deel Herrnhutter, onder de nog minder talrijke Indianen zowat alle katholiek; in de wildernis waren zulke verschillen niet alleen irrelevant, maar volslagen zinloos. De instructie was dit ook. Het weinige onderwijs dat zendelingen en missionarissen, soms bijgestaan door een paar inheemse adepten, aan hun kudde verstrekten, mocht nauwelijks die naam hebben. Zij zagen veeleer toe op het inachtnemen van allerlei bijzaken, in overeenstemming met onhoudbare Europese kledingsvoorschriften, huwelijksgebruiken en dergelijke.

Het openbaar onderwijs in de hoofdstad daarentegen werd op bewonderenswaardige wijze door missie en zending aangevuld, en met name hun enkele topscholen behoefden voor gelijksoortige in Holland niet onder te doen. Toen dan ook na beëindiging van de Schoolstrijd in Nederland, in Suriname eveneens de gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs werd doorgevoerd, wekte dit slechts geringe weerstand bij bepaalde belangengroepen. Tussen de jaren 1920 en '30 werd voor het onderwijs meer geld beschikbaar gesteld dan ooit tevoren; alleen toen daarna weer eens op order van Den Haag drastisch bezuinigd moest worden, bleek dat zowel het openbaar als het door zijn numerieke omvang veel meer geld opeisende bijzonder onderwijs hiervan jammerlijk de dupe werden, want over de gehele linie zakte het peil van het onderwijs merkbaar.

Op de spaarzaam verspreide districtsschooltjes - te weinig om alle leerplichtige kinderen onderwijs te verstrekken - kón het peil niet dalen. Evenals in de stad werd ook daar het elementair onderricht niet alleen op Hollandse wijze en over Holland als ‘ideaal’ land, maar ook uitsluitend in de Hollandse taal gegeven, - een Hollands dat, ook al werd het verre van onberispelijk aangewend, toch over de hoofden van de bijna voor de volle 100% anderstalige leerlingen ging en daarenboven zelden op hun eigen levenssfeer gericht was. Veeleer werd de jeugd minachting voor al het eigene bijgebracht.

De meeste leerlingen bleven dan ook min of meer analfabeet; alleen de intelligentste of die welke uit een al enigszins geassimileerd milieu voortkwamen, hadden er enige baat bij. Een groot deel van dit 'plattelandsonderwijs' werd bovendien door incompetente, ongekwalificeerde of zelfs maar ten dele gealfabetiseerde leerkrachten gegeven, onder vaak zeer ongunstige levensomstandigheden.

Meer nog dan de creolen waren de Brits-Indische en Javaanse immigrantenkinderen en jongelieden de dupe van zulk 'assimilatie-onderwijs'. Het rare brokje westerse beschaving waarmee zij op school gedurende enkele jaren geconfronteerd werden, evenals de vreemde taal die zij zonder meer gedwongen waren te verstaan en te spreken, lagen eindeloos ver verwijderd van hun eigen Aziatische cultuur en denkwijze. De districtsscholen werden dan ook slecht en onregelmatig bezocht, mede omdat het tot het Hindostaanse en Javaanse levenspatroon behoorde, dat de kinderen hun ouders bij het veldwerk hielpen, vooral op kritieke tijdstippen zoals in de oogst- en planttijd.

In de gunstigste gevallen werden buiten de gewone schooluren om, in het kader van het Hindoe- of Islam-godsdienstonderwijs, ook wel wat lessen gegeven in lezen en schrijven van het Hindostaans, hetgeen uiteraard het assimilatie-onderwijs weer goeddeels neutraliseerde. Daarbij kwam, dat een aanmerkelijk percentage van de Brits-Indische immigranten niet het Hindoeïsme, maar de Islam aanhingen, en zich nogal eens wrijvingen tussen de belijders van deze twee religies voordeden.

Op deze Aziatische landarbeiders waren de planters na de emancipatie vrijwel geheel aangewezen; zelfs degenen die nog negers op hun onderneming werkzaam hadden, zagen hen liever vertrekken, uit vrees dat zij de Brits-Indiërs zouden aanzetten tot hogere loon- en woon-eisen. Ook zonder de aanwezigheid van negroïde arbeiders op een plantage ontstonden echter onlusten genoeg onder de immigranten, die na hun vijfjarig contract dit nog vijfmaal van jaar tot jaar konden verlengen met behoud van hun recht op retourpassage. Daarna werden zij als 'blijvers' beschouwd en konden zij zich als vrije boertjes vestigen. Pas na zulk een lange periode van onzekerheid werd hun leven wat rustiger en konden zij beginnen te denken aan enige bezitsvorming, waaruit hun binding, zoal niet met het milieu, dan toch met het grondgebied van hun vestiging ontstond.

Tussen 1873 en 1917 keerde van deze Hindostanen die het niet zo makkelijk hadden, ongeveer één derde naar India terug; de rest bleef, hetgeen de volksplanting zeer ten goede kwam, ofschoon deze daardoor wel merkbaar van aard veranderde, want ondanks de afschuwelijke omstandigheden waaronder deze lieden tijdens hun contracttijd en ook wel daarna verkeerden, vermeerderden zij zich snel, steeg geleidelijkaan hun levenspeil en wisten zij zich door sterke familiale gebondenheid, schier overdreven soberheid, ijver en spaarzaamheid, binnen enkele decennia economisch omhoog te werken zonder vooralsnog buiten de eigen klasse te treden.

Daar door de Brits-Indische autoriteiten uitdrukkelijk bedongen was, dat geen contractarbeiders voor de goud- of balata-winning, noch voor de houtkap in de bossen tewerkgesteld mochten worden, bleven deze arbeidsterreinen bij voorkeur voor de negroïde bevolking en eventueel voor de Indianen gereserveerd.

Toen na veel onlusten in 1884 onder de Brits-Indische contractarbeiders, een

zestal jaren later begonnen werd met het aantrekken van Javanen, die vaak als slachtoffer van gemene ronselaars naar de kolonie kwamen, en van wie ruim 20% weer naar Java terugkeerden, werden zij de eerste tijd even slecht geselecteerd als voorheen met de vroegste Hindostaanse immigranten gebeurd was. Hierdoor was de criminaliteit onder beide groepen zeer hoog; voortdurend deden spanningen en conflicten zich onder hen en met hen voor, ook al ten gevolge van de beruchte 'poenale sanctie'. Deze was weliswaar na 1916 niet meer toegepast, en officieel pas eind 1947 - ruimschoots na de oorlog - afgeschaft, maar had gedurende alle jaren voordien als een ernstige bedreiging en een grote belemmering over het hoofd van de Aziatische contractanten gehangen. Tot dat tijdstip verkeerden al deze nieuwkomers, en in feite ook hun afstammelingen, nog in een kennelijk minderwaardige positie.

Een andere oorzaak van moeilijkheden was de wanverhouding tussen het aantal mannelijke en het veel geringere aantal vrouwelijke immigranten (net als met de slaven-import en met de Chinezen gebeurd was), waardoor veel mannen liever naar hun land van herkomst terugkeerden. Voor de contractanten was het bestaan op de plantage ook nauwelijks minder hard dan het al eeuwen lang geweest was. En niet anders dan de voormalige slaven en hun nazaten verlieten ook de Aziatische immigranten zo snel zij maar konden de plantage waar zij hun contracttijd hadden moeten doorbrengen. In 1939 waren op de grote ondernemingen nog geen vier procent van de Brits-Indische en nog niet een derde deel van de veel later binnengekomen Javaanse arbeiders werkzaam. Bijna alle overigen hadden zich toen reeds als kleine boeren op het platteland of anderszins - bijvoorbeeld als winkeliertjes, hout- en houtskoolhandelaartjes of marktkooplieden - in of nabij de stad en de grotere districtsplaatsen gevestigd.

Ook een groot deel van het vrachtvervoer geraakte in hun handen en zij werden van lieverlede sneller land- en huis-eigenaren dan de vrolijk er op los levende creolen, zodat zij - onder het wekken van velerlei ressentimenten - sinds het tweede kwart van de eeuw een stille machtspositie tegenover laatstgenoemden gingen innemen. Hiertegenover stelden de creolen als beter-geassimileerden hun even geleidelijk veroverde administratieve macht, die zij heel de 20e eeuw door ten koste van alles trachtten te handhaven. Pas na 1940, toen het de Hindostanen tijdens de oorlog bijzonder goed ging omdat de kolonie gedwongen was zich hoofdzakelijk met eigen producten te voeden, begon ook de jongere generatie Hindostanen deel uit te maken van de Surinaamse middenklasse.

Naarmate het de Aziaten beter ging, verminderde ook de criminaliteit onder hen in aanzienlijke mate. Dit was vooral onder de Javanen het geval, ondanks het feit dat zij als laatst gearriveerden voorshands de slechtste kansen hadden en ook nog de spaarzin en ijver misten, die de Hindostanen over het algemeen kenmerkten, evenals de 'drang naar boven' welke karakteristiek was voor het creoolse bevolkingsdeel. De van overheidswege beoogde, maar uit schrielheid nimmer bevorderde 'assimilatie' van de Aziatische bevolkingsgroep kwam pas in de tweede helft van onze eeuw iets beter op gang, ofschoon zij werd afgeremd door een aantal moedwillige maatregelen die zeer duidelijk geïnspireerd bleken door de bibberige verdeel- en heers-taktiek die de Hollanders, beter dan welke koloniale mogendheid ook, in hun bezittingen toepasten.

Zo meende de overheid al in 1890 er goed aan te doen speciale scholen in te richten voor de kinderen van de Brits-Indische immigranten. Maar aangezien deze schooltjes door hun gebrekkige opzet weinig of geen resultaten afwierpen, werden zij in 1906 geheel opgeheven. Van de reeds eerder besproken districtsscholen die hiervoor in de plaats kwamen, maakten de Javanen nòg minder gebruik dan de Hindostanen, die jarenlang onderwijs voor meisjes in het geheel niet nodig vonden.

De districtsscholen bleken helaas ook van geen enkel nut om de landelijke Aziatische en creoolse bevolkingsgroepen nader tot elkaar te brengen en de groeiende animositeit tussen 'koelie' en 'kafri' tegen te gaan, - wat toch het meest nodige was in deze langzamerhand raciaal sterk-gesegmenteerde samenleving. Familiale bindingen, etnische mores en op eerst-aanwezigheid of culturele en godsdienstige achtergrond berustende superioriteitsgevoelens bleven zich er tegen verzetten. Pas in 1938 kregen de meeste Hindostaanse kinderen redelijk lager onderwijs waarbij zij, vanwege het 'Hollandisme' daarvan, met grotere moeilijkheden te kampen hadden dan de creoolse leerlingen, terwijl het schoolbezoek van de javaanse kinderen nog veel te wensen overliet.

De opvallende vasthoudendheid aan eigen levensvormen, godsdienst en ethos onder de Hindostanen, zo goed als onder de Javanen, heeft ongeacht of het de Hindoes, de Islamieten of de animisten onder hen betrof, tweeërlei effect op de ontwikkeling van de koloniale samenleving in onze eeuw gehad. De afkeer der oudere generaties van Hindostanen tegen elke vermenging met het negroïde bevolkingsbestanddeel - zelfs onder degenen die tot de laagste kaste behoorden, gerationaliseerd tot een soort van superieur cultuurbewustzijn - beïnvloedde evenzeer de duurzaamheid der ontstane segmentering en haar separatisme, als door de Javanen - toegankelijk voor vermenging - gebeurde ten gevolge van hun langdurig pauperdom, dat hen metterdaad tot de versmade klasse doemde, ondanks hun erkende fysieke en andere kwaliteiten.

Een tweede effect had de snel gestegen welstand van veel Hindostanen die zich in hun familiale saamhorigheid ook economisch isoleerden van de rest der gewoonlijk boven haar financiële draagkracht levende bevolking. Als stille, teruggetrokken rijkaards - zeer betrekkelijke rijkaards wel te verstaan - werden zij evenzeer benijd, misprezen en gemeden als zij van hun kant zich afzijdig hielden van de handel en wandel der overigen. Zoals gezegd, kwam hier pas enige verandering in, toen ruimschoots na 1950 een jonger geslacht, dat menigmaal buiten Suriname zijn studie voltooide, de durf opbracht om - schoorvoetend nog altijd - te breken met de isolationistische voorschriften en riten van hun ouders, hun 'nek uit te steken' en zich wat meer te integreren met het geheel van de bonte samenleving, - ook al werden zij daarin niet altijd van harte verwelkomd.

Het meest van alle Aziatische immigranten, die omstreeks 1950 tezamen al ongeveer de helft van de totale bevolking uitmaakten, trokken de Zuid-Chinezen profijt van het westers-georiënteerde schoolonderricht. Van de eerste 500 Chinese contractarbeiders die al vijf jaar vóór de emancipatie Suriname binnenkwamen - onwelwillend ontvangen door de kortzichtige planters - bleven er niet zoveel hangen, maar er volgden gestadig kleinere aantallen, ook clandestien binnengekomenen, zoals elders, die zich in het geheel niet meer met de landbouw, maar

des te liever met de kleinhandel bezighielden. Weldra werd ‘het Chinese kruidenierswinkeltje op de hoek’ even kenmerkend voor het stadsbeeld gedurende heel de eerste helft van onze eeuw, als de vereenzaamde Chinese toko-met-van-alles, hier en daar in het district of zelfs op een willekeurige open plek nabij een rivieroever, ergens in de wildernis. En het is stellig aan de placiede psychologie en de onverstoorbaarheid van deze talloze mini-handelaartjes te danken geweest, dat althans zij nooit de animositeit opwekten van andere bevolkingsgroepen in het land, ook niet toen menigeen onder hen het tot welvaart en tot vooraanstaande beoefenaar van allerlei intellectuele beroepen bracht. Misschien vertoonden zij - zelfs na vele tienduizenden jaren - nog altijd genoeg overeenkomst met de Indianen, hun mede-mongoloïden, om ook in de Guyana's geheel thuis te kunnen zijn.

Willige vermengers zonder uitsluiting van welk ras ook, zolang zich onder hen gebrek aan vrouwelijke landgenoten voordeed, huwden zij zodra zij in betere doen kwamen, bij voorkeur binnen de eigen raciale groep. Een vrij groot percentage liet zich kerstenen, zonder hierdoor buiten het culturele groepsverband te treden of de onderlinge solidariteit te verbreken. Voor zoverre zij tenslotte als grotere winkeliers en handelslieden niet reeds tot de middenklasse behoorden, leunden zij zelfs als kleine neringdoenden er toch dicht genoeg tegenaan, om in deze overgangspositie een merkwaardige intermediaire rol bij latere ontwikkelingen te kunnen spelen, - zoals nog zal blijken.

Van een klein aantal Synërs (later Libanezen genoemd) die aanvankelijk als marskramers in de kolonie kwamen, maar snel tot geziene winkeliers en handelaars opklommen, kan ongeveer hetzelfde gezegd worden. De Madeirees-Portugese gelukzoekers daarentegen, in Brits-Guyana zo rijkelijk vertegenwoordigd, maar in Suriname slechts druppelsgewijze binnengekomen om er weldra winkeltjes op na te houden, lieten in verloop van enkele decennia nauwelijks enig eigen spoor achter; voor zover zij niet repatrieerden, losten zij zich door vermenging geheel op in de grote creoolse groep die uit een steeds ingewikkelder samengestelde cocktail van donors uit aller heren landen gevormd werd.

Eén onbedoeld, maar opvallend assimilatie-verschijnsel deed zich voor gedurende het laatste kwart van de 19e eeuw en zette zich in onze eeuw gestadig door: terwijl voordien de slaven en kleurlingen, evenals de Indianen en de Bosnegers cassave, kookbananen en allerlei inheemse aardvruchten als hoofdvoedsel gebruikten, veranderden zij (met uitzondering van de Indianen) hun voedingswijze ingrijpend onder invloed van de groeiende Aziatische bevolkingsgroep. Want zowel de Brits-Indiërs als na hen de Javanen brachten uit hun landen van herkomst de rijstverbouw en rijstconsumptie naar Suriname, en maakten onder stille bijval van de Chinezen nagenoeg de gehele bevolking tot uitgesproken rijsteters. De cultuur van veldvruchten ging sterk achteruit, naarmate het verbruik van rijst onder de creoolse bevolking toenam en tenslotte dat onder de Aziaten zelfs overtrof, al bleven dezen de voornaamste verbouwers van het nieuwe produkt. Tal van machinale rijstpelmolens ontstonden, ook enkele kleinere rijststomerijen, en enige vooruitziende lieden begonnen zelfs te dromen van een mogelijke rijstexport. Ongemerkt voltrok zich aldus een ingrijpende assimilatie van het creolendom - en zelfs van de Bosnegers - in de richting van het oosterse cultuurpatroon.

Inderdaad, acculturatie laat zich niet van bovenaf decreteren en nauwelijks

beïnvloeden, laat staan in een vooropgezette richting stimuleren. Het zijn de biologische en niet de politieke factoren die heterogene mensengroepen nader tot elkaar brengen en ze doen samensmelten tot de eenheid die men uiteindelijk 'een volk' zou mogen noemen. Dit is de grote lering die alvast getrokken kan worden uit de falikant mislukte opzet van de Nederlanders om in hun Guyanese bezitting een goedkope Hollandse volksplanting te doen ontstaan.

Schromelijk verwaarloosden zij in al die tijd de volksgezondheid, die wellicht niet de voornaamste, maar dan toch een hoogst belangrijke factor is bij de vorming van een maatschappij van 'nieuwe' ingezetenen in een 'oud' land. In de met malaria en andere tropische ziekten geïnfecteerde districten, en zelfs in de hoofdstad was het op dit gebied allertreurigst gesteld. De gezondheidszorg voor de Aziatische contractarbeiders op de plantages liet haast evenveel te wensen over als die voor de slaven in de tijd vóór de emancipatie, en buiten de plantages waren de mensen geheel van medische hulp verstoken. Een drietal leprozen-innchtingen ving slechts een klein gedeelte op van de lijders aan deze toen nog als ongeneeslijk beschouwde ziekte en vertoonde soms de erbarmelijkste situaties.

Al bestond er sinds 1882 een 'Geneeskundige School' in Suriname, in het binnenland bleef alle medisch werk overgelaten aan de liefdadigheid van enkele ongekwalificeerde Herrnhutter-zendelingen en hun vrouwen. Alleen de Amerikanen wisten op voorbeeldige wijze hun midden in de jungle gebouwd mijnstadje Moengo tot in de verre omgeving snel en met drastische middelen malariavrij te maken en daar tevens een uitstekend hospitaal te bouwen, - een welsprekend voorbeeld van wat mogelijk en practisch uitvoerbaar was. Verder moesten de districtsbewoners het hoofdzakelijk van de 'volksgeneeskunde' hebben, en van de magische middelen van medicijnmannen en bezweerders, die ook uit de beschaafde stadsbevolking nog heel wat patiënten bleven aantrekken, ondanks de aanwezigheid van de twee zeer matig uitgeruste echte ziekenhuizen, die het gehele land moesten bedienen.

Noch aan preventieve geneeskunde - van zulk een overwegend belang in een tropenland - noch aan de niet minder belangrijke geestelijke gezondheidszorg werd ook maar het minste gedaan, tot aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Op veel plaatsen, ook in Paramaribo, heersten de meest onhygiënische toestanden. Het gevolg van dit alles was, dat eensdeels de slechte gezondheidstoestand van de slaven lang bij hun nakomelingschap nadelig is blijven nawerken, anderdeels door de nieuwe bevolkingsinflux de algemene gezondheidstoestand alleen maar verslechterde. Niet het klimaat, maar de verwaarlozing was oorzaak, dat Suriname ook in onze eeuw nog al te lang berucht bleef als een ongezond land met ongezonde inwoners.

Vooral de zuigelingensterfte was onrustbarend groot. Ondervoeding en ondoelmatige voeding, de psychologische gevolgen hiervan, het onhygiënische leefmilieu, de gebrekkige instructie der bevolking en de onmenselijke schrielheid der overheidsinstanties, dit alles maakte dat tot 1945 de algemene gezondheidstoestand onder alle etnische groepen bar slecht was en ook hun arbeidslust en prestatie nadelig beïnvloedde, al was tegen die tijd het geboorte-overschot, vooral onder de Hindostanen, reeds aanmerkelijk gestegen, wat echter met de gemiddelde levensduur der inwoners nog in genen dele het geval was.

Niet ten onrechte mag ‘de dood in de pot’ als kwalificatie van heel de vooroorlogse periode gelden. Met de totale situatie voor ogen wordt het begrijpelijk, dat in de jaren '20 al een eerste grote uittocht begon van creolen die hun geboorteland verlieten omdat zij er geen toekomst meer in zagen, terwijl zij ervan overtuigd waren dat elders hun capaciteiten wel gewaardeerd zouden worden. Velen vertrokken naar de Nederlandse Antillen, waar de opkomende olie-industrie hun krachten goed gebruiken kon, evenals het onderwijs, de medische dienst, de politie en allerlei takken van bedrijf. Wel verloren een aantal Surinamers die daar als arbeiders tewerkgesteld waren, tegen 1930 weer hun bestaansmogelijkheden, zodat menigeen terugkeerde en hierdoor de heersende werkloosheid aanmerkelijk deed stijgen. Dit gaf mede aanleiding tot de onlusten in 1931. Maar op de Antillen bleef ook daarna nog een vrij grote en levendige Surinaamse ‘kolonie’ voortbestaan.

Een aantal wegtrekkers wist zich goede functies in Nederlands Oost-Indië te verwerven, een nog groter aantal - vooral intellectuelen - in Nederland zelf. Tal van jongelieden vertrokken daarheen om - bij gebrek aan lokale scholingsmogelijkheden - zich in Europa verder te bekwamen en... niet meer naar hun geboortegrond terug te keren. Ubi bene... Zij vielen in Nederland nauwelijks op, en indien wel, dan slechts in zeer gunstige zin. Zij waren overal welkom en hadden zelden enige andere dan goedmoedige discriminatie te verduren. Een kleiner aantal zocht zijn heil in de Verenigde Staten en bleef ook veelal verloren voor het eigen land. Al bloedde Suriname door deze eerste exodus niet dood, het werd er wel enigszins bloedarm van en daarbij moedeloos, vol zelfbeklag.

Het grootste geweeklaag kwam echter uit Nederland, vanwege het feit dat de kolonie, zonder aantrekkelijke vooruitzichten te bieden, decenniën lang niet in staat was zichzelf te bekostigen en jaarlijks gesubsidieerd moest worden om de zaken nog enigszins ‘draaiende’ te houden. Niet dat die hele subsidiëring zoveel om het lijf had; tot 1913 bleef de jaarbijdrage van Nederland beneden één miljoen gulden, - een waarlijk gering bedrag aan onderhoudskosten voor een ‘bezitting’ die tenslotte even groot als geheel Java, of viereneenhalf maal zo groot als Nederland zelf was. Tussen 1913 en 1933 varieerde de subsidie tussen drie en ruim vier miljoen gulden per jaar; dat waren relatief ‘dure’ jaren, waarin het gekerm dan ook met van de lucht was. Vooral tijdens de toen ingetreden crisisperiode moest er rigoureus op alles en nog wat bezuinigd worden, zodat de subsidie van 1934 tot 1940 in ieder geval *beneden* de drie miljoen bleef. En in de oorlogsjaren, van 1941 tot en met 1945, kon Suriname het geheel *zonder* subsidie stellen. Dank zij de bauxiet die toen in grote hoeveelheden het land uit ging, was het tijdelijk self-supporting geworden; juist toen overrompeld Nederland werkelijk niet meer kon bijspringen...

De armlastigheid van het gebiedsdeel was dus heel betrekkelijk en onevenredig met het gelamenteer daarover, dat zich vooral in de zuinige Colijn-tijd luidkeels liet horen. Aan ontwikkeling van het land - op welk gebied dan ook - werd nauwelijks serieus gedacht, noch door de Nederlandse instanties, noch zelfs door de Staten van Suriname. Het weinige dat over-en-weer hierover geopperd werd, had maar één gedachte ten grondslag: hoe de jaarlijkse subsidie zo klein mogelijk te houden, zonder dat er ernstige ongelukken gebeurden, en hoe de bijdrage tenslotte geheel overbodig te maken. Geen kost ging voor de baat uit bij de kleine

Coentjes. Trouwens, bij alle plannen die tot 1940 ter sprake kwamen, werd nog voornamelijk met de plantersbelangen rekening gehouden, want nóg waarde de schim der verdwenen plantocratie rond in moederland en kolonie, en was haar rol - gesteund door de officiële bureaucratie - niet helemaal uitgespeeld. De grootlandbouw bleef een telkens verstoorde droom; de werkelijkheid was deprimerende achterstand en onderontwikkeling.

Al kreeg Paramaribo eindelijk in 1931 zijn eerste elektrische centrale ten behoeve van de straat- en huisverlichting, de hoofdstad bleef met zijn slechte bestrating, zijn open rioleringen, zijn onderkomen erven en krotwoningen verder vrij primitief, en was alleen voorlijk in vergelijking met het platteland, de districten. Dáár had een te ver doorgevoerd centralisme -alles werd van de hoofdstad uit gedirigeerd en geadministreerd - elk initiatief, elke lokale zelfwerkzaamheid de kans tot ontplooiing ontnomen.

Het was een particulier die in Nikéri in die jaren met de mechanische rijstbouw begon, welke echter pas na de oorlog van betekenis zou worden. Tezelfdertijd ging de houthandel, ofschoon die aanvankelijk weer heel wat scheen te beloven, geheel ten gronde, zodat opnieuw veel bosarbeiders werkloos werden. Geen wonder dat meer en meer de mening post vatte, dat Nederlands-Guyana slechts twee benen had om op te staan: de bauxiet en de kleinlandbouw, - één zich stevig voortbewegend, en één ietwat door kinderverlamming geatrofieerd lidmaat. Met de combinatie van deze beide kon het land slechts voortstrompelen.

In de twee buurlanden, Brits-Guyana en Frans-Guyana, was het gedurende het laatste kwart van de 19e en het eerste kwart van de 20e eeuw niet minder ‘de dood in de pot’ als in Suriname, zij het niet helemaal op dezelfde wijze. De Engelse assimilatiepolitiek die met soortgelijke dubbelslachtige en haast even schriele methoden als door de Hollanders gevoerd werd, maar vooral bij het onderwijs van de creolen op minder moeilijkheden van taal en zeden stuitte, raakte gecompliceerd door de toevloed van immigranten uit Indië. Ofschoon de Engelsen nooit de illusie, noch de wil hadden om van uitheemsen, en allerminst van de afstammelingen der eeuwenlang uit Afrika geïmporteerde negers of van verpauperde Indiase landarbeiders een soort van pseudo-Britten te maken, lag het wel in hun bedoeling om de in korte tijd sterk gemengde samenleving van hun Guyanese kolonie zo degelijk mogelijk in economische zin te ver-Engelsen. Dit geheel in lijn van hun alom op de aardbol aangewende imperialistische beheersingstechniek. Hardhandige ingrepen werden slechts bij uiterste noodzaak toegepast.

In menig opzicht, vooral op taalkundig gebied, slaagden zij - vroegtijdige beginners als zij in Brits-Guyana hiermee waren - er wonderwel in, de kolonie te ontdoen van alles wat nog aan een Hollands verleden zou kunnen herinneren en in een ander dan Engelstalig kader zou kunnen passen. Hier waren zij erg consequent in. Hun mislukking lag vooral op sociaal gebied, minder bij de negroïde bevolkingsgroep dan wel bij de grote Brits-Indische minderheid, welke zich ook hier slecht bleek te kunnen integreren binnen de samenleving die in eerste aanleg, en nog jarenlang, voor het overgrote deel uit kleurlingen en afstammelingen der geëmancipeerde slaven bestond.

De wetten waaronder de Indiase immigranten naar Brits-Guyana kwamen,

waren zeer streng. De koelies hadden vijf jaar lang bij dezelfde werkgever een gewoonlijk onvervulbare hoeveelheid taakwerk te verrichten, moesten zich elke ochtend op het appèl melden terwijl zij op hetzelfde tijdstip al verwacht werden op het veld bezig te zijn. Voor de minste overtreding of achterstand bij hun taakwerk werden zij zwaar beboet en werd hun soms het gehele weekloon bij wijze van straf onthouden, onder bedreiging dat zij anders voor de rechter, die steevast strenger optrad, zouden moeten verschijnen. Ofschoon hun loon gelijk stond met dat van de neger-arbeiders, werd er niet alleen voortdurend op gekort, maar deze regeling ook gebruikt om, zodra ergens een voldoende hoeveelheid werkvolk beschikbaar was, het loonpeil voor beide groepen te drukken.

Bij berechting wegens overtredingen kregen de contractarbeiders meestal gevangenisstraffen, die zij bovenal om ethisch-religieuze redenen afschuwelijk vonden. Niettemin deden zich in vier jaren tijds 32 000 van zulke berechtingsgevallen voor, terwijl in diezelfde tijd nog geen 100 vonnissen werden uitgesproken wegens contractschending door de planters. Met de bepalingen inzake de ziekenzorg werd voortdurend de hand gelicht en zij die officieel waren aangewezen om de belangen der immigranten te behartigen, vonden telkens de planters en zelfs menige Gouverneur tegenover zich.

Bij de voorgeschreven doktersbezoeken op de plantages werden de medici, die voor hun salaris afhankelijk waren van de directeur, eenvoudig omgekocht om zieke immigranten arbeidsgeschikt en zo wegens wanprestatie aan boete onderhevig te verklaren. En daar de omgaande rechters steeds bij de planters logeerden, werden ook zij onder morele druk gezet en spraken zij zich meestal ten nadele van de koelies uit. Een Guyanese rechter-in-ruste publiceerde in 1871 een pamflet over de hele toestand, getiteld ‘The New Slavery’, en kwalificeerde daarin de opzet van het Brits-Guyanese contractarbeiderssysteem als ‘een monsterachtig, verrot systeem, geworteld in slavernij en gegroeid in haar beschimmelde grond, onder aanwending van haar slechtste misbruiken, en des te gevaarlijker, omdat het zich aandient onder valse vlag, terwijl de slavernij het brandmerk der schande tenminste nog op het voorhoofd ronddroeg’.

Het ontbrak dan ook niet aan onlusten en ongeregeldheden onder de immigranten-arbeiders. Onder de vele die zich op de plantages voordeden, waren die van 1869 West-Demerara zo hevig, dat een Engelse Commissie van onderzoek op herziening van de immigrantenwetten aandrong, hetgeen in 1873 op een overigens absoluut onvoldoende wijze gebeurde. Het bleef onrustig en in de vier jaren van 1886 tot en met 1889 deden zich meer dan honderd opstandjes voor, waarvan de meeste ten gevolge van willekeurige loonsverlagingen. Deze konden worden doorgevoerd omdat het ‘Combined Court’ dat met de lokale wetgeving belast was, nog altijd voor een groot deel uit planters bestond.

Dezelfde euvelen als in de slaventijd bleven ook de contractarbeiders teisteren, waarbij dan nog de koelies van verschillend ras of verschillende religie tegen elkaar werden uitgespeeld. Mede om hun her-contractering in de hand te werken, hielden de planters hen met opzet geïsoleerd van de buitenwereld en de overige bevolking, werkten zij hun kerstening tegen en verstrekten zij de immigranten soms geld voor de bouw van kleine Hindoe-tempeltjes of moskeeën. Van enige intellectuele opvoeding van de Aziatische bevolking was dan ook zelden sprake, integendeel,

niets werd ondernomen om het wantrouwen tegen te gaan dat zij koesterden tegen alle schoolonderwijs waarvan zij (niet geheel ten onrechte) aannamen dat het alleen maar de bedoeling had om hen te kerstenen en te verengelsen.

Begrijpelijkerwijze hadden al deze Brits-Indiërs de neiging om zo snel mogelijk te ontsnappen aan het onmenselijke regiem op de plantages. Aanvankelijk wilde het merendeel meteen naar Indië terug, maar velen stierven al voordat zij hiertoe de gelegenheid kregen. Want aanvaardden zij bij afloop van de contracttijd de premie niet, die werd toegekend voor vijf jaren bijtekenen, dan moesten zij toch jarenlang - soms wel vijf jaar - wachten, eer zij naar Indië teruggestuurd werden.

Het waren steeds halfslachtige pogingen die de overheid aanwendde om hen vast te houden. Niet langer meer 'contract-koelie', verlieten de Brits-Indiërs en masse de plantages, en bleven - sommigen noodgedwongen, anderen vrijwillig - in de kolonie rondhangen, zonder zich verder te willen binden. Van 1871 af kregen de 'blijvers' weliswaar van overheidswege enig land toegewezen, maar dit stond hun meestal slecht aan, en ook toen zij tien jaar later land konden kopen, was dit slechts mogelijk op plaatsen nabij de kust, waar zij onvoldoende bescherming tegen de zee en te weinig geschikte afwatering vonden. Alleen op de percelen die zij zelf konden uitzoeken bleven zij graag, en zo vestigden zij zich tenslotte met vele duizenden als klein landbouwers bij voorkeur langs de landwegen of vormden ongeorganiseerde dorpjes. Vaak bleven zij ook in de nabijheid van een plantage, om daar bij tijd en wijle met wat 'vrije' loonarbeid iets bij te verdienen. Sommigen zochten liever hun heil in allerlei detailhandel. Tot ver in onze eeuw bleef een zekere onrust onder hen heersen.

Evenals in Suriname verbouwden zij meestal rijst, eerst voor eigen behoefte, maar spoedig ook voor de verkoop op ruime schaal. Dit voedingsproduct moest nog tot 1908 worden ingevoerd, daarna behoefde het al niet meer, behalve gedurende de oorlogsjaren 1916-'18. De voedselschaarste welke in die tijd door gebrek aan voldoende communicatiemiddelen met de buitenwereld optrad, gaf een flinke stoot aan de Aziatische klein-landbouw, en spoedig nam de rijstcultuur zulk een vlucht, dat een groeiende export - vooral naar de irrigatie-arme Caribische eilanden - mogelijk werd. Een wijdere export werd echter veelal belemmerd door concurrentie van de grote hoeveelheden rijst die na 1918 uit Azië op de markt kwamen.

Ook de veeteelt begon van 1917 af goede vooruitzichten te bieden, juist toen er een eind kwam aan de immigratie op grote schaal uit India, evenals aan die uit de Brits-Westindische eilanden, welke veel geringer van omvang was.

Daar echter de griep-epidemie van '19 ruim 12 000 slachtoffers onder de vrij onderkomen koelies maakte, werden nieuwe pogingen aangewend om ditmaal vrije landarbeiders uit Brits-Indië aan te werven, die reeds na driejarig verblijf in de kolonie kleine grondbezitters zouden worden. Zelfs Gandhi had hier wel oren naar, ofschoon de slechte ervaringen in het verleden en een nader onderzoek naar de levensvoorwaarden der reeds aanwezige immigranten de doorslag gaven en het verbod van massale mensen-export gehandhaafd bleef. Wel was dit nog druppelsgewijze toegestaan, maar door de nieuwe voorwaarden die India hierbij stelde, werd het van zo weinig voordeel voor de Guyanese kolonie, dat ook deze invoer van arbeiders in 1928 geheel ophield.

Al vestigden zich meer dan honderdduizend Hindostanen voorgoed in Brits-Guyana, het aantal dat weer naar India vertrok, bleef tot 1949 nog vrij groot, hetgeen - zeker in economisch opzicht - hoogst ongewenst was, niet alleen vanwege de afbrokkeling van het arbeiders-potentieel, maar ook omdat de vertrekkenden al hun bezittingen in de vorm van geld en kostbare sieraden - beide soms in aanzienlijke hoeveelheden - met zich meenamen. De achterblijvers, min of meer over heel de noordelijke helft van de kolonie verspreid, betrachtten een soort van actieve 'apartheid' en ondergingen op hun beurt de pijnlijke gevolgen van een door de negroïde bevolkingsgroep uitgeoefend actief separatisme, als in Suriname. En terwijl ook de Britse regering hoegenaamd niets deed om in het kader van het algemene angliceringsproces beide hoofdgroepen der bevolking nader tot elkaar te brengen, maar in een ander kader - dat van de imperialistische verdeel-en-heers-politiek - hen veeleer van elkaar verwijderd te houden, werd hiermee de kiem gelegd voor al de grote raciale moeilijkheden waarmee dit land in de na-oorlogse jaren te kampen kreeg.

Om allerlei redenen had de creoolse bevolking weinig op met de hand over hand toenemende Aziatische immigratie; de voornaamste was, dat ter bestrijding van de kosten van deze betrekkelijk kostbare mensenimport, de Britse regering extra belastingen hief op de voedingsmiddelen, zodat de gehele bevolking, maar de armsten naar verhouding het meest, moest bijdragen aan de financiering van een faciliteit die alleen de grootgrondbezitters, de plantagehouders, ten goede kwam. En dit, terwijl een groot aantal negers nog bijna twintig jaren na beëindiging van het 'Apprenticeship' door het noorden van Brits-Guyana rondzwierf, doelloos, onwennig en nog zoekend naar een eigen, nieuw bestaan in een wereld die ondanks de eeuwenlange duur der slavernij nog steeds niet de hunne was.*

De overheidspogingen om de geëmancipeerden die zich massaal van het plantageleven hadden afgewend, tot dorpsvorming te brengen, stuitten op tal van moeilijkheden. Hun vestiging als zelfstandige kleinlandbouwers werd opzettelijk tegengegaan door opdrijving van de grondprijzen, terwijl de negers slechts onbewerkbaar grote percelen - het minimum was ongeveer 45 ha - mochten kopen.

Ervaren in het bewerken van kleine kostgronden met voldoende opbrengst voor enkele gezinnen, waren de arme lieden noch bekwaam genoeg, noch voldoende kapitaalkrachtig om zich aan groter opgezette landbouwondernemingen te wagen. Zij zagen er ook het nut niet van in, dat alleen voor de westerse mentaliteit iets vanzelfsprekends had. Wel kochten zij soms (tussen 1838 en 42) met groepen van 80 tot 200 man gemeenschappelijk enkele verlaten plantages of gedeelten daarvan, en ontstonden zo een aantal dorpen, maar aan deze gezonde ontwikkeling kwam spoedig een eind, in de eerste plaats omdat de wakkergeschrokken planters-op-retour niet op te brengen bedragen voor hun verlaten bezittingen begonnen te vragen; in de tweede plaats omdat de nog actieve planters de lonen van degenen die bij hen door vrije arbeid het nodige wilden bijverdienen om land te kunnen kopen, telkens (vooral in 1847) met een flinke fractie - soms wel 25% - verlaagden.

* Over hen rapporteerde de toenmalige Gouverneur (in 1855) aan zijn regering: '... zij leven als wilden, mannen en vrouwen lopen menigmaal naakt rond; volkomen waardeloos voor welk goed doeleinde ook, zijn zij gerede werktuigen voor iedere gewelddaad.'

Bij herhaling gingen de negers derhalve tot staking over, totdat er voldoende Hindostanen waren ingevoerd om als stakingsbrekers te worden ingezet. Na 1850 vond dan ook geen dorpsvorming op deze wijze meer plaats, maar toen had al meer dan de helft van de geëmancipeerden zich aldus metterwoon gevestigd. De overigen lieten zich hier en daar afzonderlijk in de wildernis neer en zochten als 'squatters' of met de houtkap een moeizaam bestaan.

De dorpelingen hadden het ook moeilijk. Door de dure grondaankoop waren hun geldmiddelen al dadelijk uitgeput, landbouwcredieten werden hun niet verstrekt, en de drainageproblemen op de verlaten plantages bleken op kleine schaal vaak onoplosbaar voor hen, terwijl erosie in de nabijheid van de zeekust soms nog aparte ellende veroorzaakte. Menig communaal dorp moest dan ook tijdens het derde kwart van de 19e eeuw dieper landinwaarts verplaatst worden, naar hogere, maar minder vruchtbare grond.

De organisatie van deze plantagedorpjes, waarvan er tenslotte een paar honderd ontstonden, was doorgaans voorbeeldig. Ieder van het hondertal mede-eigenaren kon door hun maandelijkse vergadering als president, penningmeester of in een andere bestuursfunctie worden aangewezen of afgezet. Elke deelgenoot had een maandelijkse contributie in de gemeenschappelijke kas te storten; bij nalatigheid kon zijn kostgrond tijdelijk worden genaast, totdat door de opbrengst ervan zijn achterstand was afbetaald. Aandelen in de 'commune' konden niet aan buitenstaanders worden overgedaan zonder toestemming van de President en het dorpsbestuur. Het was ook streng verboden buitenstaanders op de kostgronden toe te laten of zonder afdoende reden in het dorp onderdak te verschaffen. Onderlinge geschillen moesten eerst bij de President worden voorgebracht, eer zij eventueel aan de officiële rechter mochten worden voorgelegd. Op dronkenschap, vloeken, vuile taal, dansen en hazardspel stonden geldboeten, en in het algemeen waren de 'Agreements' volgens welke de dorpen beheerd werden, plechtstatige documenten, geheel gericht op 'non-interventie' door welke buitenstaanders of instantie ook. Het valt erg te betreuren dat deze zelfbedachte sociaal-politieke organisatievorm *sui generis* zich door de omstandigheden niet verder heeft kunnen ontwikkelen en tenslotte moest worden opgegeven.

In tegenstelling met Suriname hadden de geëmancipeerden en hun nazaten op de aangegeven manier door zelfwerkzaamheid een gezonde decentralisatie in Brits-Guyana doen ontstaan. Voor de koloniale regeerders was dit echter te mooi om wenselijk te zijn; de oude plantagelandbouw moest en zou gered worden, en de kleinschalige dorpsvorming werkte dit juist tegen. Om hieraan een eind te maken werd - na enige eerdere belemmeringen - in 1856 verboden, dat meer dan tien personen gezamenlijk land kochten. Enkele van de vroegere communes waren toen al uiteengevallen, terwijl andere, dicht bij bloeiende suikerplantages gelegen, er juist beter aan toe waren. Maar de meeste kregen op den duur - bij gebrek aan materiële overheidshulp - toch te kampen met financiële moeilijkheden.

Pas toen het eigenlijk al te laat was, werd moeizaam enige bijstand door het Gouvernement verleend in de vorm van leningen en via belastingheffing, - een bemoeienis die van 1882 tot 92 leidde tot meer centralisatie, afschaffing van de Dorpsraden en tenslotte dorpsbeheer door de 'technici' van het Departement van Openbare Werken. Er bleven weinig mogelijkheden meer tot elementair zelf-

bestuur, noch tot verdere zelfwerkzaamheid. Overstromingen en misoogsten in de jaren hierna deden de rest. Met de vrije vestiging van negers en kleurlingen als gemeenschappelijke grondbezitters was het gedaan, en de dorpen raakten meer en meer in verval. Groepen arbeiders ('task gangs') begonnen het land door te trekken op zoek naar werk; als suikerrietkappers waren zij tijdens de 'campagne' nog altijd bruikbaar. Voor anderen brachten de beginnende goud- en balata-industrie uitkomst. De planters hadden weer eens hun zin; zij waren erin geslaagd de economische onafhankelijkheid van de 'nieuwe' negers te beknotten, door al te veel geld aan de immigratie en bijna niets aan de negerdorpen te besteden.

Uiteraard zette dit alles veel kwaad bloed, en de repercussies lieten zich weldra voelen. De animositeit der gekleurde bevolking bleef zich ook richten op de Portugezen, die als importeurs en détaillisten, maar ook als mécaniciens en ambachtslieden, sneller omhoog kwamen dan zij. Na de reeds vermelde onlusten in 1856 liepen opnieuw, ditmaal in Georgetown, de negers tegen hen te hoop en beschadigden hun bezittingen. Tussen 1835 en 1882 hadden al meer dan 30 000 Madeirezen zich in de kolonie gevestigd, waar zij - juist ten gevolge van de aangeduide animositeit - nog lang een eigen identiteit bewaarden, hoewel in onze eeuw zich weinig nieuwe 'Portugezen' bij de oude groep kwamen voegen. Van lieverlede begonnen zij naast hun economische, ook een politieke rol te spelen.

Wellicht onder Engelse invloed, was het aandeel van de Chinezen in de samenleving schijnbaar beperkter dan in Suriname. Verhoudingsgewijze geringer in aantal, gingen de meesten in Brits-Guyana tot het christendom over, waardoor zij zich ook ongemerkter konden doen gelden en sneller tot welvaart geraakten. Als neutralen tussen de creoolse en de Hindostaanse meerderheidsgroepen oefenden zij, zeer kleine minderheidsgroep als zij waren, èn sociaal èn economisch een zekere bemiddelingsfunctie uit, terwijl hun jongere generaties, meestal met behoud van hun 'ingekorte' Chinese vadersnaam, al vrij snel tot de intellectuele uitblinkers in de kolonie gingen behoren.

Wat de 'Blanken', de Britten zelf en de enkele door hen als gelijken getolereerde, licht-gekleurde pseudo-Britten betreft, buiten de werksfeer isoleerden zij zich - zoals overal ter wereld onder Engelsen gebeurt - op de meest rigoureuze manier van alle inheemsen en gekleurden. Dit deden zij onder zo verregaand mogelijke handhaving van hun Europese levenswijze en zo duidelijk mogelijke demonstratie van hun sociale superioriteit, - zonder understatement op dit gebied. Onder alle omstandigheden gedroegen zij zich als bijna hiëratische voorbeelden van 'hoe het behoort' voor de overigen. Slechts een nuanceverschil in 'vlotheid' leverden hierbij de relatief talrijke Schotten, die zich weliswaar nooit als Engelsen beschouwd wilden zien, maar niettemin een zelfde levenswijze volgden, meestal echter op ondernemingen, en dan bij voorkeur 'in de suiker'. Een aantal van hen was ook in West-Suriname op de suikerplantages blijven hangen, waar zij ondanks alles toch menige creoolse afstammeling nalieten als gekleurde dragers van aloude Schotse clan-namen, maar vanwaar uit zij toch meest met hun landslieden in de Britse kolonie sociale betrekkingen onderhielden.

Het onderwijs, waarop de anglicenngspolitiek op de eerste plaats was aangewezen, had met zijn slecht betaalde leerkrachten lange tijd moeite om de handicap te overwinnen die het Hollands-creools vormde, dat nog vele decennia na de

overgang van de kolonie in Engelse handen, algemeen door de neger- en kleurlingenbevolking gebruikt werd. Daar de overheid gemakshalve er van uitging dat opvoeding en onderwijs hand in hand moesten gaan met kerstening, werd het schoolonderwijs in den beginne geheel, en later voor het overgrote deel aan de christelijke kerkgenootschappen overgelaten. Deze genoten hiervoor eerst particuliere ondersteuning, maar geen financiële overheidshulp en hun onderlinge onenigheid stond tijdenlang hun verdere expansie in de weg.

Toen de overheid eindelijk in 1869 tot matige subsidiëring besloot, deed zij dit zonderling genoeg ‘volgens resultaat van het onderwijs’, wat natuurlijk allerhande wanverhoudingen en mistoestanden veroorzaakte. Tenslotte werd toch de voorkeur gegeven aan salariëring van de leerkrachten volgens hun kwalificatie, hetgeen het onderwijspeil ten goede kwam. Maar de bezuinigingen waartoe de Britse regering in de jaren '80 overging, deden de verdere ontwikkeling veel kwaad.

Dertig jaar lang, tot 1919, volgde de ene onderwijswet op de andere, zodat niemand meer wist waar hij aan toe was, - een duidelijk bewijs dat al waren de blanke Engelsen zich nog zo goed bewust van het ‘waarom’ van de ver-engelsing die zij beoogden, zij van de manier waarop dit gebeuren moest geen flauwe notie hadden. Zij stelden al in 1876 de schoolplicht in voor kinderen tot 12 jaar op het platteland, voor leerlingen in grotere plaatsen tot 14 jaar, -een prachtige bepaling die echter een dode letter bleef en bovendien niet gold tegenover ouders die minder dan tien jaar in Brits-Guyana woonachtig waren - de Hindostanen hoofdzakelijk. Hun kinderen bleven dan ook verre ten achter in opvoeding en aanpassing bij de opgroeiende generaties der creolen, te meer omdat de bij hen bestaande kinderarbeid het schoolbezoek voortdurend, ook in latere jaren, in de weg stond. De hierdoor ontstane maatschappelijke achterstand van deze bevolkingsgroep bleef tot na het midden van onze eeuw duidelijk merkbaar, - precies als in Suriname.

In 1894 was maar 3,2% van de landsbegroting voor onderwijsdoeleinden bestemd, wat voldoende aantoont, hoe weinig men van overheidszijde - ongetwijfeld onder invloed van de plantocratie - zich daadwerkelijk interesseerde voor de volksopvoeding. Nog lang na 1900 moesten particulieren en kerkelijke instellingen er in hoofdzaak voor blijven opdraaien en bleef aan tal van dilettanterige ‘damesschooltjes’ het onderwijs aan arme plantagekinderen toevertrouwd.

Hiertegenover mag worden gesteld, dat terwijl Suriname niet eerder dan in 1950 zijn eerste middelbare school kreeg, al ruim een eeuw tevoren (in 1844) een ‘Grammar School’ in Georgetown werd opgericht, successievelijk gevolgd door verschillende andere, in 1894 zelfs door een middelbare school voor minder gegoeden. Tot de inheemse kadervorming heeft deze vroegtijdige opbouw van het voortgezet en middelbaar onderwijs stellig veel bijgedragen. Nog tot 1924 was echter de toestand van het lager onderwijs over het geheel vrij chaotisch, en bestond het leerplan grotendeels uit methodische na-aperij van hetgeen de gemiddelde Engelsman verstond onder ‘een nederige, nuttige, blanke producent’.

Op het gebied van de volksgezondheid beantwoordde de praktijk geenszins aan de verschillende ‘Health Ordinances’ die sinds 1850 bij tijd en wijle werden uitgevaardigd. Het land kreeg integendeel een zekere beruchtheid door het telkens uitbreken van gelekoorts- en choleraepidemieën in de tweede helft van de 19e

eeuw. Want deze ziekten troffen de Blanken evenzeer als de inheemse bevolking, en aan profylaxe werd niet het minste gdaan. Vanwege de immigratiebepalingen moesten de plantages alle voorzien zijn van een hospitaaltje waar de koelies vrije geneeskundige behandeling ontvingen, met maar één doel: hen zo spoedig mogelijk weer aan het werk te krijgen. In 1886 kwam er althans enige landelijke organisatie: de kolonie werd in 27 medische districten verdeeld, die elk één dokter kregen toegewezen. Verbeteringen op hygiënisch gebied bleven echter uit; er werden wel veel voorschriften uitgevaardigd, maar zelden toegepast, want dit kostte geld... De verengelsing strekte zich niet uit tot het lichamelijk welzijn der ingezetenen, die meestal 'lui' heetten, omdat hun algemene gezondheidstoestand hen belette erg produktief te zijn. Wel werden cricket en voetbal (soccer) grif overgenomen van de Britse sportbeoefening.

De politieke verantwoordelijkheid voor het publieke welzijn en de juiste wijze van bestuur berustte deels bij het 'Colonial Office' in Londen, dat de hoogste zeggenschap had over alle Engelse Kroonkolonies en bezittingen, deels nog bij de plantocratie die via het oude 'Combined Court' de voornaamste macht uitoefende. Want na de emancipatie wees dit Hof telkens zelf zijn nieuwe leden aan uit dubbeltallen, gekozen door het 'College van Kiezers' dat zelf alweer bestond uit leden die voor het leven gekozen werden door uitsluitend grootgrondbezitters. Het systeem was dus aan alle kanten beveiligd tegen 'indringers'.

Het brutaal-oligarchisch karakter van heel deze opzet verwekte al dadelijk de nodige agitatie, die vooral in 1845 en 1848 tamelijk hoog opliep, hoewel pas in 1891 enige veranderingen in democratische zin werden aangebracht, - op een tijdstip dat de creoolse bevolking al wat meer aan bod kwam. Zij verlangde op zijn minst een normaal censuskiesrecht in plaats van een kiesrecht dat alleen op onroerend bezit gebaseerd was. Er werd voortdurend getwist over de wijze van bestuur, en steeds weer wisten de planters hun zin door te drijven, ondanks de langzame uitbreiding van het kiesrecht door verlaging van de censusnorm. Daarbij kwam, dat de 'gewone man' voor het bekleden van ambten eerlijk genoeg vroeg om vergelijkende examens, in competitie met de Blanken; hetgeen hun niettemin geweigerd werd uit vrees voor te grote invloed van de kleurlingen, hoewel die toch meestentijds niet al te veel opleiding genoten.

De zaken veranderden pas enigermate na 1896, toen bij de verkiezingen geheime in plaats van open stemming werd ingevoerd; de algemene verkiezing in het daaropvolgende jaar bracht voor de eerste maal twee volbloed negers en vier kleurlingen in de 'Court of Policy' en er begonnen steeds meer gevechten op kleine schaal om de erkenning van hun etnische groep. Van kerkelijke zijde ondervonden zij geen medewerking hierbij; de Anglicaanse Staatskerk liet nog altijd geen negers als priester toe.

Tevoren, in 1892, was de Court of Policy al gereduceerd tot een uitsluitend wetgevend lichaam en werd het rechtstreekse landsbestuur toevertrouwd aan een 'Executive Council', slechts uit benoemde leden samengesteld, onder leiding van de Governor. Bij al die Gouverneurs in de 19e en ook de 20e eeuw was er niet één, die noemenswaardig boven de anderen uitstak. Het Colonial Office lette er zorgvuldig op, slechts ambtenaren van het tweede of derde plan te belasten met deze functie, waarmee overigens ook niet veel eer te behalen viel. Om hun

handlangersdiensten tot tevredenheid van de Londense bazen te kunnen verrichten, hadden zij meegaandheid tegenover de planters als eerste deugd te betrachten, en als eigenschap die hun het landsbestuur alleen maar vergemakkelijkte. Zij werden in het Colonial Office tevoren hierop getraind en geselecteerd.

De verkiezingen van 1906 brachten enkele Portugezen en de eerste Hindostaan in de Combined Court en de Court of Policy. Langzamerhand begon de macht der planters toch af te brokkelen. Na de verkiezingen van 1916 maakten nog maar drie Blanken deel uit van de Combined Court; de overige gekozen leden bestonden uit drie Portugezen die niet meer als Blanken werden beschouwd, vijf negers, één mulat en één Brits-Indiër; maar in 1921 waren alweer zes van de dertien leden Europeanen.

In de jaren twintig werd weer herhaaldelijk om staatkundige verbeteringen gevraagd, daar het hele systeem kennelijk verouderd was. Maar de Colonial Secretary (de latere Lord Halifax) antwoordde rustig vanuit Londen, dat er geen reden bestond tot herziening van 'een constitutie met speciale historische tradities achter zich en door zoveel inwoners van de kolonie met trots beschouwd'. Niet alleen was dit het meest afgezaagde smoesje om van welke vernieuwing dan ook af te zien, maar de ware betekenis van 'zoveel inwoners' was uiteraard 'zoveel planters'. De meeste inwoners dachten hier dan ook anders over, en langzamerhand gebeurde het toch, dat alle leden van de Combined Court 'landskinderen' waren, en onder dezen was nog maar één planter.

Ook dit was te mooi om wenselijk te zijn voor de Britse imperialisten. Met een hervorming in 1928 werd daarom moedwillig een stap achteruit gemaakt. Brits Guyana werd nog eens nadrukkelijk tot Kroonkolonie verklaard, met méér macht voor de Gouverneurs en minder democratische inspraak in eigen aangelegenheden. Tevens werd voorgoed een eind gemaakt aan wat men 'the old Dutch constitution' noemde, nadat de Engelsen reeds in 1917 waren overgegaan tot afschaffing van het Romeins en Oud-vaderlands Recht, dat tot dan toe in deze voormalige Hollandse kolonie gegolden had en nu vervangen werd door de puur-Britse 'Common Law'. Door deze nieuwe maatregelen heroverden de planters bijna alle grond die zij sinds 1891 geleidelijk verloren hadden.*

De enige noemenswaardige verbeteringen die de hervorming van 1928 bracht, was de instelling van een onvervalst censuskiesrecht, waardoor nu ook voor de eerste maal een aantal vrouwen tot het kiezerscorps behoorden, en de bepaling dat ook gekozen leden van de tot 'Legislative Council' omgedoopte Court of Policy in de Executive Council konden worden opgenomen.

Naar heilige Europese opvattingen waren de kolonies er per saldo voor het moederland en niet voor zichzelf, en zozeer waren de Engelsen - niet minder dan de Hollanders of de Fransen - hiervan doordrongen, dat een van hun Gouverneurs

* De bekende romancier en reisbeschrijver Anthony Trollope wist in 1859 over 'Demarary' te berichten: 'De regeringsvorm daar is een mild despotisme, getemperd door suiker (...) Een overschot in de koloniale schatkist, een rijke grond, een bloeiende handel en een gelukkig volk - dat zijn de zegeningen welke de fortuinlijke man wachten, wiens lot geworpen is op deze welvarende kust.' Door zulke even eminente als vluchtige bezoekers werd de publieke opinie gevormd, - destijds niet minder dan vandaag.

nog in 1927 in een publieke redevoering durfde te verklaren: ‘Wat Rhodes deed voor de Britse bezittingen in Zuid- en Centraal-Afrika, zou ook gedaan kunnen worden voor de enige Britse bezitting in Zuid-Amerika.’ Een Rhodesië aan de Wilde Kust stond hun voor ogen, - en wat dit betekende, weten wij vandaag maar al te goed!

Inmiddels was met de jaren de ‘Koloniale Schuld’ sterk gestegen, want daarmee werd ondanks alle onzelfstandigheid van Brits-Guyana toch wel terdege gerekend door de zakelijke Engelsen die, als het er op aan kwam, niets met subsidiëringen op hadden. Zeeweringen langs de al te beweeglijke kust, waterlozingen, sluizen, wegen en dergelijke konden door de Kroonkolonie slechts bekostigd worden door middel van leningen waarvoor zij zelf verantwoordelijk bleef; aan enige nationale kapitaalvorming viel niet te denken. Er moest daarom eindeloos bezuinigd en voortdurend meer belasting geheven worden, met name in de jaren dertig.

Eind 1934 teisterden grote overstromingen het land en ontstond een zo treurige toestand, dat deze tot nieuwe onrust en gewelddadigheden leidde, die jarenlang voortduurden. Volgens de toen ingestelde Commissie van Onderzoek (dat was telkens het doekje voor het bloeden) waren deze ongeregeldheden, evenals elders in ‘the West Indies’, te wijten aan ‘een kwestie van ontwijfelbaar hevige armoede’. Zulke verklaringen in officiële rapporten werden in Engeland tenminste nog gepubliceerd en niet in een ministeriële ladenkast weggemoffeld, - maar leverden verder ook niet veel positiefs op.

Tegelijk met het groeien van de arbeidsonrust ten gevolge van de slechte toestand in deze jaren, groeide nu ook de vakbeweging die, in 1919 schoorvoetend begonnen, zich tussen '37 en '39 enigszins consolideerde, al bleef zij nog sterk versnipperd ondanks enkele zwakke pogingen tot enige samenbundeling. Immers, tot 1940 waren er wel een stuk of twintig vakverenigingen, die evenwel elk huns weegs gingen en daardoor zelfs de elementairste rechten van de arbeider nog niet wisten af te dwingen. Voordien was de ‘korte’ acht-urige werkdag gedurende zes dagen in de week nog iets ongehoords, met name op de suikerplantages, waar tijdens de ‘campagne’ dag en nacht werd doorgewerkt. Nu was men al erg blij met zo'n 48- of 50-urige werkweek.

Opvallend genoeg maakte de suikerindustrie in Brits-Guyana een betere ontwikkeling door dan in Suriname, waar zij veeleer langzaam wegkwijnde. Ruim dertig jaar na de emancipatie en de instelling van vrij handelsverkeer in de Engelse kolonie, waren vooral de suikerplantages er weer helemaal bovenop, ondanks moeilijkheden met de export naar het moederland. Kort voor en na 1846 daalden de suikerprijzen weliswaar met meer dan 50% ten opzichte van die uit vroegere jaren, maar de industrie breidde zich niettemin uit en bleef lucratief, vooral na het in gebruik nemen van ‘vacuum-ketels’ en centrifuges, die samen met allerlei andere technologische nieuwigheden in 1852 reeds op 25 suikerondernemingen werden toegepast. In dit opzicht liet de voortvarendheid der Britse suikerheren niets te wensen over.

Zoals zij steeds verlangd hadden, ontstond na 1870 een overschot op de arbeidsmarkt, zodat zij telkens de lonen konden drukken en tevens overgaan tot uitbreiding van hun areaal. Alleen het even ingewikkelde als kostbare lozingssysteem, van de Hollanders overgenomen (de kleine sluizen heten er nog altijd ‘kokers’)

stelde een limiet aan het gebruik van landbouwmachines op zulke ondernemingen, ook al werden deze terwille van een betere exploitatie nu dikwijls bij elkaar getrokken, en bouwde men ook stoomgemalen voor hun gemeenschappelijke ontwatering.

Tegen 1860 steeg de suikerprijs weer enigermate; tien jaren later had de industrie evenwel de zware concurrentie van bietsuiker het hoofd te bieden. Maar de planters wisten hun kostprijs sterk te drukken, konden zelfs beneden de aanmaakprijs van bietsuiker produceren, - alleen de hoge vrachtkosten maakten dat hun leveranties toch duurder uitvielen. Slechts door zijn goede kwaliteit kon de Brits-Guyanese kristalsuiker de concurrentie nog een poos weerstaan, totdat verhoogde tarieven in de Verenigde Staten, waarheen een goed deel van de export gericht was, verdere uitvoer daarheen onmogelijk maakten. De planters zetten niettemin door, en al omstreeks 1880 kon men de kolonie eigenlijk als één grote suikerfabriek beschouwen. Door gunstiger importbepalingen toe te passen, kwam Canada de bedreigde industrie tegemoet, en in de jaren 1903 en 1904 ging zowat de helft van de gehele produktie daarheen.

Reeds voordien ontstond door al deze economische schommelingen de neiging tot sterke concentratie (en monopolisering) van de suikerindustrie, zodat al in 1884 zowat de helft van de produktie in handen was van slechts zeven buitenlandse maatschappijen of personen. Het absenteïsme had hier een nieuwe vorm gevonden. Eén maatschappij - de in Brits-Guyana alomtegenwoordige 'Booker Bros.' - controleerde 25% van het totaal plus tal van nevenbedrijven en winkels. De machtspositie van deze ondernemingen was dan ook verre van gering en groeide dermate, dat zij telkens weerstanden en protesten bij de arbeidersbevolking en het grote publiek opriepen. Het ontbrak ook al te lang aan andere industrieën, die door de planters geweerd werden uit vrees dat anders een tekort aan werkkrachten zou ontstaan.

Met het goud, dat ook in Brits-Guyana gedurende de jaren zestig in niet onaanzienlijke hoeveelheden ontdekt werd, verliep het net als in Suriname. Na in 1893 en 94 topjaren te hebben doorgemaakt, onderging deze industrie een geleidelijke neergang, waardoor duizenden 'pocknockers' op straat kwamen te staan en al de nogal dwaze controlemaatregelen die de overheid op de goudaanvoer uit het binnenland meende te moeten stellen, tenslotte weinig voordeel voor het land opleverden. Tegen het midden van onze eeuw was de goudproduktie minimaal en nauwelijks meer lonend. Ook hier liet El Dorado het afweten. De balata-winning, bijna altijd een zaak van de kleine zelfstandige avonturier, bereikte omstreeks 1908 haar piek, om daarna - weer precies als in Suriname - vrij snel een constante daling tegemoet te gaan.

De enige lichtstraal in de verder vrij duistere economische toestand - zij het minder schitterend als kort daarop in Suriname - bracht in 1914 de oprichting van de 'Demerara Bauxite Company' door de ALCOA, het eerste bedrijf van dit concern buiten de Verenigde Staten. De concessie die de Amerikanen kregen, was weliswaar nogal beperkt, maar werd toch, vooral na de Eerste Wereldoorlog, van toenemende betekenis voor het land. Op den duur begonnen ook andere grote buitenlandse maatschappijen daadwerkelijk belangstelling te tonen voor de ontginning van dit mineraal.

En ook in Brits-Guyana leerden de moeilijke oorlogsjaren de bevolking meer acht te slaan op haar zelfverzorging. De rijstverbouw nam sterk toe; weldra kon dit produkt in zulke hoeveelheden worden uitgevoerd, dat meer dan eens een tekort op de binnenlandse markt ontstond en het grootste profijt veeleer de handelaars dan de landbouwers toeviel. Alleen de overvloed aan goedkopere rijst uit Azië remde deze ontwikkeling af, zoals de dalende suikerprijs na 1920 het de suikerindustrie deed. Mede door eigen overproduktie begon in genoemd jaar een grote depressie in de kolonie, die de lonen zo sterk deed slinken, dat deze - alweer volgens een Commissie van Onderzoek - met 80% en meer verhoogd zouden moeten worden, wilden de arbeiders kunnen rondkomen. Ondanks deze vaststelling bleven de verhogingen uit; de 'vrije' lonen daalden zelfs beneden die van de contractarbeiders, en dezen op hun beurt werden vaak 'ondergebruikt'. Stakingen, onlusten en protestacties werden nu alledaagse gebeurtenissen.

Al tussen 1890 en 1916 hadden zich allerlei stakingen, met name op de plantages en in de havens, voorgedaan, maar nu werd door de politie hier hard tegen opgetreden en vielen telkens nogal wat doden en gewonden. Totdat in 1923 ook een politiestaking plaatsvond, een jaar later gevolgd door een havenstaking die zich snel rondom de hoofdstad uitbreidde en wél door de politie met geweld onderdrukt werd. Ook onlusten van andere aard deden zich bij herhaling voor, sinds 1889, toen de Portugezen in Georgetown het moesten ontgelden, en nogmaals in 1905, toen in dezelfde stad de troebelen een algemener karakter droegen. Het al aardig ver-Engelste Brits-Guyana kreeg langzamerhand de naam van een erg onrustige kolonie.

De plantocratie bleef zich tot het uiterste verzetten tegen lotsverbetering van het volk, en het was begrijpelijk dat reeds de eerste vakbond, in 1922 slechts onder pressie van het Colonial Office in de kolonie officieel erkend, meteen begon met te vragen om... algemeen kiesrecht! Hiermee kwam de bond dan ook dadelijk in de actieve politiek terecht, en werd hij onvermijdelijk hierin nagevolgd door de 'unions' welke later ontstonden.

Terwijl in Suriname de economische neergang die al sinds het eind van de 18e eeuw begonnen was, na de emancipatie een eenparige versnelling doormaakte, gebeurde dit in Brits-Guyana in veel mindere mate, stellig mede omdat de afschaffing van de slavernij in laatstgenoemd land een hele generatie eerder en dus op een minder ongunstig en verlaat tijdstip plaatsvond. In Frans-Guyana echter, dat - als kleinste van de drie Europese kolonies aan de Wilde Kust, zowel wat oppervlakte als wat inwonertal betreft - er toch nooit te best voorstond, hielp het niet veel, dat de slaven reeds acht jaren na de beëindiging van het Staatstoezicht bij de Britten, geheel bevrijd werden, zonder verdere belemmeringen. Een halve eeuw tevoren al een strafkolonie in pessima forma, was dit land voorbestemd het achterlijkste van de drie te blijven, - een etterend plekje op de brede rug van het Zuid-Amerikaanse continent, slechts met een pleister van de Franse tricolore bedekt, maar stinkend niettemin.

De goudvondsten waar in de tweede helft van de 19e eeuw iedereen in Cayenne zo ondersteboven van was, maar waar op den duur niemand veel baat bij vond, wekten van 1901 af nog jarenlang nieuwe hoop, toen men vooral nabij de Inini

wederom vrij aanzienlijke voorkomens ontdekte, die als in het verleden een enorme goldrush veroorzaakten, waarbij de avonturiers met duizenden van heinde en verre (velen ook uit de Engelse Antillen) de kolonie binnentrokken. Er ontstond een echte 'free-for-all' en een ware 'catch as catch can'. Chaotische toestanden, met moordpartijen en rooftochten en wat misdaden al niet meer, deden zich voor in het diepe binnenland, waar de Franse autoriteiten eenvoudig niet in staat waren enig gezag uit te oefenen.

Wederom werd het goud langs de Marowijne afgevoerd en het strafplaatsje St. Laurent du Maroni scheen op te bloeien, kreeg veel vertier; een enkeling maakte er ook ongetwijfeld een fortuin. Menige déporté profiteerde mee en wist te ontsnappen. Maar toen de goudproduktie al na enkele jaren het hoogtepunt bereikt had en steeds meer goudzoekers teleurgesteld het binnenland de rug toekeerden - in 1907 begon een ware uittocht naar Canada - toen wist het Franse Gouvernement van het tijdelijke surplus aan vreemdelingen geen gebruik te maken om de kolonie blijvend te bevolken met bruikbare werkkrachten. Niet één poging werd ondernomen om de vertrekkenden terug te houden.

Planloos en zonder enige andere bedoeling dan die om de status quo van Cayenne als strafkolonie te handhaven, lieten de autoriteiten de stroom van avonturiers weer terugvloeien, de wijde wereld in. De goudindustie zelf, die zich maar al te wild ontwikkeld had onder het motto 'la mine aux mineurs', bleef na haar kortstondige 'grote tijd' nog een hele poos voortsudderen, tot na het eind van de Eerste Wereldoorlog, toen de 'officiële' produktie al beneden de 2000 kilo per jaar gedaald was. Er werd méér dan dat gevonden, maar dáár wisten alleen de slimmeriken, met name de ontvluchtende déportés, iets van.

De regering in Parijs was niet alleen gespeend van elk denkbeeld betreffende de toekomst van haar Guyanees bezit, zij betoonde zich ook uitermate schraperig inzake de handhaving van de uitzichtloze toestand waarin de kolonie zich bij het ontwaken uit de gouddroom bevond. Sinds 1901, 'toen het toch zo goed ging', moest Frans-Guyana alle salarissen van degenen die daar in enigerlei ambtelijke functie werkzaam waren - tot de cipiers toe - uit eigen begroting bekostigen, en er werd niets bijgepast. Ook dit was een van de oorzaken waardoor iedere verdere ontwikkeling uitbleef en elk lokaal initiatief in de kiem gesmoord werd.

'Geldgebrek' was het alom gehoord excuus, en geen uitvlucht ditmaal. De noodzakelijkste openbare werken werden 'goedkoop' verricht door de gestraften, maar zelfs dit weinige werd een poos stopgezet door een boze Gouverneur, die zijn benoeming als een strafoverplaatsing en een 'disgrâce' beschouwde, - wat onder de gegeven omstandigheden niet helemaal op inbeelding van de man berustte. Er viel geen eer te behalen in Cayenne, en opeenvolgende Gouverneurs behoorden tot de slechtste sujetten van de roemruchte Franse 'administration'; een van hen raakte zelfs in het gevang vanwege zijn betrokkenheid bij het bekende Staviskyschandaal.

Ten gevolge van het uitbreken van de oorlog in 1914 moesten heel wat Frans-Guyanezen onder de wapenen en naar het front in Europa vertrekken om het moederland te helpen verdedigen. De aftapping van een toch al gering en onmisbaar werkzaam volksbestanddeel welke hierdoor ontstond, werd nauwelijks opgewogen door het beetje meer prestige en een zekere bekendheid die de koloniale

'poilus' en officieren voor hun geboorteland Verwierven. Hun 'compatriotes' zagen zich in ieder geval gedwongen, ook hen voortaan als 'echte zonen van Frankrijk' te beschouwen. Maar enige verbetering in de toestand van het land dat zij tijdelijk - de vele gesneuvelden voorgoed - verlaten hadden, volgde er niet uit, integendeel, zowel de balata als de rozenhout-olie (een specialiteit van Frans-Guyana) vonden in het na-oorlogse moederland geen markt meer.

Weliswaar kreeg de kolonie nu voor de eerste maal haar eigen vertegenwoordiger in de Franse 'Chambre des Députés' door de persoon van een rijke, ietwat 'poëtische' handelsman, maar toen deze in 1923 op nogal schandelijke wijze failliet ging, moest het land het weer een poos zonder vertegenwoordiger in Parijs stellen, en dit terwijl daar enkele zwendel-ondernemingen, die in La Guyane zaken zouden doen, grote schade veroorzaakten, èn aan de toch al aangevreten reputatie van het pseudo-Beloofde Land, èn aan de beurzen der speculanten in Frankrijk.

In de kolonie zelf ontstonden tussen 1924 en 28 allerlei onlusten, aangewakkerd door de vele onregelmatigheden bij plaatselijke verkiezingen, die door de hogere functionarissen soms op brutale wijze 'gestuurd', zoal niet vervalst werden, bevreesd als dezen waren dat het volk te luid zijn ontevreden stem in Parijs zou doen horen. Menigmaal werden de verkiezingsuitslagen botweg in hun tegendeel veranderd en stopte men de aldus verslagen, maar niettemin populaire kandidaat voor een poos in de gevangenis om hem monddood te maken.

Bij zulk een gelegenheid, in 1928, vormde zich een protestoptocht van een paar duizend gewapende kleurlingen en negers, die zich naar de ambtswoning van de Gouverneur begaven, hun held terugeisten en hem inderdaad terugkregen met de belofte dat de landvoogd (een zekere Maillet) de Franse regering zou vragen, de verkiezing ongeldig te verklaren. De Fransman, die op bedrieglijke wijze gekozen verklaard was, moest het land met schande beladen verlaten, maar... zijn verkiezing bleef gehandhaafd, ook toen achteraf kwam vast te staan, dat bijna allen die vóór hem gestemd hadden, dood, afwezig of spoorloos verdwenen waren. De corrupte 'maire' en zijn handlangers moesten als directe uitvoerders van deze zwendelarij eveneens meteen het land uit. Hun slachtoffer, de populaire kandidaat-député Galmot, van wie inmiddels gebleken was dat hij in werkelijkheid met algemene stemmen gekozen was, stierf evenwel binnen twee etmalen na hun vertrek op geheimzinnige wijze aan een vergiftiging, - een nooit opgehelderde affaire.

De zelfs bij de 'grootse' begrafenis die Galmot kreeg nog geprovoceerde creoolse bevolking reageerde met weerwraak, vermoorde op haar beurt een negental tegenstanders en zou ermee zijn voortgegaan, als niet enkele verstandige koppen de massa hadden weten te kalmeren. De Gouverneur, die zich middelerwijl in zijn paleis verschanst had, seinde naar Martinique om een oorlogsschip en naar Frankrijk om een spoedexpeditie van Senegalezen ter assistentie. Maar alvorens deze aankwamen, volgde onder de medestanders van Galmot nog een hele serie geheimzinnige sterfgevallen. En toen deze hele zaak eindelijk in 1931 voor het Crimineel Gerechtshof in Nantes diende, werd daarbij noch de Gouverneur, noch zelfs de valselijk gekozen député ook maar genoemd, en kregen alleen de arme 'Guyanais' van alles de schuld.

Zij kregen nu ook 150 Senegalese tirailleurs op hun nek 'om de Cayennais tot

rede te brengen,' zoals het officieus heette. De soldaten waren na twee jaar verblijf in de tropische strafkolonie echter zó ontevreden (men had hun toegezegd dat zij spoedig naar hun land van herkomst zouden terugkeren) dat een van hen de bevelvoerende kapitein het mes niet op, maar in de keel zette, - waarna ook zij met veel fraaie beloften werden gekalmeerd. Tenslotte had Frans-Guyana toch veel weg van West-Afrika... En de Senegalezen bleven, - om de orde te handhaven.

De nieuwe verkiezingen in 1932 verliepen nu volkomen rustig, zonder verdere fraudes. De eerste Guyanese kleurling, Gaston Monnerville, werd gekozen en deed zo zijn intrede in de Chambre des Députés te Parijs, waar hij zich uitstekend weerde. Hij werd vele malen hierna herkozen, bracht het zelfs tot Minister en uiteindelijk tot Voorzitter van de Senaat, zodat hij - als zich de gelegenheid zou hebben voorgedaan - als plaatsvervangend President van de Franse Republiek had moeten optreden; inderdaad een hele carrière voor een donkerbruine 'Créole guyanais'. Dàt kon tenminste wèl in Frankrijk!

Vóór de oorlog van '40 wist Monnerville weliswaar niet voor zijn land gedaan te krijgen dat het noodlottige bagno daar werd opgeheven, maar wel dat de transporten van misdadigers naar Cayenne successievelijk verminderden en tenslotte zelfs geheel ophielden. Was bij de Deportatiewet van 1854 bepaald, dat iedereen die tot minder dan acht jaar dwangarbeid veroordeeld was, daarna een even lange periode als zijn straftijd als 'relégué' in de kolonie moest blijven om daar aan de opbouw van het land mee te werken (iets wat nooit enig positief resultaat had opgeleverd) - een nieuwe wet van 1938, welke bepaalde dat het bagno wel niet direct zou worden opgeheven, maar langzaam moest uitsterven, stelde niet alleen vast dat de veroordeelden 'grotendeels bestaande uit mensen van matige gezondheid en zware erfelijke belasting' zeker geen bijdrage tot de kolonisatie konden leveren, maar wilde tegelijkertijd voorkomen dat degenen die al naar La Guyane verbannen waren, te eniger tijd naar Frankrijk zouden worden teruggevoerd. De kolonie moest voorlopig nog maar met hen opgescheept blijven.

Op dat tijdstip waren in totaal zowat 90 000 'bagnards' er heen gevoerd, van wie velen stierven, maar ook velen ontvluchtten, de naburige kolonies en Latinorepublieken onveilig maakten en daar soms echte misdadigers-centra vormden, tot schande van hun Europees geboorteland. Zij bleven ook na de wet van '38 de wijk nemen zodra zij er kans toe zagen, terwijl bovendien de bagno's toch nog lange tijd met ongelukkigen gevuld zaten, omdat de Franse regering ook nadien niet kon nalaten zowat 500 Annamietische 'opstandelingen en misdadige elementen' er heen te voeren. Het waren 'toch maar Aziaten' ditmaal.

Tijdens de Duitse bezetting van Frankrijk nam Monnerville actief deel aan het verzet, om na 1945 zijn opbouwende arbeid voor Cayenne - zij het zonder spectaculair succes - voort te zetten. In het moederland heerste de opvatting, dat de ver-Fransing van de niet-blanke bevolking zoal geen voldongen feit, dan toch een even vanzelfsprekende als zich vanzelf voltrekkende zaak was. Het toegepaste schoolsysteem was dan ook geheel conform aan dat in Frankrijk, met zijn bekend algemeen centralisme en zijn afkeer van bijzonder onderwijs. De Indiaanse bevolking - onbereikbaar geacht - kon hierbij rustig vergeten worden, - niet anders dan wat in de Britse en de Nederlandse kolonie aan de Wilde Kust of in de beide overige Guyana's geschiedde, of liever, volledig achterwege bleef.

Het gehele binnenland van de Franse bezitting, nu tot één ‘Territoire de l'Inini’ verklaard, werd administratief volledig onttrokken aan het gezag en de verantwoordelijkheid van de ‘Conseil général’ in Cayenne, die zich voortaan alleen had te bemoeien met het wel en wee van de smalle, half-ontgonnen kuststrook. Het Territoire de l'Inini, bijna 80% van de hele kolonie, stond nu praktisch ongecontroleerd ten dienste van enkele financiële belangengroepen in Frankrijk en van een bedrieglijk fraai benaamde ‘Société d'Etudes et d'Exploitations minières de l'Inini’, die door twee concessies de feitelijke zeggenschap kreeg over de 2½ miljoen ha van dit gebied. Er kwam als gewoonlijk niets goeds van dit alles terecht, en de Inini werd een schoolvoorbeeld van Franse mislukking.

De schuld hiervan, evenals van de hele ellende die Frans-Guyana te zien gaf, moet intussen veeleer bij de politieke opzet - of als men wil, bij het ontbreken van enige opzet - der regering in Frankrijk gezocht worden, die eenvoudig niet wist wat zij met de kolonie beginnen, laat staan daarmee voortzetten moest, dan bij het gros van de uitgezonden ambtenaren, al waren dezen doorgaans van gering kaliber. De beambten werden immers telkens maar voor twee jaren naar de ‘moordende’ kolonie gedetacheerd, - een veel te korte tijd om wat dan ook tot stand te kunnen brengen; en iedere opvolger wilde weer wat anders, bij gebrek aan enige planning op langere zicht, terwijl hetgeen zij dan wél wilden, toch niet van de grond kwam. Met dit systeem werkten de betrokken Franse ministeries meer als toeristenbureaus dan als leidinggevende instanties. De toestand was er dan ook naar; de ‘gewone man’ maakte er al op het eerste gezicht een verpauperde indruk; erger nog was de volle werkelijkheid.

Van hun kant hielden de uitgezonden Blanken zich tijdens hun kortstondig verblijf minder afzijdig van de inheemse bevolking (ondanks haar gebruik van een Frans-creools ‘patois’, meestal ook voldoende in staat het gewone Frans te beheersen) dan in de Engelse of Hollandse kolonies gebeurde; zij onderhielden met hen veeleer een soort van ‘vriendelijk-spottende relatie’ - een typisch Frans-koloniale attitude - met de wetenschap dat alle betrekkingen daar toch maar van zeer korte duur zouden zijn. En de Cayennais evolueerde terzelfdertijd haast ongemerkt toch wel tot een echte, zij het ‘gekleurde’ Fransman. Althans in dit ene opzicht was de Republiek ‘opener’ dan de monarchieën die de beide andere bezittingen aan de Wilde Kust beheersten.

Van enige openheid van het kustgebied van Venezolaans-Guyana kan in deze periode hoegenaamd niet gesproken worden. Het was ‘vergeten land’ en bleef nog minder ontwikkeld dan het aangrenzend grondgebied van Brits-Guyana. Aan beide zijden van de nog steeds ‘politiek’, maar niet daadwerkelijk aangevochten grens werd slechts wat primitieve visserij beoefend. Zuidelijker, in het stroomgebied van de Beneden-Caroní en de Boven-Cuyuni, werden tenminste nog wat oude mijnen en zelfs enkele nieuwe geëxploiteerd; nòg zuidelijker echter, in het diepste achterland van Groot-Guyana, dat nu als ‘Territorio Federal de Amazonas’ ternauwernood geadministreerd werd, gebeurde in het geheel niets. Met de naar schatting zowat 10 000 Indianen die zich in de oerwouden ophielden en de ongeveer 90 000 die - teruggedrongen uit het noorden en uit een groot deel van de Llanos - daar verder rondzwierven en een vrij miserabel bestaan voerden, kon de

Centrale Regering van de Republiek zich niet bezighouden, - ze had wel andere zorgen, heette het.

Reeds Bolívar had verklaard: 'Venezuela zucht onder de verschrikkelijkste ellende,' en zo wàs en bleef het. Eerst honderd jaar na zijn dood, pas in 1930, had de Republiek die hij met veel bloedvergieten stichtte, zijn buitenlandse schuld met behulp van zijn grote olie-inkomsten geheel afbetaald. Onderwijl waren er, vooral tussen 1889 en 1903, voortdurend kleinere en grotere revoluties geweest, tengevolge van de strijd om de macht onder diverse generaals. In laatstgenoemd jaar, onder de dictatuur van Generaal Castro, kwam het tot een crisis, waarbij de Venezolaanse havens geblokkeerd werden door Engelse, Duitse en Italiaanse oorlogsschepen, die niet voor elkaar wilden onderdoen.

Onder dezelfde megalomane Castro raakte de Republiek opnieuw in moeilijkheden met het buitenland, eerst met de Verenigde Staten, toen met België en met Nederland, dat op zijn Benedenwindse Eilanden asiel verleende aan vluchtelingen uit Venezuela en in 1908 als represaille tegen enkele vijandige handelingen van de dictator er toe overging het armzalig flottielje dat zich de Venezolaanse Vloot noemde, in de grond te boren en op zijn beurt de havens te blokkeren.

Ten gevolge van een en ander verdween Castro van het toneel, en zijn opvolger, Generaal Gómez, wist beter met de vreemde mogendheden aan te pappen; hij had hun bovendien iets weg te geven, in de vorm van olie-concessies. Verder was Gómez in alle opzichten een nog ergere tyran dan zijn voorganger. Hij bleef in feite - ondanks enkele kleine onderbrekingen - 27 jaar lang aan de macht, wees twee vice-presidenten aan: zijn broer en zijn zoon, die hij tevens tot zijn opvolger benoemde. Slechts zijn dood, kort voor Kerstmis 1935, maakte een eind aan het bewind van deze wrede, niets en niemand ontziende schurk. Met het eeuwige excuus van alle dictators, dat hij - tegelijk met zichzelf - het land economisch er bovenop hielp, profiteerde hij van de grote hoeveelheden aardolie, welke eerst in het noordwestelijke kustgebied, later ook op allerlei plaatsen elders - met inbegrip van het Orinoco-gebied - gevonden werden, evenals van de enorme bedragen die buitenlandse, in het bijzonder Amerikaanse maatschappijen, er dientengevolge investeerden.

Niets hiervan kwam het grote, verlaten Guyana ten goede. Als een echte dwingeland alleen bezorgd voor zichzelf en zijn entourage, verwaarloosde Gómez volledig de belangen van het gewone volk, dat in Venezuela tot op heden lijdt onder een eenzijdige economie, die de rijken rijker, maar de armen armer maakt.

Onder deze omstandigheden lag het voor de hand dat er bij de elkaar als 'regeerders' verdringende Generaals niet de minste belangstelling bestond voor onderwijs en opvoeding van de simpele criollos, laat staan voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van de Indianen en mestiezen in de oostelijke en zuidoostelijke 'territorios', die nu, door de laicisering van de Republiek zelfs de Padres moesten missen. Dezen hadden althans nog *iets* voor hen willen doen, zij het op een ondoeltreffende manier; de 'blanke creolen' en hun vele Generaals, nog met heel wat Spaanse allures behept, deden totaal niets. Incidenteel gehinderd, maar verder geheel aan hun lot overgelaten, vegeteerden zij maar wat in hun gedeeltelijk nog ongestoord gebleven, wat moeilijk toegankelijke en voor de 'beschavers' weinig belovende woongebieden.

Venezuela kende pas in 1921 een Schoolplichtwet, en dan nog... Buiten de grote bevolkingscentra ontbraken alle faciliteiten om onderwijs te ontvangen, heersten de erbarmelijkste hygiënische toestanden, bestond nagenoeg geen uitzicht op enige economische levensverbetering. Mocht de rest van Venezuela in de eerste helft van onze eeuw ondanks alles enige vooruitgang hebben kunnen boeken, in bijna heel het 'nationale' gebied beoosten de Orinoco was het - niet anders dan in de overige vier Guyana's - tot aan de Tweede Wereldoorlog inderdaad ook 'de dood in de pot'.

In alle vijf de landstreken dus, waarin het Grote Guyana - nu blijkbaar wel definitief - verdeeld was, bleek dit zo. Want met Braziliaans-Guyana was het even erg, of zo mogelijk nog erger gesteld dan met het Venezolaanse. Eigenlijk lag de verwaarlozing van dit onafzienbare gebied, dat op zichzelf toch weer slechts een klein deel uitmaakt van het uitgestrekte, tot op heden nog maar half ontgonnen Brazilië, meer dan voor de hand. In de loop der eeuwen was immers heel het land ten noorden van de Amazone-mondingen, door oorzaken die niet alle zijn na te gaan, uiterst schaars bevolkt gebleven, zo met ontvolkt geraakt. Zonder voldoende bewoners was met geen enkel land, al ware het nog zo aantrekkelijk, iets te beginnen, en Brazilië bezat vele van zulke streken, waarvan sommige, zoals het zuidelijkste deel van Groot-Guyana daarevenboven vrij ontoegankelijk en weinig bruikbaar leken. Het is met het oog hierop dat bij de vorming van de Braziliaanse Federatie in de Grondwet bepaald werd, dat zulke gebieden niet als volwaardige staten, met een zekere mate van zelfstandigheid binnen de Republiek zouden worden beschouwd, maar als slechts half-autonome, rechtstreeks door de Centrale Regering in Rio de Janeiro geadministreerde 'territorios', - niet ongelijk aan eenzelfde opzet in Venezuela en... met nauwelijks beter administratief resultaat, en verder weinig consequenties.

Inderdaad bevatte het gehele aan Frans-Guyana grenzende Territorio de Amapà - het noordoostelijkste deel van Groot-Guyana - aan het eind van de hier behandelde periode nog geen 30 000 inwoners, derhalve nog minder dan de kleinste der drie Europese kolonies aan de Wilde Kust. En het in oppervlakte bijna tweemaal zo grote Territorio de Rio Branco, dat zowat de rest van Braziliaans Groot-Guyana omvat, tot aan de Rio Negro, telde ternauwernood 14 000 zielen, - voor zover men in staat was tot een redelijke schatting in die volslagen wildernis.

In 1943 werd dit gebied, met Bõa Vista als hoofdplaats, van de staat Amazonas losgemaakt, maar later als noordelijkste deel van Braziliaans Guayana hernoemd tot 'Territorio de Roraíma', zonder dat dit verder veel te betekenen had. En terwijl het inwonertal van Amapà dank zij de belangrijke mangaanmijnen die men daar bezig is te ontginnen, aangroeide tot bijna 120 000 in 1980, is zulks ten westen van de Rio Branco nog niet het geval.

Slechts weinige niet-Indianen kwamen hier weleens hun geluk beproeven, - kleine avonturiers meer dan echte ondernemers, die al mee-vegeterend met het milieu, hun tijd verdroomden met vage illusies over een grote toekomst welke zij voor deze streken in het verschiet zagen.

Zouden de Indianen zich ooit hiervoor kunnen en willen inspannen? En zo niet zij, wie dan?

Het levensgrote vraagstuk van de ontwikkeling en toekomst der vijf Guyana's, dat tegen het midden van onze eeuw op zo verschillende wijzen in elk der delen bestond, nog zo weinigen bekommerde en feitelijk ook nu nog zo weinigen bezighoudt, dit probleem was daar in het ‘onbruikbare’ Braziliaanse deel stellig het allergrootst; met méér onbekenden, meer onzekerheden en meer hulpeloosheid dan waar ook ter wereld. Het bestaat nog steeds in volle raadselachtigheid, ondanks de vele gebeurtenissen die na 1939 de wereld daarbuiten in rep en roer zetten en met vertraagd effect ook in de vier andere Guyana's ingrijpende veranderingen - het meest nog onder hun inwoners - teweegbrachten.

24
...wreekt zich...

Reeds geruime tijd vóór het aanbreken van de 20e eeuw hadden alle landen van Zuid-Amerika zich van hun koloniale status weten te bevrijden, om zichzelf tot onafhankelijke republieken - tien in getal - uit te roepen, met uitzondering van de drie centrale Guyana's aan de Wilde Kust. Deze waren beslist geen volksplantingen, maar nog altijd exploitatie-kolonies van twee grote en één kleine mogendheid, welke laatste met haar 'Gordel van Smaragd' nog om de weldoorvoede lendenen, toch wel iets in de wereldpolitieke melk te brokkelen had, hoewel niet zo lang meer...

In het oog der Latijns-Amerikaanse republieken met hun snel ontwaakt identiteitsbesef waren deze kolonies-in-pessima-forma anomalieën geworden, relicten uit een voortijd van vreemde overheersing, en steeds meer beschouwd als oude, maar geenszins ongeneeslijke zere plekken op het geliefde reuzinnelichaam van 'Moeder Amerika', zoals zij het met toenemende nadrukkelijkheid plachten uit te drukken.

Zij ondervonden er weliswaar geen hinder van, want de bezitters van de bedoelde kolonies hielden deze geïsoleerd genoeg van elke buitenwereld - in meerdere mate nog dan van elkaar - en de bezwaren van de Latino's bleven meer van morele en platonische aard. Alleen Venezuela was pesterig genoeg om op alle import uit kolonies in zijn omgeving speciale, zware 'Antilliaanse rechten' te heffen, waarmee het overigens smokkelarij op grote schaal in de hand werkte.

Voor het overige echter morden de republieken slechts, en dit niet eens al te luid. Zij hadden bovendien genoeg interne besognes op te knappen, om zich voorlopig nog veel gelegen te laten liggen aan de aanwezigheid van Fransen, Nederlanders of Engelsen op een klein en stellig niet zo erg waardevol stuk grondgebied van *hun* werelddeel, waarin zij zich in hun hoedanigheid van 'landskinderen' als rechtmatige erfgenamen van de autochtone bevolking opwierpen, - op de meeste plaatsen helaas met schromelijke veronachtzaming van de nòg rechtmatiger belangen en aanspraken der Indianen. Maar dat is een kwestie op zich, die in hoofdzaak buiten dit bestek valt.

In hun min of meer passieve houding ten aanzien van de imperialistische kolonies in de Caribische archipel en op het vasteland, zou pas geruime tijd na de oorlog enige verandering komen. Grotere veranderingen voltrokken zich inmiddels in die kolonies zelf. Nauw verbonden als zij waren met hun volledig bij de Tweede Wereldoorlog betrokken moederlanden, maakten de drie centrale Guyana's tussen 1940 en '45 heel wat commoties door, zij het ieder op andere wijze. Opmerkelijk was, dat de schok van die belevenissen minder veroorzaakt werd

door de tussentijdse oorlogsgebeurtenissen zelf, waarvan de kolonies voornamelijk de weerslag ondergingen, dan door hetgeen al in de enkele voorafgaande jaren plaatsvond.

Heel duidelijk bleek dit in Suriname, waarheen reeds in 1933 Nederland een Gouverneur dirigeerde, die met 'Oostindische eruditie' het land nu maar eens op de beproefde manier van Coen en Daendels krachtig zou besturen, zonder zich nog langer te bekreunen om de vroeger zo naarstig gehuldigde volksplanting-ideeën en assimilatie-idealen, die in de praktijk van een kleine zeventig jaren toch maar weinig voordeel, maar wel allerlei financieel nadeel hadden opgeleverd. Niet bij toeval gebeurde dit in de jaren dat in het moederland zelf, onder de diverse ministeries van Colijn, reeds menige fascistoïde trek zich op het gelaat van de Nederlandse Maagd begon af te tekenen. Het blozen had zij in de schaduw van het buitenland daarbij reeds lang verleerd, vooral wanneer het om haar bezittingen ging.

De naar Suriname uitgezonden Gouverneur (een zekere professor Kielstra) was een mens geheel naar het hart van Colijn met zijn heilige eerbied voor 'de gave gulden' en zijn officierservaringen in de Atjeh-oorlog. Bezield met het vaste voornemen om zo autocratisch mogelijk te werk te gaan en vooral de aanmatigende Staten een toontje lager te laten zingen, maakte de nieuwe Landvoogd bij de eerste gelegenheid al gebruik van de zogeheten Conflictenregeling die hem de bevoegdheid gaf om over de koppen van de Staten heen wetten uit te vaardigen. Toen dit voor de tweede maal gebeurde, verwierpen de verontwaardigde Staten de begroting voor 1937, - een leeg gebaar.

Dat wat men met een veel te groot woord de Grondwet van de kolonie zou kunnen noemen, was sinds 1865 het Regerings Reglement geweest, dat met allerlei kleine wijzigingen steeds gegolden had, totdat het in 1936 vervangen werd door een Staatsregeling, wat wel een vooruitgang in benaming, maar nauwelijks in wezen was, immers deze regeling bevestigde niet alleen de willekeurige machtsuitoefening van de Landvoogd, maar breidde haar zelfs uit. Want hadden de Staten, die nu uit 10 gekozen en 5 benoemde leden zouden bestaan en niet langer Koloniale Staten, maar wel weidser 'Staten van Suriname' zouden heten, een bepaalde verordening niet bijtijds goedgekeurd of hadden zij deze verworpen, dan stond het de Gouverneur naar eigen dunken vrij zo'n wet tòch af te kondigen, en niemand had verder meer wat te beweren.*

Het in Oostindisch heersen getrainde werktuig van Colijn nu - zijn naam moge deze bladzijden niet verder ontsieren - maakte ondanks het feit dat voortaan éénderde van de Statenleden door hem benoemd werd (wat sedert 1901 niet meer het geval geweest was) maar al te grif gebruik van zijn dictatoriale macht, met name om een totale ommekeer in de Nederlandse politiek ten aanzien van Suriname te verwerkelijken. Had tevoren, na de emancipatie, Den Haag hoe krukkig

* Het woord 'kolonie' verdween uit de Saatsregeling, de 'Koloniale Verordeningen' werden zelfs 'Landsverordeningen', maar 'Regering' werd vervangen door 'Gouverneur', en deze kreeg ook nog de bevoegdheid tot desgewenste schorsing der bepalingen van diezelfde Staatsregeling. Hij was uitsluitend 'voor zijn doen en laten verantwoordelijk aan de Koning', dus voortaan een onderkoning.

ook aangestuurd op een geleidelijke assimilatie van de bevolking - een taktiek die op de lange duur ongetwijfeld de natievorming in de hand gewerkt zou hebben - nu werd opeens, onder stilzwijgende erkenning van zeventig jaren fiasco, precies het tegenovergestelde beoogd: de ethnische bevolkingsgroepen moesten zoveel mogelijk uit elkaar gehouden worden, een speciale 'apartheid' moest voor elke van hen worden betracht.

De ervaringen in de Oost hadden geleerd dat de verdeel-en-heers-methode nooit ver genoeg kon worden doorgevoerd, en dat ook het multiraciale Suriname handelbaarder zou zijn wanneer de toenadering tussen de ingezetenen van Afrikaanse, Indiase, Javaanse en Indiaanse herkomst zo effectief mogelijk kon worden belemmerd. Iets anders kan niet worden afgeleid uit een aantal plotselinge maatregelen die bovenbedoelde Gouverneur ondanks de hardnekkige tegenstand van de Staten terzake trof; met natuurlijk de fraaie uitvlucht, de 'eigen cultuur' van de diverse minderheden te willen beschermen.

Tegen wat eigenlijk? Wellicht tegen de povere, tanende negroïde cultuur van een groep die ternauwernood nog een meerderheid vormde? Uit het perspectief van bijkans een halve eeuw bezien, vallen op het bedoelde tijdstip alleen maar een aantal kwaadaardige, om niet te zeggen misdadige bedoelingen te onderkennen, en voor zover zij gerealiseerd werden, hebben zij voor de Surinaamse samenleving slechts funeste gevolgen gehad. Niet voor niets is die samenleving tot op heden zo jammerlijk gesegmenteerd gebleven, en heeft zich daar nog geen echte 'maatschappij', laat staan een volk of natie kunnen vormen.

Er werd niets gedaan om de door een bonte immigratie snel ontstane taalbarrières enigermate te slechten. Zij werden integendeel, ondanks het toenemend gebruik van de creoolse 'verkeerstaal' door de verschillende bevolkingsgroepen, steeds hoger opgeworpen door het Gouvernement, dat al het mogelijke deed om die alleszins bruikbare verkeerstaal van elke status te beroven en het Nederlands tot de enige 'landstaal' te proclameren, ook al was het slechts de moedertaal, de huiselijke omgangstaal van maar een klein percentage van alle inwoners.

Het standaard-Nederlands was en bleef en is nòg de 'officiële' taal voor iedereen in Suriname, en het taalimperialisme der Hollanders heeft zich - anders dan in Oost-Indië - gedurende drie eeuwen onverkort in Suriname doen gelden. Het is dan ook een van de meest onereuse onderdelen van de erfenis geworden, die de latere Republiek zonder beneficie van boedelbeschrijving meekreeg.

Tot 1937 waren, zeker in theorie, maar goeddeels ook in de praktijk, wetgeving, onderwijs en open maatschappelijk verkeer voor alle bevolkingsgroepen gelijk geweest, al maakten de mensen niet allen in gelijke mate hiervan gebruik. Nu echter stichtte het Gouvernement op grond van ras, taal en religie afzonderlijke dorpsgemeenten, met name echte 'dessa's' voor de Javanen, en werden ter nakoming van het beoogde doel speciaal Oostindische bestuursambtenaren naar Suriname beroepen om daar het hogere districtsbestuur en andere functies uit te oefenen. Landskinderen werden hiervoor niet geschikt genoeg geacht. En natuurlijk werden de Indianen bij dit alles totaal vergeten; noch hen, noch de Bosnegers kende men officieel als afzonderlijke groepen.

Met zoveel willekeur ging de Landvoogd te werk om deze ingrijpende hervorming van de samenleving door te zetten, dat de Staten zich genoopt zagen tot een

beroep op de Kroon, welke hun dientengevolge althans enige zeggenschap toekende. Zelfs enkele Nederlandse Parlementsleden konden niet nalaten zich kritisch te uiten over het optreden van dit koloniale Onderkoninkje en spraken terecht hun vrees uit voor een ver-Indisering van de kolonie, - een vermijdbaar euvel, dat zich echter in latere jaren danig in de vorm van separatisme heeft doen gevoelen.

Veel kwaad bloed zette ook het feit dat onder deze Gouverneur inheemsen nadrukkelijk uit de andere hogere ambten werden geweerd; alle leden van de Rechterlijke Macht en alle Districts-Commissarissen (hoofden van het Binnenlands Bestuur met vergaande bevoegdheden) waren Hollanders, terwijl zeven van de tien Departementschefs eveneens Hollanders waren. Dat het ook anders mogelijk was, bleek onmiddellijk na 's mans rijkelijk late aftocht. Maar eer het - ruim tien jaar na zijn intocht - zover was, zou hij nog veel meer narigheden veroorzaken. Alle gespannen verhoudingen met de Staten en de achter hen staande bevolking ten spijt, zette hij in 1940 een nieuwe desastreuze maatregel door: hij kondigde met voorbijgaan van de Staatsregeling die uitdrukkelijk een gelijke rechtsbedeling voor alle ingezetenen, ongeacht hun ras of religie voorschreef, een speciale huwelijkswetgeving voor Hindoes en Mohammedanen af, waarbij hun meestal weinig ontwikkelde religieuze voorgangers het recht kregen om op hun manier als ambtenaren van de Burgerlijke Stand op te treden, - een ‘vergemakkelijkende’ procedure die verder weinig zin had en waarvan alle overige ethnische groepen willekeurig uitgesloten bleven.

Het Aziatische (en ook gemengd-Aziatische) bevolkingsdeel werd hierdoor in een afzonderlijke maatschappelijke sector gebannen, voortaan geïsoleerd gehouden en - niet ten onrechte - als ongemotiveerd bevoorrecht (bijvoorbeeld ter zake van het erfrecht) beschouwd door de rest van de bevolking; en daartoe behoorden ook de Bosnegers en Indianen, die nooit een eigen rechtspositie kregen, al wisten zij die, waar nodig, eigenmachtig in te nemen. Zelfs onder de al wat beter gesitueerde Hindostanen waren er velen die zich verre van gelukkig voelden met de nieuwe, ongevraagde privileges.

Maatregelen van deze aard bleken uitermate doeltreffend om de samenleving tot in haar grondslagen verdeeld te houden, terwijl voor het geestelijk welzijn van diezelfde bevoorrechte Aziaten - bijvoorbeeld door onderwijs en opvoeding of deskundige hulp bij hun landbouw - hoegenaamd niets speciaals gedaan werd en zij integendeel meer dan ooit in hun ‘apartheid’ tot de underdogs bleven behoren, - iets waarvan zij zich al na enkele jaren duidelijk bewust begonnen te worden, zoals nog zal blijken.

Bij het uitbreken van de oorlog en de bezetting van het moederland door de Nazi's kwam de ware aard van de Kroonvertegenwoordiger in Suriname ten volle aan het licht. De man was een ‘Kaweeweeër’ (Kijken Wie Wint) zoals dit soort weifelaars tijdens de oorlog genoemd werd, geloofde evenals Colijn in de almacht van Duitsland en kon - lichtend voorbeeld voor de bevolking! - aanvankelijk dus zijn houding niet bepalen. Hoewel op 10 mei 1940 de Duitse invasie in Nederland begon, reeds binnen een paar dagen het Koninklijk Huis plus de regering de wijk namen naar Engeland en op 14 mei de capitulatie plaats vond, kondigde de Gouverneur pas op 16 mei in de kolonie de Staat van Beleg af, en niet de Staat van

Oorlog. Het was hem voldoende, daar hij ‘in het belang der veiligheid’ nu precies kon doen en laten wat hij wilde.

Vooreerst was het ‘laten’. Want hij liet na, een groot Duits schip dat in de haven van Paramaribo voor anker lag, bijtijds te confisqueren en de bemanning te interneren. Toen de état major, met wie de Landvoogd op maar al te huiselijke voet stond, er een ‘Ahnung’ van kreeg dat zoiets toch stond te gebeuren, gunde men de Moffen nog alle tijd om het schip midden in de Suriname-rivier tot zinken te brengen, - waar het nog altijd ligt te rotten als een ellendig wrak dat ten dele de haven verspert, ondanks de pogingen die in latere jaren van tijd tot tijd zijn aangewend om dit monument van de Nederlandse K.W.W.-mentaliteit op te ruimen. Misschien kreeg de vaderlandslievende Gouverneur - eerder dan instructies van de Regering in Ballingschap - Colijns brochure in handen, waarin deze in die eerste oorlogsdagen vaststelde: ‘Een nederlaag van Duitsland behoort niet langer tot de mogelijkheden.’ En onwillekeurig werd dit de boodschap, die men ook aan de Surinaamse bevolking uitdroeg.

Er moest nu wel een concentratiekamp worden ingericht, waarin de Duitse scheepsbemanning, alsook enkele ingezetenen die de autoriteiten vanwege hun nationaliteit of hun extreme opvattingen ‘gevaarlijk’ achtten, werden ondergebracht. Als Blanken, op heel humane wijze overigens. De Staat van Beleg maakte een strenge censuur op alle openbare meningsuitingen mogelijk, en in de lokale pers werd geen enkele vorm van kritiek meer geduld, - ook niet op de Nazi's. Alleen de Staten konden zich nog vrijelijk uitspreken en deden dit dan ook, soms zelfs scherper en ongenuanceerder dan verstandig was; een enkele maal zelfs op onredelijke wijze.

Te verwonderen was dit niet, evenmin als het feit dat dit College zich zowel in 1941 als in '43 bij de Minister van Koloniën tijdens zijn bezoek aan Suriname bitter beklaagde over de Gouverneur, - natuurlijk zonder enig resultaat. Een der Statenleden dreigde zelfs: ‘Nederland zal het beleven dat de Volksvertegenwoordiging van een der gebiedsdelen verdere samenwerking met het Bestuur weigert, omdat zelfs de bestaande rechten niet meer geëerbiedigd worden.’ Krasse taal in oorlogstijd, hoewel niet ongerechtvaardigd in de gegeven omstandigheden.

De nota die bij deze gelegenheid door de Staten-deputatie overhandigd werd, liet aan duidelijkheid niets te wensen over, en bevatte onder meer deze passages: ‘Suriname wordt bestuurd op een wijze die in wezen vaak weinig verschilt van de dictatuur. De Democratie is in Suriname een onbekend begrip geworden, waarvan bewijzen te over. De Gouverneur regeert geheel en al naar eigen inzicht, desnoods in strijd met de belangen van degenen over welker belangen hij gesteld is te waken.’ En voorts: ‘In dit verband is van groot belang de ruiterlijke en openlijke erkenning van Bestuurswege, dat het Atlantic Charter in al zijn consequenties op Suriname van toepassing zal zijn.’

Het conflict bereikte zijn culminatiepunt toen in '43 een Statenlid ter medeondertekening door zijn collega's een petitie aan de Koningin liet circuleren, waarin gevraagd werd om de Gouverneur te verwijderen, daar de bevolking door zijn toedoen elk respect voor het Bestuur verloren had en dit ook de band met het Oranjehuis zou kunnen benadelen. Voor de Gouverneur was deze ‘extra-parlementaire’ handeling een welkome gelegenheid om drastisch in te grijpen. Nog

voordat het verzoekschrift kon worden aangeboden, werd het betrokken Statenlid in verzekerde bewaring gesteld, hetgeen op zichzelf reeds grote opschudding teweegbracht. Toen hij vervolgens in het concentratiekamp werd geïnterneerd (hij had het ook nog bestaan om een karikatuur van Hitler openbaar te maken, die 'met de sterke hand' verwijderd werd) en de Staten bij herhaling om inlichtingen over de internering van hun medelid gevraagd hadden, zonder die te ontvangen, toen kwam de uitbarsting; zeven van de tien gekozen Statenleden traden af 'wegens voortdurend gebleken onmogelijkheid tot samenwerken met, en als protest tegen de houding van de Gouverneur'.

Alle afgetreden leden werden hierop met een grote meerderheid herkozen, en in plaats van het geïnterneerde ex-lid ook de door hem aangewezen vertrouwensman. Omdat vervolgens het Sanhedrin der Londense 'Regering in Ballingschap' zich ook nu nog achter de Colijniaanse (of De-Geerse?) landvoogd bleef stellen, grepen de Staten het uiterste protestmiddel der machtelozen aan: de overgrote meerderheid der leden weigerde nog te vergaderen, - een hachelijk precedent, zoals de toekomst zou leren.

Tot de dag waarop in 1944 de bewuste Gouverneur, na ruim tien jaar de scepter gezwaaid te hebben, vervangen werd, kwam het College niet meer bijeen bij gebrek aan het voorgeschreven quorum. Dat de Landvoogd vóór zijn aftreden de begroting voor 1944 'met het oog op de oorlogsomstandigheden' eenzijdig, zonder medewerking van de Staten, vaststelde, veroorzaakte alleen maar een nieuwe grief. Wel moet het hem voordien aan het hart gegaan zijn, dat het concentratiekamp tenslotte ook gebruikt moest worden voor de internering van 'staatsgevaarlijk' geachte lieden uit de Oost - vooral nazi- en N.S.B.-gezinden - die veiligheidshalve naar Suriname waren overgebracht, aleer de Japanners na Pearl Harbour ook 'het schone Insulinde' onder de voet liepen. Hun gemene mishandeling door een zelf met een N.S.B.-verleden in de Oost bezwaarde kamp-commandant, wekte veel verontwaardiging bij de bevolking toen men het een en ander hiervan gewaar werd. En ook dit heeft er niet weinig toe bijgedragen, dat er van enig respect voor de Nederlandse overheid en haar beleid in die jaren maar bitter weinig overbleef.

Aan enige verdediging van Suriname, tegen welke vijand dan ook, viel bij het uitbreken van de oorlog niet te denken, en het werd aanvankelijk ook onnodig geacht; de Oost was belangrijker. Het Gebiedsdeel was dan ook tot midden 1941 praktisch weerloos met zijn nog geen 300 militairen en mariniers, een handjevol licht geschut en wat voorwereldlijke geweren, model 1895. De weliswaar meer manschappen tellende plaatselijke 'Schutterij' was een lachertje en zag zich grotendeels belast met de 'bewaking' van zulk strategisch belangrijke doelen als de bauxiet-mijnen.

Verzoeken van de Gouverneur om meer militaire bijstand, desnoods door Amerikaanse piloten - slechts enkelen welteverstaan - bleven onbeantwoord door de confuse Regering-in-ballingschap, en persoonlijk voelde de fascistoïde Landvoogd ook niets voor de aanwezigheid van gewone Yankee-troepen, waaronder zijn prestige en dat van zijn landgenoten alleen maar zou kunnen lijden.

Die troepen kwamen inmiddels tòch; zij werden de Hollandse heren in Londen eenvoudig opgedrongen door de Amerikaanse regering, die niet kon nalaten haar eigen belangen in Suriname afdoende te beschermen. De Amerikanen, met de

Monroe-leer in het achterhoofd, stonden er bovendien op, dat ook het toen nog neutrale Brazilië deel zou nemen aan de bezetting van het Gebiedsdeel, - iets waarmee zij de Nederlanders de stuipen op het lijf joegen, zodat men toen bij wijze van compromis overeenkwam, dat de Braziliaanse aanwezigheid zich tot slechts een paar liaison-officieren zou beperken. De Amerikaanse troepen echter verschenen medio '41 bij duizenden, goed voorzien van al het nodige en tot niet geringe ontsteltenis van de Gouverneur, die voortdurend getracht had hun overkomst op de lange baan te schuiven.

De Amerikanen, die al jaren vóór hun betrokkenheid bij de oorlog de luchtvaartmogelijkheden in Suriname grondig hadden verkend en zich bovendien ten volle bewust waren van de strategische betekenis der hoogwaardige bauxietvoorraden die daar ter beschikking van de ALCOA lagen, zodat zij al ruimschoots tevoren begonnen waren met het opvoeren van de produktie ten behoeve van de voorraadvorming in de Verenigde Staten, aarzelden niet om zodra zij zich actief bij de Geallieerden hadden aangesloten, de kolonie van hun kleine bondgenoot militair te bezetten, er een vrij drukke basis van te maken, maar verder alle civiele zaken te laten zoals zij waren, zonder zich er verder om te bekommeren, zolang niemand hun voor de voeten liep. En de bevolking maakte juist ruim baan voor hen, want men zag nu opeens het een en ander gebeuren!

Gezwind breidden de Amerikanen het kleine vliegveld Zanderij uit tot een middelgrote luchtmachtbasis, een ‘stop-over’ op de route naar West-Afrika; de wegverbinding met Paramaribo maakten zij berijdbaar voor hun vehikels en hun troepen; zij organiseerden een uitstekende radioverbinding met de buitenwereld en introduceerden allerlei technische nieuwigheden in het land; zij verzorgden de bescherming der ontginning en verscheping van alle bauxiet. In snel tempo werd de produktie van dit mineraal - onontbeerlijk voor de moderne vliegtuigbouw - en de thans hachelijk geworden verscheping daarvan zo hoog opgevoerd, dat Suriname alleen al 60% van de wereldproduktie leverde.

De mijnindustrie kwam handen tekort, betaalde flinke lonen en onttrok zo de laatste creolen aan de kleinlandbouw. Hiervan profiteerde weer het Aziatische bevolkingsdeel dat nu zowat de gehele voedselvoorziening op zich moest nemen. En terwijl de handel op zijn beurt profiteerde van de toegenomen geldcirculatie, de in materiëel opzicht welvoorziene Amerikanen veel vertier brachten en ook zochten in de hoofdstad en enkele andere plaatsen, veerde heel de samenleving ervan op. Zo werd de oorlog veeleer ondergaan als een feest dan als een niet al te ver verwijderde ramp. De Hollandse luiken en horren waarmee Suriname zo lang van de buitenwereld was afgesloten, werden wat opengezet, en iedereen friste ervan op. Zelfs de overheid kon juichen, want... voor de eerste maal had het land in 1941 een sluitende begroting en in de vier daaropvolgende jaren zelfs een overschot, dat echter snel afnam.

Op grond van de zogenaamde ‘United Nations Declaration’ van begin 1942 ging Nederland van toen af al zijn militaire en economische middelen die nog restten, voor de gezamenlijke oorlogsvoering gebruiken, en moest ook de kolonie aan de Wilde Kust graag of niet zijn bescheiden aandeel daarbij leveren. Inderdaad namen drie contingenten vrijwilligers uit het land - ongeveer 500 man plus een 150-tal ‘gunners’ bij de koopvaardij - actief deel aan de krijgsverrichtingen op zee

en overzee, en menige Surinamer maakte deel uit van de bekende Irene-brigade.

Tot grote ontsteltenis van de autoriteiten bleek bij de medische keuring die aan de werving der vrijwilligers voorafging, dat meer dan de helft van de aanmelders vanwege hun slechte fysieke gesteldheid moest worden afgekeurd. Dit was een droevige indicatie van de algemene gezondheidstoestand waarin de gehele bevolking bleek te verkeren. Van toen af ging men zich dan ook werkelijk zorgen maken over de sanering van althans het dichtst bewoonde deel van de kolonie, al was ook nadien nooit voldoende geld hiervoor beschikbaar. Dat ook in Suriname een gezond lichaam de noodzakelijke voorwaarde was voor een gezonde geest, evenals voor een bevredigende arbeidsprestatie, drong slechts langzaam tot de verantwoordelijke instanties door. De gealarmeerde Amerikanen lieten niet na, juist op hygiënisch gebied allerlei nuttige maatregelen te treffen en bovenal het land van de nieuwste medicamenten en insecticiden te voorzien.

Met geldinzamelingen onder de bevolking schonk het opgeleefde gebiedsdeel gaarne een niet onaardige bijdrage tot aankoop van oorlogsmateriaal. Maar wat die oorlog zelf betekende, en dat hij in wezen een worsteling op leven en dood was tussen de vertegenwoordigers van het momenteel 'grootste kwaad' en die van het momenteel 'kleinere complex van euvelen', dat drong slechts tot weinigen door. Hitler was toch een Duitser... en van de Duitsers wist de bevolking alleen iets af door de Herrnhutter-zendelingen, brave lieden die in het land honderdmaal meer goeds dan kwaads gebracht hadden. Hoe kon men dan anti-Duits zijn? En kregen de Hollanders soms niet hun verdiende loon? Informatie over hetgeen zich in de grote buitenwereld zoal afspeelde, was steeds minimaal gehouden, - met opzet. Dit wreekte zich nu, hoewel schijnbaar niet bijzonder hinderlijk. Kort na de oorlog kregen oude journaals die in de bioscopen vertoond werden, nog spontane applausjes, telkens wanneer Hitler op het doek verscheen.

De Amerikanen echter bleken rijk, goedgeefs en ondanks hun oorlog onbekommerd; heel anders dan de schriele, wat onzeker geworden Europeanen... Wat kon men beters doen dan, nu het opeens in de aanwezigheid van zoveel Amerikaanse troepen zo goed ging met de kolonie, feest te maken met de feestelijk gestemden, ze bewonderen en de 'Regering in Londen' die zoveel zei en zo weinig deed, maar stilletjes laten kletsen. Slechts wie zich deze zonderlinge situatie goed indenkt, kan tevens begrijpen waarom de diverse redevoeringen die de Koningin van maart 1941 af telkens hield en waarin zij allerlei goeds voor de toekomstige ontwikkeling van de Nederlandse Rijksdelen (dat waren het nu opeens) beloofde, niet erg au sérieux genomen en niet onmiddellijk geloofd werden.

Ze werden wel half onthouden om later eventueel te kunnen worden uitgespeeld, maar verheugen deden ze niemand, daar iedereen wel begreep dat in nood en ballingschap zelfs een koningin geneigd zou zijn veel meer te beloven dan zij waar kon maken. Waarbij kwam, dat het Bestuur, de overheid, niet de minste aanstalten maakte in de richting van enige democratisering, integendeel.

Het hooghartig optreden van de Gouverneur had de dikdoenerij en machtswellust van een aantal Hollandse ambtenaren en militairen slechts doen toenemen - dit in schrille tegenstelling tot het kordaat-welwillend optreden van de Amerikanen - en van de zijde van Hare Majesteits Regering in Londen (waar zij volgens de viriele Churchill de enige 'man' was onder het stelletje vaderlandse gezags-

dragers) kwam ook niet de geringste daadwerkelijke ondersteuning van al die fraaie koninklijke boodschappen, welke bovendien meer bedoeld leken voor Oostindische consumptie dan voor de arme West.

Men wist wel, dat al in mei 1941 ‘Misi Wilhelmina’ gezegd had, bereid te zijn om ‘met betrekking tot de aanpassing van de structuur der overzeese gebiedsdelen en de bepaling van hunne plaats in het Koninkrijk overeenkomstig de gewijzigde omstandigheden (...) van verlangens en opvattingen der betrokkenen kennis te nemen en deze aandachtig te overwegen...’ Men wist óók, dat zij in december 1942 gesproken had over een nieuw ‘Rijksverband waarin Nederland, Indonesië(ï), Suriname en Curaçao tezamen deel zullen hebben, terwijl zij ieder op zichzelf de eigen, inwendige aangelegenheden in zelfstandigheid en steunend op eigen kracht, doch met de wil om elkander bij te staan, zullen behartigen. Daarbij (...) zullen slechts de persoonlijke bekwaamheid der burgers en de behoeften van de verschillende bevolkingsgroepen de doorslag geven voor het beleid der Regering.’ Men had evenwel tussen beide verklaringen in, ter plaatse een andere explicatie bij monde van hun tirannieke Gouverneur kunnen horen, die er wel iets van afdeed, toen *hij* uiteenzette dat de Regering voornemens was ‘om zodra Nederland bevrijd is (...) de status van Nederlands Indië, Suriname en Curaçao in overeenstemming (...) te brengen met de betekenis dezer Rijksdelen in de Rijkseenheid, met het belang dat zij in de eenheid van het Koninkrijk vertegenwoordigen.’ En *dit* werd gezegd terwijl het iedereen in Suriname maar al te goed was bijgebracht, dat deze kolonie voor het Koninkrijk *niets*, behalve als een lastpost te betekenen had. Ofschoon voor de Amerikanen toch wel, ja, voor hen zeker...

Beter begreep de bevolking het Atlantische Charter dat in augustus '41 door Roosevelt, Churchill en Stalin ondertekend werd, en waarvan al het tweede van de acht artikelen het zelfbeschikkingsrecht van alle volkeren erkende en de wens uitsprak, soevereine rechten en zelfregering te geven ‘aan hen die dit door geweld moeten ontberen’. Dit was niet alleen duidelijker taal dan de ‘moeilijke’ en in hun wijdlopigheid niet zo erg betrouwbare uitspraken van Hollandse zijde, maar het bleek ook meteen in de dagelijkse praktijk, dat de Amerikanen met hun vlotte omgangsvormen (er waren hele contingenten uit Puerto Rico bij) in werkelijkheid meenden wat zij zeiden. En de veelomvattende overeenkomst waarvan het officiële ‘Netherlands Information Bureau’ verklaarde: ‘Atlantic Charter is Dutch Charter,’ dwong de Londense Regering in Ballingschap willens nillens wel tot enige nadere concretisering van haar toekomstplannen ten aanzien van de kolonies.

Opeens kwamen er toezeggingen en voorbarige beloften genoeg, en sprak men daar al van een algemene Rondetafel-conferentie van alle Rijksdelen - weliswaar nog helemaal op te zetten volgens oude imperialistische denkbeelden - en kondigde de Koningin in april '42 de instelling aan van een ‘Buitengewone Raad van Advies’ uit 16 leden bestaande, waarvan 10 voor Nederland, 4 voor Nederlands-Indië en 1 voor Curaçao en Suriname elk. Dit werd evenwel niet in dank afgenomen, daar het Surinaamse lid - weliswaar een ‘landskind’ en bekwaam Departementshoofd, maar tevens een in hoge mate ‘aangepaste’ - niet door de Staten, maar door de Gouverneur werd aangewezen.

De adviseur was dus niet meer dan een verlengstuk van laatstgenoemde, en de Adviesraad in feite een farce, daar alleen Curaçao en Suriname op dat moment nog

'vrij Nederland' uitmaakten. Van deze in Londen opererende instelling is dan ook weinig of niets uitgegaan. De Amerikaanse denkbeelden omtrent dékolonisatie drongen slechts traag door binnen de oude korsten der vroede Kaaskoppen, - zowel toen als naderhand. Wel raakten de ambtelijke instanties in de kolonie danig in de war en geheel gedesoriënteerd door al de vérstrekkende toezeggingen zonder dat er effectieve maatregelen op volgden. Onder deze omstandigheden ontstond meer wantrouwen dan interesse bij dat (betrekkelijk kleine) deel van de bevolking, dat al oog had voor zulke zaken.

Evenmin ontstond veel gejuich bij de beëindiging van de oorlog en de ontruiming van het moederland door de vijand, ofschoon het landsbestuur inmiddels, in 1944, eindelijk was overgegaan in handen van een nogal populaire figuur (de voormalige President van het Hof van Justitie, Brons) die door zijn langdurig verblijf in de kolonie en zijn carrière het land beter kende dan zijn directe voorgangers. Het feit dat hij een praktiserend katholiek was, terwijl Suriname steeds protestantse Gouverneurs kreeg (in tegenstelling met Curaçao waar het - typerend voor de Nederlandse verzuiling en partijpolitiek - steeds een katholiek moest zijn) wekte hier en daar wel tegenstand, maar deze luwde snel, vooral omdat de nieuwe Landvoogd zich haastte om veel wat er aan flagrant onrecht geschied was, zo goed mogelijk te herstellen. Maar hij zat tijdens een Staat van Beleg die tot 1946 voortduurde, met handen en voeten gebonden aan het weifelend beleid in Den Haag, waar de regering begrijpelijkerwijze een paar jaar lang slechts oog had voor het herstellen van de normale toestand in het onttakelde Nederland en de snelle afwikkeling der opgedrongen dékolonisatie van de Oost.

Zowel ingezetenen van Oostindische als van Westindische afkomst namen in Nederland actief deel aan het illegale verzet tegen de Nazi's, en menigeen onder hen met speciale verantwoordelijkheden. Maar toen de enige Surinamer die meteen na de oorlog op aanwijzing van de Grote Raad der Illegaliteit tot lid van het Noodparlement werd benoemd, eind 1945 de Nederlandse Antillen en vervolgens zijn geboorteland bezocht om er tot zijn mede-Westindiërs te spreken, werd hij in beide Rijksdelen op last van hun Gouverneurs 'geschaduwd' door de politie, die ook belast werd met aantekening te houden van zijn openbare uitingen. Zelfs toen, na de bevijding van het moederland, was de oude fascistengeest nog niet uit deze kolonies geweken. Ook de Indonesische medestrijders uit het verzet konden er in hun nog niet ontnederlandst land van meespreken...

Het jaar 1945 bracht met de eindoverwinning op de Nazi's en fascisten ook het Charter van de Verenigde Naties, dat onder meer ten doel stelde: 'eerbied voor de gelijke rechten en de zelfbeschikking der volkeren', waarna - tussen dat tijdstip en 1952 - de V.N. het tot een plicht van haar leden verklaarde, de nog niet zelfstandige landen te helpen om zelfstandig te worden 'volgens hun vrijelijk, bij plebisciet of andere erkende democratische middelen uitgedrukte wensen'. Dit was niet mis te verstaan, en toch is het deze in 1952 opnieuw geformuleerde resolutie geweest, waarvoor Nederland zich bijna een kwart eeuw lang het meest 'Oostindisch doof' getoond heeft. Want een jammerlijke touwtrekkerij begon zich na de oorlog af te spelen.

De ervaringen van de Surinaamse bevolking gedurende de oorlogsjaren waren een kwalijke inleiding geweest tot wat meer democratisch denken en wat meer zin

voor zelfbestuur en eigen verantwoordelijkheid. En nu werd dit door het kolonialisme zo geïsoleerd gehouden land opeens geconfronteerd met een totaal veranderde wereld vol nieuwe opvattingen en toekomstvisies. Door de bijna zevenjarige Staat van Beleg, toen vrijheid van vergaderen en van meningsuiting ten sterkste waren beperkt, en vervolgens door de wetenschap dat het na-oorlogse Nederland zelf in een economische noodtoestand verkeerde en zich ten aanzien van de Oost behoorlijk in de nesten gewerkt had, brak slechts aarzelend het besef door, dat toch ook in Suriname snelle politieke en staatkundige veranderingen mogelijk waren. De aandacht der Staten begon zich hierop te richten, zij werden alert. De bevolking echter was er nog niet aan toe, daar algemeen kiesrecht voor haar participatie wel een minimum-vereiste was; het kiesrecht viel echter nog altijd slechts een kleine bovenlaag, 1½% van de inwoners, ten deel.

Ook de verstrekte informatie, zowel door overheid als pers, was bedroevend; waar ze werd gegeven, gebeurde dit in een voor de overgrote meerderheid der bevolking vreemde taal, en dan nog in een ondoorgrondelijk ambtelijk jargon. Er was dan ook geen sprake van een constante informatiestroom tussen overheid en ingezetenen, - en deze is er in feite nooit geweest. Vandaar de voortdurende ‘onvoorbereidheid’, zelfs van de middenklasse; een onvoorbereidheid die kenmerkend werd voor de eerste drie na-oorlogse decennia.

Niettemin vormde zich al in 1946 de eerste politieke partij, een... Moslim Partij. De etnisch-religieuze bindingsfactor deed zich al meteen gelden, goed voorbereid als hij was door de separatistische gouvernementsmaatregelen van kort vóór de oorlog. Enige maanden na de moslims volgde haast onvermijdelijk de oprichting van een pseudo-progressieve katholieke partij onder leiding van een Hollandse pater, vervolgens een neutrale creoolse (de N.P.S.) en een partij van jongere Hindostanen. Tussen toen en 1949 ontstond een ware proliferatie van politieke partijen, elk met een stevig etnisch, religieus of etnisch-religieus voorteken, vage nationale doelstellingen en iets duidelijker programma's ten dienste van hun groepsbelangen.

Zo onervaren waren zij evenwel niet, of de meeste van hen begonnen aanstonds te ijveren voor algemeen kiesrecht. Hoe konden zij anders ooit aan bod komen. Alleen de creoolse Nationale Partij Suriname was er vierkant tegen, uit vrees voor een vermeende ‘Aziatische overheersing’ en verlies van de bestaande creoolse machtspositie, nu het aantal Aziatische ingezetenen dat van de negroïde en kleurlingenbevolking begon te overtreffen. Onder hen is deze vrees in feite allesbeheersend gebleven, tot op de huidige dag, en daardoor de wellicht grootste hinderpaal voor een spoedige en voorspoedige natievorming. Dank zij Colijn en zijn trouwe trawant!

De Staten, toen nog vrijwel een elite-college met het vóórkomen van een egocentrische oligarchie, zagen onraad in het verschiet en begonnen hun nietopenbare ‘huishoudelijke vergaderingen’ - een verderfelijke, ondemocratische instelling - tot een gewoonte te maken, zodat hun aangevangen onderhandelingen met Nederland inzake de ‘nieuwe rechtsorde’ het karakter kregen van een onderonsje met een onnodig waas van geheimzinnigheid. De grote massa voelde zich hierdoor uitgesloten en zelfs enigermate geprikkeld.

Inderdaad was dit een ondemocratisch begin om een meer democratische

bestuursinrichting te verkrijgen, en daarbij was het vooral de creoolse middengroep die, gesteund door de gehele topklasse, een nauwelijks gecamoufleerde tegenstand bood. De enige 'Aziatische' steun die zij daarbij ontvingen, kwam van een kleine groep Javanen, aan wie een spoedige terugkeer naar hun bevrijd geboorteland in het vooruitzicht gesteld werd. Pas onder de leuze: 'Baas in eigen huis' werden de nieuwe denkbeelden wat beter verstaanbaar voor de 'gewone' mensen; de nieuwbakken politici spraken liever alsnog van 'medezeggenschap'.

De eerste na-oorlogse Statenverkiezing, in 1946, weerspiegelde nog geheel de oude toestand, maar het was voor de allerlaatste keer dat nog politiek ongeorganiseerd gekozen werd en dat nog de helft der kandidaten uit landsdienaren bestond. Na de oprichting van al de vele partijen en partijtjes die telkens tot ad-hoc fusies overgingen, kon dit niet meer gebeuren, hoewel het steeds een groot euvel gebleven is, dat ambtenaren wel in de Staten gekozen werden, maar tevens in actieve dienst bleven, waardoor de gezagsverhoudingen, juist in zo'n kleine gemeenschap, menigmaal verstoord raakten, om maar te zwijgen van de tevens veroorzaakte verstrengeling van belangen.

Meteen al in dat jaar zonden de Staten een delegatie naar Nederland met een petitie dat 'de vrijheid worde gegeven van regeling van eigen inwendige aangelegenheden' en 'dat Suriname zijn eigen constitutie vaststelt'.* In afwachting hiervan vroeg men om alvast enige wijzigingen in de Staatsregeling.

Maar de delegatie had niet op een ongelegener tijdstip kunnen aankloppen, nu de Hollanders net tot over de oren in de narigheid zaten met Indonesië. Onder mooie woorden bedolven keerde zij in feite onverrichterzake terug - er zouden nog vele zulke delegaties volgen - en thuis kregen de Staten de wind van voren, want men (en vooral een 'Centrale Raad' van Hindostanen en Javanen) eiste terecht een betere representatie in het College, nu gebleken was dat het de Staten waren, die opeens bij de Nederlanders alles voor het zeggen hadden en geacht werden de gehele bevolking te vertegenwoordigen. In dit soort goocheltrucs met begrippen en realiteiten zijn de diverse Nederlandse Regeringen altijd sterk geweest.

De minderheden (inclusief de katholieke partij) die samen toch wel de grote meerderheid uitmaakten, wensten niet alleen snelle verandering van het kiesstelsel, maar ook - en dit was belangrijk - de instelling van enig lokaal bestuur in de bevolkte regio's, met name in de door kleinlandbouwers bewoonde districten. Want de elite had zich in de hoofdstad geconcentreerd, oefende van daar uit door een bijna absolute centralisatie van het bestuur zijn macht uit over allen, terwijl de Aziaten toen nog voor het overgrote deel verspreid over het platteland woonden. Het was een prachtig democratisch desideratum, deze instelling van gemeentelijke of regionale besturen; een wenselijkheid die echter, afgezien van wat machteloze polderbestuurtjes, tot op heden, 35 jaar later, nog altijd op verwezenlijking wacht. Macht is een taaie kleefstof!

De religieus-georiënteerde partijen wensten ook erkenning en subsidiëring van de hindoe- en islam-religie, alsook (voor sommigen van hen en voor de katholie-

* Dit laatste is pas dertig jaar later 'inderhaast' gebeurd, kort vóór de omzetting van het Rijksdeel in een 'Onafhankelijke Republiek'.

ken en Herrnhutters) de volkomen gelijkstelling van het Bijzonder Onderwijs met het Openbare. De rest kwam hun minder belangrijk voor. Ter ondersteuning van hun politieke identiteit begonnen al deze groeperingen (de partijen en hun periferie van geïnteresseerden) ook meer culturele activiteit te ontwikkelen dan ooit tevoren het geval geweest was; met name onder de negerbevolking die als eerste hierbij steun kreeg van de inmiddels in Nederland opgerichte 'Stichting voor de Culturele Samenwerking', de Sticusa. Alleen de Bosnegers en de Indianen bleven bij alles buiten spel; slechts een heel enkele politieke partij beweerde ook hun belangen voor te staan, en daar bleef het dan bij.

De drukpers, pover bemand en nog slechter toegerust, was weinig informatief en agiteerde meer dan dat zij constructief te werk ging; meer dan ooit ontaardde zij tot de strijdtribune van bepaalde partijgangers en het zeepkistje van individuele demagogen. In latere jaren vooral, toen menige 'redacteur' tevens Statenlid werd, of omgekeerd, werd dit er niet beter op en oefenden de bezitters van zulk een dubbele titulatuur ook een verdubbelde politieke invloed uit, vaak onder toepassing van morele chantage, - de enkele loffelijke uitzonderingen niet te na gesproken. Tal van kleinere tijdschriften die destijds ontstonden, hadden wanneer zij fatsoenlijk waren, slechts een efemeer bestaan. Maar de scheld- en lasterblaadjes floreerden als eendagsbloemen.

Door toedoen van al die politieke en culturele activiteiten - er kwam nu ook een specifiek Javaanse bij - groeide de publieke belangstelling voor de staatkundige hervormingen-in-spe snel aan, althans voor zover ze van praktisch belang voor de massa schenen. Als iedereen eerst maar eens naar de stembus mocht...

Van Nederlandse zijde werden de gemoederen op afdoende wijze zoet gehouden door de instelling van een Enquête-Commissie, die zich deftig ter plaatse beijverde om de wensen der bevolking te leren kennen en daarbij tot de conclusie kwam: 'vrijwel allen zijn ontevreden met de huidige gang van zaken(...) zeer algemeen wenst men geen bemoeienis van moederlandse organen met inwendige zaken van Suriname en meer eigen zeggenschap (...) het merendeel acht de conflictenregeling zeer onbevredigend, welke de Kroon als beslissende instantie aanwijst.' Met nog allerlei meer van dien aard. Maar dezelfde Commissie (die eigenlijk een plebisciet moest vervangen) ontried 'op praktische en psychologische gronden medezeggenschap van Suriname' bij de benoeming van de Gouverneur 'die aan de Rijksregering verantwoordelijk moet zijn'. Wonderlijk, dat 'psychologische gronden' ooit door de Nederlanders ten aanzien van hun overzeese onderdanen in het geding zijn gebracht...

Wat de Enquête-Commissie tenslotte als nieuwe staatsstructuur aanbeval, kwam Nederland nogal zwaarwichtig en ingewikkeld voor. Er moest maar weer verder gedelibereerd worden, alle koloniaal ongeduld ten spijt. Onderwijl voerde het 'moederland' de Linggadjati-besprekingen met de zich losworstelende Indonesiërs, zonder dat Suriname erbij betrokken werd, terwijl dit toch een zaak was die het gehele Koninkrijk aanging. Dit zinde de Staten en hun achterban al evenmin als het feit dat het rijksdeel, dat toen meer dan 200 000 inwoners telde, het met een begroting van maar circa 12 miljoen moest stellen, terwijl de Nederlandse Antillen met 130 000 inwoners (op een miniem oppervlak) een budget van ruim 30 miljoen had, - een verhouding die boekdelen sprak wat de achterstand van Suriname

betrof ten opzichte van de andere Nederlandse kolonie in de West.

Het was dan ook redelijk dat in 1947 door instelling van een Welvaartsfonds, dat overigens weinig gericht was op verbetering van de infrastructuur, een eerste poging werd aangewend om aan deze achterstand tegemoet te komen. Het tanend vertrouwen in Den Haag werd er slechts gedeeltelijk door hersteld, want daar het in handen van oud-Indische ambtenaren gelegde fondsbeleid erop gericht was het land allereerst 'self-supporting' te maken, lieten voor de hand liggende en dringende, maar 'oneconomische' voorzieningen voor de arme massa op zich wachten.

Zo kon het dan gebeuren dat het in datzelfde jaar opnieuw, als zo vaak tevoren 'bijna' tot een coup kwam, of althans tot iets dat er veel van weg had.

Een na jarenlang verblijf in Nederland naar zijn geboortegrond teruggekeerde creool, Sanchez genaamd, raakte ontsteld over de manifeste achterlijkheid en verwaarlozing die hij 'thuis' aantrof en wilde, vooral met behulp van een zestal even ontevreden teruggekeerde oorlogsvrijwilligers (getrainde ex-militairen!) en politiemannen een niet duidelijk omschrijfbaar 'iets' ondernemen om aan de schrijnende toestand een eind te maken. De man sprak meer dan hij deed en lang voordat hij iets doen kon. Verdacht van het beramen van een staatsgreep, alleen vanwege zijn hoogdravende retoriek, werd hij tot een betrekkelijk lichte straf veroordeeld (de oorlog had de rechters wel aan wat anders gewend gemaakt), kreeg prompt gratie van de verstandige Gouverneur en werd afgevoerd.

Ondanks alle beroering die zijn geval veroorzaakte, had Sanchez niet méér op zijn geweten dan het ietwat gepassioneerd uiting geven aan wat bij zovelen onuitgesproken leefde. Zijn plan bestond in een vaag 'afrekenen' met het Bestuur en met de Nederlandse overheersing, alsook met de door hem funest geachte macht van de Brits-Indiërs en... de Chinezen. In de rechtszaal lichtte hij dit toe met onder meer de woorden: 'Ik zag op welke geraffineerde manier de Hollanders op de Creolen en Javanen hun koloniale politiek toepasten, en toen ontkiemde het plan (...)'.

De in de kiem gesmoorde 'samenzwering' ondervond wederom weinig kritiek en zelfs openbare sympathie, omdat zij werd uitgelegd als symptoom van de algemene ontevredenheid over de voetensleperij in Nederland, ofschoon het veeleer een slag in de lucht bleek om op heldhaftige wijze de blijkbaar ingedutte, maar toch schrikachtige overheidsinstanties wakker te schudden.

Het was eigenlijk een hele prestatie dat al in 1948 de eerste Rondetafel-Conferentie tussen Nederland, Curaçao en Suriname gehouden kon worden, die tot een voorlopig gewijzigde Staatsregeling en in 1950 tot de zogenaamde 'Interimregeling' zou leiden. Voorshands echter gingen de overzeese deelnemers onvoldaan uiteen; men had gehoopt dat er een 'Rijksgrondwet' zou komen, zoals de Enquête-Commissie had aanbevolen, maar de Nederlandse Regering hield vast aan een 'lichtere' regeling.

De Gouverneur zou beginnen met zijn dagelijkse bestuurstaak te delegeren aan een pseudo-kabinet dat de naam van 'College van Bijstand' kreeg, welke benaming kort daarop in de gewijzigde Staatsregeling vervangen werd door 'College van Algemeen Bestuur', in betere overeenstemming met de werkelijkheid. De vrij soepele, maar voorzichtige Gouverneur Brons, die de bevolkingsmentaliteit al te goed kende, benoemde in dit pioniers-college van zes man: vier actieve ambtena-

ren die hoe dan ook reeds zijn ondergeschikten waren, plus een oud-ambtenaar en één planter (toch nog!) zonder met hun politieke opvattingen of die van wie ook rekening te houden. De 'Gecommiteerden' konden deze ook moeilijk laten gelden, zo zij er al enige op na hielden. Tevens verduidelijkte hij publiekelijk, dat de nieuwe bestuursvoering 'aan de begrenzing der voor dit denkbeeld kwalijk passende bestaande Staatsregeling gebonden was'. Met andere woorden, dat hij zo ver gegaan was als hij mocht, maar dat men nog geen al te hoge verwachtingen over het verkregen brokje zelfbestuur diende te koesteren.

Onder zijn bewind werd wel een rudimentair 'Departement van Sociale Zaken' en een schriel bemand 'Departement van Economische Zaken' ingesteld; beide hoog nodige voorzieningen, want aan de oorlogswelvaart en de sluitende begrotingen die beide op een toevallige constellatie berustten, kwam al heel gauw een einde. De bauxiet-export waar zoveel van afhing, daalde al spoedig tot slechts 25% van de wereldproduktie, en later zelfs tot 14%, met schommelende absolute hoeveelheden, want op vele plaatsen in de wereld werd nu ook het mineraal goedkoop genoeg ontgonnen. Niettemin bleef het voor Suriname voortdurend de allerbelangrijkste bron van inkomsten. De ware vorst van Suriname was en bleef Koning Aluminium.

De Grondwetsherziening van 1948, waartoe men in Nederland mede door de afscheiding van Indonesië genoopt werd, nam daarin ook alle overgangsbepalingen op, die het invoeren van een nieuwe rechtsorde in de overgebleven kolonies mogelijk maakten. Deze zouden nu 'gelijkwaardige' rijksdelen worden van een tripartite Koninkrijk. Maar de formalistische Hollanders geraakten met deze ietwat abstract-theologische drieëenheidsgedachte nog niet zo gauw in het reine. Zij maakten hiermee wel een begin door over de koppen van de Staten heen, maar toch met grote instemming van de massa in Suriname, de daar geldende Staatsregeling alvast zo te wijzigen, dat nu het algemeen kiesrecht, óók voor vrouwen, werd ingevoerd.

Voor de eerste maal in de geschiedenis van het land werd zo de mogelijkheid geopend tot vorming van een Statencollege dat iets weg kon hebben van een werkelijke volksvertegenwoordiging. De creoolse tegenstanders van het algemeen kiesrecht hadden nu geen keus meer; zij trachtten hun oude machtspositie veilig te stellen door een drastische verandering van taktiek bij de 'open' Nationale Partij Suriname (N.P.S.) en begonnen evenals hun Aziatische medeburgers ijverig aan de instructie van het 'stemvee' dat - hachelijk experiment - al in 1949 de nieuwe Staten zou moeten kiezen.

Dit gebeurde op ruime schaal en effectief genoeg met behulp van het volkstoneel en speciaal met het oog op de aanstaande verkiezingen geschreven, soms hoogst humoristische sketches en vertoningen. Juist onder de creoolse vrouwen werkte dit middel uitstekend. Zij werden - en bleven - in hoge mate betrokken bij het lokaal-politieke gebeuren, en ook de meer volgzame Aziatische plattelandsbevolking liet zich voldoende beïnvloeden, zoal met instrueren. De eerste inderdaad algemene verkiezing verliep dan ook bijna vlekkeloos, zonder dat speciale overheidsmaatregelen nodig waren voor een ordelijk verloop. De riskante wissel welke Gouverneur Brons op de bevolking getrokken had, werd volledig gehonoreerd. Enerzijds werd het een krachtmeting tussen de nog 'jonge' partijen, anderzijds een

peiling van de competentie der grote massa. Uit alle grotere bevolkingsgroepen werden vertegenwoordigers gekozen.

Door de stembusafspraak tussen één Christenpartij en drie 'Aziatische' partijen kwamen er meteen 7 Hindostanen - hindoes en islamieten - plus één Javaan in de Staten, waarin echter nog steeds de 13 creolen, alle leden van de overigens weinig homogene N.P.S., domineerden. En na de verkiezing bleken de godsdienstige banden nog sterker dan de raciale, zodat de ad-hoc gevormde coalities snel weer uiteenvielen. De godsdienst werd bovendien reeds bij de verkiezingsstrijd sterk in het geding gebracht - ook tussen protestanten (Hermhutters) en katholieken - als bedenkelijke imitatie van de toenemende verzuiling in Nederland. Alleen vielen hier religie en raciale afkomst grotendeels samen.

Aan de andere kant was het streven naar staatkundige verbetering zelden een punt bij de verkiezingspropaganda; veeleer werd de nadruk gelegd op verbetering van de meest in het oog lopende wantoestanden, zodat deze nationale verkiezing veel weg had van een gemeenteraadsverkiezing (waarbij alle tien zetels voor Paramaribo aan één partij toe vielen) gecombineerd met een plattelandsverkiezing van vertrouwde prominenten en welsprekende propagandisten; met het gevolg dat de gekozen districtsvertegenwoordigers tenslotte weinig of geen binding met het platteland hadden. Al te lang zijn deze euvelen blijven voortbestaan.

De vrouw kreeg nog geen enkele kans; heel wat jaren zouden voorbijgaan eer opnieuw - zoals één keer in het verleden - een vrouwelijke afgevaardigde haar intrede in de Staten deed. Voor de koloniale verhoudingen was het voorts tekenend, dat van de 21 gekozenen er 9 in overheidsdienst waren, en 4 het beroep van advocaat uitoefenden. Er was niet één planter meer bij; wel een paar 'dubieuze' figuren. Dat 3 medici gekozen werden, was symptomatisch voor de gemakkelijke populariteit die met dit 'nobile officium' bereikt, en op het politieke vlak overgebracht werd. De 'dokters' zouden verder altijd een rol - soms ook een heilloze rol - in de Surinaamse politiek blijven spelen.

Het Statencollege had nu een onmiskenbaar politiek karakter gekregen, met duidelijk afgetekende partijen en fracties, evenwel zonder veel interne loyaliteit. Als eerste daad hechtte het zijn goedkeuring aan een nieuw 'College van Algemeen Bestuur', dat volgens de richtlijnen van de meerderheidspartij was samengesteld en waarvan de zes 'proto-ministers' ofwel tot de N.P.S. en de daarmee sympathiserenden behoorden, ofwel als partijloze 'technici' bereid waren hun medewerking te verlenen. Het was vanzelfsprekend dat de Landsregering in haar beleid voortaan afhankelijk was van de Staten-meerderheid en - zoals in een parlementaire democratie gebruikelijk - elke Landsminister (zoals zij sinds 1950 heetten) naar huis gezonden kon worden wanneer het die meerderheid goeddunkte.

Na ruim tachtig jaren van frustratie en zwakte voelden de Staten zich opeens oppermachtig. Het is zeker niet te veel gezegd, dat menig lid door een zekere brooddronkenheid bevangen werd. Het besef van noodzakelijke taakverdeling en duidelijke scheiding tussen de wetgevende en de uitvoerende macht, ieder met geheel eigen verantwoordelijkheden, had nog geen tijd gehad zich te ontwikkelen in het 'parlement', en minder nog bij de partijen die het vertegenwoordigde en waarvan de meeste al gauw ten prooi vielen aan de platste demagogie, de brutaalste onderlinge rivaliteit.

De Staten bemoeiden zich - kinderziekte van een beginnende democratie - met veel waarmee zij niets, of slechts zijdelings te maken hadden. De kleinste onbenulligheden vormden vaak het onderwerp van discussie (bijvoorbeeld de benoeming van een bode of werkster, de zogenaamde 'verzoekschriften', de nieuwtjes van de dag) terwijl belangrijke agendapunten daarvoor opzij geschoven werden, evenals voor het uitvechten van interne partij-controversen.

De openbare zittingen, geringer in aantal dan de besloten 'huishoudelijke', werden bij wijze van publieke vermakelijkheid door een steeds grotere menigte bezocht en speelden zich soms geheel af ten behoeve van een publieke tribune vol bijval of afkeuring betuigende marktvrouwen. Het grote euvel van de combinatie actief landsdienaar en mede-wetgever die in de Staten zeggen kon wat hij wilde, zonder vrees voor de strafrechter, deed zich reeds na het eerste jaar het beste gevoelen, en leidde tot een 'cabale' die het nauwelijks wat gedemocratiseerde land voor een wijle bijna onbestuurbaar maakte en in eerste instantie uitliep op... een bij de aanvang van 1951 geforceerde Statenontbinding. Na anderhalf jaar een fiasco voor de idealisten en een 'zie-je-wel' voor alle overigen.

Aanleiding veeleer dan oorzaak van de 'cabale' was het ontslag dat de Landsminister van Volksgezondheid aan een medicus, tevens Statenlid, wegens herhaalde insubordinatie gaf. Niet alleen de gehele Regeringsraad, maar ook een ad-hoc commissie van juristen onder voorzitterschap van de President van het Hof van Justitie stonden hier achter. Niettemin kwam een deel van de Staten op voor hun 'collega', die bovendien zijn zaak zowel in zijn partij (de N.P.S.) te berde bracht, als 'onder het volk', met name onder de marktvrouwen, - een niet te onderschatten populair spreekkoor. Het feit dat de 'onpolitieke' Landsminister zich, gesteund door tweederde van de Staten, kon handhaven, maakte de reeds bestaande scheuring binnen de N.P.S. acuut. Waarna over 's mans harde kop heen allerlei partijstrijd werd uitgevochten, de Statenzittingen ontaardden in voor de met partijgangers gevulde publieke tribune geënsceneerde scheld- en lasterpartijen, die vanwege het gebrekkige Reglement van Orde niet door de Voorzitter onderdrukt, laat staan belet konden worden.

De Staten functioneerden niet langer, tientallen dringende wetsontwerpen bleven liggen, zodat na gevraagde, maar geweigerde interventie van Nederland dat nog steeds belast was met het toezicht op de 'deugdelijkheid van bestuur', Statenontbinding onvermijdelijk geworden was. Enkele dagen vóór de afkondiging hiervan door de Gouverneur (op aanraden van Den Haag, tòch) nam bovengenoemde Landsminister 'om persoonlijke redenen' zijn ontslag. De 'cabale' echter nam geen einde en zette zich nog lang voort, nadat nieuwe verkiezingen de N.P.S. 'versterkt' in de Staten terugbrachten.

Inmiddels hadden Suriname en Curaçao, bevreesd dat door toenemende strubbelingen tussen Nederland en Indonesië hun eigen zaken op de lange baan geschoven zouden worden, alvast gedaan gekregen dat er een Interimregeling zou worden ingevoerd, waardoor de zelfstandigheidsgedachte al wat meer verwerkelijkt, en vooral de positie van het College van Algemeen Bestuur ten opzichte van de Gouverneur en van de Staten verduidelijkt zou worden. Het na moeizame onderhandelingen tot stand gekomen ontwerp van deze regeling, die in feite - ondanks enkele kleine wijzigingen - gedurende heel het voortbestaan van Suriname als

rijksdeel gegolden heeft, opende eensdeels mogelijkheden die wegens persoonlijke rivaliteiten nooit ten volle door Suriname werden uitgebuit (bijvoorbeeld het recht van enquête voor de Staten en het recht tot aanwijzing van een Staatsraad in Buitengewone Dienst, weliswaar op eigen kosten), anderdeels kreeg het land te elfder ure, door onbezonnen interventies in het Nederlandse Parlement en onder opportunistische ja-knikkerij van de P.v.d.A. (toen al!) enkele bepalingen opgedrongen, die de Staten op goede gronden onaanvaardbaar achtten. Want zodra het om geschillen met het neuswijze moederland ging, traden de Staten met evenveel eensgezindheid op, als met tweedracht bij de behandeling van eigen landelijke aangelegenheden.

Een van de 'spontaan', zonder enig vooroverleg ingelaste bepalingen schreef een verdergaande gelijkstelling van het Bijzonder met het Openbaar Onderwijs voor; een tweede - dom genoeg - een uitbreiding van het toch al ongewenste 'Aziatische Huwelijksvoltrekkingsrecht' tot een 'Huwelijksrecht', dat voor de éne groep van medeburgers scheiding of verstoting van de huwelijkspartner 'op hun eigen manier' mogelijk maakte. Gesteund door een bijna unanieme reactie in Suriname, protesteerden de Staten resoluut tegen deze flagrante inbreuk op het nog nauwelijks ontluikende beginsel van 'gemeen overleg in Koninkrijksaangelegenheden'; en toen zij zich in hun verontwaardiging ook tot de Verenigde Naties en de Pan-Amerikaanse Unie richtten, bleef de Hollandse schrikreactie niet uit, maar volgde als gebruikelijk een compromis, zodat de Interimregeling na een vol jaar van voorbereiding begin 1950 in werking kon treden.

Het verontrustend beroep van de Staten op genoemde internationale politieke lichamen was niet onberaden. De Verenigde Naties eisten eerlang van de moederlanden een jaarlijkse rapportage over de nog niet onafhankelijke landen waarover zij heersten, en met name de Latino-republieken waren bijzonder gebrand op een spoedige aftocht van de Europese mogendheden die nog bezittingen op het vasteland er op na hielden. Al op de Negende Inter-Amerikaanse Conferentie die in 1948 te Bogotà gehouden, en door een grote volksopstand abrupt afgebroken werd, toonden de Latino's ongeduld en wrevel bij de behandeling der verhoopte likwidatie van de kolonies, - een speciaal agendapunt ter conferentie. In een commissievergadering gaf Venezuela zelfs te kennen, dat de kolonies op het continent behoorden te worden opgedeeld tussen dit land en Brazilië, zoals 'natuurlijk' was, - een omineuze uitspraak waaraan destijds veel te weinig aandacht geschonken werd, maar waarvan de strekking stellig niet verdwenen is uit het bewustzijn der Latino-regeringen.

Naderhand werd gesteld dat een aparte commissie zou moeten bestuderen 'met welke vreedzame middelen zowel het kolonialisme als de occupatie van Amerikaanse gebieden door extra-continentale landen kunnen worden geëlimineerd'. En dit zou 'soortgelijke vreedzame pogingen door afzonderlijke geïnteresseerde Staten niet in de weg staan'. Het was een uitspraak met overduidelijke bedoeling. De verschrikkingen van de 'Bogotazo' met zijn even lange als fatale nasleep voor Columbia, deed zulke woorden in de storm verwaaien, maar het waren geen lege woorden.

Hetzelfde werd nog eens herhaald in 1954 op de Tiende Conferentie van de Pan-Amerikaanse Unie te Caracas, waar in een resolutie gesproken werd over de

teruggave van gebieden ‘die onwettig bezet zijn door niet-continentale mogendheden en om het gebruik van geweld tot handhaving van zulk een bezetting af te wijzen’. In het licht van de Nederlandse aarzelingen - het ‘geïnterim’ - klonk dit bijna als een aansporing tot secessie, en het is geen wonder dat men zich toen in Den Haag ging haasten om de laatste Rondetafel-Conferentie bijeen te roepen, waaruit tenslotte, nog datzelfde jaar, het uiteindelijke ‘Statuut’ geboren werd, dat een einde moest maken aan de internationale kritiek.

Een Braziliaans voorstel op de Latino-Conferentie te Carácas, om de kolonies onder de Trustschapsraad van de V.N. te stellen, werd toen weliswaar verworpen omdat geen der drie centrale Guyana's op dat ogenblik nog kolonies in de oude zin waren, en het niet wenselijk leek om tijdens het uiteindelijk wat geactiveerde dékolonisatieproces de moederlanden een stok tussen de benen te werpen, maar de Latino's hadden niet helemaal ongelijk met de naar hun mening trage en stellig halfslachtige gang van zaken nogal dubieus te vinden.

De Surinaamse deining had dus wel zin en hielp. Maar ook terwijl de Interimregeling van kracht was, volgde, zoals reeds gebleken is, geen stilte na de storm in den lande. Integendeel, de politieke onrust verergerde tot een morele. Ofschoon een diepe scheuring binnen de N.P.S. de hoofdoorzaak geweest was van de onhandelbaarheid van de Staten die tot hun ontbinding (in de dubbele betekenis van het woord) leidde, kwam na de verkiezing van 1951 dezelfde partij versterkt terug in de volksvertegenwoordiging (nu met vergrote nadruk op ‘volk’). De voorzitter van de onder haar auspiciën gevormde ‘Regeringsraad’ (de nieuwe naam van het College van Algemeen Bestuur) werd echter... een Hollander, een stellig niet onbekwame, maar wel ietwat dubbelzinnige en intrigante figuur, die evenwel deze functie nauwelijks een jaar bekleedde, om daarna voorgoed in het buitenland te verdwijnen.

Meer en meer persoonlijke kwesties werden de op de onsmakelijkste wijze in de Staten en in de partijblaadjes uitgevochten, onder schromelijke verwaarlozing van het landsbelang, zodat door al dit gedoe de politiek steeds meer in diskrediet raakte bij het weldenkende deel van de bevolking, dat deze van jaar tot jaar voortdurende mistoestand nauwelijks meer kon tolereren. Van diverse kerkelijke zijden werden kritische en vermanende woorden tot de massa gericht; desondanks werd ook de verkiezingscampagne voor 1955 op haast barbaarse wijze gevoerd.

Onder deze omstandigheden was het begrijpelijk (en maar beter) dat geen enkele vrouw kandidaat gesteld werd. Het Kiesreglement was in dat jaar opnieuw een strijdpunt, mede omdat toen een groot aantal Indonesische ingezetenen kort tevoren op Verdragsgronden het Nederlanderschap, en daarmee het kiesrecht verkregen had. Dit nadat kleine aantallen van hen uit vrees en onvrede het land hadden verlaten om zich ofwel in Cayenne te vestigen, ofwel naar hun ‘bevrijde’ land van herkomst terug te keren. Een dergelijke beweging onder de Hindostanen liep evenwel bijna onmiddellijk dood.

Een combinatie van nieuwe ‘protestpartijtjes’ die als een ‘Eenheidsfront’ optraden, riep heel wat kiezers in het geweer; 78% van het electoraat bracht een stem uit, tegenover slechts 28% in 1951 en 69% bij de eerste algemene verkiezingen in 1949. De poging om een ‘opruiming’ in de Staten te bewerkstelligen, werd met succes bekroond, - maar slechts in schijn. De kiezers waren weliswaar het N.P.S.-

gewroet hartgrondig zat, maar een deel van de 'politieke' raddraaiers had in de nieuwe partijtjes weten binnen te dringen, en ofschoon de Hindostaanse Partij (later samenspelend met de N.P.S.) als grootste overwinnaar uit de strijd kwam en de N.P.S. in totaal maar 2 zetels veroverde, bleef het een janboel gedurende de daarop volgende jaren, waarin na de idylle van de Statuut-aanvaarding, het aantal on-idyllische incidenten verreweg dat van positieve activiteiten in de Staten overtrof. Nog kregen io ambtenaren (inclusief medici en onderwijzers) zitting in het College, maar het was een novum dat zij naast zich 4 kooplieden kregen, terwijl de Katholieke Partij eindelijk ook 3 zetels wist te bemachtigen.

Bij al deze woelingen was, sinds de Interimregeling, de Gouverneur 'onschendbaar' en hij alleen had het recht om (met contraseign van ministers) de Staten naar huis te zenden. Niettemin bleef zijn positie als Kroonvertegenwoordiger verre van eenvoudig. De eind 1949 om Nederlandse partijpolitieke redenen op zijn précaire post neergezette, ietwat piasserige Landvoogd heeft het gedurende al die troebele jaren stellig niet gemakkelijk gehad.* Hij werd in 1956 opgevolgd door een ernstiger en meer bezonnen figuur, onder wiens aegis de politieke toestand dan ook van tijd tot tijd even kalmeerde. Dit was mede te danken aan het na langdurige voorbereiding eindelijk tot stand komen van het 'Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden', dat een boven-grondwettelijke 'uit vrije wil' gesloten verdrag werd tussen Nederland, Suriname en 'de Nederlandse Antillen'.

Al in 1952 stond in een officieel Communiqué van de Surinaamse Regering te lezen, dat zij van mening was: 'dat een eventuele beslissing om in de toekomst uit het Koninkrijk te treden op een wijze zal dienen te geschieden, welke zekerheid geeft dat deze beslissing de wil van de meerderheid der Surinaamse bevolking weergeeft en het resultaat is van ernstige en rustige overweging.' Zij bleef ook hierna bestaan op het vastleggen van het uit vrijwillig samengaan voortvloeiende recht om ook vrijwillig uit het Koninkrijksverband te kunnen treden, maar legde zich tenslotte neer bij de nogal vage bewoordingen van de Preambule van het Statuut, waardoor deze netelige, maar door velen vitaal geachte kwestie geheel opengelaten werd.

De 'Officiële toelichting' bij de Preambule, die veeleer een algemene defenitie van de nieuwe rechtsorde behelsde, was duidelijker en stelde: 'De door deze landen tot stand gebrachte rechtsorde kan niet eenzijdig door een land worden veranderd. Voor wijziging is nodig overeenstemming tussen de landen. De mogelijkheid voor verdere ontwikkeling wordt volledig opengelaten.' Dit was tenminste klare taal, en vooral op de laatste zinsnede heeft Nederland zich gaarne op het internationale forum beroepen.

De voorbereidingen waren niet mis geweest en hadden drie ruimschoots bemande Rondetafel-Conferenties gevergd: de langdurige, maar vrijwel mislukte in 1948; een tweede, eveneens langdurige in 1952, waar op grond van een gemeen-

* Bij de eerste vergadering de beste van het College van Algemeen Bestuur die deze tot 'onderkoning' gebombardeerde burgemeester van een middelgrote gemeente in Nederland voorzat, sprak hij bij de behandeling van een bepaalde kwestie de onvergetelijke woorden: 'Mijne heren, in mijn vorige gemeente deden wij dit zó...' hiermee getuigende van een studentikoze desoriëntatie die hij nooit meer kwijtraakte.

schappelijk ‘Werkstuk’ meer binnenskamers dan openlijk werd beraadslaagd over de vermeende ‘vrijwilligheid’ en het ‘zelfbeschikkingsrecht’ der drie Rijksgenoten, zonder dat men uit de (formalistische) problemen kwam, hoewel reeds het V.N.-Charter van 1945 en latere V.N.-resoluties uitdrukkelijk spraken van ‘self-determination’; en tenslotte in 1954 toen, door een zorgvuldiger voorbereiding en wederzijdse inschikkelijkheid (gekatalyseerd door de Nederlandse minister Kernkamp, ondanks zijn wat leuterig Parlement) alles op rolletjes liep. Zodat aan het eind van dat jaar de plechtige ondertekening van het document kon geschieden, nadat het - wat Suriname betrof - met algemene stemmen door de Staten aanvaard was.*

Na een twaalfjarige touwtrekkerij wekte het Statuut dat volgens de toenmalige Nederlandse Minister van Justitie en Binnenlandse Zaken zich kenmerkte door ‘de vele labyrint- en kronkelwegen’ en dat nu voor de volledige inlossing van de koninklijke beloften gedurende de oorlog moest gelden, niet veel geestdrift in de betrokken landen, al liet het theoretisch wel enige verdere staatkundige ontwikkeling van de ‘gelijkwaardige’ maar zwakkere deelgenoten toe, en gewaagde het met nadruk van ‘onderlinge bijstand, overleg en samenwerking’. De term ‘zelfbeschikkingsrecht’ die volgens velen ook het recht tot ‘afscheiding’ inhield en door Nederland ondanks het insisteren van Suriname onbruikbaar want niet te definiëren geacht werd, had men zorgvuldig uit het Statuut geweerd; maar de overeenkomst kòn gewijzigd worden met wederzijds goedvinden, dat was al heel wat. En de eerste wijziging die vijftien jaar later zou volgen, zou geschieden... terwille van de halfweegs opgedrongen secessie van Suriname, gecamoufleerd door... het zelfbeschikkingsrecht!

Maar al werd van stonde af aan gezegd dat het Statuut dat vrijwillig door de drie gelijkwaardige partners aanvaard was en een min of meer definitief karakter gaf aan hetgeen reeds de Interimregeling bepaald had, geen ‘Eeuwig Edict’ was, over-en-weer koesterde men toch de hoop dat het gedurende geruime tijd althans de staatkundige verhouding der ‘zelfstandige’ rijksdelen met het onafhankelijke Nederland zou regelen. Dat de niet-onafhankelijke, dus toch nog in menig opzicht afhankelijke ex-kolonies in laatste instantie nog altijd dépendances - paradoxale neo-kolonies in rijksverband, zeiden sommigen - gebleven waren, zou reeds weldra blijken.

Het Statuut was immers - sui generis - een zwaarwichtig traktaat met talloze verclausuleringen. Het behield onder meer de behartiging van buitenlandse aangelegenheden, defensie, lucht- en scheepvaart, verder de zorg voor de rechtszekerheid en deugdelijkheid van bestuur, voor uitlevering, alsook de regeling van het Nederlanderschap, van toelating en uitzetting van Nederlanders, aan de Koninkrijksregering voor; dus in de praktijk aan Nederland, al mochten de beide ‘zwakke’ partners daarbij wel een piepgeluidje laten horen, dat gemakkelijk door de Hollandse bassen kon worden overstemd. Het was niet zo weinig wat de zwakke

* Psychologisch wellicht minder juist dan juridisch, werd het door de Koningin getekende verdrag namens ‘Nederland’ gecontrasigneerd door ‘de’ ministers van enz. enz., maar namens Suriname en de Antillen slechts ‘in tegenwoordigheid van minister van enz.’ Fiat iustitia, pereant coloniae...

broeders *niet* op eigen houtje mochten ondernemen. En dit was, hoe mooi het Statuut ook als een unieke oplossing werd voorgesteld, iets wat de buitenlandse toeschouwers nogal bevreemdde en de ex-kolonies van hen vervreemd hield; het liet internationaal met enig recht de gedachte ontstaan, dat de bereikte zelfstandigheid van Suriname (evenals die van de Nederlandse Antillen) toch niet helemaal 'kosjer' was. Niettemin aanvaardde de V.N. eind 1955 de stopzetting van de rapportage, waarmee Nederland al enige jaren eerder, vooruitlopend op de feitelijkheden, begonnen was.

De 'Officiële toelichting' bij de Preambule van het Statuut noemde zelf al dit moeizaam tot stand gekomen staatsstuk 'een rechtsregeling van geheel eigen aard'. Het was dan ook moeilijk verteerbaar voor de radicale Dékolonisatie-commissie van de V.N., die geheel deze door partijen vrijwillig aanvaarde overeenkomst met groot wantrouwen bleef bezien als een handig Hollands trucje om zowel de koloniale geit als de progressieve kool te sparen.

Buitendien kon Suriname het financieel met eigen middelen niet redden en moest het autonoom geworden land van de bedeling leven, - de plechtig bezworen hulp en bijstand. De centen zouden weliswaar niet uitblijven, maar over de besteding daarvan wilde de rijke schenker c.q. lener in Holland evenals in het verleden toch wel het een en ander te zeggen hebben. Dit werd alles goed en wel geaccepteerd, maar wat er voorshands in de ex-kolonie mee bereikt werd, was inderdaad geen gejuich, maar overgevoeligheid en wantrouwen jegens de Nederlandse Regering, die er nu op aangewezen was de toegezegde bijstand in subsidies, schenkingen en leningen om te zetten.*

Dit volgde niet voetstoots, maar geschiedde bij voorkeur op grond van plannen die in Den Haag - op voordracht van een sinds 1951 opgericht, onontbeerlijk Planbureau - naar eigen Hollandse inzichten werden beoordeeld en al of niet aangepast. Mede door de daaraan verbonden bureaucratische traagheid (en vaak genoeg eigenwijsheid) gaf dit voortdurend reden tot ontevredenheid en geharrewar. Er werd tot een 'Tienjarenplan' besloten, waarvan men wonderen verwachtte, die echter door de puur-economische uitgangspunten der 'planologen' geheel uitbleven.

Met opzet werd hier, ondanks verwaarlozing van menige relevante details, vrij uitvoerig op de lange voorgeschiedenis van het Statuut ingegaan, in de hoop zodoende ook de oorsprong te verklaren van veel der wederwaardigheden, gebeurtenissen, gedragingen en... wantoestanden waarmee dit deel van de Wilde Kust (niet als enige, zoals nog zal blijken) gedurende de volgende twintig jaren te kampen had. De gang van zaken in deze recentere periode kan nu des te korter worden samengevat.

* De grote massa begreep er maar weinig van. Er was veel lawijt gemaakt over 'autonomie', het 'ding' waar wel iedereen de mond van vol had, maar dat in de volksmond tot 'auto-moni' (geld voor een automobiel) vervormd was, en aldus de meest fantastische verwachtingen wekte. Van de Rondetafel-Conferenties teruggekeerde gedelegeerden werden soms in feestelijke optocht binnengehaald en hadden dan de vraag te beantwoorden: 'Wat heb je voor ons meegebracht?' Informatie en communicatie bleven minimaal en de 'autonomie' van Suriname was toen inderdaad nog vrij irreëel.

Het eind van de oorlog die reeds het eind van de immigratie had ingeluid, bracht dientengevolge ook het eind van de oude vorm van grootlandbouw met zich mee, ofschoon in 1969 nog 45% van het totale landbouwareaal hiervoor benut werd. Het overige - met nogal wat grasland - werd door de kleine boertjes, en dus door het merendeel van de 'Aziaten', bebouwd in percelen van gemiddeld niet meer dan 4 ha.

Een groot mechanisch landbouwbedrijf, door Nederland aanvankelijk ten behoeve van Hollandse middenstandsboeren opgezet, ging in 1951 van start op een plaats die door zijn nieuwe naam 'Wageningen' van zijn herkomst moest getuigen. De rijstcultuur kreeg er een krachtige impuls door, zodat nog geen twintig jaar later rijst het belangrijkste agrarische uitvoerprodukt kon worden, hoewel zeer ver achterstaand bij de uitvoerwaarde van het topprodukt bauxiet. 'Wageningen' stimuleerde tevens de kwaliteit van de rijstproduktie, die vooral in het district Nikérie tot bloei kwam. De visserij in de rijke, maar veel te weinig uitgebate Oceaan onderging toen ook een gezonde expansie, maar werd nog altijd veel te weinig beoefend.

De unanimiteit van de Staten bij de aanvaarding van het Statuut en de aangepaste Staatsregeling die nu als Grondwet van Suriname gold - aangevuld door het Reglement voor de Gouverneur - was maar een incidentele idylle geweest.* Aanstonds daarop ging de oude herrie onverminderd voort, en zowel in de nieuwe Staten, in 1955 zo 'hoopvol' samengesteld, als binnen de Regeringsraad deden zich pijnlijke affaires voor. Het 'Eenheidsfront' dat zo grif aan de macht gekomen was, viel reeds spoedig uiteen tot een drietal tweedrachtsfronten. Er ontstond vooral getwist over concessies, zowel wat de garnalenvisserij als wat de bauxiet-ontginning betrof, met name over de zogeheten 'Brokopondo-overeenkomst', een hoogst belangrijke aangelegenheid die nog ter sprake komt.

Mede door toedoen van de door omkoopbare lieden aangevoerde Javaanse groep werd het kabinet (Ferrier) door een motie van wantrouwen ten val gebracht, waarop het alvorens af te treden reageerde met het uitschrijven van vervroegde verkiezingen, hetgeen neerkwam op een voortijdige ontbinding van de Staten wegens verregaand plichtsverzuim en miskenning van hun ware taak als wetgevende macht. Nog op wankele beentjes, had de democratie in Suriname - begrijpelijk overigens - een moeizaam en lang pad op te gaan, dwars door een oerwoud van akelige atavismen, zonder enige gidsdienst van ervaren buitenlandse (Nederlandse) leiders op dit gebied. De mensen moesten het zelf maar uitzoeken... dàt was immers de autonomie... Helaas, het Statuut dat theoretische 'gelijkheid' en halve 'vrijheid' garandeerde, sprak niet van 'broederschap' binnen het nieuwe Koninkrijk.

Wat de uitvoerende macht betrof, tot op dat tijdstip, en ook steeds daarna, waren er maar weinig Ministers - en zelden de besten - die het een volle regeringsperiode van vier jaar uithielden. Het was een voortdurend stuivertjeverwisselen en

* Deze Grondwet begon al in de eerste regel de beste van Artikel 1 met de daverende tautologie: 'Suriname omvat het grondgebied bekend onder de benaming van Nederlands Guyana', geheel in de trant van de uitspraak van Reuters Onkel Bräsig: 'Die Armut, ja, die kommt aus der groszen Pauvreté.'

het ging er op lijken alsof elke ‘intellectuele’ Surinamer 'ns een keertje voor ‘Excellentie’ gespeeld moest hebben, - al te zeer ten nadele van een goede gang van zaken. En menigeen onder hen sneuvelde door de interne verdeeldheid in de N.P.S., de weifelmoedigheid der overige creoolse groeperingen, en het gekonkel en gekoehandel der ‘Aziatische’ partijen, - alles onder klaroengeschal van een abject journaille.

Waarbij nog de tot reële of veronderstelbare corruptie aanleiding gevende situatie kwam, dat enkele Statenleden tevens betaalde zaakgelastigden waren van op de loer zittende bauxiet- en andere industriële maatschappijen, de allerwegen opduikende derde-wereld-piraten. Het vereiste heel wat inzicht om deze lieden te weerstaan, zoal niet geheel te weren.

Immers middelerwijl had vooral de ontginning van aluminiumerts, met al wat er aan verbonden zit, de algemene aandacht op zich gevestigd. Niet alleen omdat het overgrote deel van de overheidsinkomsten daaruit verkregen werden, maar ook omdat de ALCOA haar oude, door Nederland eertijds afgewezen plannen voor het bouwen van een groot hydro-elektrisch krachtstation thans in een gewijzigde vorm voor verwezenlijking vatbaar achtte, ondanks hernieuwd schouderophalen en ditmaal ongeïnteresseerd toekijken van het neuswijze en kapitaalkrachtige Haagse deel van het Koninkrijk.

Het voor de roekeloos genoemde Amerikanen aannemelijk gemaakte denkbeeld was afkomstig van een ingenieur in Indonesië (Van Blommenstein) en ging uit van de gedeeltelijke afdamming van de Suriname-rivier en de inundering van een stuk centraal-Surinaams grondgebied ter grootte van de provincie Utrecht. Na extensieve onderzoekingen en jarenlange ridiculisering door Hollandse experts, werd dit het Brokopondo-plan. Alle Europese scepsis ten spijt, zagen de Amerikanen er wel wat in, en bewilligden zelfs de eis van Suriname, dat zij bij de geprojecteerde krachtcentrale behalve een aluinaardefabriek ook meteen maar een aluminiumsmelterij zouden bouwen.

Op deze wijze zou Suriname niet alleen de ruwe grondstof en ook het veel kostbaarder tussenprodukt, maar zelfs het hoogstwaardige eindprodukt van deze mijnbouw kunnen exporteren. De ALCOA moest verder zelf de financiering van het hele projekt op zich nemen en zelfs aan Suriname een lening verstrekken voor de aanleg van verbindingswegen, in ruil waarvoor zij de dam en de krachtcentrale (met alle daarin opgewekte electriciteit) voor 75 jaar in eigendom verkreeg. Na veel onderhandelingen werd de overeenkomst in 1958 gesloten, en weldra begonnen de Amerikanen met hun omvangrijke werkzaamheden.

Een moeilijkheid was wel, dat op het grondgebied dat door afdamming in een stuwmeer voor de krachtcentrale veranderd zou worden, verschillende Bosnegerdorpen lagen. Deze moesten onder verantwoordelijkheid en op kosten van Suriname worden verplaatst, hetgeen niet zonder weerstanden en haast op het nippertje in 1964 gebeurde.

Door geen andere wetten dan die van de eenvoudigste menselijkheid beschermd, waren de Bosnegers, evenals de Indianen, bij alle nieuwe verhoudingen buiten spel gebleven, nauwelijks genoemd, - en nu hadden zij zich maar te voegen naar alle verlangens van de opdringende westerse kuituur en haar industrialisatie-behoefte. Veel begrepen zij er niet van; zij lieten zich pas door het water verdrijven,

toen het hun dorpjes begon te overspoelen. Door een speciale, grotendeels uit het buitenland gestimuleerde actie werden ook de ‘wilde’ dieren uit het inundatiegebied zoveel mogelijk gered. Zij werden met meer consideratie behandeld dan hun menselijke medebewoners van de wildernis, die zich naar de naargeestigste bedenksels van ‘Openbare Werken’ zagen overgebracht, en zich daarbij verre van gelukkig voelden.

Met de ALCOA werd ook overeengekomen, dat haar Surinaamse dochteronderneming niet langer de oude naam van S.B.M. zou dragen, maar die van ‘Suriname Aluminium Company’, afgekort SURALCO, ofschoon ‘SUB-ALCOA’ een juistere benaming zou zijn geweest; de plaats van vestiging zou ‘om fiscale redenen’ voortaan ook in de Verenigde Staten zijn.

De afsluitdam met al het bijbehorende kwam snel genoeg gereed, wel niet op de Brokopondo genoemde plaats, maar om technische redenen iets ten zuiden daarvan, bij Afobaka, en al in 1965 kwamen zowel de fabriek als de smelterij in bedrijf en ging de exportwaarde van 's lands minerale produktie vervolgens sprongsgewijze omhoog. Met als nevenverschijnsel echter, dat de ALCOA-directie, ondanks haar opzettelijk (en wijselijk) bescheiden gehouden profilering, het meer dan ooit in Suriname voor het zeggen had. SURALCO wist dan ook in laatstgenoemd jaar nog een nieuwe concessie van 2 miljoen ha in de wacht te slepen. Tegen deze latente, maar wezenlijke macht trachtte enkele jaren later de ‘verjongde’ Landsregering een tegenwicht te scheppen door naarstig uit te zien naar meer bauxiet- en andere mineraal-voorkomens, volgens een zeer ambitieus, maar wederom te weinig op de infrastructuur en het directe lot der arme bevolking gericht economisch opbouwplan.

Want inderdaad brachten de verkiezingen van 1958 een aantal jongere academici op de voorgrond, die modern geschoold, toch nog voldoende binding hadden met de volksklasse waaruit de meesten van hen waren voortgekomen, om hun puur technocratische bedoelingen voor allen aanvaardbaar te doen zijn. Klaarblijkelijk trad een nieuwe generatie aan, die met meer deskundigheid dan de voorgaande, zij het met een eenzijdig inzicht, het land toegewijd trachtte te besturen.

Een ietwat stabielere periode scheen eindelijk aangebroken. Deze Regering, waarin de met het hoogste aantal stemmen in de Staten gekozen Minister van Opbouw (Essed) de toonaangevende rol vervulde, was er vooral op uit, om ondanks alle hindernissen een grondig onderzoek in te stellen naar al de natuurlijke hulpbronnen van het land, om aldus te komen tot hun ‘rationele exploitatie’. Er was reeds in 1948 een begin gemaakt met het bodemonderzoek vanuit de lucht van heel het ontoegankelijke, grotendeels met dichte oerwouden bedekte binnenland, dat voor zowat 80% zijn geheimen geheel of nagenoeg geheel verborgen hield. Hiermee waren sindsdien goede vorderingen gemaakt, en thans ging men over tot de aanleg van een aantal kleine vliegveldjes (één ook op het betwiste gebied in het zuidwesten), vanwaar uit het binnenland gemakkelijker bereikbaar werd voor intensief grondonderzoek.

De ontdekking van bauxiet (alweer!) in West-Suriname had een ontwikkelingsplan voor die afgelegen landstreek ten gevolge, terwijl verder aan de geleidelijke ontsluiting van geheel het grote achterland kon worden gedacht. Grootscheepse

denkbeelden, waar echter de kleine man - en dat waren de meesten - in zijn even kortstondig als behoeftig leven geen zijde bij spon, evenmin als de wat onrustig geworden boslandbewoners. Het leek al heel wat, dat er een Zendingshospitaal in 1957 op het diep landinwaarts gelegen Stoelmanseiland kwam, of dat zich een houtindustrie ontwikkelde, veelbelovend en krachtig in de aanvang, maar ten gevolge van de gemakkelijke roofbouw in de bossen, al te snel voor moeilijkheden geplaatst en na 1963 tot langzame achteruitgang gedoemd.

Het is ook in deze periode dat het Landsbestuur, met weinig middelen ter beschikking en het onbevredigend einde van het Tienjarig Welvaartsplan voor ogen, geporteerd begon te raken voor ‘joint ventures’, het in combinatie met particuliere ondernemers aangaan van nieuwe ondernemingen, zoals het dit met de ALCOA inzake het Brokopondoplan gedaan had.

Ook deze verbinding van overheids- en particulier belang bracht een opdeling van de reële macht met zich mee, zij het dan een minder merkbare; maar het veroorzaakte wel repercussies onder de werknemers van zulke ondernemingen. Mede door andere, meestal meer in het oog lopende oorzaken werd de arbeidsvrede nogal eens verstoord, waarbij nog kwam, dat de vakverenigingen zich al te vaak in politieke avonturen lieten meeslepen door vakbondsleiders met hogere ambities. Vooral één van hen, Pengel, roerde zich niet alleen buiten, maar ook binnen de Staten op steeds luidruchtiger wijze, bijgevallen door een voortdurend toenemende aanhang.

Op de even pittoreske als picareske persoonlijkheid van ‘Jopie Pengel’ dient wel even, zij het bij wijze van voetnoot der historie, te worden ingegaan, omdat hij zoal niet als het prototype van de Surinaamse ‘politicus’, dan toch als het superego-imago van de grote volksleider voor de negroïde volksklasse mag gelden. Afkomstig uit het vanouds opstandige slavendistrict de Para, verzamelde hij in zich alle attributen van een typisch Westafrikaanse ‘oba’, - een opperhoofd dat imponeert door lichaamsomvang, zwelgvermogen, spilzucht, dictatoriale eigengereidheid en zelfvoldaanheid, en dat een charisma van berekende welwillendheid en milde autoriteit uitstralend, zich gaarne door een horde van ‘retainers’ en lijfwachten laat omstuwen en vereren.

Politiek voeren en sluw zijn, waren voor deze figuur één begrip; ook jovialiteit en cynisch verraad. Op de zalvende Herrnhutterwijze verkondigde hij zijn politieke wijsheden en onwijsheden en omkleedde hij de gangbare gemeenplaatsen met hoogdravende retoriek. Zijn twee gedrukte redevoeringen - ter gelegenheid van het Eeuwfeest der Emancipatie - die door de sycophanten-encyclopedie van Suriname als zijn enige ‘werken’ worden aangegeven, zijn echter woord-voor-woord door een vakliterator geschreven zonder enige suggestie zijnerzijds. Elke medewerking die hem dienstig was, gebruikte hij gaarne, om zich daarna zo snel mogelijk van zo'n hulpverlener te ontdoen of hem te verketteren.

Onder zijn invloed ontwaakten bij veel negers en kleurlingen de oude atavismen, en door zijn medestanders met geestdrift als ‘de sterke man’ begroet, bleek hij tenslotte toch een reus op lemen voeten te zijn. Niettemin liet hij ook na zijn plotselinge ‘val’ in 1969, gevolgd door zijn dood een jaar later, nog zulk een mythe na in het bewustzijn van de velen die hij uit de geplunderde staatskas had laten profiteren, dat zij ijlings een standbeeld voor hem oprichtten ter instandhouding

van deze mythe. Zo staat hij, die zelfs door zijn hielenlikkers niet van ‘een paternalistische wijze van machtsuitoefening’ kon worden vrijgepleit, daar nog altijd te kijk, heel zinvol met de rug gekeerd naar het Ministerie van Financiën, dat hij zo roekeloos en spilziek beheerde.

Hij eiste baantjes voor zijn volgelingen, zodat de Landsregering, die met voorbijzien van partijbelangen meer op een benoemingsbeleid volgens deskundigheid uit was, telkens in conflict raakte met de dissidentengroep in de Volksvertegenwoordiging. Een poging van Pengel om door het nogmaals bijeenroepen van een Rondetafel-Conferentie Suriname een ‘dominion status’ te doen verkrijgen, leed schipbreuk, maar bracht alweer nieuwe spanningen teweeg.

Om nog vóór de verkiezingen van '63 een allesoverheersende groei van bovengenoemde groep te voorkomen, ontwierp de Regering een nieuw kiesstelsel, gedeeltelijk op evenredige vertegenwoordiging berustend en met meer landelijke zetels in het College, dat voortaan niet meer uit 21, maar uit 36 Statenleden zou bestaan, terwijl de Bosnegers en Indianen nu ook een eigen vertegenwoordiger zouden kunnen krijgen. Bijtijds werden de veranderingen, de grote vakbondsleider ten spijt, door de Staten aangenomen. De verrassing die hierna volgde, was des te groter.

Want door een coalitie welke de N.P.S., waarin Pengel de boventoon voerde, met de sterke Hindostaanse Partij (V.H.P.) wist te vormen, zag deze figuur zich met de kabinetsformatie belast en stelde hij zichzelf aan tot Premier van een nieuwe Regering, waaruit hij successievelijk allen die geen ja-zeggers waren, wist weg te werken, terwijl hij zelf de portefeuilles van Binnenlandse Zaken, Algemene Zaken en... Financiën aan zich hield, - alles onder het verzwegen motto: ‘J'y suis, j'y reste’. Daarbij bleef hij de voornaamste vakbondsleider, want het eenmaal veroverde gaf hij nimmer prijs. Voor een niet bijster ontwikkelde zwarte ‘volksjongen’ zonder duidelijk beroep maakte hij een meteorische carrière, die de grote massa sterk aansprak. En geen wonder. De populaire Premier liet niets na, ook geen onwettige middelen, om haar voor zich te winnen.

Onder zijn door willekeur, favoritisme en onverantwoordelijkheid gekenmerkt ‘bestuur’ (en hij wist zich door nog twee verkiezingen heen tot 1969 te handhaven) nam het reeds eerder binnengeslopen stelsel van bevoordelen van medestanders, het zogenaamde ‘regelen’, even onrustbarende als weerzinwekkende proporties aan, en zij waren uitermate geldverslindend. Het ambtenarenapparaat werd volgestopt met nietsnutten en zinloos uitgebreid, zodat tenslotte 20% van de totale beroepsbevolking zich rechtstreeks in overheidsdienst bevond, en nog zeer velen indirect.

De steeds meer dictatoriaal optredende Premier bedacht tal van louche steunpilaren met ‘gunstgaven’ ten laste van de Landskas, - zichzelf daarbij niet vergetend, terwijl het stemvee met allerlei douceurtjes en faveurtjes letterlijk ‘gekocht’ en verknocht gemaakt werd. Zijn Javaanse handlangers ‘regelden’ de gronduitgifte in de nieuwe polders, aangelegd met Nederlandse steunfondsen; niet de verhongerende kleine boertjes die wat van landbouw afwisten kregen de percelen toegewezen, maar onbekwamen met goede relaties, voldoende steekpenningen of optredend als stroman voor speculanten. Enkele grote zwendelaars werden in de gelegenheid gesteld een rijkere buit in de wacht te slepen.

Wat later waren het de Hindostaanse bondgenoten - willig geworden uit angst dat de ‘Leider’ anders een fatale rassenstrijd zou ontketenen - die aan bod kwamen. Al te velen trachtten zich vrienden te maken met de Mammon die, als in de dagen vóór de emancipatie, zijn slaven kocht... voor slechts een fractie van de toen geldende prijs, wijl hij een grote morele inflatie op gang gebracht had, die nog lang zou blijven doorwerken.

Daar tezelfdertijd weinig positiefs werd uitgericht, liepen Surinames financiën volkomen in het honderd. Op de kritiek van de Rekenkamer werd noch door de serviele Staten, noch door de Regering ooit gereageerd (ook niet in het verleden) en telkens moest de Premier, reislustig als geen van zijn voorgangers, in Nederland om hulp aankloppen, zelfs voor het gaande houden van de gewone dienst. Die miljoenenhulp werd dan meestal wel gegeven, om te voorkomen dat de zaken in de neo-kolonie helemaal in het honderd zouden lopen, of om maar van het gezanik af te zijn, of omdat - zoals een Nederlandse Minister-President zich eens liet ontvallen - de populaire Pengel ‘zo'n schilderachtig karakter’ was. Wie kan de blanke kronkels volgen?

De ‘oba’ die zich gedroeg alsof hij het land tot één grote kafferkraal wilde doen vervallen, wist die kronkels in ieder geval te gebruiken, en wekte meer dan zijn betrouwbaarder voorgangers de toegeeflijkheid van Nederland, dat hiermee zijn wanbeheer stilzwijgend sanctioneerde. Sinds deze tijd begon dan ook de corruptie - met kleine onderbrekingen - min of meer een vast kenmerk van het bewind in dit Rijksdeel te worden, en van dat deel van de samenleving dat er rechtstreeks mee te maken had.

Op hoogst eigenaardige wijze wist deze ‘persoonlijkheid’ zich overigens gedurende een zestal jaren te handhaven. Want juist wegens een vrij duistere concessive-affaire haalde hij zich in de Staten de motie van wantrouwen op de hals, waarmee hij sinds twaalf jaren anderen bedreigd had, en werd zijn Regering al binnen vier maanden na haar optreden naar huis gestuurd. Inmiddels was de eerste Surinamer tot Gouverneur benoemd (Currie), een bezadigde oud-gediende, wiens rechtschapenheid boven alle verdenking verheven was, maar van wie geen rigoureus, hoogstens strikt-formalistisch ingrijpen verwacht kon worden.* De nieuwe Landvoogd wees de leider van de Hindostaanse Partij, zijnde de sterkst in de Staten vertegenwoordigde, als formateur aan, en deze... verzocht ‘Jopie’ aan te blijven aan het hoofd van een slechts weinig gewijzigde ministerraad. Geen wonder dat de herbenoemde zich toen oppermachtig ging gedragen, nu ook de Aziaten kennelijk voor hem bogen, - en met reden, zoals weldra blijken zou.

Om de positie van de Creoolse N.P.S. die hij nu geheel beheerste, te consolideren, vond onder gewijzigde toepassing van het evenredigheidsstelsel een herdistributie van de kiesdistricten plaats, op de wijze die men in de Verenigde Staten ‘gerrymandering’ noemt, zodat bij de volgende verkiezingen in '67 - het ging nu om 39 in plaats van 36 Statenzetels - de N.P.S., toch weer als sterkste uit de bus zou kunnen komen. En aldus geschiedde. Ondanks groot verzet bij de tegenpartijen en zelfs een massabetoging tegen het veranderde kiesregelement, werd het toch

* Tevoren was reeds eenmaal een welgesteld Surinaams koopman (H.J. de Vries) tot waarnemend-Gouverneur aangewezen.

toegepast; maar nog altijd onzeker van hun zaak hielden de Pengelianen een grootscheepse verkiezingscampagne door heel het bewoonde land, waarbij - eindelijk - ook de op landskosten rijkelijk beschonken Bosnegers betrokken werden, hetgeen zij zich niet zonder de nodige scepsis lieten welgevallen.

Alsof dit alles nog niet voldoende was, werd bij de verkiezingen zelf op grote schaal geknoeid door vervalsing van de kiezerslijsten. Hun latere verificatie toonde aan, dat meer dan 25% van de (natuurlijk) op de N.P.S. uitgebrachte stemmen onwettig, want van overleden of afwezige personen waren. Bovendien werden veel kiezers tijdens het uitbrengen van hun stem zwaar gecontroleerd of 'geassisteerd' zoal niet geïntimideerd door propagandisten van genoemde partij, zodat ditmaal nauwelijks van een geheime stemming sprake was. De N.P.S. verkreeg dan ook de meeste zetels, en Pengel bleef in het zadel zitten. In zijn kwaliteit van Minister van Binnenlandse Zaken zowel tevoren als daarna verantwoordelijk voor het verkiezingsbeleid, weigerde hij de regen van klachten hierover te onderzoeken en verklaarde hij de verkiezing geldig. Daar hij naar eigen goeddunken de kandidatenlijsten van zijn partij had opgesteld, kreeg hij nu de Staten volledig in zijn greep, met inbegrip van de grote Hindostaanse fractie.

Niet zonder reden waren de Aziaten bevreesd zijn misnoegen te wekken. Al enkele jaren lang deden zich in het nabuurland Brits-Guyana, waar de ontwikkelingen in zoveel opzichten met de Surinaamse overeenkwamen, grote botsingen voor tussen de creolen en de Brits-Indische ingezetenen, vaak met een bloedig karakter. Een gegronde angst bestond, dat deze raciale machtsstrijd ook naar Suriname zou overslaan, temeer omdat er tussen de negroïde volksleider in het nabuurland, Burnham, wiens positie met de dag sterker werd, en de dito volksmenner uit het tripartite Koninkrijk vrij intieme relaties bestonden, zoals gebleken was bij hun geheime onderhandelingen (onder vier ogen) over het bestaande grensgeschil tussen de beide ex-kolonies, waarbij werd overeengekomen dat men het ad calendas graecas zou laten rusten. En de Rijksregering aan wie dergelijke zaken competeerde, liet de 'schilderachtige' Premier ook op dit voorbehouden terrein kalm begaan.

De Surinaamse Hindostanen hadden dus inderdaad reden tot bezorgdheid, en ter bevestiging van zijn macht zag Pengel erop toe, dat zij deze bezorgdheid niet kwijtraakten. Dit bracht dan ook de grote 'Verenigde Hindostaanse Partij' er toe, haar naam fluks te veranderen in 'Partij ter bevordering van het Nationale Welzijn', met in het Hindostaans (!) dezelfde oude initialen V.H.P.

Middelerwijl was in '65 een nieuwe Kroonvertegenwoordiger, wederom een landskind (H.L. de Vries) opgetreden die, aanmerkelijk jonger dan zijn voorganger, een speciale training voor zijn hoge ambt had ondergaan, welke van diep inzicht in de ware verhoudingen van het land bij zijn Nederlandse lastgevers getuigde en ongetwijfeld ook hogere bedoelingen had, want dezelfde training werd ook voor zijn opvolger van belang geacht. Tot aan zijn benoeming tot Gouverneur was hij namelijk gedurende een aantal jaren de lokale directeur van de SURALCO en had dus precies kunnen leren van welk linnen de lakens moesten worden uitgedeeld en welke belangen in het land uiteindelijk dienden te prevaleren. Bovendien was hij een zachtaardig en meegaand man, al heel tevreden wanneer de uiterlijke rust en het decorum maar bewaard bleven. Onder de

rusteloze en al te volkse Pengel kreeg hij het nogal moeilijk - veel waarmee hij het kwalijk eens kon zijn, had hij in zijn onschendbaarheid eenvoudig te ondertekenen - en nu moest juist onder zijn bewind dezelfde figuur als onbetwist leider van de onbetwistbaar sterkste partij in de Staten nogmaals als formateur worden aangewezen.

Vanzelfsprekend benoemde Pengel zichzelf opnieuw tot Premier en bekleedde alzo dit ambt ten derden male. Zo bleef de oude ellende voortduren en weldra legde de al te brave Gouverneur het bijltje er bij neer, om wederom opgevolgd te worden door een slimmer en naar verhoopt werd invloedrijker landskind (Ferrier) dat ditmaal bij de Billiton Maatschappij, in zijn evenzeer geleide als leidende functie van directeur van het bauxietbedrijf in Suriname, geleerd had waar de ware belangen lagen en wie precies de ware bazen waren van het land dat hij als hoogste gezagsdrager te dienen had.

Na daar het juiste klappen van de zweep geleerd te hebben en evenals zijn directe voorganger zowel in de lokale als in de Nederlandse overheidsdienst voldoende 'gegroomd' te zijn, was hij voor de Haagse opperheren een maar al te aanvaardbare figuur. Ferrier, die de laatste Gouverneur van het 'autonome' Rijksdeel zou zijn, bleek echter meer dan één kwaliteit te bezitten, waarmee ook Talleyrand begaafd was. Hij vermocht zich, zonder zich aan demagogie te bezondigen, langer en beter dan Pengel te handhaven en tenslotte tot enkele verbazingwekkende salto's in staat te zijn, of wil men: metamorfosen te kunnen doorstaan. Zijn langdurig optreden getuigde van meer elasticiteit dan karaktervastheid, zoals nog zal blijken.

Pengel kon door de financiële restricties die hem eindelijk door Nederland werden opgelegd, niet voortgaan met zijn breidelloze geldverspilling, zodat het hem onmogelijk werd om de tot dubbele grootte aangezwollen en bovendien volkomen inefficiënt geworden ambtenarij nog langer te bekostigen en tevens de hoognodige en veel te lang uitgestelde loonsverhogingen van grote groepen landsdienaren - het onderwijspersoneel vooral - in te willigen. Hier deed zich de nawerking der willekeurige bevoordeling eerst recht gevoelen.

Aanvankelijk lieten de ontevredenen zich nog met pertinente, onverwezenlijkbare beloften paaien en de 'derde regering Pengel' begon met gejubel van de brooddronken volkspartij, maar met vrezen en beven der tegenstanders van de grote volksmenner, die in deze periode van zijn hoogste triomf genadeloos werden geëlimineerd, - gelukkig nog op bloedeloze wijze.

Het ambtelijke apparaat verloor de meeste van zijn bekwame leden en kreeg daarvoor incapabele 'vriendjes', geassisteerd door een horde van meelopers voor wie eenvoudig posten werden bedacht; zij behoefden niets te presteren. De belastingdienst lag geheel in duigen en de zwendel nam tenslotte zulke proporties aan, dat menigeen die zich nog op zijn post had weten te handhaven, in ernstige gewetensconflicten geraakte. De Premier, vijand van alle intellect, regelde alles in eigen persoon, zelfs de meest futiele zaken; de ministers waren slechts bedienden, de departementshoofden lakeien en de Statenleden... angstige lijfeigenen.*

* In de Staten noemde Pengel de oppositie vaak 'een te verwaarlozen minderheid', en wanneer deze al aan het woord kwam, verliet het Regeringshoofd ostentatief de zaal. Eens zelf aan het woord zijnde, verklaarde hij echter pathetisch dat alleen ziekte en dood hem van zijn plaats zouden kunnen verdrijven. Talloos zijn de 'obiter dicta' van deze 'obi', waarvan menige helaas door zijn adepten onthouden en later zelfs toegepast zijn.

Toch begon hij langzamerhand zijn greep op de sterk-verdeelde vakbeweging te verliezen, en met het aantal van zijn blinde volgelingen en profiteurs groeide aan alle kanten ook het aantal ontevredenen, tengevolge van de wetmatige werking

welke men gevoegelijk die van de ‘categorische comparatief’ zou mogen noemen; wie veel binnenhaalden wilden meer, omdat anderen nóg meer hadden buitgemaakt. En steeds talrijker burgers vroegen zich af, waarom een fatsoenlijk, eerlijk en bekwaam man er slechter aan toe moest zijn dan lieden met juist de tegenovergestelde eigenschappen. Al te veel van de eerste soort waren alleen vanwege hun goede kwaliteiten op non-actief gesteld of geheel aan de dijk gezet, en dit terwijl alles nu in het honderd liep en er een soort wetteloosheid begon te heersen.

In 1969 was de maat vol. Een kleine groep van het hogere onderwijspersoneel dat zijn belangen geheel verwaarloosd zag, begon een staking; hun bijna volwassen leerlingen volgden, werden deerlijk mishandeld door de verwilderde politie, en ondanks hun lege kassen gingen nu ook de meeste onderwijzersbonden tot staking over, onder sympathiebetuiging van een aantal andere ambtenarenbonden. De scholieren lieten zich ook verder niet onbetuigd, leverden straatgevechten en richtten zelfs barricaden op. Tevergeefs trachtte de ‘Federatie van Hogere en Middelbare Ambtenaren’ te bemiddelen; de Premier, eerst onvermurwbaar, schond de ene afspraak na de andere, waarop ook niet-ambtelijke vakbonden in het geweer kwamen en eveneens begonnen te staken.

Door vrees voor een algemene dictatuur in de naaste toekomst gedreven, bang dat de Grote Arbeidersleider een stakingsverbod voor landsdienaren zou afkondigen en door buitenlandse sympathiebetuigingen gesterkt, waren de ambtenaren hem voor geweest en vielen de meeste overige vakbonden hen de een na de andere bij, zodat nu werkelijk een algemene staking dreigde. Pengel had weliswaar de eerste kleine staking opzettelijk uitgelokt, met de bedoeling de recalcitranten zo des te beter in zijn greep te krijgen, maar het was hem uit de hand gelopen. Hij had ‘de sittewasie’, zoals hij dat noemde, onjuist beoordeeld, en zijn geliefde strategie had ditmaal gefaald. Er restte hem niets anders dan met zijn gehele kabinet van sycophanten af te treden, het land in een complete chaos achterlatend.

Hoewel de val van de Regering niet door enig conflict met de Staten veroorzaakt werd, was klaarblijkelijk niemand die zijn politieke leven liefhad, in staat haar totaal negatieve erfenis te aanvaarden en de nogal herculische kracht op te brengen, de oude augiasstal schoon te spoelen. De nog maar kortelings opgetreden Gouverneur consulteerde ten einde raad zijn oude on-politieke vrienden, en toen, inderdaad, leerde de Surinaamse samenleving zich van haar beste zijde kennen. Onder aanvoering van degene die het allereerste College van Bijstand had voorgezeten en daarna in Nederlandse dienst een opmerkelijke ambtelijke carrière voltooid had (A. May) toonde een handvol partijloze personen van bekende integriteit zich bereid om als zakenkabinet zoveel doenlijk weer orde op zaken te stellen, onder beding dat zij zo snel mogelijk de Regering die zij alleen uit civiel verantwoordelijkheidsbesef wilden waarnemen, weer uit handen zouden geven. Het was

een goed team, dat grotendeels in zijn opzet slaagde en na bijna negen maanden tactvol en hard werken, opgelucht en tevreden aftrad. De daad bij het woord voegende, keerden deze goede landskinderen nooit meer terug op het politieke forum.

De verkiezingen in het najaar '69 brachten een opvallende overwinning van de Hindostanen en tevens de eerste vertegenwoordiger van de Bosnegers in de Staten. Aan het hoofd van de Regering kwam echter een creool, die het met zijn Ministers - nu veelal academici - in den beginne nogal makkelijk had, dank zij al hetgeen hun directe voorgangers in korte tijd hadden klaargespeeld. Dezen hadden wel kans gezien een en ander, vooral de financiën, voldoende te saneren, maar een grondige opruiming hadden zij niet kunnen houden, daar anders meer dan tienduizend lieden het toch al grote leger van werklozen zouden hebben doen aanzwellen. De ergste schurft op het staatslichaam was door hen weliswaar verwijderd en het kon weer functioneren, maar met het inwendige staatsorganisme was het nog droevig gesteld; omkoopbaarheid en corruptie zijn virussen die, eenmaal tot proliferatie geraakt, moeilijk meer uit te roeien zijn. Ze bleven voortwoekeren, hoewel voor een wijle minder merkbaar, - om helaas na luttele jaren zich opnieuw met fatale hevigheid te manifesteren.

Er volgden dan ook een viertal ‘lege’ jaren, waarin weinig vooruitgang geboekt werd, enkel mokkende ontevredenheid scheen te gedijen. De snel op zijn aftreden gevolgde dood van Pengel veroorzaakte in de N.P.S. een machtsstrijd, waarin zijn voornaamste adept (Arron) de voorgrond bereikte, vanwaar hij zijn verdere, voor het land hoogst gewaagde sprongen zou doen. De rassentegenstellingen verscherpten zich, en de algemene staking die in '69 nog juist voorkomen werd door het aftreden van de Regering, werd in '73 wèl een feit, maar had ondanks grote demonstraties en ongeregeldheden geen verdere konsekwenties.

De Regering hield ditmaal voet bij stuk, willigde de eisen van de arbeiders niet in, en wist zich - met de najaarsverkiezingen in zicht - nog te handhaven terwijl de stakingen van lieverlede verpieterden. Een grote partijencoalitie en enige nieuwe partijtjes - waaronder één zich ‘marxistisch’ noemende - wisten de overhand te behalen, en in de Staten die in de loop van onze eeuw toch wel een spiegel van de samenleving waren geworden, stonden nu twee gesloten bloes tegenover elkander: de creolen (met 22 zetels) en de Hindostanen (met 17 zetels). Een gevaarlijke polarisatie had zich voltrokken, die aanleiding werd tot de ergste ramp welke Suriname kon overkomen: het verlies van één derde van zijn toch al schaarse bevolking. Maar hierover later.

In Brits-Guyana waren gedurende de drie eerste decennia van onze eeuw de gebeurtenissen vrijwel identiek met die in Suriname, en ook de koloniale samenleving daar ontwikkelde zich parallel met die van het nabuurland, echter met een faseverschil. Brits-Guyana lag in dit opzicht een stuk voor op Suriname, en wel tengevolge van allerlei factoren: de emancipatie vond daar een hele generatie eerder plaats; de suikerindustrie kwijnde er niet weg, maar kon integendeel tot nieuwe bloei komen, daar dit produkt in Engeland beschermd werd - iets wat de Hollanders nooit met enig Surinaams produkt gedaan hebben - en de Indiase immigranten die in steeds groter getale het land binnenkwamen, waren door een

nauwkeuriger selectie van Britse zijde over het algemeen beter toegerust om zich na hun contracttijd omhoog te werken in de nieuwe wereld. Deze globale trend zette zich ook nadien voort, tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog.

De arbeidersbeweging vertoonde er een zelfde relatieve voorlijkheid. Reeds in de jaren dertig maakte het vakverenigingswezen een sterke ontwikkeling door; in twee jaar tijds ontstonden wel twaalf 'unions', en weliswaar was de versnippering bijzonder groot, maar vooral de bonden van suikerplantage-arbeiders vertoonden al aanmerkelijke kracht. Loonstakingen, met name op de suikerondernemingen, bleven niet uit en leidden in 1939 zelfs tot ernstige onlusten. Om de oorzaken van de alom heersende arbeidsonrust na te gaan, stelde de Britse Regering een Staatscommissie in, die al in '40 ongehoorde toestanden aan het licht bracht en tot een zo krachtige veroordeling van het Engelse koloniale beleid concludeerde, dat men haar bevindingen - het bekende 'Moyne-rapport' - pas na de oorlog durfde publiceren. Maar deze commissie zag tenminste - anders dan gelijksoortige Nederlandse - de werkelijkheid onverschrokken onder ogen, en haar aanbevelingen waren niet mis, ofschoon voorzichtig getemporiseerd. De Londense Regering schrok ervan en besloot tot enige actie over te gaan.

Een 'Colonial Development Act' van 1940, die door verstrekking van ontwikkelingshulp vooral economische doeleinden nastreefde, verloor door de oorlogsomstandigheden voorlopig alle betekenis, welke bovendien gering was. Maar tijdens de oorlog, toen de Amerikanen ook van dit land de verdediging op zich namen, kreeg Brits-Guyana alvast een 'Department of Labour' in '42, en in hetzelfde jaar ging Engeland in samenwerking met de om strategische redenen geïnteresseerde Verenigde Staten ertoe over, een 'Anglo-American Caribbean Commission' in te stellen, ter behartiging van hun gemeenschappelijke Westindische belangen, welke uiteraard ook in Brits-Guyana gediend werden. Meteen na de oorlog werd deze instelling die een schijnbaar a-politiek karakter droeg en ietwat optimistisch een gemeenschappelijke ontwikkeling van alle kolonies in de hemisfeer nastreefde, uitgebreid tot een 'Caribische Commissie' waaraan ook Nederland en het naoorlogse Frankrijk deelnamen, en waarin sinds '49 ook Suriname vertegenwoordigd was.

Het kostte veel inspanning al de betrokken kolonies, die tevoren zo angstvallig van elkaar gescheiden gehouden waren en die nu ieder op eigen manier zich begonnen te roeren, ter betere behartiging van hun gemeenschappelijke belangen nader tot elkaar te brengen. Het 'eilandelijk' denken was moeilijk te overwinnen, de taalbarrières bleken haast onoverkomelijk, zodat deze goed-bedoelde, maar veel te ambitieuze instelling gedurende haar bijna twintigjarig bestaan niet veel positiefs (behalve de onderlinge kennismaking der landen) heeft kunnén bereiken.

Maar het was tenminste een begin, evenals Engelands pogingen om zijn kolonies in de West samen te bundelen in één Federatie, waarvan gehoopt werd dat deze zich krachtiger zou kunnen ontplooien dan ieder van de aangesloten landen afzonderlijk. Een congres om hiertoe te geraken werd in '47 te Montego Bay (Jamaica) gehouden en weliswaar door Brits-Guyana bijgewoond; de toenmalige volksvertegenwoordiging, de 'Legislative Council', voelde echter niets voor aansluiting bij 'kleine eilanden', en de kolonie hield zich, zoals bij menige latere gemeenschappelijke actie, liever afzijdig. Zij trad niet toe tot de naderhand inder-

daad gevormde, maar vroeg gestorven ‘Westindische Federatie’. Het bijna geheel onbewuste gevoel van een ‘continental destiny’, heeft stellig deze afzijdigheid mede beïnvloed.

In plaats van na de oorlog te verminderen, nam de algemene onrust, vooral onder de arbeiders, toe en groeide vaak uit tot gewelddadigheden, zoals bij de branden die in '45, '47 en '51 de hoofdstad Georgetown teisterden, of in '46 en '47 tijdens de herhaalde stakingen van de mijnwerkers. Deze voelden zich ertoe gedrongen omdat de ‘Demerara Bauxite Company’ (ALCAN), een Canadees concern met 90% van de concessies tot zijn beschikking, weigerde de vakbonden te erkennen. En toen in '48 een grote transportarbeidersstaking plaats vond en ook op 7 suikerplantages gestaakt werd, waarbij tijdens een oploop de Politie vijf doden en een aantal gewonden maakte, werd maar weer een een Staatscommissie belast met het onderzoek naar al die ellende.

Als beste uitredding beval zij de aanleg van nieuwe bananen-, cacao-, vee- en houtkap-plantages aan; de kort voordien door Engeland opgerichte ‘Colonial Development Corporation’ (zoiets als het bijna gelijktijdig ingestelde ‘Welvaartsfonds’ in Suriname) zou wel voor de financiering van dit alles zorgen, meende zij. Iets ervan kon inderdaad gerealiseerd worden, maar de loop der gebeurtenissen was niet gunstig.

Hoewel de vooroorlogse Moyne-commissie een geleidelijke uitbreiding van het kiesrecht, totdat algemeen kiesrecht zou zijn bereikt, had aanbevolen, waren de meningen over het invoeren van dit laatste stadium nogal verdeeld, juist zoals in Suriname het geval was. Nog tijdens de oorlog, in '43, werd alvast de norm van het censuskiesrecht drastisch verlaagd en de samenstelling van de Wetgevende Raad dusdanig gewijzigd dat voortaan de gekozen leden in de meerderheid zouden zijn; de Gouverneur behield evenwel het recht die meerderheid te overstemmen, - zo weinig werden de ‘vrije’ volksvertegenwoordigers vertrouwd.* Ook op dit punt is de overeenkomst met Suriname treffend. Spoedig werd al iets van politieke partijvorming merkbaar, met name bij een van de vakbonden die speciaal de Brits-Indische arbeiders tot zich getrokken had.

Want een jaar vóór de verkiezingen van '47, die op het nieuwe kiesreglement gebaseerd zouden zijn, vormde een ambitieuze Hindostaanse tandarts, Cheddi Jagan, een organisatie die uiterlijk tot doel had de arbeidersklasse enige politieke opvoeding te verschaffen, met de nog onuitgesproken nevenbedoeling dat zij daarna een politieke partij zouden vormen. Jagan richtte zich daarbij vooral tot bovengenoemde ‘Aziatische’ vakbond, waarmee hij in nauwe betrekking stond. Bijna terzelfder tijd richtten anderen een ‘Labour Party’ op, welke - verstandig genoeg - beoogde de creoolse en Brits-Indische bevolking samen te brengen en de vele vakbonden te verenigen in één politieke organisatie. Hier leverde, anders dan

* De voorwaarden waaraan men als ‘bezitter’ moest voldoen om tot de Legislative Council te worden toegelaten, werden eveneens verzacht, en voor het actieve kiesrecht was het (nog) niet nodig Engels te kennen. Het werd voldoende geacht om in welke taal dan ook te kunnen lezen en schrijven, en een ontwikkeling te bezitten overeenkomstig met die welke een (fictieve) plattelandsschool bood. Zo werd met de ene hand teruggenomen wat de andere aanreikte...

in Europa, de vakorganisatie het prototype en materiaal voor de politieke organisatie.

Bij deze prille arbeiderspartij nu sloot zich de jonge, donker-creoolse advocaat Burnham aan, die talentvol genoeg was om spoedig daarna tot haar voorzitter gekozen te worden. Weldra was hij haar onbetwiste leider. Toen Jagan erin slaagde een zetel in de Legislative Council te verwerven, zag hij geen bezwaar in nauwe samenwerking met de gelijkgerichte Burnham, en samen stichtten zij in '50 de 'People's Progressive Party' (P.P.P.) die weldra massale aanhang kreeg, een grote kracht begon te ontwikkelen en nog veel van zich zou laten merken.

De Engelsen zagen intussen het teken aan de wand. India was reeds een soevereine democratische Republiek geworden, de kleinere kolonies zouden spoedig genoeg volgen en - ook het wedervaren van de Nederlanders met Indonesië bewees het weer - het was misschien wel het voordeligst om helemaal van die lastposten af te zijn. Het afstoten, en liefst geen zichzelf-losmaken, moest echter ordelijk en dus vooral geleidelijk gebeuren; dat was allereerst een kwestie van internationaal prestige, juist omdat de 'Dékolonisatie-commissie' in de V.N. hen aldoor het leven vergalde.

Voor Brits-Guyana werd dus alvast aan een Grondwetsherziening begonnen, bedoeld als overgang naar zelfregering. Zo voorzagen de nieuwe bepalingen van '53 in een reeds wat democratischer opzet van het bewind: in plaats van de Legislative Council kwam een 'House of Assembly' met 24 gekozen en slechts 3 ex-officio leden. Een soort van Eerste Kamer, de 'State Council' van 9 leden, zou echter nog bestaan uit 6 door de Gouverneur benoemde personen, twee aangewezen door de meerderheidsgroep en één door de minderheidsgroep in de Volksvertegenwoordiging. Maar belangrijker nog was, dat alle tegenstand van conservatieven ten spijt, tevens het algemeen kiesrecht voor ingezetenen boven 21 jaar werd ingesteld, weliswaar met de restrictie dat dit recht slechts kon worden uitgeoefend door hen die *in de Engelse taal* gealfabetiseerd waren. In geen geval zou het anderhalve eeuw oude Britse karakter van de kolonie verloren mogen gaan. Al was overigens Nederland met de instelling van het algemeen kiesrecht in Suriname de Engelsen ditmaal een slag vóór geweest, niettemin bleek al aanstonds dat laatstgenoemden zich hadden overhaast.

De uitvoerende macht berustte nu bij een 'Court of Policy' bestaande uit de Gouverneur, drie top-ambtenaren en 7 ministers, waarvan 6 uit het Huis van Afgevaardigden en één (zonder portefeuille) uit de State Council. Op deze wijze bleven de drie regeringslichamen door personele unies met elkaar verbonden. En bij alles behield de Gouverneur zijn beslissings- en veto-recht. Voor alle veiligheid...

Nog altijd had de overheid in Brits-Guyana slechts matige belangstelling voor onderwijszaken, zodat nog in 1954 van de 300 lagere scholen in het land, 275 bijzondere (hoofdzakelijk missie- en zendingsscholen) waren, al werden zowat 200 van deze instellingen, omdat zij enigermate gesubsidieerd werden, officieel ook 'gouvernementsscholen' genoemd. Bovendien was 80% van de zogenaamde onderwijzers ongekwalificeerd en bestonden er in het gehele land met ruim 400 000 inwoners, nog maar vier middelbare scholen. Pas na 1960 verbeterde de toestand op dit gebied zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht.

De verkiezingen, die zonder voldoende voorbereiding meteen in hetzelfde jaar volgden, werden beheerst door de P.P.P., de enige thans 'grote' partij welke dank zij de samenwerking van Jagan en Burnham goed georganiseerd was. Met vlag en wimpel veroverde zij 18 van de 24 zetels in de Volksvertegenwoordiging, met alle gevolgen van dien voor hun verdere suprematie (in navolging van het Britse parlementaire systeem). Het was een uiterst korte vreugde; een lawine, erger nog dan een Pyrrhus-overwinning. Want hoe krachtig de twee leiders hun gezamenlijke partij ook hadden doen optreden, zij vormden geen harmonisch tweespan. Al hadden zij wel - toen althans nog - dezelfde linkse politieke opvattingen, de strategie die zij ieder voor zich de beste vonden, verschilde evenzeer als hun temperament en culturele achtergrond.

Jagan was een wel-geïnformeerde Hindostaan met, onder invloed van zijn Amerikaanse vrouw (zuster van de in de Verenigde Staten politiek geïncrimineerde Rosenberg) een radicale instelling en was ultra-linkse beginselen toegedaan. Zijn bemoeizieke, intrigerende vrouw noemde zich onomwonden 'stalinocommuniste' en Jagan was er de man niet naar om zìjn gezindheid te verheimelijken, noch zijn visie op de richting die zijn land zou moeten inslaan, zodra het eenmaal 'los van de imperialistische bevoogding' geraakt zou zijn. Hij noemde de regering 'versuikerd' en dreigde dat hij, ooit aan de macht gekomen, de grote suikerondernemingen prompt zou nationaliseren; ze waren alle in Engelse handen. Overigens hadden anderen dit reeds vóór hem in het vooruitzicht gesteld.

Burnham van zijn kant was meer bedacht op stapvoetse terreinwinst en desnoods een taktisch terugtrekken wanneer dit zo uitkwam; eventueel, om zich geloofwaardig te maken, met blijde verloochening van vroeger nadrukkelijk gehuldigde beginselen. Hij was meer de slimme 'instinctieve' politicus à la Pengel, zij het met een aanmerkelijk grotere dosis instinct en... intellect. Naast hem was Jagan - hoe charmant als persoon ook - veeleer de doctrinaire doordrijver, de roekeloze, ontaktische volger van één helder-omlijnde idee. Zelfregering, verklaarde hij onomwonden aan al wie hem horen kon, betekende voor hem: de vorming van een echte, dus radicaal-socialistische maatschappij. En daarbij had hij zijn volgzame rasgenoten achter zich.

Het moest dus vroeg of laat tot een botsing komen tussen de twee mannen en hun volgelingen, want al had Burnham uiteindelijk bijna hetzelfde doel voor ogen en wist hij evenzeer als Jagan dat zelfbestuur, wilde het geen papieren fictie zijn, noodzakelijkerwijze gepaard moest gaan met strijd tegen het imperialisme - hier voorshands de grote suiker- en bauxiet-exploitanten - hij wilde om opportuniteitsredenen liever alsnog die strijd uit de weg gaan, hem zelfs niet noemen, om eerst de vele achterstandsproblemen in eigen land op te lossen, desnoods mèt behulp van de kapitaalkrachtige imperialisten. Terwijl Jagan voor *zíjn* op handen zijnde strijd alvast steun zocht bij het internationale communisme. Hij bezat niet het instinct van Burnham, die intussen ook, juist door hun beider samengaan, 'getekend' was.

In deze jaren van opgelaaide koude oorlog en het MacCartyisme in de Verenigde Staten, lag het voor de hand dat het anti-communistische alarm overal luidkeels werd aangeheven toen de P.P.P. zo boudweg aan de macht kwam. Alle bezitters, alle 'weldenkenden', alle grote imperialisten waren geschokt. De P.P.P had in

haar verkiezingsmanifest letterlijk verklaard: ‘Zoals iedereen weet is Brits-Guyana een kolonie welke gedomineerd wordt door het imperialistische, metropolitane Engeland. Politiek, economisch en cultureel staat het onder controle van het Colonial Office in Londen (...) alle vraagstukken en oplossingen zijn onderworpen aan de supervisie der imperialistische heersers en worden benaderd overeenkomstig de belangen van het imperialisme (...) slechts bij onafhankelijkheid zal zich de mogelijkheid openen om het socialisme voor ons land in te stellen. (...) Wij moeten dus strijden voor onafhankelijkheid; slag na slag toebrengen aan het imperialistische bolwerk, om het te verzwakken en ons eindelijk los te rukken uit zijn boeien.’ Dit was wel een uitermate krachtige taal, geschikt om zowel de Engelse ‘meesters’ als de Amerikaanse investeerders en belanghebbenden de stuipen op het lijf te jagen, na het succes van de partij, dat zij echter niet alleen aan haar radicale standpunt, maar voornamelijk aan haar nauwe verbinding met de vakorganisaties te danken had, alsook aan het feit dat zij nog multiraciaal was samengesteld.

Zulk een ‘ramp’ te veroorzaken, als de verkiezingsoverwinning van de P.P.P leek, had nooit in de brave Britse bedoeling gelegen. Al zouden de overwinnaars slechts voor de helft waar maken wat zij vooraf zo eerlijk hadden aangekondigd, dan nog ware, althans in conservatieve ogen, de ellende niet te overzien. Zo ver mocht het in geen geval komen.

De P.P.P-ministers maakten meteen reeds aanstalten om hun programma te realiseren, het was ze dus blijkbaar bittere ernst. De paniek enerzijds en de onrust anderzijds hielden aan, zodat de regering in Engeland niets beters wist te doen dan binnnen een half jaar de nieuwe Grondwet buiten werking te stellen, kennelijk uit angst voor een communistische staatsgreep en mede op instignatie van de Amerikanen en misschien andere belanghebbenden. In ieder geval, de Londense machthebbers reageerden als door plotselinge paniek aangegrepen; snel werd in oktober '53 een eskader bestaande uit twee fregatten, twee kruisers en een vliegdekmoederschip naar de ‘explosieve’ kolonie uitgezonden om aan de opheffing van de constitutie die wellicht een massale opstand zou veroorzaken, de nodige kracht bij te zetten en hoe dan ook aan de crisis waarin naar veler mening het land geraakt was, het hoofd te bieden.

Dit laatste gebeurde nu in aller ijl door het in formatie aan het land brengen van troepen met het geweer in aanslag, - op dezelfde avond dat in Georgetown de interkoloniale cricketwedstrijd tussen Brits-Guyana en Trinidad in tegenwoordigheid van een grote menigte, zonder enig incident gespeeld werd. Het was een meer dan belachelijk machtsvertoon.

De Gouverneur kondigde de noodtoestand af, de leiders van de P.P.P. en enkele prominente leden werden, ook alweer paniekerig, door de Britse soldaten omsingeld en in hechtenis genomen, sommigen tot het jaar daarop nog vastgehouden (in 1955 zaten er nog elf in bewaring). Anderen kregen huisarrest of beperking van hun bewegingsvrijheid opgelegd, en het land een Interimregering met alleen benoemde ministers en alleen benoemde leden in de Volksvertegenwoordiging, die deze naam niet meer verdiende. Andere dan godsdienstige openbare bijeenkomsten mochten niet meer zonder overheidstoestemming gehouden worden en de pers werd gemuilkorfd.

De Engelsen namen geen halve maatregelen, waarschijnlijk omdat zij er al over

dachten voorgoed de aftocht te blazen, - maar dan met ere! Zij hadden ‘de volkswil’ onderschat, maakten thans rechtsomkeert-en-in-de-pas, en kwamen terug op de dwalingen huns weegs. Simpel genoeg. Jagans langdurige arrest was hierbij de klap op de vuurpijl; de intimidatie was compleet.

In 1955 kwam het tot een breuk tussen hem, de hardnekkige, en Burnham, de buigzame. De confrontatiepolitiek der twee leiders was iets te vroeg gekomen, en alleen degene die bereid zou zijn tot een compromis met veel water in zijn al te rode wijn, zou - zo leek het - de crisis kunnen overleven. De tegenstanders zagen het met vreugde gebeuren; binnen de P.P.P. onstond een diepe splitsing, echter (nog) geen verwijdering tussen de beide raciale groepen. Hiertoe bestond geen reden. Veel creolen bleven Jagan trouw in de oude partij, veel Hindostanen volgden Burnham in de nieuwe die hij oprichtte om zijn al te radicale makkers kwijt te zijn en zich ‘braver’ te kunnen tonen dan hij geweest was.

Dit bleek de Engelsen voldoende. Er was een rem ontstaan; de conservatieven hadden inmiddels de tijd gehad van hun verstijving te bekomen en hadden weer moed gevat. De Interimregering die in '53 ingevoerd was, kon in '57, een nieuw regeringsjaar, weer worden afgeschaft. Toch bleek ‘de volkswil’ een verontrustende neiging naar links behouden te hebben. Want hoewel de twee vroegere bondgenoten elkaar nu openlijk om de voorrang bestreden, verwierf Jagans partij deze met driemaal zoveel zetels als Burnham, die zijn fractie had omgedoopt tot ‘People's National Congress’, maar onvoldoende tijd gehad had om haar goed te organiseren. Hij zou deze fout geen tweede keer meer maken.

Voor het eerst in de geschiedenis van Brits-Guyana wist ook een onafhankelijke Indiaan een plaats in het ‘House of Assembly’ te bemachtigen. Dit had echter niet méér dan een symbolische betekenis. De Indianen die wel wisten wat zij hadden, maar niet wat hun aan nieuwigheden te wachten stond, sloten zich in hun bedachtzaamheid meestal tijdens politieke acties aan bij de conservatieve groep van handelaren en welgestelden, die overigens evenals de kleine burgerij op hen neerkeken. Zij oefenden niet de geringste invloed uit op de gang van zaken. Om de extremistische ideologie van Jagan bekreunden zij zich evenmin, en bij een volgende verkiezing, in '61 slaagde Burnham erin, zijn positie aanmerkelijk te verbeteren, ofschoon Jagans P.P.P. met bijna zoveel zetels als Burnhams partij nog altijd de overhand behield.

Wel had deze reeds enige populariteit, vooral bij de stadsbevolking ingeboet, omdat zijn aandacht het meest op de plattelandsarbeiders - ten dele waren dat ook kleine boeren - gericht was. Ondertussen had het jaar tevoren de Londense Regering op een speciale ‘Constitutionele Conferentie’ in beginsel er in toegestemd dat de kolonie op korte termijn ‘zelfstandig’ binnen het Britse Gemenebest zou worden, en de steeds scherper gevoerde strijd tussen Jagan en Burnham ging er eigenlijk om, wie van beiden de Guyanese bevolking het beloofde land der onafhankelijkheid zou binnenvoeren.

De partijstrijd ontaardde nu in verontrustende troebelen waarbij de raciale controversen tussen creolen en Hindostanen niet alleen meespeelden, maar op de spits gedreven werden. Er vloeide zelfs bloed, telkens wanneer het tot openlijke botsingen kwam. En aangezien Jagan, thans de ‘Prime minister’, zich niet alleen marxist bleef noemen, maar zich ook als zodanig gedroeg en grif uitkwam voor

zijn Russische sympathieën - hij sloot een handelsverdrag af met Castro's Cuba - kreeg Burnham ondanks zijn socialistische allures haast automatisch het vertrouwen, of althans de welwillende tolerantie van de ware machthebbers, met name de Verenigde Staten.

Begrijpelijkerwijze steunden een kleine partij van handelslieden en enkele andere Burnham eveneens, al was het maar door hun afzijdigheid. De creolen stelden zich intussen steeds heftiger te weer; bij een bijna drie maanden durende staking van hun vakbonden trachtte Jagan deze met behulp van Hindostaanse arbeiders te breken, wat olie op het vuur goot. Min of meer in het nauw gedreven zocht hij nu zijn onheil in een onverbloemde polarisatie, waarbij hij niet alleen bijna alle Hindostanen onder de leuze 'Apandjaat' (steunt eigen ras) om zich heen wist te verzamelen, maar ook van zijn regeringspositie gebruik maakte om zijn rasgenoten te bevoordelen en zijn tegenstanders te duperen.* Het jaar 1963 was buitengewoon onrustig. De welgestelden werden zwaar belast, evenals de luxegoederen en alle geïmporteerde levensmiddelen die vervangbaar waren door plaatselijk geproduceerde. Toen Jagan verdere belastingverhogingen, een gedwongen spaarregeling en strenge restricties op de uitvoer van kapitaal afkondigde, braken de onlusten met nieuwe hevigheid uit. Betogingen over en weer bleven niet uit, zij ontaardden weldra in bloedige botsingen, steeds heviger straatgevechten, ongebreideld politie-optreden, aldoor meer bloedvergieten. Drie grote branden in Georgetown, gevolgd door plundering vormden in 1964 de climax, nadat Jagan een algemene staking wilde provoceren uit vrees voor Brits ingrijpen, maar de creoolse arbeiders op hun beurt nu als stakingsbrekers optraden, hetgeen weer tot nòg heftiger raciale botsingen leidde. De schade aan lijf en goed werd àl te groot: 176 doden, 920 gewonden, 1400 verbrande woningen en 15 000 mensen die om raciale redenen als minderheid hun woonplaats hadden te verlaten en aan het zwerven gingen. Vooral de Hindostanen moesten het op het platteland ontgelden; velen werden afgeranseld, tal van jonge meisjes op barbaarse wijze verkracht en mishandeld, tientallen woningen van arme landbouwers in brand gestoken bij acties die een overduidelijk raciaal karakter droegen en waartegen Burnham weigerde op te treden. Er moest nodig een eind aan komen, en de Britse Regering dacht eindelijk een goed middel gevonden te hebben om Jagan klein te krijgen: het instellen van de evenredige vertegenwoordiging!

De Gouverneur riep opnieuw de Noodtoestand uit, een groot contingent Engelse troepen werd alweer aan land gezet om er de orde te herstellen, iets waarin zij snel genoeg slaagden, en het nieuwe kiesreglement werd afgekondigd, waardoor de Volksvertegenwoordiging meteen met een flink aantal leden zou worden uitgebreid. De nieuwe verkiezingen werden nog voor hetzelfde jaar uitgeschreven

* Jagan gaf 40 000 ha land uit aan de kleine rijstkwekers en voorzag hen van de nodige landbouwkredieten. Het waren bijna alle Hindostanen. Aan het onderwijs voor de Aziaten schonk hij bijzondere aandacht en voor de jongere Brits-Indische handelaren vond hij nieuwe markten in Duitsland en Japan. De grootste (maar vergeefs naar erkenning strevende) bond van suikerplantage-arbeiders steunde hij met alle kracht, en omgekeerd werden zij degenen die hem in de netelige uren die hem te wachten stonden, de sterkste steun verleenden. Veel van hetgeen hij voorstond was redelijk, maar werd alom - ook in het buitenland - als 'revolutionair-marxistisch' gedoodverfd.

en vonden in december plaats. Niet dat Jagan verloor, - de P.P.P. kreeg nog steeds de meeste stemmen en behaalde 24 zetels, maar Burnham's P.N.C. kreeg er nu 22, en de conservatieven die zich tot een ‘United Force’ verenigd hadden, 7 zetels, van de 53 in totaal.

Jagan mocht de regering vormen en daar hij onmogelijk met de conservatieven in zee kon gaan en Burnham weigerde een coalitie met hem te vormen, kwam toen laatstgenoemde aan bod. Hij vormde samen met de ‘United Force’ het nieuwe bewind. De Britse opzet om Jagans P.P.P in de oppositie te drukken, was gelukt, zij het niet zonder kennelijk ‘vuil spel’ door het Colonial Office.

Jagan kon zijn nederlaag niet voetstoots accepteren; zijn beschuldiging dat er fraude gepleegd zou zijn bij de verkiezingen werd door de voor ‘fair play’ soms nogal gevoelige Engelsen ernstig genoeg genomen om hen door een groep van zeven waarnemers uit diverse Gemenebestlanden een onderzoek te laten instellen.

De beschuldiger werd in het ongelijk gesteld en Burnham kwam des te vaster in het zadel te zitten. Hij verloochende zichzelf niet, toen hij als een van zijn eerste daden als Premier bij de Britse Regering aandrong op het bijeenroepen van een conferentie waarin niet alleen de voorwaarden en wijze, maar ook meteen de datum der onafhankelijkheidsverklaring van Brits-Guyana zouden worden vastgesteld. De Engelsen haastten zich, al te willig; de P.P.P. echter boycotte de bijeenkomst die laat in '65 gehouden werd.

Middelerwijl deed Burnham nog één taktische zet: hij liet onder aegis van de Verenigde Naties een internationale commissie een onderzoek instellen naar de raciale representatie binnen het overheidsapparaat, met inbegrip van de politie, de instanties belast met landuitgifte, enzovoorts. Het onderzoek werd grondig uitgevoerd en het resultaat in een gedegen rapport neergelegd. De conclusie waartoe deze commissie kwam, namelijk dat over het algemeen de rollen en invloeden tussen creolen en Aziaten gelijkelijk verdeeld waren, was in hoge mate ontlastend voor Burnhams bewindvoering en werkte bevrijdend op de publieke opinie. Eer het een half jaar verder was, werd het land plechtig tot een soeverein Dominium verklaard, met Koningin Elisabeth II als staatshoofd. Bij het strijken van de Britse vlag voor de nieuwe Guyanese, omhelsden de beide rivalen Jagan en Burnham elkaar in het openbaar; hoewel eerstgenoemde vastberaden in de ‘loyale’ oppositie zou blijven.

Voor Burnham, de Prime Minister, was de soevereiniteitsverklaring slechts de voorlaatste stap. Hij liet er geen gras over groeien om ook tot de allerlaatste over te gaan en de vertegenwoordiger der monarchie, de Gouverneur-Generaal die geen andere bevoegdheden meer had dan adviserende, te vervangen door een gekozen staatshoofd, een President. Met slechts drie stemmen tegen besloot het Parlement Guyana uit te roepen tot een Coöperatieve Republiek die - net als India - toch lid zou blijven van de Britse Commonwealth, daar dit niet zonder voordeel was.

Het land heette voortaan ‘Guyana’ met een *y*, om de historisch-geografische usurpatie welke in deze naamskeuze besloten lag, enigszins te camoufleren, want de jonge republiek had er eigenlijk geen recht op... Zij kreeg een eigen vijfkleurige (en dus kakelbonte) vlag, en Kofi, de leider van de befaamde slavenopstand die goed tweehonderd jaar tevoren Berbice in rep en roer zette, werd tot nationale held uitgeroepen; er was weinig keus. De naam Coöperatieve Republiek moest

aangeven dat de ontwikkeling van het land vooral langs coöperatieve weg, door samenwerkingsverbanden van de laagste trap af tot de hoogste, zou geschieden. In februari 1970 werd de Republiek, eigenlijk slechts bij wijze van formaliteit en zonder veel drukte, uitgeroepen.

Ter gelegenheid van de ceremoniële toelating van de nieuwe staat tot de V.N. bracht Burnham de hele Assemblée aan het lachen, door in zijn dankwoord te verklaren dat hij het een eer vond om als een klein land, 'slechts even groot als het Verenigd Koninkrijk', tot de organisatie der onafhankelijke staten te mogen behoren. Alleen de Engelse gedelegeerden behielden hun poker face. Hoe dan ook, zij waren de koloniale lastpost voorgoed kwijt, met behoud van hun fatsoen.

Eerder nog dan de Engelsen en de Nederlanders dékoloniseerden de Fransen na de oorlog hun bezitting aan de Wilde Kust. Alleen, op welk een abrupte en in werkelijkheid bedrieglijke manier gebeurde dit! De bekende 'Franse slag' had veel weg van een slag in de lucht, en dat dit zo moest zijn, was mede het gevolg van hetgeen zich zowel voor als tijdens de oorlogsjaren in Frans-Guyana zoal afspeelde, of meestal juist achterwege bleef. Want hoe gemengd positief en negatief de ontwikkeling in Suriname en Brits-Guyana in dezelfde periode en ook daarna uitviel, zij steekt schril af bij de totale stagnatie in Cayenne gedurende heel het midden van de eeuw. Dáár werd men trouwens, bij de algehele afhankelijkheid der kolonie van het moederland het allereerst de gevolgen gewaar van een oorlog die al meteen begon met Frankrijks dramatisch falen op het grote strijdtoneel, dat het niet buiten zijn eigen landsgrenzen had weten te houden.

Natuurlijk werd al bij het eerste uitbreken der vijandelijkheden in Europa ook in deze verre uithoek van het Franse imperium alvast de mobilisatie afgekondigd, en meteen begonnen de hardleerse 'blancs' en hun Afrikaanse soldaten met... het aanleggen van loopgraven, tot zelfs op het mooie hoofdplein van de stad Cayenne, die al bij voorbaat 's nachts verduisterd werd. De schrik voor een Duitse invasie - die er nooit kwam, want Hitlers marine had wel wat anders te doen - zat er al vroeg in. Het regenseizoen bewees overigens weldra de belachelijkheid van al zulke defensiemaatregelen in een nauwelijks bewoonbaar gemaakt tropenlandje.

Maar toen het in '40 duidelijk werd dat geheel Frankrijk door de Nazi's onder de voet gelopen werd, en men in Cayenne 'met ontzetting' het bericht van de wapenstilstand vernam, ontstond onder de inheemse jongeren en ook anderen, al een beweging om zich bij generaal De Gaulle in Afrika te voegen, terwijl er van andere zijde stemmen opgingen om de kolonie meteen maar onafhankelijk te maken, al was het enkel om door vriend noch vijand lastig gevallen te worden en kalmpjes het stormgetij uit te zingen.

Sommigen bepleitten dat men zich zou wenden tot de een of andere machtige 'beschermer', wellicht de Verenigde Staten, die toch al bezig waren niet al te ver van de stad Cayenne met man en macht een uitgebreid vliegveld aan te leggen ten behoeve van de Pan-American Airways, en wel op eigen kosten. Door alle politieke onenigheid in de kleine gestoorde gemeenschap kwam echter noch van het een, noch van het ander iets. Bovendien wàren er geen schepen en de overheid hield streng

toezicht dat niemand de kolonie zou verlaten.* Verder, zo werd verordend, had iedereen zich te voegen naar het ‘wettig’ gezag dat in Vichy zetelde, en voor de

* Eén reserve-kapitein slaagde er toch in, om van St. Laurent uit, met 120 gedéporteerden en ex-déportés Demerara te bereiken teneinde zich bij het Geallieerde Leger aan te sluiten. De leiders van deze ‘desertie’ werden in Cayenne bij verstek ter dood veroordeeld. Anderen die trachtten weg te komen, werden echter gegrepen en zwaar gestraft.

rest zijn mond te houden tot nader order. Wie gaullistische sympathieën uitte, ging de gevangenis in, en de retoriek van Pétain, ‘le glorieux vainqueur de Verdun’, kreeg eigen commentaren van de ‘trouwe’ Gouverneur ter versterking, zodat een goed deel van de bevolking naar zijn zijde begon over te hellen, gelijk dat gewoonlijk gaat.

La Guyane werd nu van Martinique uit bestuurd door Admiraal Robert, die een fervente geestverwant als Gouverneur aanwees. Deze beijverde zich om door nog meer propaganda, tot zelfs in de lagere scholen, de bevolking Vichy-gezind te maken. Het was verboden naar Engelse of Amerikaanse radio-uitzendingen te luisteren; daarentegen kreeg de burgerij te horen, dat de vrienden of verwanten in Frankrijk van alwie zich onsympathiek tegenover Pétains regime betoonde, de gevolgen hiervan zouden ondervinden. De grote meerderheid, met name onder de creolen, liet zich echter niet langer overtuigen en nam de eerste gelegenheid de beste te baat om zich achter De Gaulle te stellen. De Nazi's, ‘het Herrenvolk’, lagen hun uiteraard niet. Maar met de actuele macht achter zich, lieten de Vichygezinden zich des te harder gelden, mede tengevolge van hardnekkige geruchten dat de Amerikanen van zins waren zich van alle Franse kolonies in de hemisfeer meester te maken, en dus ook dit deel van de Wilde Kust zouden bezetten.

Op hoogst primitieve wijze bereidden de brave militairen zich wederom voorop een komende luchtaanval en een invasie. Om de vijand, wie hij ook zijn mocht, in zijn voornemen te beletten, lieten zij grote boomstammen over de wegen leggen. Maar er gebeurde niets. De dapperen beseften alleen niet, dat Frans-Guyana waardeloos was naast de beide andere bauxietrijke kolonies. Slechts ‘passieve weerstand bieden’, luidde nu het voorschrift. Inmiddels was het al midden 1943 toen... plotseling de algemene gezindheid zich openlijk uitte, voor zover ze niet volledig omsloeg: de portretten van Pétain verdwenen van de wanden om allengs vervangen te worden door die van De Gaulle, van Generaal Giraud en van Eboué, de Guyanese neger die het van Parlementslid tot Gouverneur-Generaal in West-Afrika gebracht had en een van De Gaulles steunpilaren geworden was. De overheid bleek er niet in geslaagd de kolonie geheel af te sluiten voor het wereldnieuws, en ‘monsieur le Gouverneur’ vond het onder de gegeven omstandigheden wijzer om zich met zijn naaste medewerkers in te schepen en Cayenne te verlaten.

Daar het land nu voor een poos bestuurloos was, vormden een aantal Gaullistische militairen en burgers een ‘Direction provisoire’, die op zich nam om zowel De Gaulle en Eboué, alsook Giraud om een Landvoogd te vragen. De beide Generaals reageerden prompt, maar Girauds kandidaat bereikte Cayenne het eerst, hetgeen velen niet naar de zin was. De man werd dan ook het jaar daarop vervangen door een echte gaullist. Sinds de grondvesting van de Derde Republiek in 1870 had Frans-Guyana niet minder dan 57 Gouverneurs versleten. In de Vierde Republiek zou het er geen meer hebben.

In de kolonie was het overigens een nog grotere janboel dan ooit tevoren. Zij

had zich al sinds 1931 voortdurend met behulp van eigen geldleningen moeten zien te bedruipen, en ook onder Vichy bleef ze hierop aangewezen. ‘Openbare Werken, de grootste plaag van Frans-Guyana na het bagno’, volgens een prominente ingezetene, was evenals de anarchistische administratie een broeinest van corruptie en malversaties.

Alleen al tussen 1944 en eind '45 ‘verdwenen’ meer dan 50 vrachtauto's van Openbare Werken. Dure machinerieën waren binnen een week onherstelbaar stuk. Grote rekeningen klopten niet. De ‘Conseil general’, gevormd uit alleen op eigen belang bedachte lieden, deed er dapper aan mee, terwijl de ingedutte Gouverneur niets zag, slechts droomde van zijn aanstaand vertrek, en iedereen verder aannam dat de kolonie zo ‘uitzonderlijk’ in deze wereld was, dat daar niets goed kon gaan.

Meteen al na de oorlog, bij de vorming van de Vierde Franse Republiek, werden haar Westindische koloniën in ‘overzeese departementen’ omgezet, geheel en al volgens het model dat voor Europees-Frankrijk gold. Het ‘Département de la Guyane’ zag zich voortaan bestuurd door een vanwege de Minister van Binnenlandse Zaken aangestelde ‘Préfet’, bijgestaan door een geheel gekozen ‘Conseil général’ die toezicht had op de begroting en andere financiële aangelegenheden, meer niet. Ook kreeg het nieuwe overzeese ‘Département’ één vertegenwoordiger in de Chambre des Députés en één in de Senaat te Parijs. Het interessantste was, dat nu alle in Frankrijk bestaande of nog af te kondigen wettelijke regelingen onverkort voor de ex-kolonie zouden gelden, tot zelfs... een kolentoeslag in de winter!

In ieder geval kreeg het arme Frans-Guyana er alle sociale voorzieningen door, die ook Europa kende, en kwam hierdoor in een wel gunstige positie ten opzichte van alle overige Guyana's te verkeren. Het was dan ook een stukje Frankrijk geworden voor alle ingezetenen, die toch maar weinig in aantal waren (niet meer dan 30 000) en zich bij dat al voor het merendeel toch niet erg ‘Frans’ voelden. Want de voltooiing der ‘ver-Fransing’ van de creolen en Indianen kon slechts in de ‘metropool’ gebeuren, en hiertoe kregen maar weinigen de gelegenheid. Er werd nauwelijks iets gedaan om van de tweederangs ‘citoyens’ volwaardige staatsburgers te maken, al nam wel van lieverlede het aantal lieden toe, dat zich als zodanig begon te gedragen. De ex-kolonie met haar nog altijd koloniaal voorkomen had dus eensdeels niet veel reden tot ontevredenheid, anderdeels ook niet veel uitzicht op een gunstige toekomst.

In 1946 deed zich daar nog een merkwaardig incident voor met de Senegalese soldaten, negers, waarvan sinds de troebelen in 1928 contingenten in Frans-Guyana gedetacheerd werden. Ook ditmaal, zoals jaren her, wilden zij, daar de oorlog immers voorbij was, zo gauw mogelijk naar huis terug; en omdat dit met vlug genoeg naar hun zin gebeurde, gebruikten zij de Carnaval om herrie te schoppen. Onder lakse, ‘oorlogsmoede’ officieren die hen met telkens oningeloste beloften trachtten zoet te houden, was elke discipline onder hen verdwenen; ze voelden zich bovendien ‘vreemd’ en superieur ten opzichte van de creolen, ofschoon die toch de nazaten waren van hun mede-Westafrikanen. Het tumult van de Senegalezen leidde al meteen tot talloze ongeregeldheden, botsingen, gevechten en paniek, terwijl zij zich groepsgewijze niet alleen in de stad Cayenne te buiten

gingen, maar zich een paar dagen lang, aangevuld door gewapende kameraden die alsnog uit de kazerne kwamen toegesneld, in de verdere omgeving begonnen te verspreiden. De burgerij, gekleurden zo goed als Blanken, hield zich angstvallig in zijn woningen opgesloten; de straten waren leeg, met stenen en stokken smijtend trokken de brooddronken soldaten er doorheen en eisten, alvorens erin toe te stemmen hun kazerne weer te betreden, de pertinente toezegging dat zij reeds de volgende dag zouden vertrekken. Er vielen acht doden en een zestigtal gewonden, meest burgers.

Toen daags daarop, bij gebrek aan scheepsruimte, de eis niet voor inwilliging vatbaar bleek, namen de Senegalese compagnies elk een wijk van Cayenne onder handen, dreigden met handgranaten te zullen optreden en de hoofdstad in brand te steken. Heel de stadsbevolking sloeg op de vlucht. Op het door en voor een Amerikaanse luchtvaartmaatschappij aangelegde vliegveld werden ijlings tweehonderd Yankee-soldaten neergezet om het tegen alle eventualiteiten te beschermen, en dáár boden zij asiel aan de gevluchte vrouwen en kinderen, - met de Gouverneursvrouw als koploopster. De mannen werden onder bescherming van de Amerikaanse militairen in een naburig dorp ondergebracht. Voor het overige hielden dezen zich afzijdig.

De volgende dag was het stil in de uitgestorven stad, waar eindelijk 's avonds een schip verscheen waarmee de Senegalezen konden vertrekken. Nog voor middernacht werden zij ingescheept en verdwenen zij uit het land, na het aanrichten van een grote ravage. De laatste Gouverneur van Frans-Guyana (Surlemont) gedroeg zich dapper genoeg bij alle onderhandelingen met de wilde muiters; het waren de officieren van het garnizoen, die het te ver hadden laten komen.

Terzelfdertijd kondigde te Parijs de regering aan, dat alle strafkolonies zouden worden afgeschaft. Die in Cayenne was ondanks alle goede voornemens van 1938 toch blijven voortbestaan, omdat de Fransen niet in staat waren de daar aanwezige misdadigers in de Europese gevangenissen onder te brengen. Nog steeds verrichtten de gevangenen onder de Guyanese tropenzon in het openbaar hun dwangarbeid, gekleed in rood-wit gestreepte pakken, en hingen de ‘relégués’ er rond, dronken en lui, slapend op de markten en pleinen. Enkelen slechts wisten te ontvluchten. De 90 000 ‘bagnards’, waaronder 50 000 ‘libérés’ die het land sinds de Franse Revolutie herbergde, hadden er nooit veel nuttigs verricht en dus ook niets van blijvende waarde achtergelaten, - slechts boze herinneringen. Ze hadden de Franse staat alleen handenvol geld gekost; geld dat beter besteed had kunnen worden. De verbanning van Dreyfus had haar reputatie ook genoeg geschaad.

Maar nu werd dan eindelijk in '47 eerst het Duivelseiland gelikwideerd en teruggebracht tot een nare bezienswaardigheid. Hierna werden bijna 2400 gedeporteerden successievelijk naar Frankrijk teruggevoerd; 800 wachtten nog op transport. In totaal moesten nog 2700 man hun straf uitzitten. Slechts een handjevol, de ‘grote wereld’ beu, verkoos te blijven, om zich met winkeltjes, bars en andere etablissementen te occuperen of - de besten onder hen - wat kleine ambachten te beoefenen. Moderne ‘pauv’ Békés’, als tegenhangers van de ‘poor whites’ uit de tijd vóór de emancipatie.

Pas in 1950 was de opheffing van Frankrijks meest penibele instelling een voldongen feit. En daarmee raakte Frans-Guyana zelfs zijn laatste ‘pool’ van

arbeidskrachten kwijt, want het was wel zeker dat voorshands niemand geneigd zou zijn zich aldaar te vestigen, ondanks de honderdduizenden ‘displaced persons’ die tengevolge van de oorlog op zoek waren naar een permanent heenkomen. Zelfs de door sommigen gekoesterde gedachte om van de ex-kolonie één grote internationale leprozerie te maken, werd al spoedig - mede om financiële redenen - opgegeven.

Wel maakten de Fransen allerlei ontwikkelingsplannen, waarvan echter weinig gerealiseerd werd. Het tempo waarin men ze ten uitvoer bracht, bleef achter, voornamelijk door tekort aan personeel. Slechts dienstplichtige militairen werden als pseudo-‘sapeurs’ bezig gehouden met wat wegenaanleg, huizenbouw en andere infrastructurele werken, zodat er tenminste *iets* gebeurde, hoe weinig ook bij de grote achterstand op bijna elk gebied.

In contrast met het verleden was nu nog maar 3% van het kustgebied in cultuur; om maar te zwijgen van het uitgestrekte binnenland, het nu zelfs door de goudzoekers bijna geheel verlaten ‘Territoire de l'Inini’. De rest, een kuststrook van nog geen 40 km breedte, het eigenlijke arrondissement Cayenne, was al vóór de oorlog totaal onderkomen, en daar tijdens de oorlog geen aanvoer van dwangarbeiders meer plaatsvond, was het ‘département d'outre-mer’, met een zesde van Frankrijks oppervlakte en groter dan Oostenrijk, op geen stukken na in staat zichzelf van voldoende voedsel te voorzien. Omdat zeer veel levensmiddelen moesten worden ingevoerd, terwijl de export uitermate gering bleef-wat beide ook nu nog het geval is - zat er nagenoeg geen muziek, althans niet veel toekomstmuziek, in het nieuwbakken departement.* Alleen de onafzienbare bossen leverden wat op (ook ten behoeve van de Surinaamse houtindustrie) maar door de gepleegde roofbouw, zonder noemenswaardige herbebossing, ging het weldra hiermee dezelfde weg op als met de ‘uitgeputte’ bereikbare bossen in Suriname.

Al spoedig voelden velen in het land zich gefrustreerd door de ongevraagde, slechts schijnbaar voordelige inlijving bij het voormalige Moederland. Een groeiend koor van linkse en extremistische geluiden werd hoorbaar, zonder dat de ontevredenheid enig soelaas kon vinden bij de vakbeweging die hier armetierig moest blijven, omdat alles er armetierig was, landbouw en landbouwindustrie, handel, alles. De schrilste leuzen van elders kwamen echter aangewaaid, werden overgenomen en gekoesterd door steeds meer ingezetenen, de schaarse blanke ‘blijvers’ zo goed als de kleurlingen en negers. President De Gaulle kreeg dit dan ook duidelijk te merken toen hij in 1960 de Westindische ‘departementen’ bezocht, en evenzeer als op de eilanden ook in La Guyane niet bepaald door iedereen werd toegejuicht. En hoewel er toen vier scholen (van de 37) naarstig bezig waren te trachten de creoolse jeugd totaal te ver-Fransen door haar tot het begeerde ‘baccalauréat’ voor te bereiden, kreeg zijn gecultiveerde satelliet Malraux het nogal benauwd vanwege de koele bejegening die zowel zijn meester als hemzelf van jong en oud ten deel viel. Zij kregen duidelijk genoeg het een en ander te horen, al zorgde de gendarmerie er wel voor, dat de betogingen niet al te luidruchtig werden, en er voldoende tegenwicht was om de presidentiële eer te redden.

* De waarde van het importpakket bedroeg in de jaren zestig - geheel afgezien van de kapitaalsinvoer - een aanmerkelijk veelvoud van de waarde van het totale exportpakket.

Overigens werden ook daarna alle schuchtere linkse pogingen tot het bereiken van meer autonomie - wat immers op een doorbreking van het uniforme, centralistische systeem van de Republiek zou neerkomen - rigoureus binnen de perken gehouden. De Gaulle van zijn kant beloofde, dat voortaan de Conseil général zou worden geraadpleegd bij het maken van alle wetten en plannen die het departement raakten.

Van toen af begon de planning voor Frans-Guyana er dan ook wat realistischer uit te zien. Daarbij werd echter gehoopt op een import van arbeidskrachten uit Columbia en Brazilië. Maar blijkbaar door het besef dat zulke Latino's zich weleens als een vijfde kolonne zouden kunnen ontpoppen, hebben de heren planologen er toch maar van afgezien. En geen Fransman die nog lust vertoonde om zich in deze nieuwe uithoek van zijn vaderland te begeven. De laatste avonturiers aan de Wilde Kust houden zich thans schuil, verschanst achter de directiebureaus van de multinationals; van daaruit 'mechanisch' opererend, met robots...

Wel vestigden de Fransen in Kourou - eens het toneel van hun grootste Guyanese mislukking - een station voor ruimte-onderzoek (contact met satellieten) dat een toenemend militair karakter kreeg, gekenmerkt door al de te vlotte, maar verder onproduktieve investeringen welke van die zijde in zwang zijn. Iets hiervan druppelde natuurlijk wel neer op de Guyanese burgersamenleving in het algemeen, maar hiertegenover staat de verontrustende operatie van heel deze allerminst civiel-wetenschappelijke onderneming. In een tijd dat ook Frankrijk zich niet onbetuigd laat op het gebied van bewapening en nucleaire proliferatie, is het niet te verwonderen dat de omgevende weerloze landen en vooral de wantrouwende Latino's al dat raketten- en atomair gedoe daar, dat onder toezicht van Generaals met veel geheimzinnigheid omhuld en door talrijke uniformen bewaakt wordt, met lede ogen uit de al te nabije verte gadeslaan. Ook om deze reden is Frans-Guyana de grootste anomalie, niet alleen aan de oude Wilde Kust, maar ook in geheel Zuid-Amerika. Vermoedelijk echter voor niet al te lange tijd meer. Qui vivra verra.

Over het wedervaren van Braziliaans-Guyana tijdens de oorlog en de twee decennia daarna, valt weinig of niets bijzonders te vermelden. Het Territorio de Arnapá dat het noordoostelijkste deel van Groot-Guyana omvatte en alleen al groter van oppervlakte is dan Suriname, had met inbegrip van zijn hoofdstad, het ten noorden van de Amazonedelta gelegen dorp Macapà, maar goed 100 000 inwoners. Het bleef een bijna onbewoond en in het oog van de Braziliaanse overheid een feitelijk onbewoonbaar land. Met het bijna tweemaal zo uitgestrekte en het centrale deel van Groot-Guyana omvattende land rondom de Río Branco was het in dit opzicht nog erger gesteld; dáár woonden in totaal nog geen 20 000 zielen... voorzover men het schatten kon, want nog altijd vermeden de daar in hun bossen en serra's verscholen Indianen liever alle officiële persoonlijkheden en andere blanke indringers.

Toch was dit gebied er gunstiger aan toe dan Amapá, bevloeid als het werd door een lange, redelijk bevaarbare rivier. De hoofdplaats Bõa Vista, aan de bovenloop van de aldaar nog vrij brede Río Branco gelegen en maar 200 km van de westgrens van Brits-Guyana verwijderd, bleek bij voorkeur voor ontwikkeling vatbaar. Het

werd van nature een handelscentrum en trefpunt voor de veetelers van de Sabana Grande de Caraumá en zelfs voor die van de eveneens onafzienbare savanas ten zuiden van het Kanuku-gebergte en in het Rupunuïni-stroomgebied, welke door een honderden kilometers lang veedrijverspad met het bewoonde kustgebied verbonden waren. Deze landweg kwam regelmatig in gebruik voor de afvoer van runderen en was aanmerkelijk korter en gemakkelijker dan het transport te water, via de Río Branco.

In de jaren zestig geschiedde overigens het vervoer al meer en meer met vrachtvliegtuigen, die het nu ter plaatse geslachte vee naar Georgetown overbrachten, zodat het niet meer met zwaar gewichtsverlies levend langs een wekenlange weg voortgedreven behoefde te worden. Kon Bõa Vista ook maar, zoals de Britse ondernemers, over een uitvoerhaven aan de Oceaan beschikken... Misschien dat ooit... Maar de Brazilianen hadden - en hebben nog - voorshands op andere, gemakkelijker te ontsluiten plaatsen, teveel om handen.

Het overige, aan het uiterste zuiden van Suriname, Brits-Guyana en Venezuela grenzende deel van Groot-Guyana maakte weliswaar administratief deel uit van respectievelijk de onhandelbaar grote staat Parà en de niet minder ontoegankelijke staat Amazonas, maar bleef verder even onaangeroerd, even wild en even onbekend als sinds mensenheugenis; in feite nog altijd aan zichzelf overgelaten. Het wacht op niets en niemand, het vegeteert voort.

In 1946 kreeg Brazilië een nieuwe Grondwet, die meer vrijheid en democratie beloofde dan die van 1937 zijn reeds tot meer dan 45 miljoen aangegroeide bevolking toekende. Een aanhangsel van deze Grondwet stelde niet alleen de nieuwe, nauwelijks gewijzigde status der ‘territorio's’ vast, maar stipuleerde ook, dat gedurende twintig jaar 3% van alle Federale inkomsten besteed zouden worden aan de ontwikkeling van de meest achtergebleven gebieden. Op de eerste plaats zou het Amazonegebied hiervoor in aanmerking komen. Tevens werd bepaald dat tenminste 10% van de federale inkomsten en 20% van die der afzonderlijke deelstaten aan opvoeding en onderwijs ten goede moest komen; het Lager Onderwijs werd voor iedereen verplicht gesteld, maar... mocht uitsluitend in het Portugees gegeven worden, en ook de openbare scholen werden tot het geven van godsdienstonderricht verplicht. Godsdienst, in christelijke zin dan, werd zo ook hier officieel als een onontbeerlijke ‘beschavingsfactor’, in werkelijkheid als ‘het’ assimilatie-middel bij uitstek beschouwd.

Maar hoewel er toen al meer dan 40 000 lagere scholen in Brazilië bestonden, kwamen de Indianen van Guayana thans op drie manieren uit de boot te vallen; niemand bereikte hen, en àls ze dan al eens bereikt werden, gebeurde het slechts door handelaren die hen liefst dom hielden om ze des te beter te kunnen uitbuiten, of door een handjevol missionarissen die, om hun het meer-dan-een-schoolvak ‘godsdienstonderricht’ te kunnen geven, genoodzaakt waren dit in een van de vele inheemse talen te doen, welke zij zelf pas door jarenlange oefening enigszins verstaanbaar leerden spreken. Voor alfabetisering op welke wijze dan ook, was zelden tijd of gelegenheid, en bovendien, het directe nut ervan bleek slechts een illusie.

De hier en daar verspreide missieschooltjes, aan enkele haastig enigszins ‘opgeleide’ lokale hulpkrachten overgelaten, waren dan ook niet meer dan bewaar-
en

kweekplaatsen voor een jeugd die hoe dan ook ‘gekerstend’ moest worden, in de hoop dat de ouderen wel mee zouden zingen wat de jongen in koor leerden piepen.

Wat de negroïde bevolking betreft, die hoofdzakelijk nog in Amapà en langs de Amazone tussen de Paru- en de Jari-monding te vinden was en zich zonder veel bezwaar met de Indianen vermengde, deze bestond niet geheel en al meer uit afstammelingen van voormalige slaven. Nog tot 1910 kwamen, aangezet door uit Brazilië naar hun Afrikaanse land van herkomst gerepatrieerde negers, tal van West-Afrikanen *vrijwillig* naar de Republiek. Daar konden zij geheel vrij zijn, als volwaardige burgers onder duizenden rasgenoten leven, en niet langer in een door Duitsers met de bekende Gründlichkeit onder de duim gehouden kolonie. De meesten van hen begaven zich eerst naar de grotere negercentra zoals Baía, waar zij zonder moeite thuis raakten onder de reeds gecreoliseerde ‘pretos’. Daarna vespreidden zij zich veelal verder landinwaarts, in streken die ecologisch niet veel van Equatoriaal-Afrika verschilden. Alsof zij instinctief wisten dat beide continenten ooit, in een onberekenbaar verre voortijd, één geheel geweest waren.

Bij een wet van 1951 werd in Brazilië elke vorm van rassendiscriminatie tot een strafbaar misdrijf verklaard. Wie zich eraan schuldig maakte, zelfs in het meest exquise etablissement, kon de gevangenis in of een grote geldboete krijgen. De negers, de kleurlingen, de mestiezen en de ‘geciviliseerde’ Indianen profiteerden ervan. Alleen de naaktlopers in de wildernis - de ‘sertão’, de ‘mato’ en de ‘selva’ - werden nog als dieren beschouwd en desgewenst... afgeschoten.

Ook vandaag nog. En de buitenwereld, àls zij er dan ooit iets van hoort, kijkt er nauwelijks van op.

Met Venezolaans-Guyana was het, althans wat zijn noordelijke helft betreft, iets beter gesteld, voor zover men de economische ontwikkeling als voornaamste maatstaf wil hanteren, wat natuurlijk niet geheel juist is, daar oliewinning en mijnbouw, of het nu bauxiet, diamant of goud dan wel ijzererts of kolen betreft, hachelijke industrieën zijn, vooral in onderontwikkelde landen die zij van duizendmaal meer beroven dan zij er voor teruggeven. Zodat zulke landen op den duur veeleer er door verpauperen dan winnen. Tenzij... maar gewoonlijk ontbreekt het ‘tenzij’. En nu waren het juist deze industrieën die zich, gegeven de geologische omstandigheden, in noordelijk Guyana begonnen te ontplooien.

De ‘Verenigde Staten van Venezuela’, op korte afstand van de hoofdstad Carácas al zo rijkelijk bedacht met grote voorraden aardolie, vond na de oorlog ook aanmerkelijke hoeveelheden nabij de Orinoco en - wat bij de heersende behoefte aan diversificatie van het exportprodukt van zeker evenveel betekenis was - ook veel, ten dele hoogwaardige, ijzerertsvoorkomens, niet al te ver ten zuiden van Ciudad Bolívar. Als hoofdstad van de gelijknamige deelstaat was deze plaats een goede afscheephaven, omdat de Orinoco zich daar weliswaar vernauwt tot slechts 1 km breedte (het oude ‘Angostura’) maar juist daardoor nog zo ver landinwaarts een grote diepte heeft behouden. De ontginning van het ijzererts - evenals aanvankelijk die van de olie geheel in handen van de machtige multinationale concerns - breidde zich snel uit in het gebied tussen de Orinoco en haar grote zijrivier, de Caroní. In en om Ciudad Bolívar werd nieuw leven merkbaar, en al behoorde Venezuela tot in de jaren zestig nog niet tot de grote ijzererts

producerende landen, de ontwikkeling kreeg een krachtige impuls door het uitdiepen van een der vele kanalen of bocas waarmee de Orinoco de Oceaan bereikt, zodat het vrachtvervoer nu onbelemmerd kon gebeuren. Een nieuwe havenplaats, Puerto Ordaz, tegenover de opbloeiende stad Ciudad Guayana aan de Caronímonding gebouwd, nam een deel van de uitvoertaak uit Guayana over. Zo werd het erts uit deze streek Venezuela's tweede exportprodukt, - na de olie een verre tweede overigens.

Ook de oude mijnen ten oosten van de Caroní bleken nog lang niet uitgeput nu er moderne machinale ontginningsmethoden werden toegpast. Er ontstonden zelfs mijnwerkersdorpen met zulke veelzeggende namen als 'El Peru' en 'El Dorado'. Door afdamming van de Caroní werd een groot stuwmeer (Embalse de Guri) gevormd, waardoor een reeks hydro-elektrische installaties in bedrijf kon komen om het nieuwe industriegebied van goedkope energie te voorzien.

De Gran Sabana tenslotte, in het uiterste zuiden van de staat Bolívar tussen de Caroní en het massief van de Roraima - een gebied ongeveer zo groot als Duitsland! - bleef nog altijd als in de dagen van Ralegh het avonturiersland bij uitstek; ondanks zijn onherbergzaamheid verlokkend door incidentele goud- en diamantvondsten, zo niet door de vondst van bewonderenswaardiger zaken. Een zwerver, zekere Jimmy Angel ontdekte er in 1937 een waterval die als de hoogste ter wereld geldt, bijna twintig maal hoger dan de Niagara.* Maar nog altijd keerde (en keert nòg) menigeen van zulke speurtochten niet meer terug. De geleidelijke ontginning van deze streken heeft ook het ontstaan van (nog schaarse) vliegverbindingen met zich meegebracht, waardoor tenminste dit hoog gelegen deel van Guyana al voor verdere ontsluiting ligt toebereid.

Met het in het Territorio Federal de Amazonas gelegen westelijkste deel is dit nog allerminst het geval. Al is dit totale, spaarzaam geadministreerde Territorio alleen al bijna even groot als Frankrijk, het herbergde vóór 1970 officieel maar 15 000 inwoners (een paar duizend zwervers die wellicht vergeten zijn, maken weinig uit) waarvan 8 000 in Puerto Ayacucho, dat de voornaamste plaats daar is, hoewel van meer betekenis - een zeer kleine betekenis - als grenspost tegenover het minst bewoonde deel van Columbia, dan als handelscentrum. Ten zuiden van de Meta-monding aan de rechteroever van de Orinoco aangelegd, is het wel omringd geraakt door verschillende Indianendorpen, waar Franciscaner paters en protestantse zendelingen elkaar beconcurreren om de inboorlingen, op zoek naar wat materiële lotsverbetering, tot het 'ware' Godsgeloof over te halen, maar tot noemenswaardige nieuwe activiteit brachten de stakkers het niet. Alleen een kleine paria-vorming voltrok (en voltrekt) zich daar, aan de zelfkant van een geestelijk proletariaat.

Zoals vóór de oorlog liet ook daarna de Federale overheid in dit Territorio volledig verstek gaan. Voortdurend door paleisrevoluties en militaire coups ge-

* Ofschoon de Indianen die dit natuurwonder reeds lang kenden, het de 'Auyantepuí' noemen, heet het naar de even Engelse als engelachtige familienaam van zijn eerste blanke bezoeker thans officieel 'Salto del Angel'. De tocht erheen, gedeeltelijk per vliegtuig, per boot en te voet af te leggen, vergt toch nog een week reizen heen en terug vanuit de kust. Het Guyanese binnenland geeft zijn geheimen niet zo makkelijk prijs.

plaagd, kregen de Venezolanen in 1947 hun twintigste Grondwet sedert Bolívar; niet dat het er veel toe deed. Bijna al deze omwentelingen werden veroorzaakt onder invloed, zo niet op instigatie, van de grote industriële concerns, of door overeenkomsten met hen. Samen met hun olie-investeringen in Saoedi-Arabië waren die in Venezuela de grootste van Amerika in het buitenland, en nog in '48 was Venezuela de grootste olie-exporteur, ofschoon maar de op-één-na-grootste producent.

Daarna heeft het deze postie weliswaar niet behouden, maar de Amerikaanse interesse in het rijke land waar toch, met uitzondering van een kleine fractie, alle bewoners nog zo ongelooflijk arm bleven, verminderde niet. Het waren dan ook', de Amerikanen, die op verzoek van de Federale Regering mede aan de kust van Guyana en bij de Orinoco-delta een onderzoek instelden naar mogelijkheden tot verbetering en uitbreiding van de visserij, die daar nog op de meest achterlijke wijze bedreven werd. Ook dit bracht enige opleving aan de Wilde Kust, temeer omdat de visserij zich gemakkelijk liet combineren met smokkelarij, die vanwege de hoge Venezolaanse invoerrechten meer nog de moeite loonde dan het verzamelen van dierlijke eiwitten. Dit alles gaf echter ook een nieuwe impuls aan Venezuela's nooit geheel ingesluimerde wrok over de oude grensregeling met het inmiddels tot zelfstandigheid geraakte Brits-Guyana. Het blijkbaar nog niet verjaarde krakeel werd weer opgerakeld en komt met allerlei andere post-koloniale grensgeschillen alsnog ter sprake.

Uit heel de voorgaande geschiedenis blijkt, dat Groot-Guyana van binnen uit steeds de neiging is blijven vertonen tot onveranderd voortbestaan, juist zoals het slechts die veranderingen heeft moeten dulden, die het van buiten af opzettelijk werden opgedrongen in het proces dat met een fraai woord ‘kolonisatie’ heet. Deze ingreep in zijn eigenheid, zijn ecologisch evenwicht, of (om het ook met een fraai woord te noemen) harmonie’ geschiedde steeds vanuit één richting, de enige kant vanwaar het gebied toegankelijk was: van de Wilde Kust uit. Niet zonder geweld, maar door de omstandigheden, de passieve weerstand van het milieu, langzaam, uiterst langzaam werden de veranderingen teweeggebracht; het meest langs de Oceaan die aan iedereen toebehoorde, en langs de oevers van rivieren en grote kreken, de enige scheuren en bressen die de natuur zelf in het land geslagen had, de enige zwakke delen waar het kwetsbaar was voor parasieten.

Gedurende bijna vijf eeuwen vorderden de indringers slechts voet voor voet, op ver van elkaar verwijderde plaatsen en dikwijls genoeg met later terreinverlies. Traag genoeg vooruitschuivend, bevestigden zij van punt tot punt hun aanwezigheid; zuidwaarts opdringend met al de moedwillige veranderingen van het levensmilieu, die men ‘ontwikkeling’ gelieft te noemen.

Het ontzaglijke achterland, achter uitgestrekte oerwouden verscholen en daarachter weer verschanst achter een reeks middelhoge gebergten, kon zich nog bijna al die tijd handhaven zoals het van oudsher geweest was; het heeft zowel de wereldlijke als de geestelijke avonturiers opgeslokt met een kannibalisme de vroegere Carib, neen, Moeder Natuur zèlf waardig. Kalm en onverzettelijk heeft het zich geweerd en economische misvorming afgeweerd. Maar het zal niet te lang meer duren dat het dit nog kan in een overbevolkt geraakte wereld met steeds

ongebreidelder behoeften aan materiële bevrediging en steeds geraffineerder, steeds roekelozer technieken om daartoe te geraken; steeds nieuwe vondsten om de onlesbare gouddorst te bevredigen.

Geen metamorfose die de avonturiers - ontdekkers, soldaten, priesters en handelaars, ontginners en volksplanters, slaven en blanke of bruine dwangarbeiders - er in de loop der tijden ondergingen, kan doen vergeten dat zij alleen kwamen *om te halen en niet om te brengen*; dat hetgeen zij zaaiden aan geld en bloed en zweet en wellicht zelfs tranen, alleen gegeven werd om er goud, het goud van El Dorado, voor terug te winnen. Zoveel te erger dat dit de meesten van hen deerlijk mislukt is; zoveel te erger dat de slavernij waarmee zij begonnen waren de rechtmatige bewoners en meesters van dit land te ontrechten, zich via de negers die de 'verdwenen' inboorlingen moesten vervangen, op grimmige wijze tegen hen gekeerd heeft.

De stellig niet meer dan 50 000 onvermengde Indianen die heel Groot-Guyana nog telt, zijn er als laatsten om te getuigen, hoe waar het is dat die vreemde avonturiers alleen kwamen om zich land en leven van andere, onbekende en verafwonende lieden toe te eigenen en er niets voor in de plaats te brengen dan calamiteiten: ziekten, honger, verwarring, degeneratie en een vroege dood.

Als er ooit een redres mogelijk is - redres ook voor de avonturiers zelf en hun nazaten - moet het dáármee beginnen; met het ongedaan maken van deze rampen en met de teruggave aan de oerbewoners van *het recht* op hun land, om zo een eerlijke verdeling onder de gegadigden te kunnen bewerkstelligen, zónder verstoring van de onontbeerlijke jacht- en visgronden, zónder ontbossing, zónder ecologisch vandalisme terwille van wat dan ook, zónder schending van 'de naturende Natuur'.

Want al behoort de hele aarde aan heel de mensheid toe, de natuur zelf heeft met zeeën, bergen, rivieren en klimaten voor haar primaire verdeling gezorgd. Elke andere moedwillige opdeling staat gelijk met een verkrachting van de natuur. Geen cynisch geciviliseerd grijnslachje kan iets afdoen aan deze waarheid, die het beginsel van wereldvrede en humaniteit in zich als kern behelst.

Wie weet kómt nog de dag van het redres, van de verzoening; ofwel de dag des oordeels waarop, volgens een Spaanse uitspraak 'de zeesterren aan de hemel zullen staan', hoog boven die van de al haast halfstok wapperende vlaggen van al die oude en nieuwe Republieken langs de Wilde Kust, van Brazilië tot en met Venezuela, en zal het aan stukken gesneden Groot-Guyana zich tòch als één geheel kunnen manifesteren binnen de omarming van zijn beide moederrivieren, de Orinoco en de Amazone. 'Quién sabe,' zeggen de Latino's, 'wie weet.'

25
...vandaag nog als vroeger...

Wil men, zoals de schrijver van dit boek, zich niet bezighouden met het uitbrengen van een chronologisch verslag der gebeurtenissen gedurende een bepaald tijdsbestek, maar veeleer onder weglating van alle irrelevante details de hoofdlijnen der meest opvallende tijdsverschijnselen binnen een afgeperkt milieu natrekken met de bedoeling hun onderlinge samenhang en betekenis te onderkennen, dan vindt men zich voor grote moeilijkheden, zoal niet voor een onmogelijke taak gesteld bij het naderen van wat men het recente verleden of de onvoltooide actualiteit zou kunnen noemen. Het beeld dat wij ons van zeg maar de laatste tien, twaalf jaren, van wat dus nog niet geheel en al geschiedenis werd, wensen te vormen, mist de afstand waardoor al het minder belangrijke als vanzelf in een algemene achtergrond wordt opgelost en de hoofdlijnen zich met een zekere vanzelfsprekendheid aftekenen, als waren het de brede contouren van een landschap. Door het gemis aan afstand is het onvermijdelijk dat men zich overstelpt ziet door een menigte gegevens waarvan alleen de volgorde, zelden de onderlinge verwikkeldheid - de causaliteit, de relatie ten opzichte van elkaar en de intrinsieke betekenis - kan worden onderkend. Te minder de vector die vanuit het verleden via het heden naar de naaste toekomst valt door te trekken of te extrapoleren, - wat toch bij uitstek de les der historie behoort te zijn.

Toch is het, eenmaal gegeven de lijnen die duidelijk genoeg uit het verleden naar de toestanden van ‘nog pas gisteren’ kunnen worden getraceerd, voor de beschouwer aantrekkelijk ze te verlengen tot aan het ‘bijna heden’, in de (wellicht vermetele) veronderstelling dat ook deze uitstippeling althans de richting aangeeft, waarin zulke lijnen zich tot in de naaste toekomst zullen voortzetten. Tenzij... tenzij het anders loopt in dit grotendeels onvoorspelbare leven. Want wie kent alle factoren die zowel de loop der gebeurtenissen als de menselijke reacties daarop beïnvloeden? Er staan altijd verrassingen voor de deur, altijd onvoorziene, niet te voorziene wendingen die nopen tot correctie van gevormde inzichten, - ook tot wijziging van onze kijk op het verleden, zelfs van het verre verleden. De kijker waardoor wij terugzien naar het voorgoed achter ons liggende, is altijd de telescoop van het huidige moment, en de parallaxen die wij trachten te berekenen, zijn afhankelijk van de plaats waarop wij staan.

Alleen met deze cauties voortdurend in gedachte, kan het misschien zinvol of nuttig zijn een poging te wagen om ook de meest recente historie van de Wilde Kust aan een onderzoek te onderwerpen, in de hoop niet alleen te ontdekken in hoever zij logischerwijze voortvloeit uit de oude historie, maar ook waarheen zij vermoedelijk voert in een nog tijdloze toekomst, het ‘straks’ dat nog op de knie der góden ligt.

Suriname

Ook zonder toe te geven aan de algemene neiging om de eigen tijd waarin wij leven als bijzonder moeilijk te beschouwen, moet men erkennen dat van de vijf Guyana's Suriname het in het recente verleden zwaarder te verduren had dan de jonge nabuur-republiek Guiana en zich nauwelijks meer ontwikkelde dan de Franse Kolonie aan de Wilde Kust of de beide perifere Guayana's. In het sinds 1955 autonoom geworden Nederlands-Guyana - deze naam werd nu voorgoed afgeschaft - vertoonden zoals wij zagen, de eerste vijftien jaren na het inwerkingtreden van het Statuut een uiterst povere, om niet te zeggen bedroevende toepassing van de parlementaire democratie. Deze werd immers wel in theorie klakkeloos van Nederland overgenomen en door de Hollanders even klakkeloos toepasselijk geacht in een marginale samenleving zonder interne binding of saamhorigheidsgevoel, maar ontaardde in de praktijk en voerde slechts tot stagnatie, corruptie, onderlinge verkettering, krakeel en machtsmisbruik. Men kan nu eenmaal in een ontwikkelingsproces, hoe roekeloos ook op gang gebracht, geen etappes overslaan.

De volgende vijf jaren, van '70 tot '75, gaven een zo mogelijk nog ongunstiger beeld te zien. In feite trad een grote stilstand in, op bijna elk gebied. Plannen genoeg, weliswaar weinig doordacht, weinig samenhangend, maar toch plannen; ze werden echter eindeloos besproken en gewijzigd, maar te zelden uitgevoerd. Economisch lag de zaak stil, met tot gevolg dat de toch al grote, naar men zei structurele werkloosheid, hand over hand toenam. Dit nog samengaand met een groeiend urbanisme, op grond van brutaal gewekte verwachtingen die nooit vervuld werden, omdat zij voorshands onvervulbaar waren in een land waar nog praktisch alles om de hoofdstad draaide en daar bedisseld werd. Sedert mensenheugenis was dit zo geweest, en het is nog altijd het geval. Ontevredenheid en onlust, vooral onder de jongeren zonder uitzichten verbreidden zich over heel het dun-bevolkte land en veroorzaakten mede een vroeger ongekende openbare wanorde en criminaliteit.

Er stond niet veel positiefs hier tegenover. Het is waar dat in 1968 begonnen werd met de stichting van een eigen Universiteit, - alvast één faculteit (die van de Rechtswetenschappen) die snel gevolgd werd door een Medische faculteit welke de taak overnam van de Geneeskundige School die al sinds de vorige eeuw bestond. Maar deze Universiteit, die pas in '75 met een afdeling voor Sociaaleconomische wetenschappen en daarna nog met een voor Natuur-technische werd uitgebreid, was in feite niet meer dan een opzichtig prestige-dak op een huis waaraan niet alleen enkele muren, maar zelfs een goed deel van de funderingen ontbraken. Want terzelfdertijd was het met het Lager Onderwijs, dat veel kinderen nog moesten ontberen, bedroevend gesteld, was het Middelbaar en Technisch Onderwijs even schaars als pover, terwijl het zo noodzakelijke Lager Landbouwonderwijs, om van ander beroepsonderwijs maar niet te spreken, in hoge mate ontoereikend bleef. En de kwantitatieve tekorten op dit gebied werden nog verre overtroffen door de kwalitatieve.

Het was ook, ondanks een op zeer weinig uitgelopen Tienjaren-plan, in 1967 gevolgd door een (eerste) Vijfjarenplan, maar een pover beetje dat op economisch ontwikkelingsgebied gerealiseerd werd. De in '69 opgerichte Oliepalm-ondeme-

ming - een ‘joint-venture’ van het genre waarop de Landsregering maar al te zeer verzot was, en waarop de enkele moeizaam aangetrokken investeerders grif ingingen omdat dit hun eigen risico aanmerkelijk verminderde -kwam pas in 1975 fabrieksmatig in bedrijf. En in '74 werd een ‘joint venture’ aangegaan met de uit de Republiek Guiana weggewerkte ‘Alumunium Company of Canada’ (ALCAN, waarover later meer) voor de produktie van vuurvaste steen. Een tweede Vijfjarenplan, nauwelijks reëler dan het vorige, liep door tot in de periode van Surinames totale onafhankelijkheid.

Noch het entameren, noch het gereedkomen van een aantal show-pojecten kon evenwel de werkelijkheid verdoezelen, dat de belangrijkste ontwikkelingstaken verwaarloosd bleven, en bijvoorbeeld nagenoeg niets gedaan werd om de enorme achterstand op het gebied van volkswoningbouw enigermate in te lopen, of dat met openbare werken en wegenaanleg op grote schaal geknoeid en met de landuitgifte op onbeschaamde wijze gezwendeld werd. Terwijl Nederland toekeek, dit alles wist, uit misplaatste deferentie voor de autonomie maar zweeg en voortging met subsidiëren, met méér geld ter beschikking te stellen dan bij mogelijkheid besteed kon worden. Haast zou men alleen dit al het uitlokken van diefstal, fraude en corruptie kunnen noemen; praktijken waar ook de in onderontwikkelde landen opererende Europese grootbedrijven nooit vies van geweest zijn. En in Suriname ging het tenslotte toch maar om relatief kleine bedragen. Enkelingen profiteerden ervan, de overigen zagen het gebeuren...

Onlust leidde tot groeiende criminaliteit, en het was symptomatisch, dat juist in deze jaren en met name in de eerste helft van '75 een aantal nooit opgehelderde brandstichtingen plaatsvonden, waardoor bij voorkeur overheidskantoren getroffen werden, in het bijzonder het Hoofdkantoor der Belastingen. Bovendien liet de inning van de belastingen, evenals de betaling van bepaalde overheidsschulden aan minder geliefde en dus niet ‘geregelde’ crediteuren, zeer veel te wensen over, terwijl het toezicht door de onafhankelijke Rekenkamer - sedert haar instelling in '54 helaas de stem eens roependen in de woestijn - ook allengs verslapte. Het was nog een wonder dat dit Hoge College van Staat mocht blijven voortbestaan; meer in naam echter dan als effectief controle-orgaan. Het kreeg niet de minste aandacht van het Parlement aan wie het verslag moest uitbrengen en dat zelf, in niet geringe mate, van de corruptie mee-profiteerde.

Al met al vormde juist deze periode een dieptepunt in de historie van dit land, zó kennelijk, dat eerst druppelsgewijze, dan in toenemende aantallen het ene landskind na het andere, dat technische of administratieve bekwaamheden bezat en niet geneigd was zich aan de morele en economische malaise aan te passen en mee te doen aan de ondemocratische praktijken welke steeds ergere vormen aannamen, aanstalten maakte om het land te verlaten, en dit in arren moede tenslotte ook werkelijk deed.

Het werd een uittocht van onmisbare krachten, SURALCO, dat om in eigen behoeften te voorzien een goede bedrijfsschool bezat en bovendien haar personeel betere sociale voorzieningen dan wie ook in Suriname bood, zag niettemin telkens haar afgestudeerden naar Nederland en elders vertrekken, waar de arbeidsvoorwaarden toch nog heel wat aantrekkelijker waren. Zo hadden zich ook meer Surinaamse artsen buiten het Rijksdeel gevestigd, dan in het

land zelf. Dit was echter nog maar het begin van de grote uittocht die weldra zou volgen.

De moeizame totstandkoming van het Statuut, met name het geharrewar over het recht tot opzegging door de partners, had velen zowel in Suriname als in Nederland toegankelijk gemaakt voor de volkomen juiste opvatting dat op den duur - eens, op een nog kwalijk bepaalbaar tijdstip - de autonomie der exkoloniale Rijksdelen moest uitlopen op hun algehele onafhankelijkheid en soevereiniteit. Onderling lagen de Rijkspartners immers veel te ver van elkaar, verschilden zij teveel in potentialiteit, hadden zij veel te zeer uiteenlopende belangen en een veel te andersoortige cultuur. De wereldopinie wenste het ook niet anders; de dékolonisatie diende volledig te zijn en tot het bittere einde doorgevoerd, wilde zij beantwoorden aan de geest des tijds waarin zich een meer gecamoufleerde vorm van politiek-economische afhankelijkheid en beïnvloeding (door middel van allerlei technische, financiële en commerciële hulpacties) begon te ontwikkelen tot een nieuw systeem, een situatie die men thans als ‘neo-kolonialisme’ pleegt aan te duiden.

Grote en bovenal kleinere ‘jonge’ onderontwikkelde staatjes - eufemistisch ging men ze ontwikkelingslanden noemen - vielen en vallen nog hier gemakkelijk aan ten prooi, allermeest door hun onvoorbereidheid om binnen of volgens het Europees-Amerikaanse imperialistische systeem (en het Russische kan hierbij gevoeglijk op één hoop gegooid worden) zichzelf te zijn, een eigen weg te volgen en intern niet tot chaotische of wisselvallige toestanden te vervallen. Bedreigd zijn zij allen door het gevaar dat zij na uitdrijving van de koloniale ‘duivel’ bezeten worden door tien nieuwe, waarna - volgens het Bijbelwoord - ‘de laatste toestand van dien mens erger is dan de eerste’.

Staatsvormen en democratische practijken welke in de technologisch hoogontwikkelde industrielanden pas door een eeuwenlang, vaak wreed en bloedig proces hun huidige, allerminst oude aanzien kregen, kunnen niet zomaar opeens worden overgenomen, laat staan tot bevredigende resultaten leiden bij volkeren en staten met een geheel ander verleden, andere tradities, anders ingeklede toekomstverwachtingen. Voor de Guyana's geldt dit niet minder dan voor welk ander land met een recent koloniaal verleden achter zich, en voor het al te lang met terughoudendheid bevoogde Suriname a fortiori.

Veel zou dan ook afhangen van de voorbereiding die de bevolking van een dergelijk nog half-koloniaal en met een dubieuze regering behept land nodig had, om niet alleen ‘baas in eigen huis’ te zijn en dit volgens de algemene spelregels van het intermenselijk verkeer, dus met inachtneming van alle fundamentele mensenrechten te doen, maar om ook op juiste wijze zijn partijtje, al was het nóg zo klein en exotisch, mee te kunnen spelen in het wereldorkest der volkeren, - een toch al behoorlijk kakofonisch concert.

De stemmen die, nogmaals zeer terecht, opgingen om ook voor Suriname totale onafhankelijkheid, liefst zo spoedig mogelijk, op te eisen, zwegen echter in alle talen over de voorbereiding er toe, de duur, de te volgen methode, de practische oefening en mentale training der bevolking. Een staat viel gemakkelijk genoeg te vormen, maar een natie? En waar geen natie is, kan geen vaderland bestaan, is er alleen maar een toevallige geboortestreek. Hier (als in

zoveel van dergelijke jonge landen) was bovendien nog geen sprake van een volk, slechts van een willekeurig in het verleden door vreemdelingen afgezonderd territorium, bewoond door een mager agglomeraat van lieden uit vier werelddelen, ieder met een eigen culturele geschiedenis weliswaar, maar zonder een gemeenschappelijk verleden van langere duur. De tijd voor voldoende samensmelting van al die menselijke bestanddelen was nog te kort geweest, hun toevallig bijeenzijn niet ouder dan een paar generaties. Het gistte nog onder hen - zowel op maatschappelijk als op politiek gebied, zoals voortdurend bleek - ten bewijze dat het amalgameringsproces waaruit een volk en een natie zouden moeten ontstaan nog in volle gang en nog lang niet voltooid was.*

Helaas werd bedoelde voorbereiding niet alleen geheel verwaarloosd, maar tenslotte eenvoudig overgeslagen. Want plotseling had men haast, vooral in het moederland, en van deze haast werd gretig gebruik gemaakt door de groep bewindslieden en hun kleine aanhang in Suriname die, ongeacht ten koste waarvan, er beter van dachten te worden door de algemene opvatting dat ook Suriname zich geleidelijkaan tot een soevereine staat moest opwerken, te wijzigen in het bij de Nederlandse Regering opgekomen voorschrift: Suriname moet onafhankelijk nù, en met daarbij dan nog, heel practisch, een nabije datum te noemen.

De zo grif overgenomen Nederlandse haast ontstond inderdaad nogal plotseling; voordien werd veeleer uiterste behoedzaamheid betracht, volgens de nationale gewoonte om eerst maar eens goed de kat uit de boom te kijken. Opeens behoefde dit niet meer; de onverhoedse haast was een schrikreactie. Na een flinke volksopstand in '69 op het eiland Curaçao, die met het nodige gezichtsverlies door optreden van Hollandse Mariniers beteugeld moest worden, hetgeen voor de buitenwereld de ‘koloniale presentie’ van Nederland in de West wel erg zichtbaar maakte, bleek de sedert Colijn en de latere Politionele Acties in Indonesië niet meer zo flinke regering in Den Haag in hoge mate allergisch geworden voor alles wat de indruk van enige militaire of maritieme activiteit buiten NAVO-verband zou kunnen wekken of aanleiding zou kunnen geven haar een ongeneeslijk kolonialisme voor de voeten te werpen. Zoiets kon eerlijk Nederland niet langer dulden; het moest tot elke prijs in de toekomst voorkomen worden. In het bijzonder de linkse en liberale partijen schaamden zich diep en waren tot alles bereid om herhaling van de noodzaak tot een dergelijke interventie voorgoed onmogelijk te maken.

Het is deze, een slechts bij anaemische bewindslieden en politici voorkomende allergie, die de angstige kortzichtigheid en overijling veroorzaakte, waarmee men - zowel in rechtse kringen als in gematigd-linkse, met name in de P.v.d.A. - ten spoedigste van de Overzeese Rijksdelen af wou; zij mochten zelf hun voorwaarden voor de scheiding stellen, als zij maar opschoten. Staatslieden gebruikten nooit het bekende woord ‘opduvelen’. Als vertegenwoordigers van een natie van goede

* Volgens Renans ‘Qu'est ce qu'une nation’ (1882) is ‘Wat een natie vormt, niet dat men dezelfde taal spreekt of tot dezelfde ethnografische groep behoort, maar dat men tezamen grote daden heeft verricht en ze nu ook in de toekomst wil verrichten.’ En ook: ‘Een natie is een ziel, een geestelijk beginsel.’

huisvaders dachten de Hollandse wellicht ook: ‘Opgeruimd staat netjes.’

Men begon dus ernstig te denken over het afstoten à tout prix van deze erfenis uit het verleden, restanten die per saldo toch niet veel zaaks en veeleer een schadeen lastpost waren dan van welk voordeel ook. Er viel geen eer meer te behalen met hun behoud in een eng Rijksverband, noch in het eigen land, noch tegenover het buitenland vol argwaan en stokerij. Het kwijtraken van Indonesië, het even onvrijwillig loslaten van Nieuw-Guinea, dit alles was achteraf beschouwd bij lange na niet zo nadelig geweest als men gevreesd had, eerder het tegendeel misschien. Want sindsdien was het Nederland dermate naar den vleze gegaan, dat dit haast te beschouwen viel als een beloning des hemels voor de toenmaals betrachte deugd van acuut antikolonialisme.

Zelfstandigmakingsdrang en nationale inschikkelijkheid zouden stellig ook nu weer hun vruchten afwerpen, wanneer men de vrijwillig in één Koninkrijk samengekropen Rijksdelen Overzee weer - natuurlijk welgekleed en van voldoende proviand voorzien - even ‘vrijwillig’ de achterdeur uit liet.* Hetgeen weldra geschiedde met, zoals vandaag blijkt, fatale gevolgen; niet voor Curaçao en onderhorigheden, die tot dusver zich de voorgenomen behandeling niet voetstoots hebben laten aanleunen, maar wel voor Suriname dat zijn koloniaal ‘eerstgeboorterecht’ voor een bordje vergulde linzen zag verkopen door lieden die in genen dele de gemeenschap aldaar vertegenwoordigden, noch geraadpleegd hadden, maar integendeel zeer goed wisten dat zij tegen de wensen van het overgrote deel van de bevolking toegaven aan de Hollandse haast.

In Suriname, waar bij de verkiezingen in '73 door geen van de grotere partijen een spoedige afscheiding van Nederland in het geding gebracht was, kwam een nieuw bewind. Niet minder dan twaalf ministers vormden toen het kabinet, daar ook alle niet-oppositionele partijen en partijtjes moesten participeren. En terwijl bij de verkiezingen de grotere partijen nooit over een spoedige afscheiding van Nederland repten - het zou teveel kiezers hebben afgeschrikt - volgde aanstonds daarna een verrassende ‘Regeringsverklaring’, waarbij ‘onafhankelijkheid vóór eind 1975’ werd aangekondigd.

De Koninkrijkscommissie die zich al van 1972 af met het gezapig bestuderen van deze aangelegenheid bezighield, zag zich nu opeens aan een termijn gebonden. Wel begon al in 1972, toen Suriname nog niet zo'n haast betoonde, de P.v.d.A. uit roze bezorgdheid reeds te drammen en te stellen, dat niet alleen Curaçao, maar ook Suriname vóór '76 onafhankelijk van Nederland moesten worden, desnoods onder zachte (?) dwang. Bij de formatie van het coalitie-kabinet P.v.d.A.-K.V.P. werd dit punt zonder bezwaar in het beleidsprogramma overgenomen, waarop de koortsachtige haast in Nederland zienderogen toenam.

Want toen zich begin '73 ook in Paramaribo soortgelijke relletjes als op Curaçao, maar veel minder erg, voordeden, bracht dit niet alleen een nieuwe schrikreactie teweeg in Nederland, dat meteen ‘Nee!’ terugschreeuwde op het hulpgeroep van de Hindostanen die bang waren door de creolen onder de voet

* De wijzigings-, c.q. beëindigingsprocedure was in artikel 55 van het Statuut afdoend geregeld, terwijl bovendien de ‘officiële toelichting’ bij dit artikel reeds gesteld had: ‘De rechtsregeling van het Statuut is geen eeuwig edict’.

gelopen te worden, maar nam ook de besluitvaardigheid toe om zo snel mogelijk de twee ‘koloniale resten’, Suriname en de Antillen, uiteraard op een nette en voor ongeduldige buitenstaanders prijzenswaardige manier te likwideren.

De verkiezingen, waar genoemde relletjes in Suriname mee te maken hadden, brachten een politieke omkeer teweeg, doordat de Hindostanen aanzienlijk aan invloed inboetten en daarop het werk in de Staten naar beste vermogen saboteerden, terwijl de overheersende ‘Nationale Partij Kombinatie’ (N.P.K.) die de altijd marchanderende Javanen met zich mee kreeg, onder de leuze van ‘onafhankelijkheid nú’ niet alleen heel wat jongeren ook onder de Hindostanen mee kreeg, maar vooral ook de tijdelijke aansluiting van enige radicale partijtjes welke intussen ontstaan waren, een onduidelijk ‘republicanisme’ huldigden, maar tevens blijk gaven van een luidruchtige geldingsdrang en een zekere gewiekstheid.

De leider van de N.P.K., Pengels politieke erfgenaam Arron, die nu in '73 ook de Regeringsleider werd, zat voor de rest van zijn politiek bestaan klem tussen al deze dubieuze partners, en aangezien het hem niet aan opportunisme, maar wel aan karaktervastheid evenals aan civiele courage - beide bepaald geen creoolse deugden - ontbrak, werd hij een gemakkelijk slachtoffer van de nobele bedoelingen die men in Den Haag koesterde en welverpakt in nog nobeler leuzen de goegemeente voorzette. Er is immers niets edelers, zo moet men daar gedacht hebben, dan een bevolking - nee, nog lang geen volk zoals steeds opnieuw bewezen werd - de onafhankelijkheid, de Vrijheid met grote V die men haar eeuwenlang onthouden had, desnoods tegen heug en meug op te dringen als panacee tegen alle toekomstige euvelen; ook al had zij vrijwel geen oefening gehad in het gebruik van die onafhankelijkheid.

Weliswaar beseften sommigen dat het gevaar niet denkbeeldig was, dat zo'n bevolking in haar onervarenheid dan spoedig in een nieuwe (neo-koloniale) afhankelijkheid zoal niet in een chaos zou geraken, zoals hierboven werd aangeduid, maar... dit zou de onafhankelijkheidsverleners weinig kunnen deren nadat zij immers ‘naar eer en gerechtigheid’ gehandeld en verder hun handen in onschuld gewassen hadden. De roze handjes vooral zouden veel zeep nodig hebben. De confessionele bleven gehandschoend, de vuurrode wegens eczeem voortdurend in de broekzak weggestopt.

Hoewel in Suriname de Hindostaanse V.H.P., met nog altijd 17 van de 39 zetels in de Staten, van een soevereiniteitsoverdracht voorlopig niets wilde weten, was de druk der republikeins-radicaal gezinde coalitiegenoten in de N.P.K. (overheerst door de oude creoolse N.P.S. en ijverig gesecondeerd door de Javanen) van binnen uit zo groot, en die van Nederlandse zijde - zowel rechtstreeks als via de goedgeconditioneerde Gouverneur Ferrier - zo verleidelijk, dat hetgeen een behoedzaam voortschrijden naar een nobel einddoel had moeten zijn, een onverhoedse sprong in het duister werd.

Tot niet geringe ontsteltenis van het merendeel der bevolking werd zij, inderdaad onverhoeds, geconfronteerd met een volkomen ongewenste werkelijkheid in de naaste toekomst. De massa voelde dat de onafhankelijkheid haar werd opgedrongen en reageerde met stille paniek en vluchtreacties. Het was duidelijk dat men over-en-weer de twintig jaren sedert de ondertekening van het Statuut, op zichzelf een geenszins korte periode, vrijwel onbenut had laten verstrijken. Het

gros van de bevolking wàs onvoorbereid; dáárin schuilde het ergste en instinctief gevoelde bezwaar tegen een zo versnelde aanloop naar het onbeschermde, het politiek overgeleverd zijn aan een niet langer controleerbare groep regeerders die zich onderscheidden door willekeur en eigenmachtig optreden.

Een topconferentie van de Premiers der drie Koninkrijkspartners bevestigde in '74 het genomen Regeringsbesluit van Suriname en ging tevens over tot het instellen van een Commissie van Nederlandse en Surinaamse deskundigen (CONS) die een integraal ontwikkelingsplan voor laatstgenoemd land moest opstellen. Haar eerste, een jaar later uitgebracht rapport vormde de basis waarop de vast te stellen hoogte en aard van de ontwikkelingshulp berustte, die Nederland bij wijze van afkoopsom aan Suriname zou verstrekken. Want tussen beide landen werd op de valreep alleen nog gesproken over geld - de jammer genoeg niet waardevaste zilverlingen - en enkele verdere bijkomstigheden. Maar er was praktisch nog niets voorbereid, noch mentaal bij de bevolking, noch organisatorisch; er was zelfs nog geen ontwerp van een Grondwet, evenmin als enig inzicht, laat staan een consensus, over de richting die men zou volgen en de ongekende consequenties van het plotseling op eigen benen staan, alleen in de wereld. Immers andere dan wat financiële garanties wenste Nederland de Republiek-in-spe niet te geven; dit althans werd een ieder goed duidelijk gemaakt.

Zo onnozel was de inheemse bevolking niet, of zij kreeg het onbehaaglijke gevoel dat er buiten haar, ver van haar, over haar gekoehandeld werd, en dat haar allerlei calamiteiten boven het hoofd hingen. Zij had tot in het jonste verleden genoeg uitingen van blinde machtswellust, partijdigheid en raciale discriminatie meegemaakt; wie het zich kon veroorloven geen risico te nemen en straks onder vermoedelijk nog ergere omstandigheden te leven, nam dus liever de benen... De hogere beroepsbeoefenaars en geschoolden die al sedert 1970 elders een heenkomen zochten, dat zij vrij gemakkelijk ook vonden, werden nu gevolgd door eerst honderden, toen duizenden, en tenslotte tienduizenden creolen en negers, grotendeels ongeschoolden, en hopelozen veeleer dan bevreesden; mensen die niets te verliezen en alles te winnen hadden; veel werklozen, veel ouden van dagen en kinderen die naar Nederland uitweken op een met vaak hun laatste centen betaalde vliegreis - men noemde deze luchtlijn de ‘Bijlmerexpres’ omdat een opvallend aantal van deze emigranten in het Amsterdamse Bijlmermeerdistrict een eerste onderkomen vond - teneinde in de kilte achter duinen en dijken te profiteren van sociale voorzieningen waar Suriname, republiek of geen republiek, naar hun mening in geen honderd jaar aan toe zou komen.

Als een paradijs lokte het rijke Holland; elk emigrerend moedertje was vastbesloten zich anders te gedragen dan de vrouw van Loth, elke bij dit avontuur betrokken vagebond - en dit waren er ook velen - ging naar het overbevolkte Holland met de zekerheid dat waar veel mensen zijn, men ook veel slagjes kan slaan. Er vond geen enkele selectie plaats, er stond ook geen enkele rem op deze rush naar de westerse vleespotten. Alle uitwijkelingen waren immers legitieme Nederlanders, grondwettelijk niet te discrimineren.

Onrustbarend groeide hun aantal in de jaren '74 en '75, toen ook de massale

uittocht van de Hindostanen begon en op grote schaal werd voortgezet. Tenslotte bevond zich ongeveer een derde van de totale landsbevolking in de diaspora, vrijwijl alleen in Nederland waar zij de taal verstonden en zich ten dele ook verstaanbaar, soms àl te luidruchtig verstaanbaar wisten te maken, en als verstrooiden die nu eenmaal op hun burgerrechten stonden, hoe langer hoe minder welkom waren. Suriname, toch al vanouds onderbevolkt, kon geen grotere ramp overkomen. Onvoorstelbaar, een land waarvan binnen enkele jaren een derde van de bevolking verdwijnt! En zowel de Surinaamse als de Nederlandse Regering lieten zoiets kalmweg gebeuren, terwijl zij het hadden kunnen voorkomen, ieder voor zich, zonder elkaars goedvinden.

Beide regeringen treft dan ook alle blaam voor deze nationale calamiteit, die tevens met zeer veel menselijk leed gepaard ging. Het funeste beleid van de regering Arron, die zich gedroeg alsof zij verheugd was over deze exodus - 'hoe minder zielen, hoe meer er bij het potverteren voor de achtergeblevenen overschiet' - werd alle mooipraterij ten spijt, door Nederland in deze gesteund, op grond van het voze argument dat men aan Nederlandse Staatsburgers (en dat waren de Surinamers nu eenmaal statutair) niet de vestiging in het voornaamste deel van het Koninkrijk kon ontzeggen, al konden dan wel de Hollandse Gemeentewetten op hen worden toegepast.* De reële mogelijkheid die zowel Suriname als Nederland ten dienste stond om een halt toe te roepen aan de op een vlucht voor genocide gelijkende massale uittocht, lieten beide landen onbenut, hetgeen aanleiding geeft te denken aan moedwil. Het is dan ook volkomen ongerechtvaardigd dat velen vandaag de bijna 150 000 in Nederland vertoevende Surinamers van diverse pluimage als 'ongenode gastarbeiders met gezin' of als parasiterende 'Fremdkörper' beschouwen. Hun overkomst werd wel degelijk uitgelokt en ten dele zelfs bevorderd, zeker van de zijde der gewetenloze Surinaamse Regering.

Wat de brave coalitie-regering in Den Haag betreft, deze muntte uit in toegeeflijkheid aan het gelijkgeschakelde bewind van de N.P.K. evenals in het verzinnen van drogredenen om alle tegenargumenten voor een versnelde onafhankelijkheidsverklaring van zich af te schuiven. Toen met name de Hindostanen er op aandrongen dat deze voor Suriname toch uiterst vitale aangelegenheid als elk individu rechtstreeks rakend, aan een plebisciet onderworpen zou worden (en het voor iedereen wel vaststond dat bij een dergelijke volksstemming tussen de 80 en 95% van de bevolking zich *tegen* onmiddellijke onafhankelijkheid zou uitspreken) werd dit uiteraard door de regering Arron, maar minstens even heftig door Nederland geweigerd 'omdat plesbiscieten onbekend zijn in ons staatsbestel en niet in onze traditie thuishoren'. Er werd op gewezen dat Nederland (opeens) het als zijn heilige plicht beschouwde, de voormalige koloniën tot volledige zelfstan-

* Een flauwere smoes was niet denkbaar, want ten eerste liet het bovengrondwettelijke Statuut de praktische toepassing van het slechts in algemene zin als een Koninkrijksaangelegenheid te beschouwen 'recht van toelating en uitzetting' kennelijk aan elk van de afzonderlijke Rijksdelen over; ten tweede maakte Suriname van meet af aan op eigen manier van dit recht gebruik, door naar willekeur al of niet een vestigingsvergunning aan Hollanders te verlenen. Nederland had zich slechts op reciprociteit behoeven te beroepen en al in een vroeg stadium het uitzwermen van Surinamers kunnen tegengaan.

digheid te voeren - wat natuurlijk iedereen in binnen- en buitenland van harte beaamde - en dat het dus het beste was dat dit ten spoedigste gebeurde, vooral nu Suriname 'zelf' de wens daartoe te kennen gegeven had en zelfs alvast een uiterste datum genoemd had.

De leugen school in deze laatste bewering, want noch de serviele Surinaamse Regering, noch de onrepresentatieve, deels met paniek geslagen Staten waren 'Suriname', waar pas te elfder ure ook met de leider van de V.H.P. (Hindostaanse Partij) een overeenkomst getroffen werd (die haar kwalijk bekwam, zoals nog zal blijken) en men in allerijl een Grondwet in elkaar dokterde, die wegens tijdgebrek door niemand vooraf grondig onder de loep genomen kon worden.

Alleen door met heengaan te dreigen, kreeg de President-in-spe van de Staten gedaan, dat deze basis waarop de Republiek zou berusten, met algemene stemmen werd aangenomen. Om de buiten Suriname vertoevende landgenoten koest te houden, kwam men overeen dat dezen, tenzij zij het uitdrukkelijk anders wilden, Nederlandse Staatburgers zouden blijven. 'Lijmen' was de dagorder bij heel deze gewrongen operatie.

Voor de meelopers, waaronder tenslotte velen die zich maar bij de voldongen feiten neerlegden, was het voldoende dat het land niet één, maar wel tien gouden handdrukken ten afscheid kon bedingen. Bij de haast die het moederland steeds meer aan de dag legde om van de laatste onaantrekkelijk geworden kolonies af te zijn, betoonde het opeens een ongekende gulheid wat de afkoopsom betrof; op een paar honderd miljoen gulden meer of minder kwam het niet aan, het was genoeg dat de betaler met een half-toegeknepen oog toezicht zou houden op de 'richtige' besteding ervan. Over een periode van tien à vijftien jaar uitgesmeerd kreeg Suriname over bedragen van circa 2.7, volgens een andere berekening 3.2 miljard gulden in totaal te beschikken voor het uitvoeren van ontwikkelingsprojecten; het diende echter met deugdelijke plannen voor de dag te komen. Alle oude schulden werden tevens kwijtgescholden.

Beide landen zouden op ambassadeursniveau bij elkaar vertegenwoordigd zijn; een Nederlandse Missie van negen militairen zou hulp verlenen bij de vorming van een eigen Surinaams legertje, dat alvast van het nodige materieel voorzien werd, terwijl het eerste kader in Nederland zijn opleiding ontving, - een feit dat al luttele jaren later belangrijke consequenties zou hebben.

Technische bijstand op andere gebieden zou naar wens geleverd worden en men zou zelfs - maar dit had niet zoveel haast - een Cultureel Akkoord sluiten. Tevoren stond vast, dat Nederland in de voormalige kolonie zijn profiel tot op het spookachtige af zou uitdunnen; de hele wereld diende te merken hoe definitief en oprecht het uiteengaan was. Jammer genoeg bleef het hele staatsbestel, de hele wetgeving - de nieuwe Grondwet incluis - de hele rechtspraak en het hele onderwijs op Hollandse leest geschoeid, gebeurde al het hiermee gemoeide in het Nederlands, en werd de door de Hollanders als alleen-zaligmakend beschouwde 'parlementaire democratie' klakkeloos overgenomen.*

* Het tweede van de 'Additionele artikelen' van de 'Grondwet der Republiek' luidt: 'De op het tijdstip van inwerkingtreding van de Grondwet bestaande Rijkswetten en algemene maatregelen van rijksbestuur die in Suriname gelden, en landsverordeningen krijgen de staat van wet.' Een veelbetekenend 'teruggrijpen'.

Maar dit was van latere zorg voor beide partijen. Dat haastwerk noodzakelijk moest leiden tot broddelwerk scheen niemand te verontrusten, al zou men - nauwelijks een lustrum later - wel inzien hoeveel èn door Suriname, èn door Nederland werd verbroddeld. Men had zich al vroegtijdig aan een bepaalde dag voor de soevereiniteitsoverdracht gebonden, de regeringen konden niet meer terug en de aan het bewind zijnde groep in Suriname had alle hoop om ook na het uitroepen van de Republiek rustig aan het roer en zo ook aan de vers-gespekte geldlade te blijven. Het leek alsof de tegenstanders, de Hindostanen met name, eieren voor hun geld gekozen hadden, vertrouwend op de pertinente toezegging dat uiterlijk een jaar na de onafhankelijkheid nieuwe verkiezingen zouden worden uitgeschreven.

Een belangrijk onderdeel van de ‘deal’ was ook, dat de laatste Kroonvertegenwoordiger, de Gouverneur (Ferrier) kalmweg zijn Nederlandse steek zou verwisselen met de republikeinse vrijheidshoed en de eerste President van de nieuwe soevereine staat mocht zijn. Dit leek elegant en 's mans inschikkelijkheid en kameleonachtige kwaliteiten verdienden stellig deze beloning. Slechts een kniesoor kon de griezelige symboliek van zulk een gemakkelijke gedaanteverwisseling onderkennen. En hoewel de nieuwe Grondwet bepaalde dat de President met tenminste twee derden van de stemmen door het Parlement gekozen moest worden voor een periode van vijf (en ten hoogste tien) jaar, leverde zijn voortijdige aanwijzing geen moeilijkheden op.

Hij zou die echter nog ruimschoots krijgen, want inschikkelijkheid is een gevaarlijke deugd en juist kameleons behoren tot de meest bedreigde hagedissen. Aan de verklaring van de President-in-spe, dat hij na een jaar, als de Republiek goed en wel op gang gebracht zou zijn, zijn ambt zou neerleggen, hechtte niemand geloof. Daar kwam ook niets van; hij werd tenslotte weggejaagd.

Met uitgebreide feestelijkheden en onder grote belangstelling van talrijke buitenlandse vertegenwoordigers en andere genodigden werd op 25 november 1975 de Republiek Suriname uitgeroepen en door Nederland als een onafhankelijke en soevereine staat erkend. Het befaamde Statuut was uitgewerkt ten aanzien van een der drie partners, en dit was Nederland de borrel best waard, - althans zo dacht men toen nog.

Het ontbrak voor die éne nacht en de daaropvolgende feestdag niet aan hartelijkheid en vergevingsgezindheid. De Kroonprinses en gemaal, de Nederlandse Minister-President - met een gezicht stralend van sociaal-democratische opluchting - luisterden de plechtigheid op met hun aanwezigheid; zijn Surinaamse collega en de Hindostaanse oppositieleider omhelsden elkaar (zoals Burnham en Jagan dat in Guiana bij de analoge gelegenheid gedaan hadden), zij het met ietwat afgewende blik, en even leek, althans in die hogere kringen, alles peis en vree. De toekijkende bevolking liet zich met gemengde gevoelens befeesten; het gevluchte derde deel der landgenoten bleef goeddeels sceptisch bij dit alles, ofschoon onder de meer ambitieuzen menigeen de ijdele hoop koesterde, weldra in het ‘bevrijde’ vaderland te worden teruggeroepen. Voorshands bleven zij echter buiten spel en tot hun genoegen Nederlandse Staatburgers met recht op onderdak en alle bestaande sociale voorzieningen die het rijke ex-moederland zich kon veroorloven.

De wittebroodsdagen - het waren niet eens weken - waren snel voorbij. Men

bleef het lijzige domineeslied zingen, dat al vijf of zes decennia als nationale hymne had moeten dienen. Maar er waren overal nieuwe officiële naamborden gekomen; een nieuwe vlag werd gehesen, een betere dan het bleke vod (het lelijkste dat ooit te bedenken viel) dat een jaar of vijftien tevoren tot 'autonome' vlag gekozen was. Dit was tenminste één directe, zij het slechts symbolische verbetering. Het wapenschild bleef echter - even symbolisch - ongewijzigd.* Ook de oude, nog uit de dagen van de 'Sociëteit' stammende wapenspreuk 'Justifia, Pietas, Fides' bleef in zijn volle latiniteit gehandhaafd. Het zou er nu op aankomen of deze deugden van 'gerechtigheid, eerbiedige aanhankelijkheid en betrouwbaarheid', die in het oude bestel zo zelden en zo slecht beoefend werden, thans beter zouden worden betracht, en aldus de overgang van de ene 'onvrije' staatsvorm in de andere 'vrije' werkelijk zinvol zou wezen. Anders ware toch de hele soevereiniteitsoverdracht niets anders dan de manumissie van een kleine 300 000 'piki-n'njan'.

Want ongetwijfeld waren op dat plechtige moment grote verbetering van de sociaal-economische toestand en snelle vermindering van de werkloosheid die ook na de grote uittocht bleef voortbestaan, allernoodzakelijkst in het verpauperde en ietwat chaotische land met zijn dunne bovenlaag van welgestelden. Geld was er nu genoeg beschikbaar; het behoorde alleen op de juiste wijze aangewend en verdeeld te worden. Er behoorden alleen nog weldoordachte plannen te zijn, en de vaste wil, de nodige energie om ze ten uitvoer te brengen.

Het beeld dat de eerste vier jaren van de Republiek te zien gaven, was echter in hoge mate teleurstellend, voor iedereen behalve voor een kleine groep profiteurs - waaronder soms de schreeuwerigste nationalisten - die zich spoedig wisten te verrijken door corruptie zowel op kleine als op grote schaal, door intimidatie en favoritisme. Als vanouds sedert de snel legendarisch geworden Pengeltijd, maar nu haast brutaler, met een kwistiger, vrijere hand in de staatskas. Drie Javaanse ministers moesten zelfs al heel gauw de laan uit, omdat zij het àl te bar gemaakt hadden.

Wie zich alsnog aan deze toestand van toenemende malaise wenste te onttrekken, merkte tot zijn ontsteltenis dat hij te laat was. Surinamers met een eigen staatsburgerschap en eigen paspoort werden - formeel terecht - van de ene op de andere dag vreemdelingen voor Nederland, onderworpen aan stringente bepalingen betreffende hun toelating of vestiging in het Koninkrijk. Naar vooraf was overeengekomen, bood Nederland voor een nauwkeurig afgebakende tijd de Surinamers nog vrije toegang tot de reeds wat vetarmere vleespotten van Egypte. En republiek of geen republiek, de exodus zette zich ook na de soevereniteitsoverdracht onverminderd voort; 'gezinshereniging' werd een nieuwe leuze, voor Hollandse oren evenwel onverenigbaar met het in Suriname alledaags begrip 'concubinaat'.

Toen dan ook na de vervaldatum van genoemde licentie Nederland de puntjes op de i en een aantal illegaal in het land verblijvende Surinamers over de grens zette en terugstuurde, toonde de Republikeinse Regering die haar landgenoten liever zag gaan dan komen (al beweerde zij het tegendeel) zich diep verontwaardigd en

* Het werd volledig door schrijver dezes in de jaren vijftig ontworpen en vervolgens unaniem door de Staten aanvaard.

waren de protesten niet van de lucht. Zelfs de georganiseerde rel bleef niet uit. En nu de Surinamers voortaan aan een visumplicht onderworpen waren en soms met tientallen bij aankomst in Nederland teruggezonden werden als ze niet aan de algemene toelatingsbepalingen voldeden, bleef de Republiek aandringen op meer soepelheid bij het toepassen van visum- en vestigingsbepalingen ten opzichte van Surinamers.

Nederland bleef onvermurwbaar en verleende slechts uitstel tot 1980. Al spraken zij veelal een legitiem Hollands dialect, de nieuwbakken republikeinen moesten goed weten waar zij voortaan aan toe waren, en ook, dat in een monarchie gedane zaken geen keer nemen. Afspraak is afspraak, een vreemdeling is vreemdeling, punt uit. De rest - bijna vier eeuwen koloniaal verleden - wel, daarvan was de afkoop immers prima geregeld met de ex-kolonie waar men alles en iedereen zo goed wist te 'regelen'. En was Nederland soms geen prompte betaler? Het land geniet van oudsher in dit opzicht een eersteklas reputatie. Surinamers die zich in Nederland bevonden en naar hun beloofde land terug wilden, kregen met genoegen hun passage door de Haagse autoriteiten betaald, maar werden met ongenoegen door die in Suriname - èn door de achtergeblevenen die hen benijd hadden - onthaald. Er wáren geen baantjes, heette het (ofschoon wel mogelijkheden ze te scheppen) en de schrale pot der bevolking kwamen zij nog schraler, de schande der machthebbers nog groter maken.*

Opzettelijk is hier nader ingegaan op de geboortegeschiedenis van de Republiek Suriname, om duidelijk het patroon-achtige daarvan en de overeenkomst met het dékolonisatieproces van voormalig Brits-Guyana (en van zoveel andere Engelse bezittingen) aan te tonen. Er is weinig verschil tussen verleden en bevolking van dat land en die van Suriname. Van de zijde der Nederlanders - als altijd later dan de meesten in het volgen van een trend - was daar niets origineels bij, tenzij misschien de overhaast opgevoerde grootte van de afkoopsom, de gouden handdruk, in het oog van sommigen alleen gewetensgeld. Ofschoon het óók tot goed koopmansgebruik behoort, om met de linkerhand terug te verdienen wat men met de rechterhand cadeau gaf, - quid pro quo. Hetgeen dan ook geschiedt.

Door de politiek in de luren, maar financieel in de watten gelegde Republikeinse Regering werd onafhankelijkheid allereerst verstaan als het bruusk afsnijden van alle culturele banden met Nederland, - een hachelijke operatie, daar zeker sedert 1863 het grootste deel van de bevolking aan een zoal niet grondige dan toch minstens gebrekkige 'verhollandsing' had blootgestaan. De 'Stichting voor Culturele Samenwerking' (STICUSA) die ondanks alle kritiek gedurende meer dan een kwart eeuw (uitsluitend door Nederland gefinancierd) de enige instelling was die op dit gebied, ook ten bate van het onderwijs, zoden aan de dijk zette, kreeg al

* Noch het onderlinge krakeel van de ex-Surinamers (de besluitelozen) in Nederland, noch het soms xenofobe gedrag der Nederlanders tegenover hen, behoort tot deze geschiedenis, maar veeleer tot de 'vaderlandse'. Alleen dit: een landskind is niemand krachtens een paspoort of welke politieke beslissing dan ook over toescheiding van nationaliteiten. Er is keuze-verwantschap, zoals de latere staatsman Goethe het noemde, en er is bloedverwantschap, bodemverwantschap, al heeft een zekere Hitler deze woorden en begrippen nog zo bevuild en misbruikt. En hier in dit boek is slechts relevant, wat op een plek ergens midden in Groot-Guyana, aan de Wilde Kust plaatsvond... nog pas gisteren.

dadelijk botweg te horen, dat zij kon ophoepelen, wat toen prompt gebeurde.

Een rudimentair, geheel misvormd gevoel van nationalisme deed 'verdachte' oude banden verbreken en niet minder bedenkelijke nieuwe aanknopen. Men zocht naarstig naar een eigen identiteit buiten de enige plaats waar deze te vinden was: in de eigen helaas door het kolonialisme kromgegroeide en geatrofieerde persoonlijkheid. Voor het ontstaan van een collectieve eigen identiteit is meer dan één generatie nodig. Maar als in de meeste van zulke 'jonge' landen hield men het bij een interpolatie, 'zocht' men naar die identiteit zonder positieve actie, alleen met veel lawijt en een krijserige 'nationale poëzie'. De prozaïsche werkelijkheid echter bleef zoals zij was, werd zelfs met de dag armzaliger en daardoor onaantrekkelijker. Vaderlandsliefde bleef een vrome fictie, tenzij ze betaald werd. En betaalde liefde heet heel gewoon 'prostitutie'.

Een maar half-doordacht en eenzijdig gericht 'Nationaal Ontwikkelingsplan' gaf - met omineuze herhaling van de geschiedenis - alle prioriteit aan de geldverslindende bouw van een spoorweg in West-Suriname, 'gaande van ergens naar nergens', voor het transport van nog lang niet ontgonnen mineralen, terwijl aan de verdere ontwikkeling van de bevolkingslandbouw, de volkshuisvesting, de volksscholing, de schepping van arbeidsplaatsen, kortom aan de bevordering van de directe volkswelvaart, weinig of niets gedaan werd, behalve met gepraat en wat financieel gescharrel dat niets anders opleverde dan dat hier en daar wat aan de strijkstok bleef hangen. Het van zijn koloniaal verleden bevrijde Nederland was er goed voor.

Aan een ander plan waarvan de uitvoering van veel betekenis voor het land had kunnen zijn, werd om onbegrijpelijke redenen geen gevolg gegeven, - een nalatigheid die de Republiek al vóór het eerste lustrum van zijn bestaan in ernstig gevaar deed geraken. Er was namelijk toegezegd dat het eigen legertje - een onmisbaar geacht status-symbool voor een Republiek - met in Nederland getraind kader en door Nederland verstrekte uitrusting, en dat voor landsverdediging niet de minste waarde kon hebben, ook al werd er nóg zo'n stringente dienstplicht ingevoerd (quod non) - dat zulk een beperkte krijgsmacht uitstekend zou kunnen dienen voor het verrichten van civiel-technische werkzaamheden en als oefenschool voor nuttige handenarbeid die het jongere deel der bevolking konden worden bijgebracht, terwijl de soldaten tevens door de multiraciale samenstelling van het korps leerden hoe gedisciplineerd met elkaar samen te werken. Een soort van gezonde 'arbeidsdienst' dus, waarvan de idee direct appelleerde aan de ontbottende nationalistische gevoelens, welke hoognodig tot praktische uitdrukking moesten komen.

De Regering stelde deze 'landmacht', waarvan de kern door beroepssoldaten gevormd werd, onder bevel van een Surinaamse beroepsofficier, die kennelijk behoorde tot het soort militairen dat zijn leeghoofdigheid slechts met dikbuikigheid weet te compenseren, en die het zo niet zag zitten. De Nederlandse Militaire Missie die hem bij zijn opbouwtaak moest bijstaan, was blijkbaar evenals hij de mening toegedaan, dat soldaten soldatenwerk moesten doen, dat is: met wapens omgaan en zich niet met puur-civiele bezigheden zoals wegenbouw, tuin- of akker-aanleg of ambachtelijke werkzaamheden ophouden. De Regering liet de legerleiding begaan en van de oorspronkelijke opzet kwam dus niets terecht; wie

de republikeinse wapenrok droeg, mocht evenals zijn Hollandse collega's alleen maar soldaatje spelen, en liefst met verve.

Het voormalige ‘Prins Bernhard Kampement’ waarin het garnizoen was ondergebracht, werd omgedoopt tot ‘Memre Boekoe Kazerne’, dat is: ‘Gedenk Boekoe’, - een van de eertijds onneembare, maar tenslotte toch verwoeste verschansingen der agressieve marrons aan de Boven-Cottica. Hoe veelbetekenend deze nieuwe naam was, hebben zowel de Regering als de bevolking in Paramaribo van 1980 af kunnen ervaren. Dáár werden immers mishandelingen als in de slaventijd gebruikelijk, voor het eerst weer ‘en gros’ toegepast; en dáár was (tot '82) het hoofdkwartier van de leiders der ‘revolutie’ en van een latere bijna geslaagde ‘tegencoup’.

De Surinaamse ‘landmacht’ kreeg dus een puur-militaire taak toegewezen en werd naar Nederlands model georganiseerd. Hierbij namen als bij alle legers, de sergeants een speciale plaats in; zij hadden goede drilmeesters en een stralend voorbeeld voor hun manschappen te zijn. Na de eerste euforie die de wapenhandel met zich meebracht, ontstond echter in de loop der jaren juist bij hen en hun vaste manschappen veel teleurstelling, daar zij zoveel blijvende achterstand om zich heen zagen, zelf uit die achterlijkheid voortkwamen, het nutteloze van de conventionele soldaterij begonnen te beseffen en zich bovendien achtergesteld voelden bij de gefavoriseerde, luierende ambtenarij. Met de sergeants voorop betreurden de ‘minderen’ het, dat zij de toegezegde, veel nuttiger en noodzakelijker diensten aan het vaderland niet mochten bewijzen.

Om zich heen wisten zij allerlei vakverenigingen en vakbonden doende om betere arbeidsvoorwaarden, betere levensomstandigheden en hogere lonen voor hun leden op te eisen, zoal niet te verkrijgen; want er werd veelvuldig geageerd en gestaakt. Ook de 50 000 ambtenaren - het zesde deel van de totale bevolking en ruim driemaal het nodige aantal, zodat meer dan de helft maar lanterfantte, zich zelfs nooit op het werk vertoonde, behalve om hun maandgeld te ontvangen - hadden hun vakbonden. Niettemin waren het voor het overgrote deel onbekwame, ontoeschietelijke lieden; in het oog van de soldaten (en niet in het hunne alleen) een onnutte, overbetaalde troep stemvee waarmee de Regering zich zowel vóór als na de verkiezingen in '77 (bijna een jaar later dan beloofd was) in het zadel trachtte te houden; dit laatste door onophoudelijk compromissen aan te gaan met de roerige kleine, kwasi-linkse partijtjes.

De Hindostanen die gemeend hadden zich in een nieuwe combinatie van oppositiegroepen, de ‘Verenigde Democratische Partijen’ (V.D.P.) sterk te kunnen maken, werden practisch buiten spel gezet. En wie had durven denken dat het nieuwe Parlement als ietwat homogeen onderonsje een gezellig democratisch leven zou inluiden, kwam bedrogen uit en kon meteen al het tegendeel zien gebeuren. Want nu werd het Parlement eerst recht een ergerlijke dorpsarena voor verblinde kemphanen en vechtkippen, laatkomers, scheldpartijen en zelfs handgemeen; het kwam maandenlang niet meer bijeen, degradeerde zich door dit alles tot een quantité négligeable en verspeelde het laatste greintje respect onder de bevolking. Het was binnen de Regering zelf, dat de kleine partijtjes een invloed uitoefenden, groter dan hun in feite toekwam en telkens voor zich nóg meer van de 14 ministerszetels en 4 à 5 onderministersplaatsen opeisten. Enkele van deze plaatsen werden - een novum voor het land - voor meestal korte perioden door vrouwen bezet.

Veel last veroorzaakten speciaal de grotere vakbonden die, sinds zij zowel in '69 als in '73 kans gezien hadden om de Regering ten val te brengen, zich meer en meer van hun macht bewust werden en zich ook nu niet onbetuigd lieten. Alleen aan de top was nog sprake van enige samenwerking met het ongestadige, steeds van Ministers wisselende Kabinet, waarin de leider, Arron, zich enkel door steeds roekelozer dictatoriaal optreden en concessies aan meepraters staande hield. En sedert hij zelf in opspraak geraakt was, werd hem dit niet in dank afgenomen. Ook volgde hij duidelijk de lijn (analoog met die van Burnham in Republiek Guiana) dat alleen de creolen, bijgevallen door hun Javaanse slippendragers, de lakens moesten uitdelen, terwijl de Hindostanen alleen lijdelijk mochten toezien. Onderwijl wonnen de radicaal-linkse partijtjes meer en meer aan invloed, zonder iets bij te dragen tot een betere gang van zaken. Stakingen waren er wel om de haverklap, want van de welgevulde staatsruif op zolder wensten ook de stalbewoners beneden wel enkele strohalmen te bemachtigen.

De knoeierij en 'handel', vooral bij de gronduitgifte en het verlenen van importvergunningen, waren erger dan ooit. De toch al minimale onderstand aan hulpeloze ouden van dagen en aan de allerbehoeftigsten werd al sinds jaren niet meer uitbetaald; zieken bleven aan hun lot overgelaten; het bewind kenmerkte zich door schaamteloze verachting voor de underdog, een àl te grote klasse van lompenproletariaat waarvan het in brooddronken zelfzucht de aanwezigheid eenvoudigweg negeerde, tenzij de strafrechter er aan te pas kwam. Immers bittere armoede en uitzichtloosheid leidden onvermijdelijk tot criminaliteit. Maar ondanks de schrikbarende werkloosheid onder de eigen inwoners werden 30 à 40 000 Guianezen uit het republikeinse nabuurland als gastarbeiders toegelaten (meer dan 10% van de totale bevolking) stellig in navolging van het kwalijke Nederlandse voorbeeld. Deze niet altijd even rustige lieden werkten veelal in het bouwbedrijf en op het land, - sectoren waarin, met enige organisatie en pressie, voor werkloze landskinderen evengoed een bestaan zou zijn te vinden. Ook in dit opzicht gedroeg de zelfvoldane Surinaamse Regering zich inert.

In de ruim vier jaren dat zij aan het bewind bleef, werd bij gebrek aan aanvaardbare projecten of behoorlijke organisatie maar een deel van de beschikbare ontwikkelingsgelden besteed, en dit grotendeels aan 'showprojecten', voor zover niet aan andere die nagenoeg niets bijdroegen tot verbetering van de toestand waarin het gewone volk verkeerde. Overigens keerde 70% à 80% van deze gelden via het bedrijfsleven, de projectontwikkelaars en andere kanalen weer terug naar Nederland, volgens het beproefde systeem van de 'gebonden' hulp. Het is niet onwaarschijnlijk dat een handjevol multinationals - ALCOA, BILLITON - SHELL, OGEM en andere - nog het meest baat hadden bij de ongekende geldstroom.

Deze bracht hoogst ongunstige bijverschijnselen teweeg; een te hoog loonniveau in vergelijking met andere ontwikkelingslanden, en hierdoor een weinig aantrekkelijk investeringsklimaat (gelukkig misschien) zodat zich in het geheel geen nieuwe bedrijven kwamen vestigen. Daarbij (en nu ongelukkig genoeg) een door wel duizend importeurs krankzinnig versnipperde invoer van overbodige of plaatselijk vervangbare goederen, ook voedingsmiddelen, terwijl het land zelf bijna niets, behalve voldoende rijst, produceerde. Suiker moest reeds sinds lang in de voormalige suikerkolonie worden ingevoerd.

Nog veel andere zaken en belangen werden schromelijk verwaarloosd door de Regering-Arron. Volgens de Grondwet moest een ‘Constitutioneel Hof’ worden ingesteld, dat in geval van twijfel zou hebben te beslissen of een wetsvoorstel al dan niet verenigbaar was met de grondwettelijke artikelen inzake de Grondrechten van ‘allen die zich in Suriname bevinden’. Hoogst belangrijk voor de inzaten van een nieuwe Staat die zich nog bewijzen moest. Maar in de bijna vijf jaren die sedert de afkondiging van de Grondwet verstreken, bleef de daadwerkelijke instelling van dit Hof achterwege. Dan waren er nog de twee onopgeloste grenskwesties, waarmee de Republiek zich zonder protest bij haar geboorte had laten opzadelen door Nederland, dat deze oude vraagstukken niet alleen op hun beloop gelaten had, maar nadere onderhandelingen hierover opzettelijk uit de weg gegaan was en zelfs had ontraden.* Nu zat de Republiek ermee, want hielden de Fransen zich nog rustig inzake de soevereiniteit over het betwist gebied in het oosten, omdat daar toch geen sterveling woonde en Parijs voorshands niet de minste belangstelling meer had voor het diepe binnenland van Cayenne, de Guianese Republiek van Burnham had zich waar te maken en occupeerde weldra in het westen gewapenderhand een gedeelte van het betwist gebied, waar voortvarende Surinamers reeds een vliegveldje hadden aangelegd.

Bijna kwam het tot een klein bloedig conflict in die verre wildernis, dat een ernstiger vorm dreigde aan te nemen toen Suriname bij wijze van represaille ‘rechtens’ de gehele grensrivier, de Corantijn, tot aan de hoogwaterlijn van zijn linkeroever voor zich opeiste, de vrije vaart van de Guianezen over deze rivier controleerde, zoal niet belemmerde, en zelfs (met enige humor) staande hield dat ook de steigers (in Guiana nog altijd op zijn Hollands ‘stellingen’ genaamd) en werven die men aan de linkeroever langs de Corantijn gebouwd had, in feite op Surinaams grondgebied stonden en dus desverlangd konden worden gesloopt. Er werd ook gedreigd met uitzetting van de enkele tienduizend Guianezen die in het land werkzaam waren.

Na wat heen-en-weer gepraat werd echter deze Lilliputstrijd, mede met het oog op de aanwezigheid van zoveel ‘onontbeerlijke’ Guianese arbeiders in Suriname, voor onbepaalde tijd gestaakt en werden beslissingen omtrent de zuidwestelijke grens op de lange baan geschoven. Intussen bleven nog velen in Suriname geloven aan de mogelijkheid van een ‘Guianese Invasie’ en zagen daarin een reden te meer om een vechtldaar leger er op na te houden. Heel de wereld immers bewapende zich!

Aldus waren de omstandigheden waaronder de lagere beroepsmilitairen - stellig al met de dood in het gefrustreerde hart - besloten om óók tot oprichting van een vakvereniging over te gaan, precies zoals andere landsdienaren dit - en met veel succes - gedaan hadden. Ondanks het verzet van zowel hun bevelhebber en zijn even onbeduidende onderbevelhebber als van de Regering die het ontoelaatbaar achtte en zich ook in deze aan de Pengeliaanse tradities vastklampte,

* De Grondwet van de Republiek gaf geen enkele definitie van het begrip ‘Suriname’. Het is dan ook een koloniaal begrip en de vijf Guyana's zijn elk voor zich slechts artificiële constructies. Er is wel één, duidelijk omschrijfbaar Groot-Guyana, dat door de avonturiers van verschillende nationaliteit werd opgedeeld. Dit voor wie het intussen mocht zijn vergeten!

zetten de militairen toch door, vormden een 300 man sterke ‘Bond van Militair Kader’, vroegen om officiële erkenning en demonstreerden gedurende een vol etmaal voor het Parlementsgebouw toen deze erkenning uitbleef. Waarna legerleiding en Regering verder aandringen tot muiterij verklaarden en drie van de vier voornaamste bondsbestuurders door de Politie lieten arresteren; vier overigen wisten bijtijds te ontkomen.

Het boterde toch al niet tussen de wat armetierige handhavers van orde en wet die samen het Politiekorps uitmaakten, géén vakbond hadden, en de modernbewapende, pretentieuze militairen die er wel een opeisten. De Regeringsleider weigerde op verdere bemiddelingspogingen in te gaan en speelde bewust Politie en onderofficieren tegen elkaar uit. Hij liet een strafvervolging tegen de bondsleiders instellen, waarbij de Auditeur-militair zware straffen eiste. Van te voren stond vast dat de sergeants ernstig zouden boeten voor hun leiderschap.

Een van hen had zich wat afzijdig van deze actie gehouden omdat hij al een tijd lang broedde op een plan dat ook al eens bij enkele officieren was opgekomen maar niet doorgezet. Het gehannes van de Regering, de gehele wantoestand in het land, zat deze man, die indertijd in Weert de keiharde commandotraining doorlopen had, zo hoog, dat hij en een naaste collega-sergeant, alsook de commandotroep die zij zelf hadden ingeoefend, klaarstonden om bij de eerste gunstige gelegenheid de beste in te grijpen en de Regering te dwingen het roer om te gooien. Deze gelegenheid scheen aangebroken toen de dag bepaald was waarop zijn mede-sergeants veroordeeld zouden worden.

In de nacht daaraan voorafgaand schoten de sergeant Bouterse, een creool, en zijn mannen vanaf een patrouilleboot op de Suriname-rivier het Politiebureau waarin men de ‘muiters’ gevangen hield, in brand; in de verwarring wisten dezen te ontkomen, en met zijn allen, aanstonds bijgevallen door de overige bondsleden, ontwapenden zij de Politie, namen de voornaamste bewindslieden plus hun bevelhebbers gevangen, en zetten zo de Regering-Arron aan kant. In plaats hiervan vormden zij - zestien sergeants en één luitenant - een ‘Nationale Militaire Raad’ (N.M.R.) die voorlopig het bewind overnam.

Tevergeefs zocht de Premier asiel in het Bisschoppelijk paleis; van alle ministers ontkwam er slechts één, een Javaan. Het Staatshoofd, met de schim van Sommelsdijk grijnzend achter zich, werd ongemoeid gelaten als symbool van het gewettigde, zoal niet de wettigheid, van deze staatsgreep, - eindelijk de eerste die in Suriname volledig gelukte en die aanstonds al door de militairen werd omgeduid tot een ‘ingreep’ in het corrupte, inefficiënte staatsbestel. Van de geïntimideerde bevolking ging geen verzet uit; omdat ‘er toch eindelijk iets had behoren te gebeuren’ wachtte men gelaten de loop der dingen af.

Inderdaad kostte deze ‘putsch der sergeants’ slechts zeven doden en enkele tientallen gewonden. Maar bloed schreeuwt om bloed, en geweld lokt steeds nieuw geweld uit, al bleek dit in Suriname voorlopig nog niet het geval te zijn, mede omdat al spoedig een deel der inwoners het optreden van de militairen toejuichte, de gezeten burgerij zich uitermate koest hield (laf als altijd) en zelfs de Hindostanen aanvankelijk de staatsgreep slechts voor een ‘stadsgreep’ aanzagen, zonder verdere betekenis voor het platteland. En in zoverre verschilde de militaire putsch hier van die welke elders, in Brazilië, Argentinië, Nigeria, Ghana en

laatstelijk in Turkije plaatsvonden, dat het hier geen hogere officieren waren, die naar de macht grepen, maar het lagere kader dat alleen maar een vakbond gewild had, en nu onbedoeld een staat te beheren kreeg, - een taak waartoe niet één van hen voldoende was toegerust.

Zeker, de onvermijdelijke onregelmatigheden en excessen bleven niet uit; er werd, met een onverwijlde regressie naar de slaventijd, kwistig er op los geranseld; on willigen, lastposten en straatschenders werden evenzeer 'afgetuigd' als voormalige overheidspersonen of totaal onschuldigen; er werd veel nodeloos met de wapenen gedreigd, menigeen zonder grond in hechtenis genomen. Maar niemand werd nog, zoals tijdens de Zapata-opstand in Mexico 'provisorisch' doodgeschoten. De ellende begon pas later. Daarentegen werden plunderingen, aanrandingen en dergelijke misdrijven - veelvuldige nachtelijke calamiteiten in het verleden - meteen hardhandig tegengegaan, nu het leger ook de politiedienst had overgenomen.

Een avondklok werd ingesteld (volgens spotters hoofdzakelijk om snelle aanvulling van de door emigratie gedecimeerde bevolking te bewerkstelligen) en de ambtenaren kregen aanzegging dat zij voortaan op de vastgestelde uren op hun diverse werkplaatsen aanwezig hadden te zijn en zich anders als ontslagen moesten beschouwen. Vele honderden, al jarenlang in dienst tegen een flink salaris, meldden zich voor de eerste maal aan, om hun fictieve post te bezetten. Door hier en daar geplaatste ideeënbussen kon de bevolking rechtstreeks zijn wensen en grieven aan de N.M.R. bekend maken, en ter aanwakkering van de nieuwe geest van vaderlandsliefde werd een dagelijkse vlaggenparade op alle scholen voorgeschreven.

Op geen enkele revolutionaire maatregel viel openbare kritiek te leveren, want van meet af aan stelde de N.M.R. een strenge perscensuur in.* Een spectaculaire 'schoonmaakactie' in de onderkomen en vervuilde hoofdstad moest evenzeer als goodwill-project dienen, als tot aansporing en voorbeeld voor de inwoners van wie een snelle mentaliteitsverandering verhoopt werd. En anders... de N.M.R. met het flink bewapende leger achter zich, liet niet met zich spotten, dit werd een ieder overduidelijk gemaakt.

Als zo vaak elders en in het verleden, was het ook hier gemakkelijk genoeg geweest een omwenteling te beginnen; de grote moeilijkheden schuilden in het doelbewust doorzetten. Maar de N.M.R. had nog geen nadere plannen; zelfs over de algemene richting die men zou hebben uit te gaan heerste diepe verdeeldheid onder de putschisten. De leiders in de Raad beoogden naar eigen zeggen: 'een oorlogsverklaring tegen de sociale onrechtvaardigheid in onze samenleving en tegen de bronnen ervan.' Door velen werden zij hierin bijgevallen, zeker zolang deze doelstelling nog uiterst vaag was. Het werd echter al gauw duidelijk, dat men aan de 'oorlogsverklaring' ook effectieve 'oorlogshandelingen' wilde verbinden, de oude machtsverhoudingen en vooral het kapitalisme te lijf gaan, al zou het aanvankelijk wel zo'n vaart niet lopen.

Anderen, de 'gematigden' en als gematigden gecamoufleerde behoudzuchtigen, meestal aan de top der samenleving, en verwonderlijk genoeg ook de beide

* Deze is, evenals de avondklok, tot op heden - eind 1982 - nog niet afgeschaft.

gangmakers van de coup, wilden een geleidelijke, zo weinig mogelijk aanstootgevende ontwikkeling; eventueel wel onder militaire supervisie, maar deze dan toch achter een civiele façade. Een derde groep, onder leiding van de zittende President had, onder de drang der omstandigheden, voorshands alleen een compromis tussen het oude bewind en de 'nieuwe instelling' op het oog.

Bij al zijn wendbaarheid was het onschendbare Staatshoofd zowel pragmatisch als democratisch genoeg om niet alleen zijn best te doen de binnenlandse situatie te redden, maar ook zo goed mogelijk tegenover de buitenwereld de schijn te bewaren dat het met deze 'revolutie' nogal los liep. De ministers en de hogere officieren werden ontslagen, maar niet om zeep gebracht; de vertegenwoordigers van de oude politieke partijen, even onbruikbaar als die partijen zelf, opzijgezet, maar niet uit het dagelijks verkeer verwijderd. Van 'onteigening' of 'nationalisering' werd hoogstens achterbaks - in de N.M.R. en andere kleine groepjes - gesproken, maar openlijk alleen van terugvordering der gaven en gunsten die de afgezette Regering zich frauduleus toegeëigend of anderen verschaft had. Hetgeen meteen grondig onderzocht zou worden, mede tot bestraffing van de schuldigen. De meest verdachten zaten alvast achter slot en grendel, voorzover zij niet bijtijds hadden weten te vluchten.

De President maakte dus haast om te tonen dat er geen machtsvacuum was ontstaan, weldra een normaal civiel bestuur zou functioneren, en dat vooral de dierbare multinationals en andere grote ondernemers niet het minste gevaar liepen. Dreigend met zijn aftreden dat de omwenteling nòg meer in binnen- en buitenland zou compromitteren, dwong hij de N.M.R. tot genoeg inschikkelijkheid om, na veel touwtrekkerij, een burgerregering te gedogen, waarin slechts enkele van hun exponenten een ministersplaats innamen, - uiteraard kreeg een van hen het 'Ministerie van Leger en Politie' toebedeeld. En ziedaar, aan het hoofd van de regering kwam (zoals in tijden van noodgedwongen compromis al in een paar nabuurlanden gebeurd was) een ingezetene van Chinese oorsprong te staan; ditmaal een medicus die zich steeds ver van de actieve politiek gehouden had, maar wel nauw gelieerd was met de weifelachtig linkse Partij der Nationale Revolutie (P.N.R.) waarvan hij een der mede-oprichters geweest was, na in Nederland als internist te zijn opgeleid.

Al was hij pas kort geleden uit China van een 'medisch oriëntatieverblijf' teruggekeerd, dokter Henk Chin A-Sen bezat geen andere bestuurlijke ervaring dan die uit zijn jarenlang voorzitterschap van... een populaire Surinaamse voetbalclub. Maar wijl hij stellig *geen* volgeling was van voorzitter Mao, en er toch iets waar moet zijn van Lenins dictum dat 'zelfs een keukenmeid kan regeren', werd de benoeming van Chin A-Sen tot Premier evenals de verdere kabinetsformatie (voornamelijk onder pressie van de P.N.R.) als het best bereikbare compromis aanvaard en goedgekeurd door President Ferrier, die vooral op 'verzoening' uit was en een 'overgangskabinet' op brede basis wilde, omdat hij zelf moeilijk in een sociale revolutie enig heil kon zien. En juist omdat dit laatste meer en meer tot de voornaamste aspiratie van de Militaire Raad uitgroeide, maakte deze zichzelf verdacht.

De Raad wilde een permanente controle op de Regering uitoefenen, opdat deze 'de verworvenheden van de revolutie' (die er nog niet waren) zou behoeden en elke

terugval tot de oude euvelen voorkomen. Ook plaatste de N.M.R. zich tussen de Regering en de bevolking, als gangmaker bij de al vroeg aangekondigde 'mentaliteitsverandering' die hoognodig geacht werd om welke omwenteling dan ook te doen slagen.

Dit was dan ook het hoofddoel van de tientallen 'Volkscomités' die onder auspiciën van de Raad overal op het platteland werden opgericht, - hoopvol genoeg, maar vooralsnog met in de gunstigste gevallen slechts oppervlakkig effect. Voor het overige bleef de positie van de N.M.R. maandenlang ietwat onbeslist en onduidelijk, maar zinde al spoedig noch de President, noch de Premier en zijn medestanders, noch - en dit was doorslaggevend - de inmiddels tot majoor en bevelhebber van het leger gepromoveerde sergeant-leider van de 'ingreep'. Zijn mentaal wat onstabiele naaste medewerker werd kapitein en garnizoenscommandant. De rugdekking van Chin A-Sens regering was aldus verzekerd; alleen de N.M.R. moest nu aan banden gelegd worden, wat snel genoeg gebeurde nadat de Bevelhebber en de Commandant beiden uit de N.M.R. traden. Dit laatste was een teken aan de wand. Er werd reeds gefluisterd over een al dan niet extremistische 'tegencoup' die in voorbereiding zou zijn. Het was niet de eerste keer...

Reeds enkele maanden na de 'februari-ingreep' heette het dat zulk een tegencoup zou zijn beraamd, maar nog bijtijds verijdeld. Toen het namelijk menigeen duidelijk geworden was dat het in feite in Suriname nog steeds bleef gaan om de weinig bekwame personen die zich van de macht meester maakten, en niet om de achterban die zij al dan niet in werkelijkheid vertegenwoordigden, terwijl niemand onder hen kans zag een samenhangend beleid te formuleren en ook niemand een beroep deed op de vele bekwame Surinamers in het buitenland, besloot inderdaad een in Nederland 'teruggetrokken' levende creoolse oud-officier via Frans-Guyana een clandestiene invasie-op-zijn-eentje te beproeven, in de hoop een tegenbeweging te organiseren en met behulp van het 'goede' deel van het leger de verfoeide N.M.R. van de kaart te vegen. Nog vóór het eerste schot kon vallen, werd de man echter gevat en tijdens zijn verhoor doodgeranseld. In hoeverre er werkelijk een complot was, kon niemand meer achterhalen. Nervositeit blijkt onder bepaalde omstandigheden evenzeer een militaire als een civiele beroepsziekte te zijn.

Premier Chin A-Sen, die al bij zijn eerste optreden als regeringsleider met 'the benefit of the doubt', zoal niet met veel vertrouwen in binnen- en buitenland begroet werd, won snel aan goodwill door in diezelfde maand reeds een aantal populaire sociale maatregelen te treffen, zoals een begin te maken met het uitkeren van alle achterstallige onderstand aan ouden van dagen en gebrekkigen, alsook het uitbetalen van de kinderbijslag, - tegemoetkomingen aan de allerarmsten, die men jarenlang achterwege gelaten had, hetgeen alleen al de val van de gewetenloze Regering-Arron ten volle rechtvaardigde.

Het heette nu, dat de volkswoningbouw krachtiger zou worden aangevat en men een daadwerkelijk begin zou maken met het instellen van een algemeen ziekenfonds. Maar er gebeurde weinig ingrijpends. Suriname, van oudsher laborerend aan onverwerkelijkt gebleven goede voornemens, als gevolg van gebrek aan wilskracht, organisatorisch vermogen en vooral oprechte naastenliefde bij de hogere, en aan zelfwerkzaamheid en realiteitszin bij de lagere klassen, zag wel hier

en daar enige kleine verbeteringen ontstaan, maar bij alle vertrouwen dat het nieuwe bewind zich reeds met dit weinige verwierf, was het in zijn onervarenheid niet in staat om zelfs na de waarschuwing door de tegen-coup-die-geen-tegen-coup-was, een vernieuwd sociaal-economisch beleid te voeren, noch betere plannen te ontwerpen of zelfs de kleine landbouw, zo belangrijk in dit landbouwland, enigermate te steunen. De 'verzoeningsregering' waar President Ferrier zo op aangedrongen had, was àl te heterogeen, al te zwak van samenstelling. Binnen de kortste keren moesten io van de 17 ministers en onderministers verdwijnen wegens àl te grote onbekwaamheid of interne ruzies.

Dit alles zat de N.M.R. wel hoog, al was hij evenmin bij machte met concrete voorstellen, laat staan met een helder beleidsprogramma voor de dag te komen. Zijn welgemeende populistische ideologie, als men een globaal gevoel voor recht en billijkheid zo noemen mag, was vaag, verward en miste elke theoretische onderbouw, elke tactisch-verwerkelijkbare toekomstvisie. Maar het leger was middelerwijl in omvang verdubbeld, ook al omdat het nu veelal politie- en controlediensten moest verrichten en zich belast zag met wat de leiders hielden voor 'ombuiging van de mentaliteit der bevolking in nationale zin'. Alsof dat zo maar ging door fraaie redevoeringen zonder concrete inhoud, enkel zeer concreet ondersteund door alomtegenwoordige machinepistolen.

De van oudsher op Hollandse wijze gevoerde rechtspraak kon niet met een handomdraai worden omgezet in een orgaan ten dienste van het voorgestane revolutionaire rechtsgevoel. Het 'Bijzonder Rechtscollege', bedoeld als een soort van Volkstribunaal ter bestraffing van de ergerlijkste fraudulenten uit het vorige regiem, liet zich niet door een brutale Auditeur-Fiskaal tot berechting drijven van onvoldoende bewezen misdrijven. De rechtschapen President van deze fonkelnieuwe instelling, een gepensioneerd rechter, legde het drijven van de N.M.R. moe, zijn functie neer. Ook vonnissen door de gewone rechters uitgesproken, werden veelal door de militairen als te zachtzinnig verworpen. Menigeen die door eerstgenoemden veroordeeld werd tot een lichte straf of 'vrijspraak wegens gebrek aan wettig en overtuigend bewijs' zag zich onmiddellijk daarna weer in hechtenis genomen op last van de Raad. De oude strafwetten konden echter niet gewijzigd worden, sinds het Parlement practisch buiten spel gezet was. Slechts enkele oudere, en verder alleen 'nieuwe' rechters leenden zich er toe om desondanks aan het aandringen van de N.M.R. en het revolutionaire deel van de P.N.R. tegemoet te komen.

Bij het 'werkbezoek' door een Nederlandse Minister nog wat later aan het land gebracht, vanwege de twijfels die het voormalige moederland over haar eigen wijsheid ging koesteren - wat men had aangericht begon zelfs tot de botste P.V.d.A.-kopstukken door te dringen - slaagden bovengenoemde groeperingen er wonderwel in, een roerige betoging van 20 000 man op de been te brengen. Het was de grootste die in Suriname ooit optrad, en werd gebruikt om het donorland in de persoon van deze bewindsman met hoon te overladen. En ook dit kon niet nalaten de indruk te wekken dat langzaam maar zeker de extremistische elementen de overhand kregen.

Alles zeer tot ongenoegen van de burgerregering die toch nog, zij het voor weinig vooruitstrevende doeleinden, een nieuwe 'tranche' ten bedrage van een half

miljard uit de toegezegde, reeds goeddeels opgesoupeerde ontwikkelingspot had kunnen bemachtigen. Ook de Bevelhebber Bouterse was weinig gediend van dit populaire machtsvertoon, ofschoon dit niet geheel en al buiten hem om was geschied. Zijn persoonlijke frustratie naderde meer en meer het onduldbare.

De ware oorzaken van het falen der eerste 'voltooiing' van de februari-ingreep lagen diep onder de oppervlakte verborgen. De volijverige Raad der 'mannen van het eerste uur', die de omwenteling geheel voor zijn rekening genomen had en deze verder wenste te dirigeren, was innerlijk verdeeld over de koers die gevolgd moest worden nu de sergeants eenmaal de feitelijke macht in handen hadden en zij de civiele regering enkel als uitvoerend instrument in de vuist wilden houden. Thans, na de moeilijke aanloopperiode van een klein half jaar openbaarde zich deze breuk op even pijnlijke als onvruchtbare wijze.

Merkwaardig genoeg werden gedurende de eerste zes maanden van de kwasi-revolutie nog weinig of geen ernstige fouten begaan, dank zij een naar buiten toe zeldzaam saamhorig optreden van de zestien sergeant-gangmakers en de door het kader gekozen Raad van negen leden, de N.M.R. Zij hadden, eenmaal door Bouterse en zijn kommandotroep tot optreden genoopt, gehandeld uit het dwingende gevoel dat veranderingen noodzakelijk waren. Maar niet allen onder hen durfden die veranderingen aan, ook al omdat niemand een duidelijke voorstelling had van hun gewenste omvang, noch van de methode of manieren waarop zij te verwerkelijken zouden zijn.

De echte moeilijkheden en excessen ontstonden pas toen steeds duidelijker een linkse, op buitenlandse ideeën afgestemde richting zich onder sommige leden van de Raad - juist enkele prominenten - kenbaar maakte.* Zo had de voorzitter van de N.M.R. allerlei bekende revolutionaire figuren als Arafat, enkele Polisario-leiders en zelfs Fidel Castro bij een bezoek aan strijdend Nicaragua gesproken en daar hun goede raad aangehoord. Er kwamen nadien zelfs Cubanen hulp aanbieden voor het geval dat men die te eniger tijd nodig zou hebben. Steeds meer drong de N.M.R. dan ook aan op het aanknopen van reële banden met hemelbestormende landen als Cuba, evenals op vergroting van het nationale leger, - dit eveneens op advies van Fidel Castro.

Het 'revolutionaire' deel van de Raad onderhield verder nauwe relaties met de radicale sector van de overigens ook inwendig verdeelde lokale Partij der Nationale Revolutie (P.N.R.) die zich had afgescheiden als Revolutionaire Volkspartij (R.V.P.) en zich al van invloedrijke plaatsen in de Regering had verzekerd. Kenne-

* Het is te vroeg om reeds met volstrekte zekerheid te kunnen spreken, maar er zijn aanwijzingen genoeg om te mogen aannemen dat *a* de Amerikaanse C.I.A. die al jarenlang Suriname in de gaten hield, zowel bij de organisatie als de uitvoering van de Staatsgreep en het eerste vervolg daarop betrokken geweest is, maar hierna niet kon gedogen dat de ingreep uit de hand liep en de leiding zich in linkse banen vergaloppeerde, met alle gevaren voor de grote Amerikaanse en andere investeringen in het land; *b* dat ook de Nederlandse Regering door haar militaire missie al *tevoren* was ingelicht dat een ingreep zou plaatsvinden en het gebeurde - wie zwijgt, stemt toe - niet heeft willen beletten, maar zelfs heimelijk heeft toegejuicht, totdat de zaak naar haar mening wat al te ondemocratisch begon te verlopen. Zij bleef *deze* vorm van plebisciet dan ook, zo lang mogelijk, op zijn minst met optimistische passiviteit bejegenen.

lijk wilden beide groepen dat wat slechts als een ongrondwettelijke ingreep begonnen was (en volgens de conservatieven daarbij moest blijven) op de een of andere manier verder uitbouwen tot een echte omwenteling die ook op een herverdeling van overmatig bezit en produktiemiddelen moest uitdraaien, - iets wat noch de Hollanders, noch de Amerikanen erg naar de zin kon zijn, zo min als de vele heimelijk-conservatieven in het land, die hen wilden ontzien, om niet te zeggen: naar hun pijpen dansen.

Niet dat de twee 'revolutionaire' groepen en nog minder hun aanhang een bepaald '-isme' of systeem waren toegedaan. Het behoort mede tot de onderontwikkeling van zulke landen als Suriname, dat de gangbare begrippen van 'links' en 'rechts', van 'socialisme' of'kapitalisme', van 'democratie' of 'fascisme' er kwalijk van toepassing zijn wat de geestesgesteldheid der inwoners betreft. Dit alles leeft er amorf, vermengd, in feite richtingloos en verward, uitsluitend gevoelsmatig. Ook de linkse leden van de N.M.R. en hun medestanders hadden evenmin een bepaalde visie op de naaste toekomst als hun rechtse tegenstanders die zich wel progressief en democratisch noemden, maar in werkelijkheid even behoudzuchtig en onbekommerd om de underdog waren als de uit het zadel gelichte Regering-Arron en haar satellieten. Vandaar de voortdurende behoefte van de N.M.R. om Chin A-Sens kabinet onder toezicht te houden en hem zonodig op de vingers te tikken. Iets wat deze zich node liet welgevallen en waar ook de President, die tot elke prijs het civiele karakter van de Regering met wat schijnvertoon trachtte te redden, even wars van was.

De man die deze een revolutionaire richting uit drammende inmenging van de N.M.R. het minst verdroeg, was evenwel de leider van het eerste uur, Bouterse. In zijn hoedanigheid van 'kingmaker' en nu majoor-bevelhebber van het leger, beschouwde hij zich als de enige aan wie de hoogste machtsuitoefening toekwam. Hij en geen ander was immers verantwoordelijk voor het ondernemen en dus ook het welslagen van de ingreep; hij bleef deze verantwoordelijkheid dragen, ook op zijn strepen staand. De C.I.A. en anderen moeten hem dit wel erg duidelijk gemaakt hebben, en hij handelde er naar. Als 'de sterke man' uit de eerste troebele dagen te voorschijn gekomen, was hij met zijn eenzelvige, nogal machiavellistische en wantrouwige natuur, veeleer behoudzuchtig en overrompeld door de vèrstrekkende consequenties van zijn vermetele onderneming en de daaruit ontstane nieuwe machtsverhoudingen, dan geneigd om nog geheel nieuwe wegen op te gaan, wilde hij het in Chin A-Sen gestelde en door Chin A-Sen wederkerig betoonde vertrouwen gestand doen. Desnoods ten koste van de solidariteit met zijn vroegere militaire collega's, die nu binnen het systeem van de krijgstucht allen zijn ondergeschikten waren, of zij dit inzagen of niet.

In elk opzicht trok hij thans één lijn met de burgerregering die hij met het onder zijn bevel staande leger geheel beheerste, en tot op zekere hoogte ook één lijn met de President, die met zijn 'Hollandse' oriëntatie en Surinaams opportunisme het behoud beoogde van tenminste de laatste restjes van een parlementaire democratie, op de manier zoals die hem door zijn vroegere broodheren in Holland was bijgebracht.

Met hun aller medeweten besloot majoor Bouterse de N.M.R. om te vormen, zo niet goedschiks, dan kwaadschiks. Het eerste mislukte hem, nadat hij bij de

nieuwe verkiezing van de Raad medio '80 weliswaar de extremistische voorzitter slinks had weten te elimineren, maar niet had kunnen voorkomen dat diens even extremistische kameraad met 163 van de 180 stemmen in zijn plaats werd gekozen. De vakbond van het kader - een half jaar tevoren aanleiding en mede-oorzaak van de coup die hij ondernomen had - keerde zich in feite tegen Bouterse. Het moest nu dus kwaadschiks gaan - ook de buitenlandse pressie was blijkbaar groot, evenals die der handelaars, bezitters en investeerders - en de Bevelhebber sloeg toe met alle hardheid waartoe hij in staat was.

Onder beschuldiging dat zij bezig waren een links-extremistische tegencoup te beramen, liet hij de voorzitter, de ex-voorzitter en nog een lid van de Raad, samen met vier prominenten van de R.V.P. met wie zij bevriend waren, gevangen nemen. Terzelfdertijd kondigde hij de noodtoestand (met vervroegde avondklok) af, waarbij de Grondwet en het Parlement buiten werking gesteld, de perscensuur verscherpt, en alle overige Grondrechten opgeheven werden.

De President, die juist had voorgesteld het Parlement, dat na de ingreep nog slechts eenmaal was opgetreden om een amnestiewet voor de ‘opstandige’ militairen aan te nemen, weer bijeen te roepen om de nieuwe begroting goed te keuren en daarbij zijn ‘troonrede’ voor dat jaar aan te horen, kreeg van Chin A-Sen de boodschap dat deze zou aftreden indien het Staatshoofd de parlementaire komedie doorzette. De Bevelhebber, die het met de Premier eens was, zei dat als er iemand had af te treden, het de President moest zijn. Deze zou nu - kwalijk ten overstaan van de buitenwereld - per decreet moeten regeren, maar behoefde dit niet meer te doen. Per decreet werd hem aangezegd dat hij kon ophoepelen, het land omgaand kon verlaten, en dat in zijn plaats Chin A-Sen de dubbele functie van Staatshoofd en Regeringsleider op zich nam. Bouterses ‘timing’ was ook ditmaal, in augustus, even precies als in februari.

Met een sjofel gebaar van feestelijkheid werd Ferrier, de vroedmeester der Republiek, op het vliegtuig naar Nederland gezet, waar hij troost kon zoeken bij zijn voormalige zetbazen die hij zo trouw gediend had. Of hij, zonder wonden om te likken, voortaan uitgespeeld is, zal de tijd nog moeten leren. Daags na zijn vertrek werd de nieuwe, door de legerleiding benoemde President plechtig beëdigd. De uiterlijke breuk met het verleden was manifest, een innerlijke breuk klaarblijkelijk vermeden, want van revolutie kwam niets in, behalve het lege, inhoudsloze woordje; en zelfs dat werd nog slechts achter de hand uitgesproken.

De Bevelhebber riskeerde ook geen nieuwe verkiezing meer in de N.M.R. die zijn voorzitter en twee vooraanstaande leden onder de even zware als vage beschuldiging van conspiratie in de strafgevangenis zag. Boudweg benoemde hij een van zijn medestanders tot voorzitter en ontnam tevens de Raad het recht zich nog langer met regeringszaken te bemoeien. Voortaan mocht de N.M.R. zich uitsluitend bezighouden met de ‘Volksmobilisatie’ door middel van de langzamerhand bij tientallen opgerichte Volkscomités. Bij decreet werden ook alle stakingen verboden. En toen de kersverse Vice-minister-president te hoog van de toren blies omdat Nederland eindelijk een visumplicht voor alle Surinamers begon toe te passen, ten einde aan de nog altijd voortdurende uittocht een radicaal einde te maken, werd deze al te agressieve figuur zonder meer schaakmat en aan de kant gezet, nadat de Republiek bij wijze van repressaille op haar beurt een visumplicht voor Nederlanders invoerde.*

Het was duidelijk dat de Regering vóór alles op een rustige adempauze uit was; duidelijk ook, dat zij nog altijd geen raad wist wat verder te doen. Haar oproep aan de uitgeweken landgenoten om naar hun geboortegrond terug te keren en mee te werken aan de nieuwe opbouw, was slechts een loze kreet. Er werd in werkelijkheid niets gedaan om hun terugkeer te bevorderen, die veeleer hinderlijk zou zijn omdat er geen nieuwe arbeidsplaatsen gecreëerd, en de oude nog overbezet waren. Officieel heette het dat men ‘selectief’ te werk zou gaan bij de remigratie.

Aldus was de toestand toen in november '80 het eerste lustrum gevierd had moeten worden van een Republiek die eigenlijk al niet meer bestond, maar vervangen was door een hybridische, onstabiele staatsvorm. De ‘viering’ was dan ook weinig meer dan een sport-evenement rondom de almachtige Bevelhebber, die zijn ‘kordaat’ en conformistisch optreden beloond zag met de toezegging dat het kader van zijn leger ook in Amerika zou worden opgeleid en men hem van die zijde bovendien het begin van een luchtmacht zou verschaffen. Het leger zelf was langzamerhand van zowat 1000 man aangegroeid tot 3 à 4000 militairen. De Bevelhebber nam geen risico's.

Inmiddels zag Suriname zich door de Interparlementaire Unie op haar vergadering te Oslo als lid geschorst, ondanks voorafgaande verklaringen van de Republiek, dat zij nog altijd doende was de parlementaire democratie op de een of andere manier te herstellen. Maar eerst diende een nieuwe Grondwet tot stand te komen. Met deze bedoeling deelden Regering en Bevelhebber tegen het jaareinde mee, dat in plaats van het oude, uit vertegenwoordigers van de thans verboden politieke partijen samengestelde Parlement ‘dat nooit meer zou optreden’, zij een ‘Nationale Assemblee’ instelden, waarin groepsgewijze de vakbonden en volkscomités met vier leden, boerenorganisaties, vrouwenorganisaties en godsdienstige genootschappen met drie, afvaardigingen uit het bninnenland, uit het bedrijfsleven, jongeren-organisaties en culturele verenigingen met twee leden vertegenwoordigd zouden zijn. Deze Assemblee zou dan gedurende een zittingsperiode van maximaal twee jaren optreden. Niet dat de Republiek zich nu tot een soort van corporatieve staat ging ontwikkelen, maar voorlopig konden alle groeperingen waarvan sommige (de studenten vooral) lastig werden, zich met deze schijnbaar democratische opzet onledig houden en hun groeiende ontevredenheid kwijtraken. Twee jaar later was de Assemblee er nog steeds niet.

Wat de massa echter meer bezighield in een land waar men zich veeleer voor personen dan voor zaken interesseert, was het lot van de zeven N.M.R. en R.V.P.-leden, die al maanden gevangen zaten, zonder dat een concrete beschuldiging tegen hen was ingebracht, - reden waarom de belangrijkste figuur onder hen in hongerstaking was gegaan. Totdat eindelijk hun ‘zaak’ voor de krijgsraad kwam. Zij zouden, heette het nu, met Cuba's Fidel Castro plannen beraamd hebben om de nieuwe regering omver te werpen en de Bevelhebber te elimineren, en zouden die plannen hebben afgerond op een ‘slotvergadering’ in augustus, die ook bijge-

woond* werd door de ondervoorzitter van de N.M.R., een Javaan. Deze sergeant - zelf dan ook nooit gevangen genomen - trad nu op als een kennelijk hoogst onbetrouwbare kroongetuige, die ondanks alle indoctrinatie zichzelf voortdurend tegensprak. Aan de Nederlandse advocaat (van Surinaamse afkomst) die speciaal overkwam om de beschuldigden te verdedigen, werd ter elfder ure het recht ontzegd dit te doen.

Onder voorzitterschap van een professorale 'rechtsgeleerde' - de geestelijke vader van het 'Bijzonder Rechtscollege' dat volgens het beginsel van de 'omgekeerde bewijslast' en in flagrante strijd met de bepalingen van de 'International Covenant on Civil and Political Rights' waarbij ook Suriname zich had aangesloten, moest opereren - veroordeelde de Krijgsraad de drie leden van de N.M.R. en een der andere 'verdachten' wegens samenspanning tot omverwerping van het 'wettig' gezag. Zij kregen celstraffen toegemeten, variërend van een half tot twee-en-een-half jaar, waartegen zij meteen in hoger beroep gingen.

Aan hun 'schuld' geloofde niemand, maar aan de feitelijke dictatuur van bevelhebber Bouterse stond schijnbaar niets meer in de weg. Ook niet aan de gestadige plundering van de alweer bijna lege schatkist of de vervanging van de behoedzame leider van de Centrale Bank door een figuur die al onder een vorig corrupt bewind zich de bijnaam van 'Bigi-soso' (Grote windbuil) had verworven.

Chin A-Sen raakte geheel in het oude vaarwater verzeild; meer en meer pamfletten tegen zijn bewind en dat van zijn militaire baas (met wie hij langzamerhand in zijn maag zat) begonnen in het geheim de ronde te doen, al voordat de 'ingreep' - nu als 'greep in de staatskas' geïnterpreteerd - een vol jaar oud was. Door zijn contact met het zeventigtal Volkscomités kon de N.M.R. in ieder geval constateren, dat het vertrouwen van de massa in het nieuwe bewind snel bezig was te tanen; mede omdat de meeste kopstukken uit de afgezette Regering-Arron weer op vrije voeten rondliepen en geacht werden heel stilletjes hun 'come-back' voor te bereiden.

Zelfs de godsdienstige genootschappen, het luidst bij monde van het reeds lang bestaande 'Comité Christelijke Kerken' en met name het rooms-katholieke episcopaat, begonnen zich kritisch en vermanend uit te laten. Hun 'Paasboodschap' voor 1981 loog er niet om. Hierin werd onomwonden vastgesteld dat 'ondanks de revolutie' het beleid nog steeds bepaald werd 'door mensen die hun wil aan het volk kunnen opleggen', en de beknotting van de persvrijheid 'een vorm van manipulatie die strijdig is met de erkenning van de mondigheid van het volk' genoemd. De slechte en willekeurige rechtsbedeling en de mishandeling van sommige gevangenen 'stichten een gevoel van rechteloosheid en onveiligheid,' aldus de kerkelijke brief die wijselijk de conclusie formuleerde: 'Er is geen structuur die het mogelijk maakt om ook aan het militair gezag rekenschap te vragen van zijn optreden.'

Zowel het door Surinamers in Nederland opgerichte 'Comité Vrijlating Progressieve gevangenen' alsook de gezaghebbende 'Amnesty International' gingen zich thans met de dubieuze rechtspleging in Suriname bemoeien, tot groot ongenoegen van de civiele en militaire machthebbers. Blijkbaar uit vrees voor een herhaling van de

* Precies 300 jaar tevoren, in oktober 1680, schreef Dominee Basseliers vanuit Thorarica aan de Staten van Zeeland onder meer: 'Victa jacet pietas terrasque Astraea reliquit (d.i. Vroomheid ligt overwonnen en Gerechtigheid heeft de landen verlaten) dit doet vele uyt den lande trekken, de coopman zijn goederen thuishouden, en also 't land versmelten als een slekke...' Het gezegde dat 'l'histoire se répète' blijkt soms maar al te waar.

gewraakte farce der berechting van bovengenoemde ‘samenzweerders’ ten overstaan van de buitenwereld, werd aan de gevonnisten een week

voordat hun hoger beroep zou dienen, per decreet van de President en de Legerleider gratie verleend ‘in het belang van een verdere goede ontwikkeling van de revolutie’, - een revolutie die, als de ‘ingreep’ al deze weidse naam mocht dragen, mede door de vier veroordeelden op gang gebracht was. Onbeschaamd, zo niet met onverantwoordelijke naïviteit, werd zo de kwalijke farce ten top gevoerd.

Na een uitvoerige discussie met de Regering en de Bevelhebber te hebben gevoerd, zag het viertal wegens hun linkse gerichtheid veroordeelden zich meteen op vrije voeten gesteld. Nog meer: er vond een grote openbare verzoening plaats tussen hen en de man voor wiens angst dat zij een echte revolutie voorstonden, zij hadden moeten boeten, en die nu als een blad aan een boom leek omgedraaid toen hij als Bevelhebber openlijk in hun bijzijn de verklaring aflegde: ‘Het revolutionair proces zal gaan in de richting van een socialistische maatschappij.’ Hetgeen nog eens dik onderstreept werd door de hierbij aanwezige vrijgelaten N.M.R.-leden. Hier werd feitelijk openbare en harde kritiek geuit op de civiele regering, waarvan de Grote Militaire Leider zich op dat moment klaarblijkelijk distancieerde. De vakbeweging liet geen tijd voorbij gaan om de aankondigers van een socialistische richting bij te vallen in hun voornemen.

Mocht Bevelhebber Bouterse achteraf al niet van zijn eigen woorden en die van zijn kameraden geschrokken zijn, de Regering was dit wel en kwam onmiddellijk na deze uitspraken in spoedvergadering bijeen ‘om de nogal onduidelijke situatie te bespreken’ die nu ontstaan was. Want een ruk naar links, naar socialisme met de hemel wete welke *echte* ingrepen en gevolgen van dien, was het laatste wat President Chin A-Sen met zijn al bijna opgesoupeerde ontwikkelingsgelden en met de beangste ogen der investeerders op zich gevestigd, kon dulden. Hij kon wel zijn biezen pakken tenzij ‘de sterke man’ en Bevelhebber bereid was opnieuw een volte-face te maken en het gedrens over een revolutionaire koers een halt toe te roepen. Het woordje alleen kon niet veel kwaads, het mocht alleen geen inhoud hebben, althans geen andere dan die welke niemand de stuipen op het lijf zou jagen.

Bouterse, snel genoeg weer tot andere gedachten gebracht, greep nogmaals ‘het beproefde middel’ aan om uit de moeilijkheden te geraken en veilig zijn draai te kunnen nemen. Beter dan ooit tevoren zou hij het, door de ervaring wijzer geworden, weten te gebruiken.

Al na enkele dagen kondigde hij aan, alweer een komplot tegen de Regering en de N.M.R. op het nippertje verijdeld te hebben. Aangevoerd door een der sergeants van het eerste uur, de nog jonge chef van de plaatselijke commando-opleiding, zouden een tiental van diens bentgenoten en de voor ‘oefening’ op te trommelen commando-eenheid, geholpen door het zwaarste materiaal, een tegencoup hebben willen beproeven. Maar bijtijds door een van zijn vertrouwde medesergeants verraden, liep de samenzweerder in de ‘val’ die de legerleiding voor hem had opgesteld aan een weg nabij de stad. Daar, op een stille zondagavond, werd de man zwaar gewond, en zijn militaire chauffeur dood aangetroffen door de inzittenden van een burger-auto die hen hadden horen beschieten vanuit een snel voorbijrazende wagen.

Bij het opdissen van dit oncontroleerbare verhaal maakte de Bevelhebber er geen geheim van, dat hij het betreurde dat de zwaar gewonde (Hawker) ook niet

was gedood. Immers alleen doden spreken niet. Maar deze moeilijkheid viel wellicht te vergeten. Enige Chinese handelaren die de verijdelde tegencoup zouden hebben gesteund, werden achter slot en grendel gezet.

Welsprekend was de reactie op deze dramatische onthulling. Enerzijds werd thans op grote schaal en openlijk een pamflet verspreid, waarin onder meer te lezen stond: 'De huidige militaire dictatuur wordt ondersteund door een volksvijandige regering, waardoor de uitbuiting en onderdrukking van het volk is verhevigd. Wij noemen in dit verband de abnormaal sterk stijgende prijzen, de toenemende ellende en armoede, de werkloosheid en met name de toenemende jeugdwerkloosheid, de toenemende criminaliteit, beknotting van de democratische vrijheden, terwijl de vriendjespolitiek en "regelarij" in verkapte vorm wordt voortgezet.'

Anderzijds kon de President nu zijn gang gaan en hervatten de militairen hun hardhandig optreden en mishandelingen terwille van de nieuwe orde en gelijkschakeling. De bijzonderheden van de verijdelde tegencoup waardoor Bouterse en Chin A-Sen in de gelegenheid gesteld werden vanzelf weer één lijn te trekken, tonen een zo opvallende overeenkomst met de allereerste (van april '80) dat de beschouwer geneigd is de militaire uitdenkers c.q. beramers ervan een wel zeer minimale vindingrijkheid toe te schrijven.

De 'ingreep' was nauwelijks één jaar oud, zonder dat er een consensus was ontstaan over de algemene richting die men uit wilde, laat staan over concrete maatregelen om een eind aan de warrige toestand en een begin met de werkelijke opbouw te maken. Het bleef bij holle frasen en kleine lapmiddelen, en zij die nog kort tevoren gehoopt hadden dat een zekere vorm van socialisme de voorkeur zou krijgen, moesten zich nu wel realiseren dat er nog veel had te gebeuren voordat de murwe, door het kolonialisme te lang misvormde en misleide bevolking rijp genoeg zou zijn. Te minder kreeg werkelijke vooruitstrevendheid een kans, omdat de bovenlaag zo hevig geïnfecteerd was met het neo-kolonialistische virus, dat zij zelfs niet tot een normaal, humaan progressief denken in staat was, maar veeleer horig aan 'belanghebbenden' binnen en buiten Suriname; lieden die het verder een zorg zou zijn hoe het 'de arme sloebers' verging, zolang dezen zich maar koest hielden. En daar had het snel aangezwollen Nationale Leger op toe te zien. Geen sprake van, dat de militairen weer terug naar de kazerne zouden moeten.

Al kwam na de schokkende gebeurtenissen in april '81 door de afkeer en apathie der bevolking niets terecht van een geplande 1-mei betoging, toch werd die dag gebruikt voor twee gewichtige bekendmakingen door de President en zijn opnieuw in de pas lopende Bevelhebber. Deze zou voortaan aan het hoofd komen te staan van een in te stellen 'Front voor bevrijding en ontwikkeling', bedoeld om 'een krachtige stoot te geven aan het democratiseren van de revolutie,' die blijkbaar tot dusver ondemocratisch of niet democratisch genoeg door de aanrichters geoordeeld werd. Het 'Front' zou via de bestaande Volkscomités en nog te vormen 'Regionale Raden' en 'Districts Raden' stad en ommelanden moeten mobiliseren, met als voornaamste taak, hun in- en opwonenden te laten beraadslagen over een nieuwe Grondwet, die binnen een jaar bij plebiciet zou worden vastgesteld. Waarna de Regering nieuwe verkiezingen zou uitschrijven.

De vele Raden konden als bewijs dienen dat de Leiding der revolutie verre van

radeloos was. Zij zou nu berusten bij een ‘Beleidscentrum’, gevormd door de President, de Bevelhebber, de Garnizoenscommandant, de gestroomlijnde voorzitter van de N.M.R. en één burger: de voorzitter van het reeds bestaande maar geluidloos gebleven constitutionele Adviescollege. De secretaris - een der ministers - was eveneens een burger, zodat het beleid door evenveel militairen als civilisten bepaald werd. Tegelijkertijd kregen drie ministers en twee onderministers bij deze reorganisatie hun congé; in de 14 maanden van de nieuwe orde werden al 16 van zulke bewindslieden uit het kabinet verwijderd. Daar men voorts vanwege ‘de verzelfstandiging van de Surinaamse krijgsmacht’ niet langer prijs stelde op de aanwezigheid van een Nederlandse Militaire Missie, vertrok deze eveneens. Desgewenst zou het leger wel naar andere hulp uitzien.

Niet minder gewichtig was de gelijktijdige publicatie van een veertien pagina's tellend ‘Manifest van de Revolutie’, bedoeld om aan te geven welke koers Chin A-Sen's regering nu eindelijk wilde inslaan. Vaag genoeg in zijn algemene doelstellingen, bevatte het document weinig concreets, behalve bovengenoemde ‘reorganisatie’. Maar het controversiële woord ‘socialisme’ bleek er zorgvuldig uit geweerd.* Veeleer ging het in op de gewijzigde bestuursvorm die door middel van decreten zou moeten leiden tot een stabiele staatsstructuur.

Over een ontwikkelingsprogramma echter, werd niets naders aangegeven, want, aldus de President, ‘een verder ontwikkelingsprogramma zonder een dergelijke organisatie zou zinloos zijn’. Wel zouden per jaar 3000 nieuwe arbeidsplaatsen worden geschapen, maar onvermeld bleef *hoe* dit zou moeten gebeuren. De remigratie zou ‘gekoppeld worden aan de groei der investeringen’, - een prachtig vooruitzicht voor de bijna 200 000 naar elders uitgeweken Surinamers.

Na gerept te hebben van ‘de schone schijn’ van een parlementaire democratie, deed het Regeringsmanifest de bevolking een grandioze, maar voorshands niet al te ernstig te nemen belofte: ‘Wij zullen de onwaarachtige Parlementaire democratie van het neo-kolonialisme afbreken, om een nieuwe waarachtige democratie van de grond af weer op te bouwen.’ Suriname op zoek naar een eigen weg? Het verraderlijke woordje ‘weer’ in de aangehaalde passus was er net één te veel.

De voornaamste bedoeling van deze uitvoerige regeringsverklaring was evenwel, dat de ‘investeerders’ zich, ondanks alle gepraat over linkse of rechtse revolutie, gerustgesteld en de leden van de oude garde zich eveneens tevreden konden voelen. Hun aller belangen werden nadrukkelijk gewaarborgd, onder beklemtoning van de wenselijkheid tot samenwerking met de westerse geïndustrialiseerde landen. De C.I.A.-agenten konden weer prettiger berichten naar Washington zenden, en Chin A-Sens gedaalde koers steeg in Nederland wel niet aanzienlijk, maar toch met enkele punten.

De machtsposities waren weer eens flink verstevigd, en dat men niet van zins was deze door wie dan ook te laten aantasten, bleek al spoedig toen in juni een voormalige vakbondsleider en laatstelijk aanvoerder van een groep naar

* Het Manifest sprak alleen over een nieuwe sociale orde ‘waarin uitbuiting van de ene mens door de andere zal zijn uitgebannen’ en over ‘bevrijding van de economie van buitenlandse overheersing en uitbuiting’, neerkomend op ‘wijzigen van de handel die ons thans overlaadt met nodeloze import artikelen, maar niet bij machte is exportmogelijkheden te scheppen ter ondersteuning van onze eigen industrie’.

Guiana uitgeweken dissidenten, die ook vanuit Europa en de Verenigde Staten de ‘Revolutionaire Regering’ kritiseerde en samenwerking met de oude N.P.S. van Arron voorstond, op ‘raadselachtige’ wijze te Georgetown ontvoerd en vermoord werd. Andere, in Nederland vertoevende ‘uitgesproken’ dissidenten werden daar van overheidswege gewaarschuwd tegen mogelijke represailles en gemaand tot behoedzaamheid bij hun bewegingen. Wellicht terecht.

Amper drie maanden later presenteerde het Beleidscentrum een ontwerpgrondwet ter ‘bestudering’ aan de inwoners, - een merkwaardige hutspot van obsolete en fonkelnieuwe instellingen. Daar zou nog heel wat over te doen zijn eer - indien ooit - een dergelijke nogal ingewikkelde opzet bij plebisciet zou kunnen worden aanvaard.

Bij het aanbreken van het jaar 1982 was het wel duidelijk, dat de in februari '80 begonnen schijn-revolutie niet gedragen werd door het overgrote deel van de multi-raciale bevolking, niet uit de massa zelf voort kwam, maar haar onder intimidatie werd opgelegd door een groep van hun eigen verantwoordelijkheid geschrokken militairen in eerste, en een specifiek-creoolse groep half-bekwamen in tweede instantie. Terwijl in een chaos van begripsverwarring de voornaamste gangmakers het maar niet met elkaar eens konden worden over een eendrachtig te volgen koers, welke dan ook. Wat men elders ‘het schip van staat’ pleegt te noemen, had in Suriname meer weg van een in al te veel stroomversnellingen stukgestoten en hevig lekkende korjaal.

Bleek al vroeg uit de feiten en de rechtstreeks daarbij betrokken personen, dat de revolutie een uitgesproken creoolse signatuur droeg, hoe gaarne de nieuwe machthebbers er ook een nationaal karakter aan wilden toekennen, het was nog lang een vraag, of en in welke mate de overige grotere bevolkingsgroepen zich er anders dan passief mee gemoeid voelden en tot actieve medewerking c.q. tegenstand te bewegen zouden zijn. Om een revolutie van ‘Surinamers’ te kunnen bewerkstelligen zouden er op de allereerste plaats echte Surinamers, leden van een Surinaamse natie moeten bestaan. Bij ontstentenis daarvan kon het niet anders of dat wat men - ook met de beste bedoelingen - als ‘omwenteling’ op gang bracht, ontaardde in slechts een opeenvolging van nare rellen.

Allengs begon de algemene onvrede zich te openbaren, zij het met op dezelfde wijze bij alle etnische groepen of sociale klassen. Maar zelfs onder de veelal onder creoolse leiding optredende vakbonden vielen al meer en meer critische geluiden te beluisteren. De handel, evenzeer door de mondiale recessie als door nieuwe beperkende maatregelen gehandicapt, verzweeg zijn misnoegen niet. Aan de Universiteit van Suriname, die reeds onder de Regering-Arron van al te veel overheidsbemoeizucht te lijden had, ontstond allerlei geharrewar en braken zelfs stakingen uit, nu de Militaire Raad telkens direct of indirect ingreep in de interne beleidszaken. Van universitaire vrijheid was dan ook weinig meer over.

De Javanen die altijd een onzekere en tweeslachtige rol in de na-oorlogse politiek van Suriname speelden, meestal ongestadig en vaak omkoopbaar waren, zijn ook in het eerste stadium van de ‘ingreep’ door middel van enige van hun leiders ingeschakeld geweest, ofschoon dezen, de een na de ander, gewoonlijk vanwege duidelijke wanprestaties moesten worden uitgeschakeld. Toch werden elke keer weer nieuwe ‘medewerkers’ aangetrokken uit deze groep met zijn

gemakkelijk wisselende leiders. Hun achterban, van nature indolent en afwachtend, nam tenslotte veeleer passief dan actief deel aan de nieuw-ingestelde Districtsraden en Volkscomités, totdat er door de gebeurtenissen rondom de coup in maart 1982 - naar het heette de vijfde waarmee Bouterse en de zijnen zich bedreigd zagen - de Hindostanen al enigermate daarbij betrokken bleken en als het ware ook wat Javanen in hun kielzog meetrokken.

Al verleenden ook voor kortere of langere tijd enkele Hindostaanse figuren hun persoonlijke medewerking aan de omwenteling, de ruim 40% van de totale bevolking welke de inwoners van Indiase afstamming uitmaken, bleef daarbij uitgeschakeld, passief en bijna geluidloos-afwachtend. Onder hen kregen de Volkscomités - anders dan onder het kleine percentage Javaanse 'Surinamers' - weinig of geen vat. Het wederzijds wantrouwen tussen creoolse en Hindostaanse ingezetenen kon niet doorbroken worden; effectieve pogingen daartoe bleven ook achterwege. Niet zonder grond kon hun totale afzijdigheid - waarschijnlijk meer instinctief dan opzettelijk - argwaan wekken. Want er zou een moment kunnen komen dat deze Hindostanen, afgezien van een 'bovenlaag' van economisch begaafde en ondernemende lieden, in hoofdzaak landbouwers en allen vol verering voor de voorbeeldige 'Grote Ziel' Gandhi, geheel in zijn geest overgaan tot lijdelijk verzet en die stilzwijgende burgerlijke ongehoorzaamheid of non-coöperatie, waarbij het veel te machtige waterhoofd dat de stad 'Parasiteribo' is, evenals het àl te grote Nationale Leger eenvoudig worden uitgehongerd door het stopzetten van de voedselvoorziening, waar immers sinds jaar en dag de Hindostaanse boertjes in hoofdzaak voor opdraaien.

Met inzicht in althans *deze* situatie besloot de legerleiding dan ook tegen het einde van het tweede 'revolutiejaar' om alles in het werk te stellen ten einde zich ook op het gebied van de voedselvoorziening onafhankelijk te maken en dus tot zelfverzorging over te gaan. Alvast werd een speciaal bataljon gevormd om een groot landbouwproject in het Saramaka-district op gang te brengen door zelf de spade in de grond te steken. Hierna zouden de militairen soortgelijke ondernemingen ook elders in het land beginnen, mede voor veeteelt. Terwijl naar verhoopt werd een deel van het leger zich later ook met de visserij zou bezighouden.

Dit was in ieder geval een zeer positief geluid en zou - in daden omgezet - het begin van een oplossing kunnen zijn van wellicht het grootste probleem van Suriname: het ontbreken van doelmatige zelfwerkzaamheid van allen voor allen. Overigens kon de dag niet ver meer zijn dat de Hindostanen, bezig meer en meer civiel kader te kweken, de eigengereide creolen - revolutionair of niet - tot een confrontatie zouden kunnen dwingen, waarbij alle verder gepraat (waarin de creolen zo uitmunten) dezen nutteloos moet blijken.

Ook bestonden nog de verwaarloosde, zij het niet langer vergeten minderheden: de Bosnegers en de Indianen, die zich nauwelijks om heel het steedse omwentelingsgedoe behoefden te bekreunen. De nieuwe machthebbers die plechtig vaststelden dat er in het land 'voor iedere Surinamer grond genoeg' beschikbaar is, zagen evenmin als hun voorgangers nog steeds geen kans om bij hun terzijdestellen van de 'grondrechten van de mens' tenminste het éne recht, het 'recht op de voor hun bestaan benodigde grond' ten behoeve van de boslandbewoners te regelen. Zelfs de oudste 'landskinderen' van Suriname, de Indianen, zijn evenals in de

koloniale tijd ook nu, onder het bewind van ‘Creolen en negers met het hart van Blanken’ niet meer dan ‘squatters’ op de voorvaderlijke geboortegrond. En nog altijd zijn het Missie en Zending, soms al met veel betere inzichten dan in het verleden, die zich voor hun belangen moeten inzetten en met moeite een specifieke overheidstaak vervullen, en ook slechts met moeite een miniem deeltje van de waarlijk niet karige ontwikkelingshulp hiervoor krijgen toebedeeld.

Symbolisch was het overigens, dat de twee Indiaanse wapendragers die al van oudsher het wapenschild van Suriname flankeerden en bij de wijziging van het embleem tijdens het Statuut op aandringen van de Staten behouden en daarna ook door de onafhankelijke Republiek gehandhaafd bleven, opeens in de loop van 1982 op last van het Militair Bewind moesten verdwijnen. Alsof deze laatste herinnering aan de historische werkelijkheid als veel te hinderlijk ervaren werd door het nieuwe, negroïde machtsapparaat.

Onder de Benedenlandse Indianen was trouwens bij het uitroepen van de Republiek in '75 het laatste restje vertrouwen dermate geschokt, dat een driehonderdtal mensen de wijk nam naar Frans-Guyana, waar zij konden meegenieten van de sociale voorzieningen welke daar in dezelfde mate als in Frankrijk bestonden. De overige ‘bereikbare’ Indianen in Suriname bleven niet in gebreke hierna hun grieven voor te brengen bij het Vierde Russell Tribunaal dat zich over de rechten van alle Indianen uitsprak. Speciaal in West-Suriname worden zij in hun bestaan bedreigd door de gigantische ontwikkelingsplannen voor de grote investeerders. In het zuiden vegeteren zij voort, nog altijd halfweegs in het neolithicum levend, halfweegs al ‘het stalen tijdperk’ binnengesleept.

De Bosnegers met hun eigen kleine republiekjes die al generaties-lang bestonden voordat men in Paramaribo met zijn fataal centralisme zelfs wist hoe het woord ‘republiek’ uit te spreken, lieten zich evenmin als de Indianen veel gelegen liggen aan de Volkscomités die de N.M.R. hun meer voor de vorm dan tot enig werkelijk nut trachtte op te dringen, zonder hieraan enige tegenprestatie te verbinden.

Hoewel nooit afkerig van het vragen om materiële hulp of het aanvaarden van elke bruikbare tegemoetkoming, wisten de Bosnegers al van oudsher zelf hun boontjes te doppen, en realisten als zij zowel van nature als op historische gronden zijn, bleven zij sceptisch uitkijken naar wat er ‘in de stad’ en door ‘lanti’ werd bekokstoofd, maar lieten zij zich verder niet in met de avonturen aan de Wilde Kust. Tot op heden zijn zij nog altijd, samen met de Indianen, onaantastbaar en in feite de enige waarlijk vrije bewoners van het land, omdat zij voor hun vrijheid vochten, en deze met op een gouden presenteerblaadje door hun voormalige onderdrukkers kregen aangereikt. Althans hùn nationale trots is gerechtvaardigd en door de historie gewaarborgd.

Het allerlaatste brokje geschiedenis van deze langzamerhand murwgeslagen middenmoot der Guyana's dreigt een eentonige herhaling te worden van de direct er aan voorafgaande episoden, die ook al van chaos naar chaos leidden, en waarvan de afsluiting in een nabije toekomst niet anders dan catastrofaal kan zijn.

Nog was de militaire ‘ingreep’ geen volle twee jaren gaande als een onafgebroken grillig en onrustig gebeuren, of een ieder kon vaststellen dat Suriname zijn meest ‘bewogen’ tijd beleefde. Eerst waren binnen één jaar niet minder dan vijftien ministers en onderministers afgetreden, daarna moesten wederom, nog in 1980,

negen van hun opvolgers voor nieuwe figuren plaats maken, waarna in 1981 alweer een zestal hetzelfde lot onderging, en opnieuw, al in het eerste kwartaal van 1982, zo'n half dozijn of meer kersverse bewindslieden. Het wordt langzamerhand computerwerk om dit allemaal precies bij te houden.

In het geteisterde, maar nog niet van galgenhumor gespeende land begonnen verhalen de ronde te doen, dat zelfs de geïnterneerden van de 'Psychiatrische Inrichting' zich bij het naderen van de almachtige Militaire Leider uit de voeten maakten, uit vrees om voor het bekleden van een ministerspost te worden vastgegrepen, of dat sommige vaders hun luie kinderen vermaanden met de woorden: 'Als je op school niet beter leert, eindig je nog als minister!' Het werd een steeds triester en uitzichtlozer toestand, ook voor het gecombineerde Staats- en Regeringshoofd Chin A-Sen, die zich in zijn tweede functie steeds meer macht zag ontvallen en teruggedrongen werd tot bijna uitluitende uitoefening van de puur-ornamentele eerste, die van President.

De algemene recessie waarmee de grote industrielanden in deze tijd te kampen hadden, kreeg onder de gegeven omstandigheden een dubbel fataal effect op de economie van de stuurloos geworden Republiek, die zijn inkomsten uit de bauxietexploitatie drastisch zag verminderen en er nog steeds geen nieuwe bronnen van bestaan voor in de plaats wist te stellen. Slechts met een vloed van fraaie woorden en uitzichtloze plannen gevoed, werden de bewoners niet langer door een normale verantwoordelijke regering geleid, maar door het 'Beleidscentrum,' een junta waarin de zichzelf tot opperofficieren opblazende sergeants de boventoon voerden. En dezen wisten nu niets beters te bedenken dan het instellen van een 'Revolutionair Front' - alweer onder voorzitterschap van de steeds schichtiger en daardoor roekelozer geworden Bouterse - ter 'verdediging van de Revolutie'; een duidelijk bewijs dat hetgeen men als een radicale 'Umwertung aller Werten' aandiende, heel wat 'verdediging' nodig had voor de mokkende, met steeds meer 'decreten' geplaagde bevolking.

Maar zelfs voor hen die weinig goeds verwachtten van al dit dilettanterige militaire gedoe kwam het als een verrassing, dat nog voordat het tweede jaar van de 'ingreep' geheel verstreken was, in februari '82, èn het kabinet, èn de President van wie men zoveel verwacht had, tot aftreden gedwongen werden. Dokter Chin A-Sen moest het veld ruimen, naar eigen verklaring: 'een teleurgesteld, maar tegelijkertijd een opgelucht man', na gedurende amper anderhalf jaar met meer goede bedoelingen dan diagnostisch inzicht getracht te hebben het verminkte staatslichaam nog enigermate in leven te houden. Met een zo snel mogelijke terugkeer tot een meer democratisch bewind in de zin, had hij - volgens afspraak - tot introductie van een nieuw grondwetsvoorstel en aankondiging van vrije verkiezingen willen overgaan, maar zag zich, openlijk gedoodverfd als 'marionet van het bedrijfsleven', daarbij op het beslissende moment gedwarsboomd en per haastig samengeflanst Decreet door de militaire junta ontslagen.

De ex-sergeant Bouterse, die volgens een ouder Decreet Chin A-Sen had moeten opvolgen, zag hier om opportuniteitsredenen van af, klopte tevergeefs aan bij de President van het Hof van Justitie, die wel wijzer was om zich te ver met de strapatsen van de soldateska in te laten, en kwam toen terecht bij 's mans plaatsvervanger, een eerzaam rechter en strafrecht-docent van... Hindostaanse origine,

die zich wel liet bepraten en in aller ijl beëdigd werd als ‘waarnemend President van de Republiek’, met een uitsluitend ceremoniële functie.

Eerst ruim een maand - en een nieuwe coup - later werd weer een grotendeels civiele pseudo-regering van bijeengetrommelde ja-zeggers voor een periode van twee jaar geïnstalleerd. Chin A-Sens demissie was een zwaar te verteren brok voor het merendeel der inwoners. Bij de meestal door duizenden personen bijgewoonde begrafenis van enige prominente figuren kon door de grafredenaars openlijk uiting gegeven worden aan de algemene ontevredenheid, die des te sneller toenam omdat een uitermate vage Regeringsverklaring betreffende de jongste regeringscrisis toch overduidelijk was in zijn verklaring, dat er van vrije verkiezingen geen sprake zou zijn vóór Sint Juttemis. Met onmiskenbare nadruk werd eveneens daarin gesproken over ‘de opzet van een efficiënte militia’, - alsof daar nog iets goeds van te verwachten viel. Er kwam ook niets constructiefs van.

Meer dan ooit trachtte het militaire apparaat zich binnen alle drie sectoren van het staatsbestel te institutionaliseren en bleek elke gedachte aan een terugkeer naar de kazerne van de met hun uzi's dreigende geuniformeerden aan realiteitszin in te boeten. De naar aanleiding van bovengenoemde evenementen door Nederland aangekondigde opschorting van de ontwikkelingssamenwerking met Suriname (tenzij niet langer op de ingeslagen weg werd voortgegaan) kon dit gevaar niet terugdringen, hoogstens een algemene instorting bevorderen, en dit te minder omdat het voormalige moederland wel bleef voortgaan met het uitbetalen van aanmerkelijke supplementen bij het salaris van juist de voornaamste elementen onder de militaire raddraaiers. In een consequent beleid ten aanzien van de ontwikkelingslanden hebben de Haagse bewindslieden nooit uitgemunt.

Twee merkwaardige symptomen deden zich voor bij dit verward inluiden van het derde jaar van de zogenaamde Revolutie als ‘het jaar van de volksmobilisatie en nationale eenheid’, twee utopieën waarvan de eerste alleen door een nieuwe vloed van woorden, de tweede onmogelijk onder welke dwang dan ook, verwezenlijkt kon worden. Niet alleen onder de burgerij, maar ook onder het gros van de militairen nam de ontevredenheid hand over hand toe, daar velen zich achtergesteld voelden bij de enkele leiders die zichzelf binnen de kortste keren van sergeant tot kapitein, majoor en zelfs luitenant-kolonel bevorderd hadden. En in de meer dan honderd Volkscomités hadden, alle voorzorgen ten spijt, talloze lieden van de oude garde der gewraakte politieke partijen weten binnen te dringen, om van daar uit zoal geen actief, dan toch op zijn minst lijdelijk verzet te kunnen plegen tegen al de militaire nieuwlichterij. Er kwam ook steeds meer beweging in de vakbondskringen, meer aandrang om zich te doen gelden.

Een derde, misschien niet zo gewichtig, maar wel opvallend en voor velerlei interpretatie vatbaar symptoom was, dat nu opeens een Hindostaan, al was het maar een heel ‘onschuldige’, tot waarnemend Staatshoofd benoemd was, hoewel de Hindostaanse bevolkingsgroep zich, althans schijnbaar, nog bijna en bloc buiten spel hield en de ‘ahimsa’ op zijn manier betrachtte. Hoe lang nog? En verloren de uitgespeelde ouderen niet aldoor meer hun greep op de geïrriteerd rakende jongeren?

Het antwoord op deze vragen werd al binnen een paar weken door de feiten gegeven, en wel door een nieuwe staatsgreep oftewel tegencoup, - en ditmaal geen

gefingeerde, geen 'tijdig voorziene'. De anders zo achterdochtige militaire Junta werd er volledig door overrompeld.

Onder aanvoering van de reeds eerder als dissident gebrandmerkte jonge sergeant Hawker, die nog gevangen zat, en een ontevreden officier van Hindostaanse afkomst, die zonder veel moeite Hawker en enkele anderen bevrijdde, werden het hoofdkwartier van de N.M.R. en de Memre-Boekoe-kazerne zonder veel bloedvergieten tot overgave gebracht. De Bevelhebber, elke nacht in een ander bed slapend, was hierbij afwezig. Sprekend namens een 'Nationale Bevrijdingsraad' kondigden de putschisten aan, dat het hun bedoeling was het volk 'van een ondraaglijk juk' te bevrijden en zij binnen een etmaal een nationale regering *zonder* militairen daarin zouden vormen, alsook binnen drie maanden vrije en geheime verkiezingen zouden uitschrijven; dit alles klaarblijkelijk in de hoop de bevolking nu als één man achter zich te zullen krijgen, wat evenwel niet gebeurde.

Het 'Militair Gezag' dat zich intussen in het fort Zeelandia verschanst had, werd daar vergeefs (en hoogst onbekwaam) beschoten, vond tijd zich van de schrik te herstellen en via een noodzender de soldaten tot de orde te roepen. Door een overloper geholpen, konden Bouterse en de zijnen weldra het fort verlaten om verdere acties in de stad te voeren. Hawker, door onvoorzichtigheid in de kazerne zwaar gewond geraakt en naar een hospitaal getransporteerd, werd daar - nog onder de handen van de chirurgen - gevangen genomen, naar het fort meegevoerd en gedwongen de opstandelingen tot capitulatie aan te sporen. Hierna werd hij zonder vorm van proces door de manschappen van Bouterse geëxecuteerd.

De Memre-Boekoe-kazerne werd hernomen, waarbij de Hindostaanse leider met een klein aantal aanhangers wist te ontsnappen. Binnen twee dagen was het ook met deze 'ingreep' afgelopen, ofschoon de als rechts-reactionair gekwalificeerde onderneming wel een kans van slagen had. Dit bleek te meer het geval, omdat ditmaal met de Hindostaanse officier - een der militairen van het eerste uur - ook een aantal prominente Hindostaanse burgers, en dus ook hun achterban, bij het complot betrokken waren. Zonder dat wellicht sprake was van een 'Aziatische' samenzwering, bleek toch genoegzaam, dat het met de 'afzijdigheid' van deze grote bevolkingsgroep, gestimuleerd als zij werd door de talrijke Hindostaanse jongere intellectuelen in Nederland, ten einde liep.

De executie van de zwaar gewond op zijn brancard liggende Hawker, een daad die niet anders dan als 'collectieve moord met voorbedachten rade' beschouwd kon worden, wekte zowel in als buiten Suriname zoveel verontwaardiging, dat de cynismen die de Militaire Leider ter verklaring van zijn optreden spuide, hem weinig baatten en alleen maar zijn verkropte angst, verwarring en gebrekkig geestesvermogen blootlegden, om maar te zwijgen van de manifeste psychose van zijn secondant, de plaatselijke Commandant Horb. Het lag echter voor de hand dat hierop slechts een verharding van hun dictatuur kon volgen, ook al schrokken zij nog zozeer van de algemene reactie op hun jongste misdaad. De scherpe binnenlandse protesten van de zijde der christelijke kerken, sommige Vakbonden, de Vereniging van Medici (wegens de ontvoering van een zwaar-gewonde uit het hospitaal) en van de Orde van Advocaten - met uitzondering van zijn dubieuze Deken, die dan ook spoedig werd vervangen - waarschuwden de dictators dat zij ook in het oog van de meeste inwoners te ver waren gegaan met hun schrikbewind.

Zelfs de jongeren, bij monde van de Vereniging van Juridische Studenten aan de Universiteit en vele honderden leerlingen van de middelbare scholen, gaven in duidelijke bewoordingen te kennen, van dit on-Surinaamse ‘standrecht’ niet langer gediend te zijn.

Doch hierop kwam al enkele dagen later het antwoord: de mysterieuze dood van een bij de coup betrokken vooraanstaande Hindostaanse politicus (ex-Statenlid voor de V.H.P.) wiens lijk op orders van het Militair Gezag aan een nader onderzoek door zijn familieleden onttrokken werd; een niet mis te verstaan bewijs dat de machthebbers voortaan minder opzienbarende middelen wisten aan te wenden om hun tegenstanders uit de weg te ruimen. Zij lieten bovendien een groot aantal Hindostanen en ook enkele Javaanse kopstukken ‘voor verhoor’ in hechtenis nemen en ter voorlopige vernedering kaal scheren. Van de prominente ‘Aziaten’ bleef eigenlijk alleen de ‘waarnemend President’ ongemoeid en... onmachtig. Ondanks alle protesten in binnen- en buitenland lieten de thans door een paroxysme van angst bevangen militaire leiders het fort Zeelandia, dat met Nederlandse hulp tot een uniek museum was ingericht, overhaast ontruimen om er - voor alle eventualiteiten - weer een ‘echt’ bolwerk van te maken.

Zoals al vermeld werd, zette het Beleidscentrum, met zijn ongeformuleerde en dies onbeperkte bevoegdheden, pas na de mislukte coup een nieuwe Regering van onderhorigen aan het werk, aan wie zij een levensduur van een paar jaren toemat, ter uitvoering van een weinig essentieel urgentie-programma, dat vooral bedoeld werd om enige orde te herstellen in de chaos Waarin het land dieper dan ooit geraakt was. Voor zover te bezien, vaart zij alsnog een gematigd-linkse koers, al laat zij zich het gevlei van ultra-links - vestiging van een Russische Ambassade, Cuba's geflirt en dergelijke innigheden - rustig welgevallen.

De burgerij moet inmiddels worden zoetgehouden met twee Statuten (inzake ‘Basisrechten en -plichten’ en ‘Toedeling van de Staatsmacht’) bij wijze van Overgangsgrondwet. Maar zelfs deze noviteiten blijven vooralsnog door handhaving van de noodtoestand buiten werking, zodat het volk in een volslagen rechteloze toestand verkeert. Voor hoe lang nog, valt niet te schatten.

Meer en meer begon ook het één-derde deel van de Surinaamse bevolking, dat in Nederland een heenkomen gezocht had, te beseffen dat de militaire junta in zijn onbekwaamheid bezig was hun geboorteland ten gronde te richten. De sympathie welke Bouterse en de zijnen aanvankelijk nog in hun kringen genoten, zelfs in de povere vorm van ‘the benefit of the doubt’, verspeelden zij geheel. Terwijl zich onder de geëmigreerden steeds scherpere kritische geluiden deden horen, kwamen met name de uitgeweken Hindostanen in verzet; uit hun midden werd dan ook steun verleend aan de beramers van bovengenoemde tegencoup, de eerste in 1982.

Toen twee onder beschuldiging van deelname aan dit complot gevangen genomen Hindostaanse officieren na onderzoek door de gerechtelijke autoriteiten wegens gebrek aan bewijs op vrije voeten gesteld werden, nam het Militair Gezag hen onmiddellijk daarna weer gevangen. Deze aanfluiting van de rechterlijke macht die zich tot dan toe nog meestendeels ‘onafhankelijk’ kon noemen, leidde tot zodanige protesten van alle kanten, waarbij zelfs het aftreden van de waarnemend President van de Republiek, zelf een rechter op non-actief, geëist werd, dat de soldateska wel moest inbinden en zich weer enkele maanden nogal koest

hield. De twee officieren kwamen later toch voor de Krijgsraad, werden daar schuldig bevonden en kregen gevangenisstraffen met ontslag uit de dienst. Heimelijke dissidenten, vooral Hindostaanse, waren weer eens voor een poos met lamheid geslagen.

Terwijl het voortdurend bergafwaarts ging met de algemene situatie in het land en meer in het bijzonder met de economische toestand, trachtte de militaire Junta op allerlei dilettanterige manieren en met hoogdravende leuzen aan populariteit te winnen bij een slechts voor duidelijke resultaten gevoelige massa. De 'revolutie' was nog geen twee jaar oud, of zij richtte al een groot monument op, ter herdenking van haar eigen heldendaden en ter plekke van haar eerste 'ingreep'. Maar nog hadden de tot zelfverheerlijking en schizofrenie verziekte leiders niet goed en wel het Fort Zeelandia betrokken en daarbij een deel van de inhoud van het opgedoekte Museum - van onschatbare nationale en historische waarde - op de meest onverantwoordelijke wijze verkwanseld, of zij kondigden voor de zoveelste keer de ontdekking van een nieuwe coup aan, en stelden zich meteen te weer tegen een aantal simpele landbouwers, ditmaal in het verre district Nikéri.

Op zichzelf zou het niet zo verwonderlijk geweest zijn als daar, in de noordwestelijke uithoek van het land, zich een haard van verzet gevormd had. Weliswaar had nog voor kort de oppositieleider Jagan in het aan Nikéri grenzende nabuurland Guiana openlijk uiting gegeven aan zijn sympathie voor de revolutie der militairen en zijn solidariteit met hun bedrijf, maar dit alleen moest voor zijn grote tegenstander, de niet al te stevig meer in het zadel zittende President Burnham reden genoeg zijn om zich allesbehalve vriendelijk op te stellen tegenover het grillige regime van de geüniformeerde avonturiers in Suriname. Meer dan eens verleende hij hun tegenstanders dan ook asiel, indien al niet daadwerkelijke hulp.

Het lag dus voor de hand dat de militaire Junta, op zoek naar de mogelijke beramers van een nieuwe tegencoup, dezen bij het eerste vermoeden het beste - en zij leefden als op een vulkaan - in de nabijheid van Burnhams Republiek dachten te vinden. Dus gingen zij gewapenderhand tegen onschuldige Nikeriaanse landbouwers optreden, die alleen omdat zij openlijk lucht gaven aan hun misnoegen over de 'rijstpolitiek' der regeerders, in staat van beschuldiging werden gesteld en als staatsgevaarlijk monddood gemaakt moesten worden. Door allerlei schrikreacties van deze aard bewezen zij de hopeloosheid waarin zij verkeerden en de radeloosheid die zich van een door de bevolking steeds meer gewantrouwde soldatentroep had meester gemaakt. Hun Bevelhebber, zich nergens in het land nog vertonend zonder omringd te zijn door een lijfwacht van een twintigtal uzi-zwaaiende bullebakken en elke nacht op een andere plaats slapend, verdween nu telkens naar het buitenland in de regio om er 'vrienden' te maken, zonder te beseffen dat beleefde woorden van vreemde regeringsfunctionarissen er zelden toe dienen om iets anders te kennen te geven, dan dat zij liever de kat uit de boom kijken. Zelfs hun 'Ja' betekent 'Misschien', maar hun 'Misschien' is altijd een hoffelijke vorm van 'Neen'. Voor beroepssergeanten is dit waarschijnlijk heel moeilijk te begrijpen. Maar niet alleen bij hen, in geheel Suriname heerste een hopeloze begripsverwarring en desoriëntatie.

De gehanteerde wapens begonnen zich tegen dit waanzinnige soldatenbewind te keren. De Volksmobilitatie die laatstelijk door de machthebbers geëntameerd

werd, bracht heel wat rapaille onder de losgeslagen jeugd op de been voor niets beters dan een ‘schoonmaakactie’ in Paramaribo, die echter al spoedig ontaardde in een amok-achtig optreden, zelfs tegen de vakbonden gericht, die zich eindelijk wat krachtiger begonnen te verzetten tegen de chaos en al in het openbaar de vraag durfden stellen: ‘hoe wij het opkomend fascisme het hoofd kunnen bieden.’ Het antwoord hierop zullen echter daden moeten zijn en geen woorden. Hoe lang zullen deze nog op zich laten wachten? En wat daarna?

In oktober 1982 zijn enkele vakbonden ondanks het bestaande stakingsverbod door stakingen al tot lijdelijk maar effectief verzet overgegaan, en werd massaal betoogd toen de leider van de ‘Moederbond’ in verzekerde bewaring gesteld werd onder openlijke beschuldiging te hebben gehandeld op instigatie van de Amerikaanse C.I.A. en de Nederlandse Ambassade. Impliciet was dit een erkenning van het feit dat de ware machthebbers in Suriname hun handen hadden afgetrokken van het huidige door de soldateska beheerste ‘bewind’, dat onder die omstandigheden ten dode opgeschreven zou zijn. Met alle denkbare toezeggingen en slinkse middelen (zoals een aanslag op een der ‘voorlieden’ gepleegd met de Volksmilitie als dekmantel) trachtte het de vakbonden alsnog in het gareel te houden, terwijl toch de ‘Ommezwaai’ door de arbeidersmassa zal moeten worden ingezet.

Begin december '82 kwam het tot een nieuwe, ditmaal ongekend-hevige uitbarsting van de militaire machthebbers. Radeloos geworden door de uitslag van het ‘hoger beroep’ tegen de ondernemers van de ‘Hindostaanse’ tegencoup, die slechts mislukte omdat de leider (Rambocus) als betrachter van de *ahimsa* geen bloed had willen vergieten, wreekten Bouterse en zijn aanhang zich meedogenloos op allen die zij tot effectieve tegenstand in staat achtten, met name de vakbondsleider Daal, de advocaten der beklaagden en enkele journalisten. Want ondanks alle bewezen hand- en span-diensten aan de usurpators, hadden de tot serviliteit ontaarde ‘rechters’ die Rambocus tot twaalf jaren gevangenisstraf veroordeelden, hem in de gelegenheid gesteld een ‘laatste woord’ uit te spreken, dat er niet om loog en - gretig uitgezonden als het werd door de onofficiële massa-media - 's mans leven kennelijk op het spel zette. Rambocus is dan ook de enige persoon die tot dusver als een held in deze tragedie optrad en dit met de marteldood heeft moeten bekopen. Er volgde een heel bloedbad waarbij meer dan dertig deerlijk mishandelde burgers en soldaten binnen één etmaal werden omgebracht; ook enige oud-medestanders van de ‘revolutionairen’. Boutersens trawanten verwoestten tevens de particuliere drukkerijen en radiostations en staken ze in brand. Verslagenheid veeleer dan verbolgenheid beheerste de massa, hoewel vooral de vrouwen zich niet onbetuigd lieten en niet zonder kennis van zaken openlijk de Cubaanse vlag verbrandden.

De ‘vice-president’ legde zijn functie neer. Tal van ‘verdachten’, meest intellectuelen, slaagden er in naar het buitenland te ontkomen; anderen maakten zich na een aanzoek om deel te nemen aan de regering, liever uit de voeten. Het werd voor de buitenwereld duidelijk dat de geïsoleerd geraakte, doodsbenauwde Bouterse zich enkel door terreur nog een poos zou kunnen handhaven. Terzelfdertijd raakte bekend dat zijn oorspronkelijke machtsgreep niet alleen met medeweten van de Nederlandse Regering, maar zelfs onder leiding van de drie hoogste leden van haar Militaire Missie en voorafgaande ophitsing door een Hollandse sociologie-

professor was ondernomen, - een neokolonialistische intrige van het laagste allooi, zelfs onder vrome Batavieren. Geconfronteerd met zoveel schending van elementaire mensenrechten als gevolg van de ‘ingreep’ der sergeanten, kon Nederland nu niet anders dan de financiële hulp aan hun ‘regering’ opschorten, evenals de Verenigde Staten. De meeste Caribische staatjes en de grote Latino-republieken, met name Brazilië, gaven hun ‘ernstige bezorgdheid’ te kennen over het Surinaamse schrikbewind. En daar Bouterse en zijn trawanten thans alle middelen missen om zich staande te houden, zijn hun dagen geteld, ofschoon niet hun misdaden. Opgejaagd door de verontwaardiging van tienduizenden Surinamers, zag hun ridicule ambassadeur in Nederland zich gedwongen onder te duiken en stiekem te verdwijnen; in tegenstelling tot de Junta's representant bij de V.N. en haar Consul Generaal te Amsterdam die uit eigen beweging en schaamte het veld ruimden. Alleen de ergste sycophanten bleven op hun veile post. Thans beraden de vele Surinamers in de diaspora zich over mogelijkheden om hun geboorteland-in-nood hulp te bieden. Zij behoren echter wel te beseffen dat bijna heel de ‘oude garde’, de diverse ex-presidenten incluis, zich hetzij door onbetrouwbaarheid of medeplichtigheid, hetzij door koppig conservatisme, volstrekt onbruikbaar gemaakt heeft voor elk toekomstig herstel. Die taak, hoe moeilijk ook, blijft enkel voor de opkomende, onbezoedeld gebleven generaties weggelegd.

Inmiddels hebben de feiten uit het jongste verleden wel overduidelijk aangetoond, dat het opdringen van onafhankelijkheid aan de eeuwenoude kolonie Suriname een in alle opzichten fatale uitwerking heeft gehad. Vrijheid en zelfstandigheid zijn verworvenheden; zij worden moeizaam bekomen in ruil voor veel plichtsaanvaarding, gewenning en zelfdiscipline. Zij kunnen niet, zelfs met de beste bedoelingen worden geschonken. Het begrip ‘verkrijgen’ hangt met voor niets in zijn oorsprong samen met ‘verwerven door krijg te voeren’. Zo mogelijk een vreedzame krijg van allen, om al strijdend te leren een juist gebruik te maken van de *veroverde* kans om zijn eigen weg te gaan, zijn doeleinden zelf te bepalen en deze bovenal door zelfwerkzaamheid trachten te bereiken. Deze kans, de vervulling van zulk een noodzakelijke voorwaarde tot zelfverwerkelijking, is de nog altijd raciaal en sociaal verdeelde landskinderen tot dusver niet vergund geweest.

Alle gegevens bijeengenomen, zien de komende jaren er verre van gunstig uit voor het voormalig Nederlands-Guyana. Ongetwijfeld zal te eniger tijd de nood daar wel zo hoog stijgen, dat eindelijk het moment aanbreekt van algemene bezinning, die vervolgens tot massale actie en positieve zelfwerkzaamheid voert. Ofschoon het gevaar dreigt, dat reeds teveel kostbare tijd verspild is en hierdoor de mogelijkheid van interventie van buitenaf (een Latino-avontuur) evenmin mag worden buitengesloten als die van een interne ommezwaai. Want zo lang het om welke reden dan ook, begerenswaard mocht zijn, ligt Suriname voor het grijpen, - weerloos en in ieder opzicht uitgeput, uitgemergeld tot op het bot.

Invitus quod sequius sit de meis civibus loquor, zegt deze schrijver Livius, zijn leermeester, na.

Guiana

Niet zonder reden werd ook nu weer dieper ingegaan op de achter ons liggende jaren der onafhankelijkheid van voormalig Nederlands-Guyana. Met des te meer

duidelijkheid laat zich de ontwikkeling van de negen jaren oudere Coöperatieve Republiek Guiana, het voormalige uit Essequibo, Demerara en Berbice aaneengevoegde Brits-Guyana aftekenen, en kunnen zowel de overeenkomsten als de verschillen in de gang van zaken onmiddellijk na de voltooiing van het dékolonisatieproces zichtbaar worden.

Toen tijdens het uiteenspatten van de Westindische Federatie waarbij de onafhankelijk geworden 'Dominion' Guiana zich slechts node had aangesloten, het besluit viel om nu maar liever meteen tot de republikeinse staatsvorm over te gaan, en dus de in feite nog onder Britse Kroon ressorterende Gouverneur-Generaal te vervangen door een gekozen President, slaagde Premier Burnham, nog door het moederland vertrouwd en gesteund, er zonder veel moeite in om deze eer te beurt te doen vallen aan een lichtgekleurde creool, David Rose. Deze was een intelligent man, uit het lokale politiekorps voortgekomen, had zich algemeen respect verworven als 'Chief Security Officer' van de Federatie, en was een onomstreden figuur. Hij kwam echter, na slechts korte tijd zijn ambt bekleed te hebben, om het leven bij een ongeluk tijdens zijn verblijf te Londen. En nu openbaarden de sluimerende moeilijkheden zich eerst recht.

Want juist in die eerste jaren van het nieuwe bewind maakte de toestand van diepgewortelde etnische verdeeldheid waarin ook deze Republiek bij haar geboorte verkeerde, de door het overgrote gedeelte van de bevolking gewenste overgang - die door elke raciale groep slechts 'op eigen voorwaarden' gewenst was - dermate précair, dat tenminste één verzoenend en verbindend element onontbeerlijk bleek, wilde de jonge 'natie' niet onverwijld als los zand uiteenvallen. Deze verbinding zou, hoopte Burnham, een symbolische figuur, in casu het nieuwe staatshoofd, de President, moeten leggen; tenminste als hij boven de partijen staande, alleen al krachtens zijn persoonlijkheid voldoende gezag, matiging en tolerantie zou kunnen afdwingen, ook zonder dat hem veel bestuurlijke bevoegdheden werden toegekend.

In geen geval kon Burnham, reeds genoeg door Jagan gehinderd, zich echter nog door een tweede figuur in zijn politieke manoeuvres laten belemmeren. Bovendien, welke creool zou een Hindostaan, welke Hindostaan een creool in dit opzicht genoegzaam kunnen vertrouwen en eerbiedigen? Nog afgezien van het dilemma voor de Premier, was de algemene opinie dat de President ook raciaal 'neutraal' behoorde te zijn. En niemand ter wereld doet zich (als hij dat wil) neutraler voor dan een Chinees, zolang hij althans tot een minimale minderheid behoort. Het nieuwe Staatshoofd dat, stevig gepousseerd door Burnham en à faute de mieux gekozen werd, was dus de achtenswaardige zwijger Arthur Chung, een eerzaam advocaat.

Zonder het te kunnen weten, leverde deze onopvallende persoonlijkheid, zoon van Chinese immigranten-ouders, een voorbeeld voor andere naburige landen. Immers toen het eveneens tot onafhankelijke Dominion verklaarde 'Trinidad en Tobago' voor de eerste maal zelf zijn Gouverneur-Generaal mocht aanwijzen, was het ook een Chinees, de gemoedelijke Sir Samuel Hochoy, over wie de partijen het al gauw eens werden. En toen de nauwelijks uit het koekoeksei gekropen Republiek Suriname zich in 1980 dermate in de nesten gewerkt had, dat het zijn amphisbaena, de tot President gemetamorfoseerde koloniale Gouverneur kwijt-

raakte, was het ook alweer een ditmaal 'halve' Chinees, de medicus Chin A-Sen, die als samenbinder en schijnophouder tegenover de verbijsterde bevolking en toeschouwers had op te treden, - totdat hij, na korte tijd als katalysator dienst gedaan te hebben, aan de dijk gezet werd voor... een nog onbesproken Hindostaanse rechter. Er zijn merkwaardige overeenkomsten in het lot van dit soort landen.*

De ambitieuze Burnham voelde zich echter ook nu nog niet hoog, noch stevig genoeg in het zadel zitten. Zelfs een staatshoofd met weinig meer dan moreel gezag beschouwde hij als een hindernis bij zijn steeds radicaler en eigenmachtiger optreden. Maar alleen door een wijziging van de Grondwet kon hij voorkomen dat de brave Chung herkozen werd en zijn eigen machtsbehoefte onvoldaan bleef. Daar de Grondwetswijziging ook bij referendum kon geschieden, en het vervalsen van zulk een 'volksstemming' nog gemakkelijker was dan het 'beïnvloeden' van de gewone Parlementsverkiezingen - een kunst waarin hij en zijn partijgangers al bij herhaling hun meesterschap getoond hadden - greep Burnham dit middel aan om zijn zin door te drijven.

Het heette dan ook, dat de Grondwetswijziging 'met overgrote meerderheid' door de bevolking aanvaard was en dientengevolge een 'titulair' Staatshoofd overbodig geworden was. Door deze manipulatie werd de Premier automatisch, en zonder verdere verkiezing, de 'Executive President' van de Republiek, met - zoals in de Verenige Staten - praktisch alle uitvoerende macht in zijn persoon geconcentreerd. Burnham stelde vervolgens een van zijn intieme vrienden aan als 'Prime minister', en heeft sindsdien met slimme roekeloosheid het heft in handen weten te houden. Tot hoe lang, is alsnog onvoorspelbaar.

De naar zijn hand gezette Nationale Assemblee zou voortaan uit 53 leden bestaan, in theorie op basis van evenredige vertegenwoordiging gekozen voor een periode van vijf jaar. Als specialisme van de nieuwe Republiek werd zonderling genoeg al vanaf het begin een pseudo Kropotkin-achtige, meer in schijn dan in werkelijkheid mutualistische 'coöperatie' tot eerste staatsdeugd geproclameerd. 'Coöperatisme' werd tot verplicht schoolvak aangewezen en de Regering richtte al aanstonds een 'Nationale Coöperatieve Bank' op, geflankeerd door een 'Coöperatieve Landbouw-Ontwikkelingsbank' en een 'Coöperatieve Hypothecaire Credietbank'. Maar al was het nu alles coöperatief wat de klok sloeg, inzake de interregionale Caribische samenwerking bleef Guiana, dat zich al meestentijds vanwege zijn 'continental destiny', zijn grootte en zijn vermeende potentialiteit min of meer daaraan onttrokken had, ook thans zijn nogal eenzelvige weg gaan.

Het had zich met weerzin ingelaten met de rond 1956 door de Britten geëntameerde Westindische Federatie, en niet getreurd toen deze al na enkele jaren door een zich superieur wanend Jamaica om hals gebracht werd. Het had ook geweigerd mee te doen aan een 'University of the West-Indies', die onder Britse universitaire auspiciën voor het gehele Caribische gebied het hoger onderwijs zou verzor-

* Men lette bijvoorbeeld op de *christelijke* voornaam van elk der drie genoemde Chinese presidenten, - ook al een veelbetekenend verschijnsel en symbool van 'overtuiging'. Ook in Jamaica moest onlangs, nadat twee creoolse regeringen het land aan de rand van een staatsbankroet en bijna in handen van Fidel Castro gebracht hadden, een Libanese ingezetene (Seaga) als Premier de redding-op-het-nippertje bewerkstelligen.

gen, met alweer Jamaica als hoofdzetel. Liever begon Guiana op eigen houtje in het klein, door in 1963 alvast drie niet al te kostbare faculteiten van een eigen 'nationale' universiteit in te stellen: Liberal Arts, Natural Sciences en Social Sciences, wat deze ook mochten omvatten.

Toen het op interregionaal handelseconomisch gebied om coöperatie ging en de 'Carribean Free Trade Association' (CARIFTA) werd opgericht, speelde Guiana daarin slechts een marginale en aarzelende rol, en persisteerde hierbij toen tenslotte een nieuwe, ruimer opererende organisatie, de 'Caribbean Community' (CARICOM) de ineffectieve CARIFTA kwam vervangen. Regeringsleider Burnham zocht zijn vrienden liever bij sterkeren dan bij zwakkeren, ook al bleken deze 'sterkeren' juist... de vrienden van Jagan te zijn, die hij eertijds gewraakt had.

Het moesten helaas verre vrienden blijven, want met de goede buren kwam Burnham, of hij het wilde of niet, al aanstonds op gespannen voet te staan. Bij de snelle overgang van kolonie naar soevereine Republiek liet het voormalige moederland Guiana namelijk ook in de maag zitten met een paar onopgeloste grensgeschillen, evenals Nederland dit nog geen tien jaar later met Suriname zou doen. Omdat de grote heren, in casu Engeland, de Verenigde Staten, Nederland en Venezuela, ieder met hun eigen olie- en andere belangen, tot elke prijs hadden willen vermijden elkaar te bijten, lieten zij het aan de uit hun auto's gesprongen of gesmeten koloniale hondjes over, om verder te keffen en desnoods te happen wanneer men hen met 'oude' kwesties te na kwam. En dit laatste gebeurde natuurlijk prompt. Venezuela liet niet na het soeverein geworden Guiana meteen er op te wijzen, dat het zijn oostgrens met dit land, zoals die al tientallen jaren gegolden had, niet alleen niet erkende, maar eigenlijk aanspraak maakte op een landstrook die bijna een derde van Guiana's gehele territorium besloeg. Klaarblijkelijk was het de bedoeling om de tegenpartij alvast te intimideren door te beginnen met flink te overvragen.

Het argument waarom de Venezolanen de arbitrale uitspraak van 1899 niet meer wilden aanvaarden, werd geput uit een in 1945 geschreven en door een overleden lid van de toenmalige Bemiddelingscommissie nagelaten memorandum, waarin deze advocaat (na 45 jaren!) vertelde dat hij, mede tot zijn eigen schande, moest bekennen dat er indertijd vreselijk geknoeid en gekonkeld was. In 1962 werd dit alles opgerakeld, en volgde Venezuela's verklaring dat het bijgevolg de oude overeenkomst 'van nul en gener waarde' achtte. Hierop begon een gemengde commissie van Engelsen en Venezolanen er eindeloos over te praten, wat niet wegnam dat in hetzelfde jaar van Guiana's onafhankelijkheid, in de loop van '66 dus, een aantal Latino's een eilandje in de Cuyuni-rivier, een eindweegs binnen het grondgebied van Guiana, bezetten en er niet meer weg te krijgen waren.

Terwijl de Engelsen verder hun handen in onschuld wasten, was de kwestie dus nogal acuut toen het soevereine Guiana zijn eigen boontjes te doppen kreeg. En Burnham had juist in deze begin-periode al zorgen genoeg. Door in Trinidad gevoerde besprekingen slaagde hij er in om tijd te winnen, het grensgeschil zou voor twaalf jaren in de ijskast worden gestopt en middelerwijl zou een neutrale bufferzone van tien mijl breedte (16 km) tussen beide landen in acht genomen worden, zonder dat men degenen die reeds in deze zone woonachtig waren, mocht verwijderen. Vandaag, midden 1982, is het moratorium net verstreken en Vene-

zuela laat alweer van zich horen, zowel binnen als buiten de Organisatie van Amerikaanse Staten (O.A.S.) waartoe Guiana inmiddels ook is toegetreden, evenals Suriname na zijn onafhankelijkheid. Als er geen geweld aan te pas komt, kan de vruchteloze twist, die meer op nationaal prestige dan op gewinzucht berust, nog lang duren.

Ook het grensdispuut met Suriname, dat reeds ter sprake kwam, kreeg Guiana mee als kwalijk erfstuk dat door Nederland even goed als door Engeland moedwillig aan de jonge Republieken werd ‘overgedaan’, en met een totaal gemis aan verantwoordelijkheidsgevoel voor toekomstige gevolgen, zonder beneficie van boedelbeschrijving door de regeringen van Burnham en Arron werd aanvaard. Voor de uitvoering van de hydro-elektrische werken in West-Suriname, die een groot deel van de in dat land beschikbare ontwikkelingshulp opslokken, is medewerking van Guiana nodig, wat het omleiden en gebruik van water uit de gedeeltelijk onzekere grensrivier betreft. Onder de gegeven omstandigheden toont Guiana zich nog weinig toeschietelijk, al heeft Burnham laatstelijk te kennen gegeven, niet ongenegen te zijn om onder nog onbepaalde voorwaarden met het zogenaamde Kabalebo-plan van Suriname in te stemmen. Als er ooit iets van komt...

Van deze regeringsleider moet erkend worden, dat hij er tot op heden beter dan zijn vele collega's die elkaar in het nabuurland opvolgden, in geslaagd is zijn tegenstanders in bedwang te houden en zich te handhaven, ondanks zijn geringe goodwill bij de ‘investeerders’ in het buitenland, met name de Amerikanen. Al zijn niet alle middelen die hij hiertoe gebruikt, democratisch te noemen en is hij niet van een zekere demagogie vrij te pleiten, de allure van een echte staatsman kan hem niet ontzegd worden. Hij stelde alles in het werk om kapitaalvlucht te voorkomen en deviezen te besparen, hetgeen de bezittende klasse hem bijzonder kwalijk nam.

Een juiste, maar hoogst onpopulaire maatregel was ook, dat hij de invoer van artikelen, voedingsstoffen incluis, die vervangbaar waren door de eigen produkten van het land, drastisch verbood of in elk geval uitermate bemoeilijkte. De gouden dagen van olim waren nu toch voorbij... ook die waarin (zoals nog in 1955) de bauxiet uit Guiana 20% van de wereldproduktie en 30% van het eigen exportpakket uitmaakte, en daarbij voor 15% van het totale overheidsinkomen zorgde. De onafhankelijkheid kostte offers waarvan de noodzaak niet altijd werd begrepen, of die de bevolking botweg weigerde te brengen; met als gevolg: om de haverklap stakingen en onafgebroken gemor, indien geen geweeklaag bij de meesten. Bij alle onrust en tegenslag wist Burnham echter steeds de moeilijkheden zoal niet te boven te komen, dan toch voor enige tijd opzij te schuiven.

Een van de eerste dingen die hij als Premier onmiddellijk na de onafhankelijkheidsverklaring deed - consequent genoeg, zij het tot ontsteltenis van degenen die hem liever dan de ‘communist’ Jagan aan het bewind zagen - was diplomatieke betrekkingen op ambassadeursniveau met... Rusland aan te knopen. De geloofsbrieven werden al in de eerste helft van 1971 uitgewisseld. Kort hierop werd een Chinese handelsmissie uit Peking verwelkomd en een naar het heette ‘voordelig’ handelsakkoord gesloten; tevens werden ‘ongebonden’ leningen in het vooruitzicht gesteld, en al in '72 kwam het tot formele diplomatieke betrekkingen met Mao's Republiek. Banden met Cuba, die toen Jagan ze legde aan alle kanten

gecritiseerd werden, haalde de Premier nog sterker aan, tot groot ongenoegen van de Verenigde Staten, wier C.I.A. er niet weinig toe had bijgedragen om Jagan het veld te doen ruimen voor Burnham. In 1973 bracht Fidel Castro dan ook een officieel bezoek aan Guiana, en niet lang daarna mocht Burnham in Havana de hoogste Cubaanse onderscheiding in ontvangst nemen.

Bezorgde dit alles hem in het kapitalistische buitenland al een slechte reputatie, in Guiana zelf bleven hem de interne moeilijkheden evenmin bespaard. Toen er met steeds meer nadruk op gewezen werd dat de uitoefening van het kiesrecht ‘per post’ - iets wat de P.N.C. in 1968 tienduizenden stemmen had opgebracht - grondwettelijk niet was toegestaan, zag de Regering zich gedwongen om terwille van de ijlings voorgestelde Grondwetsherziening tot ontbinding van het Parlement over te gaan en nieuwe verkiezingen voor '73 uit te schrijven. Middelerwijl waren toch al zo ontzettend veel bij de vorige verkiezing gepleegde ‘onregelmatigheden’ aan het licht gekomen, dat Burnham dit nu openlijk moest erkennen.

Wat niet wegnam dat opnieuw allerlei fraude gepleegd werd, in en rondom de stembureaus ernstige gewelddadigheden zich voordeden en met de stembussen daarna op zijn zachtst gesproken ‘zonderling’ werd omgesprongen. Het resultaat was dan ook, dat 70% van de uitgebrachte stemmen pro-P.N.C. heetten, ofschoon de totale bevolking uit meer dan 50% Hindostanen bestond, die kennelijk aan Jagan's zijde stonden en P.P.P.-partijgangers geacht konden worden.

Jagan weigerde derhalve de 14 Parlementszetels die zijn partij toevielen en boycotte de Parlementszittingen drie jaar lang. Eerst in '76 nam hij weer deel aan het proces der parlementaire democratie, zonder evenwel door Burnham anders dan pro-forma daarbij betrokken te worden. Deze was nu bijna alleenheerser van Guiana, en aarzelde niet dit duidelijk te laten merken. Bij de eerstvolgende presidentsverkiezing werd hij de opvolger van de Honorabele Chung en consolideerde hij zijn macht door zowel het Presidentschap als de functie van Premier in één persoon te verenigen.

Een van de methoden die hij met succes gebruikte om de oppositie de mond te snoeren, zonder al te zeer de schijn van dictatoriaal optreden op zich te laden, was het doen onthouden of vertragen van importvergunningen voor papier ten behoeve van dat deel van de pers dat hem niet naar de mond sprak. De door zulk een Regering aangestelde bureaucratie is steeds een willig werktuig voor het toepassen van dictatoriale of fascistoïde practijken. Ook werd een deel van de pers door de overheid aangekocht of door grote advertenties en dergelijke gesubsidieerd. Een ongedwongen publieke meningsuitwisseling is nog altijd een desideratum in de nieuwbakken Republieken aan de Wilde Kust. En niet daar alleen.

De verzotheid op ‘joint ventures’, die al bij de nog niet onafhankelijke regering van Suriname en tot aan de ‘ingreep’ van '80 in de mode waren, maakte zich ook meester van de autoriteiten in de Republiek Guiana en bracht Burnham er toe om, geheel in de geest van het beleden ‘coöperativisme’, in 1970 te verklaren, dat zijn land er naar streefde ten minste voor 50% te participeren in alle ondernemingen tot exploitatie of ontwikkeling van de nationale hulpbronnen. Op zichzelf een lofwaardig, zij het moeilijk verwezenlijkbaar voornemen. Het zou bovendien ook - en zelfs in de eerste plaats - moeten gelden voor de twee voornaamste, reeds lang operationele produktiebronnen: de suiker- en de bauxietindustrie, beide geheel in het bezit van buitenlanders.

Het Regeringshoofd gaf te kennen dat hij ook op dit gebied door middel van coöperatieven - zijn Proudhoniaanse panacee - hoopte de landbouwbevolking tot aanplant van suikerriet op kleine schaal te brengen en ten slotte tot het bouwen van eigen verwerkingsinstallaties. Zouden echter de grote Britse suiker-ondernemers zich in hun belangen gedwarsboomd zien, dan was de kans groot dat het voormalige moederland de preferentiële rechten voor suiker uit Guiana, waardoor tot dusver èn concurrentie, èn export vergemakkelijkt, zoal niet mogelijk gemaakt werden, zou intrekken. En wat dan? Door Engelands aansluiting bij de E.E.G. werd dit gevaar alleen nog maar vergroot, terwijl de wereldmarkt reeds oververzadigd was met suiker en de nabije CARICOM-landen met soortgelijke moeilijkheden te kampen hadden. Noodgedwongen moest Burnham ondanks zijn coöperatieven enigermate pas op de plaats maken.

Meer nattigheid voelde de Demerara Bauxite Company (DEMBA) die in het economisch bestel van Guiana een analoge plaats innam als SURALCO in Suriname, en meteen wereldkundig maakte, dat zij in de halve eeuw van haar bedrijf in den lande 116 miljoen Guiana-dollars aan de schatkist had afgedragen, tegenover slechts 81 miljoen aan naar het buitenland getransporteerde winsten, zijnde 9% van haar omzet tegenover 13% voor het Gouvernement; 23% aan lonen en 36% aan goederen en diensten telden daarbij ook grotendeels mee voor de volkswelvaart, stelden de ondernemers.

Het was Jagan die op zich nam dit kapitalistisch pleidooi aan flarden te trekken. Hij wees op de vele interne manipulaties van de onderling verbonden bauxietmaatschappijen in het land, waarvan er één (Reynolds) zelfs ‘bewezen’ had, tien jaren lang zonder winst te hebben gewerkt. Bovendien waren de Amerikaanse trusts er in geslaagd, de prijs van bauxiet twintig jaar lang kunstmatig laag, nagenoeg op hetzelfde niveau te houden, terwijl alleen al tussen 1948 en '59 de prijs van het eindprodukt, aluminium, met 78% steeg. Het was dan ook niet te verwonderen dat een der directeuren van ALCOA-ALCAN bij zijn dood een vermogen van 400 miljoen Amerikaanse dollars naliet.

Jagan liet geen argument ongebruikt om elkeen ervan te overtuigen dat ingrijpen noodzakelijk was om aan de weggeverij uit de koloniale tijd een radicaal eind te maken. Aan DEMBA werd (zij het wat laat) ook ten laste gelegd, dat zij in het eerste kwart van de eeuw zich op frauduleuze wijze land toeëigende, onder voorwendsel daar sinaasappelen te zullen planten. Inmiddels was zij de bezitster van 95% van de bauxiethoudende gronden langs beide Demerara-oevers, en heerste zij over Mackenzie, de grote bauxiet-centrale (het Moengo van Guiana), een plaats genoemd naar de agent van de ALCAN die al deze zaken bekokstoofd had.

Kortom, Jagan wist heel wel een goed deel van de vuile was der ‘multinationals’ in Guiana aan de lijn te hangen, maar het baatte maar ten halve. Want ook nu werden nog grote exploratie-consessies aan twee nieuwe buitenlandse mijnmaatschappijen toegekend die - en dat was weer het nare van de zaak - zich lieten vertegenwoordigen door het advocatenkantoor waarvan Burnham nog enkele jaren tevoren een der partners geweest was.

‘Toevalligheden’ als deze, alledaags tijdens de Regering-Arron in Suriname, zijn een goed voorbeeld om aan te tonen hoe moeilijk het is om in zulke ‘autonome’

ontwikkelingslanden als de beide hier genoemde, die zonder de kans gehad te hebben zich voldoende in de praktijk der democratie te oefenen, zich heel de theoretische ballast daarvan op de schouders laadden, een duidelijke scheidingslijn te trekken tussen enerzijds corruptie of het dienen van persoonlijke belangen, en anderzijds integriteit of het dienen van het algemene landsbelang. In de vaagheid die in dit opzicht nog bij schier alle betrokkenen bestaat (bij alle verleidingen uit een gewiekste, want 'ontwikkelde' buitenwereld) schuilt de ongrijpbare kern van al de 'ethische' dilemma's waarin niet alleen hun regeringen en individuele regeerders verkeren, maar het geheel der bevolkingen waaruit deze bewindslieden en hun parasiterende ambtenarij en satellieten voortkomen. Terwijl Europa of de Verenigde Staten zich er niet op kunnen beroepen hun in dit opzicht een goed voorbeeld, laat staan de nodige training gegeven te hebben; het tegendeel is waar, en blijft ook tot op het huidige ogenblik waar.

Wat de bauxiet-ontginners betreft, terwijl Reynolds Metal en andere ondernemingen voorlopig ongemoeid gelaten werden, kreeg DEMBA, een dochter-onderneming van de Canadese ALCAN, al dadelijk het mes op de keel gezet toen haar werd aangezegd dat de Regering 51% van haar aandelen zou overnemen tegen de boekwaarde die de maatschappij laatstelijk voor belastingdoeleinden had opgegeven, en dat de tegenwaarde van deze 51% zou worden vergoed uit het toekomstige winstaandeel van de Republiek. Deze harde voorwaarden werden later wat verzacht, maar onderwijl pleitten Jagan en zijn P.P.P. voor 'nationalisatie zonder meer', na berekend te hebben dat de maatschappij een jaarlijkse winst gemaakt had, variërend tussen 26 en 34½2%. Het einde was, dat de Regering DEMBA volledig zou overnemen 'tegen een redelijke prijs', en dit werd - met naamsverandering van de onderneming in 'Guiana Bauxite Company' (GUIBAU) - al in 1971 een feit.

Inderdaad verspilde Burnham geen tijd, al moet worden toegegeven dat het nieuwe parastatale lichaam uiterst moeilijke jaren tegemoet ging, alleen al vanwege de jaarlijkse afbetalingen aan ALCAN, dat niet meer van zins was de Guianese bauxiet te verwerken, zodat hiervoor elders naar gegadigden moest worden omgezien. De Sovjet-Unie werd GUIBAU's eerste afnemer en leverde het handgeld toen ook de ALCOA haar medewerking geweigerd had. En dan verbaast men zich aan deze zijde van het IJzeren Gordijn nog over de gedragingen van 'jonge' democratieën!

Een aantal particuliere maatschappijen, niet ten onrechte bevreesd dat zij eerder vroeg dan laat op de een of andere wijze 'genationaliseerd' of 'genaast' (legale termen voor 'ingepikt') zouden worden, begonnen hun vroeger angstvallig vastgehouden aandelen in kleine coupures op de algemene markt te brengen, totdat de Regering in '72 hieraan een eind maakte door te bepalen dat dit niet meer zonder haar toestemming mocht gebeuren. Handelsfirma's die hierna tot opheffing wilden overgaan, werden nu 'op afbetaling' door het Gouvernement overgenomen en voortgezet. Hieronder waren belangrijke hout- en suiker-ondernemingen, met name die van de al vanouds schier alomtegenwoordige en machtige 'Bookers McConnell'. Had het concern, dat in zijn geheel werd overgenomen, in 1974 nog een flinke winst gemaakt, met zijn 'genationaliseerde' operaties leed het reeds het jaar daarop een aanzienlijk verlies, mede tengevolge van de talloze stakingen waarmee de arbeiders hun 'eigen' ondernemingen dwarsboomden.

Marxistische theorieën blijken inderdaad totaal te falen voor recent door hun moederland losgelaten ex-kolonies. Ook de fraaie westerse staatkundige structuren en ontwikkelingsmodellen die men hun voorspiegelt en die zij meestal wel (met enige willekeurige amendementen) willen volgen, blijken niet te deugen. De massa heeft ook onder de beste leiding (die meestal ontbreekt) een lange tijd van voorbereiding, van mentale ontwikkeling en inzicht in de ware collectieve belangen nodig, eer zij in staat kan zijn de wil tot zelfwerkzaamheid en het civiele verantwoordelijkheidsgevoel op te brengen, die de stilzwijgende grondvoorwaarden zijn waardoor een linkse, een centristische of een rechtse democratie kan functioneren.

Een eeuwenoude 'slavenmoraal' kan niet in een handomdraai vervangen worden door een nobeler ethiek, evenmin als het egoïsme, de megalomanie en het 'simianisme', de domme naaperij van de 'bevrijde' bovenlaag, tot realiteitszin en humaniteit kan worden omgebogen, tenzij met zachte, maar onafgebroken dwang, zoal niet met enig geweld. En niet de 'slavernij' - overal aan de Wilde Kust reeds meer dan een eeuw geleden afgeschaft - maar wel het langdurig kolonialisme waaronder zowel de voorgaande als de huidige generaties geleefd hebben, vormt de grote rem op het fundamentele socialisatieproces, dat zich vóór alles in zulke landen moet voltrekken, eer zij aan betere normen kunnen beantwoorden en naar hogere idealen streven. Het zal nog lang tasten en zoeken, vallen en opstaan voor hen blijven.

In Guiana was (en is het nog) duidelijk te merken aan de houding van de arbeidersklasse, dat zij nog lang niet in staat was haar eigen belangen te dienen, en het ook niet opbracht, kòn opbrengen, zich te identificeren met de Staat die haar als haar eigen creatie werd aangediend, - nu eens met de beste bedoelingen, dan weer met hoogst suspecte. Thans, na ruim vijftien jaar vrijwel consequent besuur onder één, stellig niet middelmatige leider, blijkt niettemin dat het daar nog steeds evenals in de koloniale tijd aan voldoende opvoeding van de bevolking blijft ontbreken, en er veel te weinig middelen werden aangewend om haar de Republiek te doen zien en te laten beleven als één alomvattende coöperatie, zoals de bedoeling was toen 'onder algemene bijval' het land zijn eigen staatsvorm koos. Misschien *is* deze Republiek dit ook niet, is het een te grote pretentie van de Staat om dit te zijn, of is zij al te hybridisch geworden, erfelijk belast met oude denk- en structuurresten; nog behept met teveel oud zeer...

Ongetwijfeld is de afstand tussen het Bestuur en de bestuurden veel te groot gebleven, al is het minder groot dan in de koloniale tijd. Er zullen nog wel meer oorzaken zijn van de moeizame voortgang in deze overigens economisch niet slecht bedeelde Republiek; oorzaken waarvan sommige niet direct uit het verleden voortkomen, en hier dus onbesproken blijven. Een historisch gegroeide, speciale moeilijkheid is hier echter - hoewel minder dan in Suriname - de nog lang niet geheel overbrugde kloof tussen creolen en Hindostanen, tussen de 'vroegkomers' en de 'laatkomers', de welhaast automatische Burnhamieten en de dito Jaganieten. Zolang het raciale amalgameringsproces zich niet tot in veel diepere lagen heeft voltrokken, zolang zich nog geen 'natie' in deze landen heeft gevormd, zal niets kunnen baten en zullen de ontwikkelingspogingen van dergelijke 'jonge' derde-werdeld-landen onvermijdelijk alleen maar lapmiddelen blijken te zijn. Hopelijk is

de tijd hun bondgenoot. En hopelijk geven de grootmachten hun tijd van leven.

Anders dan Suriname heeft Guiana in de loop van haar geschiedenis maar weinig Bosnegers gekend. Hun vestigingen in het binnenland duurden slechts kort, en zij hebben zich ongemerkt opgelost in de oudere 'vrije' negerbevolking. De Indianen evenwel zijn in dit veel grotere soevereine gebied dan dat van Suriname, ook talrijker aanwezig, zij het meer in het hogere achterland dan in de kuststrook. Wat hen betreft, hebben de troebelen die zich rondom de onafhankelijkheidsverklaring afspeelden, een merkwaardig voorval overschaduwd, dat bijzonder typerend was voor de algemene, buiten de 'politieke' sfeer vallende verhoudingen in de vijf Guyana's. Het is daarom interessant even stil te staan bij de al te snel in het vergeetboek weggestopte opstand, die bij de aanvang van 1969 in het Rupununi-gebied, in het zuidwesten van de pasgeboren Republiek, zich onder echte wildwest-omstandigheden afspeelde.

Al een halve eeuw tevoren hadden zich daar enkele Blanken gevestigd om op de uitgestrekte grassavana's rondom het Kanuku-gebergte, ver van de bewoonde wereld de veeteelt te bedrijven. Liefst op grote schaal. Zij namen van de Indianen met wie zij op goede voet leefden, vrouwen tot zich en stichtten - heel aartsvaderlijk - uitgebreide gezinnen die even goed gedijden als hun ondernemingen. Zij hadden zich zo maar neergelaten in een wildernis waar niemand zich ooit om bekommerd had, leidden een hard en primitief leven, want uit de buitenwereld aan te voeren goederen waren onbetaalbaar. Tenslotte waren zij geen Engelse kolonisten, geen vreemde avonturiers meer, maar door onverdroten werken in de afzondering werden het twee generaties later machtige, eigengereide lieden die meer banden en contacten met het naburig Venezolaans- en Braziliaans-Guyana en hun Indianen onderhielden, dan met de nieuwbakken Republiek die de soevereiniteit bezat over het land waarop hun vee graasde.

Dit vee moest wel langs een ruim 600 km lange weg (een 'trail') worden afgevoerd naar een plek aan de Berbice, vanwaar uit deze rivier bevaarbaar was, alvorens het van de hand gedaan kon worden en een behoorlijke prijs opbrengen.* Voor de rest hadden de tot een kleine tweehonderd zielen aangegroeide leden van deze families volstrekt geen boodschap aan de heren machthebbers in Georgetown.

Tot deze wat wereldvreemde lieden nu was een niet geheel uit de lucht gegrepen gerucht doorgedrongen, dat de nieuwe Regering van plan was het land aan weerszijden van de Rupununi aan gegadigde negers en creolen ter beschikking te stellen, - wellicht voor landbouwcoöperatieven of wat dan ook. Dit was de laatste druppel. Want al enkele jaren tevoren had de overheid, na een paar conferenties met een 150-tal Indiaanse opperhoofden en hun adviseurs gehouden te hebben, een 'Amerindian Lands Commission' ingesteld die - als gevolg van een massale petitie van de Indianen, kort vóór de onafhankelijkheidsverklaring - er voor moest zorgen dat dezen eindelijk een 'wettelijke titel' kregen over land waarop zij al sinds mensenheugenis gewoond hadden. Dat de Rupununi-veehouders voor de Indianen met wie zij vermaagschapt waren, opzij moesten en zich op last van een

* Alleen Lethem, een miniscuul door het Gouvernement gesticht plaatsje met een klein vliegveld aan de Takutu-rivier, onderhield een vrij geregelde verbinding met de hoofdstad, hoofdzakelijk voor transport van ter plaatse geslacht vee.

officiële ‘Rupununi Development Company’ meer noordwaarts hadden te begeven, waar het gras harder en slechter was, konden zij maar net verduwen. Maar nu de Regering nog verder wilde gaan, werd het hun te bar. Zij besloten tot een simpele staatsgreep over te gaan en Rupununi tot een afzonderlijk land, los van de Republiek Guiana te verklaren.

Niet alleen met medeweten, maar zelfs met medewerking van de gnuifende Venezolaanse autoriteiten die een veertigtal Indiaanse cowboys een week lang opleidden in het gebruik van de nieuwe geweren, bommen en bazooka's welke hun verstrekt werden, en die verder ook zorgden voor het nodige vliegtransport, slaagden de rebellen erin op verschillende plaatsen de politie en zelfs de Districts Commissaris - een Hindostaan! - te overmeesteren, terwijl zij reeds bijtijds alle landingsstroken op één na onbruikbaar gemaakt hadden, behalve één die zij blijkbaar bestemd hielden voor eigen gebruik.

Maar juist deze voorzorg werd hun noodlottig. Want in de commotie van een reeks met behulp van vele Indianen gepleegde overvallen, waarbij ook een aantal ‘vijanden’ het leven lieten, zagen twee beambten toch nog kans in een klein vliegtuigje weg te komen en in Georgetown alarm te slaan.

Met granaten en vlammenwerpers gewapende regeringstroepen - alvast twee grotere vliegtuigen vol - vertoonden zich boven de Rupununi, werden naar behoren beschoten, maar konden toch landen en bezetten zonder veel moeite de belangrijkste punten, terwijl de opstandelingen naar alle richtingen vluchtten. Nog geen derde van de zowat honderd rechtstreeks betrokkenen werd gevangen genomen; een deel vluchtte de grens over naar Brazilië dat hun niet alleen asiel verleende, maar zelfs financieel te hulp kwam. Een ander, verreweg het grootste deel, vond een heenkomen in Venezuela, dat uiteraard weigerde hen uit te leveren. De clou was evenwel, dat terwijl de mini-opstand nog in volle gang was, de radio in Venezuela wist te berichten over ‘een Indiaanse opstand’ als gevolg van hun verlangen om... onder Venezolaanse soevereiniteit te staan. Van de grote veetelers werd met geen woord gerept.

De Indianen echter, die door de toevallige omstandigheden in of nabij het Rupununi-district rondzwierven, waar zij allerlei betrekkingen met de veetelers onderhielden, namen geen risico's voor de toekomst en weken bij voorkeur uit naar Braziliaans grondgebied, in de richting van het zich ontwikkelende stadje Bõa Vista aan de Rio Branco, een streek waar zij niet onwelkom waren. Althans voorlopig.

In het centrale achterland van Groot-Guyana hebben ze nog de ruimte van duizenden vierkante kilometers voorshands ‘onbruikbare’ wildernis. Gewoonlijk zoal niet de dupe dan toch de passieve toeschouwers bij dergelijke botsingen als in het Rupununi-gebied, bleven de overige Indianen ook na de totale dékolonisatie van twee der drie volksplantingen aan de Wilde Kust, daar de meest misdeelde bevolkingsgroep, al heette het, dat zij ‘beschermd’ werden.

In de nadagen van het koloniale bewind had men hun in Brits-Guyana tenminste nog wat moeilijk toegankelijke reservaten toegewezen, die niet bezocht mochten worden zonder speciale overheidsvergunning. De reservaten waren als tijdelijk bedoeld, daar gehoopt werd dat de Indianen zich, door Missie en Zending daartoe aangezet, van lieverlede zouden ‘aanpassen’ en in de algemene samenleving -

bedoeld werd: het westers georganiseerd produktieproces - worden opgenomen. De snelle ontwikkeling van het vliegverkeer maakte ten dele een eind aan hun isolatie op de savannes; de expansiebehoeften van een snel aanwassende heterochtone bevolking veranderden de reservaten tot even zinloze als ongewenste enclaves. Wilden de inboorlingen met rust gelaten worden, dan hadden zij zich verder zuidwaarts, aan gene zijde van de Acarai- en Tumucumac-gebergten terug te trekken.

Aan de toestand in 1955, toen er 32 missiescholen in het binnenland van Brits-Guyana bestonden, veranderde weinig tijdens de volgende vijfentwintig jaren. Creoolse of Hindostaanse onderwijzers (en semi-onderwijzers) uit het kustgebied, die de Indiaanse talen niet kennen en van de oude inheemse cultuur niets begrijpen, moeten nog altijd trachten ‘gewone burgers’ van de kinderen te maken. De actuele bevolking van zowat 25 000 zielen neemt toe, nu de zuigelingensterfte er met enig succes bestreden wordt; maar de levensomstandigheden der autochtonen zijn er niet beter dan elders in Zuid-Amerika. De Indianen lijden nog vaak aan oogziekten en tbc, met uitzondering van de Waiwai, nabij de Braziliaanse grens, die nagenoeg geen contact met anderen hebben. En onder de Indianen die zich nog in het kustgebied ophouden, is de sterfte juist het hoogst.

Het oude krakeel der westerse mogendheden om de Guyana's mocht zich dan al door de politieke ontwikkelingen gewijzigd hebben in een nieuw krakeel van kleinere potentaatjes, voor de Indianen die noch in Brazilië en Venezuela, noch in Frans-Guyana of in de onafhankelijke Republiek Suriname een bij de wet vastgelegd ‘grondrecht’ bezitten, bracht ook de coöperatieve Republiek Guiana nauwelijks enige verbetering in hun ‘wettelijke’ status. Na lang getreuzel van de ‘Amerindian Lands Commission’ werd hier pas in 1976 een ‘Amerindian (Amendment) Bill’ afgekondigd, die het mogelijk maakte hun op aanbeveling van genoemde Commissie een titel op de eigen grond te verlenen. En zo bestaat nu het plan - maar het is nog niet meer dan een ‘plan’ - om in Guiana zestig Indianendorpen in twee speciale ‘Districten’ te creëren, die elk een eigen gemeenteraad zullen krijgen, met de bevoegdheid om zelf te beslissen over het gebruik en de bewoning van hun omgeving.

Tamoesi, de onkennelijke, maar immer en overal tegenwoordige Geest door wie al het zijnde is zoals het is, en alles gebeurt zoals wij het zien gebeuren, moge zich over hen ontfermen en hen redden van algehele ondergang. Hij is echter ongenaakbaar en laat zich niet verbidden. De wijze mens lijdt daarom zonder klagen, zo mogelijk zelfs zonder een spier te vertrekken.

Op financieel-economisch gebied langzaam, maar met eenparige versnelling afglijdend, bevond Guiana zich begin 1982 op de rand van een staatsbankroet, waardoor de nog altijd overeind blijvende Burnham zich genoodzaakt zag, de vroeger al in werking gebrachte maatregelen zoals importbeperking en druk op de openbare meningsuiting nogmaals flink te verscherpen. Dit mede tengevolge van de onrust in het nabuurland Suriname, met zijn al twee jaar oude militaire dictatuur en zijn vele wederwaardigheden in zo'n korte tijd.

Had Burnham van zijn eigen ‘landsverdedigers’ niets te vrezen, hij duchtte des te meer het ‘revolutionaire’ infectiegevaar door de naburen, waarvan het onderdrukkende deel niet goed wist wat het wilde en het onderdrukte deel menigmaal

een wijkplaats zocht in Guiana, waar de vluchtelingen weliswaar toegelaten en zelfs enigermate beschermd werden, maar daarom nog niet welkom waren. Voor Burnham ontstond het dilemma dat, hoe ongewenst hem de militaire terreur in Suriname ook mocht voorkomen, hij deze niet al te openlijk kon veroordelen, op straffe anders zijdelings mee te werken aan een mogelijke interventie van buitenaf, die vroeg of laat onvermijdelijk zou zijn. Immers dan zou Venezuela de eerste zijn om gebruikmakend van zulk een precedent of op grond van een gemakkelijk te construeren analogie, ‘orde op zaken’ te komen stellen in Guiana en daarbij alle bestaande territoriale geschillen door annexatie uit de weg te ruimen.

Ondanks al zijn ‘linkse’ relaties niet meer in de gelegenheid om de nodige kredieten te krijgen, zodat hij tenminste de lopende rekeningen en salarissen kon betalen, kondigde Burnham al vóór het nieuwe begrotingsjaar aan, dat het land inderdaad bankroet was en dat de Regering door een huis-aan-huis campagne de bevolking ervan zou doordringen dat de pot op, en voorshands ‘al vastende flink aanpakken of anders verhongeren’ de boodschap was. Een akelig vooruitzicht voor de nog altijd weinig saamhorige (en samenwerkende) inwoners van de coöperatieve Republiek.

Het is een diepe put waarin zij zich bevindt. De buitenlandse staatsschuld overschrijdt tot op heden de 1000 miljoen U.S. dollars (in een land van nog geen miljoen inwoners) en dit kost Guiana niet minder dan 37% van alle jaarlijkse overheidsuitgaven, - aanmerkelijk meer dan aan het hele complex van sociale diensten bij-elkaar besteed wordt. Geen wonder dan ook dat Burnham hemel en aarde tracht te bewegen om uitstel van betaling en nieuwe kredieten, evenals buitenlandse investeringen te verkrijgen, en bereid schijnt om - noodgedwongen en althans met woorden - de overheidsgreep op vitale ondernemingen te verminderen. Thans heeft de Regering zeggenschap over zo'n 83% van de nationale economie - een bijna compleet staatssocialisme - hetgeen vooral in het buitenland als hoofdoorzaak van de verregaande malaise gezien wordt.

Stellig onder druk van deze algemene opinie heeft Burnham onlangs een voorzichtige wijziging van zijn economische politiek aangekondigd en beloofd ‘de vermenging van de activiteit in de publieke sector met die in de private sector te herzien,’ hetgeen zou moeten neerkomen op beperking van de omvang der activiteiten en economische bemoeienissen van de overheid en dus minder nationalisering. De lang op de achtergrond gedrongen oude lust om zich aan ‘joint ventures’ te wagen, schijnt weer veld te winnen, ofschoon de partijraad van de P.N.C. (People's National Congres) die Burnham voorlopig nog in het zadel houdt, zich hiertegen uitgesproken heeft en wil dat de gehele economie in stede van een stap terug te doen, ‘op voet van oorlog’ gebracht wordt, wat dit ook te betekenen mag hebben. Ondanks het feit dat Guiana's verwachtingen betreffende grote olievoorkomens in het Rupununi-gebied, binnen enkele maanden de bodem is ingeslagen - men hoopte door dit wonder weer snel uit het slop te geraken - blijft de P.N.C. toch aandringen om ‘vast te houden aan de algemene richting der socialistische ontwikkeling’.

Van dergelijke uitlatingen op het hoogtepunt van een nationale crisis heeft Burnhams sterke tegenstander Jagan natuurlijk goed gebruik weten te maken en zijn P.P.P. (People's Progressive Party) in de pers doen verklaren, dat de Regering

van Burnham ondanks al haar rhetoriek bezig was het socialisme in discrediet te brengen en het aansprakelijk te stellen voor ‘de publieke corruptie en het wanbeheer op grote schaal’ waaraan zij zich voortdurend schuldig maakt. Of een bewind van Jagan en de zijnen de zaken beter gedaan zouden hebben of alsnog zouden kunnen doen, valt intussen te betwijfelen. De bevolking is ten diepste verdeeld, de criminaliteit onder de massa is onrustbarend toegenomen, tegelijk met de werkloosheid, en er staat zoal geen honger, dan toch bittere armoede voor de deur.

Begrijpelijkerwijze voelt Bumham zich meer dan ooit bedreigd en gedraagt hij zich ook daarnaar. Met angstige blikken op onrustig Suriname gericht en een drammerig Venezuela in de rug, moet hij de slagen van zijn Amerikaanse en Canadese schuldeisers afwachten, terwijl hij alles in het werk stelt om zijn tot nog toe rustig legertje in bedwang te houden. Reeds wordt gemompeld dat zijn dagen zijn geteld. Hoe dan ook, dat in Guiana de zaak op springen staat, net als in Suriname, is evident.

Frans-Guyana

Over het enige niet-soevereine land op het Zuidamerikaanse continent, het Franse ‘département de la Guyane’ kan, wat het jongste decennium betreft, met enkele regels worden volstaan, eenvoudig omdat er in deze periode niets vermeldenswaardigs is gebeurd. Het is een ‘dood’ (hoewel allerminst doods) gebied gebleven, in handen van experimenterende militairen die het alleen maar als basis gebruiken. Voor onschuldige doeleinden? Schijnbaar, hoewel men deze moeilijk achter militaire operaties durft vermoeden. Er wordt uiteraard veel achterbaks gehouden, en de Fransen doen moeite hun merkwaardige aanwezigheid op dit vasteland zo weinig mogelijk te doen opvallen. Opvallend is alleen de inspanning welke zij zich getroosten om de meer permanente bevolking ‘rustig’ te houden en alle openlijke uitingen van misnoegen de kop in te drukken.

Dat onder deze omstandigheden het toch al schaars bewoonde achterland nog verder leegloopt en zich ook hier een toenemend urbanisme voordoet, blijkt uit het feit dat reeds in '69 in de hoofdplaats Cayenne 58% van de totale bevolking (minus bosnegers en Indianen) zich gevestigd had en vandaag nog altijd ruim 55% van alle in het land aanwezigen. De trek daarheen en uiteraard ook naar het gemilitairiseerde Kourou heeft zich dan ook doorgezet; speciaal onder de negroïde inwoners.

Nagenoeg allen die niet op verafgelegen plaatsen of in de barre wildernis leven, doen dit op Franse wijze; alleen daar waar het onvermijdelijk is, aan de tropen aangepast. Zij eten er op zijn Frans, drinken doorgaans wijn uit Frankrijk geïmporteerd en zelden ‘tafia’, de lokale rum die geen export-artikel is. En niet alleen de ‘békés’, de niet al te lang geleden uit Frankrijk gearriveerden, maar ook degenen die men tot de inheemse kleine bourgeoisie zou mogen rekenen, wekken in heel hun doen en laten de indruk van slechts tijdelijk gevestigden, werkzaam met het vooruitzicht te eniger tijd naar ‘la douce France’ terug te keren of zich daar eindelijk ook te mogen ophouden.

Het hele land, meer dan anderhalf maal zo groot als Nederland, telt maar goed 55 000 inwoners, een teruggang van bijna 10% ten opzichte van het inwonertal in 1975. Dit feit spreekt voor zichzelf. Ook hier voltrok zich de creoolse exodus die de

beide andere centrale landen gekenmerkt heeft gedurende de laatste tien jaren, zij het uiteraard om niet geheel dezelfde redenen, op veel kleinere schaal en minder opvallende wijze. De exodus heeft zich dan ook - anders dan in Engeland en Nederland - zonder spanningen in het ontvangende Europese land voltrokken. Frankrijk kreeg in deze periode met heel andere raciale minderheidsproblemen - die van Algerijnen en Marokkanen vooral - te maken. Maar voor Frans-Guyana zelf is zelfs de kleinste uittocht funest, te meer omdat de geneigdheid daartoe nog onverminderd voortbestaat. Langzaam maar zeker loopt het hele land leeg.

Op de smalle kuststreek na, en wel een zeer smalle waar wat landbouw en later enige mijnbouw dieper landinwaarts werd beoefend, ligt het hele gebied nog altijd braak en aan zichzelf overgelaten. Slechts het hoognodige wordt er ‘onderhouden.’

Braziliaans-Guayana

Het zowel ten oosten als ten zuiden aan Frans-Guyana grenzende deel van Brazilië dat vanouds ook Guayana heeft geheten, speelt zelfs in onze dagen slechts een minimale rol in de ontwikkeling van het grote Amazone-gebied waarbij het sinds vijf eeuwen betrokken zou moeten zijn, maar slechts kortstondig geweest is als gevolg van zijn ‘afzijdse’ ligging en ongeschiktheid voor de vestiging van plantages in de wenselijke nabijheid van de Oceaan, Het derde kwart van onze 20e eeuw is geheel voorbijgegaan aan alle delen van deze landstreek. Aan de enorme groei van de Braziliaanse federatie, die thans al zo'n 120 miljoen inwoners telt - vooral tussen 1950 en '60 mede door Europese immigratie met bijna 2 miljoen per jaar toegenomen! - hebben de gebieden waarin Braziliaans-Guayana meer om theoretische dan om praktische administratieve redenen verdeeld werd, nauwelijks enig aandeel gehad. En in aanmerking genomen dat de helft der gehele bevolking van Brazilië nog analfabeet is, voor bijna de helft van de ruim 13 miljoen schoolplichtige kinderen er geen scholen zijn, en maar 5% van het staatsbudget aan onderwijs besteed wordt, kan men wel nagaan hoe slecht het met het afgelegen Guayana er voor staat.

Bijna geheel deze landstreek is in zekere zin nog ‘maagdelijk’ en ternauwernood in bijzonderheden bekend, met uitzondering van het Rio Branco-bekken, waardoor het gebied als het ware in tweeën gedeeld en toegankelijk gemaakt wordt. Hier vindt wel geleidelijkaan wat ‘ontsluiting’ plaats en zijn al kleine stadjes zoals Bõa Vista, Caracarai en Vista Alegre in wording. Ten opzichte van de andere Guyana's is het tevens kenmerkend dat er, evenmin als in het Territorio de Amapà nabij de Atlantische kust, negroïde mede-bewoners aanwezig zijn. Dit komt niet alleen omdat hier in het noorden zelden en in het zuiden nooit slaven uit Afrika geïmporteerd werden en de slechts kort bestaande factorijen aan de Amazonemondingen in de 16e eeuw er weinig of geen op na hielden, maar ook omdat volgens het kennelijk wat overdreven gezegde in Brazilië, dat wie geen neger is, voor blanke geldt (‘Quem escapa de negro branco è’), in het hele land eigenlijk geen tussenvorm van gekleurden zich heden ten dage als zodanig laat gelden. Of liever nog, dat de klasse der ‘zwarten’ reeds spoedig na de emancipatie in die der ‘pretos’ of kleurlingen is opgegaan en in maatschappelijke zin ieder landskind min of meer bij voorbaat als ‘preto’ beschouwd wordt. Ten aanzien van de sociaal-

economische klasse-vorming geldt bovendien nog een andere opvatting, namelijk dat al vanouds de welgestelde neger vanzelfsprekend tot de groep der Blanken, en omgekeerd de arme Blanke tot die der negers gerekend wordt (volgens een algemeen gebruikte formulering: 'Negro rico è branco e branco pobre è negro.') Aan dit voor Brazilië typische en gunstige amalgameringsproces blijven alleen in de wildernis levende Indianen onttrokken.

De bevolking van Braziliaans Guayana bestaat dus bijna uitsluitend uit landskinderen, dat is: 'criolhos' (hier in zijn nieuwste betekenis), Indianen en de vele mengvormen tussen beide groepen. De generaties-lange ervaringen in het verleden indachtig, zijn deze Indianen ook bij actuele contacten nog altijd erg op hun hoede, om niet te zeggen wantrouwig. Voor een groot gedeelte blijven zij een half-nomadisch leven voeren, hoewel de jongeren onder hen - nog steeds ijverig daartoe aangespoord door Missie en Zending - zich al vaker laten overhalen om loonarbeid te verrichten voor pionierende ondernemers en dientengevolge een meer sedentair leven beginnen te leiden - met altijd ten nadele van hun fysieke en intellectuele ontwikkeling.

Voor hen is het noch een volmaakt idyllisch paradijs dat zij er voor prijs geven, noch een geheel en al wrede, achter paleisgevels verborgen gevangenis die zij dan binnentreden. Bepaalde ontwikkelingen schijnen onstuitbaar en daarom onvermijdelijk. En ofschoon onder deze Indianen de bevolkingsgroei bij lange na niet zulke spectaculaire vormen aanneemt als bijvoorbeeld met de Mexicaanse 'indio' het geval is, valt in dit opzicht toch reeds enige vooruitgang waar te nemen, juist nu er nog geen sprake is van industrialisatie in of nabij hun woongebied. Als veedrijvers - een nieuw soort 'gaucho's' - tonen zij veelal grote geschiktheid.

Het 'goudland' waar de westerse begeerte-fantasie eens het meer van Parima situeerde, dat nu in werkelijkheid geslonken is tot een kleine 'buik' in de Trombetas, de landstreek dus ten zuiden van de republieken Guiana en Suriname, bergt wellicht toch nog veel onbekende rijkdommen. Maar deze zullen buitengewoon groot moeten blijken, aleer zelfs de meest op geld beluste lieden het de moeite waard zullen achten om tot hier, in dit minst toegankelijke deel van Groot-Guyana, de duizendjarige ecologie te komen verstoren. Overigens staat vast, dat al aan het begin van de komende eeuw Brazilië tot de machtigste mogendheden op aarde zal gaan behoren, en dat Guayana een van zijn belangrijkste 'reserves' is.

Venezolaans-Guayana

Rest nog het westelijkste door de Orinoco afgesloten deel van het uitgestrekte land, dat geheel de 'historische' tijd door 'Guyana' genoemd is. De federale republiek Venezuela maakte evenals Brazilië na de tweede Wereldoorlog een snelle ontwikkeling door zowel op economisch als op demografisch gebied; alleen in kleinere proporties. Het trok sinds genoemd tijdstip meer dan 800 000 Europese immigranten naar zich toe, en terwijl de bevolking in 1950 slechts 5 miljoen bedroeg (in een land ruim 27 maal zo groot als Nederland) en in 1961 tot 7½ miljoen gestegen was, bedraagt het aantal inwoners nu reeds een kleine 14 miljoen, waarvan 53% beneden de 18 jaar. Met al zijn olie- en minerale rijkdommen heeft dus ook dit land enorme ontwikkelingsmogelijkheden, wat niet wegneemt dat er nog ruim 20% van

de volwassenen analfabeet is en het urbanisme ook hier beangstigende vormen heeft aangenomen.

Van de huidige bevolking is 15% in feite nog vreemdeling, hetgeen er toe geleid heeft dat de xenofobie in Venezuela opvallend groot is, vooral toegenomen door het verschijnsel dat 60% van de immigranten zich in de steden vestigden, waarvan zowat het vijfde deel in de hoofdstad Caracas. Zowel hierdoor als door de economische teruggang in de jaren zestig is weliswaar de immigratie uit Europa aanzienlijk teruggelopen, zodat tegenwoordig het land hoofdzakelijk aangewezen is op een natuurlijke aanwas der bevolking. Dat het er over het geheel genomen niet beter aan toe is, moet onder meer geweten worden aan het feit dat het in de laatste decennia voortdurend geplaagd werd door militaire révoltes en politieke onrust, zodat van een echt democratisch bewind nog niet veel terecht kon komen.

De stijgende exploitatie van rijkelijk voorhanden natuurlijke hulpbronnen komt ook nu nog slechts de buitenlandse investeerders en een kleine kaste van binnenlandse gunstverleners ten goede, al nam vooral President Betancourt (1959-'64) elke kans waar om de multinationals te kortwieken, die met gebruikmaking van de gangbare corruptie bij hoge overheidsinstanties het land probeerden te beheersen. Door nationalisatie of vordering van tenminste de helft van hun winsten wist Betancourt ruime inkomsten voor de schatkist te kweken en tevens een stevige vinger in de economische pap te krijgen. Niettemin liet de bestedingswijze van deze gelden, ook onder zijn opvolgers, veel te wensen over. De armere bevolking, vooral in het binnenland, profiteert er het minst van, zoals overal.

Opvallend is het, dat Venezolaans-Guayana bij deze gang van zaken in de laatste twee decennia nog het best gevaren is, - althans in economisch opzicht en helaas dikwijls ook met voorbijzien van de belangen der oorspronkelijke bevolking. Zo stichtte Betancourt aan de samenvloeiing van de Caroní en de Orinoco, op de plek van de eertijds door Raleghs mannen verwoeste vestiging van Berreo, formeel een nieuwe stad - weliswaar San Tomé de Guayana gedoopt, maar algemeen Ciudad Guayana genoemd - met de bedoeling zo snel mogelijk van deze plaats het centrum te maken van een groot industriegebied, dat gevoed zou moeten worden door de rijke mineralenvoorraad van geheel de landstreek. Immers in het oostelijke deel van de staat Bolívar en langs de zuidelijker Orinocooevers zijn de ijzervoorkomens zó rijk, dat dit erts na de olie thans het belangrijkste produkt van Venezuela is geworden en nog wel lang zal blijven.

De opzet van Betancourt en zijn opvolgers slaagde ten volle, en vandaag heeft Ciudad Guayana reeds meer dan 250 000 inwoners met - door samentrekking van omliggende nederzettingen - kans op weldra 1 miljoen. Niet ten onrechte wordt de jonge stad dan ook menigmaal het Pittsburg van Venezuela genoemd. Ten noorden daarvan staat de grote ijzersmelterij die door de Regering aan de overzijde van de Caroní gebouwd werd, waar men ook een reeks van machtige hydro-elektrische werken aanlegde, terwijl in dezelfde streek nabij het oude stadje San Félix nòg een afscheephaven (Palùa) gebouwd werd en niet ver van daar nòg een havenstad, Puerto Ordaz. Dit is de verschepingsplaats van de genationaliseerde 'Orinoco Mining Company', die de open ijzerertsmijnen van de Cerro Bolívar ontgint. En naar het heet, neemt hier de bevolking met 1000 man *per maand* toe!

Tal van jonge mijn- en oliestadjes dieper in het binnenland - Ciudad Piar, El Callao, El Perù, El Dorado (!), La Paragua aan een gelijknamige zijtak van de Caroní, plus enkele veelbelovende vestigingsplaatsen langs de Cuyuni, naar de

oostgrens met de Republiek Guiana toe - getuigen van de toenemende industrialisatie van Venezolaans Guayana.

De industrieën grijpen hier voor een goed deel in elkaar. Zo maakt de ijzersmelterij naadloze buizen voor de plaatselijke olie-ondernemingen en stalen platen van het erts uit de omgeving. De vele hydro-elektrische stations door het grote stuwmeer gevoed, waarvoor de midden Caroní is afgedamd, zorgen voor voldoende stroom ten behoeve van de nabijgelegen bedrijven en hun omgeving. In Puerto Ordaz wordt nu ook balata, chicle, tonkabonen, huiden, goud en diamant uit het achterland verhandeld. Mede door dit alles begint de scheepvaart over de beneden-Orinoco aanzienlijke proporties aan te nemen.

De ‘planning’ en realisatie van het geheel werd begonnen onder leiding van de in de jaren vijftig opgerichte ‘Venezuelan Guayana Corporation’, die er van uitging dat de door het water van de Caroní op te wekken energie zó goedkoop kon worden verkregen, dat men zelfs bauxiet van inferieure kwaliteit op lonende wijze zou kunnen verwerken. Ook lag het in de bedoeling om met de goedkope elektriciteit de uitgestrekte savannes langs de boven-Caroní, met name de hoog gelegen Gran Sabana (ter grootte van West-Duitsland) te bevloeien en zo tot landbouwgrond en veeweiden om te vormen. Hierna zouden de onafzienbare bossen die nog zuidelijker het heuvelland bedekken, in exploitatie genomen kunnen worden. Zo ver is men echter nog lang niet. Om en bij de Gran Sabana en uitlopers van de zich ver voortzettende Sierra Pacaraima zoekt men intussen nog steeds - overigens met matig succes - naar goud en diamant, vanuit oude kleine plaatsjes als Santa Elena en andere met nóg oudere Indiaanse namen als Icabaru, Kanavayén, Paraitepui en Luepa.

De verbinding tussen de Orinoco en de Rio Negro, hoe belangrijk ook voor de ontsluiting (en omsluiting) van Groot-Guyana, is intussen nog altijd ingewikkeld en niet veel zaaks voor practische doeleinden, behalve die van de Indiaanse trekkers. De aanwezigheid van diamantmijnen nabij de grens met Brazilië (‘Los Caribes’, niet ver van Santa Elena de Uairén, en in Icabaru waar de ‘delvers’ altijd nog wat goudklompjes blijven vinden) maakt het waarschijnlijk dat verdere penetratie van de industrie op grotere schaal in dit achterland niet lang meer op zich zal laten wachten en ook de Brazilianen tot meer ondernemingslust zal bewegen.

Zo schijnt van de vijf Guyana's het meest westelijke nog de beste economische vooruitzichten te bieden, terwijl van het meest oostelijke en zuidelijke, van Braziliaans-Guayana, vooralsnog het minst te verwachten valt en bij de overige drie voorlopig een stilstand te constateren valt.

Pas in de allerlaatste tijd doet de Venezolaanse Regering eindelijk pogingen om de staatsinvesteringen enigszins af te leiden van de zware industrie naar de sociale infrastructuur, hetgeen noodzakelijkerwijze gepaard moet gaan met vertraging van de economische groei en bestrijding van de onuitroeibare corruptie binnen het bestuursapparaat. Dat hiervan, gezien zowel de binnenlandse als de externe (kapitalistische) remmingen op deze ‘trend’, veel terecht zal komen, is in het licht der geschiedenis van Venezuela in deze eeuw aan veel twijfel onderhevig. En de ‘inboorling’, de allereerste bewoner van het land, blijft bij dit alles het kind van de rekening.

26
... bij lieden in het landschap.

Vandaag meer dan ooit vertonen de kunstmatig opgedeelde fragmenten van Groot-Guyana bij al hun gedurende vijf 'historische' eeuwen gegroeide verschillen en ondanks hun bijna even lange 'scheiding', toch nog een groot aantal overeenkomsten, mede ten gevolge van het laatste halve milennium geschiedenis dat zij doormaakten. Zelfs afgezien van hun oorspronkelijke identiteit in landschappelijk, ecologisch en etnisch opzicht, zijn er méér punten waarop zij met elkaar overeenstemmen, dan wezenlijke die hen blijvend van elkaar vervreemd houden. De klassieke koloniale opzet om beter te kunnen heersen door de overheersten verdeeld te houden, heeft niet kunnen voorkomen dat de gekoloniseerden aan een vrijwel identiek lot onderworpen, vervormd en daardoor op merkwaardige wijze aan elkaar gelijk werden.

Om slechts enkele punten van 'vergroeide' overeenkomst op te noemen: Uit de voorgaande bladzijden is hopelijk afdoende gebleken dat zich in alle Guyanese landen min of meer dezelfde gebeurtenissen hebben afgespeeld, met slechts geringe lokale varianten. Overal kenmerkte hun geschiedenis zich bijvoorbeeld door grote frequentie van militaire opstanden en door herhaalde rebellie van rode of zwarte slaven. Alle Guyana's waren en zijn nog grotendeels het slachtoffer van éénzelfde systeem van uitbuiting en werden door roekeloze mensenimport een raciale hutspot, zonder tot op heden voldoende integratie der bestanddelen daarvan. Nog steeds zijn het in feite landbouwkolonies met - hoofdzakelijk aan de periferie - de autochtone bevolking, de Indianen, als 'curieuze' vluchtelingen. Als onderdelen van grote Republieken zijn de Guyana's nog goeddeels verwaarloosd en 'tweederangs-gebieden', territorio's; als zelfstandige Republieken nog te jong om de politieke en economische kinderziekten te boven te zijn, en daarom evenzeer verwaarloosd; terwijl Frans-Guyana nog altijd de meest zere plek in hun midden is gebleven. En het grootste euvel waaraan zij allen laboreren, is het gebrek aan democratische opvoeding van de massa, ook in de twee oudere Republieken, die ondanks hun meer dan honderdjarig bestaan, zelf nog maar weinig democratie gekend hebben. Allen zijn ze vanuit een koloniale status in de greep van een oligarchie of pseudo-oligarchie geraakt.

In de meer recent gedékoloniseerde delen van Guyana is tevoren, tijdens een haastige overgangsperiode, het slechts kortstondig toegepaste verzoeningssysteem - niet meer dan een primitief harmoniemodel - vrij abrupt vervangen door een mobilisatie-systeem, met een ontbrekend model, waarvan de afwezigheid gecamoufleerd moest worden door zulke lege en voze leuzen als 'onafhankelijkheid' en 'zelfstandigheid' en 'souvereiniteit'. Vandaar dat toen niet alleen grote interne

wrijvingen en moeilijkheden ontstonden, maar dat de kans op positieve resultaten van een mobilisatie in de richting van ‘natievorming’ uitermate hachelijk werd en nog altijd is. Tenzij al wat analoog is, maar kunstmatig van elkaar gescheiden gehouden werd, weer naar elkaar toe drijft en zich verenigt.

Een specifieke moeilijkheid blijft, dat in al de Guyana's, zo goed als elders, een diep ingeworteld racisme voortleeft onder het mom van verdraagzaamheid, en in het gunstigste geval zelfs ondanks pertinente afwijzing van enigerlei ‘rassenideologie’, zoals in Brazilië. Bij dit alles wreekt zich het verleden waarin (zoals Lasch terecht heeft opgemerkt) ‘racialisme en paternalisme de keerzijden waren van een en dezelfde medaille, de verplichtingen van de blanke mens’. En het is een nogal vreemdsoortig, door de blanke creolen van hun Europese voorouders overgenomen paternalisme, dat zo kennelijk en zo hardnekking na de successieve dékolonisatie van deze landen de Indianen hun meest elementaire mensenrechten onthoudt, de mestiezen met wantrouwen bejegent, met het verjaarde zelfbeklag van de afstammelingen der negerslaven meehuilt, en nog altijd de economische en sociale waardenschaal en gedragsnormen van Europa als de alleenzaligmakende aanprijst. Hoeveel moet er nog gebeuren aleer dit paternalistisch-koloniale denken bij de huidige heersers en hun directe achterban geheel is uitgewerkt en verdwenen?

‘Wij zijn noch Indianen, noch Europeanen’, schreef Bolívar al in 1815 vanuit Jamaica in zijn bekende zendbrief. ‘Wij zijn iets dat het midden houdt tussen de wettige meesters van het land en de Spaanse overheersers; kortom, wij die zelf geboren Amerikanen zijn en profiteren van rechten die van Europese oorsprong zijn, moeten ons verzetten tegen de rechten der inboorlingen en in ons land blijven om vreemde indringers tegen te houden. Onze toestand is dus tegelijkertijd buitengewoon en verschrikkelijk gecompliceerd.’ Hiermee gaf de Bevrijder zeer juist de situatie aan, waarin de blanke criollo - de groep waartoe hij zelf behoorde - zich toenmaals bevond en waarin thans nog altijd het overgrote deel van de bevolking, in het land zelf geboren en getogen, zich bevindt. Hun gedrag is er nog altijd een van verzet tegen de rechten der Indianen, terwijl de houding der Indianen er, anders dan in landen als Mexico of Bolivia, nog steeds neerkomt op afzijdigheid en vlucht. Niet ten onrechte overigens, wanneer men recente gebeurtenissen - meestal verzwegen, maar schandalige genocide - in Brazilië of Columbia in het oog houdt. De ontrechting der Indianen duurt voort, zij werd door de creolen van de voormalige Europese overheersers overgenomen als deel van de naargeestige erfenis der beschavers van hetgeen de Cubaanse dichter en denker José Martí zo terecht genoemd heeft ‘de verwoestende beschaving’.

Voor zover acculturatie onder de oorspronkelijke, nog half neolithische bewoners van dit vermeende ‘India’ heeft plaats gevonden - en het is een onweersprekelijk feit dat deze acculturatie in velerlei gradaties bezig is zich te voltrekken - betalen de Indianen er een al te hoge prijs voor. Leven en levensruimte voor wat ijzer. Het was en blijft nog steeds een viervoudige prijs: de voortdurende inkrimping van hun levensruimte met daaraan gepaarde voelbare verandering van de geografische omgeving; onwillekeurige blootstelling aan ziektekiemen, waartegen zij geen of onvoldoende weerstand bezitten; de noodzaak om ‘modern’ gereedschap in plaats van het traditionele te gebruiken, waardoor de Indiaan afhankelijk

wordt van de producenten der industriegoederen; en tenslotte de psychologische frustratie en het minderwaardigheidscomplex voortkomend uit de behandeling welke hun ten deel valt van de zijde der creolen met hun verachting voor de geestelijke en materiële culturele waarden der inboorlingen. En toch waren de creoolse pioniers nog heel lang in de minderheid tegenover de Indianen wier leefgebied zij binnendrongen. Wij weten nu hoe dit in zijn werk is gegaan.

Van meet af aan hebben de niet-autochtonen zich geconcentreerd; eerst door zich bij voorkeur in het kustgebied te vestigen, en spoedig daarop door het stichten van dorpen, waarvan sommige snel genoeg tot aanmerkelijke steden aangroeiden, èn door hun gunstige ligging, èn door de magische aantrekkingskracht die zij uitoefenden op allen die het zich maar konden veroorloven om het inwonertal van deze administratieve of commerciële centra te komen versterken. De autochtonen echter verspreidden zich hoe langer hoe verder in het achterland, waarbij er een bufferzone ontstond van steeds verder in hun levensruimte voortdringende avonturiers - pioniers of zendelingen als men wil - die de hachelijke acculturatie voorbereidden of tot stand brachten, het land ook op grote afstand van de stedelijke centra verder ontwikkelden en in zekere zin de grootste nationale producenten werden van landbouwprodukten, koloniale waren en andere grondstoffen; zelden of nooit van industriegoederen.

Op deze wijze ontstond - kenmerkend voor heel Zuid-Amerika en al heel duidelijk voor de Guyana's - een vrij scherpe tegenstelling tussen de steden met hun slechts door de klimatologische omstandigheden beperkte aanpassing aan het overgeërfde Europese normenpatroon, en het platteland, het binnenland en de territorio's (de veelheid van vage aanduidingen zegt reeds alles) waar de waarden en belangen, zo geheel anders dan die van de stedelingen, nog ten dele samenvallen met die van de echte inboorlingen.

De spanning tussen stad en platteland (om het zo maar te blijven noemen) is wellicht nergens zo groot als in de Guyana's, waar overal dit achterland praktisch geheel en al wordt geregeerd en dus gemanipuleerd door het centraal bestuur, gevestigd in de steden en handelend volgens de daar geldende normen, zonder voldoende kennis of interesse voor hetgeen ‘in die vrijwel waardeloze wildernissen’ van belang is. Tenzij men er opeens bijvoorbeeld kostbare mineraalvoorkomens ontdekt, - waarna de hel losbreekt en alle autochtone belangen klakkeloos over het hoofd gezien en opgeofferd worden.

Dit is de oude tragiek van de Guyana's waaraan ondanks alle aandrang om meer zelfbestuur, meer medezeggenschap, meer scholing die tot deelname leidt, nog geen einde schijnt te komen. In een wijdere context is er nog een andere: die van de kunstmatig opgeworpen taalbarrières; niet alleen die welke de ‘beschaafde’ creool schept wanneer hij een Indiaan die zijn moedertaal spreekt, toevoegt: ‘Hablame en cristiano,’ (‘Praat in een christelijke taal tegen me’) maar ook tussen al de reeds in de miljoenen lopende gebruikers van een ‘christelijke’ taal: Spaans dan wel Engels sprekende buren, dan Engels of Hollands of Frans sprekende buren, vervolgens Frans of Portugees sprekende buren. Met als hulpmiddel om toch nog tot enige locale verstandhouding te komen, de diverse ‘vernaculars’ of zogenaamde creolentalen die zich bij wijze van noodhulp ontwikkelden en dan ook niet anders zijn kunnen dan een zeer tijdelijk (en daarom snel veranderend) hulpmiddeltje, maar

zeker geen bijdrage tot het ontstaan van een eigen Guyanese taalgemeenschap, laat staan identiteit.

Uiteraard zijn bedoelde taalbarrières even kunstmatig als de landsgrenzen die de oude machthebbers en hun huidige erfgenamen hebben aangenomen, ten dele zelfs zonder precies te weten wat zij deden of waar zij vandaag nog aan toe zijn. Dat hierdoor voor de linguist unieke, maar in de praktijk onwerkbare taalenclaves ontstaan zijn, die echter enorme hindernissen vormen voor een normale ontwikkeling van deze landen, wordt nog veel te weinig beseft. Toch schijnt het niet zo moeilijk te zijn, ze binnen een of twee generaties grondig op te ruimen; Indonesië is hier een sprekend voorbeeld van en het lijkt nogal voor de hand liggend dat bij een steeds dichter naar elkaar toe groeien van het Spaans en het Portugees, juist daar waar de politieke grenzen het vaagst zijn, de drie overige der genoemde christentalen - toch al bij maar een kleine minderheid in gebruik - volledig het veld zullen ruimen.*

Middelerwijl gebeurt, met name bij de autochtonen, het volgende: bij het nog betrekkelijk sporadisch bestijgen van de sociale ladder doet de Indiaan dit ten koste van zijn taal, zijn kleding, zijn elementaire waardebepaling, zijn aloude zeden en gewoonten, onder aanvaarding van die van zijn vroegere veroveraars. Hierdoor komt hij in een tragische situatie te verkeren, want slechts door verloochening van de eigen groep is zijn opname in die van de heersende klasse - de creoolse - mogelijk. Was dit vroeger bij eenlingen het geval, thans neemt de overgang in frequentie toe, het meest nog in Venezolaans-Guayana, zij het met nauwelijks geringere weerstanden dan elders. Een grotere betrokkenheid van de Indianen bij de politieke ontwikkeling van de Guyana's is daarom een eerste vereiste voor hun overleving.

Hoe dit te bewerkstelligen is verre van eenvoudig, en zeker niet een kwestie van bevolkingstoename alleen, - een groei die overigens hoogst twijfelachtig is, zelfs al zou men door de modernste hygiënische verzorging deze willen bevorderen. En zelfs dit gebeurt nog maar te hooi en te gras, overgelaten als het nog altijd in hoofdzaak is aan missionarissen en zendelingen. Vóór alles moeten de tegenstellingen tussen de steden en het binnenland (de semi-wildernis) zo goed en zo snel mogelijk worden weggewerkt, moet de eerbied voor het autochtone, het authentieke, worden gewekt en dient het notoire liefdeloze economisch denken van de ontwikkelaars plaats te maken voor een meer humane en menslievende benade-

* Er bestaan zowel in als buiten de vijf Guyana's zowat 60 talen die tot de ‘fyle’ der Arawak-, en een dertigtal welke tot die der Carib-talen gerekend worden. De glottochronologie - een nog jonge en daarom uiterst onzekere tak van de taalwetenschap, berekent de tijd van hun divergentie uit één stamtaal - hun ‘diepte’ - op respectievelijk 4500 en 5000 jaar. De glottochronologie van geheel het Amerikaanse werelddeel werpt een interessant licht op het verloop van de verspreiding der Indianen over het continent. Want terwijl de ‘diepte’ der Athapaska-talen in noordelijk en westelijk Noord-Amerika slechts op 1600 à 1800 jaren, en die van de Algonkin-talen in centraal en oostelijk Noord-Amerika op ongeveer 2000 jaar geschat wordt, kent men aan de Sioux-groep al een 3000 jaar en aan de Uto-Aztekische talen rondom Centraal-Amerika meer dan 4000 jaren van ‘divergentie’ toe. De ouderdom van de Chibcha-, Arawak-, Tupi- en Carib-talen in Zuid-Amerika wordt in een in deze volgorde toenemende grootte door de Amerikanisten van genoemde discipline berekend.

ring van de totale problematiek van deze landen en hun armste inwoners.

Zij worden wat het Venezolaans grondgebied betreft, bewoond door de onderstammen der Akawaio, Arecuna, Baré, Camaracoto, Makiritare, Panari, Piaroa, Shamatari, Taulipang en Waica; enkele van deze stammen worden ook wel met andere namen aangeduid. In de voormalige Britse kolonie houden zich behalve de 'echte' Arawak en Carib nog de Atorai, Makushi, Taramá, Waiwai en Wapishana op; in Zuid-Suriname de Akurio, Oayana en Tirió; bij de Fransen de Galibi en Taira. In het uitgestrekte Braziliaans Guayana zijn het tenslotte de Ahoarí, Apalai, Barauána, Bonari, Emerillon, Hixkaryana, Kaxúyana, Oayampi, Palicur, Waica (die daar Yanomamo genoemd worden), Waimiri en ook Waiwai, terwijl men daar nog Arawak aan de benedenloop van de Rio Negro aantreft.

Deze verre van volledige opsomming dient slechts om een denkbeeld te geven van de verregaande differentiatie waarmee nog altijd te rekenen valt wanneer wij botweg spreken over de Indianen van Groot-Guyana. Wat weer niet wegneemt dat zij, juist heden ten dage, ook op tal van punten grote overeenkomst vertonen; meer wellicht dan vijf eeuwen her.

Zoals sinds honderden jaren gebruikelijk, zijn het nog steeds de missionarissen en zendelingen die onder hen de pioniersarbeid der beschaving verrichten, - meer tot eigen zieleheil der heilbrengers dan tot dat van hun prospectieve proselieten. De Christusdragers hebben sedert Columbus weinig goeds, daarentegen veel onheil gesticht onder de Indianen. Ook nu nog. Katholieke en protestantse goeddoeners die er op insisteren dat de mensen zowel het bovenlijf als het onderlijf met ellen textiel (van buitenlands fabrikaat) bedekt houden, maken dat zij ook in een klimaat dat vaak vochtig is en zware regenbuien kent, kou vatten waardoor zij gemakkelijk teringachtige longziekten oplopen en omkomen. Zevendedag-adventisten leggen hun allerlei voedselverboden op, daar een belangrijk deel van de Indiaanse jachtbuit onrein zou zijn, en beroven hen daarmee van de hoognodige dierlijke proteïnen, met alle noodlottige gevolgen van dien. Weer andere secten verbieden hun het onschuldig gebruik van zelf geteelde tabak en het maken van hun zwak-alcoholische dranken, waarmee zij hen onthouden van een groot deel der vitaminen die deze brouwsels bevatten, - een even natuurlijke als noodzakelijke aanvulling van hun toch al schamel dieet. Westerse eigendomsbegrippen, in het milieu zinloze zeden, worden hun opgedrongen. En zo is er nog wel meer.

Een godsdienst van louter geboden en verboden naar Europese trant, meer op uiterlijkheden gebaseerd dan op nieuwe innerlijke waarden - waarden die de Indianen zelf reeds sinds mensenheugenis bezaten - heeft hun tot op de dag van heden meer schade berokkend dan voordeel opgeleverd. Het zijn alleen de 'bijkomstige' werkzaamheden van de meest humane onder de ijveraars, de charitatieve en wetenschappelijk gefundeerde hygiënische verrichtingen van een aantal ongenode 'geroepenen' die, incidenteel, de Indianen vooruit geholpen hebben; vooruit in de zin van... iets gelukkiger te zijn dan zij tevoren *in de ogen der buitenstaanders* waren. En onherroepelijk worden de heilbrengers gevolgd door de soldaten, de kooplieden, de 'ondernemers' en industrialisten, die elk op hun wijze het lot van de Indianen bezegelen.

Tegen deze achtergrond vormde zich pas laat een overgangsklasse naar de kleine middenstand in het kustgebied. Zij dankte haar ontstaan aan de onafwend-

bare ondergang van de plantocratie, zodat gedurende enkele generaties de armere landbouwers, ambachtslieden en marktventers, al of niet van gemengde bloede, zich enigermate konden opwerken. Vele niet-Europese immigranten die het platteland vaarwel zeiden, werden kleine neringdoenden; met de creoolse plantageverlaters was dit doorgaans veel minder het geval, en slechts daar waar weinig of geen Afrikaanse of Aziatische arbeidersimport plaatsvond. Bij hun pogingen om langs de sociaal-economische trapleer enkele treden op te klimmen, zijn zij door de late, op grootschalige projecten toegespitste ontwikkelingshulp - deze geraffineerde vorm van neo-kolonialistische overheersing - evenzeer als door de nieuwe buitenlandse investeringen of die van hun eigen overheid, steeds gedwarsboomd. En dit alles heeft evenmin veel baat opgeleverd aan de verpauperde creoolse middenklasse, die grotendeels zijn toevlucht zocht bij de ambtenarij of de particuliere bureaucratie.

Speciaal de negroïde bevolkingsgroepen in vier delen van Guyana heeft het bovendien al meer dan een eeuw gekost om uit de beklemming van hun verleden, de herinnering aan hun afgeschafte slavernij voldoende los te raken, teneinde een nog ongetraceerde eigen weg te gaan. Het trauma van hun voorouderlijk wedervaren op het Amerikaanse continent wordt nog veelal - en menigmaal zonder werkelijke grond - als verontschuldiging aangevoerd voor het gebrek aan weloverwogen initiatief, de laksheid en onredelijke pretenties van een groot deel dezer belangrijke minderheid.

Hier lag aldoor, en ligt nog steeds de kans voor de West-Europeanen en de ‘blanke’ creolen om hen de voor positieve ‘ontwikkeling’ uitgestippelde paden op te voeren. Alleen in uiterlijkheden slaagden zij er al vrij aardig in: de ver-Hollandsing van hedendaags Suriname is even evident als de ver-Engelsing van de Republiek Guiana, de ver-Fransing van Cayenne en de latinisering van Venezolaans en Braziliaans Guayana. Maar de innerlijke tweespalt, de fundamentele onaangepastheid, het latente West-Afrikaanse levensgevoel op Amerikaanse bodem, bestaan nog voort en werden veeleer sterker dan verzwakt, toen in de onmiddellijke omgeving van deze bevolkingsgroepen een bijna even grote, snel aanwassende Aziatische minderheid in de centrale Guyana's ontstond.

Naar het zich laat aanzien zullen de ‘massa's’ van Aziatische herkomst minder tijd nodig hebben om hun herkenbaarheid in de grote smeltkroes der totale bevolking te verliezen, dan de alom aanvaarde ‘negritos’ en ‘pardos’ met hun veel langere geschiedenis in vier van de vijf ex-kolonies. Hun hybridisch gedragspatroon staat een vlotte algemene integratie alsnog in de weg; deze verloopt nu meer trapsgewijze, door opklimming langs de sociaal-economische ladder. Alleen in Brazilië is dit, zoals eerder betoogd werd, niet meer het geval en Braziliaans Guayana bezit bovendien geen ‘herkenbare’ negroïde bevolking.

Die klasseverschuivingen, of zo men wil de recentere klassevorming, komen nog het duidelijkst tot uitdrukking in en door het urbanisme waarmee zeker ook vier van de vijf Guyana's te kampen hebben. Het is alweer Braziliaans-Guayana dat wegens zijn verregaande ‘achterlijkheid’ in dit opzicht een uitzondering vormt. De trek naar de stad die in de vier andere landen neerkomt op het op de bonnefooi verlaten van het tijdens de kolonisatie in exploitatie gebrachte achterland, om zich aan de periferie der grotere bevolkingscentra in de kuststreek metterwoon te

vestigen, zette zich gedurende de laatste decennia steeds meer door en heeft tal van ongunstige verschijnselen teweeggebracht. Een vermijdbare toename van de werkloosheid, de erbarmelijkste woontoestanden en het ontstaan van een echt lompenproletariaat waren weldra gevolgen van de fatale aantrekkingskracht die het schijnvertoon van de snel uit hun krachten gegroeide steden en vermaakscentra op de plattelandsverlaters uitoefende. En de hopeloosheid van dit nieuwe, verziekte, leeglopende proletariaat heeft vooral onder de jeugd een zinkende moraliteit en een tevoren ongekende misdadigheid tot resultaat.

Grote uittochten van geheel andere aard, zoals die van de Brits-Guyanese en van de Surinaamse ingezetenen die rondom de onafhankelijksheidverklaring der beide voormalige kolonies hun heil in het verre buitenland en desnoods in een onverdragelijk klimaat zochten, hebben in deze slechts een tijdelijke verlichting geboden. Op de meest onverantwoordelijke wijze werd de noodlottige massa-emigratie door de eigen overheden in de hand gewerkt, tot grote schade voor de betrokken landen. De wortels van het kwaad dat het urbanisme ontegenzeggelijk is, kunnen intussen moeilijk worden uitgeroeid; het is enkel te bestrijden door een drastische decentralisatie van het Bestuur dat geheel en al vanuit de steden wordt uitgeoefend, - een bestuur waarin, ook in het beste geval, het platteland alleen door stedelingen wordt vertegenwoordigd. Voorts zal door het beter leefbaar maken van de kleine verafgelegen vestigingen de oppervlakkige aantrekking van de steden en industriecentra - als die er zijn - moeten worden tegengegaan. Met een onbegrijpelijke kortzichtigheid wordt hieraan door de verantwoordelijke instanties voorbijgegaan. Zelfs Venezolaans-Guayana krijgt door het ontstaan van enkele zich snel uitbreidende industrie- en havensteden nu ook met dit euvel te maken, waarvan - om maar al te bekende redenen - alleen Braziliaans-Guyana alsnog gevrijwaard is.

Gegevens als de bovengenoemde moeten van essentieel belang geacht worden, wanneer men het vraagstuk van ‘natievorming’ in deze landen en - in een wellicht niet zo verafliggende toekomst - het probleem van nauwere aaneensluiting of zelfs van éénwording van de Guyana's in beschouwing neemt. Van Latinozijde blijkt de gedachte dat ‘totale creolisering’ het eerste antwoord op dit vraagstuk is, reeds algemeen postgevat te hebben. De ‘minderhedenkwestie’ is bij hen nauwelijks meer aan de orde, en wat ervan over is, lost zich vanzelf op, menen zij. Niet voor niets kwalificeerden de conservatieven in Venezuela vóór Bolívars optreden de nieuwe geest van onafhankelijkheid als ‘Caribismo’ en noemden hun gelijkgezinden in Brazilië het ‘Nativismo’. Men was zich in de Latino-landen, ondanks de lange machtsstrijd van de Blanken, al aanstonds ervan bewust, dat alleen uiteen zo ver mogelijk doorgevoerd amalgameringsproces van de bevolking een werkelijke natie kon ontstaan, en heeft dit wel niet bevorderd, maar ook niet tegengewerkt.

Moeilijker blijkt deze zaak te liggen in de voormalige Engelse en Nederlandse kolonies met hun tot het laatst en tot in het extreme volgehouden isolement, met hun van de kolonisators overgeërfde raciale verdeel-en-heers-politiek en de daar nog voortbestaande onderlinge verkettering der minderheden. Het is dan ook zeer de vraag of zij nog kans zullen hebben om van de fictie dat zij ‘afzonderlijke’ naties zouden kunnen vormen, een langdurige werkelijkheid te maken. Zijn het niet

veeleer constructies uit het verleden, die nog slechts moeizaam in stand gehouden worden met hun onzekere staatkundige grenzen, hun grotere en kleine merendeels nog van elkaar vervreemde etnische groepen, hun volslagen gebrek aan historisch besef en hun dagdromen van een verloren Aziatisch of Afrikaans paradijs, hun onvruchtbare nostalgie die zij nog als ‘eigen cultuurgoed’ proberen te vertalen? Hun ‘politieke’ partijen - in werkelijkheid hun economische belangengroepen - stellen alles in het werk om deze en andere belemmeringen voor een algemene creolisering in stand te houden, zoal niet te vergroten.

Tegenover de buitenwereld zijn de twee jonge Republieken weerloos. Al worden zij niet langer met militair geweld door de geïndustrialiseerde landen overheerst, deze manipuleren thans hun haastig tot ‘beschermde staten’ omgetoverde ex-kolonies door leningen en investeerders die via ogenschijnlijke soevereine regeringen namens hen de orde handhaven. De ‘eigen’ zetbazen doen dit natuurlijk met vallen en opstaan en een onafgebroken reeks van mislukkingen, maar uiteindelijk zonder iets anders dan de vergulde loopjongens van de sterkeren te zijn.

Het kan niet anders of de grote naburen van deze krachteloze, momenteel reeds nagenoeg failliete Republiekjes zien zulk een gang van zaken met lede ogen aan. De begeerte tot naasting leeft - zoals in voorafgaande hoofdstukken werd uiteengezet - al generaties lang onder hen. Wat kan hen ervan weerhouden, wanneer zij zich krachtig genoeg voelen en een goede gelegenheid zich voordoet, om datgene wat ‘van nature’ daartoe voorbestemd schijnt, weer binnen het grotere geheel te betrekken? Met Monroes leus: ‘Amerika voor de Amerikanen’ hebben zij zich niet alleen solidair verklaard en deze leer geestdriftig overgenomen, maar het machtigste rijk in de Nieuwe Wereld, de Verenigde Staten van Amerika waar de leus geboren werd, steunt hen in deze van ganser harte, ondanks alle van tijd tot tijd gegeven verzekeringen van het tegendeel, omwille van het Atlantische Pact. Het eigenbelang prevaleert, en nergens wordt de politieke hypocrisie beter beoefend dan onder de machtigsten der aarde. Waar het in dit geval op neerkomt is, dat de Verenigde Staten de grote Latino-landen geen vingerbreed in de weg legt om hun gang te gaan, zo lang zijn eigen belangen niet worden geschaad. De jonge Republiekjes hebben in feite geen keus; voor hen is de teerling al geworpen; als ‘soevereine’ staatjes is hun geen lang leven meer beschoren.

Hopelijk is in dit boek voldoende aangetoond dat het complex van de vijf Guyana's inderdaad één land is; niet alleen van oorsprong, maar ook vandaag nog: een grondgebied bewoond door mensen wier individueel lot onherroepelijk verbonden is met het collectieve lot van de overigen die daar de samenleving vormen. Wel een wat ietwat onsamenhangende samenleving, zo men wil, maar uiteindelijk gedwongen tot samenwerking en verbondenheid. Een dergelijk groot land met zulk een gefractioneerde samenleving - nu nog aparte samenlevinkjes - kan zich onmogelijk in een handomdraai tot één of zelfs twee ‘naties’ ontwikkelen. Maar het heeft wel alle kansen daartoe, mits zijn bewoners zich van de oude koloniale denkbeelden weten te ontdoen, hun werkelijke ‘vitale belangen’ leren onderkennen en bereid zijn die te dienen, zonder de vitale belangen van sterkeren te schaden of al te zeer hun begeerte te wekken om de eigen belangen daarin te vestigen en hen uit te buiten, - wat helaas maar al te vaak en al te gemakkelijk gebeurt.

Het is een gangbaar gezegde onder diplomaten, dat een land vrienden noch vijanden heeft, maar alleen vitale belangen, die òfwel gediend, òfwel bedreigd worden. Vitale belangen in eigen ogen en... wellicht ook - maar dan niet noodzakelijk dezelfde - in andermans ogen. Welnu, het meest vitale belang van Groot-Guyana is, *dat het zichzelf kan zijn*, zonder inmenging van anderen, dat is, van mensen die niet uit dat karakteristieke gebied zelf zijn voortgekomen. De eigen bevolking zal slechts in werkelijkheid 'vrij' zijn en een natie kunnen vormen, wanneer het liever honger lijdt en arm blijft (armoede is geen schande) dan te rekenen op twijfelachtige hulp van buitenaf; liever dan de hand op te houden, deze gebruikt om zelf te spitten, te delven en te bouwen; wetend dat de tijd van onrealistische dagdromen voorbij is, eensgezind aan de slag gaat om zichzelf te bewijzen, zich in werkelijkheid een Guyanese identiteit te verwerven.

De aanzet tot dit alles lijkt aanwezig, het tijdstip van doorzetten gunstiger dan ooit. Want nog een jaar of wat, en de 'historie' van de vijf Guyana's zal precies vijf eeuwen bestaan. Ongetwijfeld zal zowel op het Amerikaanse vasteland als op de republikeinse eilanden in de Caribische zee de datum van 12 oktober 1992 met grandioze festiviteiten gepaard gaan. Misschien met meer dan dat, want de folteringen van El Dorado - die welke men hem terwille van zijn veelkleurig 'goud' heeft aangedaan, evenals die welke hij als weerwraak op zijn schenners en berovers de indringers heeft doen ondergaan - zullen opnieuw breed uitgemeten en naar ieders bijzondere belangen of inzichten geïnterpreteerd worden. Bij de aanloop hiertoe gedurende de eerstkomende jaren kunnen bepaalde gebeurtenissen of incidenten niet uitblijven.

De Latino-republieken willen voordien een radicaal eind gemaakt zien aan de vijf eeuwen Europese 'verovering', lees: 'overheersing', van het werelddeel dat zij, terecht of ten onrechte, als het hunne beschouwen. De Noord-Amerikanen zijn hun hierin voorgegaan en hebben zich, met heel wat strijd, van Frankrijk en Engeland losgemaakt. Voor hen was deze zaak al in 1783 bekeken. Sinds het begin van de 19e eeuw volgde het ene land na het andere met de Iberiërs uit de Nieuwe Wereld weg te werken. Mexico had in 1858 met Benito Juarez al zijn eerste volbloed Indiaan tot President, Brazilië al een kwart eeuw eerder zijn eigen keizer. Wel is het opvallend dat de negerrepubliek Haiti - iets ouder dan welke van de Latino-republieken ook - vandaag nog de meest achterlijke van alle is. Tussen 1945 en thans heeft de successieve dékolonisatie van de resterende West-Europese 'bezittingen' in het werelddeel zijn beslag gekregen, en momenteel is er op het vasteland alleen nog de Franse aanspraak op een heel klein en weinig begerenswaardig gebiedje van ongeveer 90 000 km^2.

Het is niet moeilijk het verband te zien tussen een hele reeks gebeurtenissen uit de laatste tijd, die in het werelddeel plaatsvonden en waarvan kortheidshalve slechts enkele worden vermeld. Canada's doorsnijden van zijn laatste constitutionele banden met Engeland; het toenemende onafhankelijkheidsstreven van de 'Commonwealth' Puerto Rico, ondanks alle voordelen die het door zijn verbondenheid met de Verenigde staten geniet; de schermutselingen in Centraal Amerika rondom de 'soevereiniteit' van Belize (het voormalig Brits-Honduras); de recente oorlog tussen provocerend Argentinië en Engeland om de Falkland-eilanden (in de Nieuwe Wereld hardnekking 'de Malvinas' genoemd) waarbij de Latino-repu-

blieken *unaniem* hun solidariteit met de Argentijnen verklaarden en Venezuela meteen van de gelegenheid gebruik maakte om zijn 'claim' op meer dan een derde van het grondgebied van voormalig Brits-Guyana kracht bij te zetten.

Dit zijn alle evenzovele tekenen aan de wand. Het leeft maar al te helder in het Latino-bewustzijn en hoewel versluierd, stellig ook - al ware het slechts om strategische en politiek-economische redenen - in het Noord-Amerikaanse, dat het binnen luttele jaren met de laatste Europese aanwezigheid ten westen van de Atlantische Oceaan afgelopen moet zijn. Reeds is het afwerken van dit uitstotingsproces in volle gang. Uit puur eigenbelang staat een land als Nederland er om te trappelen, sinds zijn oude kolonialisme niets meer oplevert en alleen maar last veroorzaakt.

De nog bestaande interne en externe weerstanden tegen deze herverdeling van de machts- en invloedssfeer zijn gemakkelijk te breken, en het is een voor de hand liggende veronderstelling dat het jaar 1992 de datum zal zijn waarop 'de uitwerping der oude folteraars' - eufemistisch de 'volksplanters' geheten - zijn beslag zal moeten gekregen hebben. Dat de opzet bestaat om bijtijds korte metten te maken met eventuele anomalieën, zoals die met Republiekjes als Guiana en Suriname of 'zelfstandige' eilandjes in de Caribische Zee nog voorhanden zijn, kan iedereen weten die bekend is met de openlijke uitingen van diverse Latino-regeringsleiders of hun woordvoerders tijdens besprekingen van de O.A.S. (Organisatie van Amerikaanse Staten), de E.C.L.A.(Economische Commissie voor Latijns Amerika), de P.A.H.O. (Pan-Amerikaanse Gezondheids Organisatie) en dergelijke 'regionale' instituten meer. Al zijn ook de meeste jonge Republieken daarin toegelaten, zij worden er alleen maar geduld om te worden geïndoctrineerd en uiteindelijk te worden geëlimineerd door opslokking en toevoeging aan een groter en beter werkbaar geheel.

Twee van de krachtigste Latino-landen zijn in dit opzicht, mede door hun geografische ligging, tot de koplopers bij dit proces aangewezen: Venezuela en Brazilië. Eerstgenoemd land heeft er sinds lang geen geheim van gemaakt dat het de armlastige Republiek Guiana maar al te graag aan zich zou trekken. Kan dit niet door onderhandelingen, dan zal het met geweld gebeuren, - een geweld dat heus niet al te opzienbarend behoeft te zijn, want Guiana is machteloos en ten diepste in zichzelf verdeeld. Geopolitisch gesproken zou zulk een 'naasting' bovendien allesbehalve onnatuurlijk zijn. En de Venezolanen staan al voor meer van zulke ondernemingen gereed. Om dicht bij huis te blijven: ten aanzien van de Benedenwindse Nederlandse Antillen is het al een officieel (hoewel in het geheim) uitgemaakte zaak, dat geen ander land dan Venezuela hun territoriale 'bescherming' na hun geforceerde 'zelfstandigheid' straks op zich wil en dus zal nemen, waardoor veeleer vroeg dan laat de hun toegedachte soevereiniteit louter een Hollands boerensprookje zal blijken. Ook Trinidad ziet zich, mogelijk ten goede, bedreigd.

Braziliës begeerte om van zijn kant Suriname te naasten, vervulde reeds tijdens de laatste wereldoorlog de Nederlandse Regering-in-ballingschap met vrees, toen er sprake van was dat het grote Latino-land en niet de Noord-Amerikanen voor de militaire verdediging van de kolonie zou zorgen. Die opzet, door de Verenigde Staten gepousseerd, werd na veel pourparlers 'afgekocht' door toelating van een

kleine Braziliaanse militaire missie in Suriname, die zich daar inderdaad ‘klein’ gehouden heeft, maar niettemin aanwezig was, náást de Amerikaanse troepen die toch wel zouden vertrekken, ofschoon zij ter plaatse grotere belangen hadden.

De Braziliaanse begeerte tot annexatie is inderdaad niet zo uitgesproken, maar bestaat niettemin. En al heeft de machtige zuiderbuur van Suriname heus genoeg te stellen met zijn onafzienbaar groot land, het potentieel van zijn meer dan 100 miljoen inwoners en van zijn natuurlijke rijkdommen is zó groot en gevarieerd, de ontwikkelingswil is er zó sterk en de drang tot algemene integratie zó krachtig terwijl allerlei directe behoeften daar om bevrediging vragen, dat het stellig niet zal schromen de kortste of gemakkelijkste weg te kiezen om aan zulke behoeften te voldoen. Tenslotte hebben de Brazilianen het in Zuid-Amerika meer dan wie ook voor het zeggen. Niemand let hun wat.

Nu is het bij de langzame, maar gestadige ontginning van het Boven-Rio Brancobekken, in de sub-provincie Roraima - de streek rondom Bõa-Vista - welke al sinds een aantal jaren ondernomen wordt, van belang gebleken dat er vlotte en snelle vervoers- en verschepingsmogelijkheden komen via een of meer havens aan de Atlantische Oceaan. Paramaribo is zulk een relatief nabije havenplaats voor een ontzaglijk stuk Braziliaans achterland dat anders op een eindeloos lange oostelijke omweg is aangewezen. De wegenaanleg van Bõa-Vista en Vista Alegre uit, geschiedt dan ook bij voorkeur in noord-oostelijke richting en naar de Surinaamse zuidgrens toe. Ook al omdat een wat kortere en reeds getraceerde route in de richting van de Republiek Guiana - waar men in dit opzicht de Brazilianen al letterlijk tegemoet gekomen is, en niet zonder reden! - onvermijdelijk ernstige conflicten met Braziliës zuster-republiek Venezuela zou opleveren. De rollen zijn hier dus duidelijk verdeeld.

Brazilië ziet verder zijn belangen slecht gediend door Surinames al of niet opzettelijk nalaten om een verbinding met het verre zuiden tot stand te brengen of een dergelijke verbinding ook maar in zijn meerjarenplanning in overweging te nemen. Zoiets past noch in het ‘toekomstloze’ denken van de Surinaamse ‘planners’, noch in dat van hun al ‘begeleidend’ leidende Hollandse adviseurs.

Het ligt daarom in de rede, dat de Brazilianen het als meest-belanghebbenden niet hierbij zullen laten. En wanneer met weet dat nog onlangs een kleine oorlogsbodem van het nabuurland onaangekondigd (en ook ongehinderd) de Surinamerivier kwam opvaren voor een ‘vriendschappelijk’ bezoek aan Paramaribo, vanwaar men de heren enkel met beleefd schouderophalen en enige strijkages weer uitgeleide mocht doen, terwijl er telkens kleine incidenten voorvallen wegens Surinaamse visserij in al of niet vermeende Braziliaanse ‘territoriale wateren’, maar van het omgekeerde dat óók plaatsvindt nimmer gerept wordt, dan zijn dit toch weliswaar kleine, maar niettemin onmiskenbare aanwijzingen van een ietwat ‘vooruitziende’ belangstelling bij de thans kwistig ‘experts’ verstrekkende grote buurman.

Mocht de toestand in troebel Suriname ‘onhoudbaar’ of zelfs maar ongewenst geacht worden door Brazilië, dan kan zelfs zijn kleinste troepenmacht er nagenoeg binnenwandelen, want de landsverdediging is er een lachertje en geen buitenstaander zal er een vinger naar uitsteken. Zoals de toestand er momenteel is, zal ook van de zijde der nog altijd passieve en geïntimideerde burgerbevolking nauwe-

lijks van enig verzet sprake zijn. Ook niet van veel passieve weerstand naderhand.

Maar denkelijk zal Brazilië liever aan het agressievere Venezuela de taak overlaten om bij *zijn* nabuur, in het land van Burnham en Jagan, de eerste kastanjes uit het vuur te halen. Waarna het dan voor de vrede en veiligheid aan de oude Wilde Kust 'vanzelfsprekend' oirbaar zal zijn dat Brazilië de andere helft van die 'ordeningstaak' op zich neemt. Waarbij de Verenigde Staten weliswaar niet openlijk juichend, maar toch tevreden zullen toezien. Want *hun* belangen blijven onder alle omstandigheden gewaarborgd, en niemand anders heeft er verder vitale belangen, behalve de inwoners zelf.

Het is voor een verstandig geschiedschrijver wellicht ongepast, en zeker ongebruikelijk, om zich aan prognoses zoals deze te wagen, ook al worden zij met nog zoveel voorbehoud uitgesproken, daar zij al te geredelijk door onvoorzienbare gebeurtenissen kunnen worden ontkracht. Het zij zo. Het hier beweerde is echter minder een voorspelling dan wel een veronderstelling op goede gronden. In het verlengde der historie van de Nieuwe Wereld zijn genoemde verschijnselen en processen, evenals de daaruit voortvloeiende ontwikkelingen, stellig logisch, verwachtbaar en eigenlijk niet zo vreselijk; zeker niet wanneer het gaat om het uiteenbreken van zulke ficties als de vijf afzonderlijke Guyana's in politiek en staatkundig opzicht zijn. Anomalieën en restanten uit een feitelijk al overwonnen verleden.

Tenslotte zal een verdere ontwikkeling van deze landen toch, is het niet tot hun hereniging dan tot hun nauwer samengaan in een niet zo verafliggende toekomst moeten leiden. Nogmaals: op ecologische, etnische, historische en sociaal-economische gronden is hun totale integratie niet alleen wenselijk, maar ook mogelijk. Politieke of taalkundige belemmeringen zullen voor deze 'natuurlijke' terugkeer naar een oorpronkelijke harmonie die slechts kunstmatig verstoord werd, *moeten* wijken, - zo natuurlijk als dit in de thermo-dynamica het geval is. Geen mensenmacht kan al te lang gescheiden houden wat van aard en oorsprong één is. Maar het grote herstel, de grote ontwikkelingen gaan traag en over hun tempo valt niets te onderstellen. Vooralsnog is Groot-Guyana - vijf eeuwen geleden nog een realiteit - niet veel meer dan een inspirerende mythe; de voortgezette droom van de Gouden Man, mijmerend over een Gouden Eeuw die nog moet aanbreken.

Hoe de westerling die nauwelijks van het bestaan van *vijf* Guyana's, laat staan van het éne Groot-Guyana iets afweet, tegen dit duidelijk omsloten 'Mesopotamië' en zijn problematiek aan kijkt, is een zaak op zich. Door niets wordt de 'beschaafde' wereld zozeer geteisterd als door half-weten en pseudo-inzicht. Zijn politici en staatslieden zijn bijna zonder uitzondering notoire stomkoppen - per definitie bijzienden - die in hun machtswellust menen het heden dermate naar hun hand te kunnen zetten, dat zij zodoende 'vanzelf' de toekomst helpen bepalen en derhalve zich niet over die toekomst behoeven te bekreunen. Sociologen en ecologen verkeren nog in de fase van een eerste oriëntatie; zij juichen al bij de eerste de beste 'ontdekking' en van hen valt nog niet veel inzicht te verwachten. Economen van naam analyseren en voorspellen klaarblijkelijk niet méér dan de wensfantasieën ingegeven door het eigen klasse-belang en de persoonlijke levensopvatting; wat hebben zij, slechte raadslieden in eigen omgeving, voor notie van het wel en wee

van geheel vreemde, hun nagenoeg onbekende volken? Bij wie valt dan nog het meeste begrip, het diepste inzicht te verwachten? Wij hebben lang te zoeken.

Laat ons het dan maar houden bij de dichters die reeds zo dikwijls - vaak bij hun leven miskend - het heden en de toekomst beter dan anderen bleken te doorzien. Soms beter nog dan zelfs de weinige historici die het aandurven de ontwikkelingslijnen uit het verleden door te trekken tot vectoren in de naaste toekomst. Zeker, de doordringendheid van het dichterwoord, zijn diepgang, is treffend en overtreft die van allen, waar ter wereld. Zo heeft niemand de houding van de zich superieur gevoelende Blanke tegenover de 'onbeschaafde', inferieur geachte kleurling, zwarte of rode of creool, maar ook omgekeerd de gemoedsgesteldheid van dezen ten opzichte van de over alle machtsmiddelen beschikkende Blanken met meer inleving en inzicht weergegeven dan de westerse dichter bij uitstek, Shakespeare, die dit bovendien deed op zo'n vroeg tijdstip als het begin van de 17e eeuw.

De woorden die hij in zijn laatste theaterstuk, 'De Storm' zowel de machtige, maar niet van rancunes gespeende Prospero, als de nog half-wilde Caliban - omzetting van 'Canibal' dat weer een omzetting is van 'Carib(al)' - in de mond gaf, vatten op de meest navrante wijze heel het drama van 'de foltering van El Dorado' samen. Het is het overwegen waard, wat de Milanese prins Prospero de 'misgeboorte van de duivel' Caliban toevoegt: *Verafschuwde slaaf... ik heb medelijden met je gehad, deed moeite om je te laten praten, leerde je elk uur het een of ander. Toen jij, wilde, zelf niet wist wat je wou zeggen, maar brabbelde als het bruutste beest, heb ik je voor je bedoelingen begiftigd met de woorden om ze kenbaar te maken. Maar ofschoon je wat geleerd hebt, heeft je verdorven ras datgene in zich, waar mensen van een goede natuur zich niet mee kunnen inlaten. Daarom verdiende jij in deze rots opgesloten te zitten, jij die erger verdiende dan een gevangenis.*

Shakespeare liet echter niet na, Caliban het alleszins gerechtvaardigde wederwoord hierop in de mond te geven: *Gij hebt mij taal geleerd, en hiervan profiteer ik, om te kunnen vervloeken. De rode pest mag je oprotten omdat je mij je taal geleerd hebt*. En Caliban toont dat hij de domheid van zijn in wezen toch goedige, vertrouwelijke aard zelf inziet, wanneer de dichter hem vooraf tegenover Prospero laat bekennen: *Ik hield van u en wees u alle goeds van dit eiland aan... Verdoemd mag ik zijn, dat ik het deed... Want ik (alleen) ben al de onderdanen die gij hebt, ik die eerst mijn eigen koning was; en hier houdt gij mij gevangen in deze harde rots, terwijl gij mij van de rest van het eiland verwijderd houdt*. En het was Calibans 'eiland' dat door Prospero, al was het maar tijdelijk en in de hoop op betere dagen, bezet werd.

Anderzijds bleek de wildeman door wat sterke drank verleid, meteen bereid om nieuwe meesters te volgen en zich in zijn verregaande onnozelheid uit eigen beweging - reeds gewend aan slavernij - te onderwerpen aan Stephano, een dienstbare, die zelf met zijn makkers op avontuurlijke wijze aan de wilde kust van Calibans eiland geworpen werd. Dadelijk zag deze een kans om die nieuwe meesters tegen zijn oude (Prospero, letterlijk 'welvaart'!) uit te spelen en wist hij, hoewel analfabeet, precies waarin Prospero's macht verscholen zat. Daarom ried hij Stephano aan: *Denk erom, eerst zijn boeken in bezit krijgen, want zonder die is hij maar een sul zoals ik er een ben, en heeft hij geen enkele geest om te commanderen; die haten hem allemaal even hartgrondig*.

Maar pas nadat de magie waarmee Prospero ‘het eiland’ in zijn ban hield, is uitgewerkt, komt Caliban in zijn laatste woorden tot het besef: *Wat een driedubbele ezel was ik, om deze dronkaard (Stephano) voor een god aan te zien en zo'n maffe dwaas te aanbidden*. Hierna, en nu komt de westerse aap geheel uit de mouw, gaat Caliban's geschiedenis als een nachtkaars uit tijdens het blijde einde dat voor alle anderen was weggelegd. Hij wordt geheel uit het oog verloren. Prospero die kort tevoren nog betoogd had: *Wij kunnen hem niet missen, hij doet voor ons allerlei dat in ons voordeel is*, verlaat zo gauw voor hem betere dagen na ‘de storm’ zijn aangebroken, met al de zijnen het eiland, zonder zich nog in het minst om Caliban te bekreunen, zonder hem een woord of zelfs maar een toespeling te gunnen. De wilde helleman moet nu zelf maar zien hoe hij het op zijn verlaten eiland redt; met ‘taal’ begiftigd, maar nu zonder iemand om tegen te kunnen spreken, daar zelfs Ariël, *geest vol vrolijke streken*, door Prospero werd vrijgelaten. Genoeg. Calibans ‘exit’ van het toneel werd ook dat van West-Europa's grootste dichter. Er bestáát een distributieve gerechtigheid, ergens op een of ander hoog, voor ons stervelingen onbenaderbaar plan. Ook dit klinkt dóór uit de profetische bewoordingen van Shakespeare.

De ‘bijkomstige’ Caliban-episoden in ‘De Storm’ zijn intussen méér dan alleen een synthese van de verhouding tussen de ‘wilde’ en de blanke indringer die hem met zijn machtsmiddelen tot slaaf maakt en zijn land overheerst. Want ook hier geldt eens te meer: ‘de te fabula narratur’; deze ‘fabel’ uit de bloeitijd der kolonisatie van de Wilde Kust is tevens het verhaal van ons, inboorlingen uit die landstreek, en van u, de uit andere oorden afkomstigen, die eindelijk toch eens de gangbare ‘koloniale geschiedenisboeken’ zullen moeten herzien. Het is daarenboven de sage en essentiële samenvatting der historie van Groot-Guyana, van de folteringen die deze ‘Gouden Man’ omwille van zijn vermeende schatten in zijn oude rijk onderging en die hij op zijn beurt zijn folteraars en hun achterban heeft aangedaan. Immers alle geschiedenis is maar een fabel, vol waarschijnlijkheden, maar ook vol onwaarschijnlijkheden.

Hoe dan ook, zoals het Shakesperiaanse verbeeldingsspel in het luchtledig eindigt, ‘open’ en met nog alle mogelijkheden voor allen, zo ligt vandaag de Guyanese werkelijkheid in afwachting op de knie der goden van dit geschonden, maar nog levende land.

Tijdtafel

Proto-historie

$3{,}9 \times 10^9$ jaren her	Formatie van de oudste gesteenten der aarde
$2{,}8 \times 10^9$ jaren her	Guyanese kernformatie
2×10^9 jaren her	Ouderdom van het Guyanese schild
$1{,}7 \times 10^9$ jaren her	Ontstaan van de dolerietgangen
$5{,}7 \times 10^8$ jaren her	Vorming van de noordelijke Atlantische Oceaan. Nieuwe gebergte vorming
$3{,}45 \times 10^8$ jaren her	Noordelijke Atlantische Oceaan gesloten. Fossielen, landplanten, vissen, amfibieën, bomen
$2{,}25 \times 10^8$ jaren her	Pangaea; zuidelijke continenten nog aaneen. Dinosaurus
$1{,}93 \times 10^8$ jaren her	Ontstaan van de zuidelijke Atlantische Oceaan. Scheuring van Pangaea begonnen
$1{,}65 \times 10^8$ jaren her	Begin der scheiding tussen Afrika en Zuid-Amerika
$1{,}25 \times 10^8$ jaren her	Afscheiding van Zuid-Amerika voltooid. Vogels, zoogdieren
6×10^7 jaren her	Vorming van de Andes
$3{,}8 \times 10^7$ jaren her	Ontstaan van bauxietlagen
$3{,}6 \times 10^7$ jaren her	Noord-Atlantische Oceaan reeds 5000 m diep
7×10^6 jaren her	Honden, apen, eohippus
$3{,}8 \times 10^6$ jaren her	Eerste hominiden

Prehistorie

5×10^4 jaren her	Homo Sapiens verspreidt zich over de aarde. Gebruik van vuur

$3{,}5 \times 10^4$ jaren her	Eerste mensen in Amerika (Paleo-Indianen)
2×10^4 jaren her	Eerste mensen in Zuid-Amerika
$1{,}3 \times 10^4$ jaren her	Eerste mensen om en bij de Wilde Kust
10^4 jaren her	Begin van het Neolithicum in de Nieuwe Wereld
$7{,}2 \times 10^3$ jaren her	Eerste Indianen op de Caribische eilanden (Trinidad)
$6{,}5 \times 10^3$ jaren her	Formatie van de Guyanese kustvlakte
5×10^3 jaren her	Migraties der Meso-Indianen
4×10^3 jaren her	Grotere bewoning van het Guyanese kustgebied
$3{,}5 \times 10^3$ jaren her	Oudste artefacten bij de Orinoco-monding
3×10^3 jaren her	Aanvang van de periode der Neo-Indianen
2×10^3 jaren her	Expansie der Carib naar de Antillen. Begin van onze jaartelling
±200 na Chr.	De Arawak bereiken Puerto Rico
±1000 na Chr.	De Arawak bereiken Cuba. Voortgezette migraties der Zee-Carib

Historie

1480	Verdrag van Alcaçofas: verdeling van de ‘heidense’ wereld
1481	Bevestiging van het verdrag door Sixtus IV

1492	Eerste reis van Columbus. ‘Ontdekking’ van Amerika
1493	Tweede reis van Columbus. Demarcatielijn van Alexander VI
1494	Verdrag van Tordesillas. Eerste slavenzending door Columbus
1498	Derde reis van Columbus. Ontdekking van het vasteland
1499	Hojeda en Vespucci verkennen de Wilde Kust
1501	Tweede reis van Vespucci. Eerste invoer van negerslaven
1502	Vierde reis van Columbus. Las Casas arriveert in Hispaniola
1507	Waldseemüller stelt voor het continent ‘Amerika’ te noemen
1511	Het officieel brandmerken van Indianen begonnen
1514	Bul ‘Praecelsae devotionis’ van Leo × geeft meer rechten aan Portugal
1516	Las Casas ‘Protector de los Indios’
1517	Karel V staat Vlamingen toe, slaven te leveren
1519	Pokken-epidemie. Inlijving van ‘Las Indias’ bij Spanje
1520	Karel V verklaart de Wilde Kust tot ‘Caribenland’. 4000 negers naar Venezuela
1521	Las Casas sticht zijn ‘Kolonie des Vredes’
1522	Eerste negeropstand in Hispaniola
1527	De Welsers ontvangen land van Karel V
1529	Expeditie van Alfinger naar Eldorado
1530	Ordaz ontvangt Guayana als asiento. Expedities van Hohermuth, Federmann en Benalcázar. Fransen vestigen zich langs de Amazone

1531	Begin der Orinoco-expedities van Ordaz
1532	Donatarios (encomiendas) in Brazilië ingesteld
1533	Paulus III decreteert tegen naasting en verslaving. Alfinger gedood
1534	Herrera onderzoekt de Orinoco
1535	Hohermuth naar de Llanos. Begin van Federmann's vierjarige Eldorado-tochten
1538	Eerste negerslaven naar Brazilië. Quesada onderwerpt de Chibcha
1539	Pro-Indiaanse disputen en preken gedeeltelijk verboden
1540	Verdere exploratie van de Llanos. Hohermuth sterft. Von Hutten zoekt Eldorado
1542	'Rode' slavenhandel opnieuw verboden. Orellana verkent de Amazone
1546	Von Hutten en Welser vermoord
1550	Verbod van de Eldorado-tochten
1552	Las Casas' 'Destruycion'
1556	Eind van de Welsers in de Nieuwe Wereld
1559	Eldorado-expedities weer toegestaan. Ursúa naar de Amazone
1561	Lope de Aguirre vermoordt Ursúa
1564	Las Casas vermaant Filips II met 'De Thesauris'
1566	Sterfjaar van Las Casas
1568	De Serpa en de Silva krijgen patenten als 'Gouverneurs van de landen van Eldorado'
1569	Quesada verkent de Llanos; keert later berooid terug
1570	De Serpa's expeditie vernietigd
1579	Berreo wordt Quesada's erfgenaam
1580	Portugal en Spanje onder Filips II verenigd. Nederlanders in Guyana
1581	Nederlandse verkenners aan de Cayenne; eerste Ned. vestiging aan de Pomeroon

1584	Hakluyt's ‘Discourse’. Eerste Orinoco-expeditie van Berreo
1585	Tweede, driejarige expeditie van Berreo
1587	Hollandse handelaars aan de Amazone
1590	Derde expeditie van Berreo, naar de Caroní
1594	Spanjaarden en Indianen beginnen Nederlandse vestigingen aan de Wilde Kust te verwoesten
1595	Ralegh's eerste Orinoco-Caronítocht; Dudley aan de Orinoco
1596	Keymis verkent de Wilde Kust. Engelsen en Nederlanders van de Pomeroon naar de Essequibo. Fransen aan de Oayapoc. Publicatie van Ralegh's ‘Discoverie’
1597	Cabeliau aan de Orinoco, Berreo zoekt Eldorado langs de Essequibo
1598	Nederlandse expeditie langs de Cayenne; begin der achtjarige expedities van Berreo jr
1599	Guyana-reis van Cabeliau

1604	Leigh's vestiging aan de Oayapoc. La Ravardière naar Cayenne
1606	Oudst bekende Hollandse slaventransport (naar Trinidad)
1607	Fransen, Engelsen en Hollanders aan de Oayapoc
1609	Harcourt arriveert aan de Oayapoc. Fisher zoekt Eldorado langs de Marowijne
1610	Roe tracht evenals La Ravardière Eldorado via de Amazone te bereiken.
1612	Jezuïeten-missies langs de Amazone, waar Spanjaarden optreden tegen de Hollanders en Engelsen
1613	Vijftig Hollandse gezinnen aan de Corantijn, Amsterdamse factorij aan de Suriname. Harcourt krijgt Guyana in eigendom van James I
1614	Corantijn-nederzetting door Spanjaarden verwoest; Jan de Moor bouwt Kijk-over-al, Harcourt geeft het op
1615	Portugezen stichten Belém do Pará
1617	Tweede Eldorado-tocht van Ralegh en Keymis. Oprichting der ‘Company of Adventurers’
1620	North's kolonie aan de Oayapoc
1621	Oprichting der eerste West-Indische Compagnie
1624	Groenewegel sticht een factorij aan de Berbice. Eerste Normandiërs in Cayenne
1625	Portugezen uit Belèm verjagen de Engelsen en Hollanders aan de Amazone. Groenewegel vestigt voor Jan de Moor een kolonie aan de Essequibo.
1627	Van Pere's vestiging aan de Berbice
1629	Nieuwe Britse vestiging aan de Oayapoc. San Tomás door admiraal Pater verwoest
1630	Zestig Engelse gezinnen onder Marshall vestigen zich in Suriname; ook de eerste Joodse kolonisten uit Italië en Holland

1633	Richelieu geeft monopolies in ‘Frans’ Guyana
1637	Maurits van Nassau verovert Elmina om slaven voor Brazilië
1638	‘Compagnie du Cap de Nord’ opgericht
1639	Franse nederzettingen van de Saramaka naar de Corantijn en de Suriname verplaatst
1643	Nieuwe nederzetting van Marshall: 300 gezinnen aan de Saramaka en de Corantijn. Conflicten met de Fransen aldaar
1644	Maurits van Nassau terug naar Nederland
1645	Franse en Engelse nederzettingen in Suriname door Indianen verwoest
1648	Vrede van Munster: Nederland behoudt zijn koloniën in de West
1649	Eerste slavenopstand in Barbados
1650	Rouse verkent Suriname voor Willoughby. ‘Flamands’ aan de Commewijne
1650	Willoughby zendt honderd man om Suriname ‘in bezit’ te nemen
1652	Mazarin geeft patent aan de nieuwe ‘Compagnie de la France Equinoxiale’
1654	Eerste Vrede van Westminster. De W.I.C. verliest Brazilië en Angola
1657	Groenewegel Commandeur van Essequibo
1659	David Nassy met Joden uit Brazilië naar Cayenne
1661	De Nederlanders geheel verdreven uit Brazilië
1662	Willoughby door Charles II met Suriname begiftigd
1664	Uit Cayenne verdreven Sefardim beginnen zich in Suriname te vestigen
1666	Crijnssen verovert en verliest weer fort Willoughby bij nog embryonaal Paramaribo

1667	Vrede van Breda: Suriname aan Nederland
1673	Muiterij in Berbice
1674	Gezamenlijke opstand van Indianen en negerslaven in Suriname. De W.I.C. bankroet. Tweede Vrede van Westminster
1675	Oprichting van de tweede West-Indische Compagnie
1676	Fransen heroveren Cayenne op de Nederlanders en bedreigen Suriname
1678	Beekman Gouverneur van Essequibo
1679	Suriname in twee ‘divisies’ verdeeld; Heinsius brengt er ‘papegaayen-munt’ in omloop
1680	Begin van driejarige oorlog tussen Carib en Akawai
1682	Staten van Zeeland verkopen Suriname aan de W.I.C. Vestiging aan de Jodensavanne
1683	Oprichting der Geoctroyeerde Soceteit van Suriname. Sommelsdijk in strijd met Indianen

1684	Spaanse missieposten in Guyana door Indianen bestookt. Vrede met de Coppenamemarrons
1685	Opheffing van het Edict van Nantes; refugiés naar Suriname. ‘Code noir’ ingevoerd
1686	Beperking der ‘rode’ slavernij in de westelijke Nederlandse kolonies. Eerste cacao-planten in Suriname
1687	Sommelsdijk zendt een expeditie naar Eldorado
1688	Muiterij in Suriname en dood van Van Sommelsdijk en Verboom
1689	Plundering van Suriname door Du Casse
1694	In Suriname wonen nog maar ruim 6400 Blanken en Negers
1701	Marrons beginnen de Surinaamse plantages ‘af te lopen’
1712	Cassard Brandschat de Hollandse kolonies aan de Wilde Kust
1713	Vrede van Utrecht: Spanje laat de Engelse slavenhandel toe; Oayapoc wordt grensrivier
1717	Instelling van het Vicekoninkrijk Nuevo Granada
1734	Bouw van fort Nieuw Amsterdam aan de Suriname-monding begonnen
1738	Storm van 's Gravesande arriveert in Essequibo
1741	Engelse inpolderingen aan de Essequibo. Horstmann gaat daar op zoek naar Eldorado
1742	Mauricius Gouverneur van Suriname
1749	Vredesverdrag met de Saramaka-marrons
1750	Verdrag van Madrid: Grensregeling tussen Spaans en Portugees Guyana. Pombal treedt op tegen de Jezuïeten. Stammenconflict aan de Rio Negro.

	Essequibo en Demerara onder één ‘Directeur-Generaal van beide rivieren’
1754	Expeditie van Solano voor grensvaststelling tussen Brazilië en Venezuela. Geheim verdrag tussen beiden
1756	Solano verkent de Guaviare
1757	Crommelin Gouverneur van Suriname. Opstand aan de Tempati
1760	Meer Britse kolonisten naar Pomeroon, Essequibo en Demerara. Hervormingen door Pombal in Brazilië
1761	Vredesverdrag met de Auka-marrons; het jaar daarop met de Saramaka-negers
1763	Grote slavenopstand in Berbice (ook in Jamaica); kleinere in Suriname
1764	Opheffing der Jezuïeten-missieposten in Frans-Guyana
1765	Begin der strafexpedities tegen de Boni-negers; Herrnhutters onder de Saramakamarrons
1767	Vredesverdrag met de Matuari-bosnegers
1770	Nepveu Gouverneur van Suriname. Amsterdam koopt het Sommelsdijkse aandeel in de Sociëteit van Suriname
1773	Instelling van de ‘Capitanía General de Venezuela’. Beurskrach in Amsterdam
1774	Demerara als zelfstandige kolonie erkend
1775	Grote Spaanse Orinoco-expeditie op zoek naar Eldorado
1776	Cordon tegen de marrons in Suriname. Malouet Gouverneur van Cayenne
1777	Verdrag van San Ildefonso: bevestiging van het Verdrag van Madrid
1781	Eerste Brits bestuur van verenigd Essequibo, Demerara en Berbice
1782	De drie verenigde kolonies onder Frans bestuur
1783	Vrede van Versailles: de drie kolonies worden weer Nederlands
1785	Opbouw van Nieuw-Amsterdam aan de Berbice. Katholieke kerk in Suriname

	toegelaten. Missieposten en forten aan de Boven-Orinoco, de Caroní en de Rio Negro
1789	‘Droits de l'Homme’ in Frankrijk afgekondigd. Franse slaven vrij, maar Guyane wordt strafkolonie
1791	Opheffing van de W.I. Compagnie. In Suriname 614 plantages in bedrijf. Er leven ruim 58.000 Blanken, kleurlingen en slaven
1792	De Friderici Gouverneur van Suriname
1793	Boni-negers naar Frans Guyana verdreven
1795	Suriname onder Nederlands Staatsbestuur; einde van de Sociëteit. Spaanse creolen mogen ‘blanke’ functies vervullen. Het Franse Directoire maakt de emancipatie ongedaan

1796	Essequibo, Demerara en Berbice capituleren voor de Engelsen
1797	‘Kaartengeld’ in Suriname ingevoerd
1799	Suriname capituleert voor de Engelsen. Humboldt begint zijn Orinoco-reis
1800	Suriname staat westelijk stroomgebied van de Corantijn af aan Berbice
1802	Vrede van Amiens: de Nederlandse kolonies terug aan de Bataafse Republiek. Berbice weer apart
1804	Engelsen nemen opnieuw de Nederlandse kolonies. ‘Tussenbestuur’
1805	‘Code Napoléon’ voor de Franse slaven. Muiterij der Redimoesoe in Suriname
1808	Engeland verbiedt de slavenhandel. Portugezen bezetten Frans-Guyana. Slaven opstand in Brits-Guyana.
1814	Verdrag van Parijs: Cayenne terug aan Frankrijk. Nederland krijgt alleen Suriname terug. Verdrag tot wering van de slavenhandel
1816	‘Reglement op het Beleid’ in Suriname. In plaats van de Sinnamary wordt de Marowijne de officiële grensrivier. Bolívar naar de Orinoco
1817	Val van Angostura. Frans-Braziliaans grensverdrag
1818	Nieuw Engels-Nederlands verdrag inzake slavenhandel en instelling van een Gemengd Gerechtshof
1820	Onlusten bij het garnizoen in Suriname. Opleving der cultures in Brits-Guyana
1822	Brazilië wordt een keizerrijk
1825	Een ‘Protector of slaves’ in Brits-Guyana benoemd
1828	Nieuw Regeringsreglement in Suriname
1830	Officiële premie voor slaveninvoer in Suriname. De Moravische

	Broedergemeente begint haar werk op de plantages
1831	Berbice weer één kolonie met Essequibo en Demerara
1832	Suriname en ‘Curaçao’ onder één bestuur
1833	‘British Emancipation Act’, gevolgd door abolitie in 1834
1835	Eerste import van Madeirezen in Brits-Guyana. Nieuw verdrag met de Saramakanegers
1836	Slavenopstanden in Coróni (Colin)
1838	Einde van het ‘Apprenticeship’ in Brits-Guyana. Invoer van de eerste Brits-Indiërs
1841	Intentie-memorandum van Nederland aan Engeland. Braziliaans Noord-Guyana tot neutraal gebied verklaard.
1842	Eerste landaankoop door ex-slaven in Brits-Guyana. Oprichting der Mij. tot Bevordering van de Afschaffing der Slavernij
1843	Eerste mechanische suikerfabriek in Suriname
1846	Vrije kolonisatie van Nederlandse boeren naar Suriname begonnen. ‘Curaçao’ en dat land weer onder afzonderlijk bestuur
1848	Definitieve abolitie in de Franse kolonies. Nieuwe ontvluchtingen van slaven in Suriname
1850	Slavenverkoop in Brazilië verboden.
1851	Abolitie in Venezuela. Nieuwe slavenreglementen in Suriname
1853	Eerste Chinese immigranten naar Suriname en Brits-Guyana. Nieuwe slavenopstanden in Coróni. ‘Uncle Tom's Cabin’ wordt bekend
1854	Van Hoëvell's ‘Slaven en vrijen’. De eerste Madeirezen in Suriname
1856	Onlusten tegen de ‘Portugezen’ in Brits-Guyana. Verbeterd Slavenreglement voor Suriname

1857	Jaargeld voor Djoeka-opperhoofd ingesteld. Stichting van St-Laurent du Maroni
1858	Het Nederlands Parlement wijst zelf-vrijkoop van de slaven af. 500 Chinezen naar Suriname
1860	‘Max Havelaar’ verschijnt
1863	Emancipatie in Suriname afgekondigd. ‘Staatstoezicht’ ingesteld
1866	Koloniale Staten in Suriname geopend
1868	Éénjarige negerrepubliek in het Territorio de Amapà
1871	Waardeloos geworden Elmina door Nederland aan Engeland verkocht
1872	‘Wet op de Vrije Buik’ van kracht in Brazilië

1873	Einde ‘Staatstoezicht’ in Suriname. Eerste Brits-Indische immigranten aldaar. Van Sijpesteijn Gouverneur
1875	Herleving der goudindustrie in Frans-Guyana en Suriname. Schorsing van de Brits-Indische immigratie
1876	Schoolplicht ingevoerd in Suriname
1877	Crevaux door Indianen vermoord
1878	In Suriname: hervatting van de Brits-Indische immigratie; Verordening tegen ‘afgoderij’
1879	Stichting van Nieuw-Nikéri
1884	Opstand onder de Hindostaanse immigranten in Suriname
1887	Grensgeschillen tussen Venezuela en Brits-Guyana. Eind van het Frans-Braziliaanse geschil
1888	Abolitie in Brazilië
1889	Brazilië tot republiek uitgeroepen. Anti-Portugese rellen in Georgetown
1891	Onlusten in Paramaribo. Van Asch van Wijck Gouverneur. Arbitrage van de Tsaar in het Frans-Nederlandse grensgeschil
1894	Eerste Javaanse immigratie in Suriname
1895	Goudvondsten in het omstreden Lawa-gebied
1896	Begin der Nederlandse wetenschappelijke verkenning van Suriname. Eerste mechanische goudwinning aldaar
1899	Arbitrale beslissing over de grens tussen Venezuela en Brits-Guyana
1900	Zwitserse arbitrage beëindigt het Braziliaans-Franse grensgeschil.
1904	De koning van Italië beslecht het Braziliaans-Venezolaanse grensgeschil
1905	Goldrush en spoorwegaanleg in Suriname

1908	Nederlandse blokkade van Venezolaanse havens
1911	Killinger-complot in Suriname
1915	Grensregeling Nederland-Frankrijk inzake de Marowijne
1917	Einde van de Brits-Indische immigratie aan de Wilde Kust. Oprichting van de Suriname Bauxiet Maatschappij
1922	Suriname wordt een ‘Gebiedsdeel’ van Nederland
1931	Einde van de poenale sancties; bezuinigingen en onlusten in Suriname
1933	Optreden van A. de Kom in Paramaribo
1934	Grensregeling Suriname-Brazilië
1936	Suriname krijgt een ‘Staatsregeling’
1939	Einde van de Javaanse immigratie en begin der luchtkaartering in Suriname
1940	Staat van Beleg in Suriname; interneringen; ‘Aziatisch huwelijksbesluit’
1942	Amerikaanse troepen in Suriname. Instelling van de Anglo-American Caribbean Commission
1943	Amapá wordt bij Decreet een ‘Territorio’, door federale ‘Interventor’ bestuurd
1945	Uitbreiding van het kiesrecht in Brits-Guyana
1946	Eind van de Staat van Beleg in Suriname. Eerste Parlementaire Commissie daarheen. Frans Guyana wordt een ‘Departement d'Outre-mer’
1947	Eerste optreden van Jagan in Brits-Guyana. Instelling van een Welvaartsfonds in Suriname
1948	Eerste Rondetafel-Conferentie in Nederland. Interimregeling
1952	Algemeen kiesrecht in Brits-Guyana. Tweede R.T.C. in Nederland
1953	Opheffing van de Grondwet in Brits-Guyana. Suriname krijgt een Rekenkamer

1954	Afkondiging van het ‘Statuut voor het Koninkrijk’
1955	Tienjarenplan voor Suriname begonnen
1963	Eerste ‘landskind’ Gouverneur van Suriname
1965	Voltooiing van de Afobaka-werken
1966	Brits-Guyana wordt een onafhankelijke republiek
1968	Opening van de ‘Universiteit van Suriname’
1969	In Suriname: algemene stakingen en val van Pengel. Einde der mechanische goudwinning aldaar

1972	Instelling van een Koninkrijkscommissie inzake verandering van het Statuut
1974	Regering Arron in Suriname. Aankondiging van Onafhankelijkheid vóór 1976 en begin van de uittocht naar Nederland
1975	Suriname wordt een onafhankelijke Republiek en krijgt een eigen leger
1980	Militaire coup in Suriname; regering Chin A-Sen
1981	Ferrier afgezet als President van Suriname
1982	Chin A-Sen afgezet in Suriname. Ramdat Misier Vice-President. Militaire moorden leiden tot algemene paniek. Nederlandse bijstand opgeschort. Brits-Guyana failliet en hongerig
1983	Groot-Guyana wacht op hereniging der uiteengerukte fragmenten

Literatuur

Deze verre van volledige opsomming van uitsluitend boeken en brochures in slechts zes talen, behelst geen van de meer algemeen-historische standaard- of verzamelwerken waarin relevante paragrafen c.q. hoofdstukken voorkomen. Evenmin zijn hier de vele honderden tijdschriftartikelen opgenomen, gewijd aan enig onderdeel van de geschiedenis der vijf Guyana's. Voor geïnteresseerden zijn ze vooral te vinden in de jaargangen van de West-Indische Gids, de Nieuwe West-Indische Gids, het Tijdschrift van het Kon. Aardrijkskundig Genootschap, in de 'Bijdragen' en 'Verhandelingen' van het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, alsook in enige soortgelijke buitenlandse periodieken e.d.m.

Abbenhuis, M.F., *Volksplanting*. Paramaribo, 1943
Abbenhuis, M.F., *Verhalen en schetsen uit de Surinaamse geschiedenis (1683-1783). 3 v.*, Paramaribo, 1943-46
Ackersdijk, J. (ed.), *Bijdragen tot de kennis der Vaderlandsche en Vreemde Koloniën; Bijzonder betrekkelijk de Vrijlating der Slaven*. Utrecht, 1847
Acosta, J. de, *Historia natural y moral de las Indias*. México D.F., 1962
Adhin, J.H., *Development planning in Surinam in historical perspective*. Utrecht, 1961
Aguado, P. de, *Historia de Venezuela*. Madrid, 1919
Ahlbrinck, W., *Encyclopaedic der Karaïben*. Amsterdam, 1931
Ahlbrinck, W., *Op zoek naar de Indianen*. Amsterdam, 1956
Altamira y Crevea, R., *Manual de investigación de la História del Derecho Indiano*. México D.F., 1948
Alvarado, L., *Datos etnográficos de Venezuela*. Caracas, 1945
Ameal, J., *História da expansão portuguesa no mundo. 2 v.*, Lisboa, 1937/42
Anoniem, *Quelques aspects de la Guyane française*. Cayenne, 1959
Appun, C.F., *Unter den Tropen. Wanderungen durch Venezuela, am Orinoco, durch British Guyana und am Amazonestrome in den Jahren 1849-1868. 2 v.*, Jena, 1871
Arciniegas, G., *Jiménez de Quesada*. Bogotà, 1939
Arciniegas, G., *Germans in the conquest of America. A sixteenth century venture*. New York, 1943
Arciniegas, G., *Amerigo and the New World. The life and times of Amerigo Vespucci*. New York, 1955
Armillas, P., *Program of the History of American Indians. 3v*. Washington, 1958-60
Ashburn, P.M., *The ranks of death. A medical history of the Conquest of America*. New York, 1947
Assid, *De eeuwige cirkel. Leven en strijd van de Indianen en Marrons in Suriname*. 's Gravenhage, 1946
Atmore, A. and Stacey, G., *Black kingdoms, black peoples. The West African heritage*. London, 1979

Bachman, V.C., *Peltries or plantations. The economic policies of the Dutch West India Company in the Netherlands, 1623-1639*. Baltimore, 1970

Baldwin, R., *The Rupununi Record*. Barbados, 1946
Bancroft, E., *An essay on the natural history of Guiana, in South America... Together with an account... of several tribes of its Indian inhabitants*. London, 1769

Barak, R.M., *Resumen de la histona de Venezuela. 3v*. Paris, 1939
Barbour, V., *Capitalism in Amsterdam in the 17th century*. Baltimore, 1950
Barnett, H.G., *Innovation. The basis of cultural change*. New York, 1953
Barral, B.M. de, *Guarao guarata. Lo que cuentan los indios guaraos*. Caracas, 1958 (?)
Barrère, P., *Nouvelle relation de la France équinoxiale*. Paris, 1743
Bastide, R., *Les Amériques noires. Les civilisations africaines dans le nouveau monde*. Paris, 1967
Bayle, C., *El Dorado fantasma*. Madrid, 1943
Beets, N., *De bevrijding der slaven. Redevoering etc*. Haarlem, 1856
Beijer, E., *Suriname in deszelfs tegenwoordigen toestand, door een inwoner aldaar*. Amsterdam, 1823
Bellin, S., *Description géographique de la Guiane*. Pans, 1763
Belmonte, B.E.C., *Neêrlands West-Indië in zijne belangen, etc*. Leiden, 1855
Benjamins, H.D. en Snelleman, J. (ed.), *Encyclopaedic van Nederlandsch West-Indië*. 's Gravenhage, 1917
Benoît, P.J., *Voyage à Surinam*. Bruxelles, 1839
Benson, M., *Histoire des colonies françaises*. Pans, 1931
Benzoni, G., *La historia del Mondo Nuovo*. Venezia, 1563
Berkel, A. van, *Amerikaansche voyagiën, behelzende een reis na rio de Berbice, etc*. Amsterdam, 1695
Beuchat, H., *Manuel d'archéologie américaine*. Paris, 1912
Blanche, D., *La signification humaine de la Révolution Française de 1848*. Guadeloupe, 1948
Blanco-Fombona, R., *El conquistador español del siglo* XVI, Madrid, 1922
Blanshard, P., *Democracy and empire in the Caribbean*. New York, 1947
Bogat, R.M., *Commémorations du Centenaire de l'Abolttion de l'Esclavage. Conférence*. Guadeloupe, 1949
Bolingbroke, H., *A voyage to Demerary, 1799-1806*. Georgetown, B.G., 1947
Bolívar, S., *Obras completas. 3v*. La Habana, Cuba, 1950
Boom, H., *Staatsgreep in Suriname*. Utrecht-Amsterdam, 1982
Bosschart, F.G.J., *'De troepenmacht' in Suriname*. Breda, 1900
Bossers, A., *Geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname*. Gulpen, 1884
Botelho de Magalhães, A.A., *Indios do Brasil*. México D.F., 1947
Bouyer, F., *La Guyane française*. Paris, 1867
Boxer, C.R., *The Dutch in Brazil, 1624-1634*. Oxford, 1957
Boxer, C.R., *The golden age of Brazil, 1695-1750*. Los Angeles, 1962
Boxer, C.R., *Race relations in the Portuguese empire*. Oxford, 1963
Boxer, C.R., *The Dutch seaborne empire, 1600-1800*. New York, 1965
Boxer, C.R., *The Portuguese seaborne empire, 1415-1825*. London, 1969
Brett, W.H., *Indian missions in Guiana*. London, 1851
Brett, W.H., *The Indian tribes of Guiana; their condition and habits*. London, 1868
Breugel, G.Ph.Ch. van, *Dagverhaal van eene reis naar Paramaribo en verdere omstreken in de kolonie Suriname*. Amsterdam, 1842
Breysig, K., *Die Anfänge der Menschheit. Bd* I: *Urrassen, Nordasiaten, Australiër, Südamerikaner*. Berlin, 1936

British Guiana Constitutional Commission, *Report, by J. Robertson a.o*. Georgetown, B.G., 1954
Brito Figueroa, F., *Ensayos de Historia Social Venezolana*. Caracas, 1960
Bronkhurst, H.V.P., *The origin of the Guayanian Indians ascertained; or, the aborigines of America (especially of the Guyanas) etc*. Georgetown, B.G., 1881
Brons, J.C., *Het rijksdeel Suriname*. Haarlem, 1952
Brown Holmes, V., *A history of the Americas; from discovery to nationhood*. New York, 1950
Bruijning, C.F.A. en Voorhoeve, J. (ed.), *Encyclopedie van Suriname*. Amsterdam, 1977
Brunetti, J., *La Guyane française. Souvenirs et impressions de voyage*. Tours, 1890
Brunings, L., *Guayana. En vista de la* X *Conferencia Interamericana*. z.pl. z.j.

Bry, Th. de, *Collectiones peregrinationum in Indiam Orientaient et Indiam Occidentalem. Americae pars quarta*. Frankfurt, 1594
Buiskool, J.A.E., *Surinaamsch Staatsrecht*. Amsterdam, 1937
Buiskool, J.A., *Suriname nu en straks. Een sociaal-economische en staatkundige beschouwing*. Amsterdam, 1946
Buiskool, J.A., *De staatsinstellingen van Suriname*. Den Haag, 1954
Burn, W.L., *The British West Indies*. London, 1951
Burnham, L.F.S., *The Prime Minister of Guyana presents a Report to the Nation*, z.pl., 1965
Burns, A., *History of the British West Indies*. London, 1954
Buve, R., *De positie van de Indianen in de Surinaamse slavenkolonie, etc*. Leiden, 1962

Caetano da Silva, J., *L'Oyapoc et l'Amazone, question brésilienne et française. 2v*. Paris, 1861
Calogeras, J.P., *A history of Brazil*. Chapel Hill, 1937
Cappelle, H. van, *Au travers des forêts vierges de la Guyane Hollandaise*. Baarn, 1905
Carmichael, A.C., *Domestic manners and social condition of the white, coloured, and negro population of the West-Indies. 2v*. London, 1833
Carneiro de Mendonça, M., *A Amazonia na era pombalina, 1751-39. 3v*. Rio de Janeiro, 1963
Chaffanjon, J., *L'Orénoque et le Caura*. Paris, 1889
Cheke, M., *Dictator of Portugal. A life of Pombal*. London, 1938
Church, G.E., *Aborigines of South America*. London, 1912
Cleveland, G., *The Venezuelan border controversy*. Princeton Mass., 1913
Cohen, J.M., *Journeys down the Amazon*. London, 1975
Cohen, R. (ed.), *The Jewish nation in Surinam*. Amsterdam, 1982
Colón, H., *Vida del almirante Don Cristóbal Colón, escrita por su hijo*. México D.F., 1947
Commissie, *Rapport October 1912: Het ambacht in Suriname*. Paramaribo, 1912
Commissie, *Rapport der Commissie van Onderzoek v.d. Overzeesche Gebiedsdelen, 3v*. 's Gravenhage, 1946-47
Commissie, *Verslag van de Commissie tot bestudering van Staatkundige Hervormingen in Suriname. 2v*. 's Gravenhage, 1948
Conneau, Th., *A slaver's logbook*. Englewood Cliffs, 1976
Coolhaas, W.P., *A critical survey of studies on Dutch Colonial History*. 's Gravenhage, 1980
Coudreau, H.A., *Chez nos Indiens*. Paris, 1893
Coupland, R., *The British Anti-Slavery Movement*. London, 1933
Couto Ribeiro Villas, G. do, *História colonial de Portugal. 2v*. Lisboa, 1938
Crichfield, G.W., *The rise and progress of the South American republics. 2v*. London, 1909
Crookall, L., *British Guiana, or, Work and wanderings among the Creoles and Coolies, the Africans and Indians, of that wild country*. London, 1898
Crow, J.A., *The epic of Latin America*. New York, 1946

Cruxent, J.M. and Rouse, I., *An archeological chronology of Venezuela. 2v*. Washington, 1958
Curtis Wilgus, A. (ed.), *The Caribbean: British, Dutch, French, United States*. Gainesville, 1958
Cutteridge, J.O., *Geography of the West Indies, and adjacent lands*. London, 1957

Dalton, H.G., *The history of British Guiana. 2v*. London, 1855
Daly, V.T., *A short History of the Guyanese People*. London, 1975
Daniel, E.W., *West Indian Histories* III: *Story of the West Indian Colonies*. London, 1944
Dantzig, A. van, *Het Nederlandse aandeel in de slavenhandel*. Bussum, 1968
Davidson, B., *Black mother. The years of the African slave trade*. Boston, 1961
Davis, D.B., *The problem of slavery in western culture*. Ithaca, 1966
Davis, S.H., *Victims of the miracle*. London, 1979
Deerr, N., *The history of Sugar. 2v*. London, 1950
Denis, P., *Amérique du Sud. Géographie universelle, tome* XV. Paris, 1927
Despres, A., *Cultural pluralism and nationalist politics in Guyana*. Chicago, 1967

Deuel, L., *Conquistadors without swords. Archaeologists in the Americas*. New York, 1967
Devereux, G., *Mohave ethnopsychiatry and suicide; The psychiatric knowledge and the psychic disturbances of an Indian tribe*. Washington, 1961
Dijk, W. van, en Getrouw, G.F.G., *De ontwikkeling van de Surinaamse geschiedenis*. Paramaribo, 1951
Donnan, E., *Documents illustrative of the Slave Trade to America. 4v*. New York, 1965
Dors, H. e.a., *Naar een onafhankelijk Suriname*. Paramaribo, 1970
Douglas, Ch., *Een blik in het verleden van Suriname, 1630-1863*. Paramaribo, 1930
Douglas, Ch., *Enige eigenaardigheden en typische merkwaardigheden uit de geschiedenis van de planterij in Suriname, gedurende de vorige eeuwen tot heden*. Paramaribo, 1936
Duggan, L., *The Americas*. New York, 1949
Dunn, R.S., *Sugar and slaves. The rise of the planter class in the English West-Indies, 1624-1713*. New York, 1972

Eijk, J.J. van der, *De landschappen van Noord Suriname*. Paramaribo, 1954
Einaar, J.F.E., *Bijdrage tot de kennis van het Engelsch Tusschenbestuur van Suriname, 1804-1816*. Leiden, 1934
Everett, S., *The Slaves*. London, 1978

Fage, J.D., *An introduction to the history of West Africa*. Cambridge, 1955
Farabee, W.C., *The Central Canbs*. Philadelphia, 1924
Farabee, W.C., *The Central Arawaks*. Oosterhout, 1967
Felhoen Kraal, J., *Wapens en zegels van Suriname*. Amsterdam, 1950
Feriz, H., *Verslag van een korte archaeologtsche studiereis naar Suriname*. Amsterdam, 1957
Feriz, H., *Zwischen Peru und Mexico*. Amsterdam, 1959
Fermin, Ph., *Description générale, historique, géographique, et physique de la Colonie de Surinam. 2v*. Amsterdam, 1762
Fernández de Villalobos, G., *Vaticinios de la pérdida de las Indias, y Mano de Relox*. Caracas, 1930
Ferrandis Torres, M., *El mito del oro en la conquista de América*. Valladolid, 1935
Figuereido, L., *Indios do Brasil*. Rio de Janeiro, 1949
Fock, N., *Waiwai, Religion and society of an Amazonian tribe*. Copenhagen, 1963
Fontaine, J., *Zeelandia. De geschiedenis van een fort*. Zutphen, 1972
Fontaine, J. (ed.), *Uit Suriname's histone. Fragmenten uit een bewogen verleden*. Zutphen, 1980
Forde, D., *Efik traders of Old Calabar*. Oxford, 1956
Foster, W.Z., *Outline political history of the Americas*. New York, 1951
Fouchard, J., *Les marrons de la liberté*. Paris, 1972
Fournier de Saint-Amant, P.Ch., *La Guyane française, ses mines d'or et ses autres richesses*. Paris, 1856

Frank, W., *Birth of a World; Bolívar in terms of his peoples*. Cambridge, 1951
Freyre, G., *Brazil: An interpretation*. New York, 1945
Freyre, G., *The masters and the slaves. A study in the development of Brazilian Civilisation*. New York, 1946
Freyre, G., *New world in the tropics. The culture of modern Brazil*. New York, 1959
Freyre, G., *The mansions and the shanties. The making of modern Brazil*. New York, 1963
Frickers, J., *Het Zandsavannen veeteeltvraagstuk in Suriname*. Paramaribo, 1945
Friede, J., *Vida y viajes de Nicolás Federmann, 1500-1542*. Bogotá, 1960
Friede, J., *Los Welser en la conquista de Venezuela*. Madrid, 1961
Frobenius, L., *Kulturgeschichte Afrikas*. Zürich, 1933

Gandía, E., *Historia crítica de los mitos en la conquista americana*. Buenos Aires, 1946
García, C., *Vida del Comendador Diego de Ordaz, descubridor del Orinoco*. México D.F., 1952
Gaston-Martin, *Histoire de l'esclavage dans les colonies françaises*. Paris, 1948

Gemmink, J., *Reproductie-patronen binnen een raciaal en cultureel heterogene bevolking*. Utrecht, 1966
Gemmink, J., *Copulatie-patronen bij raciale en culturele assimilatie*. Utrecht, 1970
Gemmink, J., *Een Nederlandsch kolonisten-geslacht in Suriname, 1805-1950*. Utrecht, 1971
Gemmink, J., *De nakomelingschap van een Surinaamsche slavin, 1787-1950*. Zuidwolde, 1976
Gillin, J., *The Barama River Caribs of British Guiana*. Cambridge Mass., 1936
Girault, A., *Les colonies françaises avant et depuis 1815*. Paris, 1943
Goeje, C.H. de, *Zondvloed en zondeval bij de Indianen van West-Indië*. Amsterdam, 1948
Gómez Picon, R., *Orinoco, río de la libertad*. Madrid, 1953
Goodman, E.J., *The explorers of South America*. New York, 1972
Goslinga, C.Ch., *Emancipatie en emancipator*. Assen, 1956
Goslinga, C.Ch., *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast, 1580-1680*. Assen, 1971
Gosse, Ph., *The history of Piracy*. London, 1932
Goulart, J.A., *Do palmatória ao patíbulo. Castigos de escravos no Brasil*. Rio de Janeiro, 1971
Goulart, J.A., *Da fuga ao suicídio. Aspectos de rebeldía dos escravos no Brasil*. Rio de Janeiro, 1972
Government Information Service, *Building Confidence. The story of British Guiana in 1954*. Georgetown, B.G., 1955
Gravière, J. de la, *Les Gueux de Mer*. Paris, 1893
Green, M.M., *Ibo village affairs*. London, 1947
Groot, S. de, *Van Isolatie naar Integratie. De Surinaamse marrons en hun afstammelingen*. 's Gravenhage, 1963
Groot, S. de, *Djuka society and social change*. Assen, 1969
Guillén, J.F., *El primer viage de Cristóbal Colón*. Madrid, 1943
Guppy, N., *Wai-wai. Through the forests north of the Amazon*. Harmondsworth, 1961

Hagen, V.W. von, *The Golden Man. The quest for El Dorado*. Farnborough, 1974
Hakluyt, R., *The Principall Navigations of the English Nation. 8v*. London, 1907
Halberstadt, A., *Vrijmaking der slaven in Suriname en de opheffing van het meesterschap, etc*. Amsterdam, 1856
Halberstadt, A., *Kolonisatie van Europeanen te Suriname, z.p.*, 1871
Hambly, W.D., *The history of tattooing and its significance*. London, 1925
Hanke, L., *The first social experiments in America*. Cambridge Mass., 1935
Hanke, L., *The Spanish Struggle for Justice in the conquest of America*. Philadelphia, 1949
Hanke, L., *Bartolomé de Las Casas. An interpretation of his life and writings*. The Hague, 1951
Hanke, L., *Aristotle and the American Indians*. New York, 1959

Harcourt, R., *A relation of a Voyage to Guiana*. London, 1926
Haring, C.H., *The Spanish Empire in America*. New York, 1952
Harlow, V. (ed.), *Colonising expeditions to the West-Indies and Guiana, 1623-1667*. London, 1925
Harlow, V. (ed.), *The discoverie of the Large and Bewtiful Empire of Guiana, by Walter Ralegh*. London, 1928
Harlow, V., *Ralegh's last voyage*. London, 1932
Hartog, J., *Manuel Carel Piar, de jongen van Otrabanda*. Aruba, N.A., 1967
Hartog, J., *Luís Brión, de admiraal-financier*, Aruba, N.A., 1968
Hartsinck, J.J., *Beschrijving van Guiana of de Wilde Kust in Zuid-Amerika. 2v*. Amsterdam, 1770
Heemstra, J. van, (ed.), *Ons Koninkrijk in Amerika*. 's Gravenhage, 1947
Heijlidy, C.J., *Verhandelingen over de vroegere en hedendaagsche strafregtpleeging in Suriname*. Utrecht, 1857
Helman, A., *Eigen lot in eigen hand*, Paramaribo, 1958

Helman, A. en Temminck Groll, C.L., *Onze nationale hoofdstad, Vier eeuwen Paramaribo*. Amsterdam, 1963
Helman, A., *Zaken, zending en bezinning. De romantische kroniek van een tweehonderdjarige Surinaamse firma*. Paramaribo, 1968
Helman, A., *Avonturen aan de Wilde Kust. De geschiedenis van Suriname met zijn nabuurlanden*. Alphen aan den Rijn, 1982
Helps, A., *The Spanish Conquest in America and its relation to the history of slavery etc. 4v*. London, 1855/61
Helps, A., *The life of Las Casas*. Philadelphia, 1867
Helsdingen, W.H. van, *De Staatsregeling van Suriname van 1955. Historische toelichting en praktijk*. 's Gravenhage, 1957
Helsdingen, W.H. van, *Het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden. Wordingsgeschiedenis, commentaar en praktijk*. 's Gravenhage, 1957
Hemming, J.H., *Red gold. The conquest of the Brazilian Indian*. London, 1978
Hemming, J.H., *The search for Eldorado*. London, 1978
Henry, A., *La Guyane française. Son histoire, 1604-1946*. Cayenne, 1950
Herlein, J.D., *Beschrijvinge van de Volk-Plantinge Zuriname, etc*. Leeuwarden, 1718
Herrera, L.A., *La revolución francesa y Sudamérica*. Paris, 1910
Herring, H., *A history of Latin America, from the beginnings to the present*. New York, 1961
Herskovits, M.J. and F.S., *Rebel destiny. Among the Bush Negroes of Dutch Guiana*. New York, 1934
Hetskovits, M.J., *Dahomey, an ancient West African Kingdom. 2v*. New York, 1938
Herskovits, M.J., *The myth of the Negro Past*. New York, 1941
Hira, S., *Van Priary tot en met De Kom. De geschiedenis van het verzet in Suriname, 1630-1940*. Rotterdam, 1982
Hoetink, H., *Slavery and race relations in the Americas*. New York, 1973
Hoetink, H., *The two variants in Caribbean race relations*. London, 1976
Hoëvell, W.R. van, *Slaven en vrijen onder de Nederlansche wet. 2v*. Zaltbommel, 1854
Horowitz, M.M. (ed.), *Peoples and cultures of the Caribbean. An anthropological reader*. Garden City, 1971
Hrdlička, A. e.a., *Early Man in South America*. Washington D.C., 1912
Hudig, J. Dzn., *De scheepvaart op West-Afrika en West-Indië in de 18de eeuw*. Amsterdam, 1926
Humbert, J., *Les origines vénézuéliennes*. Bordeaux, 1905
Humboldt, A. von, *Südamenkanische Reise. Ideen über Ansichten der Natur*. Berlin, 1943
Huntington, E., *The Red Man's continent*. New York, 1919
Huppertz, J. (ed.), *Geister am Roraíma. Indianer Mythen, Sagen und Märchen aus Guayana*. Kassel, 1956
Hurault, J., *Africains de Guyane. La vie matérielle et l'art des Noirs Réfugiés de Guyane*. La Haye, 1970

Ianni, O., *Crisis in Brazil*. New York, 1970

Imbelloni, J., *La Esfinge Indiana. Antiguos y nuevos aspectos del problema de los origenes americanos*. Buenos Aires, 1926
Im Thurn, E.F., *Among the Indians of Guiana. Sketches chiefly anthropologic from the interior of British Guiana*. London, 1883
Innes, A.D., *The maritime and colonial expansion of England under the Stuarts*. London, 1932
International Labour Office (ed.), *Labour policies in the West Indies*. Geneva, 1952
Ireland, G., *Boundaries, possessions and conflicts in South America*. Cambridge Mass., 1938
Ismael, J., *De immigratie van Indonesiërs in Suriname*. Leiden, 1949

Jagen, Ch., *West on trial*. London, 1966
Jane, C., *The Journal of Christopher Columbus*. New York, 1960

Jenkins, E., *The coolie, His rights and wrongs*. London, 1871
Johnson, Ch., *A general history of the robberies and murders of the most notorious pirates*. London, 1926
Johnston, H.H., *The negro in the new world*. London, 1910
Josephy, A.M. jr., *The American Heritage book of Indians*. New York, 1961
Joyce, T.A., *South American Archaeology*. New York, 1912
Julião, F., *Cambão, the Yoke. The hidden face of Brazil*. Harmondsworth, 1972
Jurema, A., *Insurreiçoes negras no Brasil*. Recife, 1935

Kahn, M.C., *Djuka. The Bush Negroes of Dutch Guiana*. New York, 1931
Kals, J.G., *Nuttige en noodige bekeeringe der heidenen in Suriname en Berbices*. z.p., z.j.
Kappler, A., *Zes jaren in Suriname. Schetsen en tafereelen uit het maatschappelijke en militaire leven in deze kolonie*. Utrecht, 1854
Kappler, A., *Nederlandsch Guyana*. Winterswijk, 1883
Karsten, R., *The civilization of South American Indians*. New York, 1926
Kenswil, F.W., *Children of the silence. An account of the aboriginal Indians of Upper Maza□uni River*. Georgetown B.G., 1946
Keye, O., *Kurtzer Entwurff von Neu-Niederland und Guajana einander entgegengesetzt, etc*. Leipzig, 1672
Kirke, H., *Twenty-five years in British Guiana, 1872-1897*. Georgetown, B.G., 1948
Kirkpatrick, F.A., *The Spanish Conquistadores*. London, 1934
Kirkpatrick, F.A., *Latin America*. New York, 1945
Klaveren, F.L., *Surinamers op zoek naar zichzelf*. Rotterdam, 1980
Klerk, C.J.M. de, *De immigratie der Hindostanen in Suriname*. Amsterdam, 1953
Kloos, P., *The Maroni River Caribs of Surinam*. Assen, 1971
Kloos, P., *Galibi, een Karaïbendorp in Suriname*. Paramaribo, 1975
Koch-Grünberg, Th., *Südamerikanische Felszeichnungen*. Berlin, 1907
Koch-Grünberg, Th., *Zwei Jahre unter den Indianern. 2v*. Berlin, 1910
Koch-Grünberg, Th., *Vom Roraïma zum Orinoco, 3v*. Berlin, 1916/29
Koch-Grünberg, Th., *Indianermärchen aus Südamerika*. Jena, 1920
Koeman, C. (ed.), *Schakels met het verleden. De geschiedenis van de kartografie van Suriname, 1500-1971*. Amsterdam, 1973
Kom, A. de, *Wij slaven van Suriname*. Amsterdam, 1934
Krickeberg, W., *Etnología de América*. México D.F., 1926
Kroeber, A.L., *Anthropology*. New York, 1948
Kruijer, G.J., *Suriname en zijn buurlanden*. Meppel, 1951
Kruijer, G.J., *Suriname en zijn buren; landen in ontwikkeling*. Meppel, 1968
Kruijer, G.J., *Suriname, neokolonie in Rijksverband*. Meppel, 1973
Kuhn, F.A., *Beschouwing van den toestand der Surinaamsche plantagieslaven*. Amsterdam, 1828

Lacroix, L., *Les derniers négriers*. Paris, 1952
Laet, I. de, *Nieuwe Wereldt ofte beschrijvinghe van West Indiën*. Leiden, 1952

Laet, I. de, *Historie ofte Jaerlijck Verhael van de verrichtinghen der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie, 1624-1636. 3v*. 's Gravenhage, 1931/37
Lalung, H. de, *Les Caraïbes. Un peuple étrange aujourd'hui disparu*. Paris, 1948
Lans, W.H., *Proeve over de oorzaken van verval en de middelen tot herstel der Surinaamsche plantaadjen*. 's Gravenhage, 1829
Larsen H. et Pellaton, M., *Pirogues sous les lianes. Expédition Maroni-Oyapoc*. Neuchâtel, 1956
Las Casas, B. de, *Apologética historia de las Indias. Ed. Serrano y Sanz*. Madrid, 1909
Las Casas, B. de, *Historia de las Indias. Ed. G. de Reparaz. 3v*. Madrid, 1929
Las Casas, B. de y Machuca, V., *La destrucción de las Indias. Refutación de Las Casas*. Paris, 1946
Lawrence, A.W., *Trade castles and forts of West Africa*. London, 1963
Lea, H.C., *The Inquisition in the Spanish Dependencies*. New York, 1922

Lewis, G.K., *The growth of the modern West Indies*. London, 1968
Lichtveld, L., *Suriname aan de tweesprong*. Amsterdam, 1945
Lichtveld, L., *Suriname's nationale aspiraties. Een aanleiding tot discussies etc*. Amsterdam, 1953
Lichtveld, L. en Bruijning, C.F.A., *Geboorte van een nieuw volk*. Amsterdam, 1957
Lichtveld, L. (ed.), *Culturele activiteit in Suriname*. Paramaribo, 1957
Lichtveld, U. en Voorhoeve, J., *Suriname, Spiegel der vaderlandse kooplieden*. Zwolle, 1958
Lier, R.A.J. van, *Samenleving in een grensgebied*. 's Gravenhage, 1949
Lier, R.A.J. van, *Ontwikkeling en karakter van de Westindische maatschappij*. 's Gravenhage, 1950
Ligtenberg, C., *Willem Usselincx*. Utrecht, 1914
Linde, J.M. van der, *Het visioen van Herrnhut en het apostolaat der Moravische Broeders in Suriname, 1735-1863*. Paramaribo, 1956
Linde, J.M. van der, *Heren, slaven, broeders. Momenten uit de geschiedenis der slavernij*. Nijkerk, 1963
Linde, J.M. van der, *Surinaamse suikerheren en hun kerk*. Wageningen, 1966
Lindig, W. en Münzel, M., *Die Indianen. Kulturen und Geschichte der Indianer Nord-, Mittel- und Südamerikas*. München, 1976
Livermore, H.V., *History of Portugal*. Cambridge, 1947
Livermore, H.V. (ed.), *Portugal and Brazil. An introduction*. Oxford, 1953
Lloyd Jones, Ch., *The Caribbean since 1900*. New York, 1936
Lockey, J.B., *Pan-Americanism; its beginnings*. New York, 1920
Lorimer, F. e.a., *Culture and human fertility. A study etc*. Paris, 1954
Lovén, S., *Origins of the Tainan culture, West Indies*. Göteborg, 1935
Lucas, E., *La littérature anti-esclavagiste au* XIX*e siècle*. Paris, 1931
Lutchman, H., *Patronage in a colonial society*. Georgetown, 1970
Lutchman, H., *Constitutional developments in Guyana during the Second World War*. Georgetown, 1972

Madariaga, S. de, *The rise of the Spanish Empire*. New York, 1947
Madariaga, S. de, *Christopher Columbus*. London, 1949
Madariaga, S. de, *Bolívar*. London, 1952
Madariaga, S. de, *The fall of the Spanish American Empire*. New York, 1958
Major, R.H. (ed.), *Christopher Columbus: Four voyages to the New World. Letters and selected documents. Bilingual edition*. New York, 1961
Malhevio Dias (ed.), *História da colonisação portuguesa do Brasil. 3v*. Pôrto, 1921-24
Malouet, P.V., *Collection de mémoires et correspondances oficielles sur l'administration des colonies et notamment sur la Guyane française et hollandaise. 5v*. Paris, 1802
Mannix, D.P., *Black Cargoes. A history of the Atlantic slave trade, 1518-1865*. London, 1963
Marchant, A., *From barter to slavery. The economic relations of Portuguese and Indians in the settlement of Brazil, 1500-1580*. Baltimore, 1942
Manéjol, J.H., *The Spain of Ferdinand and Isabella*. New Brunswick, 1961

Markham, C.R. (ed.), *The letters of Amérigo Vespucci*. London, 1894
Martin, G., *Histoire d l'esclavage dans les colonies françaises*. Paris, 1948
Martinez del Rio, P., *Los orígenes amencanos*. México D.F., 1952
Masur, G., *Simon Bolívar*. Albuquerque, N. Mex., 1948
Mathieson, W.L., *British slavery and abolition*. London, 1926
Mathieson, W.L., *Great Britain and the slave trade*. London, 1929
Mauro, F., *Le Portugal et l'Atlantique, 1570-1670*. Paris, 1960
McMillan, W.M., *Warning from the West Indies. A tract for the Empire*. London, 1958
Me Neill, W.H., *The rise of the West. A history of the human community*. Chicago, 1963
Mead, M. (ed.), *Cultural patterns and technical change*. Paris, 1952
Meggers, B.J. and Evans, C., *Preliminary results of Archeological Investigations in British Guiana*. Georgetown B.G., 1955
Mendieta y Nuñez, L., *La economía del Indio*. México D.F., 1938

Mendoza, C. (ed.), *La independencia de la Costa Firme, justificada por Thomas Paine, treinta años ha*. Caracas, 1949
Mendoza, C.L. (ed.), *La Colonia y la Independencia. Juicios de histonadores Venezolanos*. Caracas, 1949
Menezes, M.N., *British policy towards the Amerindians in British Guiana, 1803-1873*. Oxford, 1977
Menkman, W.R., *De Nederlanders in het Caraïbische zeegebied*. Amsterdam, 1942
Menkman, W.R., *De West-Indische Compagnie*. Amsterdam, 1947
Meyer, J., *Sleutels tot Sranan. Wegwijzer in de Surinaamse geschiedenis*. Amsterdam, 1957
Milhau, Ch., de, *Histoire de l'Isle de Cayenne et Province de Guyane*. Paris, 1702
Millar, G., *Orellana discovers the Amazon*. London, 1954
Miller, B.L. and Singewald, J.T., *The mineral deposits of South America*. New York, 1919
Ministerie van Opbouw, Suriname, *Ophouw 1958-1963. De nationale visie*. Paramaribo, 1963
Mitrasing, F.E.M., *Tien jaar Suriname. Van afhankelijkheid tot gelijkgerechtigdheid, 1945-1955*. Leiden, 1959
Mittelholzer, E., *With a Carib eye*. London, 1958
Montenegro Colón, F., *Historia de Venezuela. 2v*. Caracas, 1960
Moore, D.R., *A history of Latin America*. New York, 1945
Moraes, E. de, *A escravidão africana no Brasil, das orígens á extinção*. São Paulo, 1933
Morant, G.M., *The significance of racial differences*. Paris, 1952
Moreno Fraginals, M. (ed.), *Africa en America Latina*. Paris, 1977
Morison, S.E., *Admiral of the Ocean Sea. A life of Christopher Columbus. 2v*. Boston, 1942
Morison, S.E., *Christopher Columbus, mariner*. New York, 1956
Morón, G., *Los orígenes históricos de Venezuela*. Madrid, 1954
Morrill, G.L., *Curse of the Caribbean and the three Guianas, Gehennas*. Minneapolis, 1920
Munnick, O.M. de, *Het rijke ertsland Suriname en zijn problemen*. Hengelo, 1946
Murdock, G.P., *Africa. Its peoples and their culture history*. New York, 1959

Naipaul, V.S., *The loss of El Dorado. A history*. London, 1969
Nassy, D. e.a., *Geschiedenis der Kolonie van Suriname... door een Gezelschap van Geleerde Joodsche Mannen aldaar*. Amsterdam, 1791
Nath, D., *A history of Indians in British Guiana*. London, 1950
Nath, D., *A history of Guyana. 3v*. London, 1976
Nectario, M.H., *Historia de Venezuela, para la Enseñanza Superior*. Caracas, 1945
Needler, M.C. (ed.), *Political systems of Latin America*. New York, 1970
Neill, S., *Christian Missions. Vol*. VI *of The Pelican History of the Church*. London, 1964

Netscher, P.M., *Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onzen tijd*. 's Gravenhage, 1888
Nieboer, H.J., *Slavery as an industrial system*. The Hague, 1910
Nina Rodriguez, R., *Os Africanos no Brasil*. São Paulo, 1935
Nuñez Ponte, J.M., *Estudio histórico acerca de la esclavitud y de su abolición en Venezuela*. Caracas, 1954
Nystrom, J.W., *Surinam; A geographic study*. New York, z.jr.

Oberg, K., *Inter-action and development of ethnic groups in Surinam*. Rio de Jan., 1955
Ooft, C.D. e.a., *Gedenkboek 100 jaar Staten van Suriname, 1866-1966*. Paramaribo, 1966
Ooft. C.D., *Ontwikkeling van het constitutionele recht van Suriname*. Assen, 1972
Oorschot, W.J. van, *Opmerkingen omtrent den Afrikaanschen slavenhandel en de emancipatie in de Britsche koloniën*. 's Gravenhage, 1848
Ort, J.W.C., *Vestiging van de Hervormde Kerk in Suriname, 1667-1800*. Amsterdam, 1963
Ortiz, F., *Hampa Afro-cubana: los negros esclavos*. La Habana, 1916
Ortiz y Fernández, F., *El engaño de las razas*. La Habana, 1945
O.S.G.N., *Suriname, van slavernij naar onafhankelijkheid. De geschiedenis van Suriname 1674-1974. Verslag van het Congres der Organisatie van Studenten in de Geschiedenis van Nederland*. z.p., 1974

Oudschans Dentz, F., *Cornelis van Aerssen van Sommelsdijk*. Amsterdam, 1938
Oudschans Dentz, F., *Geschiedkundige tijdtafel van Suriname*. Amsterdam, 1949
Oviedo y Valdés, G.F. de, *Historia general y natural de las Indias, etc. Ed. J. Amador de los Rios. 4v*. Madrid, 1851-55

Palerm, A. e.a., *Studies in human ecology*. Washington D.C., 1960
Palgrave, W.G., *Dutch Guiana*. London, 1876
Panday, R.M.N., *Agriculture in Surinam, 1650-1950*. Amsterdam, 1959
Pardal, R., *Medicina aborigen americana*. Buenos Aires, 1937
Parks, G.B., *Richard Hakluyt and the English voyages*. New York, 1928
Parrinder, G., *West Africa Religion*. London, 1949
Parry, J.H., *The Spanish theory of empire in the sixteenth century*. Cambridge, 1940
Parry, J.H. and Sherlock, P.M., *A short history of the West Indies*. London, 1957
Parry, J.H., *The age of reconnaissance*. New York, 1964
Parry, J.H., *The Spanish seaborne Empire*. New York, 1966
Patterson, O.H., *The sociology of slavery*. London, 1967
Pedrals, D.P. de, *La vie sexuelle en Afrique noire*. Paris, 1950
Pereyra, C., *Breve historia de América*. Madrid, 1941
Pericot García, L., *América Indígena*. Barcelona, 1936
Perkins, D., *Hands off. A history of the Monroe Doctrine*. Boston, 1941
Petras, J., *Politics and social structure in Latin America*. New York, 1970
Phillips, A. (ed.), *Survey of African marriage and family life*. London, 1953
Pichardo Moya, F., *Los aborígenes de las Antillas*. México D.F. 1956
Pierson, D., *Negroes in Brazil. A study of race contact at Bahía*. Chicago, 1944
Pinckard, G., *Letters from Guiana, 1796-1797*. Georgetown, B.G. 1942
Pinckard, G., *Notes on the West-Indies*. Georgetown B.G., 1942
Pinto, E., Os *Indígenas do Nordeste. Organização e estructura dos indígenas do Nordeste Brasileiro. 2v*. São Paulo, 1938
Pistorius, Th., *Korte en zakelyke beschryvinge van de Kolonie van Zuriname*. Amsterdam, 1763
Pitou, L.A., *Voyage à Cayenne, 2v*. Paris, 1807
Platt, R.R. e.a., *The European Possessions in the Caribbean Area*. New York, 1941
Pléven, M. e.a., *Le Gouverneur Général Félix Eboué, compagnon de la libération*, z.p., z.j.
Polak, J.A., *Historisch overzicht van de goudindustrie in Suriname*. 's Gravenhage, 1908
Pope-Hennessy, J., *Sins of the fathers. A study of the Atlantic slave traders, 1441-1807*. London, 1967
Prado Jr., C., *The colonial background of modern Brazil*. Berkeley Cal., 1967
Price, R. (ed.), *Maroon societies*. Gardan City, 1973
Price, R., *Saramaka social structure*. Rio Piedras, P.R., 1975
Priestley, H.L., *France Overseas. A study of modern Imperialism*. New York, 1938

Priestley, H.L., *France Overseas through the Old Regime. A study of European expansion*. Berkeley, Cal., 1939
Pronk, B., *Verkenningen op het gebied van de criminaliteit in Suriname*. Leiden, 1962
Proudfoot, M., *Britain and the United States in the Caribbean. A comparative study in methods of development*. London, 1954
Pyttersen, H. Tzn., *Europeesche kolonisatie in Suriname; eene geschiedkundige schets*. 's Gravenhage, 1896

Quandt, C., *Nachricht von Suriname und semen Einwohnern sonderlich die Arawaken, Warauen und Karaïben*. Görlitz, 1807
Quinn, D.B., *Ralegh and the British Empire*. Harmondsworth, 1947
Quintus Bosz, A.J.A., *Drie eeuwen Grondpolitiek in Suriname*. Assen, 1954
Quintus Bosz, A.J.A., *Geld, credietbehoefte en negotiaties in Suriname voor 1865*. Paramaribo, 1971

Radcliffe-Brown, A.R. and Forde, D. (ed.), *African systems of kinship and marriage*. London, 1956
Radin, P., *The story of American Indian*. New York, 1937
Ragatz, L.J., *The fall of the Planter Class in the British Caribbean, 1763-1833*. New York, 1928
Ramos, A., *Las poblaciones del Brasil*. México D.F., 1944
Ramos, A., *As culturas negras no Novo Mundo. 3v*. São Paulo, 1946
Ramos, A., *O folklore negro do Brasil. Demopsicologia e psicoanalise*. Rio de Jan., 1954
Rattray, R.S., *Ashanti*. London, 1955
Rattray, R.S., *Ashanti Law and Constitution*. London, 1956
Rattray, R.S., *Religion and Art in Ashanti*. London, 1959
Raynal, G.Th.F., *Histoire... des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes. 3v*. Genève, 1780
Reinsma, R., *'1863-1963', Een merkwaardige episode uit de geschiedenis van de slavenemancipatie*. Den Haag, 1963
Restrepo, V., *Los Chibchas antes de la Conquista española*. Bogotà, 1895
Revert, E., *Entre les deux Amériques; Le monde Caraibe*. Paris, 1958
Rice, D.C., *The rise and fall of black slavery*. London, 1975
Richmond, A.H., *The colour problem*. Harmondsworth, 1955
Ridgewell, W.M., *The forgotten tribes of Guyana*. London, 1972
Rinchon, D., *La traite et l'esclavage des Congolais par les Européens, Histoire de la déportation de 13 millons 250.000 Noirs en Amérique*. Paris, 1929
Rinchon, D., *Le trafic négrier*. Bruxelles, 1938
Rippy, J.F., *Historical evolution of Hispano-America*. Oxford, 1932
Rippy, J.F., *The Caribbean danger zone*. New York, 1940
Rivet, P., *Los orígenes del hombre americano*. México D.F., 1964
Rivière, P.G., *Marriage among the Trio. A principle of social organization*. Oxford, 1969
Robertson, J. e.a., *Report of the British Guiana Constitutional Commission*, z.p., 1954
Rodway, J. and Watt, Th., *Chronological history of the discovery and settlement of Guiana*. Georgetown B.G., 1888
Rodway, J., *History of British Guiana, from 1668 to the present time. 3v*. Georgetown B.G., 1891-94
Rodway, J., *The West Indies and the Spanish Main*. London, 1896
Rodway, J., *The story of forest and stream*. London, 1896
Rodway, J., *In the Guiana forest. Studies of nature in relation to the struggle for life*. London, 1897
Rodway, J., *Guiana: British, Dutch and French*. London, 1921
Roessingh, M.P.H., *Guide to the sources in the Netherlands for the history of Latin America*. The Hague, 1968
Rojas, R.A., *Los límites de Venezuela con la Guyana Británica*. Caracas, 1962
Rosenblat, A., *La población indígena de América desde 1492 hasta la actualidad*. Buenos Aires, 1945
Roth, W.E., *An introductory study of the arts, crafts and customs of the Guiana Indians*. Washington D.C., 1917

Roth, W.E., *Additional studies of the arts, crafts and customs of the Guiana Indians*. Washington D.C., 1929
Roth, V., *British Guiana Museum. Centenary History and Guide, 1853-1953*. Georgetown B.G., 1953
Rourke, Th., *Gómez, Tyrant of the Andes*. New York, 1936
Rouse, I., *Guianas. Programa de Historia de América. Periodo Indígena*. México D.F., 1953
Rouse, I. and Cruxent, J.M., *Venezuelan archaeology*. New Haven, 1963
Rowse, A.L., *The expansion of Elizabethan England*. New York, 1955
Rubin, V. e.a., *Plantation systems of the New World*. Washington D.C., 1959
Ruiz, H., *La búsqueda de Eldorado por Guayana*. Sevilla, 1959

Saco, J.A., *Historia de la Esclavitud de los Indios en el Nuevo Mundo*. La Habana, 1932

Saco, J.A., *Historia de la Esclavitud de la Raza Africana en el Nuevo Mundo y en especial en los Países América-Hispanos*. La Habana, 1938
Saintoyant, J., *La colonisation française sous l'Ancien Régime. 2v*. Paris, 1929
Saintoyant, J., *La colonisation française pendant la Révolution, 1789-1799. 2v*. Paris, 1930
Saintoyant, J., *La colonisation française pendant la période napoléonienne, 1799-1815*. Paris, 1931
Salzano, F.M. and Freire-Mata, N., *Problems in human biology. A study of Brazilian populations*. Detroit, 1970
Samhaber, E., *Südamerika*. Hamburg, 1939
Sanford, R., *Surinam Justice... by William Byam Esq. etc*. London, 1662
Sausse, A., *Populations primitives du Maroni, Guyane Française*. Paris, 1951
Schiltkamp, J. en Smidt, J.Th. de, (ed.) *West-Indisch Plakaatboek. 2v*. Amsterdam, 1973
Schmidt, W., *Ethnologia Sud-Americana*. São Paulo, 1942
Schoelcher, V., *Esclavage et colonisation*. Paris, 1948
Schomburgk, R., *Travels in British Guiana, 1840-1844. Ed. W.E. Roth*. Georgetown B.G., 1922
Seeber, E.D., *Anti-slavery opinion in France during the second half of the Eighteenth Century*. Baltimore, 1937
Seligman, C.G., *Races of Africa*. London, 1957
Sellards, E.H., *Early Man in America*. Austin, 1952
Selle, G., *La traite négrière aux Indes de Castille. 2v*. Paris, 1906
Shahabuddeen, M., *The legal system of Guyana*. Georgetown, 1973
Shapiro, H.L., *Race mixture*. Paris, 1953
Sharp, A., *Ancient voyagers in the Pacific*. Wellington N.Z., 1956
Sherlock, Ph.M., *West Indian story*. London, 1960
Sherrard, O.A., *Freedom for fear. The slave and his emancipation*. London, 1959
Sieber, E., *Kolonialgeschichte der Neuzeit*. Bern, 1949
Sijpesteijn, C.A. van, *Beschrijving van Suriname; historisch, geografisch en statistisch overzigt*. 's Gravenhage, 1854
Sijpesteijn, C.A. van, *Mr. Jan Jacob Mauricius, Gouverneur-Generaal van Suriname van 1742-1751*. 's Gravenhage, 1858
Sijpesteijn, C.A. van, *Afschaffing der slavernij in de Nederlandsche West-Indische koloniën*. Amsterdam, 1866
Sigmund, P.E. (ed.), *Models of political change in Latin America*. New York, 1970
Simms, P., *Trouble in Guyana*. London, 1966
Simpson, L.B. *The encomienda in New Spain*. Berkeley Cal., 1950
Siso, C., *La formación del pueblo venezolano*. New York, 1941
Siwpersad, J.P., *Nederlandse Regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij, 1833-1863*. 's Gravenhage, 1979
Smissen, I. van der, *Beschouwingen over de kolonie Suriname in verband met een ontwerp tot emancipatie der slaven, etc. 2v*. Amsterdam, 1849
Smit, A.L.R., *Surinaamse Bauxiet Maskerade*. Paramaribo, 1947
Smith, M.G., *West Indian Family Structure*. Seattle, 1962

Smith, R.T., *The negro family in British Guiana. Family structure and social status in the villages*. London, 1956
Sola, M., *Historia del arte precolombiano*. Barcelona, 1936
Sollas, W.J., *Ancient hunters and their modern representatives*. New York, 1924
Souza Carneìro, *Os mitos africanos no Brasil. Ciencia do folk-lore*. São Paulo, 1937
Staal, G.J., *Nederlandsch Guyana. Een kort begrip van Suriname*. Amsterdam, z.j.
Staatscommissie, *Eerste Rapport tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de Nederlandsche koloniën*. 's Gravenhage, 1853-55
Staden, H., *Zwei Reisen nach Brasilien. Abenteuerliche Ergebnisse unter den Menschenfressern der Neuen Welt*. São Paulo, 1941
Stähelin, F., *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice im Achtzehnten Jahrhundert. 2v*. Paramaribo, z.j.

Stedman, J.G., *Reize naar Surinamen, en door de binnenste gedeelten van Guiana. 2v*. Amsterdam, 1799
Steinberg, H.G., *Ons Suriname; de zending der Evangelische Broedergemeente in Ned. Guyana*. 's Gravenhage, 1933
Steward, J.H. (ed.), *Handbook of South American Indians. Vol*. III: *The tropical Forest Tribes; vol*. IV *The Circum-Caribbean Tribes; vol*. VI. *Physical Anthropology, Linguistics and Cultural Anthropology*. Washington D.C., 1946-50
Steward, J.H. e.a., *Irrigation civilizations. A comparative study*. Washington D.C., 1955
Steward, J.H. and Faron, L.C., *Native peoples of South-America*. New York, 1959
Stirling, M.W. (ed.), *Indians of the Americas. A colour-illustrated record*. Washington D.C., 1955
Stonequist, E.V., *The marginal man. A study in Personality and Culture Conflict*. New York, 1937
Strong, W.D., *Cross sections of the New World Prehistory*. Washington, 1943
Stuger, J.L., *De gids der Goudwasserij in de kolonie Suriname, voorafgegaan door een geschiedkundigen blik op de overzeesche bezittingen, etc*. Paramaribo, 1880
Surinaamse Historische Kring, *Uit Suriname's historie*. Paramaribo, 1963
Surinaamse Historische Kring, *Emancipatie 1863-1963. Biografieën*. Paramaribo, 1964
Surinaamse Juristen Vereniging, *Een eeuw Surinaamse codificatie*. Paramaribo, 1969
Suriname Bauxite Company (ed.), *Surinaamsch Bauxiet*. Paramaribo, 1955
Swan, M., *British Guiana; The land of six peoples*. London, 1957
Swan, M., *The marches of El Dorado., British Guiana, Brazil, Venezuela*. Boston, 1958
Synnott, A., *Slave revolts in Guyana and Trinidad. A history and comparative analysis*. Montreal, 1971

Tacoma, J., *American Indians from Suriname. A physical-anthropological study*. Utrecht, 1963
Tannenbaum, F. *Slave and citizen. The Negro in the Americas*. New York, 1951
Tauxier, L., *Le Noir de Bondoukou*. Paris, 1921
Tax, S. (ed.), *Acculturation in the Americas*. Chicago, 1952
Tax, S. (ed.), *Heritage of Conquest*. Glencoe, 1952
Tax, S. (ed.), *Indian tribes of aboriginal America*. Chicago, 1952
Teenstra, M.D., *De landbouw in de kolonie Suriname, etc. 2v*. Groningen, 1835
Teenstra, M.D., *De negerslaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het christendom, etc*. Dordrecht, 1842
Temminck Groll, C.L. e.a., *De architectuur van Suriname, 1667-1930*. Zutphen, 1973
Ternaux-Compans, H., *Notice historique sur la Guyane française*. Paris, 1843
Thoden van Velzen, H.U.E., *Politieke beheersing der Djuka maatschappij*. Amsterdam, 1966

Thompson, L., *Personality and Government. Findings and recommendations of the Indian Administration Research*. México D.F., 1951
Tomasek, R.D. (ed.), *Latin American politics. Studies of the contemporary scene*. New York, 1970
Traa, A. van, *Suriname 1900-1940*. Deventer, 1946
Trend, J.B., *Bolívar and the Independence of Spanish America*. London, 1946
Triana, M., *La civilización Chibcha*. Bogotá, 1970
Trimborn, H., *Das alte Amerika*. Stuttgart, 1959

Unesco (ed.), *Race and class in post-colonial society*. Paris, 1977
Unesco (ed.), *La traite négrière du* XV*e au* XIX*e siècle. Réunion d'experts à Port-au-Prince*. Paris, 1979
Unger, W.S., *Het archief der Middelburgsche Commercie Compagnie*. Leiden, 1951
Urbaneja Achelpohl, L., *El Criollismo en Venezuela, en cuentos y predicas*. Caracas, z.j.
Urrutia, F.J., *La evolución del principio de arbitraje en América*. Madrid, 1920

Vandercook, J.W., *Tam-tam. A jungle-state in Surinam*. New York, 1926

Vargas Machuca, B., *El P. Bartolomé de las Casas: La destrucción de las Indias*. Paris, 1946
Verkade-Cartier van Dissel, E.F., *De mogelijkheid van Landbouw-kolonisatie voor Blanken in Suriname*. Amsterdam, 1937
Verloop, J.H., *A brief outline of the Surinam gold industry*. Amsterdam, 1911
Verrill, A.H., *The American Indian, North, South and Central America*. New York, 1943
Vila, M.A., *Geografía de Venezuela*. Caracas, 1956
Villiers, J.A.J. de, *Storm van 's Gravesande*. 's Gravenhage, 1920
Vives, J.V., *Historia social y económico de España y América. 3v*. Barcelona, 1957
Voort, J.P. van de, *De West-Indische plantages van 1720 tot 1795, financiën en handel*. Eindhoven, 1973
Vrijman, L.C., *Slavenhalers en Slavenhandel*. Amsterdam, 1937
Vrijman, L.C., *Kaapvaart en zeeroverij. Uit de geschiedenis der vrije nering in de Lage Landen*. Amsterdam, 1938

Waaldijk, E.Th., *Die Rolle der niederländischen Publizistik bei der Meinungsbildung hinsichtlich der Aufhebung der Sklaverei in den Westindischen Kolonien*. München, 1959
Waal Malefijt, A. de, *The Javanese of Surinam, segment of a plural society*. Assen, 1963
Wallace, W.M., *Sir Walter Raleigh*. Princeton, Mass., 1959
Ward, W.E.F., *A history of the Gold Coast*. London, 1948
Warnsinck, J.C.M., *Abraham Crijnssen: de verovering van Suriname en zijn aanslag op Virginia in 1667*. Amsterdam, 1936
Warren, G., *Een onpartydige Beschrijvinge van Suriname*. Amsterdam, 1669
Washington Eves, C., *The West Indies*. London, 1893
Wätjen, H., *Das holländische Kolonialreich in Brasilien*. 's Gravenhage, 1921
Wavrin, M. de, *Les Jivaros, reducteurs de têtes*. Paris, 1941
Webber, A.R.F., *Centenary history and handbook of British Guiana*. Georgetown, B.G., 1941
Weber, H., *La compagnie française des Indes*. Paris, 1904
Wel, F.J. van, *Suriname, balans van een kwart eeuw opbouwwerk*. 's Gravenhage, 1975
Wengen, G.D. van, *De Javanen in de Surinaamse samenleving*, z.p., z.j.
Wengen, G.D. van, *The cultural inheritance of the Javanese in Surinam*. Leiden, 1975
Westerouen van Meeteren, F.W., *La Guyane néerlandaise. La nature, sol, flore, faune, populations, rapports entre Européens et les indigènes*. Leiden, 1883
Westhuysen, A. à, *Waerachtich verhaal van de heerlijke overwinning van Pirmeriba en de reviere Seraname*. 's Gravenhage, 1667
Whiffen, Th., *The North-West Amazons*. London, 1915
Wijdenbosch, J.A., *Schets Surinaamse Republiek eigen stijl*. Amsterdam, 1974
Willemsen, G.F.W., *Koloniale politiek en transformatieprocessen in een plantage-economie: Suriname 1873-1940*. Amsterdam, 1980
Williams, E., *Capitalism and slavery*. Chapel Hill, 1945

Williams, M.W., *Dom Pedro, the Magnanimous*. Chapel Hill, 1937
Williamson, J.A., *English colonies in Guiana and on the Amazon, 1604-1668*. Oxford, 1923
Winkels, W.E.H., *Slavernij en emancipatie. Eene beschouwing van den toestand der slavernij in Suriname*. Utrecht, 1856
Wissler, C., *The American Indian*. New York, 1922
Wolbers, J., *De Surinaamsche negerslaaf. Verhaal van een bezoek op eenige plantaadjes in Suriname*. Amsterdam, 1854
Wolbers, J., *Geschiedenis van Suriname*. Amsterdam, 1861
Wolf, H. en R., *Rubber, the story of gold and greed*. Toronto, 1936
Wright, I.A., *Spanish documents concerning English voyages to the Caribbean, 1527-68*. London, 1929
Wyndham, H.A., *The Atlantic and Slavery*. London, 1935

Yzerman, R., *Outline of the geology and petrology of Surinam*. Utrecht, 1931

Zahm, J.A., *The quest of El Dorado*. New York, 1917
Zavala, S., *New viewpoints on the Spanish colonization of America*. Philadelphia, 1943
Zeegelaar, J.F., *Suriname en de opheffing der slavernij, 1863*. Amsterdam, 1871
Zevenbergen. J.R., *De Surinaamse huwelijkwetgeving in historisch en maatschappelijk perspectief*. Deventer, 1980
Zweig, S., *Amerigo Vespucci. Die Geschichte eines historischen Irrtums*. Stockholm, 1944

Personenregister

Adoe, marronleider, 178
Adys, H. 126
Aguirre, Lope de, 89v.
Ailly, P. d', 65
Akara, marronleider, 206v.
Alexander III, 272
Alexander VI, paus, 69
Alfinger, A. 88
André, marronleider, 179
Angel, J. 395
Arafat, Y. 420
Arron, H.A.E. 378, 404-18, 421, 428, 441, 443n.
Asch van Wijk, T. v., 4300, 305, 308
Atabre, marronleider, 206v.
Atta, marronleider, 206v.

Barlaeus, C. 169n.
Barthélémy, F. de, 220
Basseliers, Ds. J. 187, 423n.
Beatrix, 408
Beecher-Stowe, H. 267
Beekman, A. 136, 145, 148
Behn, A. 126n, 128n.
Benalcázar, S. de, 88
Bent, J. 231
Bentinck, Ch. 230v.
Bentinck, H.W. 228n.
Bergenaar, M. 134
Berkel, A. v., 130, 144n, 155, 159, 171
Berranger, P. 228
Berreo, A. de, 91v., 94-8, 104, 109, 453
Berreo jr. 99
Bétancourt, R. 453
Billaud-Varenne, J.N. 220
Blommenstein, W.J. van, 370
Boerhaave, H. 213
Bolívar, S. 234-6, 260, 292, 396, 456, 461
Bonham, P. 231
Boni, marronleider, 211v., 216
Bontemps, Capt. 115
Borja, R. de, 69
Bouterse, D. 421-35, 436v
Bos, P.R. 272n.
Brereton, W. 126
Brétigny, Poncet de, 115v., 119

Brion, L. 235
Brons, J.C. 356, 361
Brouwer, A. 114
Burnham, F.S. 381-7, 408, 413v., 435, 438-50, 466
Byam, W. 121, 124, 126-30

Cabeliau, A. 99v.
Cabral, A. 74
Carlos III, 157
Casas, B. de las, 76, 82-6
Cassard, J. 177
Casse, Adm. du, 145n., 148v.
Castro, Cipriano, 306, 344
Castro, Fidel, 420, 423, 439n., 442
Chanca, Dr. 70
Charles I, 116
Charles II, 125v.
Châtillion, F. de, 141, 144
Chin A-Sen, H. 417-32, 438
Choiseul, E.F. 214, 285
Choisy, F.T. de, 216
Chung, A. 438v., 442
Churchill, W. 355
Cisneros, Kard. 83
Clarendon, Earl of, 113
Coehoom, M. v., 212n.
Coen, J.P. 113, 348
Colbert, Ch. 137
Coligny, Adm. de, 101n.
Colin, marronleider, 250v.
Colijn, H. 327, 348, 350v., 357, 402
Collot d'Herbois, J.M. 220
Columbus, Chr. 65-72, 75-7
Condamine, C.M. de la, 150, 202
Cormantijn Codjo, 213
Cortès, H. 109
Cosa, J. de la, 72
Costa, I. da, 262
Crommelin, W. 200, 202, 208v., 225

Cromwell, O. 125
Crijnssen, A. 121, 128-30, 134, 156
Cunha, E. da, 284n.
Currie, A. 374

Daal, C. 436
Daendels, H.W. 348
Danton, G.J. 219
Drake, Fr. 174
Dreyfus, A. 221
Dudley, Capt. 94v.

Eboué, F.S. 388
Elias, B.J. 251
Elizabeth I, 93v., 104
Emma, regentes, 303
Esquibel, Marquis d', 121n.
Essed, F. 371

Federmann, N. 88
Ferdinand I, 66v., 77v.
Ferrier, J. 369, 376, 404, 408-22
Filips II, 85, 88, 90
Filips III, 105, 110
Fisher, 103
Fock, D. 298
Fourgeoud, L.H. 212, 215
Frederik Hendrik, III, 113
Freyre, G. 188
Fridenci, J.F. de, 210n., 225-8
Fugger, fam. 79

Galmot, 341
Gandhi, M. 270, 330, 429
Ganimet, marronleider, 176
Gaulle, Ch. de, 387v, 391v.
Geer, D.J. de, 352
George IV, 238
Giraud, Generaal, 388
Goesari, marronleider, 206
Goethe, J.W. von, 410n.
Gómez, J.V. 344
Groenewegel, A. 113, 184, 192
Gros, J. 259
Guiomar, marronleidster, 174

Hakluyt, R. 93v.

Halifax, Lord, 336
Harcourt, R. 103, 116
Hartsinck, J.J. 46n, 144, 284n.
Hawker, W. 425, 433
Heemstra, A.J.A. v., 300, 314v.
Hendrik de Zeevaarder, 146
Henri IV, 102
Heyn, P. 117
Hitler, A. 352, 354, 387
Hochoy, S. 438
Hohermuth, G. 88
Hojeda, A. de, 71v., 76
Homo Sapiens, 23, 30
Hondius, J. 100n., 123v.
Hoogenheim, W.S. v., 204-7
Horb, R. 433
Houtebeen, 129
Hugues, V. 221-3
Humboldt, A. von, 17, 87, 90, 287, 291
Hutten, Ph. von, 88

Isabella, 66v., 76

Jagan, Ch. 380-6, 408, 438, 440-50, 466
James I, 103v., 116
Janson, A. 114
Jeannet-Oudin, 219-22
Jermes, marronleider, 177
João V, 157
João VI, 232v., 257
Juárez, B. 463
Juliana, 303

Kals, J.G. 162v.
Kappel, R. 42
Kappler, A. 253
Karel v, 78v., 82, 86, 88
Kernkamp, W.J.A. 367
Keye, O. 154
Keymis, L. 94-8, 104v.
Kielstra, J.C. 348-57
Killinger, F. 305v.
Koerten, Gebr. 103, 113
Kofi, marronleider, 204v.
Kom, A. de, 307v.
Kropotkin, P.A. 439
Kwassi, 213

Labadie, J. de, 142

Laet, I. de, 169n.
Lasch, Chr. 456
Law, J. 149
Leigh, Ch. 102
Lely, C. 297, 312
Lenin, V.I. 417
Leo X, 70
Lepe, D. de, 76
Lichtenberg, Ph.J. 159, 176
Lincoln, A. 273
Livius, T. 437
Lohman, M.A. de Savornin, 273, 304
Louis XIV, 142, 173
Louis XVI, 214, 219
Loyola, I. v., 188

MacCarthy, J.R. 382
Mackenzie, G.B. 443
Magelhães, F. de, 81
Maillet, 341
Maintenon, Mad. de, 102, 119
Malouet, P.V. 215
Malraux, A. 391
Mao Tse-tung, 417
Marshall, Capt. 117, 125
Martí, J. 456
Mauricius, J.J. 161, 163, 172, 178, 180, 187, 200-3, 209, 213
Maurits, Graaf Johan, 117v., 167
Maurits, Stadhouder, 109v.
May, A. 377
Mazarin, Kard. 119
Mendoza, A. Hurtado de, 86
Merian, M.S. 142v.
Miguel, marronleider, 174
Miranda, F. 234
Monnerville, G. 342
Monroe, J. 462
Moor, J. de, 103, 113
Moyne, W.E. 379v.
Multatuli, 267

Napoleon I, 221v., 224, 232
Nepveu, J. 209v., 213, 215
Netscher, P.M. 135
Noël, M. 126

Oldenbarneveldt, J. v., 109
Ordaz, D. de, 79v., 92
Orellana, F. de, 89
Ottens, J. 126n.
Oviedo, F. de, 83

Páez, J.A. 235, 260
Parma, Hertog v., 109
Paulus III, 82
Pedro I, 232, 257v.
Pedro II, 258, 273
Pengel, J.A. 372-8, 382, 409
Pere, A. v., 114, 135, 149
Pétain, H.Ph. 388
Piar, M.C. 235
Pichegru, Ch. 220

Pinzón, V.Y. 74, 76v.
Pizarro, G. 89
Polo, Marco, 65, 67
Pombal, J. de Carvalho, 256v, 284v.
Popham, Capt. 94
Preston, Capt. 94

Quesada, G.J. de, 91

Raders, R.F. v., 252
Ralegh, W. 93-7, 100, 104v., 236, 255, 395, 453
Ralegh, W. jr. 104
Rambocus, S. 436
Ravardière, La, 101v.
Renan, E. 402
Richelieu, Kard. 114
Rio Branco, Vizconde do, 274
Robespierre, M.F. 219
Robert, Admiraal, 388
Rodney, Admiraal, G.B. 223
Roosevelt, F.D. 355
Rose, D. 438
Rosée-Robin, 115
Roumain, J. 277
Rouse, Capt. 121, 125
Ruyter, M.A. de, 127

Saint-Simon, L. de, 119
Sanchez, S.E.H. 360
Scarron, P. 119
Scharpenhuysen, J. v., 156
Schomburgk, R.H. 245
Schurman, A.M. 142
Scot, W. 129n.
Sepúlveda, Dr. 83
Serpa, H. de la, 91
Shakespeare, W. 33, 467
Smith, A. 239n.
Sommelsdijk, C. v. Aerssen v., 101, 133, 139-43, 147, 156, 171, 176, 181, 186, 209, 307, 415
Stalin, J. 355
Stavisky, A. 340
Stedman, J.G. 212n.
Storm van 's Gravesande, L. 160, 185, 192, 197-9, 206v., 234
Surlemont, 390
Swallenberg, 178

Tank, O. 280
Trollope, A. 336n.

Turgot, A.R.J. 214

Ursua, P. de, 89
Usselin, W. 111

Vaz de Minha, P. 74
Vera, D. de, 91v.
Verboom, L. 140, 143
Vespucci, A. 72-4
Villegagnon, D. de, 101n.
Viscardo y Guzmán, 260
Vitoria, F. de, 83

Vries, H.J. de, 374n.
Vries, H.L. de, 375

Welser, fam. 79
Whiddon, Capt. 94
Wilberforce, W. 240
Wilhelmina, 303, 354v.
Willem III, Stadhouder, 132, 144, 148
Willem IV, Stadhouder, 198
Willem V, Stadhouder, 213, 222, 224, 226
Willem I, Koning, 274v.
Willem II, Koning, 261
Willem III, Koning, 261, 268, 298
Willoughby, F. 120, 124-9, 134, 137, 151, 160, 177, 184, 199, 232
Willoughby jr., 129v.
Winter, Admiraal v., 227

Zapata, E. 416
Zwartbaard, 129

[Afbeelding]

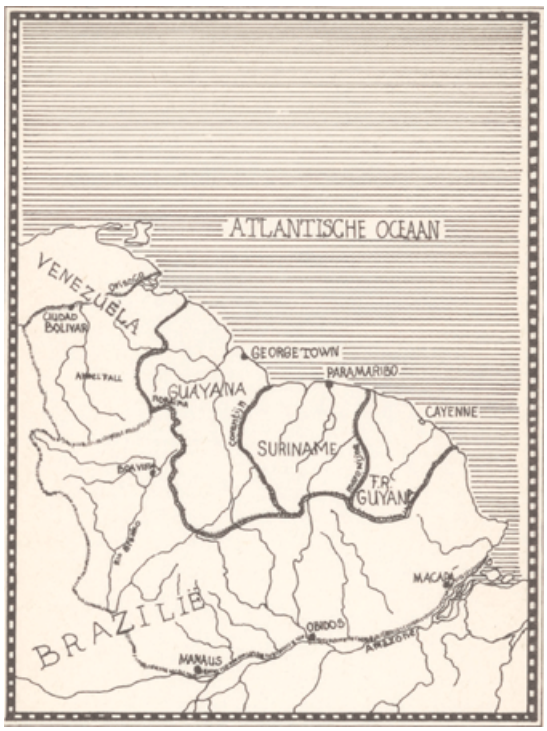
ATLANTISCHE OCEAAN
VENEZUELA
CIUDAD BOLIVAR
GEORGE TOWN
PARAMARIBO
GUAYANA
CAYENNE
SURINAME
T.F. GUYANE
MACAPA
BRAZILIE
OBIDOS
MANAUS